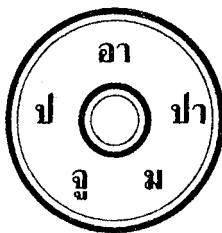

พระวินัยปิฎก ๒

(VINAYA PITAKA II)

๐๐๐ ๒๕๓

แสง อุดมศรี

เรียบเรียง

เอกสารประกอบการบรรยาย

พระวินัยปิฎก ๒

(VINAYA PITAKA II)

๐๐๐ ๒๕๓

แสง อุดมศรี : เรียบเรียง

- พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พุทธจิกายน ๒๕๔๒
: จำนวน ๕๐๐ เล่ม
- พิมพ์ครั้งที่ ๒ : พุทธจิกายน ๒๕๔๓
: จำนวน ๒๐๐ เล่ม
- พิมพ์ครั้งที่ ๓ : ธันวาคม ๒๕๔๔
: จำนวน ๓๐๐ เล่ม

โรเนียวปรีนเตอร์ที่ มหาจุฬารรณการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๒๒๑-๔๘๕๕, ๒๒๒-๑๘๖๗, ๒๒๕-๖๘๘๖ ต่อ ๑๑๒,
๖๒๓-๖๓๐๓-๔

โทรสาร ๖๒๓-๖๓๐๕

คำนำ

พระวินัยปิฎก ๒ เป็นวิชาแกนพระพุทธศาสนาอีกวิชาหนึ่ง ที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำหนดไว้ในหลักสูตรปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต เพื่อให้พระนิสิตทั้ง ๔ คณะ คือคณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ ได้ศึกษาต่อเนื่องจากวิชาพระวินัยปิฎก ๑ ซึ่งเป็นวิชาแกนพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน

การศึกษาเนื้อหาสาระของพระวินัยปิฎก ๒ ซึ่งประกอบด้วยพระวินัยปิฎก ๕ เล่ม คือพระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๑ มหาวรรค ภาค ๒ จูฬวรรค ภาค ๑ จูฬวรรค ภาค ๒ และปริวาร ตรงกับพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔-๘ ให้จบภายในเวลา ๑ ภาคเรียน (ประมาณ ๑๖ สัปดาห์ หรือ ๓๒ ชั่วโมง) นับว่าเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อพระนิสิตผู้เรียนมาโดยลำดับ เพราะพระวินัยปิฎกทั้ง ๕ เล่มนี้มีเนื้อหารวมกันถึง ๒,๔๘๒ หน้า และแต่ละเล่มก็มีสาระสำคัญที่ควรศึกษาเป็นจำนวนมาก กอปรด้วยพระไตรปิฎกเป็นหนังสือชุดขนาดใหญ่ ๔๕ เล่ม ไม่สะดวกที่พระนิสิตจะซื้อหามาอ่านได้ด้วยตนเอง และห้องสมุดก็ไม่อาจให้บริการได้อย่างเพียงพอ

ในปีการศึกษา ๒๕๔๑ ข้าพเจ้าได้รับมอบหมายจากมหาวิทยาลัยให้ร่วมบรรยายวิชาพระวินัยปิฎก ๒ ควบคู่กับการบรรยายวิชาการปกครองคณะสงฆ์ไทย ซึ่งเป็นวิชาที่บรรยายประจำติดต่อกันมาทุกปีการศึกษา ทำให้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวได้เป็นอย่างดี จึงได้เรียบเรียง**พระวินัยปิฎก ๒** ตามเค้าโครงรายละเอียดประจำวิชาที่มหาวิทยาลัยกำหนดไว้ โดยใช้คำภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส ทั้งภาคภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นหลักในการเรียบเรียง เพื่อเป็นการเอื้อประโยชน์ให้แก่ตนเองในฐานะผู้บรรยาย และพระนิสิตในฐานะผู้เรียนเป็นสำคัญ

แต่การเรียบเรียงก็ไม่อาจดำเนินการให้แล้วเสร็จสมบูรณ์ได้ทันเอื้อประโยชน์ดังกล่าวในปีการศึกษา ๒๕๔๑ เพราะต้องแบ่งเวลาให้สมดุลกับการบรรยายวิชาการปกครองคณะสงฆ์ไทยสัปดาห์ละ ๑๐ ชั่วโมง และยังมีงานสำคัญที่สุดในชีวิตอีกส่วนหนึ่ง

ในฐานะเลขานุการคณะกรรมการบริหารโครงการชำระพระไตรปิฎกและคัมภีร์พุทธศาสนา ที่มหาวิทยาลัยแต่งตั้งให้เป็นผู้ร่วมรับผิดชอบงานแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อพิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ และพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช มหาราช เนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี โดยมหาวิทยาลัยได้ทูลเชิญ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นประธานอุปถัมภ์โครงการนี้

การแปลพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังกล่าวนี้นี้ เป็นการแปลจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ที่ท่านเจ้าประคุณ สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาสภมหาเถร) ในสมัยดำรงสมณศักดิ์ที่พระพิมลธรรม สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และองค์ ทูตีสถานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย เป็นผู้ ริเริ่มให้ดำเนินการตรวจชำระและจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นต้นมา โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ ๓ ประการ คือ :-

๑. เพื่อสนองพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ผู้ทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้เป็นสถานที่ศึกษา พระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง สำหรับพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย

๒. เพื่อให้มีพระไตรปิฎกฉบับที่สมบูรณ์และมีปริมาณเพียงพอต่อการศึกษา และค้นคว้าของพระนิสิตและนักเรียนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. เพื่อให้เป็นอนุสรณ์มหามงคลสมัย ๒๕ พุทธศตวรรษ

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาสภมหาเถร) ได้ปรารภให้คณะผู้บริหาร เจ้าหน้าที่ ครูอาจารย์ พระนิสิตและนักเรียนแห่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทราบมา โดยลำดับว่า พระไตรปิฎกเป็นงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุด ถ้ามหา- วิทยาลัยดำเนินการตรวจชำระและจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มแล้วแปลเป็นฉบับภาษาไทย

ได้สำเร็จสมบูรณ์ครบถ้วน ก็จะช่วยสร้างความมั่นคงและเสริมสร้างเกียรติภูมิของมหาวิทยาลัยให้แพร่จรไกลออกไปทั้งในประเทศและต่างประเทศอย่างแน่นอน

บัดนี้งานแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่วันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๓๗ สำเร็จสมบูรณ์ครบถ้วนทั้ง ๔๕ เล่มเรียบร้อยแล้วเมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ.๒๕๔๒ รวมเป็นหนังสือชุดได้ ๖,๐๐๐ ชุด และนับเป็นเล่มหนังสือได้ ๒๗๐,๐๐๐ เล่ม ทำให้ทุกท่านได้ประจักษ์ผลอย่างแท้จริง ดังที่ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ (อาสภมหาเถร) เคยปรารภไว้ทุกประการ

ในขณะเดียวกันการเรียบเรียงพระวินัยปิฎก ๒ ก็แล้วเสร็จสมบูรณ์เป็นส่วนใหญ่พอที่จะเอื้อประโยชน์ให้แก่อาจารย์ผู้บรรยายและพระนิสิตผู้เรียนได้แล้ว ถ้าผู้เรียนตั้งใจศึกษาให้มีความรู้แตกฉานและสามารถปฏิบัติตามได้อย่างเคร่งครัด นอกจากจะช่วยให้ประสบผลสำเร็จในด้านการเรียนเป็นอย่างดีแล้ว ยังจะเป็นหลักประกันให้ประสบแต่ความสุขความเจริญ สมบูรณ์พูนผลด้วยโภคทรัพย์นันทนาการ และเป็นพื้นฐานอันบริสุทธิ์แห่งการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อบรรลุพระนิพพานต่อไป

พระวินัยปิฎก ๒ สำเร็จเป็นรูปเล่มด้วยระบบการจัดพิมพ์ที่สวยงามได้เพราะการเรียงพิมพ์คอมพิวเตอร์ของท่านอาจารย์พระมหาประพันธ์ บริบูรณ์ (ศุภพร) เจ้าหน้าที่ตำราวิชาการ อาจารย์สมบูรณ์ เฟ่งพิศ เจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล การจัดหน้าวรรคตอนของคุณลักษณะพิเศษกานต์ สุขพินิจ รักษาการหัวหน้างานคอมพิวเตอร์ โครงการชำระพระไตรปิฎกและคัมภีร์พุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงขอกราบขอบพระคุณและขอบคุณทั้ง ๓ ท่านไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

สำหรับความดีอันเป็นบุญกุศลที่จะพึงบังเกิดมีจากการเรียบเรียงพระวินัยปิฎก ๒ เพื่อมุ่งเอื้อประโยชน์ดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าขอน้อมมุทิตาเพื่อเป็นกตัญญูตเวทีตาคคุณแด่หลวงพ่อบุญคุณนิพนธ์ธรรมคต (เดชบุญมหาเถร) ซึ่งเป็นองค์พระอุปัชฌาย์ผู้ให้กำเนิดทางพระพุทธศาสนา และท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธปาพจนจารย์ (อาสภมหาเถร)

ซึ่งเป็นพระมหาเถระที่ยอมเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนด้วยการอุทิศร่างกายและสติปัญญาสร้างสรรค์งานพระพุทธศาสนาอันเป็นประโยชน์แก่อกุลนันทนาการมาตลอดชนมายุ จนกลายเป็นรากฐานอันมั่นคงและตำนานแห่งประวัติศาสตร์ให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ทุกหมู่เหล่าได้เดินตามและสืบสานต่อไปชั่วกัลปาวสาน พร้อมทั้งขอน้อมอุทิศแต่บิดามารดา พระอุปัชฌาย์ ครูอาจารย์ และบรรดาผู้มีอุปการคุณทุกท่าน เพื่อทราบและอนุโมทนาสืบไป

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า พระวินัยปิฎก ๒ คงมีส่วนช่วยเอื้อประโยชน์แก่อาจารย์ผู้บรรยายและพระนิสิตผู้เรียน ตลอดจนท่านผู้สนใจศึกษาพระวินัยปิฎกโดยทั่วไปได้เป็นอย่างดี ส่วนความบกพร่องที่จะพึงบังเกิดมีไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม ข้อเสนอแนะด้วยเมตตาธรรมจากท่านผู้รู้ทั้งหลาย คือสิ่งที่ข้าพเจ้าปรารถนาด้วยความจริงใจ

(นายแสวง อุคมนตรี)

โครงการชำระพระไตรปิฎกฯ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

สารบัญ

คำนำ

[๑]

บทที่ ๑

บทนำ

โครงสร้างคัมภีร์มหาวรรค	๑
โครงสร้างคัมภีร์จุฬวรรค	๔
โครงสร้างคัมภีร์ปรีวาร	๗
ความหมายของคำว่า “ชั้นธกะ”	๑๕
วิเคราะห์สาเหตุการจัดเนื้อหาเป็นชั้นธกะ	๑๖
วิเคราะห์ประวัติและสาเหตุการตั้งชื่อคัมภีร์ปรีวาร	๑๗

บทที่ ๒

มหาวรรค ภาค ๑

มหาชั้นธกะ	๑๙
๑. การประกาศพระพุทธศาสนา	๒๐
ภิกษุปัญจวัคคีย์	๒๕
ยสกุลบุตรและเพื่อน	๒๙
ส่งพระอรหันตสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนา	๓๑
ภิกษุวัคคีย์ ๓๐ คน	๓๒
ชฎิล ๓ พี่น้อง	๓๒
พระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ	๓๕
พระอัสสชิกับอุบติสสปริพาชก	๓๙
๒. ยุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๔๓
๓. วิธีการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม	๔๗
๔. วัดร ติตถิยवासและการบรรพชาราหุลกุมาร	๕๒
วัดรต่าง ๆ	๕๒

[๖]

ติดถิยवास	๕๔
การบรรพชาารากุลกุมาร	๕๕
๕. คุณสมบัติของผู้บรรพชาอุปสมบท	๕๘
อุโบสถขันธกะ	๖๐
๑. วันอุโบสถและการแสดงพระปาติโมกข์	๖๑
วันอุโบสถ	๖๑
การแสดงพระปาติโมกข์	๖๒
๒. ปัญหาเรื่องสีมา	๖๔
๓. ปาติโมกขทเทศ ๕	๖๕
๔. การแสดงพระปาติโมกข์ย่อ	๖๖
๕. การนับวันอุโบสถ	๖๘
วัสสูปนายิกขันธกะ	๗๑
๑. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา	๗๒
๒. วันเข้าพรรษา	๗๒
๓. สัตตาหกรณียะ	๗๔
๔. สถานที่ทรงห้ามภิกษุสงฆ์เข้าอยู่จำพรรษา	๗๕
ปวารณาขันธกะ	๗๖
๑. พิธีปวารณา	๗๖
๒. ปวารณาที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม	๗๘
ปวารณาที่เป็นธรรม	๗๘
ปวารณาที่ไม่เป็นธรรม	๗๙
๓. ปวารณาเป็นการสงฆ์	๘๐
๔. ปวารณาเป็นการคณะและบุคคล	๘๑

บทที่ ๓

มหาวรรค ภาค ๒

จัมมขันธ์กะ	๘๓
๑. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ใช้รองเท้า	๘๔
๒. ข้อนุญาตและข้อห้ามเกี่ยวกับรองเท้า	๘๖
ข้อนุญาตเกี่ยวกับรองเท้า	๘๖
ข้อห้ามเกี่ยวกับรองเท้า	๘๗
๓. มัชฌิมชนบทและปัจจันตชนบท	๙๐
มัชฌิมชนบท	๙๑
ปัจจันตชนบท	๙๒
๔. การอุปสมบทกุลบุตรในปัจจันตชนบท	๙๓
เกสัชขันธ์กะ	๙๗
๑. ทรงอนุญาตเกสัชชนิดต่าง ๆ	๙๗
๒. ทรงห้ามฉันเนื้อที่ไม่สมควร	๑๐๐
๓. สีสหเสนาบดีเปลี่ยนศาสนา	๑๐๑
๔. ทรงอนุญาตน้ำอัฐิฐาน	๑๐๖
กฐินขันธ์กะ	๑๑๐
๑. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์กรานกฐิน	๑๑๑
๒. อานิสงส์ของภิกษุผู้ได้กรานกฐิน	๑๑๕
๓. กฐินเป็นอันกรานและไม่เป็นอันกราน	๑๑๖
๔. ข้อกำหนดในการเจาะกฐิน	๑๑๘
จีวรขันธ์กะ	๑๒๐
๑. กำเนิดหญิงนครโสเภณี	๑๒๑
๒. หมอชีวก โกมารภัจ	๑๒๔
๓. ทรงอนุญาตคบหาดีจีวร	๑๒๙
๔. พร ๔ ประการ	๑๓๒

จัมเปยยขันธกะ

๑. เรื่องภิกษุชาวกรุงจัมปา	๑๓๙
๒. กรรมที่ไม่ชอบธรรมและกรรมที่ชอบธรรม	๑๔๓
๓. นิคคหกรรม	๑๕๑
๔. สาเหตุการลงนิคคหกรรม	๑๕๓

โกสัมพิกขันธกะ

๑. เรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพี	๑๕๔
๒. เรื่องที่ฆาฏกุมาร	๑๕๕
๓. การวางตัวต่อภิกษุผู้ทะเลาะกัน	๑๖๓
๔. สังฆสามัคคีและสังฆอุโบสถ	๑๗๐
๕. การวินิจฉัยเรื่องพระวินัย	๑๗๕

บทที่ ๔**อุพวรรค ภาค ๑****กัมมขันธกะ**

๑. นิคคหกรรม	๑๘๑
๒. นิสิตของพระปัญฑุกะและพระโลหิตกะ	๑๘๒
๓. ภิกษุผู้ควรถูกลงนิคคหกรรม	๑๘๓
๔. ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้มีการลงนิคคหกรรม	๑๘๘
๕. วิธีระงับนิคคหกรรม	๒๐๑

ปาริวาสิกขันธกะ

๑. ปริวาสและวัตรของภิกษุผู้อยู่ปริวาส	๒๑๒
๒. รัตติเนทและมูลายปฎิกัสสนา	๒๑๗
๓. มานัตและวัตรของภิกษุผู้ประพฤติมานัต	๒๑๘
๔. รัตติเนทและมูลายปฎิกัสสนา	๒๑๙
๕. อัพภานและวัตรของภิกษุผู้ควรแก้อัพภาน	๒๒๐

สมุจจัยบันทึกระ

๑. วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส	๒๒๓
วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสที่ไม่ได้ปิดไว้	๒๒๓
วิธีขอมานัต	๒๒๔
กรรมวาจาให้มานัต	๒๒๕
วิธีขออัพภาน	๒๒๗
กรรมวาจาอัพภาน	๒๒๙
วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสที่ปิดไว้	๒๓๑
วิธีขอปริวาส	๒๓๑
กรรมวาจาให้ปริวาส	๒๓๒
วิธีขอมานัต	๒๓๓
กรรมวาจาให้มานัต	๒๓๔
วิธีขออัพภาน	๒๓๖
กรรมวาจาอัพภาน	๒๓๗
วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวปิดไว้หลายวัน	๒๔๐
วิธีขอสุทนต์ปริวาส	๒๔๐
กรรมวาจาให้สุทนต์ปริวาส	๒๔๑
วิธีขอมานัต	๒๔๒
กรรมวาจาให้มานัต	๒๔๓
วิธีขออัพภาน	๒๔๕
กรรมวาจาอัพภาน	๒๔๖
๒. วิธีการชักเข้าหาอาบัติเดิม	๒๔๘
วิธีขอให้สงฆ์ชักเข้าหาอาบัติเดิม	๒๔๙
กรรมวาจาชักเข้าหาอาบัติเดิม	๒๕๑
วิธีขอมานัต	๒๕๔
กรรมวาจาให้มานัต	๒๕๖

สมณชั้นธกะ	๒๕๙
๑. อธิกรณ์ ๔ ประเภท	๒๖๐
มูลแห่งอธิกรณ์	๒๖๓
ลักษณะของอธิกรณ์	๒๖๖
๒. วิธีระงับอธิกรณ์ ๗ ประเภท	๒๖๘
๑. สัมมุขานินัย	๒๖๙
๒. สติวินัย	๒๗๒
วิธีขอสติวินัย	๒๗๓
กรรมวาจาให้สติวินัย	๒๗๓
๓. อมูพหวินัย	๒๗๔
วิธีขออมูพหวินัย	๒๗๕
๔. ปฎิญญาตกรณะ	๒๗๘
๕. เขมยุยสิกา	๒๘๑
วิธีแต่งตั้งและกรรมวาจา	๒๘๒
๖. ตัสสปาปิยสิกา	๒๘๔
๗. ตินวัตถการกะ	๒๙๒
วิธีระงับอธิกรณ์ด้วยตินวัตถการกะและกรรมวาจา	๒๙๓
๓. การระงับอธิกรณ์	๒๙๖
๑. การระงับวิวาหาธิกรณ์	๒๙๖
๒. การระงับอนุวาหาธิกรณ์	๓๐๓
วิธีขอสติวินัย	๓๐๓
กรรมวาจาให้สติวินัย	๓๐๔
๓. การระงับอาปัตตาธิกรณ์	๓๐๕
๔. การระงับกิจจาธิกรณ์	๓๐๘

บทที่ ๕

อุฬารวรรค ภาค ๒

บุพทกัตถุขันธ์กะ	๓๐๙
๑. การสร้งน้ำ	๓๑๐
๒. การสวดลากเสียงและสวดสรภัญญะ	๓๑๒
๓. การสวดชั้นธปริตรแม่เมตตา	๓๑๓
๔. ไผ่สะตัง	๓๑๕
๕. คำว่าบาตรและหิงายบาตร	๓๑๗
คำว่าบาตร	๓๑๗
หิงายบาตร	๓๑๙
๖. วิชาโลกายัตและดิรัจฉานวิชา	๓๒๑
๗. ทรงห้ามฉันทกระเทียม	๓๒๒
เสนาสนขันธ์กะ	๓๒๓
๑. เรื่องทรงอนุญาตวิหาร	๓๒๔
๒. เรื่องทรงห้ามภาพจิตรกรรมฝาผนัง	๓๒๗
๓. อนาคตนิมิตกเศษฐี	๓๒๘
๔. เรื่องของที่ไมพึงสละและไม่พึงแบ่ง	๓๓๐
๕. เรื่องห้ามใช้เสนาสนะผิดที่	๓๓๓
๖. เรื่องพระภิกษุเทศก์	๓๓๖
สังฆเภทขันธ์กะ	๓๓๙
๑. เรื่องการอุปสมบทของเจ้าศากยะ ๖ พระองค์	๓๓๙
๒. เรื่องพระเทวทัต	๓๔๒
สงฆ์ทำปกาสนียกรรมแก่พระเทวทัต	๓๔๓
วิธีทำปกาสนียกรรมและกรรมวาจา	๓๔๔
วิธีแต่งตั้งและกรรมวาจา	๓๔๕
วัตถุ ๕ ประการ	๓๔๗
พระเทวทัตทำสังฆเภท	๓๔๙

คุณสมบัติของทูต	๓๕๖
อสังกรรม ๘ อย่าง	๓๕๓
๓. สังฆราชา สังฆเภทและสังฆสามัคคี	๓๕๔
สังฆราชา	๓๕๔
สังฆเภท	๓๕๕
สังฆสามัคคี	๓๕๗
วัตตขันธกะ	๓๖๐
๑. เนื้อหาโดยสรุปของวัตรต่าง ๆ	๓๖๐
๒. สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรแต่ละอย่าง	๓๗๒
ปาติโมกข์ภูมฺปนขันธกะ	๓๗๔
๑. เรื่องบริษัทไม่บริสุทธิ์	๓๗๕
ความอัศจรรย์ของมหาสมุทร ๘ ประการ	๓๗๗
ความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ	๓๗๘
๒. เรื่องผู้รับภาระทำอุโบสถกรรม	๓๘๐
๓. เรื่องทรงอนุญาตให้ดพระปาติโมกข์	๓๘๑
ภิกขุณีขันธกะ	๓๘๔
๑. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี	๓๘๕
๒. ครุธรรม ๘ ประการ	๓๘๗
๓. การอุปสมบทภิกษุณี	๓๙๐
ญัตติจตุตถกรรมสำหรับภิกษุณี	๓๙๑
คำขออุปสมบทต่อภิกษุณีสงฆ์	๓๙๓
กรรมวาจาถามอันตรายกธรรม	๓๙๓
ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา	๓๙๔
คำขออุปสมบทต่อภิกษุสงฆ์	๓๙๕
ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา	๓๙๕
ทูปเตนอุปสัมปทา	๓๙๗
กรรมวาจาให้อุปสมบทด้วยทูต	๓๙๘

บทที่ ๑

บทนำ

พระวินัยปิฎก ๒ ที่กำหนดให้ศึกษาในภาคเรียนนี้ กำหนดไว้ ๕ เล่ม คือ มหาวรรค ภาค ๑ มหาวรรค ภาค ๒ จุฬวรรค ภาค ๑ จุฬวรรค ภาค ๒ และปริวาร โดยพระวินัยปิฎก ๔ เล่มแรกเป็นคัมภีร์ประมวลสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์ ส่วนเล่มสุดท้ายคือปริวารเป็นคัมภีร์ประกอบหรือคู่มือที่บรรจุคำถามคำตอบสำหรับซักซ้อมความรู้เรื่องพระวินัย ซึ่งเป็นการทบทวนเนื้อหาของพระวินัยปิฎกทั้งหมด

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาในบทที่ ๑ นี้ มี ๔ ประการ คือ :-

๑. โครงสร้างคัมภีร์มหาวรรค จุฬวรรคและปริวาร
๒. ความหมายของคำว่า “ชั้นธกะ”
๓. วิเคราะห์ประวัติและสาเหตุการจัดเนื้อหาเป็นชั้นธกะ
๔. วิเคราะห์ประวัติและสาเหตุการตั้งชื่อคัมภีร์ปริวาร

โครงสร้างคัมภีร์มหาวรรค

คัมภีร์มหาวรรคแบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ มหาวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔ และมหาวรรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๕ คัมภีร์มหาวรรคทั้ง ๒ ภาคนี้ประมวลสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์ หรือเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “อภิสมาจาริกสิกขาบท” เพราะเป็นสิกขาบทที่มีเนื้อหาว่าด้วยระเบียบปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่ภิกษุและภิกษุณีควรศึกษาปฏิบัติเพื่อความเป็นภิกษุและภิกษุณีที่ดีงามต่อไป

สำหรับโครงสร้างของคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔ นั้นแบ่งออกเป็น ๔ ชั้นธกะ คือ มหาชั้นธกะ อุโปสถชั้นธกะ วัสสุภนาสิกชั้นธกะ และปวารณาชั้นธกะ ซึ่งแต่ละชั้นธกะมีเนื้อหาโดยสรุป กล่าวคือ :-

๑. มหaxonัณทกะ หมวตว่าด้วยเรื่องสำคัญ มีเรื่องท่ควรศีกษาท้งหมด ๑๗๒ เรื่อง เริ่มด้วยเหตุการณในสมัยท่ตรัสรู้ใหม่ ๆ คือ ทรงพิจารณาปฏิจจสมุปบาท ณ บริเวณต้นพระศรียมหาโพธิ์ ทรงแสดงธรรมเป็นเหตุให้เป็นพราหมณ์ ณ ควงต้นอชปาล-นิโครธเป็นต้น นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น ทรงแสดงปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และอนัตตลักขณสูตรโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ ทรงแสดงอนุปพุททิกขาและสามุกกัณฐิกธรรมเทศนา คือ อริยสัจ ๔ โปรดยสกุลบุตรพร้อมด้วยบิดามารดาภรรยาและเพื่อน ๆ เรื่องข้อกำหนดในการอุปสมบท การบอกอนุศาสน์แก่ภิกษุผู้บวชใหม่ว่าสิ่งใดควรประพฤติ และไม่ควรประพฤติหรือไม่ควรทำ เรื่องการลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุเพราะไม่เห็นอาบัติ เพราะไม่ทำคินอาบัติ และเพราะไม่สละทิฏฐิบาป เป็นต้น

๒. อุโปสถxonัณทกะ หมวตว่าด้วยอุโปสถ มีเรื่องท่ควรศีกษาท้งหมด ๘๖ เรื่อง เริ่มด้วยเรื่องท่พวกปริพาชกอัญญเดียรถีย์นิยมประชุมกล่าวธรรมในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำแห่งปักข์ มีคนเลื่อมใสนิยมไปฟังธรรมกันมาก เป็นเหตุให้พระเจ้าพิมพิสารทูลขออนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันอย่งนั้นบ้าง พระผู้มีพระภาคก็ทรงอนุญาตตามที่ทูลขอ จนทำให้เป็นประเพณีการทำอุโปสถยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง นอกจากนี้ก็มีเรื่องสำคัญอื่น ๆ เช่น ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในวันอุโปสถ ทรงอนุญาตให้สงฆ์สมมติสมานสังวาสสัมา เป็นต้น

๓. วัสสุปนากิxonัณทกะ หมวตว่าด้วยวันเข้าพรรษาหรือการอยู่จำพรรษา มีเรื่องท่ควรศีกษาท้งหมด ๕๒ เรื่อง เริ่มด้วยเรื่องท่ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา ประเภทแห่งวันเข้าพรรษา ทรงอนุญาตเรื่องสัตตาหกรณียกิจในกรณีต่าง ๆ เรื่องขาดพรรษาโดยไม่ต้องอาบัติ สถานที่ควรอยู่จำพรรษา และเรื่องภิกษุรับค้ำที่จะอยู่จำพรรษาดันหรืออยู่จำพรรษาหลังแล้วไม่ปฏิบัติตามที่รับค้ำ ต้องอาบัติทุกกฏ

๔. ปวารณaxonัณทกะ หมวตว่าด้วยปวารณา มีเรื่องท่ควรศีกษาท้งหมด ๔๖ เรื่อง เริ่มด้วยเรื่องภิกษุหลายรูปอยู่จำพรรษาในแคว้นโกศลตั้งกติกากันว่าจะไม่เจรจาปราศรัยกันในระหว่างพรรษา ๓ เดือน เรื่องประเภทแห่งวันปวารณา เรื่องอาการท่ทำปวารณา ๔ อย่าง เรื่องวิธีทำปวารณาแบบต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๕ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ประมวลสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์เช่นเดียวกัน มีโครงสร้างแบ่งออกเป็น ๖ ชั้นธกะ คือ จัมมชั้นธกะ เกสัชชชั้นธกะ กฐินชั้นธกะ จีวรชั้นธกะ จัมเปยยชั้นธกะ และโกสัมพิกชั้นธกะ ซึ่งแต่ละชั้นธกะมีเนื้อหาโดยสรุป กล่าวคือ :-

๑. จัมมชั้นธกะ หมวดว่าด้วยหนัง มีเรื่องที่ควรศึกษาทั้งหมด ๖๓ เรื่อง เริ่มด้วยเรื่องโสณโกฬิวิสะออกบวชและเดินจงกรมบำเพ็ญเพียรจนเท้าแตก จนเป็นเหตุให้พระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้รองเท้าชั้นเดียวได้ เรื่องพระฉัพพัคคีย์ใช้รองเท้าและเชียงเท้ามีลักษณะสีต่างกัน ๑ เรื่องพระฉัพพัคคีย์ใช้พื้นรองเท้าใหญ่ เป็นต้น

๒. เกสัชชชั้นธกะ หมวดว่าด้วยยารักษาโรค มีเรื่องที่ควรศึกษาทั้งหมด ๑๐๖ เรื่อง เริ่มด้วยเรื่องภิกษุมักอาพาธในฤดูสารท เรื่องพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตเกสัช ๕ ชนิด เรื่องยาสมุนไพรรชนิดต่าง ๆ ที่ใช้รักษาโรค เรื่องยาตา เรื่องยานัตถ์ เรื่องวิธีรักษาโรค เรื่องทรงห้ามมิให้ภิกษุฉันเนื้อที่ไม่สมควร ๑๐ อย่าง เรื่องสีกเสนาบดีเข้าเฝ้านำคำกล่าวหาของพราหมณ์มาราบทูลให้ทรงทราบ เรื่องทรงอนุญาตให้ภิกษุฉันน้ำอัฐิฐาน เรื่องกาลิก ๔ และกาลิกที่ระคนกัน เป็นต้น

๓. กฐินชั้นธกะ หมวดว่าด้วยกฐิน มีเรื่องที่ควรศึกษาทั้งหมด ๑๒ เรื่อง เริ่มด้วยเรื่องของภิกษุชาวเมืองปาฐา ๓๐ รูป ออกพรรษาปวารณาแล้วเดินทางไปเข้าเฝ้าพระผู้พระภาค ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ในขณะนั้นยังเป็นช่วงปลายฤดูฝนที่ฝนยังตกอยู่และหนทางก็เป็นหล่มเป็นโคลน ทำให้จีวรเปียก ชุ่ม และเปื้อนด้วยโคลนตม จนเป็นเหตุให้พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อยู่จำพรรษาแล้วต้องกรานกฐินก่อน เรื่องอนิสงส์กฐิน เรื่องการเดาะกฐิน เป็นต้น

๔. จีวรชั้นธกะ หมวดว่าด้วยจีวร มีเรื่องที่ควรศึกษาทั้งหมด ๙๖ เรื่อง เริ่มด้วยเรื่องกำเนิดหญิงนครโสภณีนี้อัมพปาลี เรื่องหมอชีวก โกมารภัจ ทำการรักษาโรคให้แก่บุคคลสำคัญ เรื่องภรรยาของเศรษฐี เรื่องพระเจ้าพิมพิสาร เรื่องเศรษฐีกรุงราชคฤห์ เรื่องบุตรเศรษฐี เรื่องคหบดีจีวรซึ่งเป็นสาเหตุให้พระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับผ้าไตรจีวร เรื่องจีวร ๖ ชนิด เรื่องนางวิสาขามิคารมารดา กราบทูลขอพร ๘ ประการ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งที่พระพุทธรูปเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับผ้าอาบน้ำฝนได้ เป็นต้น

๕. จัมเปยขันธกะ หมวตว่าด้วยภิกษุชาวกรุงจำปา มีเรื่องที่ต้องศึกษาทั้งหมด ๓๖ เรื่อง เริ่มด้วยเรื่องพระกัสสปโคตรผู้เป็นเจ้าของอาวาส ณ วาสภคาม เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ ทำการต้อนรับพวกภิกษุอาคันตุกะ เรื่องกรรมที่แบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม เรื่องสงฆ์ ๕ ประเภท เรื่องนิคคหกรรม ๕ ประเภท เป็นต้น

๖. โกสัมพิกขันธกะ หมวตว่าด้วยภิกษุชาวกรุงโกสัมพี มีเรื่องที่ต้องศึกษาทั้งหมด ๓๖ เรื่อง เริ่มด้วยเรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน เรื่องที่ฆาตุกรรม เรื่องพระผู้มีพระภาคเสด็จหลีกไปประทับอยู่ที่ป่าปาริไลยกะ เรื่องเหตุแห่งความแตกแยก ๑๘ ประการ เรื่องมหาเศรษฐี ๓ คน คือโสมสเศรษฐี กุกกุฏเศรษฐีและปาวาริกเศรษฐี สร้างวัด ๓ แห่งถวายพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ เรื่องสังฆสามัคคีและสังฆอุโบสถ เรื่องหลักเกณฑ์การวินิจฉัยเรื่องพระธรรมวินัย เป็นต้น

โครงสร้างคัมภีร์จูฬวรรค

คัมภีร์จูฬวรรค แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ จูฬวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ และจูฬวรรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๗ คัมภีร์จูฬวรรคทั้ง ๒ ภาคนี้ ต่างก็ประมวลสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์เช่นเดียวกับคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑ และภาค ๒ ตามที่กล่าวมาแล้ว

สำหรับโครงสร้างของคัมภีร์จูฬวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ นั้น แบ่งออกเป็น ๔ ขันธกะ คือ กัมมขันธกะ ปาวิวาลิกขันธกะ สมุจจยขันธกะ และสมถขันธกะ ซึ่งแต่ละขันธกะมีเนื้อหาโดยสรุป กล่าวคือ :-

๑. กัมมขันธกะ หมวตว่าด้วยนิคคหกรรมหรือการลงโทษ มีเรื่องที่ต้องศึกษาทั้งหมด ๗ เรื่อง คือ การลงโทษด้วยการชู้(ตชชนียกรรม) การลงโทษด้วยการให้กลับไปถือนิสัยใหม่(นียสกรรม) การลงโทษด้วยการขับไล่(ปัพพาชนียกรรม) การลงโทษด้วยการให้กลับสำนึกได้(ปฏิสารณียกรรม) และการลงโทษด้วยการยกออกจากหมู่ (อุกเขปนียกรรม) เรื่องภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้ลงนิคคหกรรม และวิธีรับนิคคหกรรมแต่ละชนิด เป็นต้น

๒. ปาริวาสกัณฑ์ หมวดว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการอยู่ปรีวาสมีเรื่อง ที่ควรศึกษาทั้งหมด ๕ เรื่อง คือ เรื่องปรีวาส ๔ อย่าง วัตรของภิกษุผู้อยู่ปรีวาส วัตรของภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม วัตรของภิกษุผู้ควรแก่มานัต วัตรของ ภิกษุผู้ประพฤติมานัต วัตรของภิกษุผู้ควรแก้อาภาน รัตติเจท (ราตรีชาด) ของภิกษุ ผู้อยู่ปรีวาสและประพฤติมานัต

๓. สมุจยกัณฑ์ หมวดว่าด้วยการประมวลวิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส มีเรื่อง ที่ควรศึกษาทั้งหมด ๑๑ เรื่อง คือ วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสทั้งที่ปิดไว้ และมีได้ปิดไว้ การอยู่ชดใช้กรรม กรณีตัวอย่าง ๔๐ กรณี กรณีตัวอย่าง ๓๖ กรณี กรณีการให้มานัต ๑๐๐ กรณี และวิธีการชักเข้าหาอาบัติเดิม เป็นต้น

๔. สมถกัณฑ์ หมวดว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์ มีเรื่อง ที่ควรศึกษาทั้งหมด ๙ เรื่อง คือ การระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า(สัมมุขวินัย) การระงับอธิกรณ์โดย ประกาศสมมติให้ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์(สติวินัย) การระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้ ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า(อมุพหวินัย) การระงับอธิกรณ์ตามคำรับสารภาพของ จำเลย(ปฎิญาญาตกณะ) การระงับอธิกรณ์ตามเสียงข้างมาก(เบญญยสิกา) การระงับ อธิกรณ์โดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด(ตัสสปาปิยสิกา) การระงับอธิกรณ์โดยการ ประนีประนอม(ติณวัตตการกะ) อธิกรณ์ ๔ อย่าง และความสงบระงับอธิกรณ์

ส่วนคัมภีร์จูฬวรรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๗ ซึ่งเป็นคัมภีร์ ประมวลสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์เช่นเดียวกับคัมภีร์จูฬวรรค ภาค ๑ หรือ พระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ มีโครงสร้างแบ่งออกเป็น ๘ ชั้นกัณฑ์ คือ ขุททกวัตถุขันธ์ กะ เสนาสนกัณฑ์ สังฆเภทกัณฑ์ วัตตกัณฑ์ ปาติโมกข์ฐปนกัณฑ์ ภิกขุณีกัณฑ์ ปัญจสตติกกัณฑ์ และสัตตสตติกกัณฑ์ ซึ่งแต่ละชั้นกัณฑ์มีเนื้อหาโดยสรุป กล่าวคือ :-

๑. ขุททกวัตถุขันธ์ หมวดว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ มีเรื่อง ที่ควร ศึกษาแบ่งย่อยออกไป เช่น เรื่องพระฉัพพัคคีย์สงฆ์ขาดสี่กายกับต้นไม้... ขัดสี่กายกับเสา ... ขัดสี่กายกับฝา เหตุแห่งการคว่ำบาตร เหตุแห่งการทงายบาตร วิธี ทงายบาตรและคว่ำบาตร เป็นต้น

๒. เสนาสนับนัถะ หมวดยาด้วยเสนาสนะ มีเรื่องที่ควรศึกษา ๒๖ เรื่อง คือ เรื่องทรงอนุญาตวิหาร เรื่องทรงอนุญาตเตียงและตั้งเป็นต้น เรื่องทรงอนุญาตสืขาวเป็นต้น เรื่องทรงห้ามภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องทรงอนุญาตให้ก่ออิฐเป็นต้น เรื่องทรงอนุญาตหอดฉัน เรื่องทรงอนุญาตรั้วล้อมเป็นต้น เรื่องทรงอนุญาตรั้วล้อมอารามเป็นต้น

๓. สังฆเภณนัถะ หมวดยาด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน มีเรื่องที่ควรศึกษา ๑๑ เรื่อง คือ เรื่องการบรรพชาของเจ้าศากยะ ๖ องค์ เรื่องพระเทวทัต เรื่องพระศาสดา ๕ จำพวก เรื่องสงฆ์ทำปกาสนียกรรมแก่พระเทวทัต เรื่องวิธีทำปกาสนียกรรม ฯลฯ เรื่องพระเทวทัตปล่อยช้างนาฬาคีรี เรื่องพระเทวทัตกราบทูลขอวัตถุ ๕ ประการ และเรื่องพระเทวทัตโฆษณาวัตถุ ๕ ประการ

๔. วัดตบ้นนัถะ หมวดยาด้วยวัตรที่ภิกษุควรประพฤติ มีเรื่องที่ควรศึกษา ๑๙ เรื่อง คือ อาคันตุกวัตร (วัตรหรือข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เป็นอาคันตุกะหรือภิกษุผู้จรมมา) อวารสิกวัตร (วัตรหรือข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ในอาวาสหรือภิกษุเจ้าถิ่น) คมิกวัตร (วัตรหรือข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เตรียมจะออกเดินทาง) อนุโมทนาวัตร (วัตรหรือข้อปฏิบัติของภิกษุผู้กล่าวอนุโมทนา) ภัตตคควัตร (วัตรหรือข้อปฏิบัติของภิกษุในโรงฉัน) ปิณฑาจาริกวัตร (วัตรหรือข้อปฏิบัติของภิกษุผู้เกี่ยวบิณฑบาต) อารัญญิกวัตร (วัตรหรือข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า) เป็นต้น

๕. ปาติโมกขัญฐานนัถะ หมวดยาด้วยการงดปาติโมกข์ มีเรื่องที่ควรศึกษา ๓๐ เรื่อง คือ เรื่องการขอให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง เรื่องความอัศจรรย์ของมหาสมุทร ๘ ประการ เรื่องความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ เรื่องผู้ควรฟังปาติโมกข์ เรื่องการงดปาติโมกข์ชอบธรรมและไม่ชอบธรรม เป็นต้น

๖. ภิกษุณีนัถะ หมวดยาด้วยภิกษุณี มีเรื่องที่ควรศึกษา ๑๐๑ เรื่อง คือ เรื่องพระนางปชาบดีโคตมี เรื่องครุธรรม ๘ ข้อ เรื่องทรงอนุญาตให้อุปสมบทภิกษุณี นอกจากนี้ก็มีเรื่องย่อยที่ควรศึกษาอีกเป็นจำนวนมาก เช่น เรื่องภิกษุแสดงอวัยวะอวดภิกษุณี เรื่องภิกษุณีแสดงอวัยวะอวดภิกษุ เป็นต้น

๗. ปิณจสติกขันธกะ หมวดยาด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ทำสังคายนาครั้งที่ ๑ มีเรื่องที่ต้องศึกษา ๒๓ เรื่อง คือ มูลเหตุการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ เรื่องสิกขาบทเล็กน้อย และเรื่องการลงพรหมทัณฑ์ เป็นต้น

๘. สัตตสติกขันธกะ หมวดยาด้วยพระอรหันต์ ๗๐๐ รูป ทำสังคายนาครั้งที่ ๒ มีเรื่องที่ต้องศึกษาแบ่งย่อยออกไป ๒๕ เรื่อง เช่น เรื่องภิกษุวัชชีบุตร แสดงวัตถุ ๑๐ ประการ เรื่องพระยสกากันทบุตร เรื่องการลงปฏิสารณียกรรมโดยไม่ชอบธรรม เรื่องความเศร้าหมองของสมณพราหมณ์ ๔ ประการ เป็นต้น

โครงสร้างคัมภีร์ปวิวาร

คัมภีร์ปวิวารหรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๘ เป็นคัมภีร์ประกอบที่พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ยกขึ้นสู่การสังคายนาต่อจากพระวินัยปิฎก ๗ เล่มแรก เพื่อชักชวนและทบทวนความเข้าใจในลักษณะถามตอบเกี่ยวกับพระวินัยปิฎกทั้ง ๗ เล่มที่ทำสังคายนาเสร็จแล้ว ดังนั้น คัมภีร์ปวิวารจึงเป็นคัมภีร์ที่ประมวลเนื้อหาสาระสำคัญของพระวินัยปิฎกทั้ง ๗ เล่มเข้ามารวมไว้ในเล่มเดียวกัน หรือหากจะพูดว่าพระสังคีติกาจารย์มีความประสงค์จะให้คัมภีร์ปวิวารเป็นเหมือนภาคผนวกของพระไตรปิฎกทั้ง ๗ เล่มแรกก็ได้

สำหรับโครงสร้างคัมภีร์ปวิวารนั้น มีส่วนประกอบสำคัญที่ต้องศึกษา ๒๑ เรื่อง กล่าวคือ :-

๑. ภิกขุวิภังค์ จำแนกความในลักษณะถามตอบเพื่อชักชวนความเข้าใจเกี่ยวกับสิกขาบทในภิกขุปาติโมกข์ เริ่มตั้งแต่ปาราชิกกัณฑ์เป็นต้นไป ดังตัวอย่างเช่น :-

ถามว่า : พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ณ ที่ไหน

ตอบว่า : ทรงบัญญัติ ณ กรุงเวสาฬี

ถามว่า : ทรงปรารภใคร

ตอบว่า : ทรงปรารภพระสุทินกลันทบุตร

ถามว่า : เพราะเรื่องอะไร

ตอบว่า : เพราะเรื่องที่พระสุทินกลันทบุตรเสพเมณฺธธรรมกับอดีตภรรยา

๒. ภิกขุณีวิภังค์ จำแนกความในลักษณะถามตอบเพื่อซักซ้อมความเข้าใจเกี่ยวกับสิกขาบทในภิกขุณีปาติโมกข์ เริ่มตั้งแต่ปาราชิกกัณฑ์เป็นต้นไป ดังตัวอย่างเช่น :-

ถามว่า : พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น ทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๕ (ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑-๔ ของภิกษุณีอนุโลมตามของภิกษุ) แก่ภิกษุณีทั้งหลาย ณ ที่ไหน

ตอบว่า : ทรงบัญญัติ ณ กรุงสาวัตถี

ถามว่า : ทรงปรารภใคร

ตอบว่า : ทรงปรารภภิกษุณีสุนทรินันทา

ถามว่า : เพราะเรื่องอะไร

ตอบว่า : เพราะเรื่องที่ภิกษุณีสุนทรินันทามีความกำหนัดยินดีการถูกต้องกายกับชายผู้กำหนัด

๓. สมุฏฐานสี่สังเขป คือการย่อหัวข้อสมุฏฐานของแต่ละสิกขาบท เริ่มตั้งแต่ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ซึ่งว่าด้วยการเสพเมณฺธธรรม เป็นต้น

๔. อันตรเปยยาล คือการละข้อความในระหว่าง ในลักษณะถามตอบ ดังตัวอย่างเช่น :-

ถามว่า : อาบัติมีเท่าไร กองอาบัติมีเท่าไร

ตอบว่า : อาบัติมี ๕ (อาบัติปาราชิก อาบัติสังฆาติเสส อาบัติปาจิตตีย์ อาบัติปาฏิเทสนียะ อาบัติทุกกฏ) กองอาบัติมี ๕ (กองอาบัติปาราชิก กองอาบัติสังฆาติเสส...)

๕. สมถเภท คือประเภทแห่งสมถะ(การระงับอธิกรณ์) โดยเริ่มด้วยการถามตอบเกี่ยวกับอธิกรณ์ต่าง ๆ ดังตัวอย่างเช่น :-

ถามว่า : วิวาทาธิกรณ์ มีอะไรเป็นหัวหน้า มีฐานะเท่าไร มีวัตถุเท่าไร มีภูมิเท่าไร มีเหตุเท่าไร มีมูลเท่าไร ภิกษุวิวาทกันด้วยอาการเท่าไร วิวาทาธิกรณ์ระดับด้วยสมณะเท่าไร

ตอบว่า : มีความโลก ความโกรธ ความหลงเป็นหัวหน้า มีความไม่โลกเป็นหัวหน้า มีความไม่โกรธเป็นหัวหน้า มีความไม่หลงเป็นหัวหน้า มีฐานะคือเรื่องทำความแตกร้าง ๑๘ ประการ มีวัตถุทำความแตกร้าง ๑๘ ประการ มีภูมิคือเรื่องทำความแตกร้าง ๑๘ ประการ มีเหตุ ๔ คือ กุศลเหตุ ๓ อกุศลเหตุ ๓ อภัยกตเหตุ ๓ มีมูล ๑๒ ภิกษุวิวาทกันด้วยอาการ ๒ อย่าง คือเห็นว่าเป็นธรรมและเห็นว่าเป็นไม่ธรรม วิวาทาธิกรณ์ระดับด้วยสมณะ ๒ คือ สัมมุขาวินัย และเยภยยลิกา

๖. ขันธปุจฉา คือส่วนที่ว่าด้วยคำถามคำตอบในเรื่องชั้นธกะต่าง ๆ รวม ๒๒ ชั้นธกะ ซึ่งอยู่ในคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑-๒ และคัมภีร์จุฬวรรค ๑-๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔-๗

๗. เอกุตตรกนิย คือการชี้แจงเรื่องเกี่ยวกับพระวินัยด้วยตัวเลข เช่น ถามว่าหมวด ๑ มีอะไรบ้างที่เป็นข้อเดียว ตอบว่าพึงรู้ธรรมทั้งหลายที่ก่ออาบัติ หรือถามว่าหมวด ๒ มีอะไรบ้างที่มี ๒ ข้อ ตอบว่า อุโบสถ ๒ คือ ๑๔ คำ และ ๑๕ คำ เป็นต้น

๘. อุโปสถาธิปุจฉาวิสัยชนา คือการถามตอบเกี่ยวกับอุโบสถ เป็นต้น เช่นถามว่า อะไรเป็นเบื้องต้น เป็นท่ามกลางและเป็นที่สุดแห่งการทำอุโบสถ ตอบว่าความสามัคคีเป็นเบื้องต้น การกระทำเป็นท่ามกลาง และการจบเป็นที่สุดแห่งการทำอุโบสถ หรือถามว่า อะไรเป็นเบื้องต้น ท่ามกลางและที่ สุดแห่งการทำปวารณา ตอบว่าความสามัคคีเป็นเบื้องต้น การกระทำเป็นท่ามกลาง และการจบเป็นที่สุดแห่งการทำปวารณา เป็นต้น

๙. อัตถวสปรกณ คือการกล่าวถึงพุทธประสงค์ในการบัญญัติสิกขาบทเพื่อประโยชน์ ๑๐ ประการ ได้แก่ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ เพื่อชมนุคคลผู้เกื้อยาก เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่ไม่เลื่อมใสแล้ว เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม และเพื่อเอื้อเฟื้อวินัย

๑๐. กาถาสังคณิกะ คือกลุ่มหรือหมวดคาถาที่แสดงคำถามและคำตอบของพระสังคิตติกาจารย์ในรูปแบบของคาถา(คำฉันท์) ดังตัวอย่างเช่น :-

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า : เธอห่มผ้าเจวียงบ่า ประณมมือ ดูเหมือนมีความมุ่งหวังมา ณ สถานที่นี้เพื่อประโยชน์อะไร

ท่านพระอุบาลีกราบทูลว่า : สิกขาบทที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ในวินัยทั้งสองมาสู่อุทเทสทุกวันอุโบสถนั้นมีเท่าไร ทรงบัญญัติ ณ พระนครกี่แห่ง

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า : ปัญญาของเธอดี เธอสอบถามอย่างแยบคาย เพราะฉะนั้นเราจึงบอกเธอ สมกับที่เธอฉลาดถาม สิกขาบทที่บัญญัติไว้ในวินัยทั้งสองมาสู่อุทเทสทุกวันอุโบสถนั้นมี ๓๕๐ สิกขาบท ตถาคตบัญญัติ ณ พระนคร ๗ แห่ง

๑๑. อธิกรณเภท คือประเภทแห่งอธิกรณ์ ได้แก่การตั้งคำถามคำตอบเกี่ยวกับอธิกรณ์ ดังตัวอย่างเช่น :-

ถามว่า : อธิกรณ์มีกี่อย่าง

ตอบว่า : อธิกรณ์มี ๔ อย่าง คือ วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์

ถามว่า : การรื้อฟื้นอธิกรณ์ ๔ อย่างนี้ มีเท่าไร

ตอบว่า : การรื้อฟื้นอธิกรณ์ ๔ อย่างนี้ มี ๑๐ อย่าง คือ รื้อฟื้นวิวาทาธิกรณ์มี ๒ รื้อฟื้นอนุวาทาธิกรณ์มี ๔ รื้อฟื้นอาปัตตาธิกรณ์มี ๓ และรื้อฟื้นกิจจาธิกรณ์มี ๑

๑๒. อปรคาถาสังคณิกะ คือกลุ่มหรือหมวดคาถาที่แสดงคำถามคำตอบในรูปแบบของคาถา(คำฉันท์) อีกนัยหนึ่ง เพื่อทบทวนความจำเกี่ยวกับการโจท การฟ้อง หรือการถามเพื่อให้ระลึกได้เป็นต้น ดังตัวอย่างเช่น :-

ท่านพระอุบาลีกราบทูลถามว่า : การโจทเพื่อประสงค์อะไร การสอบสวนเพื่อเหตุอะไร สงฆ์เพื่อประโยชน์อะไร ส่วนการลงมติเพื่อเหตุอะไร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า : การโจทเพื่อประสงค์ให้ระลึกถึงความผิด การสอบสวนเพื่อประสงค์จะข่ม สงฆ์เพื่อประโยชน์จะช่วยกันพิจารณา ส่วนการลงมติเพื่อช่วยกันวินิจฉัยแต่ละเรื่องให้เสร็จสิ้นไป

๑๓. โจทนาถกัณฑ์ คือส่วนที่ว่าด้วยการโจท หรือวิธีการโจทว่าจะทำอย่างไร ภิกษุผู้โจท ผู้ถูกโจทและสงฆ์ควรจะทำอย่างไร ดังตัวอย่างเช่น :-

ถามว่า : โจทก์ควรปฏิบัติอย่างไร

ตอบว่า : โจทก์พึงตั้งอยู่ในธรรม ๕ อย่าง แล้วจึงโจทผู้อื่น คือ :-

๑. จักพูดโดยกาลอันสมควร จักไม่พูดโดยการอันไม่สมควร
๒. จักพูดด้วยคำจริง จักไม่พูดด้วยคำไม่จริง
๓. จักพูดด้วยคำสุภาพ จักไม่พูดด้วยคำหยาบ
๔. จักพูดด้วยคำประกอบด้วยประโยชน์ จักไม่พูดด้วยคำไม่ประกอบด้วยประโยชน์
๕. จักมีเมตตาจิตพูด จักไม่มุ่งร้ายพูด

ถามว่า : จำเลยควรปฏิบัติอย่างไร

ตอบว่า : จำเลยพึงตั้งอยู่ในธรรม ๒ ประการ คือ ในความสัตย์ และในความไม่ขุ่นเคือง

ถามว่า : สงฆ์ควรปฏิบัติอย่างไร

ตอบว่า : สงฆ์พึงรู้คำที่เข้าประเด็นและไม่เข้าประเด็น

ถามว่า : อุโบสถเพื่อประโยชน์อะไร

ปวารณาเพื่อประโยชน์อะไร

ปริวาสเพื่อประโยชน์อะไร

การชักเข้าหาอาบัติเดิมเพื่อประโยชน์อะไร
 มานต์เพื่อประโยชน์อะไร
 อัมภานเพื่อประโยชน์อะไร

ตอบว่า : อุโบสถเพื่อประโยชน์แก่ความพร้อมเพรียง
 ปวารณาเพื่อประโยชน์แก่ความหมดจด
 ปริวาสเพื่อประโยชน์แก่มานต์
 การชักเข้าหาอาบัติเดิมเพื่อประโยชน์แก่นิคคหะ
 มานต์เพื่อประโยชน์แก่อัมภาน
 อัมภานเพื่อประโยชน์แก่ความหมดจด

ฯลฯ

๑๔. อุฬาสงคราม คือส่วนที่ว่าด้วยภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์ เปรียบเหมือนผู้เข้าสู่สงคราม กล่าวคือเมื่อเข้าไปหาสงฆ์พึงเป็นผู้มีจิตยำเกรง อ่อนโยน รู้จักที่ควรนั่งไม่ถึงฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ พิจารณาวางตนเป็นกลางทั้งในธรรมและในบุคคล ถ้าภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์สามารถทำการวินิจฉัยได้อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ทำตามคำสอนของพระศาสดา ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจและที่เคารพ ที่ควรสรรเสริญแห่งสพรหมจารีทั้งหลายผู้เป็นวิญญู

๑๕. มหาสงคราม คือส่วนที่ว่าด้วยภิกษุผู้วินิจฉัยอธิกรณ์เปรียบเสมือนผู้เข้าสู่มหาสงคราม โดยมีนัยที่ควรเปรียบเทียบได้กับผู้เข้าสู่สงครามในเรื่องที่ ๑๔

๑๖. กฐินเภท คือส่วนที่ว่าด้วยประเภทแห่งกฐิน มีลักษณะถามตอบเพื่อเป็นการซักซ้อมความเข้าใจในเรื่องกฐิน ดังตัวอย่างเช่น :-

ถามว่า : ใครไม่ได้กรานกฐิน

ตอบว่า : บุคคล ๒ พวก คือ ภิกษุผู้ไม่ได้กราน และภิกษุผู้ไม่อนุโมทนา
 ไม่ได้กรานกฐิน

ถามว่า : ภิกษุประกอบด้วยองค์เท่าไรไม่ควรกรานกฐิน

ตอบว่า : ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๘ ไม่ควรกรานกฐิน คือ :-

๑. ภิคุไม่รับรู้พพกรณ์	๒. ไม่รู้การถอนผ้า
๓. ไม่รู้การอธิษฐาน	๔. ไม่รู้การกราน
๕. ไม่รู้มาติกา	๖. ไม่รู้ปัสสิโพธิ
๗. ไม่รู้การเคาะกลุณ	๘. ไม่รู้อนิสงส์

๑๗. อุปาลิปัญจะ คือส่วนที่ว่าด้วยเรื่องของท่านพระอุบาลี ๕ หมวดซึ่งเป็นคำกราบทูลถามของท่านพระอุบาลี และพระดำรัสตอบของพระพุทธเจ้าอย่างละ ๕ ข้อ โดยแบ่งออกเป็น ๑๔ หมวด ได้แก่

- ๑๗.๑ อนิสสิตวรรค หมวดว่าด้วยการไม่ถือนิสัย
- ๑๗.๒ นัปปปฏิสัสมณวรรค หมวดว่าด้วยการไม่รับกรรม
- ๑๗.๓ โวหารวรรค หมวดว่าด้วยการใช้โวหาร
- ๑๗.๔ ภิภูฐาวิกัมมวรรค หมวดว่าด้วยการเปิดเผยความเห็น
- ๑๗.๕ อัตตะทานวรรค หมวดว่าด้วยการรับหน้าที่เป็นโจทก์
- ๑๗.๖ ธุตังควรรค หมวดว่าด้วยธุดงค์
- ๑๗.๗ มุสสาวทวรรค หมวดว่าด้วยมุสสาวาท
- ๑๗.๘ ภิกขุโนวาทวรรค หมวดว่าด้วยการให้โอวาทภิกษุณี
- ๑๗.๙ อุพพาหิการวรรค หมวดว่าด้วยอุพพาหิกสมมติ
- ๑๗.๑๐ อธิกรณวุปสมวรรค หมวดว่าด้วยการระงับอธิกรณ์
- ๑๗.๑๑ สังฆเภทกวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุผู้ทำลายสงฆ์
- ๑๗.๑๒ ทุตติยสังฆเภทกวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ หมวดที่ ๒
- ๑๗.๑๓ อาวาสกวรรค หมวดว่าด้วยภิกษุผู้อยู่ในอาวาส
- ๑๗.๑๔ กลุณัตถการวรรค หมวดว่าด้วยการกรานกลุณ

แต่ละหมวดดังกล่าวนี้ ท่านพระอุบาลีจะกราบทูลถามปัญหาหมวดละ ๕ ข้อ และพระพุทธเจ้าก็ทรงตอบปัญหาหมวดละข้อ ๕ ข้อเหมือนกัน ดังตัวอย่างเช่น :-

ท่านพระอุบาลีกราบทูลถามว่า : ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุประกอบด้วยองค์เท่าไรหนอแล จะพึงอยู่โดยไม่ถือนิสัยตลอดชีวิตไม่ได้

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า : อุบาลี ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๕ จะพึงอยู่โดยไม่ถือนิสัยตลอดชีวิตไม่ได้ คือ :-

๑. ไม่รู้อุโบสถ	๒. ไม่รู้อุโบสถกรรม
๓. ไม่รู้ปาติโมกข์	๔. ไม่รู้ปาติโมกขุเทศ
๕. มีพรรษาไม่ถึง ๕	

ท่านพระอุบาลีกราบทูลถามว่า : ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การรับประเคนที่ใช้ได้ มีเท่าไรหนอแล

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า : อุบาลี การรับประเคนที่ใช้ได้มี ๕ คือ : -

๑. ของเขาให้ด้วยกาย รับประเคนด้วยกาย
๒. ของเขาให้ด้วยกาย รับประเคนด้วยของเนื่องด้วยกาย
๓. ของเขาให้ด้วยของเนื่องด้วยกาย รับประเคนด้วยกาย
๔. ของเขาให้ด้วยของเนื่องด้วยกาย รับประเคนด้วยของเนื่องด้วยกาย
๕. ของเขาให้ด้วยการโยนให้รับประเคนด้วยกายหรือด้วยของเนื่องด้วยกาย

๑๘. อัตถาปัตติสมุฏฐาน คือส่วนที่ว่าด้วยสมุฏฐานอาบัติที่มีอยู่ มีลักษณะเป็นคำถามคำตอบเกี่ยวกับสมุฏฐานของอาบัติต่าง ๆ ดังตัวอย่างเช่น :-

ถามว่า : ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร

ตอบว่า : ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ เกิดด้วยสมุฏฐานอันเดียว คือ เกิดทางกายและวาจา แต่มิใช่เกิดทางจิต

ถามว่า : ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ เกิดด้วยสมุฏฐานเท่าไร

ตอบว่า : ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ เกิดด้วยสมุฏฐาน ๓ สมุฏฐาน คือ เกิดทางกายและทางจิต มิใช่เกิดทางวาจาก็มี เกิดทางวาจาและทางจิต มิใช่เกิดทางกายก็มี เกิดทางกาย ทางวาจาและทางจิตก็มี

๑๙. ทุตติยคาถาสังคณิกะ คือกลุ่มคาถากลุ่มที่ ๒ มีลักษณะเป็นคำถามคำตอบเกี่ยวกับอาบัติในรูปแบบของคาถา เพื่อสะดวกต่อการทรงจำ ดังตัวอย่างเช่น :-

ถามว่า : อาบัติทางกายจัดไว้เท่าไร ทางวาจาจัดไว้เท่าไร เมื่อปกปิดต้องอาบัติเท่าไร อาบัติที่มีการเคล้าคลึงเป็นปัจจัยมีเท่าไร

ตอบว่า : อาบัติทางกายจัดไว้ ๖ ทางวาจาจัดไว้ ๖ เมื่อปกปิดต้องอาบัติ ๓ อย่าง อาบัติที่มีการเคล้าคลึงเป็นปัจจัยมี ๕

๒๐. เสทโฆจนคาถา คือส่วนที่กล่าวด้วยคาถาที่ทำให้เหงื่อแตก ซึ่งเป็นการตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องพระวินัยในรูปแบบคาถารวม ๔๓ ข้อ โดยไม่มีคำตอบหรือเฉลยไว้ให้ คำถามแต่ละข้อล้วนแต่เป็นเรื่องที่ยากชนิดต้องคิดหาคำตอบจนเหงื่อแตกหรือครุ่นคิดจนสั่นจนชั่วกลางวัน ดังตัวอย่างเช่น :-

บุคคลผู้ไม่มีสังวาสกับภิกษุและภิกษุณี
การสมโภคบางอย่างอันภิกษุและภิกษุณียอมไม่ได้ในบุคคลนั้น
ไม่ต้องอาบัติเพราะไม่อยู่ปราศ
ปัญหาข้อนี้ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว

สตรีอยู่ข้างในและภิกษุอยู่ข้างนอก ช่องในเรือนก็ไม่มี
ภิกษุจะพึงต้องอาบัติปาราชิกเพราะเสพเมถุนธรรมเป็นปัจจัยได้อย่างไร
ปัญหาข้อนี้ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว

๒๑. ปัญจวรรค คือส่วนที่กล่าวด้วยเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งหมด ๕ หมวด กล่าวคือ :-

- หมวดที่ ๑ ว่าด้วยเรื่องกรรมคือการกระทำของสงฆ์
- หมวดที่ ๒ ว่าด้วยอำนาจประโยชน์หรือความมุ่งหมายในการบัญญัติพระวินัยหรือสิกขาบท
- หมวดที่ ๓ ว่าด้วยเรื่องที่ทรงบัญญัติ เช่นทรงบัญญัติปาติโมกข์ เป็นต้น
- หมวดที่ ๔ ว่าด้วยความมุ่งหมายของเรื่องที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว
- หมวดที่ ๕ ว่าด้วยการสงเคราะห์หรือการรวมเรื่องต่าง ๆ ๙ เรื่อง คือสงเคราะห์วัตถุ สงเคราะห์วัตถุ สงเคราะห์อาบัติ สงเคราะห์นิทาน สงเคราะห์บุคคล สงเคราะห์ชั้น และสงเคราะห์สมุฏฐาน สงเคราะห์อธิกรณ์ และสงเคราะห์สมณะ

ความหมายของคำว่า “ขันธกะ”

ขันธกะ หมายถึงหมวดหรือตอน ที่ประมวลเรื่องราวเกี่ยวกับพระวินัยหรือสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์ โดยจัดเข้าไว้เป็นหมวด ๆ แต่ละขันธกะก็จะประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้มากบ้างน้อยบ้าง เช่นมหาขันธกะซึ่งเป็นหมวดใหญ่หรือตอนใหญ่ก็จะประมวลเรื่องสำคัญ ๆ เริ่มตั้งแต่ช่วงที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ไปจนถึง เรื่องของภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงโทษเพราะไม่เห็นอาบัติหรือความผิด เป็นต้น

ชั้นธกะจัดอยู่ในพระวินัยปิฎก ๔ เล่ม รวมทั้งหมด ๒๒ ชั้นธกะ คือ :-

๑. มหาวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔ มี ๔ ชั้นธกะ ได้แก่

๑.๑ มหาชั้นธกะ	๑.๒ อุโปสถชั้นธกะ
๑.๓ วัสสุปนายิกชั้นธกะ	๑.๔ ปวารณาชั้นธกะ
๒. มหาวรรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๕ มี ๖ ชั้นธกะ ได้แก่

๒.๑ จัมมชั้นธกะ	๒.๒ เกสัชชชั้นธกะ
๒.๓ กรฐินชั้นธกะ	๒.๔ จีวรชั้นธกะ
๒.๕ จัมเปยยชั้นธกะ	๒.๖ โกสัมพิกชั้นธกะ
๓. จุฬวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ มี ๔ ชั้นธกะ ได้แก่

๓.๑ กัมมชั้นธกะ	๓.๒ ปาริวาสิกชั้นธกะ
๓.๓ สมุจจยชั้นธกะ	๓.๔ สมถชั้นธกะ
๔. จุฬวรรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๗ มี ๘ ชั้นธกะ ได้แก่

๔.๑ ขุททกวัตถุชั้นธกะ	๔.๒ เสนาสนชั้นธกะ
๔.๓ สังฆเภทชั้นธกะ	๔.๔ วัตตชั้นธกะ
๔.๕ ปาติโมกข์ภูมณชั้นธกะ	๔.๖ ภิกขุณีชั้นธกะ
๔.๗ ปัญจสติกชั้นธกะ	๔.๘ สัตตสติกชั้นธกะ

แต่ละชั้นธกะดังกล่าวนี้ จะประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้อย่างเป็นระบบ เหมาะสมกับชั้นธกะนั้น ๆ โดยบางเรื่องอาจยาวบ้างสั้นบ้างแตกต่างกันไปตามเนื้อหาของเรื่องนั้น ๆ

วิเคราะห์สาเหตุการจัดเนื้อหาเป็นชั้นธกะ

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ชั้นธกะคือหมวดหรือตอนที่ประมวลเรื่องราวเกี่ยวกับพระวินัยหรือสิกขาบทที่มานอกพระปาติโมกข์มารวมไว้อย่างเป็นระบบ โดยคำนึงถึงเนื้อหาสาระและช่วงของเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ว่าควรจัดอยู่ในชั้นธกะใดจึงจะเหมาะสม เช่น :-

มหำขันธกะ มีความหมายว่าหมวดใหญ่หรือตอนใหญ่ สาเหตุที่ตั้งชื่อว่า มหำขันธกะน่าจะเป็นเพราะเห็นว่าเป็นหมวดที่ประมวลเรื่องและเหตุการณ์ที่สำคัญ หลายเรื่องเข้ามารวมไว้ในขันธกะนี้ และแต่ละเรื่องแต่ละเหตุการณ์ก็มีเนื้อหายาว โดยเริ่มตั้งแต่ช่วงแรกแห่งการตรัสรู้ใหม่ ๆ ซึ่งถือว่าเป็นช่วงปฐมโพธิกาลไปจนถึง ช่วงกลางแห่งการประกาศพระพุทธานุสาสนา ซึ่งถือว่าเป็นช่วงมัชฌิมโพธิกาล แต่ละเรื่องแต่ละเหตุการณ์ที่ประมวลมาไว้ในขันธกะนี้ ล้วนแต่มีความสำคัญที่บ่งบอก ให้รู้ว่าพระพุทธานุสาสนาเริ่มประดิษฐานตั้งมั่นมาโดยลำดับอย่างไรบ้าง

ดังนั้น พระสังคีตการจารย์จะจัดเรื่องใดเข้าไว้ในชั้นธกะใด ท่านคงจะคำนึงถึง ความสำคัญตลอดจนเนื้อหาสาระและวิวัฒนาการแต่ละช่วงของพระพุทธศาสนาว่าจะ ต้องสอดคล้องและเหมาะสมกับชั้นธกะนั้น ๆ อย่างแน่นอน มิใช่สักแต่จะจัดเข้าไว้ ในชั้นธกะใดก็ได้โดยมิได้คำนึงถึงความสำคัญ เนื้อหาสาระและเหตุการณ์ต่าง ๆ ว่ามีความสอดคล้องและเหมาะสมกับชั้นธกะนั้น ๆ แต่อย่างใดทั้งสิ้น

วิเคราะห์ประวัติและสาเหตุการตั้งชื่อคัมภีร์ปรีวาร

คัมภีร์ปวิวารหรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๘ เป็นคัมภีร์ประกอบที่พระสังคีติกจารย์
มิมติให้ยกขึ้นสู่การสังคายนาต่อจากคัมภีร์มหาวีกังค์ ภิกขุณีวิกังค์ มหาวรรค และ
จุฬวรรค ซึ่งเป็นพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๑-๗ เพื่อทำการซักซ้อมและทบทวนความเข้าใจ
ในลักษณะถามตอบเกี่ยวกับเนื้อหาสาระสำคัญของพระวินัยปิฎกทั้ง ๗ เล่มแรกที่ทำ
สังคายนาเสร็จแล้ว

ส่วนประวัติและสาเหตุการตั้งชื่อพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๘ ว่า **ปริวาร** นั้น พระสังคีติกจารย์คงมุ่งหวังที่จะให้คัมภีร์ปริวารเป็นเหมือนภาคผนวก เพื่อสรุปเนื้อหาสาระของพระวินัยปิฎกทั้ง ๗ เล่มแรก โดยนำสิกขาบทแต่ละข้อมาซักซ้อมและทบทวนถามตอบแบบสั้น ๆ ซึ่งจะช่วยให้สะดวกต่อการทบทวนได้ง่ายขึ้น ดังตัวอย่างการถามตอบเกี่ยวกับสภกวิสัจจุสิกขาบทที่ ๑ แห่งสังฆาภิเสก ว่า :-

ถามว่า : พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้
ทรงเห็น ทรงบัญญัติสิ่งสมาธิเสสแก่ภิกษุผู้พยายามทำน้ำอสุจิ
ให้เคลื่อน ณ ที่ไหน

ตอบว่า : ทรงบัญญัติ ณ กรุงสาวัตถี

ถามว่า : ทรงปรารถนาใคร

ตอบว่า : ทรงปรารถนาท่านพระเสวยสกะ

ถามว่า : เพราะเรื่องอะไร

ตอบว่า : เพราะเรื่องที่ท่านพระเสวยสกะ พยายามใช้มือทำน้ำอสุจิให้
เคลื่อน

ฯลฯ

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นอันสรุปได้ว่า ประวัติและสาเหตุการตั้งชื่อพระวินัยปิฎก
เล่มที่ ๘ ว่า **ปริวาร** ก็เพื่อให้เป็นคัมภีร์ภาคผนวกสำหรับรวบรวมเนื้อหาสาระจาก
พระวินัยปิฎกทั้ง ๗ เล่มแรกมาประมวลกล่าวไว้ในคัมภีร์ปริวารเพียงเล่มเดียวนั่นเอง

ดังนั้น เนื้อหาสาระของพระวินัยปิฎกทั้ง ๕ เล่ม (เล่มที่ ๔-๘) ที่นำมากล่าว
สรุปสั้น ๆ ไว้ในที่นี้ ถือเป็นการแนะนำเบื้องต้นที่ผู้ใดศึกษาควรจะได้ศึกษาและ
วิเคราะห์เนื้อหาสาระโดยละเอียดของพระวินัยปิฎกทั้ง ๕ เล่ม ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้
ต่อไป ซึ่งจะทำให้เกิดความตระหนักซาบซึ้งในความสำคัญของพระวินัย จนสามารถ
นำมาปฏิบัติและพัฒนาให้เกิดคุณธรรมในอันที่จะสร้างจิตสำนึกร่วมกัน เพื่อให้ระบบ
ของสังคมพุทธเป็นสังคมที่ดำรงยั่งยืนต่อไปให้ได้

บทที่ ๒

มหาวรรค ภาค ๑

คัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔ เป็นคัมภีร์ประมวล ลิกขาบทหรือเรื่องที่มาออกพระปาติโมกข์ แบ่งออกเป็น ๔ ชั้นธกะ คือ มหาชั้นธกะ อุโปสถชั้นธกะ วัสสุปนายิกชั้นธกะ และปวารณาชั้นธกะ แต่ละชั้นธกะมีเนื้อหาว่าด้วยระเบียบปฏิบัติขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่ภิกษุและภิกษุณีควรศึกษาปฏิบัติ

เนื้อหาสาระแต่ละเรื่องที่พระสังคีติการจารย์มีมติให้ประมวลไว้ในแต่ละชั้นธกะ บางเรื่องมีเนื้อหาสาระยาว บางเรื่องมีเนื้อหาสาระสั้น แต่ท่านก็ประมวลไว้อย่างเป็นระบบและเหมาะสมกับชั้นธกะนั้น ๆ สมควรอย่างยิ่งที่ผู้ใคร่ศึกษาจะได้ศึกษาเนื้อหา สาระของแต่ละชั้นธกะให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อไป

มหาชั้นธกะ

มหาชั้นธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยเรื่องสำคัญ พระสังคีติการจารย์มีมติให้ประมวล เรื่องต่างๆ ไว้ในชั้นธกะนี้จำนวน ๑๗๒ เรื่อง เริ่มตั้งแต่ช่วงปฐมโพธิกาลคือเหตุการณ์ ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ใน ชั้นธกะนี้มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๕ ประเด็น คือ :-

๑. การประกาศพระพุทธศาสนา
๒. ยุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๓. วิธีการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม
๔. วัตร ดิถียवासและการบรรพชาราहुกุมาร
๕. คุณสมบัติของผู้ควรบรรพชาอุปสมบท

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ส่วนแต่มีความสำคัญโดย เฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับกระบวนการประกาศพระพุทธศาสนา และยุทธวิธีในการเผย

แม้พระพุทธศาสนาท่ามกลางอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่ซึมลึกเข้าไปสู่วิถีชีวิตของชาวชมพูทวีปมาแต่สมัยดึกดำบรรพ์ จนสามารถชักนำชาวชมพูทวีปเหล่านั้นให้หันมายอมรับนับถือพระพุทธศาสนาได้อย่างน่าอัศจรรย์

๑. การประกาศพระพุทธศาสนา

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ บริเวณใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอุรุเวลา เมืองคยา แคว้นมคธ และประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ สถานที่ต่าง ๆ เป็นเวลา ๗ สัปดาห์ หรือ ๔๙ วัน กล่าวคือ :-

สัปดาห์ที่ ๑ พระพุทธเจ้าประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ บริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ ในช่วงปฐมยามแห่งราตรีทรงใคร่ครวญปัจจุสมุปบาทโดยอนุโลม ซึ่งเป็นสายเกิดว่า ทุกข์ทั้งมวลล้วนมีปัจจัยการที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้นอย่างเป็นกระบวนการ ๑๒ กระบวนการ คือ :-

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงมี

เมื่อทรงไคร่ครวญปฏิจสมุปบาทโดยอนุโลมซึ่งเป็นสายเกิดจบแล้ว พระองค์ได้ทรงไคร่ครวญปฏิจสมุปบาทโดยปฏิโลมซึ่งเป็นสายดับต่อไปอีกว่า ทุกข์ทั้งมวลล้วนมีปัจจัยจากการที่อาศัยกันและกันดับไปอย่างเป็นกระบวนการ ๑๒ กระบวนการอีกเช่นเดียวกัน คือ :-

เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ	สังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับ	วิญญาณจึงดับ
เพราะวิญญาณดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สฬายตนะจึงดับ
เพราะสฬายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ

เมื่อทรงไคร่ครวญปฏิจสมุปบาทโดยอนุโลมและปฏิโลม ซึ่งเป็นทั้งสายเกิดและสายดับจบแล้ว พระองค์ทรงเปล่งอุทานคาถาที่ ๑ ว่า :-

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์
ผู้มีความเพียร พงอยู่
เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป
เพราะมารู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ

ต่อมาในช่วงมัชฌิมยามแห่งราตรี พระองค์ทรงไคร่ครวญปฏิจสมุปบาทโดยอนุโลมและปฏิโลม ซึ่งเป็นทั้งสายเกิดและสายดับจบแล้ว ทรงเปล่งอุทานคาถาที่ ๒ ว่า :-

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์
ผู้มีความเพียร เพ่งอยู่
เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป
เพราะได้รับความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย

ในช่วงปัจฉิมยามแห่งราตรี พระองค์ก็ทรงใคร่ครวญปัจจุสมุปบาทโดยอนุโลม
และปฏิโลม ซึ่งเป็นทั้งสายเกิดและสายดับอีก จากนั้นทรงเปล่งอุทานคาถาที่ ๓ ว่า :-

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์
ผู้มีความเพียร เพ่งอยู่
เมื่อนั้น พราหมณ์นั้นย่อมกำจัดมารและเสนาเสียได้
ดุจพระอาทิตย์อุทัยขึ้นสาดส่องท้องฟ้าให้สว่างไสว ฉะนั้น

สัปดาห์ที่ ๒ พระองค์เสด็จไปประทับอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของ
ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ทรงเพ่งดูต้นพระศรีมหาโพธิ์ตลอด ๗ วัน เรียกบริเวณนั้นว่า
อนิมิสเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๓ พระองค์เสด็จจงกรมไปมาระหว่างอนิมิสเจดีย์กับต้นพระศรี-
มหาโพธิ์ เรียกบริเวณนั้นว่า รตนจกกรมเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๔ พระองค์เสด็จไปประทับอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระ
ศรีมหาโพธิ์ ณ ที่นี้พระองค์ทรงพิจารณาพระอภิธรรมโดยพิสดารตลอด ๗ วัน เรียก
บริเวณนี้ว่า รตนมรเจดีย์

สัปดาห์ที่ ๕ พระองค์เสด็จไปประทับอยู่ ณ บริเวณต้นอชปาลนิโครธ(ต้นไทร)
ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ ที่นี้มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อว่า
ทิฏฐมังคลิกะ ซึ่งมีอุปนิสัยชอบพูดตวาดคนอื่นว่า “หิ หิ” เข้าเฝ้าทูลถามพระองค์ว่า
บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุเพียงไร และธรรมเหล่าไหนที่ทำให้บุคคลให้เป็นพราหมณ์

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงทรงเปล่งอุทานว่า :-

พราหมณ์ใด ลอยบาปธรรมเสีย ไม่ตวาดผู้อื่นว่า หิ หิ
ไม่มีกิเลสดูจน้าฝาด สำรวมตน เรียบจบพระเวท อยู่จบพรหมจรรย์

พราหมณ์นั้น ไม่มีกิเลสเครื่องพัวพันในอารมณ์ไหน ๆ ในโลก
ควรกล่าววาทะว่า เราเป็นพราหมณ์โดยธรรม

สัปดาห์ที่ ๖ พระองค์เสด็จไปประทับอยู่ ณ บริเวณต้นมุจลินท์(ต้นจิก) ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ในช่วงนี้มีลมฝนพัดและตกพรั้วตลอด ๗ วัน พญานาคมุจลินท์จึงออกจากที่อยู่มาวางขนดโอกรอบพระวรกายของพระพุทธเจ้า ๗ รอบ พร้อมทั้งแผ่พังพานปกคลุมเหนือพระเศียร เพื่อป้องกันความหนาว ลม ฝน แดด และเหลือบ ยุงมิให้เบียดเบียนพระองค์

เมื่อฝนหยุดตกแล้ว พญานาคมุจลินท์จึงคลายขนดออกแล้วจำแลงตนเป็นมาณพยืนประนมมือถวายอภิवाทอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์ พระองค์จึงทรงเปล่งอุทานว่า :-

ความสงบเป็นสุขของบุคคลผู้สันโดษ

ผู้มีธรรมปรากฏแล้ว ผู้เห็นอยู่

ความไม่เบียดเบียนคือความสำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เป็นสุขในโลก

ความปราศจากราคะคือความล่วงกามทั้งหลายได้ เป็นสุขในโลก

ความกำจัดอัสมิมานะ(ความถือตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่)เสียได้ เป็นสุขในโลก

อนึ่ง พญานาคมุจลินท์ที่วางขนดโอกรอบพระวรกายของพระพุทธเจ้า ๗ รอบ และแผ่พังพานปกคลุมอยู่เหนือพระเศียร เพื่อป้องกันความหนาว ลม ฝน แดด และเหลือบ ยุง มิให้เบียดเบียนพระองค์ดังกล่าวนี ต่อมาผู้มีผู้นำมาสร้างเป็นพระพุทธรูปปางนาคปรก มีรูปพญานาค ๗ เศียรแผ่พังพานอยู่ข้างบน และถือกันว่าเป็นพระพุทธรูปประจำวันของผู้ที่เกิดวันเสาร์

สัปดาห์ที่ ๗ พระองค์เสด็จไปประทับอยู่ ณ บริเวณต้นราชายตนะ(ต้นเกด) ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ณ ที่นี้มีพ่อค้า ๒ คน คือตปุสสะและภัลลิกะ นำเกวียนบรรทุกสินค้าเดินทางมาพบ จึงพากันเข้าไปเฝ้าพร้อมทั้งได้ถวายข้าวตูก้อน ข้าวตุง จากนั้นจึงได้ประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระพุทธและพระธรรมเป็นสรณะตลอดชีวิต นับว่าพ่อค้าสองคนนี้เป็น **เทววจิกอุบาสก**ผู้กล่าวถึงรัตนทั้ง ๒ คือพระพุทธและพระธรรมว่าเป็นสรณะตลอดชีวิตเป็นพวกแรกในโลก^๑

^๑ ดูรายละเอียดการจัดลำดับสถานที่เสวยวิมุตติสุขใน วิ.อ. ๗/๔-๖/๖-๑๒, ขุ.พุทธ.อ. ๔๑๙-๔๒๑

เมื่อประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ บริเวณต้นราชายตนะ (ต้นเกด) ครบ ๗ วัน และถือว่าสิ้นสุดการประทับเสวยวิมุตติสุขครบ ๗ สัปดาห์หรือ ๔๙ วันแล้ว พระองค์ได้เสด็จกลับไปประทับอยู่ ณ ต้นอชปาลนิโครธอีกครั้งหนึ่ง และ ณ ที่นี้พระองค์ทรงเกิดความดำริขึ้นในพระทัยว่า :-

ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรกะ ละเอียด บัณฑิต(เท่านั้น)จึงจะรู้ได้สำหรับหมู่ประชาผู้รณมัยด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย ฐานอันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือหลักอิทัปปัจจยตา หลักปฏิจจสมุปบาท ถึงแม้ฐานอันนี้ก็เป็นที่เห็นได้ยากนัก กล่าวคือความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปัทวทั้งปวง ความสิ้นค้นหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา จะพึงเป็นความลำบากเปล่าแก่เรา^๑

เมื่อพระองค์ทรงเกิดความดำริขึ้นในพระทัยเช่นนี้ จึงทรงน้อมพระทัยไปเพื่อการชวนชวนน้อย มิได้น้อมพระทัยไปเพื่อแสดงธรรมแต่อย่างใด ในขณะนั้น ท้าวสัทัมบดีพรหมทราบความดำริในพระทัยของพระพุทธเจ้าแล้ว จึงมีความดำริว่า “ท่านผู้เจริญเอ๋ย โลกจะฉิบหายหนอ โลกจะพินาศหนอ เพราะพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงน้อมพระทัยไปเพื่อการชวนชวนน้อย มิได้น้อมพระทัยไปเพื่อทรงแสดงธรรม” จากนั้นจึงหายตัวจากพรหมโลกไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพาลงทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดแสดงธรรม ขอพระสัคคเจ้าได้โปรดแสดงธรรม เพราะสัตว์ทั้งหลายผู้มีธูลิในตาน้อยมีอยู่ สัตว์เหล่านั้นย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้สดับธรรม เพราะจกมีผู้รู้ธรรม”^๒

ท้าวสัทัมบดีพรหมทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าอยู่เช่นนี้ถึง ๓ ครั้ง พระพุทธเจ้าจึงทรงรับคำทูลอาราธนาของท้าวสัทัมบดีพรหมจากนั้นได้ทรงตรวจดูสัตว์โลกก็เห็นว่า สัตว์ทั้งหลายบางพวกมีธูลิในตาน้อย มีธูลิในตามาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน

^๑ วิ.ม. (แปล) ๔/๗/๑๑, ม.ม. (แปล) ๑๒/๒๘๑/๓๐๕, ม.ม. (แปล) ๑๓/๓๓๗/๕๐๗

^๒ วิ.ม. (แปล) ๔/๘/๑๒

มีอาหารดี มีอาหารทรม สอนให้รู้ได้ง่าย สอนให้รู้ได้ยาก ... เปรียบเหมือนดอกบัว บางดอกที่เกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ยังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ บางดอกเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ อยู่เสมอน้ำ บางดอกเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ขึ้นพ้นน้ำ ไม่แต่น้ำ^๑

ภิกษุปัญจวัคคีย์

ต่อมาพระองค์ทรงดำริว่า “เราพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อน และใครจักรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน” เมื่อทรงดำริถึงอาหารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รวมบุตร เป็นผู้สมควรที่จะพึงแสดงธรรมโปรด เพราะทั้งสองท่านนี้สามารถรู้ธรรมได้ฉับพลัน แต่ก็ทรงทราบว่ ดาบสทั้งสองท่านนี้ได้ถึงแก่กรรมไปเกิดในอากิญจัญญายตนภพ และเนวสัญญานาสัญญายตนภพแล้ว” จากนั้นจึงทรงดำริต่อไปว่า “เราจะพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อน และใครจักรู้ธรรมนี้ได้ฉับพลัน” จึงทรงดำริว่า ภิกษุปัญจวัคคีย์

^๑ ในชั้นต้นทรงเปรียบสัตว์โลกเหมือนดอกบัว ๓ เหล่า (วิ.ม. ๔/๔/๔, ที.ม. ๑๐/๖๔/๓๔, ม.ม. ๑๒/๒๘๓/๒๔๔) คือ :-

๑. **อนโตนิมุคโคปสีน** คือดอกบัวที่ยังจมอยู่ในน้ำ
๒. **สโมทกั จิตานิ** คือดอกบัวที่โผล่ขึ้นมาเสมอน้ำ
๓. **อุทกา อจจุคคุมม จิตานิ** คือดอกบัวที่โผล่ขึ้นมาพ้นน้ำแล้ว

ต่อมามีการเปรียบสัตว์โลกเหมือนดอกบัว ๔ เหล่า (อง.จตุกก. ๒๑/๑๓๓/๑๕๓, อภิ.ป. ๓๖/๑๐, ๑๔๘-๑๕๑/๑๑๑,๑๕๒) คือ :-

๑. **อุคฺคภูตญญ** คือบุคคลผู้มีปัญญาดีเลิศสามารถรู้เข้าใจได้ฉับพลันเพียงแค่นี้ได้ฟังหัวข้อที่ยกขึ้นมาแสดงเท่านั้น เปรียบเหมือนดอกบัวที่โผล่ขึ้นมาพ้นน้ำแล้ว พอถูกแสงแดดก็จะบานทันที
๒. **วิปจิตฺตญญ** คือบุคคลผู้มีปัญญาดีระดับรองลงมา เมื่อได้ฟังการอธิบายความหมายของหัวข้อนั้น ๆ ก็ารู้และเข้าใจได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่โผล่ขึ้นมาเสมอน้ำ และจะบานในวันรุ่งขึ้น
๓. **เนญย** คือบุคคลผู้มีปัญญาปานกลาง สามารถฝึกฝนอบรมได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ และจะบานในวันต่อ ๆ ไป
๔. **ปทปรม** คือบุคคลผู้มีปัญญาน้อย ไม่สามารถสอนให้เข้าใจหรือความหมายที่ลึกซึ้งได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่มีโรคยังอยู่ใต้น้ำ ไม่มีโอกาสที่จะโผล่ขึ้นมาบานได้เลย มีแต่จะเป็นอาหารของปลาและเต่าเท่านั้น

^๒ วิ.อ. ๓/๑๐/๑๖

มีอุปการะแก่เรามาก เพราะได้เฝ้าปรนนิบัติเรามาตลอดเวลาที่กำลังบำเพ็ญเพียรสมควรที่เราจะได้แสดงธรรมโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ก่อน (ภิกษุปัญจวัคคีย์ คือ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ อัสสชิ) และทรงทราบว่าขณะนี้ภิกษุปัญจวัคคีย์พักอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาฬี

เมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์จึงทรงตัดสินพระทัยที่จะประกาศพระพุทธศาสนาด้วยการแสดงธรรมโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ก่อน โดยเสด็จจากตำบลอุรุเวลามุงพระพักตร์สู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาฬี แต่ในขณะที่เสด็จไปใกล้เขตแม่น้ำคยา ก็ทรงพบกับอุปกาชีวคนหนึ่งเข้ามาทูลถามว่า “อินทรีของท่านผ่องใสยิ่งนัก ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร” ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสตอบเป็นคาถาว่า :-

เราเป็นผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง รู้ธรรมทั้งปวง
มิได้แปดเปื้อนในธรรมทั้งปวง ละธรรมทั้งปวงได้สิ้นเชิง
หลุดพ้นเพราะสิ้นตัณหา ตรัสรู้ยิ่งเอง
แล้วจะพึงกล่าวอ้างใครเล่า

ฯลฯ

เราจะไปเมืองหลวงแห่งชาวกาฬี ประกาศธรรมจักร
ตีกลองอมตธรรมไปในโลกอันมีดมน

อุปกาชีวได้ทูลถามต่อไปว่า “ท่านสมควรเป็นพระอนันตชินะตามที่ท่านประกาศ” ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสตอบเป็นคาถาต่อไปอีกว่า :-

ชนเหล่าใดได้ถึงความสิ้นอาสวะแล้ว
ชนเหล่านั้นย่อมเป็นพระชินะเช่นเรา
อุปกะ เราชนะความชั่วได้แล้ว
เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่าพระชินะ

เมื่ออุปกาชีวได้ฟังพระดำรัสตอบเช่นนี้จึงได้ทูลว่า “ควรจะเป็นอย่างนั้น” แล้วก็โคลงศรีษะหลีกไป

พระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกต่อไปจนถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ ซึ่งเป็นสถานที่พักอาศัยของภิกษุปัญจวัคคีย์ และในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ พระองค์ทรงแสดง**ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร**โปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ ซึ่งมีใจความสำคัญเบื้องต้นว่า :-

บรรพชิตไม่พึงเสพที่สุด ๒ อย่างนี้ คือ :-

๑. กามสุขัลลิกานุโยค คือการหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย เป็นธรรมอันทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปฤชณ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

๒. อัตตกิลมณานุโยค คือการประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน เป็นทุกข์ ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์

มัชฌิมาปฏิปทาที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้น แต่เป็นปฏิปทาที่ก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ และเพื่อพระนิพพาน มัชฌิมาปฏิปาดังกล่าวนี้ได้แก่อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ :-

๑. สัมมาทิฎฐิ (เห็นชอบ)	๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)	๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)	๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)	๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

ทุกข์อริยสัจ คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนา โดยย่อก็คืออุปาทานันธ์ ๕ นั้นเอง

ทุกข์สมุทยสัจ คือ ต้นหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพติดเพลิน และความกำหนัด มีปกติให้เพติดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

ทุกขนิโรธอริยสัง คือ ความดับต้นหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละคืน ความพ้น และความไม่อาลัยในต้นหา

ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง คือ อริยมรรคมืองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ...^๑

เมื่อทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรจบแล้ว พระองค์ทรงเปล่งอุทานว่า **“โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ”** ดังนั้นคำว่า **“อัญญา”** จึงเป็นคำนำหน้าชื่อของท่านโกณฑัญญะตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา นั้นหมายความว่า ท่านที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรจบลง ท่านโกณฑัญญะก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล พร้อมกันนี้ท่านอัญญาโกณฑัญญะก็ได้กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสว่า **“เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”** จึงเป็นอันว่าอัญญาโกณฑัญญะได้รับการบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนาในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ นั้นเอง

ส่วนท่านวัปปะได้บรรลุโสดาปัตติผลในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ท่านภัททิยะได้บรรลุโสดาปัตติผลในวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๘ ท่านมหานามะได้บรรลุโสดาปัตติผลในวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๘ และท่านอัสสชิได้บรรลุโสดาปัตติผลในวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๘ และทั้ง ๔ ท่านนี้ก็ได้รับการบรรพชาอุปสมบทด้วยพระดำรัสว่า **“เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”**^๒

ต่อมาวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ พระองค์ทรงแสดง**อนัตตลักขณสูตร**โปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ ซึ่งมีใจความสำคัญเบื้องต้นว่า :-

^๑ ดูเนื้อหาโดยละเอียดของ**ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร** ใน วิ.ม. (แปล) ๔/๑๓-๑๗/๒๐-๒๕, ส.ม. (แปล) ๑๔/๑๐๘๑/๓๖๗-๓๗๐, ขุ.ป. (แปล) ๓๑/๓๐/๔๘๒-๔๙๐

^๒ วิ.ย. ๓/๑๘-๒๔/๑๘

ชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ เป็นอนัตตา ถ้าชั้น ๕ เป็นอัตตาแล้วก็จะไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงควบคุมชั้น ๕ ได้ว่า ขอชั้น ๕ ของเราจงเป็นอย่างนี้ ขอชั้น ๕ ของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น แต่เพราะชั้น ๕ เป็นอนัตตา จึงต้องเป็นไปเพื่ออาพาธและบุคคลก็ไม่สามารถควบคุมชั้น ๕ ได้ว่า ขอชั้น ๕ ของเราจงเป็นอย่างนี้ ขอชั้น ๕ ของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้น ...^๑

ในขณะที่นั่งฟังอนัตตลักขณสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอยู่นั้นภิกษุปัญจวัคคีย์ต่างมีใจชื่นชมยินดี และพิจารณาเนื้อหาของอนัตตลักขณสูตรตามไปด้วย ในที่สุดจิตของภิกษุปัญจวัคคีย์ก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น จึงเป็นอันว่าภิกษุปัญจวัคคีย์ คืออัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ได้บรรลุอรหัตตผลและนับเป็นพระอรหันต์ชุดแรกของโลก

ยสกุลบุตรและเพื่อน

อนึ่ง ในระหว่างที่ทรงอยู่จำพรรษาแรก ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ พระองค์ทรงแสดงอนุปฺพฬิกถาซึ่งว่าด้วยเรื่องทานกถา(เรื่องทาน) สีกถา(เรื่องศีล) สักคกถา(เรื่องสวรรค์) กามาทินวกถา(เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม) และเนกขัมมานิสังสกถา(เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม) ไปรตยสกุลบุตรซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีคหบดีชาวกรุงพาราณสี ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน จากนั้นได้ทรงแสดงสามุกกัณฐิกธรรมเทศนา ซึ่งว่าด้วยอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ไปรตยสกุลบุตรจนได้บรรลุโสดาปัตติผล

ต่อมาเศรษฐีคหบดีผู้เป็นบิดาของยสกุลบุตรได้ออกติดตามหายสกุลบุตรไปจนถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และได้พบพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งกราบทูลถามว่า “ทรงพบยสกุลบุตรบ้างไหม” ซึ่งพระองค์ได้ทรงเชื้อเชิญเศรษฐีคหบดีให้นั่งลงก่อน จากนั้นจึงทรงแสดงอนุปฺพฬิกถาและสามุกกัณฐิกธรรมเทศนาโปรด ทำให้เศรษฐีคหบดีได้บรรลุโสดาปัตติผลพร้อมทั้งได้ประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระพุทธ พระธรรม และ

^๑ ดูเนื้อหาโดยละเอียดของอนัตตลักขณสูตร ใน วิ.ม. (แปล) ๔/๒๐/๒๗-๓๐, ส.ข. (แปล) ๑๗/๕๔/๔๔-๔๖

พระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต จึงเป็นอันว่าเศรษฐีคบดีผู้เป็นบิดาของยสกุลบบุตรได้เป็น**เตวาจิกอุบาสิก**ผู้กล่าวถึงรัตนะทั้ง ๓ คือ **พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์**ว่าเป็นสรณะตลอดชีวิต เป็นคนแรกในโลก

อนึ่งในระหว่างที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุปฺพฬิกถาและสามุกกัณฺณสิกขธรรมเทศนาโปรดเศรษฐีคบดีผู้เป็นบิดาอยู่นั้น ยสกุลบบุตรก็ได้นั่งฟังอยู่ด้วยพร้อมทั้งพิจารณาภูมิธรรมตามที่ได้เห็น ตามที่ได้รู้ ในที่สุดจิตก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น และเมื่อเศรษฐีคบดีผู้เป็นบิดาได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้ามียสกุลบบุตรเป็นปัจฉาสมณะให้เสด็จไปรับภัตตาหารที่บ้านของตน และกราบทูลลากลับไปแล้ว ยสกุลบบุตรก็ได้กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” จึงเป็นอันว่า ยสกุลบบุตรได้รับการบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้า และนับเป็นพระอรหันต์รูปที่ ๖ ต่อจากภิกษุปัญจวัคคีย์ดังกล่าวแล้ว

เช้าวันต่อมา พระพุทธเจ้าและพระยสะ ได้เสด็จไปที่นิเวศน์ของเศรษฐีคบดีซึ่งอยู่ภายในกรุงพาราณสี พระองค์ทรงแสดงอนุปฺพฬิกถาและสามุกกัณฺณสิกขธรรมเทศนาโปรดมารดา และอดีตภรรยาของพระยสะ ทำให้ทั้งสองท่านนี้ได้บรรลุโสดาปัตติผล พร้อมทั้งได้ประกาศตนเป็นอุบาสิกาขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต จึงเป็นอันว่ามารดาและอดีตภรรยาของพระยสะ ได้เป็น**เตวาจิกอุบาสิกา**ผู้กล่าวถึงรัตนะทั้ง ๓ คือ **พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์**ว่าเป็นสรณะตลอดชีวิต เป็นคู่แรกในโลก

เมื่อข่าวการได้บรรลุอรหัตตผลและอุปสมบทของยสกุลบบุตรแพร่ขจรไป เศรษฐีบุตรชาวกรุงพาราณสีซึ่งเป็นเพื่อนของพระยสะอีก ๔ คน คือ **วิมล** **สุพาหุ** **ปุณณชิ** และ**ควัมปติ** ได้ปรึกษากันว่า “ธรรมวินัยและบรรพชาที่ยสกุลบบุตรโกนผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตนั้น คงไม่ต่ำทรามเป็นแน่” จากนั้นจึงพากันไปหาพระยสะที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งพระยสะก็ได้พาเพื่อนทั้ง ๔ คนนั้นไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์จึงทรงแสดงอนุปฺพฬิกถา และสามุกกัณฺณสิกขธรรมเทศนาโปรด ทำให้เพื่อนทั้ง ๔ คนนั้นได้บรรลุโสดาปัตติผลและกราบทูลขอบรรพชา

อุปสมบท ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” จึงเป็นอันว่าเพื่อนทั้ง ๔ คนนั้นได้รับการบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้า และในวันต่อมาขณะที่กำลังรับฟังพระพุทธโอวาทอยู่นั้น จิตของภิกษุทั้ง ๔ รูปนี้ก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น และนับเป็นพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นในโลกขณะนั้น ๑๐ รูป

ต่อมาเพื่อนของพระยสะอีก ๕๐ คน ซึ่งล้วนแต่เป็นบุตรของตระกูลที่มีฐานะดี ชาวกรุงพาราณสี เมื่อได้ทราบข่าวการบรรลุหัตถผลและอุปสมบทของยสกุลบุตรแล้ว จึงปรึกษากันว่า “ธรรมวินัยและบรรพชาที่ยสกุลบุตรโกณณณและหนดนุ้งห่มผ้ากาสาเยออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตนั้น คงจะไม่ดำทราหมเป็นแน่” จากนั้นจึงพากันเดินทางไปพบพระยสะที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งพระยสะก็ได้พาเพื่อนทั้ง ๕๐ คนไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อให้พระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดต่อไป

พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุปฺพุทฺธิกาและสามุกกัณฺธิกธรรมเทศนาโปรด ทำให้เพื่อนของพระยสะทั้ง ๕๐ คนได้บรรลุโสดาปัตติผล และพากันกราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” จึงเป็นอันว่าเพื่อนทั้ง ๕๐ คนนั้นได้รับการบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับภิกษุปัญจวัคคีย์ และพระยสะพร้อมทั้งเพื่อนอีก ๔ รูป ดังกล่าวแล้ว

ในวันต่อมาขณะที่กำลังฟังพระพุทธโอวาทอยู่นั้น จิตของภิกษุทั้ง ๕๐ รูปดังกล่าวก็ได้หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น และนับเป็นพระอรหันต์ที่เกิดขึ้นในโลกขณะนั้น ๖๐ รูป คือ ภิกษุปัญจวัคคีย์ ๕ รูป พระยสะและเพื่อนรวมกันอีก ๕๕ รูป

ส่งพระอรหันตสาวกไปประกาศพระพุทธศาสนา

เมื่อออกพรรษาแล้วพระองค์ได้ตรัสกับพระอรหันตสาวกทั้ง ๖๐ รูปว่า “เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์” จากนั้นพระองค์ได้ตัดสินพระทัยส่งพระอรหันตสาวกจำนวนดังกล่าวออกไปประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายออกไป

สู่ประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยทรงเน้นมิให้ไปทางเดียวกันสองรูป การตัดสินพระทัยส่งพระอรหันตสาวกออกไปประกาศพระพุทธศาสนาในครั้งนี้ พระองค์ทรงอาศัยอำนาจประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ๓ ประการ^๑ คือ :-

๑. เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก
๒. เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก
๓. เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ท้าวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ภายหลังจากทรงส่งพระอรหันตสาวกจำนวน ๖๐ รูป ให้ออกไปประกาศพระพุทธศาสนาตามคามนิคมต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว พระองค์ก็ได้เสด็จจาริกออกจากป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ มุ่งพระพักตร์สู่ตำบลอุรุเวลา เขตเมืองคยา แคว้นมคธ เพื่อแสดงธรรมโปรดชนวิญญู ๓ พันองค์และบริวารที่ตั้งสำนักเผยแผ่ลัทธิบูชาไฟอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำคยา

ภททวัคคีย์ ๓๐ คน

ในระหว่างที่เสด็จจาริกไปนั้น พระองค์ทรงพบชายหนุ่มเจ้าสำราญ ๓๐ คน ซึ่งเรียกชื่อกลุ่มของตนว่า**ภททวัคคีย์** กำลังแสวงหาความสำราญอยู่กับภรรยาของตน ๆ และหญิงแพศยาอยู่ที่ราวป่าแห่งหนึ่ง พระองค์ทรงแสดงอนุพุทธานุภาพและสามมุกกัสมลธรรมเทศนาโปรด ทำให้ชายหนุ่มเจ้าสำราญทั้งหมดได้บรรลุโสดาปัตติผล พร้อมทั้งได้กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” และเมื่อทรงประทานโอวาทแก่ภิกษุภททวัคคีย์เพื่อเป็นแนวทางในการบำเพ็ญสมณธรรมแล้ว จึงเสด็จจาริกสู่ตำบลอุรุเวลาต่อไป

ขุฎิล ๓ พันองค์

เมื่อเสด็จถึงสำนักของท่านอุรุเวลกัสสปขุฎิลผู้ซึ่งมีขุฎิลบริวาร ๕๐๐ คนเรียบร้อยแล้ว พระองค์ทรงแสดงธรรมและปาฏิหาริย์หลายอย่างโปรดอยู่เป็นเวลาหลายวัน แต่ท่านอุรุเวลกัสสปขุฎิลซึ่งเป็นพี่เขยของชาวมคธและชาวอังคะเป็นจำนวนมากก็ไม่อาจยอมรับนับถือได้ด้วยความสนใจ โดยยอมรับในบางด้าน

^๑ วิ.ม. (แปล) ๔/๓๒/๔๐

และปฏิเสธในบางด้านว่า “พระมหาสมณะนี้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากจริง ถึงกับทำให้พวกชฎิลดับไฟได้ แต่คงไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่”

พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดในใจของท่านอุรุเวลกัสสปชฎิลแล้ว จึงตรัสว่า **“กัสสปะ ท่านไม่ใช่พระอรหันต์แน่ ทั้งยังไม่ถึงอรหัตตมรรค แม้ปฏิบัติของท่าน อันจะเป็นเหตุให้เป็นพระอรหันต์หรือถึงอรหัตตมรรคก็ยังมี”** ท่านก็นั่นเองท่านอุรุเวลกัสสปชฎิลก็ได้ซบศิระลงแทบพระบาทพร้อมทั้งกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพเจ้าพึงได้การบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาค” ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสว่า “กัสสปะ ท่านเป็นผู้หน้า เป็นผู้ฝึก เป็นเลิศ เป็นหัวหน้า เป็นประธานของชฎิล ๕๐๐ คน ท่านจงบอกลาพวกเขาก่อน ให้พวกเขาทำตามที่เราบอกเขาไว้”

เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านอุรุเวลกัสสปชฎิลจึงไปหาชฎิลผู้เป็นบริวารทั้ง ๕๐๐ คน แล้วกล่าวว่า “ผู้เจริญทั้งหลาย เราต้องการจะประพบัติพรหมจรรย์ในสำนักพระมหาสมณะ(พระพุทธเจ้า) ท่านทั้งหลายจงทำตามที่เราบอกไว้” ซึ่งชฎิลเหล่านั้นต่างกราบเรียนเป็นเสียงเดียวกันว่า “พวกกระผมเลื่อมใสในพระมหาสมณะมานานแล้ว พวกกระผมทั้งหมดก็จักประพบัติพรหมจรรย์ในสำนักพระมหาสมณะเช่นกัน”

เมื่ออาจารย์กับศิษย์ซึ่งประพบัติพรหมจรรย์ในรูปแบบของชฎิลร่วมกันมาเป็นเวลานาน จนถึงกับประกาศตั้งสำนักขึ้นมาเผยแผ่ลัทธิบูชาไฟ ทำให้ประชาชนชาวแคว้นมคธและอังคะเกิดความศรัทธาเลื่อมใสอย่างแพร่หลาย มีความคิดเห็นตรงกันเช่นนี้ จึงพร้อมใจกันนำเครื่องบริวารชฎิลและเครื่องบูชาไฟไปลอยลงในแม่น้ำคยา แล้วไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งกราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุมารเกิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพบัติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” จึงเป็นอันว่าท่านอุรุเวลกัสสปชฎิลพร้อมด้วยชฎิลบริวารอีก ๕๐๐ คน ได้รับการบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้า และถือเป็นการปิดฉากหรือยกเลิกสำนักเผยแผ่ลัทธิบูชาไฟอันยิ่งใหญ่แห่งที่ ๑ ไปโดยปริยาย

ต่อมาวันที่กัสสปะซึ่งเป็นชฎิลผู้น้องพร้อมชฎิลบริวาร ๓๐๐ คน ซึ่งตั้งสำนักเผยแผ่ลัทธิบูชาไฟอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำคยาตอนใต้ลงมา ได้เห็นบริวารชฎิลและเครื่องบูชาไฟเป็นจำนวนมากลอยมาตามแม่น้ำคยาเช่นนี้ ต่างก็คิดกันว่า “ท่านอุรุเวลกัสสปะซึ่งเป็นชฎิลผู้พี่และชฎิลบริวารอีก ๕๐๐ คน คงได้รับอันตรายร้ายแรงเป็นแน่” จึงพากัน

เดินทางขึ้นไปยังสำนักของชฎิลผู้พี่อย่างรีบเร่ง แต่เมื่อเดินทางไปถึงแล้วกลับพบชฎิลผู้พี่และบริวารปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาเยะ นั่งเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยความสำรวม

เมื่อสอบถามทราบความโดยตลอดแล้ว ท่านนทีกัสสปะและบริวารจึงพร้อมใจกันนำเครื่องบริขารชฎิลและเครื่องบูชาไฟไปลอยลงในแม่น้ำคยา จากนั้นจึงพากันเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วขอขมาพระบาท พร้อมทั้งกราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุมารเกิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” จึงเป็นอันว่าท่านนทีกัสสปะชฎิลผู้น้องพร้อมด้วยชฎิลบริวารอีก ๓๐๐ คนได้รับการบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้า และถือเป็นการปิดฉากหรือยกเลิกสำนักเผยแผ่ลัทธิบูชาไฟอันยิ่งใหญ่แห่งที่ ๒ ไปโดยปริยายอีกด้วย

ต่อมาคยากัสสปะซึ่งเป็นชฎิลผู้น้องคนเล็กพร้อมด้วยชฎิลบริวาร ๒๐๐ คน ซึ่งตั้งสำนักเผยแผ่ลัทธิบูชาไฟอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำคยาตอนใต้ลงมาอีก ได้เห็นบริวารชฎิลและเครื่องบูชาไฟเป็นจำนวนมากลอยมาตามแม่น้ำคยาเป็นระยะ ๆ ต่างก็คิดกันว่า “ชฎิลผู้พี่ทั้งสองพร้อมบริวารคงได้รับอันตรายร้ายแรง” จึงรีบพากันเดินทางขึ้นไปยังสำนักของชฎิลผู้พี่ทั้งสอง แต่เมื่อเดินทางไปถึงแล้วกลับพบชฎิลผู้พี่ทั้งสองและชฎิลบริวารทั้ง ๔๐๐ คน ปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาเยะ นั่งเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยความสำรวม

เมื่อสอบถามทราบความโดยตลอดแล้ว ท่านคยากัสสปะและบริวารจึงพร้อมใจกันนำเครื่องบริขารชฎิลและเครื่องบูชาไฟไปลอยลงในแม่น้ำคยา จากนั้นจึงพากันเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วขอขมาพระบาท พร้อมทั้งกราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุมารเกิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” จึงเป็นอันสรุปความได้ว่าชฎิล ๓ พี่น้อง คือ อรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ และคยากัสสปะ พร้อมทั้งชฎิลบริวารอีก ๑,๐๐๐ คน ได้รับการบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้า และถือเป็นการปิดฉากหรือยกเลิกสำนักเผยแผ่ลัทธิบูชาไฟอันยิ่งใหญ่ทั้ง ๓ แห่งอย่างสิ้นเชิงตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ต่อมาพระองค์ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรโปรดภิกษุชฎิลจำนวน ๑,๐๐๓ รูป ซึ่งมีใจความสำคัญเบื้องต้นว่า :-

อายตนะภายใน ๖ คือ จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน และอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นสื่อภายในและภายนอกประจำตัวของมนุษย์มาแต่กำเนิด ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นของร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ เพราะความเกิดความแก่ ความตาย ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ แม้ความรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ หรือการกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นต้น ก็เป็นของร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ เพราะความเกิดความแก่ ความตาย ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และความคับแค้นใจ ...^๑

ในขณะที่นั่งฟังเนื้อหาของอาทิตตปริยายสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอยู่นั้น ภิกษุชฎิลจำนวน ๑,๐๐๓ รูป มีท่านพระอรุเวลกัสสปะ ท่านพระนทิกัสสปะ และท่านพระคยากัสสปะ เป็นต้น ได้พิจารณาภูมิธรรมตามที่ได้เห็น ตามที่ได้รู้ ในที่สุดจิตก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น และนับเป็นจำนวนภิกษุที่บรรลุอรหัตตผลในคราวเดียวพร้อมกันมากที่สุดถึง ๑,๐๐๓ รูป

พระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพนครรัฐ

ภายหลังจากที่ทรงประสบความสำเร็จครั้งยิ่งใหญ่ในการแสดงธรรมโปรดชฎิล ๓ พันองและชฎิลบวชอีก ๑,๐๐๐ คน จนชฎิลเหล่านั้นพากันชบสรีระลงแทบพระบาท และประกาศยุบสำนักเผยแผ่ลัทธิบูชาไฟแล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบท จนกระทั่งได้บรรลุอรหัตตผลพร้อมกันดังกล่าวแล้ว พระองค์ทรงดำริที่จะนำพระอรหันตสาวกสายชฎิลจำนวน ๑,๐๐๓ รูป เสด็จจาริกเข้าสู่กรุงราชคฤห์ เมืองหลวงของแคว้นมคธ เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาต่อไป

^๑ ดูเนื้อหาโดยละเอียดของอาทิตตปริยายสูตร ใน วิ.ม. (แปล) ๔/๕๔/๖๓-๖๕, ส.สพ. (แปล) ๑๘/๒๘/๒๗-๒๘

ณ ที่กรุงราชคฤห์อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธดังกล่าวนี้ นอกจากจะเป็นที่ประทับของพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพผู้เกรียงไกรแห่งมคธรัฐ และเป็นเมืองหลวงที่มั่งคั่งทางธุรกิจที่คหบดีมหาศาลเป็นจำนวนมากต่างพากันมาตั้งถิ่นฐานประกอบอาชีพทางธุรกิจแล้ว ศาสดานามอุโฆษถึง ๖ ท่าน^๑ ก็ได้มาตั้งสำนักเผยแผ่ลัทธิของตน ๆ มาเป็นเวลาอันยาวนาน จนชาวมคธต่างพากันหลงใหลไปฟังธรรมและให้ความเคารพเลื่อมใสกันเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ :-

๑. **ปุณณะ กัสสปะ** เจ้าลัทธิอิกิริยวาทะที่ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ทำแล้วไม่เป็นอันทำ
๒. **มักขลิ โกศาล** เจ้าลัทธินัตติกวาทะที่ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย
๓. **อขิตะ เกสกะมพล** เจ้าลัทธิอุจเฉทวาทะที่ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างเมื่อตายแล้วก็ขาดสูญ
๔. **ปฤทะ กัจจายนะ** เจ้าลัทธินัตติกวาทะที่ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยอีกนัยหนึ่ง
๕. **นิครนถ์ นาฏบุตร** เจ้าลัทธิสัสตวาทะที่ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นของเที่ยงและถือว่าการทรมานตนเองเป็นการเผากิเลส
๖. **ลัญชัย เวลัญฐบุตร** เจ้าลัทธิอมราวิกเขปวาทะที่ถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีอะไรตายตัว

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงนำพระอรหันตสาวกสายชฎิลจำนวน ๑,๐๐๓ รูป เสด็จจาริกเข้าสู่กรุงราชคฤห์ เมืองหลวงของแคว้นมคธ โดยประทับอยู่ที่สุปปติฎฐเจดีย์ภายในพระราชนิเวศน์วันแห่งกรุงราชคฤห์นั่นเอง ชาวที่พระอรหันต์จำนวนมากมาพักอยู่ภายในกรุงราชคฤห์แพร่ซจรไปอย่างรวดเร็ว จนเป็นเหตุให้พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยพราหมณ์คหบดีเป็นจำนวนมาก ต้องเสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ สถานที่ดังกล่าว

^๑ ที.ที. (แปล) ๙/๑๖๕-๑๘๑/๕๓-๖๐

เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงถวายอภิวัตพระพุทเจ้าและประทับนั่ง ณ ที่สมควรแล้ว
บรรดาพราหมณ์คหบดีที่ตามเสด็จเหล่านั้น ต่างแสดงกิริยาอาการแตกต่างกันไป
กล่าวคือ :-

บางพวกถวายอภิวัตแล้วนั่ง ณ ที่สมควร
บางพวกทูลเจรจาปราศัยแล้วนั่ง ณ ที่สมควร
บางพวกประคองอัญชลีไปทางที่ประทับแล้วนั่ง ณ ที่สมควร
บางพวกประกาศนามและโคตรแล้วนั่ง ณ ที่สมควร
บางพวกก็นั่งนิ่งอยู่เฉย ๆ

ในขณะเดียวกันนี้ บรรดาพราหมณ์คหบดีทุกคนต่างเกิดความสงสัยขึ้นในใจว่า
“พระมหาสมณะผู้นี้ประพฤติพรหมจรรย์ในท่านอุรุเวลกัสสปะ หรือท่านอุรุเวลกัสสปะ
ประพฤติพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะผู้นี้กันแน่” ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงทราบความคิด
ของบุคคลเหล่านี้เป็นอย่างดี จึงรับสั่งกับท่านพระอุรุเวลกัสสปะเป็นคาถาว่า :-

ท่านอยู่อุรุเวลามานาน
เคยเป็นอาจารย์สั่งสอนหมู่ชฎิลผู้ผอม
ท่านเห็นอุบายอย่างไร จึงได้ละไฟเสีย
กัสสปะ เราถามข้อความนี้กะท่าน
इनท่านจึงละการบูชาไฟของท่านเสียแล้ว

ท่านพระอุรุเวลกัสสปะได้กราบทูลตอบแด่พระพุทธเจ้าเป็นคาถาว่า :-

ยัญทั้งหลายกล่าวสรรเสริญงามทั้งหลาย
คือรูป เสียง รสและสตรีทั้งหลาย
ข้าพระองค์ได้รู้ในอุปธิว่า นั่นเป็นมลทิน
เพราะฉะนั้น จึงมิได้ยินดีในการเช่นสรวง
มิได้ยินดีในการบูชา

ฯลฯ

เมื่อกราบทูลตอบจบลง ท่านพระอุรุเวลกัสสปะได้ลุกขึ้นห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่า ขบศีระลงแทบพระบาทพระพุทเจ้าพร้อมทั้งกราบทูลว่า **“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก”** และทันทีที่ได้ทราบคำกราบทูลของท่านพระอุรุเวลกัสสปะเช่นนี้ บรรดาพราหมณ์คหบดีต่างพุดออกมาเป็นเสียงเดียวกันคล้ายกับจะไม่เชื่อหูของตน ๆ ว่า **“ท่านพระอุรุเวลกัสสปะ ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักพระมหาสมณะ...”**

ในขณะที่บรรดาพราหมณ์คหบดีติดอยู่ในภาวะตะลึงเช่นนี้ พระพุทเจ้าทรงแสดงอนุปพุททิกถาและสามุกกัณณิกธรรมเทศนาโปรด ทำให้พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยพราหมณ์คหบดีส่วนใหญ่ได้บรรลุโสดาปัตติผล ส่วนพราหมณ์คหบดีที่เหลือได้แสดงตนเป็นอุบาสกขอถึงพระพุท พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต จากนั้นพระเจ้าพิมพิสารได้ทูลให้พระพุทเจ้าทรงทราบถึงความสำเร็จแห่งความปรารถนาของพระองค์ ๕ ประการ^๑ ที่เคยตั้งไว้ตั้งแต่สมัยยังทรงเป็นพระราชา कुमार กล่าวคือ :-

๑. ขอให้พสกนิกรพึงอภิเษกเราในราชสมบัติ
๒. ขอพระอรหันตสัมมาสัมพุทเจ้าพึงเสด็จมาสู่แว่นแคว้น
๓. ขอให้มีโอกาสได้เข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
๔. ขอพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นพึงแสดงธรรมแก่เรา
๕. ขอให้เราพึงรู้ทั่วถึงธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

พระเจ้าพิมพิสารได้ทูลต่อไปว่า **“พระองค์ผู้เจริญ ภาณิดของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทางหรือตามประทับในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า ‘คนมีตาดีจักเห็นรูป’”** พร้อมกันนี้ก็ทรงประกาศพระองค์ขอถึงพระพุท พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต จากนั้นทรงอาราธนาพระพุทเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์ ให้เสด็จไปรับอาหารบิณฑบาตที่พระราชนิเวศน์ในวันพรุ่งนี้ ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับคำอาราธนาโดยดุษณีภาพ

^๑ วิ.ม. (แปล) ๔/๕๗/๖๘-๖๙

ในวันรุ่งขึ้นพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยหมู่ภิกษุชฎิล ๑,๐๐๓ รูป ได้เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสาร และเมื่อประทับนั่งบนอาสนะเรียบร้อยแล้ว พระเจ้าพิมพิสารทรงนำของเคี้ยวของจันอันประณีตมาประเคนภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขด้วยพระองค์เอง และในขณะที่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขกำลังฉันภัตตาหารอยู่นั้น พระเจ้าพิมพิสารทรงดำริว่า ควรจัดหาสถานที่สักแห่งหนึ่งที่ไม่ไกลและไม่ใกล้หมู่บ้านมากนัก การคมนาคมสะดวก กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงัด เพื่อถวายให้เป็นที่พักพิงของพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ในที่สุดก็ทรงเห็นว่า อุทยานเวฬุวันมีความเหมาะสมที่จะถวายให้เป็นที่พักพิงของพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์เป็นอย่างมาก

เมื่อพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์เสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว พระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐทรงจับพระสุวรรณภิงคารหลังทักษิโณทกน้อมถวายแด่พระพุทธเจ้าด้วยพระราชดำรัสว่า “หม่อมฉันขอถวายอุทยานเวฬุวันนั้นแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข” พระพุทธเจ้าทรงรับอารามและทรงอนุโมทนาด้วยธรรมีกถา แล้วเสด็จกลับ

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “**ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอาราม**” นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาภิกษุสงฆ์ก็เข้าอยู่อาศัยในอารามหรือวัดได้ และนับว่าพระเวฬุวันที่พระเจ้าพิมพิสารจอมทัมมครรัฐ ทรงน้อมถวายแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขในครั้งนั้นเป็นอารามหรือวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

พระอัสสชิกับอุปติสสปริพาชก

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระอรหันตสาวกจำนวน ๖๐ รูป ออกไปประกาศพระพุทธศาสนาตามคามนิคมต่าง ๆ โดยทรงเน้นมิให้ไปทางเดียวกันสองรูป ดังกล่าวแล้ว ท่านพระอัสสชิซึ่งเป็นภิกษุรูปหนึ่งในภิกษุปัญจวัคคีย์ได้จาริกจากป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ มุ่งหน้าสู่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ เพื่อประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายตามพุทธบัญญัติต่อไป

เช้าวันหนึ่งขณะที่ท่านพระอัสสชิครองอันตรวาสกถือบาตรและจีวร เข้าไป
 บิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ กิริยาอาการของท่านที่ก้าวไป ถอยกลับ แลดู เหลียวดู
 คู่เข้าเหยียดแขนออก นำเลื่อมใส มีจักขุทอดลง ถึงพร้อมด้วยอิริยาบถอันงาม

อุปติสสปริพาชกซึ่งเป็นศิษย์เอกผู้หนึ่งของท่าน**สัทธัมม เวลัฏฐบุตร** เจ้าลัทธิ
 อมราวีกเขปวาทะ ได้มาพบเห็นท่านพระอัสสชिขณะกำลังเดินบิณฑบาตแล้วเกิดความ
 เลื่อมใสพร้อมทั้งเกิดความคิดว่า “ภิกษุรูปนี้คงเป็นองค์ใดองค์หนึ่งในบรรดาพระอรหันต์
 หรือท่านผู้ดำเนินไปสู่หนทางแห่งความเป็นพระอรหันต์ในโลกเป็นแน่ สมควรที่จะ
 เข้าไปเรียนถามท่านว่า ‘ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านขอบใจ
 ธรรมของใคร’ แต่กลับคิดว่าขณะนี้มิใช่เวลาที่จะเข้าไปเรียนถาม ควรที่จะเดินตาม
 ภิกษุนี้ไปก่อน”

ท่านพระอัสสชิบิณฑบาตได้พอสมควรจึงหยุดนั่งฉันภัตตาหารอยู่ ณ สถานที่
 สงบเงียบแห่งหนึ่ง ส่วนอุปติสสปริพาชกก็หยุดนั่งลงรอนท่านพระอัสสชิฉันเสร็จ
 เรียบร้อยแล้วจึงเรียนถามว่า “ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใส ผิวพรรณบริสุทธิ์
 ผุดผ่อง ท่านบวชอุทิศใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านขอบใจธรรมของใคร”

ท่านพระอัสสชิกล่าวตอบว่า “ท่าน มีพระมหาสมณะผู้เป็นศาสดาบุตร เสด็จ
 ออกผนวชจากศากยตระกูล เราบวชอุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระผู้มีพระภาค
 พระองค์นั้นเป็นศาสดาของเรา และเราขอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น”

อุปติสสปริพาชกเรียนถามต่อไปว่า “พระศาสดาของท่านตรัสอย่างไร สอน
 อย่างไร” ซึ่งท่านพระอัสสชิก็ได้กล่าวตอบว่า “เราเป็นผู้ใหม่ บวชไม่นาน เพิ่งมาสู่
**พระธรรมวินัยนี้ ไม่สามารถแสดงธรรมโดยพิสดารแก่ท่านได้ แต่จักกล่าวแต่ใจ
 ความโดยย่อแก่ท่าน**” อุปติสสปริพาชกได้เรียนให้ท่านพระอัสสชิทราบเป็นคาถาว่า :-

เอาเถอะ ท่านผู้มีอายุ จะน้อยหรือมากก็ตาม

จงกล่าวเถิด จงกล่าวแต่ใจความแก่ข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าต้องการแต่ใจความเท่านั้น

ท่านจักทำพญญชนะให้มากไปทำไม

เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านพระอัสสชิจึงกล่าวธรรมบรรยายเป็นคาถา ๑ คาถา ให้
อุปติสสปริพาชกฟังว่า :-

ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ
พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น
และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น
พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้

ทันทีที่ท่านพระอัสสชิกล่าวธรรมบรรยายนี้จบลง อุปติสสปริพาชกก็ได้บรรลุ
โสดาปัตติผลพร้อมทั้งเรียนท่านพระอัสสชิให้ทราบว่่า “...ท่านได้รู้แจ้งแห่งตลอดทาง
อันหาความโศกมิได้แล้่ว กาลเวลาล่วงเลยมาแล้วหลายหมื่นกัป พวกข้าพเจ้ายัง
ไม่ได้เห็น(เพิ่งจะเห็น) ทางอันหาความโศกมิได้นี้เลย” จากนั้นจึงลาท่านพระอัสสชิ
แล้วกลับไปยังสำนักอาจารย์สัญญาชัย เวลัฏฐบุตร และเล่าเรื่องพร้อมทั้งธรรมบรรยาย
ดังกล่าวให้โกธิตปริพาชกผู้เป็นเพื่อนและเป็นศิษย์เอกอีกคนหนึ่งฟัง ซึ่งโกธิตปริพาชกก็ได้
บรรลุโสดาปัตติผลทันทีที่ฟังธรรมบรรยายนี้จบลงเหมือนกัน

ต่อมา อุปติสสปริพาชกและโกธิตปริพาชกได้ปรึกษากันว่่า “ควรจะไปสำนัก
ของพระพุทธเจ้า เพราะพระองค์ทรงเป็นศาสดาของเรา” จากนั้นจึงไปบอกลาปริพาชก
ผู้เป็นบิรวาร ๒๕๐ คน แต่ปริพาชกเหล่านั้นก็กล่าวว่่า “ถ้าท่านทั้งสองจักประพฤดิ
พรหมจรรย์ในสำนักพระมหาสมณะ ข้าพเจ้าทั้งหมดก็จักประพฤดิพรหมจรรย์ใน
สำนักพระมหาสมณะด้วย”

เมื่อเป็นเช่นนี้อุปติสสปริพาชกและโกธิตปริพาชก จึงพากันเข้าไปบอกลาท่าน
สัญญาชัย เวลัฏฐบุตร ผู้เป็นอาจารย์ พร้อมทั้งกล่าวเชิญชวนท่านให้ไปสำนักของ
พระพุทธเจ้าด้วยกันถึง ๓ ครั้ง แต่ท่านสัญญาชัย เวลัฏฐบุตรก็กล่าวห้ามถึง ๓ ครั้งว่่า
“อย่าเลย ท่านทั้งหลายอย่าไปเลย เราทั้ง ๓ คน จักช่วยกันบริหารคณะนี้” เมื่อเห็น
ว่่าท่านอาจารย์ไม่ยอมไปแน่นอน อุปติสสปริพาชกและโกธิตปริพาชกจึงพาปริพาชกผู้
เป็นบิรวารอีก ๒๕๐ คน เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเวฬุวัน ซึ่งท่านสัญญาชัย
เวลัฏฐบุตรได้มองดูการจากไปของศิษย์เอกทั้งคู่พร้อมบิรวารด้วยความเสียใจ จนถึง
กับอาเจียนออกมาเป็นโลหิตและเป็นลมสลบล้มฟุบไป

ในระหว่างที่ปริพาชกทั้งสองพร้อมบริวาร กำลังเดินทางมาสู่พระเวฬุวันนั้น พระพุทธเจ้าได้รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า **“สหายทั้ง ๒ คนนั้น คือโกลิเตและอุปติสสะกำลังมา นั้นจักเป็นคู่สาวกชั้นยอด(อัครสาวก) เป็นคู่ที่เจริญ”** และเมื่อปริพาชกทั้งสองพร้อมบริวารเดินทางมาถึงแล้ว ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งชบสีระลงแทบพระบาท กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาค” ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสว่า “พวกเธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” จึงเป็นอันว่าในวันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๓ นั้นเอง อุปติสสปริพาชกและโกลิตปริพาชกพร้อมบริวารก็ได้รับการบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้า และนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาสำนักของท่านสฤงชัย เวลัญฐบุตร เจ้าลัทธิมราวิกเขปวาทะ ก็แทบจะล้มเลิกสำนักเผยแผ่ลัทธิตของตนไปเลย

ต่อมาท่านพระโกลิเตได้รับการขนานนามว่า **“โมคคัลลานะ”** ได้เดินทางไปพักอาศัยบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่หมู่บ้านกัลลวาทคาม และได้ฟังธาตุกัมมัญฐานจากพระพุทธเจ้าจนได้บรรลุอรหัตตผลในวันที่ ๗ แต่วันที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบท ส่วนท่านพระอุปติสสะได้รับการขนานนามว่า **“สารีบุตร”** ได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปพักอาศัยอยู่ที่ถ้ำสุกรชาดา ภูเขาชิลมกุฎ เขตกรุงราชคฤห์ ณ ที่นั้นท่านได้ฟังทีฆนขสูตร^๑ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโปรดทีฆนขปริพาชกผู้เป็นหลานชาย(ของพระสารีบุตร) ท่านได้ส่งญาณไปตามแนวของพระสูตรนั้น และในที่สุดก็ได้บรรลุอรหัตตผลในวันที่ ๑๕ นับแต่วันที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบท ส่วนภิกษุผู้เป็นบริวาร ๒๕๐ รูป ได้บรรลุอรหัตตผลตั้งแต่วันแรก ๆ ที่ได้รับการบรรพชาอุปสมบทแล้ว จากนั้น พระองค์ทรงแต่งตั้งให้พระสารีบุตรเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา และทรงแต่งตั้งให้พระโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย ซึ่งพระอัครสาวกทั้งสองท่านนี้ก็ได้กลายเป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระพุทธศาสนาต่อมา

^๑ ดูเนื้อหาโดยละเอียดของทีฆนขสูตร ใน ม.ม. (แปล) ๑๓/๒๐๑-๒๐๖/๒๓๙-๒๔๔

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภายในระยะเวลาเพียง ๔ เดือน ที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระอรหันตสาวกจำนวน ๖๐ รูป ออกไปประกาศพระพุทธศาสนาตามความนิยมต่าง ๆ ทำให้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแพร่หลายเข้าสู่จิตใจของประชาชนเป็นจำนวนมาก และประชาชนเหล่านั้นบางพวกได้ประกาศตนเป็นอุบาสก และอุบาสิกาขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต บางพวกได้บรรลुरुคุณธรรมแตกต่างกันไป บางพวกเกิดความเลื่อมใสกราบทูลขอบรรพชาอุปสมบทแล้วบำเพ็ญสมณธรรมจนได้บรรลुरुคุณธรรมตั้งแต่โสดาปัตติผลไปจนถึงอรหัตตผลเป็นจำนวนมากดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ดังนั้น การประกาศพระพุทธศาสนาที่ดำเนินการมาตลอดเวลา ๔ เดือน เท่ากับว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นลง ณ แคว้นมคธได้แล้ว ทั้งนี้เพราะพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ และพราหมณ์คหบดีชาวมคธอีก ๑๑ นหุต (๑ นหุต : ๑๐,๐๐๐) ได้บรรลุโสดาปัตติผล ส่วนอีก ๑ นหุต ก็ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต และนับจากนี้เป็นต้นไปพระพุทธศาสนาก็ได้เจริญแพร่หลายออกไปสู่แคว้นต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

๒. ยุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ภายในระยะเวลาเพียง ๔ เดือน ที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนาเข้าสู่จิตใจของชาวชมพูทวีปทุกระดับดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้น ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งก็จะเห็นว่า พระองค์ทรงเตรียมยุทธวิธีอันลุ่มลึกหลายประการเพื่อนำไปเป็นกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา กล่าวคือ :-

ประการที่ ๑ ภายหลังจากที่เสด็จออกผนวชแล้ว พระองค์ทรงศึกษาและปฏิบัติธรรมตามแนวทางของบรรดานักพรตชาวชมพูทวีปหลายท่านที่ประกาศตนตั้งสำนักขึ้นมาเผยแผ่หลักธรรมของตน ๆ โดยเฉพาะการปฏิบัติธรรมตามแนวทางที่เรียกว่า **ทugendkriya** นั้น พระองค์ทรงปฏิบัติอย่างจริงจังติดต่อกันมาหลายปี ชนิดที่ไม่เคยมีนักพรตคนใดสามารถปฏิบัติได้ถึงขนาดนี้มาก่อน

แต่ในที่สุดพระองค์ก็ทรงพบว่า การปฏิบัติธรรมตามแนวทางนี้มีใช้มรรควิธีที่จะนำไปสู่การทำลายกิเลสให้หมดสิ้นไปได้อย่างสิ้นเชิง ตรงกันข้ามกลายเป็นการปฏิบัติแบบสุดโต่งตามแนวทางของ**อรรถกถาอนุโยค** ซึ่งเป็นการทรมานตนให้ลำบากเดือดร้อน ไม่ใช่แนวทางของพระอริยะ และไม่ประกอบด้วยประโยชน์แต่อย่างใดเลย

เมื่อทรงประจักษ์ชัดเช่นนี้ พระองค์จึงทรงหันมานำเพียรเพียรทางจิต ซึ่งเป็นแนวทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาอันประกอบด้วยองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ จนกระทั่งทรงบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือทรงรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ว่า อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา คือตัวการสำคัญที่ก่อให้เกิดทุกข์ การจะดับอุปาทานขันธ์ ๕ ให้หมดสิ้นไปได้จะต้องดับตัณหาทั้ง ๓ ประการนี้ให้ได้ และการจะดับตัณหาดังกล่าวได้ก็จะต้องปฏิบัติธรรมตามแนวทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาอันประกอบด้วยองค์ ๘ ดังที่พระองค์ทรงปฏิบัติมาแล้วเท่านั้น

การบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณดังกล่าวนี้ ทำให้พระองค์ทรงมั่นใจพระทัยว่าหลักธรรมต่าง ๆ ที่บรรดานักพรตทั้งหลายนำมาประกาศเผยแพร่อยู่ในขณะนั้นมิใช่แนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่การทำลายกิเลสให้หมดสิ้นไปได้ จะมีก็เพียงเฉพาะหลักธรรมตามที่พระองค์ทรงบรรลุมาแล้วเท่านั้น จึงจะเป็นแนวทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่การทำลายกิเลสให้หมดไปได้อย่างสิ้นเชิง และหลักธรรมดังกล่าวนี้เองคือยุทธวิธีสำคัญประการที่ ๑ ที่ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ในโอกาสต่อมา

ประการที่ ๒ ก่อนที่จะตัดสินพระทัยแสดงพระธรรมเทศนาครั้งแรก พระองค์ทรงตรวจดูระดับสติปัญญาของบุคคลทุกหมู่เหล่า จนเห็นประจักษ์แจ้งด้วยพระญาณว่าสติปัญญาของบุคคลทุกหมู่เหล่าแบ่งออกเป็น ๔ ระดับ คือ :-

อุคฆฏัตถุญญ คือบุคคลผู้มีปัญญาดีเลิศ สามารถรู้เข้าใจได้จับปล้นเพียงแค่นี้ ฟังหัวข้อที่ยกขึ้นมาแสดงเท่านั้น เปรียบเหมือนดอกบัวที่โผล่ขึ้นมาพ้นน้ำแล้ว พอถูกแสงแดดก็จะบานทันที

วิปัสสนา คือบุคคลผู้มีปัญญาดีระดับรองลงมา เมื่อได้ฟังการอธิบายความหมายของหัวข้อนั้น ๆ ก็ารู้และเข้าใจได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่โผล่ขึ้นมาเหนือน้ำ และจะบานในวันรุ่งขึ้น

เนยยะ คือบุคคลผู้มีปัญญาปานกลาง สามารถฝึกฝนอบรมได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ และจะบานในวันต่อ ๆ ไป

ปทปรมะ คือบุคคลผู้มีปัญญาน้อย ไม่สามารถสอนให้เข้าใจธรรมหรือความหมายที่ลึกซึ้งได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่มีโรคยังอยู่ใต้น้ำ ไม่มีโอกาสที่จะโผล่ขึ้นมาบานได้เลย มีแต่จะเป็นอาหารของปลาและเต่าเท่านั้น

การตรวจดูระดับสติปัญญาของบุคคลทุกหมู่เหล่าจนเห็นประจักษ์แจ้งด้วยพระญาณเช่นนี้ ทำให้พระองค์ทรงมั่นพระทัยว่า จะสามารถแสดงธรรมโปรดบุคคลทุกหมู่เหล่าให้บรรลุธรรมผลต่าง ๆ ได้ หรืออย่างน้อยที่สุดก็จะมีจิตเลื่อมใสประกาศตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิตอย่างแน่นอน การตรวจดูระดับสติปัญญาของบุคคลทุกหมู่เหล่าจนเห็นประจักษ์แจ้งด้วยพระญาณดังกล่าวนี้เอง คือ ยุทธวิธีประการที่ ๒ ที่ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ในโอกาสต่อมา

ประการที่ ๓ การพิจารณาคัดเลือกบุคคลที่สมควรแสดงธรรมโปรดเป็นครั้งแรก ซึ่งเบื้องต้นพระองค์ทรงดำริที่จะแสดงธรรมโปรดอาหารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส รามบุตร แต่เมื่อทรงทราบว่าดาบสทั้ง ๒ ท่านนี้ถึงแก่กรรมแล้ว ก็ทรงเห็นว่าปัญจวัคคีย์มีความเหมาะสมที่จะได้รับการแสดงธรรมโปรดต่อไป

การพิจารณาคัดเลือกบุคคลที่สมควรแสดงธรรมโปรดเป็นครั้งแรกดังกล่าวนี้ ถือว่ามีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะหากพิจารณาคัดเลือกบุคคลผู้มีระดับสติปัญญาน้อย ก็อาจประสบความสำเร็จตั้งแต่เบื้องต้นไปเลยก็ได้ และนี่เองที่เป็นยุทธวิธีประการที่ ๓ ที่ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ในโอกาสต่อมา

ประการที่ ๔ การกำหนดรู้ใจหรือความคิดของบุคคลอื่นว่า กำลังคิดอะไร หรือมีความต้องการอะไร ดังเช่นในกรณีที่พราหมณ์คบดีเกิดความคิดขึ้นในใจว่า “พระมหาสมณะผู้นี้(พระพุทธเจ้า)ประพฤติพรหมจรรย์ในท่านอรุเวลกัสสปะ หรือ ท่านอรุเวลกัสสปะประพฤติพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะผู้นี้กันแน่” ซึ่งการกำหนดรู้ใจของผู้อื่นดังกล่าวนี้มีส่วนอย่างสำคัญในการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ต่าง ๆ ได้อย่างฉับพลัน และนี่เองคือยุทธวิธีประการที่ ๔ ที่ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ในโอกาสต่อมา

ประการที่ ๕ การคัดเลือกหลักธรรมที่จะนำไปแสดงโปรดบุคคลแต่ละคนนั้น ในเบื้องต้นจะมีเนื้อหาคล้ายกับสนับสนุนหรือคล้อยตามจริตของบุคคลนั้น ๆ แต่ในที่สุดเนื้อหาของหลักธรรมดังกล่าว กลับมีลักษณะคล้ายกับหักมุมจริตของบุคคลนั้น ๆ ไปโดยปริยาย ดังเช่น :-

๑. ทรงนำธัมมจักกัปปวัตตนสูตรมาแสดงโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ ซึ่งชอบการปฏิบัติตนตามแนวทางอรรถกถาโยค เนื้อหาของธัมมจักกัปปวัตตนสูตรกล่าวถึงทางสุดโต่ง ๒ ด้าน ที่บรรพชิตไม่ควรเสพ คือ กามสุขัลลิกานุโยคในกามทั้งหลาย และอรรถกถาโยค ... ในที่สุดท่านโกณฑัญญะก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล จากนั้นพระองค์ทรงนำอนัตตลักขณสูตร ซึ่งกล่าวถึงขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ว่าเป็นอนัตตาที่ใครก็ไม่อาจควบคุมขั้น ๕ ของตน ๆ ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ได้ ... และในที่สุดภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ได้บรรลุอรหัตตผล

๒. ทรงนำอาทิตตปริยายสูตรมาแสดงโปรดภิกษุขุทฺธิ ๑,๐๐๓ รูป ซึ่งเคยตั้งสำนักเผยแผ่ลัทธิบูชาไฟมายาวนาน เนื้อหาของอาทิตตปริยายสูตรกล่าวถึงอายตนะภายใน ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) และอายตนะภายนอก ๖ (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์) เป็นของร้อนเพราะไฟคือราคะ โทสะ และโมหะ .. และในที่สุดภิกษุขุทฺธิทั้งหมดก็ได้บรรลุอรหัตตผลพร้อมกัน

การคัดเลือกหลักธรรมที่จะนำไปแสดงโปรดให้เหมาะสมกับจริตของบุคคลแต่ละคน ดังกล่าวนี้คือยุทธวิธีสำคัญประการที่ ๕ ที่ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่ในโอกาสต่อมา

ข้อสังเกตทั้ง ๕ ประการ ที่นำเสนอมาโดยลำดับนี้ คือยุทธวิธีอันลุ่มลึก ส่วนหนึ่ง ที่ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าภายในระยะเวลาเพียง ๔ เดือน ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่จนถึงกับทำให้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา สามารถหยั่งรากลึกเข้าไปสู่จิตใจของชาวมคธถึง ๑๒๐,๐๐๐ คนได้อย่างน่าอัศจรรย์

๓. วิธีการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม

อุปสมบทหรือการบวช คือขั้นตอนที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตหรือบัญญัติขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางประกอบการพิจารณารับสมัครบุคคลที่มีความประสงค์จะเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ กล่าวคือเป็นภิกษุหรือภิกษุณีในพระพุทธศาสนา โดยทรง กำหนดคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นประธาน(พระอุปัชฌาย์) และองค์ประชุม(องค์สงฆ์ หรือพระอันดับ) ไว้อย่างเป็นกิจลักษณะ

การให้อุปสมบทหรือบวชดังกล่าวนี้ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งจะใช้อภิสัทธีพิจารณา อย่างรวบรัดโดยลำพังไม่ได้ ประธานและองค์ประชุมจะต้องพิจารณาอย่างละเอียด รอบคอบและมีความเห็นร่วมกันอย่างเป็นเอกฉันท์จึงจะอนุมัติให้บุคคลผู้ประสงค์จะ อุปสมบทหรือบวชผ่านขั้นตอนนี้ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ได้บุคคลที่มีศรัทธา มีความตั้งใจจริง และมีคุณสมบัติครบถ้วนตามที่กำหนดไว้เข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์เป็นสำคัญ

สำหรับรูปแบบของการให้อุปสมบทหรือการบวชนั้น ในเบื้องต้นพระพุทธเจ้า จะทรงดำเนินการด้วยพระองค์เอง ต่อมาเมื่อการประกาศพระพุทธศาสนาแพร่หลาย ออกไปสู่คามนิคมต่าง ๆ มากขึ้น พระองค์จึงทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกดำเนินการ เองตามรูปแบบที่ทรงอนุญาตหรือบัญญัติไว้ ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วรูปแบบของ การอุปสมบทหรือการบวชมี ๘ อย่าง^๑ คือ :-

๑. **เอหิภิกขุอุปสัมปทา** การอุปสมบทหรือการบวชด้วยวิธีนี้ พระพุทธเจ้า ทรงดำเนินการด้วยพระองค์เอง โดยบุคคลที่มีความประสงค์จะเข้ามาขอรับการ อุปสมบท ถ้ายังไม่ได้บรรลุคุณธรรมขั้นสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์แล้ว พระองค์จะ

^๑ วิ.อ. ๑/๔๕/๒๕๔-๒๕๗

ตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”^๑ แต่ถ้าบุคคลนั้นได้บรรลุคุณธรรมชั้นสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์แล้ว พระองค์ก็จะตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด”^๒

๒. ตีสรณคมนูปสัมปทา การอุปสมบทหรือการบวชด้วยการรับไตรสรณคมนี้นี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกดำเนินการเอง กล่าวคือเมื่อพระองค์ทรงส่งพระอรหันตสาวกออกไปประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปสู่คามนิคมต่าง ๆ มีบุคคลเป็นจำนวนมากมีความศรัทธาประสงค์จะขออุปสมบท พระสงฆ์สาวกเหล่านั้นต้องพาบุคคลดังกล่าวเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อให้ทรงอุปสมบทให้ พระองค์ทรงเห็นความลำบากเหล่านี้ จึงทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกให้การอุปสมบทด้วยการรับไตรสรณคมนี้นี้แก่บุคคลที่ประสงค์จะบวชได้โดยทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติไว้ว่า ขอให้บุคคลที่ประสงค์จะบวชปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยให้เรียบร้อยแล้ว ก้มลงกราบแทบเท้าของภิกษุ จากนั้นให้นั่งคุกเข่าประนมมือกล่าวว่าคำปฏิญาณตนตามคำของภิกษุ ๓ ครั้งว่า “ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ...”^๓

๓. โอวาทปฎิคคหณูปสัมปทา การอุปสมบทหรือการบวชด้วยการรับโอวาท ๓ ข้อไปปฏิบัตินี้ พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทให้แก่ท่านพระมหากัสสปะเพียงรูปเดียว กล่าวคือในขณะที่ยังดำรงเพศเป็นฆราวาสอยู่นั้น ท่านพระมหากัสสปะคิดว่าไม่สามารถประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ จึงโกนผมและห่มจีวรห่มผ้ากาสาเยออกจากเรือนอธิฐานบวชเป็นบรรพชิตเจาะจงเฉพาะพระอรหันต์ที่มีอยู่ในโลก จากนั้นจึงเดินทางรอนแรมรอนวนไปโดยลำดับ จนได้พบพระพุทธเจ้าขณะกำลังประทับอยู่ ณ พุทฺตเจตีย์ ซึ่งอยู่ระหว่างกรุงราชคฤห์กับหมู่บ้านนาลันทา

^๑ วิ.ม. (แปล) ๔/๑๘/๒๕

^๒ อ่างแล้ว : ๔/๒๘/๓๖

^๓ อ่างแล้ว : ๔/๓๔/๔๓

ท่านพระมหากัสสปะได้เดินตรงเข้าไปก้มลงกราบแทบพระบาทพร้อมทั้งกราบ
ทูลให้ทรงทราบถึง ๓ ครั้งว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดา
ของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ...”

เมื่อทรงทราบเช่นนี้ พระองค์ได้ประทานโอวาท ๓ ข้อให้ท่านพระมหากัสสปะ
รับไปศึกษาและปฏิบัติอย่างนี้ว่า :-

- (๑) เราจักเข้าไปตั้งหิริและโอตตปะอย่างแรงกล้าในภิกษุทั้งหลายผู้เระ
ผู้วกะ ผู้มีชมิยะ
- (๒) เราจักพึงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยกุศล จักกระทำ
ธรรมนั้นทั้งหมดให้เป็นประโยชน์ มนสิการถึงธรรมนั้นทั้งหมด
จักประมวลจิตมาทั้งหมด เสียโสตสดับธรรม
- (๓) เราจักไม่ละกายคตาสติที่ประกอบด้วยความยินดี

๔. ปัญหาพยากรณ์อุปสัมปทา การอุปสมบทหรือการบวชด้วยการพยากรณ์
ปัญหานี้ คือรูปแบบการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้แก่ท่านพระโสฬากะ
โดยทรงถามปัญหาเรื่องอสุกะ ๑๐ ประการ^๑ ซึ่งท่านพระโสฬากะในขณะนั้นเป็น
สามเณรมีอายุ ๗ ขวบ ก็ได้กราบทูลพยากรณ์ปัญหานี้ได้ ท่านพระโสฬากะจึงได้รับ
การอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าด้วยการพยากรณ์ปัญหาดังกล่าวแล้ว

๕. ครุฑมมปฏิคคหอุปสัมปทา การอุปสมบทหรือการบวชด้วยการรับครุฑธรรม
๘ ประการนี้ไปศึกษาและปฏิบัติ คือรูปแบบการอุปสมบทเป็นภิกษุณีที่พระพุทธเจ้า
ทรงอนุญาตให้แก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีรับครุฑธรรม ๘ ประการ^๒ ไปศึกษาและ
ปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตลอดชีวิตอย่างนี้ว่า :-

^๑ ส.นิ. (แปล) ๑๖/๑๕๔/๒๕๘-๒๕๙

^๒ วิสุทฺธิ. ๑/๑๐๒/๑๙๔-๑๙๕

^๓ วิ.จ. (แปล) ๗/๔๐๓/๓๑๘-๓๑๙

- (๑) ภิกษุณีถึงจะบวชได้ ๑๐๐ พรรษา ก็ต้องทำการกราบไหว้ ต้อนรับ ทำอัญชลีกรรม ทำสามีจิกรรมแก่ภิกษุผู้บวชแม้นวันนั้น ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
- (๒) ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
- (๓) ภิกษุณีพึงหวังธรรม ๒ อย่าง คือ ถามอุโบสถและไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกถึงเดือน ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
- (๔) ภิกษุณีจำพรรษาแล้วพึงพิจารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย โดยสถาน ๓ คือ ได้เห็น ได้ฟัง หรือได้นึกสงสัย ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
- (๕) ภิกษุณีต้องครุธรรมแล้วพึงประพฤติกุขมานัตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
- (๖) ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้ว ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
- (๗) ภิกษุณีไม่พึงด่า ไม่พึงบริภาษภิกษุ ไม่ว่ากรณีใด ๆ ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
- (๘) ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ห้ามภิกษุณีสั่งสอนภิกษุ แต่ไม่ห้ามภิกษุสั่งสอนภิกษุณี ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต

๖. **ทุเทศุปสัมปทา** การอุปสมบทหรือการบวชด้วยวิธีนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้แก่หญิงคณิกาชื่ออัทธมาสี^๑

๗. **อัฐวาจิอุปสัมปทา** การอุปสมบทหรือการบวชด้วยวิธีนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เป็นรูปแบบการอุปสมบทของภิกษุณีด้วยสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือญัตติจตุตถกรรมจากภิกษุณีสงฆ์ และญัตติจตุตถกรรมจากภิกษุสงฆ์^๒

๘. **ญัตติจตุตถกัมมุอุปสัมปทา** การอุปสมบทหรือการบวชด้วยวิธีนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกดำเนินการเอง โดยทรงกำหนดระเบียบปฏิบัติไว้ว่า การอุปสมบทตามรูปแบบนี้สำหรับในชนบทที่อยู่ห่างไกลความเจริญให้มีการประชุมสงฆ์จำนวน ๕ รูป และในหัวเมืองให้มีการประชุมสงฆ์จำนวน ๑๐ รูปขึ้นไป เพื่อร่วมกันพิจารณาให้การอุปสมบท ส่วนภิกษุผู้เป็นประธานสงฆ์(พระอุปัชฌาย์) จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการ คือ จลาค สามารถ(ให้การอุปสมบทดำเนินไปอย่างถูกต้องและอบรมสั่งสอนสัทธิวิหาริกของตนต่อไปได้) และมีพรรษาได้ ๑๐ หรือเกิน ๑๐ พรรษา นอกจากนี้ก็ได้ทรงกำหนดวิธีให้อุปสมบท วิธีขออุปสมบท และกรรมวาจาให้อุปสมบทตามรูปแบบของญัตติจตุตถกัมมุอุปสัมปทาไว้อย่างครบถ้วน^๓

อนึ่งภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตญัตติจตุตถกัมมุอุปสัมปทาให้พระสงฆ์สาวกดำเนินการเองตามระเบียบปฏิบัติที่ทรงกำหนดไว้แล้ว พระองค์ก็ทรงห้ามมิให้ใช้การอุปสมบทตามรูปแบบที่ ๒-๖ อีกต่อไป โดยอนุญาตให้ใช้รูปแบบการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกัมมุอุปสัมปทาหรือญัตติจตุตถกรรมวาจาสืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบันนี้

^๑ วิ.จู. (แปล) ๗/๔๓๐/๓๕๘-๓๖๐ และดูรายละเอียดในบทที่ ๕ หน้า ๓๙๗-๓๙๘

^๒ วิ.จู. (แปล) ๗/๔๒๓-๔๒๕/๓๔๕-๓๕๓ และดูรายละเอียดในบทที่ ๕ หน้า ๓๙๐-๓๙๖

^๓ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (แปล) ๔/๗๐-๗๒/๙๘-๑๐๐

๔. วัตร ตติยวาสและการบรรพชาาราหุลกุมาร

เมื่อการประกาศพระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปสู่คามนิคมของแคว้นต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ทำให้คนเป็นจำนวนมากเกิดความรู้สึกเลื่อมใสเข้ามาขอบรรพชาอุปสมบทบ้าง ประกาศตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะตลอดชีวิตบ้าง ทำให้สังคมของพระพุทธศาสนากลายเป็นสังคมขนาดใหญ่ขึ้นเป็นเงาตามตัว และคนหนุ่มมากกล่าวโดยเฉพาะภิกษุที่เข้ามาอยู่ร่วมกันนั้น หากไม่มีวัตรปฏิบัติที่เอื้ออาทรต่อกันก็อาจทำให้การอยู่ร่วมกันของคนหนุ่มมากมีปัญหาหลากหลายตามมาจนทำให้ขาดความสงบสุขได้

วัตรต่าง ๆ

วัตรคือธรรมเนียมปฏิบัติ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหรืออนุญาตให้ภิกษุยึดถือเป็นแนวปฏิบัติต่อกันและกันด้วยความเอื้ออาทรที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน ซึ่งจะทำให้สังคมของพระสงฆ์ดำเนินไปด้วยความสงบเรียบร้อยดีงาม กล่าวโดยเฉพาะวัตร ๔ ประเภทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหรืออนุญาตไว้ นับว่ามีความสำคัญที่ภิกษุจะพึงยึดถือปฏิบัติต่อกันเป็นอย่างมาก คือ :-

๑. **อุปัชฌายวัตร** คือธรรมเนียมปฏิบัติหรือหน้าที่ของภิกษุผู้เป็นสัทธิวาริกจะพึงปฏิบัติต่อภิกษุผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ของตน เพราะพระอุปัชฌาย์นั้นเป็นเสมือนบิดาผู้ให้กำเนิด(ให้อุปสมบท)แก่ภิกษุผู้เป็นสัทธิวาริก โดยภิกษุผู้เป็นสัทธิวาริกจะต้องเอาใจใส่ปรนนิบัติรับใช้ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนตามที่ท่านอบรมพร่ำสอน พยายามป้องกันมิให้ความเสื่อมเสียเกิดขึ้นแก่ท่าน รักษาหัวใจของท่าน มีความเคารพนับถือตลอดเวลา และคอยเอาใจใส่ดูแลเมื่อท่านอาพาธ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วสัทธิวาริกจะต้องปฏิบัติตนหรือถืออุปัชฌายวัตรภายใต้กรอบ ๕ ประการ คือ :-

๑. มีความรักอย่างยิ่งในอุปัชฌาย์
๒. มีความเลื่อมใสอย่างยิ่งในอุปัชฌาย์
๓. มีความละเอียดอย่างยิ่งในอุปัชฌาย์

๔. มีความเคารพอย่างยิ่งในอุปัชฌาย์

๕. มีความหวังดีอย่างยิ่งในอุปัชฌาย์

ถ้าสัทธินิหาริกไม่ปฏิบัติตนต่อพระอุปัชฌาย์ตามกรอบดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระอุปัชฌาย์ทำการประณามสัทธินิหาริกของตน เช่นบอกว่าเธออย่าเข้ามาที่นี่ เธอจงชนบาตรและจีวรของเธอไป หรือเธอไม่ต้องอุปัฏฐากฉัน เป็นต้น หากพระอุปัชฌาย์ไม่ทำการประณามสัทธินิหาริกที่ไม่ปฏิบัติตนตามกรอบดังกล่าว พระอุปัชฌาย์ก็จะต้องอาบัติทุกกฏ และเมื่อสัทธินิหาริกถูกพระอุปัชฌาย์ประณามแล้ว ไม่ยอมทำการขอขมาต่อพระอุปัชฌาย์ สัทธินิหาริกผู้นั้นก็ต้องอาบัติทุกกฏ

อนึ่ง ถ้าสัทธินิหาริกถือปฏิบัติอุปัชฌาย์วตรอย่างเคร่งครัดตามกรอบดังกล่าว แล้วพระอุปัชฌาย์กลับทำการประณามสัทธินิหาริกด้วยอำนาจอคติอย่างใดอย่างหนึ่ง พระอุปัชฌาย์ผู้นั้นจะต้องอาบัติทุกกฏ

๒. สัทธินิหาริกวัตร คือธรรมเนียมปฏิบัติหรือหน้าที่ของภิกษุผู้เป็นพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติแก่ภิกษุผู้เป็นสัทธินิหาริกของตน เพราะสัทธินิหาริกนั้นเปรียบเสมือนบุตรที่เกิดจากพระอุปัชฌาย์ โดยพระอุปัชฌาย์มีหน้าที่ที่จะต้องอบรมพร้าสอน สัทธินิหาริกให้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ให้การสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ช่วยป้องกันความเสื่อมเสีย และดูแลรักษาในเวลาที่สัทธินิหาริกอาพาธ เป็นต้น

๓. อาจารย์วัตร คือธรรมเนียมปฏิบัติหรือหน้าที่ของภิกษุผู้เป็นอันเตวาลิกจะพึงปฏิบัติต่อภิกษุผู้เป็นอาจารย์ของตน ซึ่งเป็นผู้ให้ที่อยู่อาศัยและการอนุเคราะห์อื่น ๆ โดยอันเตวาลิกจะต้องคอยเอาใจใส่ปรนนิบัติรับใช้ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนตามที่ท่านอบรมพร้าสอน เป็นต้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วอันเตวาลิกจะต้องถือนิสัยหรือถือปฏิบัติอาจารย์วัตรภายใต้กรอบ ๕ ประการ คือ :-

๑. มีความรักอย่างยิ่งในอาจารย์

๒. มีความเลื่อมใสอย่างยิ่งในอาจารย์

๓. มีความละอายอย่างยิ่งในอาจารย์

๔. มีความเคารพอย่างยิ่งในอาจารย์

๕. มีความหวังดีอย่างยิ่งในอาจารย์

ถ้าอันเตวาลิกไม่ปฏิบัติตนต่ออาจารย์ตามกรอบดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้อาจารย์ทำการประณามอันเตวาลิกของตนได้ (ดูเทียบเคียงกับข้อปฏิบัติในอุปัชฌายวัตร)

๔. อันเตวาลิกวัตร คือธรรมเนียมปฏิบัติหรือหน้าที่ของภิกษุผู้เป็นอาจารย์ จะพึงปฏิบัติต่อภิกษุผู้เป็นอันเตวาลิกของตน โดยอาจารย์จะพึงอนุเคราะห์แก่ภิกษุผู้เป็นอันเตวาลิกด้วยการให้ที่อยู่อาศัย ให้การอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ให้การอบรมพร่ำสอนเพื่อให้อันเตวาลิกมีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ เป็นต้น

อุปัชฌายวัตร สัทธวิहारวัตร อาจารย์วัตร และอันเตวาลิกวัตร ทั้ง ๔ นี้ ถือเป็นหน้าที่ของภิกษุที่มีความผูกพันต่อกันขั้นพื้นฐาน ไม่ต่างอะไรกับสถาบันครอบครัว และสถาบันการศึกษา(โรงเรียน) ถ้าต่างฝ่ายต่างปฏิบัติหน้าที่ต่อกันด้วยความเอื้ออาทรหรือด้วยความเมตตาปรารถนาดีต่อกันอย่างจริงใจแล้ว สังคมของพระสงฆ์ก็จะเป็นสังคมที่ดีงามและเป็นต้นแบบให้สังคมอื่นได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

ติตถิยวาส

ติตถิยวาส คือวิธีอยู่กรรมสำหรับคนนอกศาสนาที่มีความประสงค์จะขอเข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา โดยเบื้องต้นสงฆ์จะให้บุคคลนั้นโกนผมและหนวด ให้ครองผ้ากาสายะ แล้วให้ก้มลงกราบแทบเท้าภิกษุทั้งหลาย จากนั้นให้กล่าวตามคำขอถึงพระรัตนตรัย ๓ ครั้งว่า :-

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นสรณะ

ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ

ฯลฯ

เมื่อกล่าวคำขอถึงพระรัตนตรัยจบแล้ว บุคคลนั้นก็กล่าวคำขอติตถิยปริวาสต่อหน้าสงฆ์ ๓ ครั้งว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเคยเป็นอัญญเดียรธีย์ หวังอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้านั้นขอปริวาส ๔ เดือนต่อสงฆ์ ฯลฯ จากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้นี้มีชื่อนี้เคยเป็นอัญญเดียรถีย์ หวังอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ เธอขอปริวาส ๔ เดือนต่อสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ฟังให้ปริวาส ๔ เดือนแก่ผู้มีชื่อนี้ซึ่งเคยเป็นอัญญเดียรถีย์ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้นี้มีชื่อนี้เคยเป็นอัญญเดียรถีย์ หวังอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ เธอขอปริวาส ๔ เดือนต่อสงฆ์ สงฆ์ให้ปริวาส ๔ เดือนแก่ผู้มีชื่อนี้ซึ่งเคยเป็นอัญญเดียรถีย์ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้ปริวาส ๔ เดือนแก่ผู้มีชื่อนี้ซึ่งเคยเป็นอัญญเดียรถีย์ ท่านรูปนั้นฟังนี้ ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นฟังทักท้วง

สงฆ์ให้ปริวาส ๔ เดือน แก่ผู้มีชื่อนี้ซึ่งเคยเป็นอัญญเดียรถีย์แล้ว สงฆ์เห็นด้วยเพราะเหตุนี้จึงนี้ ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้

เมื่อบุคคลดังกล่าวสามารถปฏิบัติตติยปริวาสครบ ๔ เดือน โดยไม่บกพร่องแล้ว สงฆ์ก็จะให้การอุปสมบทแก่บุคคลนั้นต่อไป อนึ่ง บุคคลนอกศาสนาบางคนมีศรัทธาเลื่อมใสอยากจะทำอุปสมบทเป็นภิกษุและเมื่อได้ทราบว่าจะต้องอยู่ตติยปริวาสก่อน ๔ เดือน แต่กลับยินดีขออยู่ตติยปริวาสถึง ๔ ปีก็มี ดังเช่นท่านชีเปลือยเสนียะ ท่านวัจฉโคตรปริพาชก ท่านมาคณฺฑิยปริพาชก^๒ ท่านอเจลกัสสปะ^๓ และท่านสภียปริพาชก^๔ เป็นต้น

การบรรพชาราหุลกุมาร

ราหุลกุมารเป็นพระโอรสของเจ้าชายสิทธัตถะกับพระนางยโสธรา แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ในวันที่พระองค์ประสูตินั้น พระบิดาคือเจ้าชายสิทธัตถะก็ได้เสด็จออกผนวชบำเพ็ญสมณธรรมติดต่อกันเป็นเวลา ๖ ปี จึงทรงบรรลुพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ และภายหลังจากที่ทรงประกาศพระพุทธศาสนาให้

^๑ ดูรายละเอียดเรื่อง “ตติยปริวาส” ในอัญญตติยบุพพกถา ใน วิ.ม. (แปล) ๔/๘๖-๘๗/

๑๓๗-๑๔๒

^๒ ม.ม. (แปล) ๑๓/๘๒, ๑๙๗, ๒๒๒/๘๓, ๒๓๔, ๒๕๔

^๓ ส.น. (แปล) ๑๖/๑๗/๒๔

^๔ ขุ.สุ. (แปล) ๒๕/๕๕๓/๖๒๔

ประดิษฐานได้อย่างมั่นคง ณ กรุงราชคฤห์... แคว้นมคธแล้ว พระองค์พร้อมด้วย
ท่านพระสารีบุตร ท่านพระโมคคัลลานะและพระสงฆ์สาวก ได้เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์
แคว้นสักกะ โดยประทับอยู่ ณ นิโครธาราม

พระนางยโสธราทรงทราบว่า “พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกเสด็จมา
กรุงกบิลพัสดุ์ และประทับอยู่ ณ นิโครธาราม” จึงส่งราหุลกุมารซึ่งขณะนั้นทรงมีพระ
ชันษาได้ ๗ พรรษาบริบูรณ์ ให้ไปทูลขอทรัพย์มรดกจากพระพุทธเจ้า พระองค์ทรง
รับสั่งท่านพระสารีบุตรให้บรรพชาราหุลกุมารด้วยติสรณคณูปสัมปทา หรือการรับ
ไตรสรณคมน์ และนับว่าสามเณรราหุลเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา

พระเจ้าสุทโธทนะทรงเสียพระทัยเป็นอย่างมาก ที่ทรงทราบข่าวการบรรพชา
ของราหุลกุมาร จึงเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ นิโครธาราม พร้อมทั้งทรงขอพรว่า
“ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไม่พึงให้บุตรที่มารดาบิดายังไม่อนุญาตบรรพชา” ซึ่งต่อมา
พระพุทธเจ้าทรงปรารภเรื่องนี้ให้ภิกษุทั้งหลายทราบแล้วรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย
บุตรที่มารดาบิดาไม่อนุญาตไม่พึงให้บรรพชา รูปใดให้บรรพชา ต้องอาบัติทุกกฏ”

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหรืออนุญาตสิกขาบทให้สามเณรศึกษาปฏิบัติบาง
กัณฑ์กรรมและนาสนะที่ใช้ลงโทษสามเณรที่ละเมิดสิกขาบทบ้าง กล่าวคือ :-

๑. สิกขาบท คือศีลหรือข้อห้ามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหรืออนุญาตให้
สามเณรศึกษาและยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด มี ๑๐ สิกขาบท คือ :-

๑. เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. เจตนางดเว้นจากพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์
๔. เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. เจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่ง
ความประมาท
๖. เจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
๗. เจตนางดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรีและดูการละเล่น
อันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์

๘. เจตนางดเว้นจากการตัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง
๙. เจตนางดเว้นจากที่นอนสูงและที่นอนใหญ่
๑๐. เจตนางดเว้นจากการรับทองและเงิน

๒. **ทัณทกรรม** คือบทลงโทษสถานเบา เช่น เมียนติ ให้ตายหย้า หรือ ถางหย้า ล้างส้วม ไล่ออกจากวัด เป็นต้น โดยพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ลงทัณทกรรมแก่สามเณรที่ประพฤติดนไม่เหมาะสม ๕ ประการ คือ :-

๑. พยายามเพื่อความเสื่อมลาภแก่ภิกษุทั้งหลาย
๒. พยายามเพื่อความพินาศแก่ภิกษุทั้งหลาย
๓. พยายามเพื่อความอยู่ไม่ได้แก่ภิกษุทั้งหลาย
๔. ด่า บริภาษภิกษุทั้งหลาย
๕. ยุยงภิกษุกับภิกษุให้แตกกัน

๓. **นาสนะ** คือการลงโทษสถานหนัก ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ลงโทษแก่สามเณรที่ประพฤติดีเสียร้ายแรงถึงขั้นที่ต้องสละเพศ (ไล่อีก) คือ :-

๑. ฆ่าสัตว์	๒. ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. ประพฤติกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์	๔. พุดเท็จ
๕. ดื่มน้ำเมา	๖. กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
๗. กล่าวติเตียนพระธรรม	๘. กล่าวติเตียนพระสงฆ์
๙. มีความเห็นผิด	๑๐. ประทุษร้ายภิกษุณี

อนึ่ง ในวันที่ราหูลงมารบรพชานั้น พระพุทธเจ้าทรงมีพระชนมายุได้ ๓๖ พรรษา และเพราะการบรพชาของราหูลงมารบรพชานั้นเอง พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งห้ามมิให้ภิกษุทำการบรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่ยังมิได้รับอนุญาตจากการดาบิศา ตามที่พระเจ้าสุทโธทนะทูลขอพรไว้

ต่อมามีผู้นำเด็กที่อายุน้อยมาบรพชาเป็นสามเณร แต่เนื่องจากสามเณรน้อยยังไร้เดียงสาเกินไป จึงวิ่งเล่นเหมือนเด็กและประพฤติดนเหมือนเด็กที่ยังเล็ก ผู้คนที่มาพบเห็นเข้าต่างพากันด่าทอ ประณาม และโพนทะนาต่าง ๆ นานา พระพุทธเจ้า

ทรงทราบเรื่องนี้จึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เด็กชายมีอายุหย่อนกว่า ๑๕ ปี ไม่พึงให้บรรพชา รูปใดให้บรรพชา ต้องอาบัติทุกกฏ” อนึ่ง ถ้ามีความจำเป็นที่จะต้องบรรพชาให้แก่เด็กที่มีอายุน้อยกว่า ๑๕ ปี พระองค์ก็จะทรงอนุญาตให้แบบมีเงื่อนไข คือเด็กคนนั้นสามารถไล่กาได้^๑

๕. คุณสมบัติของผู้ควรบรรพชาอุปสมบท

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า การบรรพชาอุปสมบทคือขั้นตอนที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตหรือบัญญัติขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางประกอบการพิจารณารับบุคคลที่มีความประสงค์จะเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ โดยทรงกำหนดคุณสมบัติของภิกษุผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ และองค์ประชุมหรือองค์สงฆ์ ไว้อย่างเป็นกิจลักษณะ

สำหรับบุคคลที่สมควรให้การบรรพชาอุปสมบทนั้น จะต้องประกอบด้วยคุณสมบัติเบื้องต้น ๓๒ ประการ^๒ คือ :-

๑. ไม่เป็นคนมือด้วน	๒. ไม่เป็นคนเท้าด้วน
๓. ไม่เป็นคนมือเท้าด้วน	๔. ไม่เป็นคนหูวัน
๕. ไม่เป็นคนจมูกแหง	๖. ไม่เป็นคนหูวันจมูกแหง
๗. ไม่เป็นคนนิ้วเท้าขาด	๘. ไม่เป็นคนง่ามมือง่ามเท้าขาด
๙. ไม่เป็นคนเอ็นขาด	๑๐. ไม่เป็นคนมือแผ่น
๑๑. ไม่เป็นคนค่อม	๑๒. ไม่เป็นคนเตี้ย
๑๓. ไม่เป็นคนคอพอก	๑๔. ไม่เป็นคนถูกสักหมายโทษ
๑๕. ไม่เป็นคนมีรอยเสียนด้วยหวาย	๑๖. ไม่เป็นคนมีหมายจับ
๑๗. ไม่เป็นคนเท้าปุก	๑๘. ไม่เป็นคนมีโรคเรื้อรัง
๑๙. ไม่เป็นคนมีรูปร่างไม่สมประกอบ	๒๐. ไม่เป็นคนตาบอดข้างเดียว

^๑ วิ.ม. (แปล) ๔/๑๐๐/๑๕๕-๑๕๖

^๒ วิ.ม. (แปล) ๔/๑๑๙/๑๘๔-๑๘๖

๒๑. ไม่เป็นคนง่อย	๒๒. ไม่เป็นคนกระจอก
๒๓. ไม่เป็นโรคอัมพาต	๒๔. ไม่เป็นคนที่เคยเลื่อนไหเองไม่ได้
๒๕. ไม่เป็นคนซราทุพพลภาพ	๒๖. ไม่เป็นคนตาบอดทั้งสองข้าง
๒๗. ไม่เป็นคนใบ้	๒๘. ไม่เป็นคนหูหนวก
๒๙. ไม่เป็นทั้งคนบอดและคนใบ้	๓๐. ไม่เป็นทั้งคนบอดและคนหูหนวก
๓๑. ไม่เป็นทั้งคนใบ้และคนหูหนวก	๓๒. ไม่เป็นทั้งคนบอด คนใบ้และคนหูหนวก

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงกำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่ควรได้รับการบรรพชาอุปสมบทเพิ่มเติมอีก ๑๕ ข้อ^๑ คือ :-

๑. ไม่เป็นโรคเรื้อน	๒. ไม่เป็นโรคฝี
๓. ไม่เป็นโรคกลาก	๔. ไม่เป็นโรคมองคร่อ
๕. ไม่เป็นโรคลมบ้าหมู	๖. เป็นมนุษย์
๗. เป็นชาย	๘. เป็นไท
๙. ไม่มีหนี้สิน	๑๐. ไม่ใช่ราชกุมาร
๑๑. มารดาบิดาอนุญาต	๑๒. มีอายุครบ ๒๐ ปี
๑๓. มีบาตรและจีวรครบ	๑๔. บอกชื่อตนเองได้
๑๕. บอกชื่ออุปัชฌาย์ได้	

นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังทรงรับสั่งห้ามมิให้บรรพชาอุปสมบทแก่บุคคลอีกหลายประเภท เช่น โจรมีชื่อเสียง โจรแหกเรือนจำ โจรถูกออกหมายจับ บัณเฑาะก์ คนลักเพศ สัตว์ดิรัจฉาน คนฆ่ามารดาบิดา คนฆ่าพระอรหันต์ คนประทุษร้ายภิกษุณี คน ๒ เพศ เป็นต้น^๒

^๑ วิ.ม. (แปล) ๔/๑๒๕/๑๙๒

^๒ ตูรยละเอียดใน วิ.ม. (แปล) ๔/๙๑-๑๑๖/๑๔๗-๑๘๐

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่จะเข้ามาบรรพชาอุปสมบทไว้เช่นนี้ ก็เพื่อป้องกันคำครหาในทางที่อาจเกิดขึ้นว่า พระพุทธศาสนาเป็นแหล่งช่องสุบบุคคลที่เป็นภัยร้ายแรงต่อสังคมบ้าง เป็นแหล่งช่องสุบบุคคลทุพพลภาพบ้าง บุคคลที่ฟิกลฟีกการบ้าง บุคคลไม่สมประกอบบ้าง บุคคลที่มีโรคติดต่อบ้าง บุคคลหนีราชการบ้าง บุคคลมีหนี้สินบ้าง บุคคลไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองจนต้องมาอาศัยศาสนาหาอยู่หากิน ฯลฯ เป็นสำคัญ

ดังนั้น ถ้าภิกษุผู้เป็นพระอุปัชฌาย์และคณะสงฆ์จะช่วยกันพิจารณาคัดเลือกบุคคลที่จะเข้ามาบรรพชาอุปสมบทให้เป็นไปตามพุทธประสงค์ที่ทรงกำหนดไว้อย่างเคร่งครัด ก็จะทำให้ภิกษุแต่ละรูปมีรูปร่างสง่างามสมส่วน และไม่เป็นภัยแก่สังคม ไม่เป็นที่หวาดระแวงของสังคม หรือไม่เป็นที่ครหาในทางของสังคมได้เป็นอย่างดี

อุโปสถขันธกะ

อุโปสถขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยเรื่องอุโปสถ พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๘๖ เรื่อง เริ่มตั้งแต่พระเจ้าพิมพิสารจอมทัพนครรัฐ ทรงดำริว่า ภิกษุทั้งหลายควรประชุมกันในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักษ์ เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๕ ประเด็น คือ :-

๑. วันอุโปสถ และการแสดงพระปาติโมกข์
๒. ปัญหาเรื่องสีมา
๓. ปาติโมกขุทเทส ๕
๔. การแสดงพระปาติโมกข์ย่อ
๕. การนับวันอุโปสถ

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่มีความสำคัญต่อการแสดงออกถึงความสามัคคีของสงฆ์ การทบทวนวัตรปฏิบัติของตนเอง กล้าเปิดเผยความผิดพลาดของตนแก่คนอื่น รู้จักให้อภัยและตักเตือนกันด้วยความเมตตาปรารภนาดี ตลอดจนการมีโอกาสได้ประชุมฟังธรรมของอุบาสกอุบาสิกา เป็นต้น

๑. วันอุโบสถ และการแสดงพระปาติโมกข์

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่า ภายในกรุงราชคฤห์อันเป็นเมืองหลวงของแคว้นมคธนั้น ศาสดานามอุโฆษทั้ง ๖ ท่าน คือ **ปुरुณะ กัสสปะ, มกฺกลี โคศาล, อชิตะ เกสกะมพล, ปุกุสะ กัจจายนะ, นิครนถ์ นาฏบุตร และสัณฺฑย เวลัฏฐบุตร** ได้ตั้งสำนักเผยแผ่ลัทธิของตน ๆ มาเป็นเวลานาน และแต่ละสำนักก็ได้จัดให้มีการประชุมฟังธรรมทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์ มีประชาชนไปร่วมประชุมฟังธรรมกันเป็นจำนวนมาก และนับวันแต่จะทำให้ศาสดาแต่ละท่านได้บริษัทพวกพ้องเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ

วันอุโบสถ

พระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ ทรงทราบเรื่องการประชุมฟังธรรมทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์ที่สำนักของศาสดาทั้ง ๖ ท่านเป็นอย่างดี จึงทรงดำริว่า ทำอย่างไรภิกษุทั้งหลายจึงจะมีการประชุมกันในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์บ้าง ต่อมาพระองค์ได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะกำลังประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์พร้อมทั้งกราบทูลให้ทรงทราบถึงความดำริของพระองค์

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ประชุมกันในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์” ซึ่งภิกษุทั้งหลายก็ได้ประชุมกันตามวันดังกล่าวเหมือนกัน แต่กลับนั่งประชุมหนึ่ง ๆ โดยไม่ยอมพูดจาอะไรทั้งสิ้น ส่วนประชาชนที่ทราบข่าวว่า “ภิกษุสงฆ์มีการประชุมกันทุกวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์” ต่างพากันมาเพื่อฟังธรรม แต่กลับเห็นภิกษุสงฆ์นั่งนิ่งโดยไม่พูดจาอะไรเลย จึงพากันกล่าวดำนิ ประณาม โพนทะนาต่าง ๆ นานา

ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกล่าวธรรมในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์ได้ จากนั้นเป็นต้นมา เมื่อถึงวันดังกล่าวภิกษุสงฆ์ก็จะประชุมกล่าวธรรมกันเป็นประจำ และเมื่อประชาชนทราบข่าวแล้วต่างพากันมาร่วมประชุมฟังธรรมเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า วันอุโบสถคือวันที่ภิกษุสงฆ์ประชุมกันกล่าวธรรม หรือแสดงธรรมเป็นประจำในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์ กล่าวสำหรับ ประชาชนวันอุโบสถคือวันประชุมฟังธรรม วันแห่งการบำเพ็ญกุศล และวันแห่งการ สมาทานรักษาศีล ๘ อย่างเคร่งครัดตลอดวันและคืนหนึ่ง จนกลายมาเป็นประเพณี สืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบัน

การแสดงพระปาติโมกข์

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ประชุมกันกล่าวธรรมในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ แห่งปักข์แล้ว พระองค์ทรงเห็นว่า พระปาติโมกข์เป็นเบื้องต้น เป็นประธาน และเป็นประมุขแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย สมควรที่จะอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทที่บัญญัติไว้ขึ้นแสดงในวันอุโบสถ เพื่อให้เป็นวันปาติโมกข์เทศ หรือวันแสดงพระปาติโมกข์ต่อไป

เมื่อทรงเห็นเช่นนี้ พระองค์จึงทรงอนุญาตว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ยก ปาติโมกข์ขึ้นแสดง” จากนั้นทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า เมื่อถึงวันอุโบสถแล้วให้ภิกษุผู้ ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์พึงทำอุโบสถ พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง อะไรเป็นบุพพกิจของสงฆ์ ท่านทั้งหลายพึงบอกปาริสุทธิ ข้าพเจ้าจักยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง พวกเราบรรดาที่มีอยู่ทั้งหมดจงฟังให้ดี จงใส่ใจ ปาติโมกข์นั้น

ท่านรูปใดมีอาบัติ ท่านรูปนั้นพึงเปิดเผย เมื่อไม่มีอาบัติพึงนั่ง ด้วยความเป็น ผู้หนึ่ง ข้าพเจ้าจักทราบที่ท่านทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์

การสวดประกาศถึง ๓ ครั้งในบริษัทเช่นนี้ เป็นเหมือนการเปิดเผยอาบัติของ ภิกษุแต่ละรูปที่ถูกถาม เมื่อกำลังสวดประกาศถึงครั้งที่ ๓ ภิกษุรูปใดระลึกได้ ยังไม่ ยอมเปิดเผยอาบัติที่มีอยู่ สัมปชานมุสาวาทย่อมมีแก่ภิกษุรูปนั้น

ท่านทั้งหลาย สัมปชานมุสาวาท พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมที่ทำ อันตราย เพราะฉะนั้น ภิกษุต้องอาบัติแล้วระลึกได้ หวังความบริสุทธิ์ ก็พึงเปิดเผย อาบัติที่มีอยู่ เพราะเปิดเผยอาบัติแล้ว ความผาสุกย่อมมีแก่ภิกษุรูปนั้น”

อนึ่ง คำว่า “อาบัติ” ในที่นี้หมายถึงอาบัติ ๕ กอง ที่ภิกษุล่วงละเมิดแล้ว สามารถแสดงคืนได้ คืออุลลัจจัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพพาลิต

คำว่า “สัมปชานมุตสาทา” หมายถึงการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ กล่าวคือภิกษุที่ไม่ยอมเปิดเผยอาบัติที่มีอยู่ จัดเป็นสัมปชานมุตสาทาคือต้องอาบัติทุกกฏ

คำว่า “ธรรมที่ทำอันตราย” หมายถึงธรรมที่ทำอันตรายต่อการบรรลุปฐมฌาน ... ทุตติยฌาน ... ตติยฌาน ... จตุตถฌาน ... ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ เนกขัมมะ นิสสรณะ ปวิเวก และกุศลธรรม

ส่วนคำว่า “ความผาสุก” หมายถึงความผาสุกย่อมมีเพื่อบรรลุปฐมฌาน ... ทุตติยฌาน ... ตติยฌาน ... จตุตถฌาน ... ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ เนกขัมมะ นิสสรณะ ปวิเวก และกุศลธรรม

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแล้ว ปรากฏว่าภิกษุพากันยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน รูปใดยกขึ้นแสดงต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในวันอุโบสถ”

ต่อมาภิกษุพากันยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงบักษัละ ๓ ครั้ง คือในวัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และ ๘ ค่ำ เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงบักษัละ ๓ ครั้ง รูปใดยกขึ้นแสดงต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงบักษัละ ๑ ครั้ง คือในวัน ๑๔ ค่ำ หรือ วัน ๑๕ ค่ำ”

การยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงมีปัญหาตามมาอีกมากมาย เช่น ภิกษุฉัพพัคคีย์ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงเฉพาะแก่บริษัทของตนบ้าง ความสงสัยเกี่ยวกับความพร้อมเพรียงของภิกษุนั้น หมายถึงภิกษุในอาวาสหนึ่งหรือความพร้อมเพรียงของภิกษุทั้งแผ่นดินกันแน่ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงรับสั่งเป็นเรื่อง ๆ ไป คือทรงรับสั่งว่า “เราอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุบริษัททั้งหลายผู้พร้อมเพรียงกัน” หรือเรื่องความพร้อมเพรียงกัน พระองค์ทรงรับสั่งว่า “เราอนุญาตความพร้อมเพรียงมีกำหนดเขตเพียงอาวาสเดียวเท่านั้น”

นอกจากนี้ก็มีประเด็นที่น่าศึกษาอีกประเด็นหนึ่ง คือพระอรหันต์จะต้องเข้าร่วมอุโบสถสังฆกรรมหรือลงฟังพระปาติโมกข์หรือไม่ โดยท่านพระมหากัปปินะ ซึ่งเป็นพระอรหันต์แล้ว ขณะที่พักอยู่ ณ มัททกัจฉิมฤคทายวัน เขตกรุงราชคฤห์ ท่านเกิดความคิดคำนึงขึ้นในใจว่า “เราควรไปทำอุโบสถหรือไม่ ควรไปทำสังฆกรรมหรือไม่ เพราะความจริงเราเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยความบริสุทธิ์อย่างยิ่งแล้ว”

พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดคำนึงของท่านพระมหากัปปินะแล้ว จึงตรัสว่า “พวกเธอไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่บูชาซึ่งอุโบสถ เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครเล่าจักสักการะ เคารพ นับถือ บูชาซึ่งอุโบสถ เธอจงไปทำอุโบสถ จะไม่ไปไม่ได้ เธอจงไปทำสังฆกรรม จะไม่ไปไม่ได้”

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนและภิกษุที่เป็นพระอรหันต์ล้วนแต่จะต้องเข้าร่วมอุโบสถสังฆกรรม หรือลงฟังพระปาติโมกข์เหมือนกัน กล่าวคือการเข้าร่วมอุโบสถสังฆกรรม หรือลงฟังพระปาติโมกข์ของภิกษุปุถุชนนั้นเน้นเรื่องความบริสุทธิ์เป็นสำคัญ ส่วนการเข้าร่วมอุโบสถสังฆกรรมหรือลงฟังพระปาติโมกข์ของพระอรหันต์นั้นเน้นการแสดง ความสักการะ เคารพ นับถือ และบูชาอุโบสถสังฆกรรมหรือพระปาติโมกข์เป็นสำคัญ

๒. ปัญหาเรื่องสีมา

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเรื่องความพร้อมเพรียงว่ามีกำหนดเขตเพียงอาณาเขตเดียวเท่านั้น ทำให้ภิกษุเป็นจำนวนมากเกิดความรู้สึกสงสัยว่า อารามหนึ่งจะมีการกำหนดเขตเท่าไร จึงพากันนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้สมมติสีมา ภิกษุทั้งหลาย ฟังสมมติสีมาอย่างนี้” จากนั้นทรงกำหนดวิธีสมมติสีมาโดยเบื้องต้นพึงทักนิमित คือ : -

ปัพพตนิमित (นิमितคือภูเขา)

ป่าสาณนิमित (นิमितคือแผ่นหิน)

วนนิमित (นิमितคือป่า)

รุกขนิमित (นิमितคือต้นไม้)

มัทคนิมิต (นิมิตคือหนทาง)

วัมภิกนิมิต (นิมิตคือจอมปลวก)

นทีนิมิต (นิมิตคือแม่น้ำ)

อุทกนิมิต (นิมิตคือน้ำ)

เมื่อทักนิมิตเสร็จแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติ
ทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า นิมิตได้ระบุไว้โดยรอบเพียงใด ถ้าสงฆ์
พร้อมกันแล้ว พึงสมมติสมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกันด้วยนิมิตเหล่านั้น ท่าน
รูปใดเห็นด้วยการสมมติสมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกันด้วยนิมิตเหล่านั้น
ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์สมมติสมานสังวาสสีมา มีอุโบสถเดียวกันแล้ว ด้วยนิมิตเหล่านั้น สงฆ์
เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือความนั่งนี้เป็นมติอย่างนี้”

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสมมติสีมา โดยกำหนดเอา
บัพพตนิมิต หรือปาสาณนิมิต เป็นต้น ให้เป็นแนวเขตแดนของสถานที่ทำอุโบสถ-
สังฆกรรมแล้ว ก็มีปัญหาเรื่องสีมาตามมาอีกมากมาย เช่น สมมติสีมาใหญ่เกินขนาด
นทีปารสีมา อพัทธสีมา อุทกุกเขปสีมา สีมาคาบเกี่ยว และสีมาทับสีมา^๑ เป็นต้น

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ปัญหาเรื่องสีมาเป็นปัญหาที่ต้องพิจารณา
ดำเนินการด้วยความรอบคอบ และต้องดำเนินการให้ถูกต้องตามพระบรม-
พุทธานุญาตที่ทรงบัญญัติไว้ด้วย หากมิเช่นนั้นสังฆกรรมทุกอย่างที่สงฆ์กระทำ
ภายในสีมานั้น ๆ อาจกลายเป็นโมฆะไปก็ได้

๓. ปาติโมกขบทเทศ ๕

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน
อุโบสถคือวัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ ต่อมาเมื่อภิกษุเป็น
จำนวนมากเกิดความสงสัยว่า “การยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงมีเท่าไร” จึงพากัน
นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงทรงรับสั่งว่า การยกพระ
ปาติโมกข์ขึ้นแสดงมี ๕ แบบ คือ :-

^๑ ดูรายละเอียดของเรื่องนี้ใน วิ.ม. (แปล) ๔/๑๔๐-๑๔๘/๒๑๖-๒๒๖

๑. ภิกษุยกนิทานขึ้นแสดงจบแล้ว ฟังสวดอุทเทสที่เหลือด้วยสุดบท นี่เป็นการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแบบที่ ๑

๒. ยกนิทานขึ้นแสดง ยกปาราชิก ๔ ขึ้นแสดงจบแล้ว ฟังสวดอุทเทสที่เหลือด้วยสุดบท นี่เป็นการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแบบที่ ๒

๓. ยกนิทานขึ้นแสดง ยกปาราชิก ๔ ขึ้นแสดง ยกสังฆาภิเสก ๑๓ ขึ้นแสดงจบแล้ว ฟังสวดอุทเทสที่เหลือด้วยสุดบท นี่เป็นการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแบบที่ ๓

๔. ยกนิทานขึ้นแสดง ยกปาราชิก ๔ ขึ้นแสดง ยกสังฆาภิเสก ๑๓ ขึ้นแสดง ยกอนิยต ๒ ขึ้นแสดงจบแล้ว ฟังสวดอุทเทสที่เหลือด้วยสุดบท นี่เป็นการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแบบที่ ๔

๕. ยกขึ้นแสดงโดยพิสดารทั้งหมด นี่เป็นการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแบบที่ ๕

ต่อมาเมื่อภิกษุทั้งหลายทราบบว่า “พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อได้” จากนั้นจึงพากันยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อทุกครั้ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อ ภิกษุสงฆ์หมู่ใดยกขึ้นแสดงต้องอาบัติทุกกฏ”

๔. การแสดงพระปาติโมกข์ย่อ

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งห้ามมิให้ภิกษุสงฆ์ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อแล้ว ต่อมาที่อาวาสแห่งหนึ่งในแคว้นโกศล ในวันอุโบสถนั้นมีชาวป่ามาพลุกพล่านมาก ภิกษุทั้งหลายไม่อาจยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยพิสดารได้ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีอันตราย เราอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อได้”

ต่อมาพวกภิกษุฉัพพัคคีย์พากันยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อ ทั้งที่ไม่มีอันตรายอะไร พระองค์จึงทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่มีอันตราย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อ ภิกษุสงฆ์หมู่ใดยกขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ เมื่อมีอันตราย เราอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อได้”

อันตรายที่จะเป็นเหตุให้ต้องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยย่อนั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ ๑๐ ประการ คือ :-

๑. พระราชาเสด็จมา	๒. โจรมาปล้น
๓. ไฟไหม้	๔. น้ำหลากมา
๕. คนมามาก	๖. ฝนเข้าสิงพิษ
๗. สัตว์ร้ายเข้ามา	๘. งูร้ายเลื้อยเข้ามา
๙. ภิกษุจะถึงแก่ชีวิต	๑๐. มีอันตรายแก่พรหมจรรย์

อย่างไรก็ตาม แม้พระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติเรื่องการอนุญาตให้ภิกษุยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไว้อย่างชัดเจน ทั้งในส่วนที่เป็นข้ออนุญาตและข้อห้าม แต่ในทางปฏิบัติกลับมีปัญหาให้ต้องทรงแก้ไขอยู่ตลอดเวลา ดังตัวอย่างเช่น :-

เรื่องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงไม่ให้ได้ยิน เมื่อถึงวันแสดงพระปาติโมกข์ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์จึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นสวดเบา ๆ เพื่อมิให้ภิกษุทั้งหลายที่กำลังนั่งประชุมฟังพระปาติโมกข์อยู่นั้นได้ยิน พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งในเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อจะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ภิกษุไม่พึงจงใจสวดไม่ให้ได้ยิน รูปใดสวดไม่ให้ได้ยิน ต้องอาบัติทุกกฏ”

เรื่องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในบริษัทที่มีคฤหัสถ์ ท่านพระเทวทัตชอบยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในบริษัทที่มีคฤหัสถ์อยู่ด้วยเสมอ ๆ พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งในเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในบริษัทที่มีคฤหัสถ์อยู่ด้วยรูปใดยกขึ้นแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ”

เรื่องยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยไม่ได้รับอาราธนา พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ไม่ได้รับอาราธนา แต่กลับยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในท่ามกลางสงฆ์อยู่เสมอ ๆ พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งในเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ได้รับอาราธนา ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในท่ามกลางสงฆ์ รูปใดยกขึ้นแสดงต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตปาติโมกข์ให้เป็นหน้าที่ของพระเถระ”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การจะแสดงพระปาติโมกข์ย่อได้จะต้องมีอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งในอันตราย ๑๐ อย่างเกิดขึ้น หากไม่มีอันตรายดังกล่าวเกิดขึ้นก็ให้ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงโดยพิสดารเท่านั้น

๕. การนับวันอุโบสถ

การนับวันอุโบสถ ถือว่ามีความสำคัญต่อภิกษุเป็นอย่างมาก ที่จะทำให้งำหนดรู้ล่วงหน้าได้ว่า ในปีหนึ่งจะมีวันอุโบสถกี่วัน ทั้งนี้ก็เพื่อว่าเมื่อถึงวันอุโบสถแล้วภิกษุสงฆ์จะได้ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอย่างพร้อมเพรียงกันเป็นสำคัญ

ในรอบหนึ่งปีหรือ ๓๖๕ วัน แบ่งออกเป็นฤดูต่าง ๆ ได้ ๓ ฤดู คือ :-

๑. เหมันตฤดู (ฤดูหนาว) กำหนดนับตามจันทรคติกาลได้ ๔ เดือน โดยเริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ไปถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ นับวันอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงได้ ๘ วันอุโบสถ คือ :-

อุโบสถที่ ๑	วันแรม ๑๕ ค่ำ	เดือน ๑๒
อุโบสถที่ ๒	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ	เดือน ๑
อุโบสถที่ ๓	วันแรม ๑๔ ค่ำ	เดือน ๑
อุโบสถที่ ๔	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ	เดือน ๒
อุโบสถที่ ๕	วันแรม ๑๕ ค่ำ	เดือน ๒
อุโบสถที่ ๖	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ	เดือน ๓
อุโบสถที่ ๗	วันแรม ๑๔ ค่ำ	เดือน ๓
อุโบสถที่ ๘	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ	เดือน ๔

๒. คิมหันตฤดู (ฤดูร้อน) กำหนดนับตามจันทรคติกาลได้ ๔ เดือน โดยเริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ ไปถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ นับวันอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงได้ ๘ วันอุโบสถ คือ :-

อุโบสถที่ ๑	วันแรม ๑๕ ค่ำ	เดือน ๔
อุโบสถที่ ๒	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ	เดือน ๕
อุโบสถที่ ๓	วันแรม ๑๔ ค่ำ	เดือน ๕
อุโบสถที่ ๔	วันขึ้น ๑๕ ค่ำ	เดือน ๖
อุโบสถที่ ๕	วันแรม ๑๕ ค่ำ	เดือน ๖

อุโบสถที่ ๖	วันขึ้น	๑๕	ค่ำ	เดือน	๗
อุโบสถที่ ๗	วันแรม	๑๔	ค่ำ	เดือน	๗
อุโบสถที่ ๘	วันขึ้น	๑๕	ค่ำ	เดือน	๘

๓. วัสสานฤดู (ฤดูฝน) กำหนดนับตามจันทรคติกาลได้ ๔ เดือน โดยเริ่มตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ไปถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ นับวันอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงได้ ๘ วันอุโบสถ คือ :-

อุโบสถที่ ๑	วันแรม	๑๕	ค่ำ	เดือน	๘
อุโบสถที่ ๒	วันขึ้น	๑๕	ค่ำ	เดือน	๙
อุโบสถที่ ๓	วันแรม	๑๔	ค่ำ	เดือน	๙
อุโบสถที่ ๔	วันขึ้น	๑๕	ค่ำ	เดือน	๑๐
อุโบสถที่ ๕	วันแรม	๑๔	ค่ำ	เดือน	๑๐
อุโบสถที่ ๖	วันขึ้น	๑๕	ค่ำ	เดือน	๑๑ ^๑
อุโบสถที่ ๗	วันแรม	๑๔	ค่ำ	เดือน	๑๑
อุโบสถที่ ๘	วันขึ้น	๑๕	ค่ำ	เดือน	๑๒

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การนับวันอุโบสถก็เพื่อบอกให้ภิกษุรู้ล่วงหน้าว่า ๑ เดือน มีวันอุโบสถ ๒ วัน ๑ ฤดูมีวันอุโบสถ ๘ วัน และ ๑ ปีมีวันอุโบสถ ๒๔ วัน อนึ่ง ถ้าปีใดมีอธิกมาส วัสสานฤดูก็จะมีวันอุโบสถเพิ่มขึ้นอีก ๒ วันอุโบสถ ดังนั้น เมื่อถึงวันอุโบสถดังกล่าวพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงเพื่อเป็นการทบทวนวัตรปฏิบัติของตน ๆ ในรอบ ๑ ปักษ์ หรือ ๑๕ วัน ที่ผ่านมาเมื่อเห็นข้อผิดพลาดก็จะได้แก้ไขให้ถูกต้องแล้วสังวรระวังต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้การนับวันอุโบสถจะมีความชัดเจนดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ แต่ก็มีปัญหาเกี่ยวกับภิกษุที่เข้าฟังพระปาติโมกข์ตามมาอีกหลายเรื่อง ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงรับสั่งให้ภิกษุปฏิบัติเป็นเรื่อง ๆ ไป ดังตัวอย่างเช่น :-

^๑ วันอุโบสถนี้เป็นวันมหาปวารณา ภิกษุสงฆ์จะไม่ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง แต่จะทำพิธีปวารณาต่อกัน

เรื่องระลึกอาบัติได้ขณะกำลังแสดงพระปาติโมกข์ ในขณะที่ยกกำลังยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่นั้น ภิกษุรูปหนึ่งระลึกอาบัติได้จึงคิดว่า “พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุมีอาบัติติดตัว ไม่พึงทำอุโบสถ เราต้องอาบัติแล้ว จะพึงปฏิบัติอย่างไร”

พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งในเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ เมื่อสงฆ์กำลังยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ภิกษุระลึกอาบัติได้ ภิกษุนั้นพึงบอกแก่ภิกษุใกล้เคียงอย่างนี้ว่า ‘ผมต้องอาบัติข้อนี้ ขอรับ ผมลุกจากที่นี่แล้วจักทำคืนอาบัตินั้น’ แล้วทำอุโบสถฟังปาติโมกข์ แต่ต้องไม่ทำอันตรายต่ออุโบสถ เพราะข้อนี้เป็นปัจจัย”

เรื่องไม่แน่ใจขณะกำลังแสดงพระปาติโมกข์ พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งในเรื่องนี้ว่า “ขณะที่สงฆ์กำลังยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงอยู่นั้น ภิกษุมีความไม่แน่ใจในอาบัติ ภิกษุนั้นพึงบอกแก่ภิกษุใกล้เคียงอย่างนี้ว่า ‘ผมมีความไม่แน่ใจในอาบัติมีข้อนี้ ขอรับ เมื่อผมหมดความไม่แน่ใจจักทำคืนอาบัตินั้น’ แล้วทำอุโบสถฟังปาติโมกข์ แต่ต้องไม่ทำอันตรายต่ออุโบสถ เพราะข้อนี้เป็นปัจจัย”

เรื่องแสดงสภาคาบัตติ สภาคาบัตติคืออาบัติที่มีวัตถุเสมอกัน หรืออาบัติตัวเดียวกัน เช่น ภิกษุ ๒ รูปต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันอาหารในเวลาวิกาลเหมือนกัน อาบัติที่ภิกษุต้องหรือละเมิดเพราะความผิดอย่างเดียวกันนี้ เรียกว่า สภาคาบัตติ^๑

สมัยนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ต้องหรือละเมิดอาบัติอย่างเดียวกัน แล้วพากันแสดงอาบัติ(สภาคาบัตติ)นั้นภายในกลุ่มของตน เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงแสดงสภาคาบัตติ รูปใดแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงรับสั่งอย่างนี้แล้ว พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ก็หันไปรับแสดงสภาคาบัตติให้แก่ภิกษุเหล่านั้น ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงรับสั่งในเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงรับการแสดงสภาคาบัตติ รูปใดรับ ต้องอาบัติทุกกฏ”

เรื่องสงฆ์ทั้งหมดต้องสภาคาบัตติ ในอวาสแห่งหนึ่งปรากฏว่าสงฆ์ทั้งหมดต้องสภาคาบัตติเหมือนกัน เมื่อถึงวันอุโบสถ ภิกษุเหล่านั้นจึงปรึกษากันว่า “...สงฆ์ทั้งหมดนี้ต้องสภาคาบัตติแล้ว พวกเราจะพึงปฏิบัติอย่างไรหนอ”

^๑ วิ.ธ. ๓/๑๖๔/๑๔๐

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ ในอาวาสแห่งหนึ่ง ในวันอุโบสถนั้น สงฆ์ทั้งหมดต้องสภาคาบัติ ภิกษุเหล่านั้นพึงส่งภิกษุรูปหนึ่งไปยังอาวาสใกล้เคียงพอจะกลับมาทันในวันนั้น ด้วยสั่งว่า ‘ท่าน ท่านจงไปทำคินอาบัตินั้นมาเถิด พวกเราจักทำคินอาบัติในสำนักของท่าน’ ถ้าได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี ถ้าไม่ได้ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมว่า : -

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์ทั้งหมดนี้ต้องสภาคาบัติแล้ว เมื่อพบภิกษุรูปอื่นผู้บริสุทธิ์ไม่มีอาบัติก็จักทำคินอาบัตินั้นในสำนักของภิกษุรูปนั้นแล้วทำอุโบสถยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง แต่ต้องไม่ทำอันตรายต่ออุโบสถ เพราะข้อนี้เป็นปัจจัย

อนึ่ง ในกรณีที่สงฆ์เข้าจำพรรษาในอาวาสแห่งหนึ่งต้องสภาคาบัติ ภิกษุเหล่านั้นพึงส่งภิกษุรูปหนึ่งไปยังอาวาสใกล้เคียงพอจะกลับมาทันในวันนั้น ด้วยสั่งว่า ‘ท่าน ท่านจงไปทำคินอาบัตินั้นมาเถิด พวกเราจักทำคินอาบัตินั้นในสำนักของท่าน’ ถ้าได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี ถ้าไม่ได้ พึงส่งภิกษุรูปหนึ่งไปช่วงเวลา ๗ วัน ด้วยสั่งว่า ‘ท่าน ท่านจงไปทำคินอาบัตินั้นมาเถิด พวกเราจักทำคินอาบัตินั้นในสำนักของท่าน’

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในอุโปสถขันธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยเรื่องอุโบสถได้ว่า สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกันในวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำ แห่งปักข์ ก็เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายกล่าวธรรมหรือแสดงธรรมแก่ประชาชนเป็นสำคัญ จากนั้นก็เป็นพื้นฐานให้ทรงอนุญาตให้ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง การกำหนดสีมา เป็นต้น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

วิสสุปนายิกขันธกะ

วิสสุปนายิกขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยวันเข้าพรรษาหรือการอยู่จำพรรษา พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๕๒ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา ประเภทแห่งวันเข้าพรรษาเป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๔ ประเด็น คือ : -

๑. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา
๒. วันเข้าพรรษา
๓. สัตตาหกรณียะ
๔. สถานที่ทรงห้ามภิกษุสงฆ์เข้าอยู่จำพรรษา

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นเงื่อนไขสำคัญที่กำหนดให้ภิกษุสงฆ์ต้องอยู่ประจำ ณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งในระยะเวลาหนึ่ง เพื่อจะได้มีเวลาศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง และรู้จักการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน เป็นต้น

๑. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา

ในระยะแรกของช่วงต้นปฐมโพธิกาล พระพุทธเจ้ายังมิได้ทรงบัญญัติการอยู่จำพรรษาแก่ภิกษุทั้งหลายอย่างเป็นกิจลักษณะ ในขณะที่ศาสนานามอุโฆษทั้ง ๖ ท่านต่างก็ได้กำหนดให้สาวกของตน ๆ พักอยู่ประจำที่ตลอดฤดูฝน คล้ายกับการกำหนดให้มีการอยู่จำพรรษาอย่างเป็นกิจลักษณะ เพราะเมื่อสาวกของศาสดาเหล่านี้กำหนดที่อยู่ประจำตลอดฤดูฝนแล้ว ก็จะไม่ไปพิกคังคิน ณ สถานที่อื่นเลย

ส่วนภิกษุทั้งหลายกลับพากันเที่ยวจาริกไปตามสถานที่ต่าง ๆ ทุกฤดูกาล ทำให้ประชาชนพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาต่าง ๆ นานาว่า “โฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงได้เที่ยวจาริกไปทั้งฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน ย่ำดินชาติอันเขียวสด เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตซึ่งมีอินทรีย์เดียว เหยียบสัตว์เล็ก ๆ จำนวนมากให้ถึงความมอดวายเล่า...” ซึ่งบรรดาภิกษุที่ไดยินเสียงตำหนิ ประณาม โพนทะนาของประชาชนดังกล่าวแล้ว จึงพากันนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายเข้าอยู่จำพรรษา” ซึ่งภิกษุทั้งหลายก็ได้ปรึกษากันว่า “พวกเราจะพึงเข้าอยู่จำพรรษาเมื่อไรหนอ” พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เข้าอยู่จำพรรษาในฤดูฝน”

เหล่านี้คือสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายเข้าอยู่จำพรรษาลงตลอดฤดูฝน ซึ่งภิกษุทั้งหลายก็ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อมาราบเท่าปัจจุบัน

๒. วันเข้าพรรษา

แม้พระพุทธเจ้าจะทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายเข้าอยู่จำพรรษาลงตลอดฤดูฝนดังกล่าวแล้ว แต่ภิกษุทั้งหลายก็ยังปรึกษากันว่า “วันเข้าพรรษามีเท่าไรหนอ” จากนั้นจึงพากันนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย วันเข้าพรรษามี ๒ วัน คือ : -

๑. ปริณิภาพรรษา คือวันเข้าอยู่จำพรรษาดัน เมื่อพระจันทร์เพ็ญเสวยฤกษ์อาสาฬหะล่วงไปแล้ววันหนึ่ง พึงเข้าอยู่จำพรรษาดัน (วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เป็นวันเข้าอยู่จำพรรษาดัน และวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันออกพรรษาดัน รวมเวลาการเข้าอยู่จำพรรษาดันเป็นเวลา ๓ เดือน)

๒. ปิจฉิมิภาพรรษา คือวันเข้าอยู่จำพรรษาหลัง เมื่อพระจันทร์เพ็ญเสวยฤกษ์อาสาฬหะล่วงไปแล้วเดือนหนึ่ง พึงเข้าอยู่จำพรรษาหลัง (วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๙ เป็นวันเข้าอยู่จำพรรษาหลัง และวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ เป็นวันออกพรรษาหลัง รวมเวลาการเข้าอยู่จำพรรษาหลังเป็นเวลา ๓ เดือน)

แม้พระพุทธเจ้าจะทรงรับสั่งว่า วันเข้าอยู่จำพรรษามี ๒ วัน ดังกล่าวแล้ว แต่ในทางปฏิบัติก็มีปัญหาให้ต้องทรงแก้ไขอยู่ตลอดเวลา ดังตัวอย่างเช่น : -

การเที่ยวจาริกในระหว่างพรรษา คือพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ได้อธิฐานการเข้าอยู่จำพรรษาแล้ว แต่ไม่ยอมอยู่ประจำที่ตลอดเวลา ๓ เดือน กลับพากันเที่ยวจาริกข้ามวันข้ามคืนไปตามสถานที่ต่าง ๆ อยู่เสมอ ๆ ชาวบ้านที่พบเห็นเข้าจึงพูดตำหนิ ประณาม และโทษะนาต่าง ๆ นานา

พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งในเพราะเรื่องนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเข้าอยู่จำพรรษาแล้วไม่อยู่จำให้ตลอด ๓ เดือนพรรษาดัน หรือ ๓ เดือนพรรษาหลัง ไม่พึงหลีกจาริกไป รูปใดหลีกไปต้องอาบัติทุกกฏ”

ภิกษุไม่เข้าอยู่จำพรรษา ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งดังกล่าวแล้ว พวกภิกษุฉัพพัคคีย์พากันคิดว่า “ถ้าพวกเราเข้าอยู่จำพรรษา ก็จักจาริกไปค้างคืนค้างวัน ณ สถานที่ต่าง ๆ ไม่ได้” จึงไม่ยอมอธิฐานการเข้าอยู่จำพรรษา พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุจะไม่เข้าอยู่จำพรรษาไม่ได้ รูปใดไม่เข้าอยู่จำพรรษา ต้องอาบัติทุกกฏ”

จงใจเดินผ่านอวาสไป เมื่อพระพุทธเจ้าทรงรับสั่งดังกล่าวแล้ว พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ก็หาเลศอย่างอื่นเพื่อหลีกเลี่ยงที่จะไม่ต้องเข้าอยู่จำพรรษา คือเมื่อถึงวันเข้าพรรษา พวกภิกษุฉัพพัคคีย์จึงใจพากันเดินผ่านอวาสไปเฉย ๆ พระพุทธเจ้าทรง

รับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ไม่ต้องการจะเข้าอยู่จำพรรษาในวันเข้าพรรษานั้น ไม่พึงจงใจเดินผ่านอวาสไป รูปใดเดินผ่านไป ต้องอาบัติทุกกฏ”

การเลื่อนกาลฝน สมัยหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ มีพระราชประสงค์จะทรงเลื่อนวันเข้าอยู่จำพรรษาออกไปอีก ๑๕ วัน จึงทรงส่งทูตให้นำพระราชประสงค์นี้ไปเรียนปรึกษา กับภิกษุทั้งหลาย พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้คล้อยตามพระราชา” ซึ่งการคล้อยตามพระราชานี้ในที่นี้ หมายถึงการคล้อยตามทางฝ่ายบ้านเมือง แม้ในเรื่องอื่น ๆ ที่ชอบธรรมก็พึงคล้อยตามได้ แต่ไม่พึงคล้อยตามใคร ๆ ในเรื่องไม่ชอบธรรม^๑

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุต้องเข้าอยู่จำพรรษา หากไม่เข้าอยู่จำพรรษาก็ต้องอาบัติทุกกฏ หรือหากรับคำว่าจะเข้าอยู่จำพรรษาดัน เมื่อถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ แล้วไม่อธิษฐานการเข้าอยู่จำพรรษาดัน ต้องอาบัติทุกกฏ หรือหากรับคำว่าจะเข้าอยู่จำพรรษาหลัง เมื่อถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ แล้วไม่อธิษฐานการเข้าอยู่จำพรรษาหลังก็ต้องอาบัติทุกกฏ

๓. สัตตาหกรณียะ

สัตตาหกรณียะ คือกิจหรือฐานะที่ควรไปทำให้แล้วเสร็จภายใน ๗ วัน ซึ่งเป็นกิจหรือฐานะที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุเดินทางไปค้างคืนที่อื่นได้ในระหว่างพรรษา แต่ต้องกลับมาให้ทันรับอรุณที่ ๘ ณ วัดที่ตนได้อธิษฐานเข้าอยู่จำพรรษา

ส่วนกิจหรือฐานะที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุไปได้ด้วยสัตตาหกรณียะ ก็คือเมื่อบุคคล ๗ จำพวก ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสก หรืออุบาสิกา ได้สร้างกุฏิ วิหารหรือที่พักอาศัยเป็นต้น ถวายสงฆ์หรือถวายบุคคลก็ตาม แล้วส่งคนมานิมนต์ว่า “ขออาราธนาพระคุณเจ้าทั้งหลายมา ข้าพเจ้าปรารถนาจะถวายทาน ฟังธรรม และเห็นภิกษุทั้งหลาย” ก็สามารถไปด้วยสัตตาหกรณียะเพื่อฉลองศรัทธาได้ แต่ถ้าเขาไม่ส่งคนมานิมนต์ก็ไม่ควรไป

^๑ วิ.อ. ๓/๑๘๕-๑๘๖/๑๔๖

นอกจากนี้เมื่อทราบข่าวว่า เพื่อนพรหมจรรย์ คือ ภิกษุ ภิกษุณี ลิกขมานา สามเณร สามเณรี ตลอดจนบิดา มารดา ญาติพี่น้อง เป็นต้น อาพาธหรือเจ็บป่วยหนัก หรือเมื่อมีกิจต่าง ๆ ของสงฆ์เกิดขึ้น เช่น ภิกษุจะออกจากอาบัติ สงฆ์เกิดความแตกร้างกัน เป็นต้น แม้จะไม่มีใครส่งคนมานิมนต์ก็สามารถไปด้วยสัตตทา-กรณียะได้

อนึ่งเมื่อมีอันตรายร้ายแรงบางอย่างเกิดขึ้นเช่น สัตว์ร้ายเบียดเบียน โจรเบียดเบียน ปิศาจรบกวน หมู่บ้านถูกไฟไหม้ เสนาสนะถูกไฟไหม้ หมู่บ้านถูกน้ำท่วม เสนาสนะถูกน้ำท่วม เป็นต้น จนเป็นเหตุให้ภิกษุต้องย้ายไปอยู่อาศัยที่อื่นในระหว่างพรรษา ซึ่งในกรณีดังกล่าวนี้พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งไว้ว่า “แม้พรรษาจะขาดแต่ภิกษุนั้นก็ไม่ต้องอาบัติ”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า สัตตทากรณียะ คือกิจหรือฐานะที่ควรไปทำให้แล้วเสร็จภายใน ๗ วัน แต่ต้องรีบกลับมาให้ทันรับอรุณที่ ๘ ณ วัดที่ตนได้อิฐฐานเข้าอยู่จำพรรษา หากกลับมาไม่ทันรับอรุณที่ ๘ ณ สถานที่ดังกล่าวภิกษุนั้นก็ต้องพรรษาขาด และต้องอาบัติทุกกฎเพราะพรรษาขาด

๔. สถานที่ทรงห้ามภิกษุสงฆ์เข้าอยู่จำพรรษา

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ในช่วงฤดูฝน ๓ เดือน พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายต้องเข้าอยู่จำพรรษา หากภิกษุรูปใดไม่เข้าอยู่จำพรรษาดังอาบัติทุกกฎ หากถึงวันใกล้เข้าอยู่จำพรรษา แต่ภิกษุไม่สามารถแสวงหาสถานที่เหมาะสมเพื่ออยู่จำพรรษาได้ พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้อิฐฐานการเข้าอยู่จำพรรษา ณ ที่ที่พักอาศัยของคนเลี้ยงโค ในหมู่เกวียนหรือในเรือได้ ถ้าที่พักอาศัยของคนเลี้ยงโค หมู่เกวียนหรือเรือ จำเป็นต้องเคลื่อนย้ายไปที่อื่น ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุตามไปได้

ส่วนสถานที่ที่ทรงห้ามมิให้ภิกษุอิฐฐานการเข้าอยู่จำพรรษา คือโพรงไม้ บนคาคบไม้ ในที่แจ้งซึ่งไม่มีที่มุงบัง กระท่อมผี หรือในตุ่ม เป็นต้น ภิกษุรูปใดอิฐฐานการเข้าอยู่จำพรรษา ณ สถานที่ดังกล่าวต้องอาบัติทุกกฎ

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า สถานที่เข้าอยู่จำพรรษามาตามพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตนั้น จะต้องเป็นสถานที่ที่มีที่มุงบังสามารถป้องกันลมฝน แดดและความหนาวได้ ทั้งนี้ก็เพื่อความอยู่สบายสุขของภิกษุตลอด ๓ เดือนภายในฤดูฝนเป็นสำคัญ

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในวัตรอุปนายกชั้นธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยวันเข้าพรรษา หรือการอยู่จำพรรษาได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังที่จะให้ภิกษุทั้งหลายได้อยู่ประจำ ณ สถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งที่เห็นว่าเหมาะสม เพื่อจะได้มีเวลาศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง เมื่อออกพรรษาแล้วก็จะได้นำหลักธรรมที่ได้ศึกษาและปฏิบัติอย่างจริงจังนั้นไปอบรมพร่ำสอนให้แก่ประชาชน ณ สถานที่ต่าง ๆ ต่อไป

ปวารณานันธกะ

ปวารณานันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยปวารณา พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในชั้นธกะนี้จำนวน ๔๖ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องภิกษุหลายรูปอยู่จำพรรษาในแคว้นโกศลตั้งกติกากันว่า จะไม่เจรจาปราศรัยกันในระหว่างพรรษา ๓ เดือน เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในชั้นธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๔ ประเด็น คือ :-

๑. พิธีปวารณา
๒. ปวารณาที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม
๓. ปวารณาเป็นการสงฆ์
๔. ปวารณาเป็นการคณะและบุคคล

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่มีความสำคัญต่อการแสดงออกถึงการอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ด้วยความปรารถนาดีเป็นสำคัญ เพื่อจะได้แก้ไขความผิดพลาดให้หมดไป ทั้งนี้เพราะการอยู่จำพรรษาร่วมกันเป็นเวลา ๓ เดือนนั้น อาจมีความขัดข้องหมองใจกัน หรืออาจพบเห็นความผิดพลาดของกันและกันได้

๑. พิธีปวารณา

พิธีปวารณา คือ พิธีที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้เข้าอยู่จำพรรษาแล้วทำการปวารณาด้วยเหตุ ๓ สถาน คือด้วยได้เห็น ด้วยได้ยิน ด้วยนึกสงสัย การปวารณานับเป็นวิธีที่เหมาะสม เพื่อว่ากล่าวซึ่งกันและกัน เป็นวิธีออกจากอาบัติ และเป็นวิธีเคารพพระวินัยของภิกษุทั้งหลาย

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายทำพิธีปวารณาต่อกันในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ โดยให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันปวารณา ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์พึงปวารณา”

เมื่อภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบแล้ว ภิกษุผู้เระพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้วกล่าวกับสงฆ์อย่างนี้ว่า :-

“ท่านทั้งหลาย กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์ ด้วยได้เห็นกัฏฐิ ด้วยได้ยินกัฏฐิ ด้วยนึกสงสัยกัฏฐิ ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป

ท่านทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๒ กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์ด้วยได้เห็นกัฏฐิ ด้วยได้ยินกัฏฐิ ด้วยนึกสงสัยกัฏฐิ ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป

ท่านทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๓ กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์ ด้วยได้เห็นกัฏฐิ ด้วยได้ยินกัฏฐิ ด้วยนึกสงสัยกัฏฐิ ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป”

เมื่อภิกษุผู้เระกล่าวปวารณาต่อสงฆ์จบแล้ว ภิกษุผู้นวกะพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้วกล่าวกับสงฆ์อย่างนี้ว่า :-

“ท่านผู้เจริญ กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์ ด้วยได้เห็นกัฏฐิ ด้วยได้ยินกัฏฐิ ด้วยนึกสงสัยกัฏฐิ ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป

ท่านผู้เจริญ แม้ครั้งที่ ๒ กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์ ด้วยได้เห็นกัฏฐิ ด้วยได้ยินกัฏฐิ ด้วยนึกสงสัยกัฏฐิ ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป

ท่านผู้เจริญ แม้ครั้งที่ ๓ กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์ ด้วยได้เห็นกัฏฐิ ด้วยได้ยินกัฏฐิ ด้วยนึกสงสัยกัฏฐิ ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุที่เข้าอยู่จำพรรษา ร่วมกันตลอดเวลา ๓ เดือนแล้ว อาจได้เห็น ได้ยิน หรือนึกสงสัยข้อปฏิบัติผิดพลาด บางอย่าง ได้ทำพิธีปวารณากว่ากล่าวตักเตือนกัน ซึ่งถือว่าเป็นวิธีที่จะช่วยให้กันและกันออกจากอาบัติ และเป็นวิธีเคารพพระวินัยของภิกษุทั้งหลายอีกด้วย

๒. ปวารณาที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายที่เข้าอยู่จำพรรษาแล้วต้อง ทำปวารณาดังกล่าวแล้ว ภิกษุทั้งหลายก็ยังสงสัยว่า “วันปวารณามีเท่าไร” จึงพากัน นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ซึ่งพระองค์ทรงรับสั่งว่า “วันปวารณามี ๒ วัน คือวัน(ขึ้น) ๑๔ ค่ำ และวัน(ขึ้น) ๑๕ ค่ำ (เดือน ๑๑)”

ต่อมาภิกษุทั้งหลายก็ยังสงสัยอีกว่า “การทำปวารณามีเท่าไร” จึงพากันนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ซึ่งพระองค์ทรงรับสั่งว่า การทำปวารณามี ๔ ประเภท คือ :-

๑. การทำปวารณาแบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม
๒. การทำปวารณาพร้อมเพรียงโดยไม่ชอบธรรม
๓. การทำปวารณาแบ่งพวกโดยชอบธรรม
๔. การทำปวารณาพร้อมเพรียงโดยชอบธรรม

ปวารณาที่เป็นธรรม

ปวารณาทั้ง ๔ ประเภท ดังกล่าวนี มีทั้งส่วนที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม กล่าว สำหรับปวารณาที่เป็นธรรมมี ๒ ประเภท คือ :-

๑. การทำปวารณาแบ่งพวกโดยชอบธรรม
๒. การทำปวารณาพร้อมเพรียงโดยชอบธรรม

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายการทำปวารณาที่ชอบธรรมทั้ง ๒ ประเภทนี้ว่า :-

ถ้าในวัดหนึ่งมีภิกษุอยู่ ๕ รูป ภิกษุ ๔ รูปนำปวารณาของภิกษุรูปหนึ่งมา ตั้งสังฆญัตติแล้วปวารณา หรือถ้ามีภิกษุ ๔ รูปอยู่ในวัด ภิกษุ ๓ รูปนำปวารณา

ของภิกษุรูปหนึ่งมาตั้งสังฆญัตติแล้วปวารณา หรือถ้ามีภิกษุ ๓ รูปอยู่ในวัด ภิกษุ ๒ รูปนำปวารณาของภิกษุรูปหนึ่งมาตั้งสังฆญัตติแล้วปวารณา นี่ชื่อว่าการทำปวารณาแบ่งพวกโดยชอบธรรม

ถ้าภิกษุทั้งหมด ๕ รูป ประชุมร่วมกันตั้งสังฆญัตติแล้วปวารณา ถ้าภิกษุ ๔ รูป หรือ ๓ รูป ประชุมร่วมกันตั้งสังฆญัตติแล้วปวารณา หรือถ้าภิกษุ ๒ รูป ปวารณาต่อกัน ภิกษุ ๑ รูปทำอธิฐานปวารณา นี่ชื่อว่าการทำปวารณาพร้อมเพรียงโดยชอบธรรม

ในปวารณาที่เป็นธรรมทั้ง ๒ ประเภทนี้ พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า “การทำปวารณาใดแบ่งพวกโดยชอบธรรม การทำปวารณาเช่นนั้นไม่พึงทำ และเราก็ไม่อนุญาตการทำปวารณาเช่นนั้น ส่วนการทำปวารณาใดพร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม การทำปวารณาเช่นนั้นพึงทำ และเราก็อนุญาตการทำปวารณาเช่นนั้น”^๑

ปวารณาที่ไม่เป็นธรรม

ส่วนปวารณาที่ไม่เป็นธรรมนั้นมี ๒ ประเภท คือ : -

๑. การทำปวารณาแบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม
๒. การทำปวารณาพร้อมเพรียงโดยไม่ชอบธรรม

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายการทำปวารณาที่ไม่ชอบธรรมทั้ง ๒ ประเภทนี้ว่า : -

ถ้าในวัดหนึ่งมีภิกษุอยู่ ๕ รูป ภิกษุ ๔ รูปนำปวารณาของภิกษุรูปหนึ่งมาตั้งสังฆญัตติแล้วปวารณา หรือถ้ามีภิกษุ ๔ รูปอยู่ในวัด ภิกษุ ๓ รูปนำปวารณาของภิกษุรูปหนึ่งมาตั้งสังฆญัตติแล้วปวารณา หรือถ้ามีภิกษุ ๓ รูปอยู่ในวัด ภิกษุ ๒ รูปนำปวารณาของภิกษุรูปหนึ่งมาตั้งสังฆญัตติแล้วปวารณา นี่ชื่อว่าการทำปวารณาแบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม

ถ้าภิกษุทั้งหมด ๕ รูป ประชุมร่วมกันตั้งสังฆญัตติแล้วปวารณา ถ้าภิกษุ ๔ รูป ๓ รูป หรือ ๒ รูป อยู่ประชุมร่วมกันตั้งสังฆญัตติแล้วปวารณา นี่ชื่อว่าการทำปวารณาพร้อมเพรียงโดยไม่ชอบธรรม

^๑ วิ.อ. ๓/๒๑๒/๑๕๕

ในปวารณาที่ไม่เป็นธรรมทั้ง ๒ ประเภทนี้ พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า “...ไม่พึงทำและเราก็ไม่อนุญาตการทำปวารณาเช่นนั้น”^๑

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ปวารณาที่แบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม ปวารณาพร้อมเพรียงโดยไม่ชอบธรรม และปวารณาแบ่งพวกโดยชอบธรรมนั้น พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า “... ไม่พึงทำ และเราก็ไม่อนุญาตการทำปวารณาเช่นนั้น” ส่วนปวารณาที่พร้อมเพรียงโดยชอบธรรมนั้น พระองค์ทรงรับสั่งว่า “... พึงทำ และเราก็อนุญาตการทำปวารณาเช่นนั้น”

๓. ปวารณาเป็นการสงฆ์

ปวารณาเป็นการสงฆ์ หมายถึงในอาวาสแห่งหนึ่งมีภิกษุอยู่จำพรรษาร่วมกัน ๕ รูปขึ้นไป เมื่อถึงวันปวารณาก็ให้ปวารณาเป็นการสงฆ์ โดยภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า :-

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันปวารณา ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์พึงปวารณา

ต่อจากนั้นภิกษุผู้เถระพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงป่าข้างหนึ่งนั่งกระโหย่งประนมมือ แล้วกล่าวกับสงฆ์อย่างนี้ว่า :-

ท่านทั้งหลาย กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัยก็ดี ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป

ท่านทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๒ ...

ท่านทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๓ ...

เมื่อภิกษุผู้เถระกล่าวปวารณากับสงฆ์จบแล้ว ภิกษุผู้นวกะพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงป่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวกับสงฆ์อย่างนี้ว่า :-

^๑ อ้างแล้ว : ๗/๒๑๒/๑๕๕

ท่านผู้เจริญ กระผมขอปวารณาต่อสงฆ์ด้วยได้เห็นกัฏฐิ ด้วยไถยณกัฏฐิ ด้วยนิกสงสัยกัฏฐิ
ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม เมื่อกระผมทราบจักได้
แก้ไขต่อไป

ท่านผู้เจริญ แม้ครั้งที่ ๒ ...

ท่านผู้เจริญ แม้ครั้งที่ ๓ ...

๔. ปวารณาเป็นการคณะและบุคคล

ปวารณาเป็นการคณะ หมายถึงในอาวาสแห่งหนึ่งมีภิกษุอยู่จำพรรษาด้วยกัน
๔ รูปบ้าง ๓ รูปบ้าง ๒ รูปบ้าง ไม่ครบองค์สงฆ์คือ ๕ รูปขึ้นไป เมื่อถึงวันปวารณา
ก็ให้ปวารณาเป็นการคณะ โดยภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้ภิกษุเหล่านั้น
ทราบ ว่า :-

ท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า วันนี้เป็นวันปวารณา ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว
เราทั้งหลายพึงปวารณาต่อกัน

ต่อจากนั้นภิกษุผู้เถระพึงห่มอุตตราสงค์เฉวียงป่าข้างหนึ่งนั่งกระโหย่ง ประนมมือ
แล้วกล่าวคำปวารณาต่อภิกษุ(ผู้ผนวช)เหล่านั้นว่า :-

ท่านทั้งหลาย ผมขอปวารณาต่อท่านทั้งหลายด้วยได้เห็นกัฏฐิ ด้วยไถยณกัฏฐิ
ด้วยนิกสงสัยกัฏฐิ ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนผม เมื่อผมทราบ
จักได้แก้ไขต่อไป

ท่านทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๒...

ท่านทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๓...

เมื่อภิกษุผู้เถระกล่าวปวารณากับภิกษุทั้งหลายจบแล้ว ภิกษุผู้ผนวชพึงห่ม
อุตตราสงค์เฉวียงป่าข้างหนึ่ง นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวคำปวารณาต่อภิกษุ
(ผู้เถระ)เหล่านั้นอย่างนี้ว่า :-

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย กระผมขอปวารณาต่อท่านทั้งหลายด้วยได้เห็นกัฏฐิ ด้วย
ไถยณกัฏฐิ ด้วยนิกสงสัยกัฏฐิ ขอท่านทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนกระผม
เมื่อกระผมทราบจักได้แก้ไขต่อไป

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๒...

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๓...

ส่วนปวารณาเป็นการบุคคลนั้น หมายถึงในอาวาสแห่งหนึ่งมีภิกษุอยู่จำพรรษาเพียงรูปเดียว เมื่อถึงวันปวารณา ภิกษุรูปนั้นพึงกวาดสถานที่ที่ภิกษุทั้งหลายต้องกลับมาคือโรงฉัน หรือมณฑป หรือโคนไม้ก็ตาม แล้วตั้งน้ำฉันน้ำใช้ ปูอาสนะตามประทับแล้วนั่งอยู่ ถ้ามีภิกษุเหล่านี้อีกมา พึงปวารณากับภิกษุเหล่านั้น ถ้าไม่มีมา พึงอธิษฐานว่า วันนี้เป็นวันปวารณาของเรา ถ้าไม่อธิษฐาน ต้องอาบัติทุกกฏ

จึงเป็นอันสรุปความในปวารณาชั้นธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยปวารณาได้ว่าการปวารณาไม่ว่าจะเป็นการสงฆ์ การคณะหรือการบุคคลก็ตาม ถือว่าเป็นวิธีที่เหมาะสมเพื่อว่ากล่าวซึ่งกันและกัน เป็นวิธีออกจากอาบัติ และเป็นวิธีเคารพพระวินัยของภิกษุทั้งหลาย เมื่อถึงวันปวารณาแล้ว บรรดาภิกษุที่เข้าอยู่จำพรรษาร่วมกันไม่ยอมทำพิธีอธิษฐานกล่าวคำปวารณาต่อกันและกันก็ต้อง อาบัติทุกกฏ

ดังนั้น เนื้อหาสาระของบทที่ ๒ ซึ่งว่าด้วยคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑ หรือพระวินยปิฎกเล่มที่ ๔ อันประกอบด้วยมหาขันธกะ อุโปสถขันธกะ วัสสุปนยานิกขันธกะ และปวารณาขันธกะ ซึ่งแต่ละขันธกะมีเนื้อหาสาระยาวมาก แต่ที่นำเสนอมาโดยลำดับนี้เป็นเพียงการนำเนื้อหาสาระที่สำคัญตามที่กำหนดไว้มาศึกษาเท่านั้น สมควรที่ผู้ใฝ่ศึกษาจะได้ศึกษาเนื้อหาสาระโดยละเอียดจากคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑ หรือพระวินยปิฎกเล่มที่ ๔ เพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อไป

บทที่ ๓

มหาวรรค ภาค ๒

คัมภีร์มหาวรรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๕ เป็นคัมภีร์ประมวล สิกขาบทหรือเรื่องที่มาออกพระปาติโมกข์ แบ่งออกเป็น ๖ ชั้นธกะ คือ จัมมชั้นธกะ เกสัชชั้นธกะ กฐินชั้นธกะ จีวรชั้นธกะ จัมเปยยชั้นธกะ และโกสัมพิกชั้นธกะ แต่ละ ชั้นธกะมีเนื้อหาว่าด้วยระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่ภิกษุและ ภิกษุณีควรศึกษาปฏิบัติ

เนื้อหาสาระแต่ละเรื่องที่พระสังคิตถิกจารย์มีมติให้ประมวลไว้ในแต่ละชั้นธกะ บางเรื่องมีเนื้อหาสาระยาว บางเรื่องมีเนื้อหาสาระสั้น แต่ท่านก็ประมวลไว้อย่างเป็น ระบบ และเหมาะสมกับชั้นธกะนั้น ๆ สมควรอย่างยิ่งที่ผู้ใดศึกษาจะได้ศึกษาเนื้อหา สาระของแต่ละชั้นธกะให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อไป

จัมมชั้นธกะ

จัมมชั้นธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยหน้ พระสังคิตถิกจารย์มีมติให้ประมวลเรื่อง ต่าง ๆ ไว้ในชั้นธกะนี้จำนวน ๖๓ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องโสณโกฬิวิสะออกบวชและ เติณจกรรมบำเพ็ญเพียรจนเท้าแตก จนเป็นเหตุให้พระพุทธรเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้รองเท้า ชั้นเดียวได้ เรื่องพระฉัพพัคคีย์ใช้รองเท้าและเชียงเท้ามีลักษณะสี่สันต่าง ๆ เรื่อง พระฉัพพัคคีย์ใช้ที่นอนสูงใหญ่ เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในชั้นธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๔ ประเด็น คือ :-

๑. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ใช้รองเท้า
๒. ข้อยอนุญาตและข้อห้ามเกี่ยวกับรองเท้า
๓. มัชฌิมชนบทและปัจจันตชนบท
๔. การอุปสมบทกุลบุตรในปัจจันตชนบท

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่มีความสำคัญต่อ การเรียนรู้ถึงสาเหตุและความจำเป็นที่ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ใช้รองเท้า ตลอดจน ข้อยอนุญาตและข้อห้ามเกี่ยวกับรองเท้า และการกำหนดเขตของมัชฌิมชนบทและ ปัจจันตชนบท เป็นต้น

๑. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ไ้รองเท้า

การดำรงชีวิตของภิกษุในพระพุทธศาสนา มีลักษณะตรงกันข้ามกับการดำรงชีวิตของฆราวาสเกือบจะทุกอย่าง โดยพระพุทธองค์จะทรงชี้นำภิกษุทุกรูปให้บรรเทา ลดละ และสละการสั่งสมพอกพูนทรัพย์สินของต่าง ๆ ออกไปให้มากที่สุด

โสณโกฬิวิสะ เป็นชายหนุ่มบุตรของมหาเศรษฐีแห่งกรุงจัมปา แคว้นอังคะ พร้อมด้วยชายหนุ่มวัยรุ่นราวคราวเดียวกันอีกเป็นจำนวนมาก ได้พากันเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ภายในเขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอนุปพุทติกถา และสามกัณฑ์สิกขธรรมเทศนาโปรด ทำให้โสณโกฬิวิสะพร้อมกับชายหนุ่มจำนวนดังกล่าวได้บรรลุโสดาปัตติผล และก่อนที่จะชายหนุ่มเหล่านั้นจะได้กราบทูลลากลับไป ทุกคนได้ประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต

ส่วนโสณโกฬิวิสะเกิดความคิดว่า **“การที่ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์อย่างยิ่งเหมือนสังข์ที่ขัดดีแล้ว มิใช่กระทำได้ง่าย”** จากนั้นจึงเข้าไปกราบทูลขอบรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระพุทธเจ้า ภายหลังจากนั้นก็ได้ไปพักบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่ป่าสิตวัน ท่านได้บำเพ็ญเพียรและเดินจงกรมอย่างขยันอดทนเท่าทั้งสองแตร สถานที่เดินจงกรมเปราะเปื้อนไปด้วยเลือดเหมือนที่ฆ่าโค แม้กระนั้นท่านก็ยังไม่ได้บรรลุคุณธรรมชั้นสูงยิ่งขึ้น ทำให้ท่านเกิดความรู้สึกท้อแท้จนถึงกับคิดจะลาสิกขาออกไปเป็นฆราวาส

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้ด้วยพระทัยแล้วจึงเสด็จไป ณ สถานที่จงกรมของท่านพระโสณโกฬิวิสะ และได้ทอดพระเนตรเห็นสถานที่จงกรมเปราะเปื้อนไปด้วยเลือด เมื่อทรงสอบถามทราบความโดยตลอดแล้วจึงเสด็จไปหาท่านพระโสณโกฬิวิสะ พร้อมทั้งทรงสอบถามและทราบความคิดของท่านพระโสณโกฬิวิสะดังกล่าวแล้ว พระองค์จึงทรงรับสั่งว่า

“โสณะ เมื่อครั้งที่เธอเป็นฆราวาสอยู่ครองเรือน เธอเป็นผู้เชี่ยวชาญในการตีตีพินเป็นอย่างดี สายพินที่ซึ่งตึงเกินไป เสียงพินที่ตึงก็ฟังไม่เพราะ หรือสายพินที่ซึ่งหย่อนเกินไป เสียงพินที่ตึงก็ฟังไม่เพราะ แต่ถ้าซึ่งสายพินให้พอดีโดยไม่ตึงหรือหย่อนเกินไป เสียงพินที่ตึงก็จะฟังเพราะมาก”

พระองค์ทรงรับสั่งเป็นเชิงเปรียบเทียบให้ท่านโสณโกฬิวิสะฟังต่อไปว่า “การบำเพ็ญเพียรก็เช่นเดียวกัน ถ้าบำเพ็ญความเพียรมากเกินไปก็จะเกิดความฟุ้งซ่าน ถ้าย่อย่อนเกินไปก็จะเกิดความเกียจคร้าน ดังนั้น เธอควรบำเพ็ญเพียรให้พอดี ปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน และถือเอานิมิตให้เสมอกัน”

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายคำว่า “ปรับอินทรีย์ให้เสมอกันและถือเอานิมิตให้เสมอกัน” ว่าหมายถึงการปรับอินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญาให้เสมอกัน คือปรับศรัทธาให้เสมอกับปัญญา และปรับปัญญาให้เสมอกับศรัทธา ปรับวิริยะให้เสมอกับสมาธิ และปรับสมาธิให้เสมอกับวิริยะ สำหรับสตินั้นถ้ามีมากเท่าไร ก็ยิ่งเป็นการดีเท่านั้น ไม่มีคำว่ามากเกินไป^๑ ส่วนคำว่าถือเอานิมิตนั้นหมายถึงการทำให้สมณนิมิต วิปัสสนานิมิต มัคคินิมิต และผลนิมิตเกิดขึ้น^๒

เมื่อท่านพระโสณโกฬิวิสะได้ทราบพระดำรัสสอนเช่นนี้แล้ว ก็ได้เริ่มบำเพ็ญเพียรให้พอดี ปรับอินทรีย์ให้เสมอกันและถือเอานิมิตให้เสมอกัน ต่อมาไม่นานท่านก็ได้บรรลุอรหัตตผลรู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้วอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงรับสั่งกับท่านพระโสณโกฬิวิสะว่า “เธอเป็นคนสุขุมลชาติ เราอนุญาตรองเท้าชั้นเดียวแก่เธอ” แต่ท่านพระโสณโกฬิวิสะก็กราบทูลให้ทรงทราบว่ “ข้าพระองค์ละทิ้งเงินถึง ๘๐ เล่มเกวียน และกองคารวานประกอบด้วยช้าง ๗ เชือก ออกบวชเป็นบรรพชิต ถ้าข้าพระองค์จะใช้รองเท้าชั้นเดียวก็จะมีคนกล่าวว่า ‘พระโสณโกฬิวิสะละทิ้งเงินถึง ๘๐ เล่มเกวียน และกองคารวานประกอบด้วยช้าง ๗ เชือก ออกบวชเป็นบรรพชิต เวลานี้พระโสณโกฬิวิสะนั้นยังข้องอยู่ในเรื่องรองเท้าชั้นเดียว’ ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์ ข้าพระองค์ก็จะใช้สอย แต่ถ้าพระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์ ข้าพระองค์ก็จะไม่ใช้สอย พระพุทธเจ้าข้า”

^๑ วิ.อ. ๓/๒๔๓/๑๖๔, สารตุณ.ฎีกา ๓/๒๔๓/๓๕๒-๓๕๓

^๒ สารตุณ.ฎีกา ๓/๒๔๓/๓๕๓

เมื่อพระองค์ทรงทราบเช่นนี้แล้วจึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรองเท้าชั้นเดียว ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้า ๒ ชั้น ไม่พึงสวมรองเท้า ๓ ชั้น และไม่พึงสวมรองเท้าหลายชั้น รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายสวมรองเท้าชั้นเดียวได้ เพราะทรงปรารภเรื่องของท่านพระโสณโกฬิวิสะซึ่งเป็นคนสุขุมลชาติที่บำเพ็ญเพียรเดินจงกรมจนเท้าทั้งสองแตก สถานที่เดินจงกรมเปราะเปื้อนไปด้วยเลือดเหมือนที่ฆ่าโค และพุทธานุญาตดังกล่าวนี้ภิกษุสงฆ์ทุกหมู่เหล่าก็ได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อมาราบเท้าปัจจุบัน

๒. ข้ออนุญาตและข้อห้ามเกี่ยวกับรองเท้า

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสวมรองเท้าได้แล้ว ก็มีปัญหาในทางปฏิบัติเกี่ยวกับรองเท้าตามมามากมาย จนเป็นเหตุให้พระองค์ต้องทรงรับสั่งเกี่ยวกับเรื่องรองเท้า ซึ่งก็มีทั้งที่เป็นข้ออนุญาตและข้อห้าม กล่าวคือ :-

ข้ออนุญาตเกี่ยวกับรองเท้า

๑. ทรงอนุญาตรองเท้าหลายชั้นที่ใช้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งมีเท้าแตก ต้องเดินเขยิบลำบากเป็นปัจฉาสมณะของพระพุทธเจ้า พอดีอุบาสกคนหนึ่งสวมรองเท้าหลายชั้นมาพบเห็นเข้า และเมื่อทราบบว่าภิกษุรูปนั้นเท้าแตก จึงกล่าวนิมนต์ให้ท่านรับรองเท้าหลายชั้น แต่ท่านก็กล่าวปฏิเสธว่า “พระพุทธเจ้าทรงห้ามการรับรองเท้าหลายชั้น”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตรองเท้าหลายชั้นที่ใช้แล้ว ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้าหลายชั้นที่ยังใหม่ รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ”

๒. ทรงอนุญาตให้สวมรองเท้าในอาราม พระพุทธเจ้าทรงเห็นภิกษุหลายรูปกำลังช่วยกันพยุงภิกษุรูปหนึ่งไปถ่ายอุจจาระบ้าง ถ่ายปัสสาวะบ้าง เมื่อทรงทราบว่าภิกษุรูปนั้นอาพาธเป็นหน่อที่เท้าจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ภิกษุผู้มีเท้าเจ็บเท้าแตก หรืออาพาธเป็นหน่อที่เท้าสวมรองเท้า(ในอาราม)ได้” นอกจากนี้พระองค์ยัง

ทรงอนุญาตให้ภิกษุสวมรองเท้าในขณะที่ตั้งใจว่า “ประเดี๋ยวจะขึ้นเตียงหรือตั้ง” ได้อีกด้วย

อนึ่ง พระองค์ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่มีกิจธุระในเวลากลางคืน และมีความประสงค์จะเดินไปในโรงอุโบสถในที่ประชุมในที่มืดอไม้หรือหนาม สวมรองเท้า ใช้คบเพลิง ประทีป ไม้เท้าในอารามได้อีกด้วย

๓. ทรงอนุญาตให้สวมรองเท้าเข้าหมู่บ้าน ภิกษุรูปหนึ่งเป็นไข้ ไม่สวมรองเท้าก็ไม่อาจเข้าหมู่บ้านได้ ภิกษุทั้งหลายจึงพากันนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธรเจ้าให้ทรงทราบ เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุใช้สวมรองเท้าเข้าหมู่บ้านได้”

ข้อห้ามเกี่ยวกับรองเท้า

๑. ทรงห้ามมิให้สวมรองเท้าเดินจงกรม พวกภิกษุจฬัพคัศยพากันสวมรองเท้าเดินจงกรม สงสัยดังรบกวนภิกษุรูปอื่นที่กำลังเดินจงกรมอยู่ เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้าเดินจงกรม รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ” นอกจากนี้พระองค์ยังทรงรับสั่งต่อไปอีกว่า “ภิกษุ (ที่ไม่อาพาธ) ไม่พึงสวมรองเท้าในอาราม รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ” อีกด้วย

๒. ทรงห้ามมิให้สวมรองเท้าสีต่าง ๆ พวกภิกษุจฬัพคัศยพากันสวมรองเท้าสีต่าง ๆ เช่น รองเท้าสีเขียวล้วน ... สีเหลืองล้วน ... สีแดงล้วน ... สีบานเย็นล้วน ... สีดำล้วน ... สีแสดล้วน ... สีชมพูล้วน เป็นต้น เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้าสีเขียวล้วน ... รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ” เพราะการสวมรองเท้าเช่นนี้เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคคาม

๓. ทรงห้ามมิให้สวมรองเท้ามีหูสีต่าง ๆ พวกภิกษุจฬัพคัศยพากันสวมรองเท้ามีหูสีเขียว ... สวมรองเท้ามีหูสีเหลือง เป็นต้น เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้ามีหูสีเขียว ... รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ” เพราะการสวมรองเท้าเช่นนี้เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคคาม

๔. ทรงห้ามให้รองเท้าหุ้มส้นเป็นต้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์พากันสวมรองเท้าติดแผ่นหนังหุ้มส้น ... สวมรองเท้าหุ้มแข้ง ... สวมรองเท้าปกหลังเท้า ... สวมรองเท้ายึดนูน ... สวมรองเท้ามีหลายคล้ายชนปีกนกกระทา ... สวมรองเท้าหุ้มอนมีรูปทรงคล้ายเขาแกะ ... สวมรองเท้าหุ้มอนมีรูปทรงคล้ายเขาแพะ ... สวมรองเท้าหุ้มอนมีรูปทรงคล้ายหางแมงป่อง ... สวมรองเท้าที่เย็บด้วยขนนกยูง ... สวมรองเท้าางดงามวิจิตรเป็นต้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้าติดแผ่นหนังหุ้มส้น ... รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ” เพราะการสวมรองเท้าเช่นนี้เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคมาม

ต่อมาพวกภิกษุฉัพพัคคีย์พากันสวมรองเท้าขลิบด้วยหนังราชสีห์ ... สวมรองเท้าขลิบด้วยหนังเสือโคร่ง ... สวมรองเท้าขลิบด้วยหนังเสือเหลือง ... สวมรองเท้าขลิบด้วยหนังเสือดาว ... สวมรองเท้าขลิบด้วยหนังนาก ... สวมรองเท้าขลิบด้วยหนังแมว ... สวมรองเท้าขลิบด้วยหนังค่าง ... สวมรองเท้าขลิบด้วยหนังนกเค้า เป็นต้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้าขลิบด้วยหนังราชสีห์ ... รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ”

๕. ทรงห้ามมิให้สวมรองเท้าเดินจงกรมเป็นต้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์พากันสวมรองเท้าเดินจงกรมในขณะที่พระพุทธเจ้า และภิกษุรุ่นอาจารย์และอุปัชฌาย์ เป็นต้น มิได้สวมรองเท้าเดินจงกรมในอาราม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้าเดินจงกรม รูปใดสวมรองเท้าเดินจงกรม ต้องอาบัติทุกกฏ” นอกจากนี้พระองค์ยังทรงรับสั่งห้ามมิให้ภิกษุสวมรองเท้าในอาราม รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ

๖. ทรงห้ามสวมเชียงเท้าไม้เป็นต้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์พากันสวมเชียงเท้าไม้เดินจงกรม มีเสียงดังกึกกัก ๆ พลังสนทนากันด้วยเรื่องดิรัจฉานกถาต่าง ๆ เช่น เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เป็นต้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุไม่พึงสวมเชียงเท้าไม้ รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ”

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงรับสั่งห้ามมิให้ภิกษุสวมเชียงเท้าที่ทำด้วยใบตาล ... สวมเชียงเท้าที่สานด้วยใบไผ่ ... สวมเชียงเท้าที่สานด้วยหญ้า ... สวมเชียงเท้าขนสัตว์ ... สวมเชียงเท้าประดับด้วยทองคำ ... ประดับด้วยเงิน ... ประดับด้วยแก้วมณี เป็นต้น รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ

๗. ทรงห้ามสวมรองเท้าเข้าหมู่บ้าน พวกภิกษุฉัพพัคคีย์พากันสวมรองเท้าเข้าหมู่บ้าน บรรดาอุทิสต์ที่พบเห็นได้พากันตำหนิ ประณาม และโพทะนาว่า “เหมือนอุทิสต์ผู้บริโภคคาม” เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุไม่พึงสวมรองเท้าเข้าหมู่บ้าน รูปใดสวมต้องอาบัติทุกกฏ”

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงห้ามมิให้ภิกษุทำการเกี่ยวกับหนังอีกหลายเรื่อง ซึ่งถือว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม เช่น :-

๗.๑ ทรงห้ามภิกษุจับแม่วัว พวกภิกษุฉัพพัคคีย์^๑ จับแม่วัวทั้งหลายที่กำลังข้ามแม่น้ำจิริวดีที่เขาบัง จับที่หูบัง จับที่คอบัง จับที่หางบัง ขึ้นขี่หลังบัง มีความกำหนดจับองค์กำเนิดบัง กดลูกโคจนจมน้ำตายบัง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุไม่พึงจับแม่วัวทั้งหลายที่เขา ... ไม่พึงขึ้นขี่หลัง รูปใดขึ้นขี่หลังต้องอาบัติทุกกฏ ส่วนภิกษุมีจิตกำหนดจับองค์กำเนิด(แม่วัว) ต้องอาบัติอุลลัจจัย ภิกษุม้าลูกโค พึงปรับอาบัติตามธรรม”

๗.๒ ทรงห้ามภิกษุโดยสารยานพาหนะ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์โดยสารยานพาหนะเทียมโคเพศเมียมีบุรุษเป็นสารถีบ้าง เทียมโคเพศผู้แต่มีสตรีเป็นสารถีบ้าง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุที่โดยสารยานพาหนะดังกล่าวต้องอาบัติทุกกฏ” แต่ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้โดยสารยานพาหนะดังกล่าวได้โดยไม่ต้องอาบัติ

^๑ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ในที่นี้หมายถึงพระปัญฑกะและพระโสหิตกะ ซึ่งปกครองหมู่คณะของตนอยู่ในกรุงเวสาลี แคว้นโกศล ส่วนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์อีก ๔ รูป คือ พระเมตติยะและพระภุมมชกะปกครองหมู่คณะของตน อยู่ในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ พระอัสสชิและพระบุณฺณพสุกะ ปกครองหมู่คณะอยู่ที่กัฏฐาคีรีชนบท เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาฬี (ม.ม.อ. ๒/๑๗๕/๑๓๘)

๓. กาสี	มีกรุงพาราณสีเป็นเมืองหลวง
๔. โกศล	มีกรุงสรวัดดีเป็นเมืองหลวง
๕. วัชชี	มีกรุงเวสาลีเป็นเมืองหลวง
๖. มัลละ	มีกรุงกุสินาราเป็นเมืองหลวง
๗. เจติย	มีกรุงโสตถิวัตดีเป็นเมืองหลวง
๘. กุรุ	มีกรุงอินทปตต์เป็นเมืองหลวง
๙. ปฏิจาละ	มีกรุงกัมปิลละเป็นเมืองหลวง
๑๐. มัจฉะ	มีกรุงสาถละเป็นเมืองหลวง
๑๑. สุรเสนะ	มีกรุงมถุราเป็นเมืองหลวง
๑๒. อัสสกะ	มีกรุงโปตลิเป็นเมืองหลวง
๑๓. อวันตี	มีกรุงอุชเชนีเป็นเมืองหลวง
๑๔. คันธาระ	มีกรุงตักกสิลาเป็นเมืองหลวง
๑๕. กัมโพชะ	มีกรุงทวารกะเป็นเมืองหลวง
๑๖. วังสะ	มีกรุงโกสัมพีเป็นเมืองหลวง

มัชฌิมชนบท

มัชฌิมชนบท คือเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรือง มีประชากรอยู่หนาแน่น มีเศรษฐกิจดี เป็นศูนย์กลางทางการค้าขาย การศึกษา การเมือง ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และสังคม นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางของบรรดานักปราชญ์ผู้มีวิชาความรู้อีกด้วย

เมื่อพิจารณาตามลักษณะดังกล่าวนี้ เมืองหลวงของแคว้นต่าง ๆ ทั้ง ๑๖ แคว้น ตลอดจนเมืองหลวงแคว้นขนาดเล็กลงไป เช่น กรุงกบิลพัสดุ์ เมืองหลวงของแคว้นสักกะ เป็นต้น จึงจัดเป็นมัชฌิมชนบท ทั้งนี้เพราะความเจริญรุ่งเรืองในทุก ๆ ด้าน มักจะรวมศูนย์อยู่ที่เมืองหลวงทั้งสิ้น ดังนั้น ประชาชนทุกระดับชั้นจึงนิยมเดินทางเข้าไปอยู่อาศัยในมัชฌิมชนบทกันโดยไม่ขาดสาย เพราะสามารถแสวงหาสิ่งต่าง ๆ ที่ตนต้องการได้ง่าย ส่วนขอบเขตอันเป็นพื้นที่ของมัชฌิมชนบทนั้น จะขอนำไปกล่าวรวมไว้ในปัจจุบันชนบทต่อไป

ปัจจัยนตชนบท

ปัจจัยนตชนบท คือเมืองที่อยู่ห่างไกลความเจริญออกไป ประชากรอยู่ไม่หนาแน่น เศรษฐกิจโดยรวมไม่ดี ไม่สามารถเป็นศูนย์กลางทางการค้าขาย การศึกษา การเมือง ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และสังคมได้ แม้นักปราชญ์ผู้มีวิชาความรู้ก็ไม่นิยมอยู่อาศัย เพราะแสวงหาสิ่งต่าง ๆ ที่ตนต้องการได้ยาก

ส่วนการกำหนดขอบเขตอันเป็นพื้นที่แบ่งแยกระหว่าง ปัจจัยนตชนบทกับ มัชฌิมชนบทนั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ดังนี้ :-

๑. ทางทิศตะวันออกมีนิคมกชังคละเป็นขอบเขต ถัดเข้ามาถึงมหาสาณคร พ้นเขตนั้นออกไปเป็นปัจจัยนตชนบท ด้านในเป็นมัชฌิมชนบท

๒. ทางทิศเหนือมีแม่น้ำสัลลวดีเป็นขอบเขต พ้นเขตนั้นออกไปเป็นปัจจัยนตชนบท ด้านในเป็นมัชฌิมชนบท

๓. ทางทิศใต้มีนิคมเสตถันนิกะเป็นขอบเขต พ้นเขตนั้นออกไปเป็นปัจจัยนตชนบท ด้านในเป็นมัชฌิมชนบท

๔. ทางทิศตะวันตก มีหมู่บ้านพราหมณ์ถุณะเป็นขอบเขต พ้นเขตนั้นออกไปเป็นปัจจัยนตชนบท ด้านในเป็นมัชฌิมชนบท

๕. ทางทิศอุดร มีภูเขาสีรธชะเป็นขอบเขต พ้นเขตนั้นออกไปเป็นปัจจัยนตชนบท ด้านในเป็นมัชฌิมชนบท

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า มัชฌิมชนบทคือเมืองที่เป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญรุ่งเรืองในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีและสังคมก็ตาม จึงมิใช่เรื่องแปลกที่ประชากรทุกหมู่เหล่าจะนิยมเดินทางหลั่งไหลเข้าไปแสวงหาสิ่งที่ตนเองต้องการมาทุกยุคทุกสมัยตราบเท่าปัจจุบัน ตรงกันข้ามกับปัจจัยนตชนบท ซึ่งเป็นท้องถิ่นที่ห่างไกลจากความเจริญรุ่งเรืองในทุก ๆ ด้าน ทุกสิ่งทุกอย่างต่างก็ดำรงอยู่อย่างอดัดอดสนและยากจนข้นแค้น แม้ปัจจุบันนี้สภาพดังกล่าวก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป และมีแต่จะทวีเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะทรัพยากรธรรมชาตินับวันจะถูกทำลายให้หมดไปนั่นเอง

๔. การอุปสมบทกุลบุตรในปัจจุบันชนบท

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ดำเนินการให้อุปสมบทแก่กุลบุตรด้วยญัตติจตุตถกรรมแล้ว การอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ก็กลายเป็นรูปแบบการบรรพชา(บวชสามเณร)ต่อไป

การอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตองค์ประชุมหรือองค์สงฆ์ไว้ ๑๐ รูป ซึ่งองค์ประชุมจำนวน ๑๐ รูปดังกล่าวนี้ มิได้เป็นปัญหาสำหรับการให้อุปสมบทในฆัณณิมชนบท เพราะมีภิกษุอยู่จำพรรษาเป็นจำนวนมากโดยมิขาดสาย แต่ในปัจจุบันชนบทกลับมีปัญหา เพราะมีภิกษุอยู่จำพรรษาน้อยมาก บางแห่งมีภิกษุอยู่จำพรรษาเพียงรูปเดียว หรือไม่มีเลย การแสวงหาภิกษุให้ได้ ๑๐ รูป เพื่อประชุมให้อุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาในปัจจุบันชนบทจึงเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก บางครั้งต้องรอถึง ๓ ปีกว่าจะแสวงหาภิกษุให้ได้ ๑๐ รูป ดังเช่นกรณีของท่านพระโสณกุฎทิณณะซึ่งกว่าจะได้รับการอุปสมบทก็ต้องบรรพชาเป็นสามเณรอยู่ถึง ๓ ปี^๑ กล่าวคือ :-

ในขณะที่ท่านพระมหากัจจानเถระอยู่จำพรรษาที่กุเฬาปาตตะ เขตเมืองกุรุพระแคว้นอวันตินั้น โสณกุฎทิณณอุบาสกได้ฟังธรรมจากท่านพระมหากัจจานเถระแล้วเกิดความเลื่อมใสอยากจะศึกษาและปฏิบัติธรรมให้มากยิ่งขึ้น จึงเข้าไปกราบเรียนท่านพระมหากัจจานเถระเพื่อขอให้ท่านอุปสมบทให้

แต่ท่านพระมหากัจจานเถระก็ได้กล่าวเป็นเชิงแนะนำแก่โสณกุฎทิณณอุบาสกว่า “การประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งต้องนอนผู้เดียว บริโภคอาหารมือเดียวจนตลอดชีพทำได้ยาก ท่านเป็นคฤหัสถ์อยู่ที่บ้านนั้นแหละ จงหมั่นประพฤติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งเป็นพรหมจรรย์ที่ต้องนอนผู้เดียว บริโภคอาหารมือเดียวตามเวลาที่เหมาะสมเถิด”

แม้กระนั้น โสณกุฎทิณณอุบาสกก็เฝ้ากราบเรียนยืนยันความตั้งใจอันแน่วแน่ของตนที่จะขออุปสมบทอยู่ถึง ๓ ครั้ง จนท่านพระมหากัจจานเถระตัดสินใจให้บรรพชา

^๑ ดูรายละเอียดของเรื่องนี้ใน วิ.ม. (แปล) ๕/๒๕๗-๒๕๙/๓๒-๓๔

(บวชนเณร) แก่โสณกุฎิกัณณอุบาสก ส่วนสาเหตุที่ท่านพระมหากัจจานเถระมิได้ให้การอุปสมบท(บวชพระ)แก่โสณกุฎิกัณณอุบาสก ทั้งที่มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์แล้ว ก็เพราะพระพุทธเจ้าทรงรับสั่งอนุญาตไว้ว่า “การให้อุปสมบทแก่กุลบุตรจะต้องอาศัยองค์ประชุมหรือองค์สงฆ์ครบ ๑๐ รูป รวมทั้งพระวินัยธร(พระอุปัชฌาย์)” แต่ท่านพระมหากัจจานเถระไม่สามารถแสวงหาภิกษุในเขตเมืองกุรุพระหรือใกล้เคียงให้ครบองค์ประชุม ๑๐ รูปได้ ต้องรอเวลาอยู่ถึง ๓ ปี จึงสามารถแสวงหาภิกษุครบองค์ประชุม ๑๐ รูป จึงได้ให้การอุปสมบทแก่สามเณรโสณกุฎิกัณณะ

เมื่ออุปสมบทได้ ๑ พรรษาแล้ว ท่านพระโสณกุฎิกัณณะซึ่งได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ และมีความประสงค์จะเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ขณะนั้นพระองค์ประทับอยู่จำพรรษา ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล) ท่านจึงเข้าไปกราบลาท่านพระมหากัจจานเถระผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ พร้อมทั้งแจ้งความประสงค์ให้ทราบ ซึ่งท่านพระมหากัจจานเถระก็อนุญาตพร้อมทั้งฝากข้อความไปกราบทูลขอพร ๕ ประการ คือ :-

๑. อวันตัททกัณนิชาชนบทมีภิกษุน้อย ข้าพระองค์จัดหาภิกษุสงฆ์จากที่นั่น ๆ ให้ครบองค์ประชุมคือ ๑๐ รูป ได้ยากลำบาก เวลาล่วงไปถึง ๓ ปี จึงได้อุปสมบทสมควรที่พระผู้มีพระภาคจะทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วยคณะสงฆ์น้อยรูปกว่านี้ได้ เฉพาะในอวันตัททกัณนิชาชนบท

๒. พื้นดินในอวันตัททกัณนิชาชนบทมีสีดามาก แข็ง มีรอยระแหงกับโค สมควรที่พระผู้มีพระภาคจะทรงอนุญาตรองเท้าหลายชั้น เฉพาะในอวันตัททกัณนิชาชนบท

๓. พวกมนุษย์ในอวันตัททกัณนิชาชนบทนิยมการอาบน้ำ ถือว่าน้ำจะทำให้สะอาด สมควรที่พระผู้มีพระภาคจะทรงอนุญาตการอาบน้ำได้เป็นนิตย์เฉพาะในอวันตัททกัณนิชาชนบท

๔. ในอวันตัททกัณนิชาชนบทมีหนังที่เป็นเครื่องลาด คือหนังแกะ หนังแพะ และหนังมฤค เหมือนกับที่มีฉนิมชนบทมีหญ้าตีนกา หญ้าหางนกยูง หญ้าหนดแมว หญ้าหางช้าง สมควรที่พระผู้มีพระภาคจะทรงอนุญาตหนังที่เป็นเครื่องลาด คือหนังแกะ หนังแพะ และหนังมฤคเฉพาะในอวันตัททกัณนิชาชนบท

๕. เวลานี้พวกมนุษย์ถวายเป็นจิวรฝากภิกษุทั้งหลายผู้อยู่นอกสีมาด้วยกล่าวว่า “พวกเราขอถวายเป็นจิวรผืนนี้แก่ภิกษุชื่อนี้” เมื่อภิกษุเหล่านั้นมาแล้ว ภิกษุผู้รับฝากจิวร

จึงบอกว่า “พวกมนุษย์ชื่อนี้ถวายจีวรแก่ท่าน” ภิกษุที่จะได้รับจีวรเหล่านั้นยำเกรงอยู่ จึงไม่ยินดีด้วยคิดว่า “ของที่เป็นนิสสัยก็อย่าได้มีแก่พวกเราเลย” สมควรที่พระผู้มีพระภาคจะตรัสบอกในเรื่องจีวร

เมื่อได้รับอนุญาตจากท่านพระมหากัจจानเถระผู้เป็นพระอุปัชฌาย์แล้ว ท่านพระโสณกุฎิกัณณะจึงออกเดินทางจากเมืองกุรุพระ แคว้นอวันตี รอนแรมรอนวันไปโดยลำดับจนถึงพระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล อันเป็นสถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า เมื่อถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าและนั่ง ณ ที่สมควรแล้ว พระองค์ทรงรับสั่งท่านพระอานนทเถระให้จัดเสนาสนะต้อนรับ ซึ่งท่านพระอานนทเถระก็ทราบพระประสงค์ที่ทรงรับสั่งเช่นนี้เป็นอย่างดี จึงจัดเสนาสนะให้ท่านพระโสณกุฎิกัณณะได้พักอยู่ภายในพระวิหารแห่งเดียวกับพระพุทธเจ้า

ในเวลาใกล้รุ่งอรุณของคืนวันนั้น พระพุทธเจ้าทรงลุกขึ้นเชื้อเชิญท่านพระโสณกุฎิกัณณะให้กล่าวธรรมตามที่ได้ฟัง และได้เล่าเรียนมา ซึ่งท่านก็ได้กราบทูลสนองพระดำรัสโดยสวดพระสูตรทั้งหมดในอัญญกวรรค^๑ ในทำนองสรภัญญะ

ภายหลังจากที่ท่านพระโสณกุฎิกัณณะสวดพระสูตรจบแล้ว พระพุทธเจ้าทรงชื่นชมเป็นอย่างมากพร้อมทั้งได้ประทานสาธุการว่า **“ดีละ ดีละ เธอเล่าเรียนสูตรในอัญญกวรรคมาดีแล้ว จำได้แม่นยำดี เปล่งเสียงสวดได้ไพเราะเพราะพริ้ง ไม่มีที่นำตำหนิ บอกความหมายได้ชัดเจน เธอมีพรหมเท้าวร”** ซึ่งท่านพระโสณกุฎิกัณณะก็ได้กราบทูลให้ทรงทราบ พร้อมทั้งได้กราบทูลถึงสาเหตุที่ท่านต้องบรรพชาอยู่นานถึง ๓ ปี จึงได้รับการอุปสมบท จากนั้นก็ได้กราบทูลข้อความที่ท่านพระมหากัจจานเถระผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ฝากมากราบทูลขอพร ๕ ประการ ให้ทรงทราบอีกด้วย

เมื่อพระองค์ทรงทราบแล้วจึงได้ประทานพรทั้ง ๕ ประการว่า :-

๑. อวันตีทักขิณาชนบทมีภิกษุน้อยเราอนุญาตการอุปสมบทด้วยคณะมีจำนวน ๕ รูปรวมทั้งพระวินัยธรในปัจฉินตชนบททั้งหมด

^๑ ข.สุ. (แปล) ๒๕/๗๗๓-๔๘๒/๖๘๗-๗๓๔

๒. พื้นดินในวันดีทักษิณชนบทมีสีดำมาก แฉ่ง มีรอยระแหงกับโค เราอนุญาตรองเท้าหลายชั้นในปัจฉิมชนบททั้งหมด

๓. พวกมนุษย์ในวันดีทักษิณชนบทนิยมการอาบน้ำ ถือว่าน้ำจะทำให้สะอาด เราอนุญาตการอาบน้ำได้เป็นนิตยในปัจฉิมชนบททั้งหมด

๔. ในวันดีทักษิณชนบทมีหนังที่เป็นเครื่องลาด คือ หนังแกะ หนังแพะ และหนังมฤค เหมือนกับที่มีขมิ้นชนบทมีหญ้าตีนกา หญ้าหางนกยูง หญ้าหนวดแมว หญ้าหางช้าง เราอนุญาตหนังที่เป็นเครื่องลาด คือ หนังแกะ หนังแพะ และหนังมฤค ในปัจฉิมชนบททั้งหมด

๕. ถ้าพวกมนุษย์ถวายเป็นอภิกษุทั้งหลาย ผู้อยู่นอกสีมาด้วยกล่าวว่า “พวกเราขอฝากถวายจีวรผืนนี้แก่ภิกษุชื่อนี้” เราอนุญาตให้ยัดจีวรนั้นยังไม้บับ (ราตรี) ตลอดเวลาที่ยังไม่ถึงมือ

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การบวชกุลบุตรในปัจฉิมชนบทที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ ๕ รูป ดำเนินการให้อุปสมบทได้เพราะทรงปรารภท่านพระโสณกุฎิกัณณะที่กราบทูลให้ทรงทราบคำกราบทูลขอพรของท่านพระมหากัจจานเถระ ที่ประสบความสำเร็จในการแสวงหาภิกษุสงฆ์อยู่ถึง ๓ ปี กว่าจะครบองค์ประชุมหรือองค์สงฆ์ ๑๐ รูป เพื่อประชุมให้อุปสมบทดังกล่าวแล้ว

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในจัมมขันธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยหนัง ได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้สิ่งที่เกี่ยวข้องกับหนัง เช่น รองเท้าและเครื่องลาด เป็นต้น พระองค์จะทรงคำนึงถึงความจำเป็นที่เหมาะสมกับสภาวะของภิกษุเป็นสำคัญ ส่วนสิ่งใดที่ไม่จำเป็นหรือเกินสภาวะของภิกษุ ซึ่งจะส่งเสริมไปในทางรักสวยรักงาม หรือฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย พระองค์ก็จะทรงห้ามมิให้ใช้ เพราะจะเหมือนกับการดำรงชีวิตของคฤหัสถ์ผู้บริโภคมากเกินไป ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนั้นจิตใจของภิกษุก็จะยึดติดอยู่ในวัตถุมากกว่าที่จะคิดมุ่งมั่นบำเพ็ญสมณธรรมเพื่อบรรลุคุณธรรมชั้นสูงยิ่ง ๆ ขึ้น หรือแม้การอนุญาตให้องค์สงฆ์ ๕ รูป ประชุมให้อุปสมบทแก่กุลบุตรในปัจฉิมชนบทได้ก็ด้วยทรงคำนึงถึงความจำเป็นดังกล่าวแล้วเป็นสำคัญ

เกสัชชขันธกะ

เกสัชชขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยยารักษาโรค พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๑๐๖ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องภิกษุมักกาพาธในอุตุสารท เรื่องพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเกสัช ๕ ชนิด เรื่องยาสมุนไพรรชนิดต่าง ๆ ที่ใช้รักษาโรค เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๔ ประเด็น คือ :-

๑. ทรงอนุญาตเกสัชชนิดต่าง ๆ
๒. ทรงห้ามฉันเนื้อที่ไม่สมควร
๓. สีสเณาบตีเปลี่ยนศาสนา
๔. ทรงอนุญาตน้ำอัฐฐบาน

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่มีความสำคัญแก่ภิกษุในเวลาอาพาธหรือเจ็บไข้ได้ป่วย ตลอดจนการดำรงชีวิตให้เหมาะสมโดยไม่ติงและไม่หย่อนเกินไป จนอาจนำไปสู่ความยุ่งยากลำบากใจของบรรดาคุุณาสถ์ผู้ทำหน้าที่อุปถัมภ์บำรุงไปในที่สุด

๑. ทรงอนุญาตเกสัชชนิดต่าง ๆ

ความเจ็บไข้ได้ป่วยย่อมเกิดขึ้นแก่มวลมนุษย์ทุกหมู่เหล่า โดยไม่ยกเว้นแม้กระทั่งสมณะผู้ทรงศีลที่ละกิเลสได้หมดสิ้นไปจนถึงสรรพสิ่งมีชีวิตทุกประเภท จะแตกต่างกันบ้างก็เพียงแต่ว่า ความเจ็บไข้ได้ป่วยจะเกิดขึ้นแก่ใครผู้ใดมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับภูมิด้านทานภายในของใครผู้นั้นเป็นสำคัญ ถ้ามีภูมิด้านทานภายในเข้มแข็ง และรู้จักวิธีรักษา ความเจ็บไข้ได้ป่วยที่เกิดขึ้นก็จะหายไปในเวลาไม่นานนัก หากตรงกันข้ามก็จะกลายเป็นเรื่องรังให้ได้รับความทุกข์ทรมานและเสียชีวิตไปในที่สุด

เกสัช คือยารักษาโรคหรือความเจ็บไข้ได้ป่วย ที่มนุษย์และสรรพสิ่งมีชีวิตได้ศึกษาเรียนรู้จากธรรมชาติ เช่น พืชพันธุ์ผักต่าง ๆ ตลอดจนต้นไม้ทั้งที่ยืนต้นและล้มลุก หรือแม้กระทั่งอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งของสัตว์บางชนิด จากนั้นก็นำมาปรุงใช้เป็นการรักษาโรคหรือความเจ็บไข้ได้ป่วย เหล่านี้คือความสมดุลของธรรมชาติซึ่งมีทั้งทำลายและช่วยปกป้องรักษากันและกันอยู่ในตัวของมันเอง

พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระบรมศาสดา ที่ทรงรู้แจ้งธรรมโอสถที่ใช้รักษาโรคทางจิตใจของมวลมนุษย์ให้สามารถหายขาดจากกิเลสน้อยใหญ่ได้อย่างเด็ดขาด ในขณะที่เดียวกันก็ทรงรู้แจ้งเภสัช ที่ใช้รักษาโรคคือความเจ็บไข้ได้ป่วยทางร่างกายของมวลมนุษย์อย่างได้ผลอีกด้วย กล่าวเฉพาะเภสัชที่ใช้รักษาโรคทางกายนั้น พระองค์ทรงแนะนำสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติให้ภิกษุนำมาปรุงใช้เป็นยารักษาโรคที่เกิดขึ้นแก่ตนเองอยู่เสมอ ๆ ดังเช่น :-

๑. ทรงอนุญาตเภสัช ๕ ชนิด เมื่อถึงฤดูสารท(ฤดูใบไม้ร่วง) ภิกษุมักจะอาพาธด้วยโรคผอมเหลืองหรือโรคดีซ่านอยู่เสมอ ๆ เมื่อพระองค์ทรงทราบก็ได้อนุญาตเภสัช ๕ ชนิด คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ให้ภิกษุฉันได้เฉพาะในเวลาเช้าถึงเที่ยง ทั้งนี้เพราะเภสัชทั้ง ๕ ชนิดนี้มีทั้งส่วนที่เป็นยารักษาโรคและประโยชน์ทางโภชนาหาร (อาหารบำรุงหรืออาหารเสริม)

แต่เมื่อภิกษุที่อาพาธด้วยโรคผอมเหลืองหรือโรคดีซ่าน ฉันเภสัช ๕ ชนิดในเวลาดังกล่าวแล้วก็ยังไม่หาย เพราะมีเวลาฉันจำกัดมาก พระองค์ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธฉันเภสัช ๕ ชนิดในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงวันไปแล้วจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่ก็ได้

๒. ทรงอนุญาตน้ำมันเหลวที่เป็นยา ภิกษุบางรูปอาพาธต้องการน้ำมันเหลวมาฉันเป็นยา พระองค์ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่อาพาธฉันน้ำมันเหลวที่เป็นยา คือ น้ำมันหมี น้ำมันปลา น้ำมันปลาฉลาม(บางแห่งว่าน้ำมันจระเข้) น้ำมันหมู น้ำมันลา แต่ทรงมีข้อแม้ว่าจะต้องรับประทานแล้วเจียว กรองและฉันเป็นยาได้ภายในเวลาเช้าถึงเที่ยงเท่านั้น หากมิเช่นนั้นก็ต้องอาบัติทุกกฏ ๓ ตัวบ้าง ๒ ตัวบ้าง ๑ ตัวบ้าง ตามควรแก่กรณี

๓. ทรงอนุญาตรากไม้ที่เป็นยา ภิกษุบางรูปอาพาธต้องการฉันทรากไม้ที่เป็นยาเพื่อรักษาโรค พระองค์ก็ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับประทานรากไม้ที่เป็นยา คือ ขมิ้น ขิงสด ว่านน้ำ ว่านเปราะ อุดพิต ข่า แฝก หัวหมู หรือรากไม้ที่เป็นยาชนิดอื่นเพื่อฉันเป็นยารักษาโรคได้ตลอดชีวิต แต่ทรงมีข้อแม้ว่าให้ฉันเป็นยาได้ตลอดเวลาเฉพาะในขณะอาพาธ หากมิเช่นนั้นต้องอาบัติทุกกฏ

๔. ทรงอนุญาตรากไม้บดที่เป็นยา ภิกษุบางรูปอาพาธต้องการฉันทยาที่บดจากรากไม้ที่เป็นยา พระองค์ก็ทรงอนุญาตหินบดและลูกหินบด เพื่อนำมาบดรากไม้ดังกล่าวให้เป็นยาผงฉันทต่อไป

๕. ทรงอนุญาตน้ำฝาดที่เป็นยา ภิกษุบางรูปอาพาธต้องการฉันทน้ำฝาดที่เป็นยา พระองค์ก็ทรงอนุญาตน้ำฝาดที่เป็นยา คือน้ำฝาดสะเดา น้ำฝาดโมกมัน น้ำฝาดขี้กาน้ำฝาดบอเพ็ด น้ำฝาดกระถินพิมาน หรือน้ำฝาดที่เป็นยาชนิดอื่น เพื่อฉันทเป็นยารักษาโรคได้ตลอดชีวิต แต่ทรงมีข้อแม้ว่าให้ฉันทเป็นยาได้ตลอดเวลาเฉพาะในขณะอาพาธ หากมิเช่นนั้นต้องอาบัติทุกกฏ

๖. ทรงอนุญาตใบไม้ที่เป็นยา ภิกษุบางรูปอาพาธต้องการฉันทใบไม้ที่เป็นยา พระองค์ก็ทรงอนุญาตใบไม้ที่เป็นยา คือ ใบสะเดา ใบโมกมัน ใบขี้ก่า ใบแมงลัก ใบฝ้าย หรือใบไม้ชนิดอื่นที่เป็นยา เพื่อฉันทเป็นยารักษาโรคได้ตลอดชีวิต แต่ทรงมีข้อแม้ว่าให้ฉันทเป็นยาได้ตลอดเวลาเฉพาะในขณะอาพาธ หากมิเช่นนั้นต้องอาบัติทุกกฏ

๗. ทรงอนุญาตผลไม้ที่เป็นยา ภิกษุบางรูปอาพาธต้องการฉันทผลไม้ที่เป็นยา พระองค์ก็ทรงอนุญาตผลไม้ที่เป็นยา คือ ลูกพลีลคะ ตีปสี พริก สมอ สมอพิเภก มะขามป้อม ผลโกฐ หรือผลไม้ที่เป็นยาชนิดอื่น เพื่อฉันทเป็นยารักษาโรคได้ตลอดชีวิต แต่ทรงมีข้อแม้ให้ฉันทเป็นยาได้ตลอดเวลาเฉพาะในขณะอาพาธ หากมิเช่นนั้นต้องอาบัติทุกกฏ

๘. ทรงอนุญาตยางไม้ที่เป็นยา ภิกษุบางรูปอาพาธต้องการฉันทยางไม้ที่เป็นยา พระองค์ก็ทรงอนุญาตยางไม้ที่เป็นยา คือ หิงคุ ยางเคี้ยวจากหิงคุ ยางเคี้ยวจากเปลือกหิงคุ ยางจากยอดต้นตะกะ ยางจากใบต้นตะกะ ยางเคี้ยวจากก้านต้นตะกะ กำนยาน หรือยางที่เป็นยาชนิดอื่น เพื่อฉันทเป็นยารักษาโรคได้ตลอดชีวิต แต่ทรงมีข้อแม้ให้ฉันทได้ตลอดเวลาเฉพาะในขณะอาพาธ หากมิเช่นนั้นต้องอาบัติทุกกฏ

๙. ทรงอนุญาตเกลือที่เป็นยา ภิกษุบางรูปอาพาธต้องการฉันทเกลือที่เป็นยา พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตเกลือที่เป็นยา คือ เกลือสมุทร เกลือดำ เกลือสินเธาว์ เกลือดินโป่ง เกลือหุงหรือเกลือที่เป็นยาชนิดอื่น เพื่อฉันทเป็นยารักษาโรคได้ตลอดชีวิต แต่ทรงมีข้อแม้ให้ฉันทได้ตลอดเวลาเฉพาะในขณะอาพาธ หากมิเช่นนั้นต้องอาบัติทุกกฏ

นอกจากนี้พระองค์ทรงอนุญาตสิ่งที่เป็นยาอีกหลายอย่าง เพื่อให้ภิกษุที่อาพาธ ฉันรักษาโรคต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งอนุญาตเนื้อมดและเลือดสดให้ภิกษุที่ถูกมนุษย์ ฆ่าสิ่งฉันได้^๑ ทั้งนี้เพราะโรคหรือความเจ็บไข้ได้ป่วยที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้นมีหลายชนิด และจำเป็นต้องอาศัยสิ่งที่เป็นยาเพื่อฉันแก้โรคนั้น ๆ จึงจะหายจากความอาพาธได้

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า เปลือกไม้ ใบไม้ รากไม้ ผลไม้ หรือต้นไม้อาหารชนิด ตลอดจนสิ่งที่ได้จากสัตว์บางชนิด เช่น เนื้อ เลือด และดี เป็นต้น ที่พระพุทธเจ้าทรง อนุญาตให้ภิกษุอาพาธฉัน ก็เพื่อรักษาโรคหรือความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นสำคัญ

๒. ทรงห้ามฉันเนื้อที่ไม่สมควร

เนื้อปลาและเนื้อสัตว์บางประเภท พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุฉันได้ด้วย อาการ ๓ อย่าง คือ **ไม่เห็น ไม่ได้ยิน และไม่ก่สงสัย** หมายความว่าภิกษุไม่เห็น ชาวบ้านฆ่าเนื้อปรุงเป็นอาหารเจาะจงนำมาถวาย ไม่ได้ยินชาวบ้านพูดว่าได้ฆ่าเนื้อ ปรุงเป็นอาหารเจาะจงนำมาถวาย และไม่ก่สงสัยว่าชาวบ้านฆ่าเนื้อปรุงเป็นอาหาร เจาะจงนำมาถวาย ถ้าภิกษุฉันเนื้อต่าง ๆ มีเนื้อปลาเป็นต้นด้วยอาการ ๓ อย่าง ดังกล่าวนี้อีกก็ต้องอาบัติแต่อย่างใด

ส่วนเนื้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้ภิกษุฉันมีทั้งหมด ๑๐ ประเภท หากภิกษุ รูปใดฉันก็ต้องอาบัติอุกัลลัจจัยบ้าง ต้องอาบัติทุกกฏบ้าง คือ :-

๑. เนื้อมนุษย์	๒. เนื้อช้าง
๓. เนื้อม้า	๔. เนื้อสุนัข
๕. เนื้องู	๖. เนื้อราชสีห์
๗. เนื้อเสือโคร่ง	๘. เนื้อเสือเหลือง
๙. เนื้อเสือดาว	๑๐. เนื้อหมี

^๑ ดูรายละเอียดของเรื่องเหล่านี้ใน วิ.ม. (แปล) ๕/๒๖๔-๒๖๙/๔๘-๖๓

สำหรับสาเหตุที่ทรงห้ามภิกษุมิให้ฉันเนื้อมนุษย์ ก็เพราะการฉันเนื้อเช่นนี้มีได้ ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส เป็นต้น ทรงห้ามภิกษุมิให้ฉันเนื้อช้าง เนื้อม้า ก็เพราะสัตว์ทั้งสองประเภทนี้เป็นราชพาหนะที่สำคัญของพระราชา ทั้งในยามปกติและยามสงคราม ทรงห้ามภิกษุมิให้ฉันเนื้อสุนัขและเนื้องูก็เพราะสัตว์ทั้งสองประเภทนี้น่าเกลียดและสกปรก ส่วนที่ทรงห้ามภิกษุมิให้ฉันเนื้อราชสีห์ เสือโคร่ง เสือเหลือง เสือดำ และหมี ก็เพราะเนื้อของสัตว์เหล่านี้มีกลิ่นแรง เมื่อภิกษุฉันแล้วเดินทางไปบ่าเพียสมณธรรมอยู่ในป่า ราชสีห์เป็นต้นได้กลิ่นจึงไล่ตะครุบ ซึ่งอาจเป็นอันตรายแก่ภิกษุจนถึงแก่ภรรณภาพหรือสิ้นชีวิตได้

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า สาเหตุที่ทรงห้ามมิให้ภิกษุฉันเนื้อสัตว์ทั้ง ๑๐ ประเภทนี้ ก็เพราะทรงคำนึงว่า สัตว์บางประเภทใช้เป็นพาหนะ บางประเภทน่าเกลียดและสกปรก ในขณะที่บางประเภทเป็นสัตว์ที่มีกลิ่นแรง และอาจทำอันตรายให้ถึงแก่ภรรณภาพหรือสิ้นชีวิตได้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๓. สัพพสาสนาเปลี่ยนศาสนา^๑

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่า ในยุคต้นพุทธกาลนั้น มีเจ้าลัทธินามอุโฆษได้ประกาศตนเป็นครูหรือศาสดารวม ๖ ท่าน คือ **ปुरुณะ กัสสปะ, มัคขลิ โคสาล, อหิตะ เกสกะมพล, ปกุธะ กัจจายนะ, นิครนถ์ นาฏบุตร และสัณชัย เวลัฏฐบุตร** เจ้าลัทธิเหล่านี้ต่างพากันตั้งสำนักขึ้นมาประกาศเผยแผ่ลัทธิของตน ๆ จนมีผู้คนเป็นจำนวนมากเคารพเลื่อมใสและยอมรับนับถือแพร่หลายออกไปตามแคว้นต่าง ๆ

บรรดาเจ้าลัทธิทั้ง ๖ ดังกล่าวนี้นี้ เจ้าลัทธิที่ถูกนามากกล่าวในคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งในด้านของหลักคำสอนและศาสนิกที่เคารพเลื่อมใสนับถือลัทธินี้มากที่สุดคือนิครนถ์นาฏบุตร เพราะหลักคำสอนของเจ้าลัทธิผู้นี้ได้แพร่หลายเข้าไปสู่จิตใจของประชาชนตามแคว้นต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง ในขณะเดียวกันศาสนิกที่มีชื่อเสียงเป็นจำนวนมาก

^๑ ดูเทียบเรื่องนี้ใน อง.ปญจก. (แปล) ๒๒/๓๔/๕๔-๕๖, อง.สตตก. (แปล) ๒๓/๕๗/๑๐๙-๑๑๒, อง.อญจก. (แปล) ๒๓/๑๒/๒๒๖-๒๓๔

ใช้น้อยของลัทธินี้ก็ได้นำมาเคารพเลื่อมใสจนถึงกับประกาศตนนับถือพระพุทธศาสนา อยู่เสมอ ๆ ดังเช่นสีหเสนาบตีแห่งแคว้นวัชชี ผู้เป็นสาวกของนิครนถ์ นาฏบุตร เป็นต้น

สีหเสนาบตี เป็นอำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่แห่งแคว้นวัชชี ได้ยินเจ้าลิจจวีผู้มีชื่อเสียงซึ่งมาประชุม ณ สันถาคาร กล่าวสรรเสริญพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์อยู่เสมอ ๆ จึงคิดอยากจะเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าบ้าง แต่เมื่อนำความไปเรียนปรึกษากับนิครนถ์ นาฏบุตร กลับได้รับการคัดค้านว่า “ท่าน(นิครนถ์ นาฏบุตร) เป็นผู้สอนให้ทำ ทำไมจึงจะไปเฝ้าพระสมณโคตมผู้สอนไม่ให้ทำเล่า เพราะพระสมณโคตมเป็นผู้สอนไม่ให้ทำ ก็ย่อมแสดงธรรมเพื่อการไม่ทำ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น” จึงทำให้สีหเสนาบตีต้องล้มเลิกความตั้งใจที่จะเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าไปโดยปริยาย

ต่อมาครั้งที่ ๒ สีหเสนาบตีได้นำความไปเรียนปรึกษากับนิครนถ์ นาฏบุตร อีกว่าจะเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ก็ได้รับการคัดค้านจนต้องล้มเลิกความตั้งใจที่จะเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าอีก

เมื่อถึงครั้งที่ ๓ สีหเสนาบตีได้ตัดสินใจที่จะเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามรวัน เขตกรุงเวสาลี โดยไม่คิดที่จะไปเรียนปรึกษากับนิครนถ์ นาฏบุตร ต่อไปอีกแล้ว จากนั้นจึงเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจนถึงที่ประทับ เมื่อได้ถวายอภิวาทและนั่ง ณ ที่สมควรแล้ว จึงได้นำถ้อยคำที่เคยได้ยินได้ฟังมากราบทูลถามพระพุทธเจ้ารวมทั้งหมด ๘ ข้อ คือ :-

๑. พระสมณโคตมเป็นผู้สอนไม่ให้ทำ แสดงธรรมเพื่อการไม่ให้ทำ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น
๒. พระสมณโคตมเป็นผู้สอนให้ทำ แสดงธรรมเพื่อการให้ทำ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น
๓. พระสมณโคตมเป็นผู้สอนให้ทำลาย แสดงธรรมเพื่อความทำลาย ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น
๔. พระสมณโคตมเป็นคนช่างรังเกียจ แสดงธรรมเพื่อความรังเกียจ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น
๕. พระสมณโคตมเป็นคนช่างกำจัด แสดงธรรมเพื่อความกำจัด ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น

๖. พระสมณโคดมเป็นคนช่างเผาะลาญ แสดงธรรมเพื่อความเผาะลาญ
ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้น
๗. พระสมณโคดมเป็นคนไม่ผูกไม่เกิด แสดงธรรมเพื่อไม่ผูกไม่เกิด ทั้งแนะนำ
พวกสาวกตามแนวนั้น
๘. พระสมณโคดมเป็นผู้เบาใจ แสดงธรรมเพื่อความเบาใจ ทั้งแนะนำ
พวกสาวกตามแนวนั้น

เมื่อกราบทูลถามจบแล้ว สีสเสนาบตีได้กราบทูลต่อไปอีกว่า “บรรดาคนที่กล่าวเช่นนั้นจะชื่อว่า กล่าวตรงตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ไม่ชื่อว่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาคด้วยคำเท็จหรือ ชื่อว่ากล่าวแก้อย่างสมเหตุสมผลหรือ ไม่มีบ้างหรือที่คำกล่าวเช่นนั้นและคำกล่าวต่อ ๆ กันมา จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้ เพราะข้าพระองค์ไม่ประสงค์จะกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเลย”

ภายหลังจากที่ทรงทราบคำกล่าวหาของคนทั่วไปตามที่สีสเสนาบตีได้นำมากราบทูลแล้ว พระองค์ได้ตรัสแก้คำกล่าวหาทั้งหมดนั้นว่า :-

๑. ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ เพราะเราสอนไม่ให้ทำกายทุจริต วจี-ทุจริต และมโนทุจริต ตลอดถึงการไม่ให้ทำบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ และแสดงธรรมเพื่อการไม่ให้ทำ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นด้วย
๒. ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ เพราะเราสอนให้ทำกายสุจริต วจีสุจริต และมโนสุจริต ตลอดถึงการทำกุศลธรรมต่าง ๆ และแสดงธรรมเพื่อการให้ทำ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นด้วย
๓. ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ เพราะเราสอนให้ทำลายราคะ โทสะ และโมหะ ตลอดถึงการทำลายบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ และแสดงธรรมเพื่อความทำลาย ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นด้วย
๔. ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ เพราะเราช่างรังเกียจกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต ตลอดถึงการรังเกียจบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ และแสดงธรรมเพื่อความรังเกียจ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นด้วย

๕. ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ เพราะเราแสดงธรรมเพื่อกำจัดราคะ โทสะ และโมหะ ตลอดถึงกำจัดบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ และแสดงธรรมเพื่อความกำจัด ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นด้วย
๖. ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ เพราะเรากล่าวถึงบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย คือ กายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริตว่าเป็นสิ่งที่ควรเผาผลาญ เราเรียกคนที่ละบาปอกุศลธรรมทั้งหลายที่ควรเผาผลาญได้หมดสิ้น ดัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ดัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ว่า “เป็นคนช่างเผาผลาญ” ตถาคตละบาปอกุศลธรรมต่าง ๆ ที่ควรเผาผลาญได้หมดสิ้น และแสดงธรรมเพื่อความเผาผลาญ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นด้วย
๗. ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ เพราะเราเรียกคนที่ละการอยู่ในครรรค์ และการเกิดใหม่ได้หมด ดัดรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกดัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ว่า “เป็นคนไม่ผุดไม่เกิด” ตถาคตละการอยู่ในครรรค์และการเกิดใหม่ได้หมดสิ้นแล้ว และแสดงธรรมเพื่อความไม่ผุดไม่เกิด ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นด้วย
๘. ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่ เพราะเราเป็นผู้เบาใจ ด้วยความเบาใจอย่างยิ่ง แสดงธรรมเพื่อความเบาใจ ทั้งแนะนำพวกสาวกตามแนวนั้นด้วย

เมื่อได้ฟังพระดำรัสตอบจบแล้ว สีหเสนบดีได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์ชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า ‘คนมีตาดีจักเห็นรูป’ จากนั้นจึงได้ประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต

แต่พระพุทธเจ้ากลับตรัสว่า “สีหะ ท่านจงใคร่ครวญก่อนแล้วจงตัดสินใจเถิด คนที่มีชื่อเสียงเช่นท่านต้องใคร่ครวญให้รอบคอบก่อนจึงจะเป็นการดี”

แม้กระนั้นสีหเสนาบดีก็กราบทูลว่า “ข้าพระองค์ปลานปลืมและชื่นใจเป็นอย่างยิ่งที่พระองค์ตรัสเช่นนี้ ตรงกันข้ามกับพวกอัญญเดียรถีย์ที่ได้ข้าพระองค์เป็นสาวก แล้วก็เที่ยวประกาศไปทั่วกรุงเวสาลีว่า ‘สีหเสนาบดีเป็นสาวกของเรา’ ดังนั้นข้าพระองค์จึงขอประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต อีกเป็นครั้งที่ ๒”

แต่อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าก็ยังตรัสกับสีหเสนาบดีต่อไปอีกว่า “สีหะ ตระกูลของท่านเคยเป็นที่ต้อนรับพวกนิครนถ์มานาน ดังนั้น ท่านพึงใส่ใจว่า ควรให้บัณฑิตแก่พวกนิครนถ์ผู้เข้าไปสู่ตระกูลต่อไปเถิด”

แม้กระนั้นสีหเสนาบดียังกราบทูลว่า “ข้าพระองค์ปลานปลืมและชื่นใจเป็นอย่างยิ่งที่พระองค์ตรัสเช่นนี้ เพราะข้าพระองค์เคยได้ฟังพระองค์ตรัสมาก่อนหน้านี้ว่า ‘ควรให้ท่านแก่สาวกของเราเท่านั้น ไม่ควรให้ท่านแก่สาวกของศาสดาอื่น ท่านที่ให้แก่เราเท่านั้นมีผลมาก ท่านที่ให้แก่ศาสดาอื่นไม่มีผลมาก ท่านที่ให้แก่สาวกของเราเท่านั้นมีผลมาก ท่านที่ให้แก่สาวกของศาสดาอื่นไม่มีผลมาก’ แต่บัดนี้ พระองค์กลับทรงชักชวนให้ข้าพระองค์ให้ท่านแก่พวกนิครนถ์ต่อไปอีก ซึ่งข้าพระองค์จะรู้เวลาในเรื่องนี้เอง ดังนั้น ข้าพระองค์จึงขอประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต อีกเป็นครั้งที่ ๓”

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงอนุปพุททิกถา ซึ่งว่าด้วยเรื่องทาน ศีล สวรรค์ โทษคือความดำทราวมเศร้าหมองแห่งกาม และอานิสงส์แห่งการออกจากกาม และทรงแสดงสามกัมภีร์ศีลธรรมเทศนา ซึ่งว่าด้วยอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โปรดสีหเสนาบดีจนได้บรรลุโสดาปัตติผล จากนั้นสีหเสนาบดีได้กราบทูลอาราธนานิมนต์พระพุทธเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้เสด็จไปเสวยภัตตาหารที่บ้านของตนในวันรุ่งขึ้น ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับนิมนต์โดยดุษณีภาพ

เมื่อสีหเสนาบดีกราบทูลลาพระพุทธเจ้า และเดินทางกลับไปถึงบ้านแล้ว จึงสั่งให้มหาดเล็กและทุกคนในบ้านให้จัดเตรียมของเคี้ยวและของฉันอันประณีตไว้ให้พร้อมเพรียง จนถึงเช้าวันรุ่งขึ้นจึงส่งมหาดเล็กไปกราบทูลภัตตกาลแด่พระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ก็ได้เสด็จไปเสวยภัตตาหารที่บ้านสีหเสนาบดี เสร็จแล้วทรงอนุโมทนาด้วยธรรมิกถาโปรดสีหเสนาบดีให้ว่าเรื่งบรรเท้ใจมากยิ่ง ๆ ขึ้นไปอีก

อนึ่ง ในวันที่สี่หเสนาบดีถวายภัตตาหารเช้าอันประณีตแด่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์นั้น พวกนิครนถ์เป็นจำนวนมากพากันเดินกอดแขนคร่ำครวญด้วยความเศร้าโศกเสียใจไปตามถนนต่าง ๆ ทั่วกรุงเวสาลี พลาทกล่าวดำหนิ ประณามสี่หเสนาบดี และพระพุทธเจ้านานับประการ แต่ก็ไม่มีใครใส่ใจใด ๆ ทั้งสิ้น

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การประกาศตนเป็นอุบาสกขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิตของสี่หเสนาบดี ซึ่งเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่แห่งกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี มิได้สร้างพระทัยให้เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าแต่อย่างใดทั้งสิ้น ตรงกันข้ามพระองค์กลับตรัสให้แง่คิดแก่สี่หเสนาบดีถึง ๓ ครั้ง ว่า “...คนที่มีชื่อเสียง เช่นท่านต้องใคร่ครวญให้รอบคอบก่อนจึงจะเป็นการดี” แม้สี่หเสนาบดีจะได้กราบทูลยืนยันอยู่เช่นเดิมถึง ๓ ครั้ง พระองค์ก็ทรงรับสั่งว่า “ตระกูลของท่านเคยเป็นที่ต้อนรับพวกนิครนถ์มานาน ดังนั้นท่านพึงใส่ใจว่า ควรให้บิดบาตแก่พวกนิครนถ์ผู้เข้าไปสู่ตระกูลต่อไปเถิด” เหล่านี้คือพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชนมากกว่าจะทรงมุ่งหวังอามิส หรือเกียรติคุณชื่อเสียงอื่นใด

๔. ทรงอนุญาตน้ำอัฐบาน

น้ำอัฐบาน คือน้ำคั้นผลไม้ชนิดต่าง ๆ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ ซึ่งตามปกติอนุปสัมบันคือสามเณรหรือคฤหัสถ์จะเป็นผู้ทำถวายแด่ภิกษุ น้ำอัฐบานดังกล่าวนี้จัดเป็นยามกาลิก คือ เป็นของที่ภิกษุรับประทานแล้วฉันได้ชั่วระยะวันหนึ่งกับคืนหนึ่งโดยไม่ต้องอาบัติ

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุรับประทานน้ำปานะฉันได้ ก็เพราะทรงปรารภภณียชฎิล ซึ่งได้ฟังกิตติศัพท์อันงามของพระองค์ขณะประทับอยู่ ณ อาปณนิคม แคว้นอังกคุตตราปะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่จำนวน ๑,๒๕๐ รูป จึงเดินทางไปเข้าเฝ้า โดยให้คนหาน้ำดื่มเป็นจำนวนมากมาถวายด้วย

พระพุทธเจ้าตรัสบอกให้เกณียชฎิลถวายน้ำดื่มแก่ภิกษุทั้งหลาย แต่ภิกษุทุกรูปเกิดความรู้สึกที่ไม่สมควร จึงไม่ยอมรับประเคน จนกระทั่งพระองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงรับประเคนฉันเถิด” ภิกษุเหล่านั้นจึงรับประเคนน้ำดื่ม ดังกล่าวนั้น

ต่อมาพระองค์ทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำอัฐฐาน คือ :-

๑. น้ำมะม่วง	๒. น้ำหว่า
๓. น้ำกล้วยมีเมล็ด	๔. น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด
๕. น้ำมะขาง	๖. น้ำลูกจันทน์หรืออุทุม
๗. น้ำเหง้าบัว	๘. น้ำมะปรางหรือลิ้นจี่

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำผลไม้ทุกชนิด เว้นน้ำต้มเมล็ดข้าวเปลือก เราอนุญาตน้ำใบไม้ทุกชนิด เว้นน้ำผักตบ เราอนุญาตน้ำดอกไม้อะไรก็ได้ เว้นน้ำดอกมะขาง ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตน้ำอ้อยสด”

อนึ่ง แม้พระองค์จะทรงอนุญาตเรื่องน้ำอัฐฐานและเรื่องอื่น ๆ ไว้แล้ว แต่ก็มิได้ครอบคลุมได้ทั้งหมด ภิกษุทั้งหลายจึงเกิดความรู้สึกลังเลหรือไม่มั่นใจในข้อบัญญัติอีกหลายอย่างว่า “พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้หรือไม่ทรงอนุญาตไว้” เมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์จึงได้ประทานมหาปเทศ ๔ ไว้ เพื่อให้ภิกษุใช้เป็นเกณฑ์พิจารณา สิ่งทีพระองค์มิได้บัญญัติหรืออนุญาตไว้ว่า สมควรจะพิจารณาปรับเข้าสิ่งที่ควรและไม่ควรได้อย่างไรหรือไม่ กล่าวคือ :-

๑. สิ่งใดเราไม่ได้ห้ามไว้ว่า “สิ่งนี้ไม่ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร
๒. สิ่งใดเราไม่ได้ห้ามไว้ว่า “สิ่งนี้ไม่ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร
๓. สิ่งใดเราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า “สิ่งนี้ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

๔. สิ่งใดเราไม่ได้อนุญาตไว้ว่า “สิ่งนี้ควร” ถ้าสิ่งนั้นอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร

พระอรธกถาจารย์ได้ยกตัวอย่างบางประการมาเป็นเกณฑ์ให้พิจารณาเปรียบเทียบ กับสิ่งที่สามารถอนุโลมเข้าได้กับสิ่งที่ไม่ควรและสิ่งที่ควร ดังเช่น :-

๑. ธัญชาติ ๗ อย่าง คือ ข้าวสาลี ข้าวเจ้า หญ้ากับแก๊ ข้าวละมาน ลูกเดือย ข้าวเหนียว ข้าวฟ่าง เป็นสิ่งที่ทรงห้ามมิให้ภิกษุฉันในเวลาตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นของวันใหม่^๑ ส่วนผลไม้ ๔ อย่าง คือ ตาล มะพร้าว ผลขนุน ขนุน-ลำปละอ บวบ พักเขียว แตงกวา แตงโม พักทอง รวมทั้งอปรณชาติทั้งหมด เช่น ถั่วเขียว ถั่วราชมาส งา พืชผักที่กินหลังภัตตาหาร เป็นต้น แม้จะมีได้ทรงห้ามไว้แต่ก็อนุโลมเข้ากับธัญชาติ ๗ อย่าง เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันว่าทรงห้ามมิให้ภิกษุฉันในเวลาตั้งแต่เที่ยงวันไปจนถึงอรุณขึ้นของวันใหม่เช่นกัน โดยอนุโลมเข้ากับหลักมหาปเทศข้อ ๑ และข้อ ๓

๒. น้ำดื่มต่าง ๆ เช่น น้ำหาวาย น้ำผลมะม่วง น้ำผลเลืบเยี่ยว และน้ำผลไม้ขนาดเล็กอื่น ๆ เป็นต้น แม้จะมีได้ทรงอนุญาตไว้แต่ก็อนุโลมเข้าน้ำอัฐฐบาน ๘ อย่าง เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันว่าทรงอนุญาตให้ภิกษุรับประเคนฉันได้ชั่วระยะเวลาวันหนึ่งกับคืนหนึ่ง^๒ โดยอนุโลมเข้ากับหลักมหาปเทศข้อ ๒ และข้อ ๔

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงอนุญาตให้ภิกษุรับประเคนสิ่งของต่าง ๆ แล้วฉันได้ภายในเวลาที่กำหนดไว้ โดยเรียกชื่อว่า **กาลิก ๔** คือ :-

๑. **ยามกาลิก** ได้แก่สิ่งของที่รับประเคนไว้แล้วฉันได้ชั่วเวลาเข้าถึงเที่ยงของวันนั้น เช่น ข้าว ปลา เนื้อ ผัก ผลไม้ และขนมต่าง ๆ

๒. **ยามกาลิก** ได้แก่สิ่งของที่รับประเคนไว้แล้วฉันได้ชั่ววันและคืนหนึ่ง เช่นน้ำอัฐฐบาน ๘ อย่าง

^๑ วิ.อ. ๑/๑๐๔/๓๖๘

^๒ วิ.อ. ๓/๓๐๕/๑๘๘-๑๘๙

๓. **สัตตาทกาลิก** ได้แก่สิ่งของที่รับประทานไว้แล้วฉันได้ภายในเวลา ๗ วัน โดยไม่จำกัดเวลา เช่น เกสรทั้ง ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย
๔. **ยาวชีวิก** ได้แก่สิ่งของที่รับประทานไว้แล้วฉันได้ตลอดชีวิต โดยไม่จำกัดเวลา เช่น สิ่งของที่เป็นยารักษาโรค

อนึ่งเมื่ออาหารที่นับเนื่องด้วยกาลหรือกาลิกไประคนกับกาลหนึ่งหรือกาลิกหนึ่ง ทำให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติมากกว่าควรจะฉันได้ภายในเวลาทั้งวัน เมื่อภิกษุทั้งหลาย นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทเจ้าให้ทรงทราบแล้ว พระองค์จึงทรงรับสั่งว่า :-

๑. **ยามกาลิกระคนกับยาวกาลิก**ที่รับประทานในวันนั้น ควรในกาล ไม่ควรในเวลาวิกาล
๒. **สัตตาทกาลิกระคนกับยาวกาลิก**ที่รับประทานในวันนั้น ควรในกาล ไม่ควรในเวลาวิกาล
๓. **ยาวชีวิกกระคนกับยาวกาลิก**ที่รับประทานในวันนั้น ควรในกาล ไม่ควรในเวลาวิกาล
๔. **สัตตาทกาลิกระคนกับยามกาลิก**ที่รับประทานในวันนั้น ควรในกาล ไม่ควรในเวลาวิกาล
๕. **ยาวชีวิกกระคนกับยามกาลิก**ที่รับประทานในวันนั้น ควรชั่วยาม สว่างยามแล้วไม่ควร
๖. **ยาวชีวิกกระคนกับสัตตาทกาลิก**ที่รับประทานในวันนั้น ควรตลอด ๗ วัน สว่าง ๗ วันแล้วไม่ควร

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า น้ำอัฐฐาน ๘ ชนิด ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ ภิกษุรับประทานแล้วฉันได้ชั่วระยะเวลาเพียงวันและคืนหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้ก็ได้ ประทานมหาปเทศ ๔ ไว้เพื่อให้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาว่าสิ่งใดพอจะอนุโลมเข้ากับสิ่งที่ไม่ควรและสิ่งที่ควรได้บ้าง ซึ่งการพิจารณาตามหลักมหาปเทศดังกล่าวนี้จะ

ต้องมุ่งเพื่ออนุโลมให้เข้ากับสิ่งที่ทรงอนุญาตไว้ให้มากกว่าที่จะอนุโลมเข้ากับความปลอดภัยของตน หรือแม้สิ่งของที่รับประเคนไว้แล้วจะต้องฉนภายในเวลาที่กำหนดไว้ ซึ่งเรียกว่ากาลิก ๔ ภิกษุก็จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามนี้โดยเคร่งครัดด้วย

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในเกสัชขันธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยยารักษาโรค ได้ว่า เกสัชชนิดต่าง ๆ น้ำอัฐฐาน นับเป็นข้ออนุญาตที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุฉันได้ภายใต้หลักเกณฑ์ตามที่กำหนดไว้ ส่วนการฉันเนื้อที่ไม่สมควรนั้น นับเป็นข้อห้ามโดยไม่มีเงื่อนไข คือไม่ทรงผ่อนผันให้ภิกษุกระทำได้เลย สำหรับเรื่องสีกเสนาบดีเปลี่ยนศาสนาให้แก่อคิดเกี่ยวกับพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า ที่ทรงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชน มากกว่าที่จะทรงมุ่งหวังอามิสหรือเกียรติคุณชื่อเสียงอื่นใด ซึ่งลักษณะเช่นนี้ น่าจะเป็นแบบอย่างอันสำคัญที่บรรดาภิกษุสงฆ์ยุคต่อ ๆ มา จะได้สำเหนียกศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เพื่อจะได้ดำเนินตามพระมหากรุณาธิคุณดังกล่าวต่อไป

กฐินขันธกะ

กฐินขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยเรื่องกฐิน พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๑๒ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องของภิกษุชาวเมืองปาฐา จำนวน ๓๐ รูป ออกพรรษาปวารณาแล้วเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๔ ประเด็น คือ :-

๑. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์กรานกฐิน
๒. อาณิสสของภิกษุผู้ได้กรานกฐิน
๓. กฐินเป็นอันกรานและไม่เป็นอันกราน
๔. ข้อกำหนดในการเดาะกฐิน

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่มีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับภิกษุผู้อยู่จำพรรษาปวารณาแล้วจะพึงได้รับ เช่น อาณิสสกฐิน การผลัดเปลี่ยนไตรจีวรใหม่ เป็นต้น นอกจากนี้บรรดาอุทิสต์ก็มีโอกาสได้ทำบุญกุศล เพราะการทำบุญกุศลในส่วนที่เกี่ยวกับกฐินนั้นในรอบหนึ่งปีจะมีเพียงครั้งเดียว คือระหว่างวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เท่านั้น

๑. ทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์กรานกฐิน

กฐิน คือไม้สะดึงที่ซึ่งเป็นแบบสำหรับตัดจีวรหรือถ้าจะเรียกให้ชัดก็คือผ้าพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาต้นครบ ๓ เดือนแล้วเท่านั้น ส่วนภิกษุสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาหลังแม้จะครบ ๓ เดือน แต่ก็จะมีหตุลธิธิรับผ้ากฐิน ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตกฐินกาลเพียง ๑ เดือน คือตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เท่านั้น เมื่อหตุลธิธิรับผ้ากฐินก็จะทำให้หตุลธิธิรับอานิสงส์กฐินไปโดยปริยาย

อนึ่ง เมื่อนำคำว่า “กฐิน” ไปใช้ประกอบกับคำอื่นที่เนื่องด้วยพิธีกฐินก็จะมีความหมายที่ควรทราบแยกออกเป็น ๑๒ นัย^๑ คือ :-

๑. **ผ้ากฐิน** คือผ้าที่ถวายแก่ภิกษุสงฆ์ในพิธีกฐิน
๒. **กฐินกาล เทศกาลกฐิน ฤตुकฐิน หรือหน้ากฐิน** คือระยะเวลาตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาต้นครบ ๓ เดือนแล้วรับผ้ากฐินได้
๓. **จองกฐิน** คือผู้ประสงค์จะถวายผ้ากฐินแก่ภิกษุสงฆ์วัดใด จะต้องไปแจ้งความจำนงค์ให้ทราบล่วงหน้าว่าจะนำผ้ากฐินไปทอดที่วัดนั้น
๔. **ทอดกฐิน** คือการทำพิธีถวายผ้ากฐิน
๕. **ผู้ครองกฐิน ผู้กรานกฐิน หรือองค์ครองกฐิน** คือภิกษุผู้ได้รับมอบผ้ากฐินจากสงฆ์โดยวิธีที่กำหนดไว้ในพระวินัย
๖. **องค์กฐิน เครื่องกฐิน หรือบริวารกฐิน** คือผ้ากฐิน หรือเครื่องใช้อันเป็นบริวารอย่างอื่น เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง เป็นต้น ที่นำไปถวายภิกษุสงฆ์ในพิธีนี้

^๑ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕

๗. **แห่กฐิน** คือขบวนแห่ผ้ากฐินนำไปทอดถวายภิกษุสงฆ์ ณ วัดที่ได้จองไว้
๘. **ฉลองกฐิน** คือพิธีฉลองกฐินก่อนจะถึงวันทอดกฐิน พิธีฉลองดังกล่าวอาจจัดขึ้นที่บ้านหรือที่วัดก็ได้
๙. **อนุโมทนากฐิน** คือการที่ภิกษุสงฆ์ผู้ร่วมอยู่ในพิธี อนุโมทนาต่อองค์ครองกฐินตามพระวินัย หรือการที่บุคคลแสดงความยินดีที่เขาทอดกฐิน
๑๐. **กรานกฐิน** คือภิกษุสงฆ์ผู้ได้อนุโมทนากฐินแล้วก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้กรานกฐินด้วย
๑๑. **อานิสงส์กฐิน** คือผลของการทอดกฐิน แต่ในทางพระวินัยหมายถึงสิทธิพิเศษ ๕ ประการ ซึ่งภิกษุผู้กรานกฐินแล้วจะได้รับ
๑๒. **จุลกฐิน** คือพิธีทอดกฐินที่ต้องทำตั้งแต่ปั่นฝ้าย ทอ ตัด เย็บ ย้อม ผ้ากฐินและถวายสงฆ์ให้แล้วเสร็จในวันเดียว

กรานกฐิน ในที่นี้หมายถึงการซึ่งไม้สะดึง แล้วเอาผ้าที่จะเย็บเป็นจีวรเข้าซึ่งที่ไม้สะดึง เมื่อเย็บเสร็จแล้วก็จะบอกแก่ภิกษุสงฆ์ที่มีมติดยกด้าให้เพื่ออนุโมทนา โดยภิกษุผู้เย็บจีวรดังกล่าวเรียกว่าผู้กราน และภิกษุสงฆ์ที่ร่วมอนุโมทนาผ้ากฐินก็ชื่อว่าผู้กรานด้วย

พิธีกรานกฐินที่ทำอยู่ในปัจจุบันนี้ เริ่มต้นด้วยภิกษุที่อยู่จำพรรษาต้นในวัดเดียวกันครบ ๓ เดือนแล้ว (ต้องมีจำนวนตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป) ประชุมกันในโรงอุโบสถหรือสถานที่ที่กำหนดไว้ เช่น ศาลาการเปรียญ เป็นต้น แล้วพร้อมใจกันมีมติดยกด้ากฐินให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งที่อยู่จำพรรษาร่วมกัน

ภิกษุที่ได้รับผ้ากฐินดังกล่าวจะต้องทำการซัก กะ ตัด เย็บ และย้อมให้เสร็จในวันนั้น จากนั้นก็ทำพินทุกับปะอธิฐานเป็นจีวรครอง เสร็จแล้วแจ้งแก่ภิกษุสงฆ์ที่

พร้อมใจกันมีมติยกฝัสดังกล่าวให้ เพื่อจะได้ร่วมกันอนุโมทนา และเมื่อภิกษุสงฆ์อนุโมทนาเสร็จแล้วจึงเรียกว่ากรานกฐิน

ส่วนสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์กรานกฐินนั้น พระองค์ทรงปรารภภิกษุชาวเมืองปาฐาจำนวน ๓๐ รูป ซึ่งถือปฏิบัติธุดงค์ ๓ ข้อ คืออารัญญิก-ธุดงค์ ปิณฑปาติกธุดงค์ และเตจีวริกธุดงค์ ภิกษุเหล่านี้พากันเดินทางจากเมืองปาฐาซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของแคว้นโกศล เพื่อไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ขณะกำลังเดินทางอยู่นั้นก็พากันคิดว่า คงไม่สามารถเดินทางไปทันวันเข้าพรรษาที่กรุงสาวัตถีแน่นอน จึงตัดสินใจพากันอธิษฐานอยู่จำพรรษาที่เมืองสาเกตซึ่งอยู่ห่างจากพระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ๖ โยชน์หรือ ๙๖ กิโลเมตร

เมื่อออกพรรษาและปาวณาแล้ว ภิกษุชาวเมืองปาฐาจึงพากันออกเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวัน ทั้งที่ในขณะนั้นฝนยังตกชุกอยู่ พื้นดินชุ่มชื้นไปด้วยน้ำและเป็นหล่มเป็นโคลน ภิกษุเหล่านี้เดินทางฝ่าสายฝนและหนทางที่เป็นหล่มเป็นโคลนดังกล่าว เมื่อเดินทางถึงพระเชตวันแล้วก็พากันเข้าเฝ้าถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าทั้งที่จิวรยังเปียกชุ่มและเปอะเปื้อนด้วยโคลน

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงสอบถามทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแล้วกรานกฐิน” จากนั้นจึงทรงกำหนดวิธีกรานกฐินโดยให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ฝักกฐินนี้เกิดแล้วแก่สงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงให้กรานกฐินแก่ภิกษุชื่อนี้เพื่อกรานกฐิน นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ฝักกฐินนี้เกิดแล้วแก่สงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงให้กรานกฐินแก่ภิกษุชื่อนี้เพื่อกรานกฐิน ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้ฝักกฐินนี้แก่ภิกษุชื่อนี้เพื่อกรานกฐิน ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์ให้ผ้ากฐินนี้แก่ภิกษุซื้อนี้แล้วเพื่อกรานกฐิน สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้
จึงนี้ ข้างเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

เมื่อสงฆ์มีมติให้ผ้ากฐินแก่ภิกษุดังกล่าวแล้ว จากนั้นภิกษุรูปนี้จะต้องทำการ
ซักผ้า กะผ้า ตัดผ้า เนหาหรือดันผ้า เย็บ ย้อม และทำพินทุกปะให้แล้วเสร็จในวันนั้น
แล้วถอนผ้าไตรจีวรสำหรับเดิม และอธิษฐานผ้าไตรจีวรสำหรับใหม่เสร็จเรียบร้อยแล้ว
กล่าวคำกรานกฐินว่า “ข้าพเจ้ากรานกฐินด้วยผ้าไตรจีวรนี้” จากนั้นพึงห่มผ้าอุตตราสงค์
เฉวียงป่าข้างหนึ่ง แล้วเข้าไปหาสงฆ์ กล่าวคำนิมนต์ให้สงฆ์อนุโมทนากฐินว่า
“ท่านเจ้าข้า กฐินของสงฆ์กรานแล้ว การกรานกฐินชอบธรรม ขอท่านทั้งหลาย
อนุโมทนาเถิด”

ต่อจากนั้นสงฆ์กล่าวคำอนุโมทนากฐิน โดยภิกษุผู้แก่พรรษากว่ากล่าวก่อนว่า
“ผู้มีอายุ กฐินของสงฆ์กรานแล้ว การกรานกฐินชอบธรรม ผมขออนุโมทนา” จากนั้น
ภิกษุผู้มีพรรษาอ่อนกว่าก็จะกล่าวคำอนุโมทนาเช่นเดียวกับที่ภิกษุผู้แก่พรรษากว่า
กล่าวแล้ว การกรานกฐินเป็นอันเสร็จพิธีตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้เพียงเท่านี้

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การกรานกฐินคือการตัดเย็บผ้าที่สงฆ์อยู่จำพรรษา
มีมติดมอบให้ เพื่อทำเป็นผ้าอันตราสก ผ้าอุตตราสงค์ หรือผ้าสังฆาฏิให้แล้วเสร็จ
ภายในวันเดียวแล้วแจ้งให้สงฆ์ทราบเพื่ออนุโมทนา โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ภิกษุที่
อยู่จำพรรษาดันครบ ๓ เดือนแล้วได้ผลัดเปลี่ยนผ้าไตรจีวรเป็นสำคัญ และเขต
กฐิน(ทอดกฐิน)ในปีหนึ่งมีเพียงหนึ่งเดือน คือระหว่างวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปถึง
วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ เท่านั้น

๒. อานิสงส์ของภิกษุผู้ไถ่กรานกฐิน

ภายหลังจากที่ภิกษุอยู่จำพรรษาต้นครบ ๓ เดือนและกรานกฐิน หรือที่เรียกว่า ได้รับกฐินแล้ว ย่อมได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ คือ :-

๑. เทียบไปได้โดยไม่ต้องบอกลา หมายความว่า ภิกษุที่กรานกฐินหรือได้รับกฐินแล้ว สามารถเที่ยวสังฆจรไปในที่ต่าง ๆ โดยไม่ต้องบอกลาภิกษุที่มีอยู่ในที่นั้น ๆ ได้ โดยไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ตามสิกขาที่ ๖ แห่งเจลกวรรค ที่ว่า “ภิกษุได้รับนิมนต์ไว้แล้ว เทียบสังฆจรไปในตระกูลทั้งหลายก่อนเวลาฉันภัตตาหาร ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^๑

๒. ไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำหรับ หมายความว่า ภิกษุที่กรานกฐินหรือได้รับกฐินแล้ว สามารถเที่ยวสังฆจรไปในที่ต่าง ๆ โดยไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำหรับ โดยจะฝากหรือเก็บไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งไว้ในที่ที่เหมาะสมก็ได้ การทำเช่นนี้ไม่ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ตามสิกขาบทที่ ๒ แห่งจีวรวรรค ที่ว่า “เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อกรฐินเดาะแล้ว ถ้าภิกษุอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้สิ้นราตรีหนึ่ง ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์”^๒

๓. จันคนโภชนะได้ หมายความว่า ภิกษุที่กรานกฐินหรือได้รับกฐินแล้ว สามารถรับนิมนต์ไปฉันภัตตาหารพร้อมกันได้ หรือออกปากขอภัตตาหารมาฉันพร้อมกันได้ไม่ว่าจะเป็นภัตตาหารที่เป็นของคณะหรือภัตตาหารที่ได้มาโดยคณะก็ตาม การจันคนโภชนะดังกล่าวนี้ไม่ต้องอาบัติปาจิตตีย์ตามสิกขาบทที่ ๒ แห่งโภชนวรรค ที่ว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะจันคนโภชนะ”^๓

^๑ วิ.มहा. (แปล) ๒/๒๙๔/๔๓๘

^๒ วิ.มहा. (แปล) ๒/๔๗๒/๑๐

^๓ วิ.มहा. (แปล) ๒/๒๐๙/๓๗๑

๔. ทรงอดิเรกจิ๋วได้ตามต้องการ หมายความว่า ภิกษุที่กรานกฐินหรือได้รับกฐินแล้ว สามารถเก็บรักษาอดิเรกจิ๋ว นอกเหนือจากจิ๋วที่ตนอธิษฐานและไว้ได้ แม้จะเกินกำหนด ๑๐ วัน ก็ไม่ต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์ตามลักษณะที่ ๑ แห่งจิ๋ววรรค ที่ว่า “ภิกษุใดทรงอดิเรกจิ๋ว ต้องอาบัตินิสัคคียปาจิตตีย์”^๑

๕. ได้จิ๋วที่เกิดขึ้นในที่นั้น หมายความว่า ภิกษุที่กรานกฐินหรือได้รับกฐินแล้ว ย่อมมีสิทธิ์เป็นเจ้าของจิ๋วที่เกิดขึ้นในวัดที่กรานกฐินหรือได้รับกฐินแล้ว ไม่ว่าจะเป็นจิ๋วมรดกของภิกษุที่มรณภาพแล้ว หรือจิ๋วที่มีผู้ถวายอุทิศแก่สงฆ์ หรือจิ๋วที่เกิดขึ้นโดยประการใดประการหนึ่งแล้วรวบรวมเก็บไว้เป็นของสงฆ์ก็ตาม ย่อมถือว่าเป็นสิทธิ์อันชอบธรรมที่ภิกษุนั้นจะพึงได้รับ

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุที่กรานกฐินหรือได้รับกฐินแล้ว จะได้รับอานิสงส์ดังกล่าวตลอดเวลา ๕ เดือนที่อยู่ในเขตอานิสงส์กฐิน คือ ตั้งแต่วันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ไปถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ส่วนภิกษุที่อยู่จำพรรษาหลัง หรือภิกษุที่ไม่ได้กรานกฐิน ย่อมจะไม่ได้รับอานิสงส์ดังกล่าวแต่อย่างใด

๓. กฐินเป็นอันกรานและไม่เป็นอันกราน

กฐินที่ถือว่าเป็นอันกราน หมายถึงการกรานกฐินได้ทำถูกต้องตามขั้นตอนที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้มีทั้งหมด ๑๗ ประการ คือ :-

๑. กฐินเป็นอันกรานด้วยผ้าใหม่
๒. กฐินเป็นอันกรานด้วยผ้าเทียมใหม่
๓. กฐินเป็นอันกรานด้วยผ้าเก่า
๔. กฐินเป็นอันกรานด้วยผ้าบังสุกุล
๕. กฐินเป็นอันกรานด้วยผ้าที่ตกตามร้าน

^๑ วิ.มทา. (แปล) ๒/๔๖๐/๒

๖. กรฐินเป็นอันกรณด้วยผ้าที่ไม่ได้ทำนิตได้มา
๗. กรฐินเป็นอันกรณด้วยผ้าที่ไม่ได้พุดเลียบเคียงได้มา
๘. กรฐินเป็นอันกรณด้วยผ้าที่ไม่ได้ย้อมเขามา
๙. กรฐินเป็นอันกรณด้วยผ้าที่ไม่ได้เก็บไว้ค้างคืน
๑๐. กรฐินเป็นอันกรณด้วยผ้าที่ไม่เป็นนิสัคคีย์
๑๑. กรฐินเป็นอันกรณด้วยผ้าที่ทำพินทุ
๑๒. กรฐินเป็นอันกรณด้วยสังฆาฏิ
๑๓. กรฐินเป็นอันกรณด้วยอุตตราสงค์
๑๔. กรฐินเป็นอันกรณด้วยอันตราสก
๑๕. กรฐินเป็นอันกรณด้วยจีวรมีชั้น ๕ หรือเกิน ๕ ที่ตัดดีแล้วทำให้มี
มณฑลเสร็จในวันนั้น
๑๖. กรฐินเป็นอันกรณเพราะมีบุคคลกรณ
๑๗. กรฐินเป็นอันกรณโดยชอบ ถ้าภิกษุผู้อยู่ในสีมาอนุโมทนากรฐินนั้น

ส่วนกรฐินที่ไม่เป็นอันกรณ หมายถึงมิได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามขั้นตอนการ
กรณกรฐินตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ มีทั้งหมด ๒๔ ประการ คือ :-

๑. กรฐินไม่เป็นอันกรณด้วยอาการเพียงมีรอยขีด
๒. กรฐินไม่เป็นอันกรณด้วยอาการเพียงชักผ้า
๓. กรฐินไม่เป็นอันกรณด้วยอาการเพียงกะผ้า
๔. กรฐินไม่เป็นอันกรณด้วยอาการเพียงตัดผ้า
๕. กรฐินไม่เป็นอันกรณด้วยอาการเพียงเนาผ้า
๖. กรฐินไม่เป็นอันกรณด้วยอาการเพียงเย็บผ้า
๗. กรฐินไม่เป็นอันกรณด้วยอาการเพียงทำลูกดุม
๘. กรฐินไม่เป็นอันกรณด้วยอาการเพียงทำรังดุม
๙. กรฐินไม่เป็นอันกรณด้วยอาการเพียงติดผ้าอนุวาด
๑๐. กรฐินไม่เป็นอันกรณด้วยอาการเพียงติดผ้าอนุวาดด้านหน้า

๑๑. กรฐินไม่เป็นอันกรานด้วยอาการเพียงตามผ้า
๑๒. กรฐินไม่เป็นอันกรานด้วยอาการเพียงย้อมผ้าเป็นสีหม่น
๑๓. กรฐินไม่เป็นอันกรานด้วยผ้าที่ทำนมิตได้มา
๑๔. กรฐินไม่เป็นอันกรานด้วยผ้าที่หลุดเลียบเคียงได้มา
๑๕. กรฐินไม่เป็นอันกรานด้วยผ้าที่ยืมเขามา
๑๖. กรฐินไม่เป็นอันกรานด้วยผ้าที่เก็บไว้ค้างคืน
๑๗. กรฐินไม่เป็นอันกรานด้วยผ้าที่เป็นนิสสัคคีย์
๑๘. กรฐินไม่เป็นอันกรานด้วยผ้าที่ไม่ทำพินทุ
๑๙. กรฐินไม่เป็นอันกรานเว้นจากสังฆาฏิ
๒๐. กรฐินไม่เป็นอันกรานเว้นจากอุตตราสงค์
๒๑. กรฐินไม่เป็นอันกรานเว้นจากอันตราสก
๒๒. กรฐินไม่เป็นอันกรานเว้นจากจีวรมีชั้น ๕ หรือเกิน ๕ ซึ่งตัดดีแล้ว
ทำให้มีมณฑลเสร็จในวันนั้น
๒๓. กรฐินไม่เป็นอันกรานเพราะเว้นจากบุคคลกราน
๒๔. กรฐินไม่เป็นอันกรานโดยชอบถ้าภิกษุผู้อยู่นอกสีมาอนุโมทนากรฐินนั้น

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า กรฐินที่เป็นอันกรานซึ่งหมายถึงได้กรานกรฐินถูกต้องตามที่ทรงอนุญาตไว้ทุกประการ ภิกษุที่กรานกรฐินแล้ว ย่อมมีสิทธิได้รับอานิสงส์กรฐิน ส่วนกรฐินที่ไม่เป็นอันกรานซึ่งหมายถึงมิได้กรานกรฐินให้ถูกต้องตามที่ทรงอนุญาตไว้ ก็จะทำให้สิทธิในการรับอานิสงส์กรฐินสูญสิ้นไปโดยปริยาย

๔. ข้อกำหนดในการเคาะกรฐิน

การเคาะกรฐิน หมายถึงการร้องหรือการทำกรฐินให้เสียหายจนเป็นเหตุให้ต้องยกเลิกอานิสงส์กรฐินที่ภิกษุผู้อยู่จำพรรษาต้นครบ ๓ เดือนแล้วจะพึงได้รับตามที่ทรงอนุญาตไว้ ส่วนสาเหตุของการเคาะกรฐินนั้นมี ๘ ประการ คือ :-

๑. กำหนดด้วยการหลีกไป หมายถึงภิกษุนำจีวรที่ทำเสร็จแล้วหลีกไปโดยไม่คิดจะกลับมาอีก

๒. กำหนดด้วยทำจีวรเสร็จแล้ว หมายถึงภิกษุนำจีวร(ผ้า)หลีกออกไปอยู่ภายนอกสีมาโดยคิดว่า “จะให้ทำจีวรที่ภายนอกสีมานี้แหละโดยจะไม่กลับมาอีก” แล้วให้ทำจีวรนั้นจนแล้วเสร็จ

๓. กำหนดด้วยตกลงใจ หมายถึงภิกษุนำจีวรหลีกออกไปอยู่ภายนอกสีมาโดยตกลงใจหรือตัดสินใจว่า “จะไม่ให้ทำจีวรนี้ และจะไม่กลับมาอีก”

๔. กำหนดด้วยผ้าเสียหาย หมายถึงภิกษุนำจีวรหลีกออกไปอยู่ภายนอกสีมาโดยคิดว่า “จะให้ทำจีวรภายนอกสีมานี้แหละ และจะไม่กลับมาอีก” แต่ในขณะที่ทำจีวรนั้น จีวรเกิดเสียหายก่อน

๕. กำหนดด้วยได้ทราบข่าว หมายถึงภิกษุนำจีวรหลีกออกไปโดยคิดว่า “จะกลับมา” แต่ในขณะที่ทำจีวรอยู่ภายนอกสีมาจนแล้วเสร็จนั้น ก็ได้ทราบข่าวว่า “ในอวาสนนั้นกฐินเดาเสียแล้ว”

๖. กำหนดด้วยสิ้นหวัง หมายถึงภิกษุหลีกออกไปโดยหวังว่า “จะได้จีวร” แม้ในขณะที่อยู่ภายนอกสีมาก็ยังคิดว่า “จะเข้าไปยังที่ซึ่งมีความหวังว่าจะได้จีวรจะไม่กลับมาอีก” แต่เมื่อเข้าไปยังที่นั้นแล้วความหวังว่าจะได้จีวรของเธอกลับสิ้นสุดลง

๗. กำหนดด้วยล่วงเขต หมายถึงภิกษุนำจีวรหลีกออกไปโดยคิดว่า “จะกลับมา” แต่ในขณะที่ทำจีวรอยู่ภายนอกสีมาจนแล้วเสร็จและคิดว่า “จะกลับมา จะกลับมา” ปรากฏว่ากลับมาไม่ทันเขตกฐิน

๘. กำหนดด้วยเดาพร้อมกัน หมายถึงภิกษุนำจีวรหลีกออกไปโดยคิดว่า “จะกลับมา” แต่ในขณะที่ทำจีวรอยู่ภายนอกสีมาจนแล้วเสร็จและคิดว่า “จะกลับมา จะกลับมา” ในขณะที่กำลังกลับมาถึงอวาสนนั้นเองปรากฏว่าสงฆ์ภายในวัดพร้อมใจกันเดากฐินเสียแล้ว

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การเดาะกฐินหรือการทำกฐินให้เสียหายไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม ในจำนวนสาเหตุทั้ง ๘ ประการ ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ ย่อมทำให้สิทธิ์ที่จะพึงได้รับอานิสงส์กฐินตามที่ทรงอนุญาตไว้สูญสิ้นไปโดยปริยายด้วย

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในกฐินชั้นตะกัะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยเรื่องกฐินได้ว่า ภิกษุที่อยู่จำพรรษาต้นครบ ๓ เดือนแล้ว ย่อมได้รับกฐินและอานิสงส์กฐินตามที่ทรงอนุญาตไว้ ซึ่งพุทธประสงค์ที่แท้จริงก็เพื่อให้ภิกษุได้แสดงออกถึงกายสามัคคีที่จะช่วยกันปั้นด้าย กรอด้าย ทอผ้า จนกระทั่งกะ ตัด ย้อม และเย็บเป็นจีวร เพื่อมอบถวายแก่ภิกษุที่เห็นสมควรต่อไปเป็นสำคัญ

จีวรชั้นตะกัะ

จีวรชั้นตะกัะ คือหมวดที่ว่าด้วยจีวร พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในชั้นตะกัะนี้จำนวน ๙๖ เรื่อง เริ่มด้วยเรื่องหญิงงามเมืองชื่ออัมพปาลี เรื่องหมอชิวก โกमारภัก ทำการรักษารอคให้แก่บุคคลต่าง ๆ ทั้งที่เป็นคนสามัญ ธรรมดา มหาเศรษฐี พระมหากษัตริย์ ภิกษุสงฆ์ และพระพุทธรูป เรื่องทรงอนุญาตคหบดีจีวร และนางวิสาขาบริจาคมารดาทูลขอพร ๘ ประการเป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในชั้นตะกัะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๔ ประเด็น คือ :-

๑. กำเนิดหญิงนครโสเภณี
๒. หมอชิวก โกमारภัก
๓. ทรงอนุญาตคหบดีจีวร
๔. พร ๘ ประการ

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่มีความสำคัญที่บ่งบอกให้ทราบว่า ในตอนต้นพุทธกาลนั้นภิกษุต้องแสวงหาผ้าที่ชาวบ้านทิ้งแล้วบ้าง หรือผ้าจากซากศพบ้าง กว่าจะรวบรวมมาซักย้อมและเย็บเป็นจีวร สบหรือสังฆาฏิ

ใช้นุ่งห่มได้ก็ต้องใช้เวลานาน ต่อมา มีชาวบ้านนำผ้าผืนใหญ่มาถวายภิกษุให้ตัด ย้อม และเย็บเป็นจีวร สบงหรือสังฆาฏิบ้าง นำจีวร สบงหรือสังฆาฏิที่ตัด ย้อม และเย็บสำเร็จรูปแล้วมาถวายบ้าง พระองค์จึงทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์รับได้ และกลายเป็นต้นแบบให้ภิกษุสงฆ์รับจีวร สบงหรือสังฆาฏิสำเร็จรูปได้สืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบัน

๑. กำเนิดหญิงนครโสเภณี

หญิงโสเภณีหรือหญิงขายบริการทางเพศ มิใช่เพิ่งจะมีขึ้นในสังคมปัจจุบัน ที่เต็มไปด้วยการแสวงหาความสุขหลากหลายรูปแบบมาปรนเปรอความต้องการของตนเท่านั้น แต่ได้เกิดขึ้นเคียงคู่กับสังคมมนุษย์มาแต่สมัยดึกดำบรรพ์แล้ว อาจแตกต่างกันบ้างก็ตรงที่ว่า ความเป็นหญิงโสเภณีหรือหญิงขายบริการทางเพศในสังคมปัจจุบันมีความหลากหลาย และสลับซับซ้อนมากกว่าสังคมในสมัยก่อนเท่านั้น

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่า ภาคพื้นชมพูทวีปหรืออินเดียในยุคก่อนพุทธกาลนั้น เป็นดินแดนที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล แบ่งออกเป็นแคว้นขนาดใหญ่ได้ถึง ๑๖ แคว้น เช่น แคว้นอังคะ มคธ กาสี โกศล วัชชี เป็นต้น แคว้นขนาดใหญ่เหล่านี้ต่างก็มีจุดเด่นแตกต่างกันไปมากบ้างน้อยบ้าง ดังเช่น :-

แคว้นมคธ เป็นแคว้นมหาอำนาจทางการเมืองการปกครองด้วยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นพระมหากษัตริย์ มีความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม และประเพณีสูงมาก แม้พระพุทธเจ้าก็ทรงตัดสินพระทัยประกาศพระพุทธศาสนาอย่างเป็นทางการครั้งแรกที่กรุงราชคฤห์ เมืองหลวงของแคว้นมคธ เพราะทรงมั่นใจพระทัยว่า “ถ้าสามารถประกาศพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นลง ณ แคว้นมคธได้แล้ว การประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายออกไปสู่จิตใจของคนในแคว้นอื่น ๆ ก็จะทำให้ได้ง่ายยิ่งขึ้น”

ในขณะเดียวกันนี้**แคว้นวัชชี**ก็เป็นแคว้นมหาอำนาจทางการปกครองด้วยระบอบสามัคคีธรรม(ประชาธิปไตยในปัจจุบัน)ที่บรรดาเจ้าวัชชีจะได้รับการคัดเลือกผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันขึ้นมาเป็นคณะผู้บริหารตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ แคว้นวัชชีมีความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรมและประเพณีไม่แตกต่างจากแคว้นมคธเท่าไรนัก และที่สำคัญก็คือพระพุทธเจ้าได้ตรัสราขอปรีหานิยธรรม^๑ เป็นเชิงเปรียบเทียบไว้ว่า “ตราบใดที่บรรดาเจ้าวัชชียังหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์... ก็จะมีแต่ความเจริญฝ่ายเดียว และเป็นการยากที่แคว้นอื่นจะยกทัพมาตีแคว้นวัชชีให้พ่ายแพ้ได้”

นครโสเภณี คือหญิงงามเมืองที่ทางการได้คัดเลือกจากหญิงสาวเป็นจำนวนมากที่มีใบหน้า เรือนร่าง และผิวพรรณผุดผ่องสวยงามที่สุด แล้วแต่งตั้งให้เป็นนครโสเภณีหรือหญิงงามเมืองประจำแคว้นหรือเมืองต่าง ๆ เพื่อให้เธอทำหน้าที่บริการความสุขทางเพศแก่เจ้านายชั้นสูงหรือบุคคลชั้นสูง ตลอดจนแขกเมืองคนสำคัญที่เดินทางมาจากแคว้นต่าง ๆ นครโสเภณีหรือหญิงงามเมืองเหล่านี้ นอกจากจะสร้างชื่อเสียงและความมั่งคั่งให้แก่ตนเองแล้ว ยังช่วยสร้างชื่อเสียงและนำเงินตราเข้าสู่แคว้นหรือเมืองของตน ๆ ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

นางอัมพาลี เป็นหญิงสาวชาววัชชี ที่มีใบหน้า เรือนร่าง และผิวพรรณผุดผ่องสวยงามมาก นอกจากนี้เธอยังมีความชำนาญในการฟ้อนรำ ขับร้องและประโคมดนตรีเป็นอย่างดี ทางการวัชชีจึงแต่งตั้งให้เธอเป็นนครโสเภณีหรือหญิงงามเมืองประจำกรุงเวสาลี เพื่อให้เธอบริการความสุขทางเพศแก่เจ้านายชั้นสูงหรือบุคคลชั้นสูงของแคว้นวัชชี ตลอดจนแขกเมืองคนสำคัญจากแคว้นต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เดินทางมาสู่แคว้นวัชชี

^๑ ที.ม. (แปล) ๑๐/๑๓๔-๑๓๕/๗๘-๘๑

ความงามของหญิงงามเมืองชื่ออัมพปาลี ที่แพร่จรไกลไปทั่วแคว้นวัชชีและแคว้นอื่น ๆ มากยิ่งขึ้นนั้น ทำให้ค่าตัวของเธอมีราคาสูงถึงคินละ ๕๐๐ กหาปณะ หรือ ๒,๐๐๐ บาท และยังช่วยส่งเสริมให้กรุงเวสาลีมีเสน่ห์และความมั่งคั่งเป็นพิเศษอีกด้วย

ต่อมาคณะภุมมพีชาวกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ได้เดินทางไปติดต่อกับการค้าขายที่กรุงเวสาลี แคว้นวัชชี และได้พบเห็นความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ เสน่ห์และความมั่งคั่งเป็นพิเศษของกรุงเวสาลี พร้อมทั้งได้ทราบ bahwa หญิงงามเมืองชื่อว่าอัมพปาลีมีส่วนสำคัญมิใช่น้อยที่ช่วยส่งเสริมให้กรุงเวสาลีมีลักษณะดังกล่าว

เมื่อคณะภุมมพีเหล่านี้เดินทางกลับถึงกรุงราชคฤห์แล้ว จึงพากันไปเข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัมมครรัฐ พร้อมทั้งกราบทูลให้ทรงทราบว่า “กรุงเวสาลี แคว้นวัชชี มีความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ มีเสน่ห์ และความมั่งคั่งเป็นพิเศษ ซึ่งหญิงงามเมืองมีส่วนสำคัญมิใช่น้อยที่ช่วยส่งเสริมให้กรุงเวสาลีมีลักษณะเช่นนั้น สมควรอย่างยิ่งที่จะได้แต่งตั้งตำแหน่งหญิงงามเมืองประจำกรุงราชคฤห์บ้าง” ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้น พวกท่านจงช่วยกันคัดเลือกหญิงสาวผู้มีความงามอย่างนั้น เพื่อแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหญิงงามเมืองประจำกรุงราชคฤห์ต่อไป”

คณะภุมมพีเป็นจำนวนมากได้ช่วยกันแสวงหา และคัดเลือกได้หญิงสาวคนหนึ่ง ชื่อ **สโรตี** ซึ่งมีใบหน้า เวียนว้าง และผิวพรรณผุดผ่องสวยงามมาก จึงนำเธอเข้าเฝ้าและกราบทูลพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัมมครรัฐ ให้ทรงทราบ ซึ่งพระองค์ก็ได้โปรดแต่งตั้งหญิงสาวชื่อว่าสาลาวดีให้ดำรงตำแหน่งนครโสเภณีหรือหญิงงามเมืองประจำกรุงราชคฤห์อย่างเป็นทางการ

เมื่อหญิงงามเมืองชื่อสาลาวดีได้รับการฝึกฝนให้มีความชำนาญในการพ้อนรำ ขับร้อง และประโคมดนตรีเป็นอย่างดีแล้ว ปรากฏว่าเจ้านายชั้นสูงหรือบุคคลชั้นสูงทั้งในแคว้นมคธและแคว้นอื่น ๆ ต่างมีความปรารถนาจะร่วมอภิรมย์กับเธอกันทุกคน

ทำให้ค่าตัวของเธอสูงขึ้นถึงคินละ ๑,๐๐๐ กหาปณะหรือ ๔,๐๐๐ บาท และนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา หญิงงามเมืองชื่อว่าสาลาวดีก็มีส่วนสำคัญมิใช่น้อยที่ช่วยส่งเสริมให้กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ มีเสน่ห์ และความมั่งคั่งเป็นพิเศษไม่แพ้กรุงเวสาลี แคว้นวัชชี แต่อย่างใด

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า กำเนิดหญิงนครโสเภณีหรือหญิงงามเมืองนั้นเกิดขึ้นเคียงคู่กับสังคมมนุษย์มาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์แล้ว และหญิงงามเมืองเหล่านี้ก็มีส่วนสำคัญมิใช่น้อยที่ช่วยส่งเสริมให้เมืองนั้น ๆ มีเสน่ห์และความมั่งคั่งเป็นพิเศษ แม้ปัจจุบันนี้ประเทศต่าง ๆ จะมีได้อनुญาติให้มีหญิงงามเมืองอย่างเป็นทางการ แต่ก็มิได้หมายความว่าประเทศต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่มีความงามเมืองเลย และบางครั้งหญิงงามเมืองเหล่านี้ก็มีส่วนสำคัญในการดึงดูดความสนใจชายชาติทั้งภายในและภายนอกประเทศให้เข้ามาใช้บริการดังกล่าวได้มิใช่น้อยเหมือนกัน ซึ่งนอกจากจะช่วยเพิ่มเสน่ห์และความมั่งคั่งเป็นพิเศษให้แก่ประเทศเหล่านั้นแล้ว ยังทำให้กระแสนินตราเกิดความหมุนเวียนขึ้นในประเทศเหล่านั้นอีกรูปแบบหนึ่งด้วย

๒. หมอชิวโก โกมารภัก

หมอชิวโก โกมารภัก เป็นบุตรของหญิงงามเมืองที่ชื่อว่าสาลาวดี แห่งกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ในขณะที่นางรู้ว่าตนเองตั้งครรภ์ เธอก็ได้รับแขกโดยอ้างว่าป่วยอยู่ตลอดเวลา เมื่อนางมีครรภ์ครบกำหนดและคลอดบุตรชายแล้ว จึงสั่งหญิงรับใช้ว่า คินนี้เจ้าจงนำทารกเพศชายผู้นั้นนอนลงในกระดังเก่า ๆ แล้วนำออกไปทิ้งที่กองขยะระหว่างทางไปพระราชวังของพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพนครรัฐ ซึ่งหญิงรับใช้ก็ได้ดำเนินการตามคำสั่งของผู้เป็นนายทุกประการ

เช้าวันรุ่งขึ้น เจ้าชายอภัยได้เสด็จดำเนินไปพระราชวังของพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพนครรัฐ พระราชบิดา แต่ในขณะที่เสด็จดำเนินไปได้ครึ่งทางก็ได้ทอดพระเนตรเห็นฝูงกาเป็นจำนวนมากกำลังยืนรุมล้อมอะไรอยู่ จึงทรงรับสั่งถามมหาดเล็กที่ตาม

เสด็จว่า “ผู้กากำลังยืนรุ่มล่อมอะไร” เมื่อทรงทราบว่าผู้กากำลังยืนรุ่มล่อมทารกเพศชายที่ยังมีชีวิตอยู่จึงรับสั่งให้มหาดเล็กอุ้มทารกน้อยกลับไปให้พระราชวังของพระองค์เพื่อมอบให้แม่นมช่วยเลี้ยงดูต่อไป ซึ่งเมื่อแม่นมทราบว่าการกเพศชายที่เจ้าชายอภัยทรงรับสั่งให้เลี้ยงดูนั้นยังมีชีวิตอยู่จึงตั้งชื่อให้ว่า “ชิวก” และเพราะเป็นทารกที่เจ้าชายอภัยทรงรับสั่งให้เลี้ยงดู จึงตั้งชื่อนามสกุลให้ว่า “โกมารภัก”

เมื่อเด็กชายชิวก โกมารภัก เติบโตพอจะรู้เพียงสามก่จะถูกเพื่อน ๆ พุดล้อเลียนอยู่เสมอ ๆ ว่า “เจ้าคนไม่มีพ่อ เจ้าคนไม่มีแม่...” จึงเข้าไปเฝ้าทูลถามเจ้าชายอภัยว่า “ใครคือบิดามารดาของเกล้ากระหม่อม พระเจ้าข้า” ซึ่งเจ้าชายอภัยก็ทรงรับสั่งว่า “พ่อชิวก ตัวเราเองก็ยังไม่รู้จักมารดาของเจ้าเลย แต่เราคือบิดาของเจ้า เพราะเราให้เลี้ยงเจ้าไว้”

ภายหลังจากที่ได้ทราบความจริงเช่นนี้แล้ว เด็กชายชิวก โกมารภัก ก็กลายเป็นเด็กเกียบขริ้ม ไม่ค่อยร่าเริงและชอบเล่นเหมือนก่อน จนกระทั่งมีอายุย่างเข้าสู่วัยรุ่นก็เกิดความคิดว่า “สมควรที่เรจะได้ศึกษาศิลปวิทยา เพราะคนที่ไม่มีศิลปวิทยามักจะเข้าไปพึ่ง(รับราชการ)พวาค้ายราชตระกูลนี้ยากมาก” จากนั้นจึงตัดสินใจหลบออกจากวังโดยมิได้กราบทูลลาเจ้าชายอภัยให้ทรงทราบ เดินทางรอนแรมรอนวันมุ่งหน้าสู่กรุงดักกสิลา แคว้นคันธาระ เพื่อไปเรียนศิลปวิทยากับท่านอาจารย์ทิสปาโมกข์ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่มีชื่อเสียงปรากฏไปทั่วทุกทิศว่าเป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญในศิลปวิทยาแขนงต่าง ๆ มากมาย

เมื่อเดินทางถึงกรุงดักกสิลาเรียบร้อยแล้ว นายชิวก โกมารภัก ได้เข้าไปหาท่านอาจารย์ทิสปาโมกข์ เพื่อขอสมัครเป็นศิษย์เรียนศิลปวิทยาดังกล่าว ซึ่งท่านอาจารย์ก็รับไว้ด้วยความเมตตาโดยกำหนดให้นายชิวก โกมารภัก ศึกษาในวิชาแพทย์อันเป็นศิลปวิทยาอีกแขนงหนึ่งที่เปิดสอนอยู่ในสำนักดักกสิลา และมีผู้ศึกษาจบศิลปวิทยาแขนงนี้แล้วนำความรู้กลับไปประกอบอาชีพอยู่ตามแคว้นต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

นายซึก โกมารัก ตั้งใจศึกษาอย่างจริงจังจนกระทั่งมีสติปัญญาดีเลิศ จึงสามารถศึกษาเรียนรู้ศิลปวิทยาแขนงแพทย์ได้อย่างรวดเร็ว และอยู่ศึกษาหาประสบการณ์เพิ่มเติมเพื่อให้มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคร้ายชนิดต่าง ๆ อย่างแท้จริง รวมเวลาทั้งสิ้นที่ศึกษาศิลปวิทยาแขนงนี้ ๗ ปี จนนายแพทย์ทศปาโมกษ์ผู้เป็นอาจารย์ถึงกับกล่าวว่า “พ่อซึก เธอเรียนได้ดีแล้ว ความรู้เท่านี้พอครองชีพได้” จากนั้นจึงให้เสบียงเดินทางจำนวนหนึ่ง

หมอซึก โกมารัก กราบลานายแพทย์ทศปาโมกษ์ผู้เป็นอาจารย์ แล้วออกเดินทางจากกรุงดักกลีลา แคว้นคันธาระ มุ่งหน้าสู่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ แต่เมื่อเดินทางไปถึงเมืองสาเกต แคว้นโกศล ซึ่งเป็นเมืองชายแดนระหว่างแคว้นโกศลกับแคว้นมคธ เสบียงเดินทางก็หมดลง และเส้นทางจากเมืองสาเกตไปกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ก็กันดารแห้งแล้ง หมู่บ้านคนอยู่อาศัยก็มีน้อย ถ้าไม่มีเสบียงเดินทางติดตัวไปบ้างก็จะลำบากมาก สมควรที่จะแสวงหาเสบียงเดินทางก่อน

หมอซึก โกมารัก เดินทางเข้าไปสอบถามชาวบ้านในเมืองสาเกตว่า “ใครเจ็บไข้บ้าง ผมเป็นหมอรักษาได้” ชาวบ้านหลายคนได้แจ้งให้ทราบว่า “ภรรยาของเศรษฐีเมืองสาเกตป่วยเป็นโรคปวดศีรษะเรื้อรังติดต่อกันมา ๗ ปีแล้ว ท่านเศรษฐีใช้จ่ายทรัพย์เป็นจำนวนมาก จ้างหมอที่มีชื่อเสียงหลายคนให้ไปรักษามรยา แต่ก็ไม่มีหมอคนใดรักษาโรคนี้ให้หายได้ ท่านลองไปติดต่อรักษาดูสิ”

เมื่อได้ทราบเช่นนี้หมอซึก โกมารัก จึงไปที่บ้านของเศรษฐีเพื่อทำการรักษาโรคปวดศีรษะให้ภรรยาของเศรษฐี แต่ภรรยาของเศรษฐีก็กล่าวปฏิเสธว่า “อย่าเลย หมอหนุ่มจะช่วยเหลือฉันได้ นายแพทย์ทศปาโมกษ์มีชื่อเสียงหลายคนมารักษาก็ไม่สามารถรักษาให้หายได้ ฉันเสียเงินให้นายแพทย์เหล่านั้นไปมากแล้ว”

แต่หมอซึก โกमारภัก ก็ยังไม่ละความพยายาม จึงเรียนให้ภรรยาของเศรษฐีทราบ ว่า “คุณนาย อย่าเพิ่งให้อะไร ๆ เมื่อผมรักษาโรคหายแล้วจึงค่อยให้สิ่งที่ประสงค์จะให้ก็ได้” เมื่อได้ทราบเงื่อนไขเช่นนี้ ภรรยาของเศรษฐีจึงตกลงให้หมอซึก โกमारภัก ทำการรักษาโรคปวดศีรษะของตนได้

หมอซึก โกमारภัก ใช้เนยใส ๑ ฟายมือ หุง(เคี้ยว)กับตัวยานานต่าง ๆ แล้วให้ภรรยาของเศรษฐีนอนหงายบนเตียง จากนั้นจึงให้นางนัตถุยาเพียงครั้งเดียว ปรากฏว่าโรคปวดศีรษะที่ภรรยาของเศรษฐีป่วยเรื้อรังติดต่อกันมา ๗ ปี ก็หายขาด ได้อย่างน่าอัศจรรย์

ภรรยาของเศรษฐีจ่ายค่ารักษาให้แก่หมอซึก โกमारภัก จำนวน ๔,๐๐๐ กหาปณะ บุตรของเศรษฐีจ่ายเพิ่มให้อีก ๔,๐๐๐ กหาปณะ ลูกสะใภ้ของเศรษฐีจ่ายเพิ่มให้อีก ๔,๐๐๐ กหาปณะ ในขณะที่เศรษฐีก็จ่ายเพิ่มให้อีก ๔,๐๐๐ กหาปณะ พร้อมทั้งทาสชายหญิงและรถม้าอีกจำนวนหนึ่ง จึงเป็นอันว่าหมอซึก โกमारภัก ได้เงินค่ารักษาครั้งนี้อยู่ทั้งสิ้น ๑๖,๐๐๐ กหาปณะ หรือ ๕๔,๐๐๐ บาท

หมอซึก โกमारภัก นำเงินจำนวนดังกล่าวพร้อมด้วยทาสชายหญิงและรถม้า เดินทางออกจากเมืองสาเกต แคว้นโกศล มุ่งหน้าสู่กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยนำเงินจำนวนดังกล่าวไปทูลถวายแด่เจ้าชายอภัย แต่พระองค์กลับทรงรับสั่งให้หมอซึก โกमारภัก นำเงินเหล่านี้ไปสร้างบ้านอยู่ภายในพระราชวังของพระองค์ต่อไป ซึ่งหมอซึก โกमारภัก ก็น้อมรับพระมหากรุณาของพระองค์ด้วยความซาบซึ้งเป็นล้นพ้น

นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา เกียรติคุณของหมอซึก โกमारภัก ก็แพร่ขจรไกล และมีโอกาสได้รับการบุคคลสำคัญ ทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร ตลอดจนพ่อค้า คหบดี และประชาชนทั่วไป ดังเช่น :-

๑. ถวายการรักษาโรคริดสีดวงทวารของพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ ให้หายขาดด้วยการทายาเพียงครั้งเดียว พร้อมทั้งได้รับพระราชทานตำแหน่งนายแพทย์หลวงประจำราชสำนัก

๒. พระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ ทรงส่งให้ไปรักษาเศรษฐีภายในกรุงราชคฤห์ ซึ่งป่วยด้วยโรคปวดศีรษะติดต่อกันมาเป็นเวลา ๗ ปี โดยไม่มีนายแพทย์คนใดสามารถรักษาให้หายได้ แต่หมอชิวโกมารภจ ก็สามารถรักษาให้หายได้อย่างเด็ดขาดด้วยการผ่าตัดกระโหลกศีรษะ

๓. พระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ ทรงส่งให้ไปรักษาโรคเนื้องอกในลำไส้ของบุตรเศรษฐีชาวกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ โดยผ่าตัดเอาเนื้องอกออกจนบุตรเศรษฐีหายป่วย

๔. พระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ ทรงส่งให้ไปถวายการรักษาโรคผอมเหลือง(ดีซ่าน)ของพระเจ้าปชโชต แห่งกรุงอุชเชนี แคว้นอวันตี โดยหุงเนยใสถวายให้พระองค์เสวยเพียงครั้งเดียว ก็ทรงหายจากโรคผอมเหลืองได้อย่างเด็ดขาด

๕. ทูลถวายพระโอสถถ่ายแก้พระพุทเจ้าโดยให้ทรงสูดดมกำนับ ๓ กำน จนเป็นเหตุให้พระองค์ทรงถ่ายครบ ๓๐ ครั้ง แล้วทรงหายจากประชวรด้วยโรคมีพระกายหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษ

นอกจากนี้หมอชิวโกมารภจ ก็ได้รับการบุคคลสำคัญอื่น ๆ ตลอดจนคนธรรมดาทั่วไปติดต่อกันมาจนตลอดชีวิตซึ่งแต่ละโรคที่หมอชิวโกมารภจทำการรักษานั้นส่วนมากหมอคนอื่น ๆ ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ แต่เมื่อหมอชิวโกมารภจไปทำการรักษากลับหายขาดได้อย่างน่าอัศจรรย์

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า หมอชิวโกมารภจ ซึ่งมีกำเนิดมาจากนางสาวดีผู้เป็นหญิงงามเมืองแห่งกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยไม่รู้ว่าใครเป็นบิดา และวันที่ที่เกิดมาได้เพียงแค่นี้ก็ถูกนำไปทิ้งที่กองขยะ แต่ที่รอดชีวิตมาได้ก็เพราะเจ้าชาย

อภัย พระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพนครรัฐ ทรงนำมาเลี้ยงจนเติบโต จากนั้นจึงเดินทางไปศึกษาศิลปวิทยาแขนงแพทยกับนายแพทย์ทศปาโมกษ์ แห่งกรุงตักกิลลา แคว้นคันธาระ จนมีความรู้เชี่ยวชาญในการรักษาโรคต่าง ๆ ที่หมอคนอื่นไม่สามารถรักษาให้หายได้ ซึ่งนอกจากจะได้รับพระราชทานตำแหน่งนายแพทย์หลวงประจำราชสำนักของพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพนครรัฐ แล้ว พระพุทธเจ้ายังทรงยกย่องหมอชีวก โกมารภัจ **ว่าเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายผู้เลื่อมใสเฉพาะบุคคล^๑** และนอกจากนี้ก็ยังได้รับการขนานนามว่าเป็น**หมอเทวดา** จนบรรดาลำบากแพทย์แผนโบราณโดยเฉพาะในประเทศไทย ถึงกับให้ช่างปั้นรูปจำลองของท่านมาตั้งไว้ที่สำนักแพทย์แผนโบราณของตน ๆ ดังเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปในปัจจุบัน

๓. ทรงอนุญาตคหบดีจิวร

คหบดีจิวร คือผ้าผืนใหญ่ที่ชาวบ้านนำมาถวายแด่ภิกษุเพื่อให้ตัด ย้อม และเย็บเป็นผ้าอุตตราสงค์ ผ้าอังตราสก หรือผ้าสังฆาฏิเพื่อใช้นุ่งห่ม หรือผ้าไตรจีวรที่ชาวบ้านตัด ย้อมและเย็บสำเร็จรูปแล้วนำมาถวายแด่ภิกษุเพื่อใช้นุ่งห่มดังกล่าวแล้ว

ส่วนสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุรับคหบดีจิวรได้นั้น พระองค์ทรงปรารถนาหมอชีวก โกมารภัจ ที่กราบทูลขอพรถวายคู่ผ้าลีไวยกะ ซึ่งเป็นผ้าเนื้อดีและมีชื่อเสียงดีกว่าผ้าชนิดอื่นอีกมากมาย โดยหมอชีวก โกมารภัจ ได้รับพระราชทานผ้าคู่นี้เป็นรางวัลในการถวายการรักษาโรคผอมเหลืองแด่พระเจ้าปชโชตแห่งกรุงอุชเชนี แคว้นอวันตี

หมอชีวก โกมารภัจ พิจารณาเห็นว่า ผ้าลีไวยกะซึ่งเป็นผ้าที่ชาวแคว้นกุรุใช้ห่อศพไปทิ้งไว้ในป่าช้า แล้วพวกนกหัสติลิงค์พากันคาบซากศพพร้อมทั้งผ้าดังกล่าวไปที่ยอดภูเขาหิมालัย แล้วดึงผ้าออกจิกกินซากศพ พวกนายพรานไปพบเห็นเข้าจึงนำ

^๑ อัง.เอกก. (แปล) ๒๐/๒๕๖/๓๒

ผ้าสีไวยกะคุ่นี้มาถวายแด่พระเจ้าปชโชตนัน^๑ เป็นผ้าที่คู่ควรเฉพาะพระพุทธเจ้าหรือพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ เท่านั้น แต่หมอสึก โกมารภจ ดัดสินใจนำผ้าคุ่นี้ไปกราบทูลถวายแด่พระพุทธเจ้า โดยได้กราบทูลขอพรว่า

“พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ ถือน้ำบัลลังก์อยู่เป็นวัตร ผ้าสีไวยกะคุ่นี้เป็นผ้าเนื้อเลิศประเสริฐสุด มีชื่อเด่นเยี่ยงมกว่าผ้าเป็นอันมาก หลายร้อย หลายพัน หลานแสนคู่ พระเจ้าปชโชตทรงส่งมาพระราชาชน ขอพระองค์โปรดรับผ้าสีไวยกะคุ ๑ ของข้าพระองค์เถิด พระพุทธเจ้าข้า และโปรดทรงอนุญาตคหบดีจิวรแก่ภิกษุสงฆ์”

พระพุทธเจ้าทรงรับผ้าสีไวยกะดังกล่าว พร้อมทั้งทรงอนุญาตคหบดีจิวรแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตคหบดีจิวร รูปใดปรารถนาจะถือน้ำบัลลังก์ก็ได้ รูปใดปรารถนาจะรับคหบดีจิวรก็ได้ แต่เราสรรเสริญการยินดีปัจจัยตามที่ได้”

เมื่อชาวกรุงราชคฤห์ได้ทราบว่ “พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตคหบดีจิวรแก่ภิกษุทั้งหลาย” ต่างก็พากันดีใจที่จะมีโอกาสได้ถวายทานและบำเพ็ญบุญ จึงนำจิวรมาถวายกันเป็นจำนวนมาก ซึ่งจิวรดังกล่าวนี้นี้มีทั้งเนื้อละเอียดและเนื้อหยาบ ทำให้ภิกษุทั้งหลายเกิดความลังเลใจว่า “พระองค์ทรงอนุญาตจิวรอะไรบ้าง ..” จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตจิวร ๖ ชนิด คือ :-

๑. โขมะ (ผ้าเปลือกไม้)	๒. กัปปาลิกะ (ผ้าฝ้าย)
๓. โกเสยยะ (ผ้าไหม)	๔. กัมพล (ผ้าขนสัตว์)
๕. สาณะ (ผ้าป่าน)	๖. ภังคะ (ผ้าที่ทำด้วยของผสมกัน)

^๑ วิ.อ. ๓/๓๓๕/๒๐๖

เมื่อมีชาวบ้านนำผ้าคหบดีจีวรมาถวายเป็นจำนวนมากเช่นนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์แต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติ ๕ ประการ ให้เป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร(จีวร-ปฏิบัติหกะ) คือ :-

๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ
๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง
๓. ไม่ลำเอียงเพราะหลง
๔. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว
๕. รู้จักจีวรที่รับไว้และจีวรที่ยังมิได้รับ

ส่วนวิธีแต่งตั้งภิกษุให้เป็นเจ้าหน้าที่รับจีวรนั้น พระองค์ทรงกำหนดรูปแบบไว้ในเบื้องต้นให้แสวงหาภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว จากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นเจ้าหน้าที่รับจีวรแล้วสงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุฉะนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์แต่งตั้งภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่เก็บจีวร (จีวร-นิทาหกะ)บ้าง เรือนคลัง (ภัณฑาคาร)บ้าง เจ้าหน้าที่เรือนคลัง (ภัณฑาคาริกะ)บ้าง เจ้าหน้าที่แจกจีวร(จีวรภาซกะ)บ้าง ซึ่งการแต่งตั้งดังกล่าวนี้ ภิกษุผู้ฉลาดสามารถจะต้องประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา นอกจากนี้ก็มีเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเกี่ยวเนื่องด้วยจีวรอีกหลายเรื่อง^๑

^๑ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (แปล) ๕/๓๔๓-๓๔๘/๒๐๕-๒๑๘

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุรับคบหาดีจีวรได้ เพราะทรงปรารถนาให้อริยสงฆ์ได้มีโอกาสที่จะรับใช้พระสงฆ์ที่สมควรจะรับใช้ โดยที่ภิกษุเหล่านั้นได้มีโอกาสที่จะรับใช้พระสงฆ์ที่สมควรจะรับใช้ โดยที่ภิกษุเหล่านั้นได้มีโอกาสที่จะรับใช้พระสงฆ์ที่สมควรจะรับใช้ โดยที่ภิกษุเหล่านั้นได้มีโอกาสที่จะรับใช้พระสงฆ์ที่สมควรจะรับใช้

๔. พร ๔ ประการ

วิสาขา เป็นธิดาของธนัญชัยเศรษฐี และนางสุมณาเทวี เธอเป็นหลานของ เมณฑกเศรษฐี แห่งภัททิยนคร แคว้นอังคะ เธอได้รับการเลี้ยงดูอย่างดีโดยบิดา มารดาและเมณฑกเศรษฐีผู้เป็นปู่ได้จัดเด็กหญิงวัยรุ่นเดียวกันจำนวน ๕๐๐ คน ให้เป็นเพื่อนของวิสาขา และเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโปรด จบลง เธอก็ได้บรรลุโสดาปัตติผลในขณะที่มีอายุเพียง ๗ ปีเท่านั้น

ต่อมาพระเจ้าปเสนทิโกศล แห่งแคว้นโกศล ได้เสด็จไปเจริญสัมพันธไมตรีกับ พระเจ้าพิมพิสาร^๑ จอมทัพมคธรัฐ แห่งแคว้นมคธ พร้อมทั้งทูลขอให้พระราชทาน เศรษฐีคนใดคนหนึ่ง เพื่อให้ไปตั้งถิ่นฐานประกอบธุรกิจอยู่ประจำที่แคว้นของพระองค์ ทั้งนี้เพราะที่แคว้นมคธนั้นมีเศรษฐีที่มีทรัพย์นับไม่ถ้วนอยู่ถึง ๕ ล้าน คือโชติยเศรษฐี ชฎิลเศรษฐี เมณฑกเศรษฐี (เศรษฐีผู้อยู่แคว้นอังคะ ซึ่งขณะนั้นแคว้นอังคะเป็นเมือง ขึ้นของแคว้นมคธ) ปุณณกเศรษฐี และกากวัลลียเศรษฐี^๒

^๑ พระราชาทั้งสองพระองค์นี้ต่างก็ทรงเป็นพระสวามีแห่งพระกนิษฐภคินีของกันและกัน เพราะ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงอภิเษกสมรสกับพระนางมัลลิกาซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินีของพระเจ้า พิมพิสาร และพระเจ้าพิมพิสารก็ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางเวเทหิซึ่งเป็นพระกนิษฐภคินีของ พระเจ้าปเสนทิโกศล

^๒ ขุ.ธ.อ. ๒/๔๓

พระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ ทรงตัดสินพระทัยลำบากมาก เพราะถ้าทรงตัดสินให้ตระกูลของเศรษฐีผู้ใดไป ก็จะได้รับความสะดวกกระเทือนทั่วแคว้นมคธ แต่ในที่สุดพระองค์ทรงตัดสินพระทัยส่งธัญชัยเศรษฐีผู้เป็นบุตรของเมณฑกเศรษฐีให้เดินทางไปตั้งถิ่นฐานประกอบธุรกิจอยู่ประจำที่แคว้นโกศลต่อไป

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทูลลาพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ จากนั้นทรงนำธัญชัยเศรษฐีพร้อมด้วยภรรยาและธิดาตลอดจนบริวารและทรัพย์สินเงินทอง ออกเดินทางสู่แคว้นโกศล แต่ในขณะเดินทางไปถึงเขตแดนต่อกันระหว่างแคว้นมคธกับแคว้นโกศล ธัญชัยเศรษฐีก็ได้กราบทูลถามพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า “ระยะทางจากนี้ไปถึงกรุงสรวตตีโกศลเพียงไร” ซึ่งพระองค์ก็ตรัสตอบว่า “๗ ประโยชน์ หรือ ๑๑๒ กิโลเมตร”

เมื่อได้ทราบเช่นนี้ ธัญชัยเศรษฐีจึงกราบทูลว่า “ภายในกรุงสรวตตีโกศลจะคับแคบ ไม่สะดวกที่ข้าพระองค์จะสร้างบ้านเรือนให้เป็นที่อยู่อาศัยของข้าทาสบริวารเป็นจำนวนมากได้ ถ้าพระองค์จะมีพระบรมราชานุญาตให้ข้าพระองค์สร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตรงเขตแดนต่อกันระหว่างแคว้นโกศลกับแคว้นมคธ ก็จะเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นแก่ข้าพระองค์ และครอบครัวตลอดจนข้าทาสบริวารทั้งมวล” ซึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลก็โปรดให้สร้างเมืองชายแดนติดต่อกันระหว่างแคว้นโกศลกับแคว้นมคธ และโปรดพระราชทานนามว่า **เมืองสาเกต** เพื่อให้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของธัญชัยเศรษฐีดังกล่าวแล้ว

ในขณะที่เจริญวัยได้ ๑๕-๑๖ ปี ปรากฏว่าวิสาขาเป็นหญิงสาวที่เพียบพร้อมด้วยความงาม ๕ ประการ คือ **ผมงาม เนื้องาม ฟันงาม ผิวงาม และริมฝีปากงาม** และในปีเดียวกันนี้เธอก็ได้เข้าสู่พิธีมงคลสมรสกับชายหนุ่มชื่อว่าปุณณวัณณกุมาร ผู้เป็นบุตรของมิกคารเศรษฐี แห่งกรุงสรวตตี และก่อนที่จะออกเดินทางไปอยู่ที่บ้านของสามี ธัญชัยเศรษฐีเป็นผู้บิดาได้ให้โอวาท ๑๐ ข้อ^๑ แก่เธอว่า :-

^๑ ขุ.ธ.อ. ๒/๕๔

๑. ไฟในอย่านำออก
๒. ไฟนอกอย่านำเข้า
๓. ฟิงให้แก่บุคคลที่ให้
๔. ไม่ฟิงให้แก่บุคคลที่ไม่ให้
๕. ฟิงให้ทั้งแก่บุคคลที่ให้และไม่ให้
๖. ฟิงนั่งให้เป็นสุข
๗. ฟิงบริโภคน้ำให้เป็นสุข
๘. ฟิงนอนให้เป็นสุข
๙. ฟิงบำเรอให้เป็นสุข
๑๐. ฟิงนอบน้อมเทวดาในภายใน

เมื่อนางวิสาขาเดินทางไปอยู่กับสามีที่บ้านของมิกคารเศรษฐีภายในกรุงสาวัตถีแล้ว ปรากฏว่าเธอไม่ได้รับความสะดวกหลายประการ โดยเฉพาะคือไม่มีโอกาสได้ทำบุญ หรือฟังธรรมเลย เพราะตระกูลของมิกคารเศรษฐีนั้นนับถือนักบวชเปลือยหรืออเจลก พร้อมทั้งพยายามจะให้เธอทำบุญแก่นักบวชเปลือยเท่านั้น นอกจากนี้ยังพยายามจับผิดเธออยู่ตลอดเวลาอีกด้วย

แต่นางวิสาขาก็พยายามหาโอกาสกราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้า พร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์มาเสวยภัตตาหารที่บ้านจนได้ แม้มิกคารเศรษฐีจะไม่พอใจเป็นอย่างมาก แต่ก็ไม่รู้จะขัดขวางอย่างไร และในวันนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดมิกคารเศรษฐีจนได้บรรลุโสดาปัตติผล ซึ่งในทันทีที่บรรลุโสดาปัตติผลนั่นเอง มิกคารเศรษฐีก็ได้เลิกขายเสื้อผ้าของนางวิสาขาดูदनมนางเหมือนทารกดูदनมนางมารดา พร้อมทั้งบอกแก่นางวิสาขาวา “ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอเธอจงเป็นมารดาของข้าพเจ้า” ดังนั้นนางวิสาขาก็ได้นามว่า “**วิสาขามิกคารมารดา**” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อมิกคารเศรษฐีได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว นางวิสาขามิกคารมารดา ก็ได้รับความสะดวกในการทำบุญกุศลทุกอย่าง โดยได้บริจาคทรัพย์จำนวน ๒๗ โกฏิ สร้างวัดบุพพารามขึ้นที่กรุงสาวัตถี ถวายภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประธาน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่จำพรรษา ณ วัดบุพพาราม เป็นเวลา ๖ พรรษา นอกจากนี้นางยังได้ถวายการอุปถัมภ์บำรุงภิกษุสงฆ์เป็นประจำมิได้ขาด โดยไปวัดแต่ละครั้งก็จะถือของควรเคี้ยวควรฉันไปถวายภิกษุสงฆ์ทุกครั้ง จนภิกษุสงฆ์ถึงกับพูด

กันว่านางไม่เคยมาวัดมือเปล่าเลย^๑ และด้วยการประพุดิตนอย่างสม่ำเสมอ ทั้งในการอุปถัมภ์บำรุงภิกษุสงฆ์ การสร้างวัดและกิจกรรมอื่น ๆ ดังกล่าวนี้อง พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องนางวิสาขามิคารมารดาว่า **เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายผู้ยินดียิ่งในการถวายทาน**^๒

ต่อมาวันหนึ่ง นางวิสาขามิคารมารดาได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ไปเสวยภัตตาหารที่บ้าน ครั้นรุ่งเช้าเมฆฝนตั้งเค้าและตกลงมาอย่างทั่วถึงในทวีปทั้ง ๔ คือ ชมพูทวีป อมรโคยานทวีป อุตตรกุรุทวีป และปุพพวิเทหทวีป พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ภิกษุในพระเชตวันสร่งน้ำฝนดังกล่าวได้ ภิกษุทั้งหลายจึงพากันเปลือยกายสร่งน้ำฝนกันทั้งพระเชตวัน

ในขณะเดียวกันนั้น นางวิสาขามิคารมารดาได้ส่งสาวใช้ให้ไปเรียนภิกษุสงฆ์ที่พระเชตวันว่า “... ถึงเวลาแล้ว ภัตตาหารเสร็จแล้ว” แต่เมื่อสาวใช้ไปที่พระเชตวันเห็นภิกษุเปลือยกายสร่งน้ำฝนอยู่ก็คิดว่าเป็นพวกอาชีวกอาบน้ำฝน จึงกลับมาบอกแก่นางวิสาขามิคารมารดาว่า “ไม่มีภิกษุอยู่ในอารามเลย มีแต่พวกอาชีวกกำลังอาบน้ำฝนอยู่”

นางวิสาขามิคารมารดาคิดว่า “สาวใช้คงไปเห็นภิกษุเปลือยกายสร่งน้ำฝนอยู่ จึงคิดว่าเป็นพวกอาชีวกกำลังอาบน้ำฝน” นางจึงบอกแก่สาวใช้อีกว่า “เธอจงไปที่พระเชตวัน แล้วเรียนให้ภิกษุทั้งหลายทราบว่า “... ถึงเวลาแล้ว ภัตตาหารเสร็จแล้ว” สาวใช้จึงไปที่พระเชตวันอีก แต่คราวนี้กลับพบเห็นอารามว่างเปล่า ไม่เห็นภิกษุแม้แต่รูปเดียว สาวใช้จึงกลับมาบอกให้นางทราบอีก

^๑ ขุ.ธ.อ. ๑/๔

^๒ อัง.เอกก. (แปล) ๒๐/๒๕๙/๓๒

นางวิสาขามิคารมารดาคิดว่า “พวกพระคุณเจ้าคงจะสร้งน้ำฝนจนหนาวแล้วนุ่งห่มผ้าถือจีวรเข้าไปสู่ที่อยู่ของตน ๆ เมื่อสาวใช้ไปที่พระเชตวันแล้วจึงไม่พบเห็นภิกษุแม้แต่รูปเดียว” นางจึงสั่งสาวใช้ให้ไปที่พระเชตวันอีก เพื่อเรียนเรื่องภัตตาหารเสร็จแล้ว ซึ่งในขณะนั้นพระพุทเจ้าได้ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาสั่งให้เตรียมบาตรและจีวร ถึงเวลาภัตตาหารแล้ว จากนั้นพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จึงเสด็จไปเสวยภัตตาหารที่บ้านของนางวิสาขามิคารมารดา

เมื่อพระพุทเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสวยภัตตาหารเสร็จและทรงอนุโมทนาแล้ว นางวิสาขามิคารมารดาจึงกราบทูลขอพร **๘ ประการ**จากพระองค์ว่า หม่อมฉันประสงค์จะถวาย :-

๑. ผ้าวัสสิกสาฎก (ผ้าอาบน้ำฝน) ตลอดชีวิต
๒. อาคันตุกัต (อาหารสำหรับภิกษุที่มาขอพักอาศัย ไม่ใช่อยู่ประจำ)
๓. คมิกัต (อาหารสำหรับภิกษุที่เตรียมจะเดินทางไป)
๔. คิลานกัต (อาหารสำหรับภิกษุไข้)
๕. คิลานุปัฏฐากกัต (อาหารสำหรับภิกษุผู้พยาบาลภิกษุไข้)
๖. คิลานเภสัช (เภสัชหรือยาสำหรับภิกษุไข้)
๗. ฐยาคุ (ข้าวต้มที่ถวายเป็นประจำ)
๘. ผ้าอาบน้ำแก่ภิกษุณีสงฆ์ตลอดชีวิต

พระพุทเจ้าตรัสถามนางวิสาขามิคารมารดาว่า “เธอเห็นอำนาจประโยชน์อะไร จึงขอพร ๘ ประการกับตถาคต” ซึ่งนางก็ได้กราบทูลอำนาจประโยชน์ทั้ง ๘ ประการให้ทรงทราบ :-

๑. ภิกษุเปลือยกายอาบน้ำไม่งาม น้ำเกลียด น้ำขัง หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาถวาย**ผ้าวัสสิกสาฎก**แก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

๒. ภิกษุอาคันตุกะไม่ชำนาญทาง ไม่รู้จักที่โคจร บิณฑบาตลำบาก ภิกษุอาคันตุกะนั้นฉันอาคันตุกภัตของหม่อมฉันแล้ว พอชำนาญทาง รู้จักที่โคจร จะเที่ยวบิณฑบาตได้ไม่ลำบาก หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารณาถวาย**อาคันตุกภัต**แก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

๓. ภิกษุผู้เตรียมตัวจะเดินทาง มัวแสวงหาภัตตาหารเพื่อตนอยู่ จะพลาดจากหมู่เกวียน หรือถึงที่ที่ตนจะไปอยู่เมื่อพลบค่ำ จะเดินทางลำบาก ภิกษุผู้เตรียมตัวจะเดินทางนั้นฉันคัมภีรภัตของหม่อมฉันแล้ว จะไม่พลาดจากหมู่เกวียน หรือไปถึงที่ที่ตนจะไปอยู่ทันเวลา จะได้เดินทางไม่ลำบาก หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารณาถวาย**คัมภีรภัต**แก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

๔. เมื่อภิกษุใช้ไม่ได้โภชนาหารที่เป็นสัปายะ อาพาธจะกำเริบหรือจะพึงมรณภาพได้ ภิกษุใช้นั้นฉันคิลานภัตของหม่อมฉันแล้วอาพาธจะทุเลาหรือไม่ถึงมรณภาพ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารณาถวาย**คิลานภัต**แก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

๕. ภิกษุผู้พยาบาลภิกษุไข้ หากมัวแสวงหาภัตตาหารเพื่อตนเอง ก็จะนำภัตตาหารไปถวายภิกษุไข้ได้ช้า และตนเองก็จะอดอาหาร ถ้าภิกษุผู้พยาบาลภิกษุใช้นั้นได้ฉันคิลานุปัฏฐากภัตของหม่อมฉันแล้ว ก็จะนำภัตตาหารไปถวายภิกษุไข้ได้ทันเวลา และตนเองก็จะไม่อดอาหาร หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารณาถวาย**คิลานุปัฏฐากภัต**แก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

๖. เมื่อภิกษุใช้ไม่ได้เภสัชที่เป็นสัปายะ อาพาธจะกำเริบหรือถึงมรณภาพได้ ถ้าภิกษุใช้นั้นฉันคิลานเภสัชของหม่อมฉันแล้ว อาพาธจะทุเลาหรือไม่ถึงมรณภาพ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้จึงปรารณาถวาย**คิลานเภสัช**แก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

๗. พระผู้มีพระภาคทรงเห็นอานิสงส์ ๑๐ ประการ จึงได้ทรงอนุญาตธวยาคุ (ข้าวต้มที่ถวายเป็นประจำ) ไว้ที่เมืองอันธกวินทะ หม่อมฉันเห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารณาถวาย**ธวยาคุ**แก่พระสงฆ์จนตลอดชีวิต

๘. ภิกษุณีทั้งหลายในพระธรรมวินัยนี้ เปลือยกายอาบน้ำในแม่น้ำจิวรตี ซึ่งเป็นทำน้ำเดียวกันกับหญิงแพศยา พวกหญิงแพศยาทั้งหลายชอบพูดเย้ยหยัน ภิกษุณีเหล่านั้นอยู่เป็นประจำว่า “แม่เจ้าทั้งหลาย พวกท่านยังเป็นสาว จะประพฤติพรหมจรรย์ไปทำไมกัน ธรรมตามมนุษย์ควรบริโภคกามมิใช่หรือ ต่อเมื่อชราแล้ว พวกท่านจึงค่อยประพฤติพรหมจรรย์ดีกว่า เมื่อเป็นอย่างนี้ก็จะชื่อว่าได้หยิบฉวยเอาประโยชน์ทั้ง ๒ แล้ว” ภิกษุณีเหล่านั้นถูกพวกหญิงแพศยาพูดเย้ยหยันแล้วต่างพากัน เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าข้า มาตุคามเปลือยกายย่อมน่าเกลียด น่าชิง หม่อมฉัน เห็นอำนาจประโยชน์นี้ จึงปรารถนาถวายผ้าอาบน้ำแก่ภิกษุณีสงฆ์จนตลอดชีวิต

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบคำชี้แจงถึงอำนาจประโยชน์ดังกล่าวแล้ว จึงโปรดประทานพรทั้ง ๘ ประการให้แก่นางวิสาขาโมคคัลลานดา ซึ่งนางก็ได้ถวายผ้าวัสสิกสาฎก อาคันตุกัตถ์ คมิกกัตถ์ คิลานกัตถ์ คิลานุปัฏฐากกัตถ์ คิลานเภสัช ธูยาคุ และผ้าอาบน้ำ แก่ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ติดต่อกันเป็นประจำจนตลอดชีวิต

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า พร ๘ ประการ ที่พระพุทธเจ้าโปรดประทานตาม ที่นางวิสาขาโมคคัลลานดากราบทูลขอนั้น นับว่าเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่ ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ก็ยังเป็นต้นแบบให้บรรดาอุบาสก และอุบาสิกาได้มีโอกาสบำเพ็ญบุญกุศลด้วยการถวายผ้าวัสสิกสาฎกและกัตถ์ต่าง ๆ ตลอด จนเภสัชเป็นต้นแก่ภิกษุสงฆ์สืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบัน

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในจีวรชั้นธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยจีวรได้ว่า นครโสเภณี และหม่อขี้ก โคมารภัก คือพื้นฐานสำคัญที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ให้ภิกษุสงฆ์รับคบหาดีจีวรได้ หรือพร ๘ ประการที่โปรดประทานแก่นางวิสาขาโมคคัลลานดา นั้น ก็ล้วนแต่เป็นประโยชน์เกื้อกูลในหลาย ๆ ด้าน ทั้งแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ และบรรดาอุบาสก อุบาสิกา ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วโดยลำดับ

จัมเปยยขันธกะ

จัมเปยยขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยภิกษุชาวกรุงจัมปา พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๓๖ เรื่อง เริ่มด้วยเรื่องพระกัสสปโคตรผู้เป็นเจ้าของอาวาส ณ วาสกคาม เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ ทำการต้อนรับพวกภิกษุอาคันตุกะ เรื่องกรรมที่แบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรมเป็นต้น ของภิกษุชาวกรุงจัมปา เรื่องสงฆ์ ๕ ประเภท และเรื่องนิกคหกรรม ๕ ประเภท เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๔ ประเด็น คือ :-

๑. เรื่องภิกษุชาวกรุงจัมปา
๒. กรรมที่ไม่ชอบธรรมและกรรมที่ชอบธรรม
๓. นิกคหกรรม
๔. สาเหตุการลงนิกคหกรรม

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่บ่งบอกให้ทราบว่ามีปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์นั้น บางครั้งก็เกิดขึ้นจากประเด็นเพียงเล็กน้อยถ้าไม่รีบพิจารณาวินิจฉัยให้ชัดเจนลงไป ก็อาจทำให้ปัญหานั้นลุกลามขยายวงกว้างออกไปมากยิ่งขึ้นจนยากแก่การแก้ไข และอาจนำไปสู่การแบ่งพรรคแบ่งพวกจนกระทั่งก่อให้เกิดเป็นลัทธิหรือนิกาย ดังเช่นปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ยุคต่อ ๆ มา

๑. เรื่องภิกษุชาวกรุงจัมปา

กรุงจัมปา เป็นเมืองหลวงของแคว้นอังคะ ซึ่งเป็นแคว้นเอกราชอีกแคว้นหนึ่งในจำนวนแคว้นเอกราช ๑๖ แคว้น แต่แคว้นอังคะคงจะไม่มีแสนยานุภาพทางทหารยิ่งใหญ่เท่าไรนัก จึงมักจะถูกแคว้นอื่นที่มีอาณาเขตติดต่อกันยกทัพมารุกรานอยู่เสมอ ๆ จนบางครั้งไม่อาจต้านทานการรุกรานดังกล่าวได้ และต้องตกเป็นเมืองขึ้นของแคว้นอื่นโดยเฉพาะแคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ

เนื่องจากแคว้นอังคะมีอาณาเขตติดต่อกันกับแคว้นมคธดังกล่าวแล้ว การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่แคว้นอังคะจึงเป็นไปได้ง่าย ชาวแคว้นอังคะเป็นจำนวนไม่น้อยที่เกิดศรัทธาเลื่อมใสในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจนถึงกับประกาศตนเป็น

อุบาสกอุบาสิกาขอถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิตบ้าง นำตนเองเข้ามาขอรับการบรรพชาอุปสมบท และศึกษาปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุมรรคผลแตกต่างกันไปบ้าง นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังได้เสด็จไปประทับอยู่ที่ริมสระโบกขรณีชื่อคัคครา เขตกรุงจำปา เพื่อทรงแสดงธรรมโปรดชาวกรุงจำปาเป็นครั้งคราว

เรื่องภิกษุชาวกรุงจำปา นับเป็นเรื่องที่ยืนยันให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่แพร่เข้าไปสู่จิตใจของชาวแคว้นอังคะได้อีกรูปแบบหนึ่ง ภิกษุชาวกรุงจำปาจำนวนหลายรูป เมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว ได้พากันจาริกไปจนถึงวาสภคาม เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาฬี

ณ วาสภคามแห่งนี้ มีท่านพระกัสสปโคตรเป็นเจ้าอาวาสอยู่ประจำ ท่านเจ้าอาวาสรูปนี้เป็นภิกษุที่มีอัธยาศัยดีงาม และฉลาดในการปฏิสังขณ ท่านได้ตั้งความปรารถนาดีอยู่ตลอดเวลาว่า “ทำอย่างไรหนอ ภิกษุผู้มีศีลดีงามที่ยังไม่เคยมาขอลิขิตมา และภิกษุผู้มีศีลดีงามที่มาแล้วก็ขอให้อยู่ผาสุก อาวาสนี้จะเจริญงอกงามไพบุลย์ต่อไปได้ก็ด้วยอาการอย่างนี้”

ท่านพระกัสสปโคตรได้มองเห็นภิกษุชาวกรุงจำปาจำนวนดังกล่าว กำลังเดินทางมุ่งหน้ามาสู่วาสภคาม ท่านจึงรีบปูอาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า และกระเบื้องเช็ดเท้า เมื่อภิกษุเหล่านั้นเดินทางมาถึงแล้ว ท่านก็รีบลุกไปรับบาตรและจีวร จัดแจงน้ำสรง ตลอดจนข้าวต้ม ของควรเคี้ยวและภัตตาหารให้ฉันโดยไม่มีสิ่งใดขาดตกบกพร่อง

เมื่อได้รับการต้อนรับอย่างสะดวกสบายทุกอย่างเช่นนี้ ภิกษุชาวกรุงจำปาเหล่านั้นจึงปรึกษากันว่า “ท่านเจ้าอาวาสรูปนี้มีอัธยาศัยดีจริง ๆ จัดแจงน้ำสรง ตลอดจนข้าวต้ม ของควรเคี้ยวและภัตตาหารให้พวกเราฉันอย่างอุดมสมบูรณ์ สมควรอย่างยิ่งที่พวกเราจะได้พักอยู่ที่อาวาสแห่งนี้ต่อไป” จากนั้นจึงพากันพักอยู่ที่วาสภคามแห่งนี้โดยมิได้คิดที่จะจาริกไปที่อื่น

ต่อมาท่านพระกัสสปโคตรคิดว่า“พวกภิกษุอาคันตุกะชาวกรุงจำปาเหล่านี้ ไม่ต้องลำบากในฐานะที่เป็นพระอาคันตุกะอีกต่อไป เพราะมาพักอยู่ที่นี้เป็นเวลานานจนรู้จักหนทางไปบิณฑบาตเป็นอย่างดี การที่จะให้จัดแจงทุกสิ่งทุกอย่างให้ตลอดชีวิตนั้นคงไม่ได้ อนึ่ง การออกปากขอยุเป็นนิตย์ย่อมไม่เป็นที่พอใจของคนทั้งหลาย เมื่อเป็น

เช่นนี้จึงสมควรที่จะเลิกจัดข้าวต้ม ของควรเคี้ยว และภัตตาหารเป็นต้นได้แล้ว” จากนั้นจึงเลิกจัดแจงข้าวต้ม ของควรเคี้ยว และภัตตาหารถวายภิกษุอาคันตุกะชาวกรุงจำปาดังที่เคยปฏิบัติมา

เมื่อไม่ได้รับความสะดวกสบายดังกล่าว ภิกษุอาคันตุกะชาวกรุงจำปาก็ปรึกษากันว่า “เมื่อก่อนนี้ท่านเจ้าอาวาสรูปนี้เคยจัดแจงทุกสิ่งทุกอย่างให้พวกเราดีมาก แต่บัดนี้มิได้จัดแจงอะไรให้เลย สมควรที่พวกเราจะลงอุกเขปนียกรรม คือไม่คบค้าสมาคมกับท่านเจ้าอาวาสรูปนี้อีกต่อไป” จากนั้นจึงกล่าวกับท่านพระกัสสปโคตรว่า “เมื่อก่อนท่านจัดแจงน้ำสรง แม้วัวต้ม ของควรเคี้ยวและภัตตาหารก็จัดให้ แต่บัดนี้มิได้จัดแจงอะไรให้เลย ท่านต้องอาบัติ(ทุกกฏ)แล้ว ท่านเห็นอาบัตินั้นไหม”

ท่านพระกัสสปโคตรได้เรียนให้ภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้นทราบ ว่า “ท่านทั้งหลาย ผมไม่มีอาบัติที่จะพึงเห็น” แต่ภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้นก็ไม่ยอมรับฟังคำชี้แจงใด ๆ จึงพร้อมกันมีมติลงอุกเขปนียกรรมแก่ท่านพระกัสสปโคตรในเพราะการไม่เห็นอาบัติ

เมื่อถูกภิกษุอาคันตุกะชาวกรุงจำปาลงอุกเขปนียกรรมดังกล่าวแล้ว ท่านพระกัสสปโคตรก็คิดว่า “เราไม่รู้เรื่องนี้ว่า ‘นั่นเป็นอาบัติหรือไม่เป็นอาบัติ เราต้องอาบัติหรือไม่ต้องอาบัติ เราถูกลงอุกเขปนียกรรมหรือไม่ถูกลงอุกเขปนียกรรม ด้วยกรรมที่ชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรม ถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ควรแก้เหตุหรือไม่ควรแก้เหตุ’ เมื่อเป็นเช่นนี้ สมควรที่เราจะเดินทางไปกรุงจำปา เพื่อกราบทูลถามพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้ให้แน่ชัด” จากนั้นจึงออกเดินทางจากวาสวกคาม เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ รอนแรมรอนวันเพื่อไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ กรุงจำปา แคว้นอังคะ ต่อไป

ภายหลังจากที่ท่านพระกัสสปโคตรเดินทางไปถึงกรุงจำปา แคว้นอังคะ และเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ริมสระโบกขรณีชื่อคัคครา พร้อมทั้งกราบทูลเรื่องที่ท่านถูกภิกษุชาวกรุงจำปาลงอุกเขปนียกรรมให้ทรงทราบแล้ว พระองค์จึงตรัสว่า :-

“นั่นไม่เป็นอาบัติ นั่นเป็นอาบัติหามีได้ เธอไม่ต้องอาบัติ เธอต้องอาบัติหามีได้ เธอไม่ถูกลงอุกเขปนียกรรม เธอถูกลงอุกเขปนียกรรมหามีได้ เธอถูกลงอุกเขปนียกรรมด้วยกรรมที่ไม่ชอบธรรม ไม่ถูกต้อง ไม่ควรแก้เหตุ เธอจงไปอยู่ในวาสวกคามนั้นแหละ”

เมื่อได้ทราบพระพุทธดำรัสดังกล่าวแล้ว ท่านพระกัสสปโคตรจึงกราบทูลลา พระพุทธเจ้า แล้วลุกจากอาสนะ ทำประทักษิณแล้วออกเดินทางจากกรุงจำปา แคว้นอังคะ มุ่งหน้าสู่วาสกคาม เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ ต่อไป

ในขณะเดียวกันนั้น ภิกษุชาวกรุงจำปาที่มีมติลงอุกเขปนียกรรมแก่ท่านพระกัสสปโคตรดังกล่าวแล้ว ก็เกิดความกังวลเดือดร้อนใจ จึงปรึกษากันว่า “การที่เราลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้บริสุทธิ์ ผู้ไม่ต้องอาบัติ เพราะเรื่องที่ไม่สมควร เพราะเหตุที่ไม่สมควรนั้น ไม่ใช่ลาภของพวกเรา พวกเราไม่มีลาภ พวกเราได้ชั่วแล้ว พวกเราได้ไม่ดีแล้ว สมควรที่พวกเราจะเดินทางกลับไปทีกรุงจำปาเพื่อแสดงโทษที่ล่วงเกิน โดยยอมรับผิดชอบในพุทธสำนัก” จากนั้นจึงเก็บเสนาสนะ ถือบาตรและจีวร ออกเดินทางจากวาสกคาม เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ รอนแรมรอนวันเพื่อไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ กรุงจำปา แคว้นอังคะ

ภายหลังจากที่เดินทางถึงกรุงจำปา แคว้นอังคะ และเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ริมสระโบกขรณีชื่อคัคคราแล้ว ภิกษุชาวกรุงจำปาเหล่านั้นได้กราบทูลให้ทรงทราบเรื่องที่พวกตนเกิดความกังวลเดือดร้อนใจ ที่ได้มีมติลงอุกเขปนียกรรมแก่ท่านพระกัสสปโคตรดังกล่าวแล้ว

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงสอบถามและทราบเรื่องโดยตลอดแล้ว จึงทรงดำนิว่า “โมฆบุรุษทั้งหลาย การกระทำของพวกเธอไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำเลย ทำไมพวกเธอจึงได้ลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้บริสุทธิ์ ไม่มีอาบัติ เพราะเรื่องที่ไม่สมควร เพราะเหตุที่ไม่สมควรเล่า การกระทำอย่างนี้ มิได้เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส...” จากนั้นจึงทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย สงฆ์ไม่พึงลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้บริสุทธิ์ ไม่มีอาบัติ เพราะเรื่องที่ไม่สมควร เพราะเหตุที่ไม่สมควร สงฆ์หมู่ใดลงอุกเขปนียกรรมต้องอาบัติทุกกฏ”

ทันทีที่ทราบพระพุทธดำรัสแล้ว ภิกษุชาวกรุงจำปาจึงลุกจากอาสนะ ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง แล้วขบศีระะลงแทบพระบาทของพระพุทธเจ้า พลาญกราบทูลพร้อมกันว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายได้กระทำความผิด เพราะความโง่เขลาเบาปัญญา ที่ได้ลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้บริสุทธิ์ ไม่มีอาบัติ

เพราะเรื่องที่ไม่สมควร เพราะเหตุที่ไม่สมควร ขอพระผู้มีพระภาคโปรดรับการขอขมา เพื่อความสำรวมต่อไปเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย การที่พวกเธอเห็นความผิดเป็นความผิดแล้วแก้ไขให้ถูกต้อง ชื่อนั้นเรายอมรับ เพราะการที่บุคคลเห็นความผิดเป็นความผิดแล้วแก้ไขให้ถูกต้อง และสำรวมต่อไป นี่เป็นความเจริญในวินัยของพระอรหันต์”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุชาวกรุงจำปามีมติลงอุกเขปนียกรรมในครั้งนี้ เพราะเกิดความขัดเคืองใจที่ท่านพระกัสสปโคตรไม่ยอมจัดแจงน้ำสรง ข้าวต้ม ของควรเคี้ยวและภัตตาหารให้อย่างต่อเนื่องตลอดไป แต่เมื่อสำนักได้ก็ยอมรับผิดโดยไม่มีการอวดดีถืออื้อฉาว และกลับตัวใหม่ นับว่าเป็นเรื่องที่ควรศึกษาและยึดถือปฏิบัติเป็นแบบอย่างต่อไปอย่างแท้จริง

๒. กรรมที่ไม่ชอบธรรมและกรรมที่ชอบธรรม

ต่อมาพวกภิกษุชาวกรุงจำปาก็หลายหมู่หลายคณะ ได้พากันทำกรรมในลักษณะเดียวกันนี้อีกหลายรูปแบบแตกต่างกันไป คือ :-

ทำกรรมแบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม

ทำกรรมพร้อมเพรียงกันโดยไม่ชอบธรรม

ทำกรรมแบ่งพวกโดยชอบธรรม

ทำกรรมแบ่งพวกโดยธรรมปฏิรูป

ทำกรรมพร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป

ภิกษุรูปเดียวลงอุกเขปนียกรรมภิกษุรูปเดียว

ภิกษุรูปเดียวลงอุกเขปนียกรรมภิกษุ ๒ รูป

ภิกษุรูปเดียวลงอุกเขปนียกรรมภิกษุหลายรูป

ภิกษุรูปเดียวลงอุกเขปนียกรรมสงฆ์

ภิกษุ ๒ รูปลงอุกเขปนียกรรมภิกษุรูปเดียว

ภิกษุ ๒ รูปลงอุกเขปนียกรรมภิกษุ ๒ รูป

ภิกษุ ๒ รูปลงอุกเขปนียกรรมภิกษุหลายรูป

ภิกษุ ๒ รูปลงอุกเขปนียกรรมสงฆ์

ภิกษุหลายรูปลงอุกเขปนียกรรมภิกษุรูปเดียว

ภิกษุหลายรูปลงอุกเขปนียกรรมภิกษุ ๒ รูป

ภิกษุหลายรูปลงอุกเขปนียกรรมภิกษุหลายรูป

ภิกษุหลายรูปลงอุกเขปนียกรรมสงฆ์

สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมสงฆ์

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบการทำกรรมของพวกภิกษุชาวกรุงจำปาดังกล่าว จึงทรงรับสั่งเรียกภิกษุเหล่านั้นมาตริสถาม และเมื่อทรงทราบความจริงทั้งหมดแล้ว พระองค์จึงตรัสห้ามมิให้ทำกรรมเช่นนั้น เพราะไม่จัดเป็นกรรมที่ควรทำและไม่ชอบธรรมอีกด้วย พร้อมทั้งได้ตรัสกรรม ๔ ประการ คือ :-

๑. กรรมที่แบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรม
๒. กรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยไม่ชอบธรรม
๓. กรรมที่แบ่งพวกโดยชอบธรรม
๔. กรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม

กรรมที่แบ่งพวกโดยไม่ชอบธรรมนั้น พระองค์ตรัสว่าไม่ถูกต้อง ไม่ควรแก่เหตุ เพราะไม่ชอบธรรมและแบ่งพวก กรรมเช่นนี้ไม่ควรทำและไม่อนุญาตให้ทำ

กรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยไม่ชอบธรรมนั้น พระองค์ตรัสว่าไม่ถูกต้อง ไม่ควรแก่เหตุ เพราะไม่ชอบธรรม กรรมเช่นนี้ไม่ควรทำและไม่อนุญาตให้ทำ

กรรมที่แบ่งพวกโดยชอบธรรมนั้น พระองค์ก็ตรัสว่าไม่ถูกต้อง ไม่ควรแก่เหตุ เพราะแบ่งพวก กรรมเช่นนี้ไม่ควรทำและไม่อนุญาตให้ทำ

ส่วนกรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรมนั้น พระองค์ตรัสว่าเป็นกรรมที่ถูกต้อง ควรแก่เหตุ เพราะชอบธรรม เพราะพร้อมเพรียงกัน กรรมเช่นนี้ควรทำและอนุญาตให้ทำ

ต่อมาพวกกิษุณัพพัคคีย์ได้พากันทำกรรมในลักษณะเช่นนี้อีก และที่แตกต่างไปจากนี้อีกก็มี เช่น ทำกรรมที่อุตติวิบัติแต่อนุสาวนา^๒สมบูรณ์บ้าง ทำกรรมที่อนุสาวนาวิบัติแต่อุตติสมบูรณ์บ้าง ทำกรรมที่อุตติวิบัติอนุสาวนาวิบัติบ้าง ทำกรรมเว้นจากธรรมบ้าง ทำกรรมเว้นจากวินัยบ้าง ทำกรรมเว้นจากสัตตสุตตบ้าง ทำกรรมที่ถูกค้ำแล้วและขึ้นทำ ไม่ชอบธรรม เป็นกรรมไม่ถูกต้อง ไม่ควรแก้เหตุบ้าง

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว ได้ดำหนิการกระทำของกิษุณเหล่านั้น โดยอนกปการ พร้อมทั้งตรัสว่า กรรมเหล่านี้ไม่จัดเป็นกรรมและไม่ควรทำ จากนั้นได้ตรัสกรรม ๖ ประเภท คือ :-

๑. กรรมไม่ชอบธรรม
๒. กรรมที่แบ่งพวก
๓. กรรมที่พร้อมเพรียงกันทำ
๔. กรรมที่แบ่งพวกโดยธรรมปฏิรูป
๕. กรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป
๖. กรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม

กรรมไม่ชอบธรรม พระองค์ทรงอธิบายแยกออกเป็น ๑๒ นัย กล่าวคือ :-

๑. ในอุตติหุตติกรรม ถ้ากิษุณทำกรรมด้วยอุตติ ๑ ครั้ง ไม่สวดกรรมวาจาชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม
๒. ในอุตติหุตติกรรม ถ้าทำกรรมด้วยอุตติ ๒ ครั้ง แต่ไม่สวดกรรมวาจาชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม
๓. ในอุตติหุตติกรรม ถ้าทำกรรมด้วยกรรมวาจา ๑ ครั้ง แต่ไม่ตั้งอุตติชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม
๔. ในอุตติหุตติกรรม ถ้าทำกรรมด้วยกรรมวาจา ๒ ครั้ง แต่ไม่ตั้งอุตติชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม

^๑ **อุตติ** หมายถึงคำเผด็จสงฆ์ หรือการประกาศให้สงฆ์ทราบเพื่อทำกิจร่วมกัน

^๒ **อนุสาวนา** หมายถึงคำสวดประกาศ หรือคำประกาศความปรึกษาและตกลงของสงฆ์

๑๔๖

๕. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าทำกรรมด้วยญัตติ ๑ ครั้ง แต่ไม่สวดกรรมวาจา ชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม

๖. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าทำกรรมด้วยญัตติ ๒ ครั้ง แต่ไม่สวดกรรมวาจา ชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม

๗. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าทำกรรมด้วยญัตติ ๓ ครั้ง แต่ไม่สวดกรรมวาจา ชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม

๘. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าทำกรรมด้วยญัตติ ๔ ครั้ง แต่ไม่สวดกรรมวาจา ชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม

๙. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าทำกรรมด้วยกรรมวาจา ๑ ครั้ง แต่ไม่ตั้งญัตติ ชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม

๑๐. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าทำกรรมด้วยกรรมวาจา ๒ ครั้ง แต่ไม่ตั้งญัตติ ชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม

๑๑. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าทำกรรมด้วยกรรมวาจา ๓ ครั้ง แต่ไม่ตั้งญัตติ ชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม

๑๒. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าทำกรรมด้วยกรรมวาจา ๔ ครั้ง แต่ไม่ตั้งญัตติ ชื่อว่ากรรมไม่ชอบธรรม

กรรมที่แบ่งพวก พระองค์ทรงอธิบายแยกออกเป็น ๖ นัย กล่าวคือ :-

๑. ในญัตติทุติยกรรม ถ้าภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นไม่ได้มา จันตะของภิกษุผู้ควรแก่จันตะก็ไม่ได้นำมา ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันก็คัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวก

๒. ในญัตติทุติยกรรม ถ้าภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมา แต่จันตะของภิกษุผู้ควรแก่จันตะไม่ได้นำมา ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วคัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวก

๓. ในญัตติทุติยกรรม ถ้าภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมา จันตะของภิกษุผู้ควรแก่จันตะก็ได้นำมาแล้ว แต่ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วคัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวก

๑๔๓

๔. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นไม่ได้มา จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะก็ยังไม่ได้นำมา ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันก็คัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวก

๕. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด แต่จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะไม่ได้นำมา ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วก็คัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวก

๖. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมา จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะก็นำมาแล้ว แต่ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วคัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวก

กรรมที่พร้อมเพรียงกันทำ พระองค์ทรงอธิบายแยกออกเป็น ๒ นัย กล่าวคือ :-

๑. ในญัตติทุติยกรรม ถ้าภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมา จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะก็ได้นำมาแล้ว ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วก็ไม่คัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่พร้อมเพรียงกันทำ

๒. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมา จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะได้นำมาแล้ว ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วก็ไม่คัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่พร้อมเพรียงกันทำ

กรรมที่แบ่งพวกกันโดยธรรมปฏิรูป พระองค์ทรงอธิบายแยกออกเป็น ๖ นัย กล่าวคือ :-

๑. ในญัตติทุติยกรรม ถ้าสวดกรรมวาจาจาก่อน ตั้งญัตติภายหลัง ภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นไม่ได้มา จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะไม่ได้นำมา ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วก็คัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวกกันโดยธรรมปฏิรูป

๒. ในญัตติทุติยกรรม ถ้าสวดกรรมวาจาจาก่อน ตั้งญัตติภายหลัง ภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมา แต่จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะไม่ได้นำมา ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วก็คัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวกกันโดยธรรมปฏิรูป

๓. ในบัญญัติกรรม ถ้าสวดกรรมวาก่อน ตั้งญัตติภายหลัง ภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมา จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะก็นำมาแล้ว แต่ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วคัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวกกันโดยธรรมปฏิรูป

๔. ในบัญญัติกรรม ถ้าสวดกรรมวาก่อน ตั้งญัตติภายหลัง ภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นไม่ได้มา จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะก็ไม่ได้นำมา ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วคัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวกกันโดยธรรมปฏิรูป

๕. ในบัญญัติกรรม ถ้าสวดกรรมวาก่อน ตั้งญัตติภายหลัง ภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมาแล้ว แต่จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะก็ไม่ได้นำมา ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันก็คัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวกกันโดยธรรมปฏิรูป

๖. ในบัญญัติกรรม ถ้าสวดกรรมวาก่อน ตั้งญัตติภายหลัง ภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมาแล้ว จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะก็นำมาแล้ว แต่ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วคัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่แบ่งพวกกันโดยธรรมปฏิรูป

กรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป พระองค์ทรงอธิบายแยกออกเป็น ๒ นัย กล่าวคือ :-

๑. ในบัญญัติกรรม ถ้าสวดกรรมวาก่อน ตั้งญัตติภายหลัง ภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมาแล้ว จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะก็นำมาแล้ว ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วก็ไม่คัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป

๒. ในบัญญัติกรรม ถ้าสวดกรรมวาก่อน ตั้งญัตติภายหลัง ภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมาแล้ว จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะก็นำมาแล้ว ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วก็ไม่คัดค้าน ชื่อว่ากรรมพร้อมเพรียงกันโดยธรรมปฏิรูป

กรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม พระองค์ทรงอธิบายแยกออกเป็น

๒ นัย กล่าวคือ :-

๑. ในญัตติทุติยกรรม ถ้าตั้งญัตติก่อน ทำกรรมด้วยกรรมวาจา ๑ ครั้งภายหลัง ภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมาแล้ว จันตะของภิกษุผู้ควรแก้ จันตะก็นำมาแล้ว ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วก็ไม่คัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม

๒. ในญัตติจตุตถกรรม ถ้าตั้งญัตติก่อน ทำกรรมด้วยกรรมวาจา ๓ ครั้งภายหลัง ภิกษุผู้เข้ากรรมกำหนดจำนวนไว้เท่าใด ภิกษุเหล่านั้นมาแล้ว จันตะของภิกษุผู้ควรแก้จันตะก็นำมาแล้ว ภิกษุที่อยู่พร้อมหน้ากันแล้วก็ไม่คัดค้าน ชื่อว่ากรรมที่พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรม

นอกจากกรรมที่ไม่ชอบธรรมและกรรมที่ชอบธรรมดังกล่าวแล้ว พระองค์ยังตรัสกรรมที่ไม่ชอบธรรมและกรรมที่ชอบธรรมต่อไปอีกว่า :-

กรรมที่ไม่ชอบธรรม พระองค์ตรัสการลงอุกเขปนียกรรมที่ไม่ชอบธรรมไว้ ๗ กรณี คือ :-

๑. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ไม่มีอาบัติที่พึงเห็น
๒. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ไม่มีอาบัติที่พึงทำคืน
๓. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ไม่มีทิวฏฐิปาที่พึงสละ
๔. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ไม่มีอาบัติที่พึงเห็น และไม่มีอาบัติที่พึงทำคืน
๕. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ไม่มีอาบัติที่พึงเห็น และไม่มีทิวฏฐิปาที่พึงสละ
๖. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ไม่มีอาบัติที่พึงทำคืน และไม่มีทิวฏฐิปาที่พึงสละ
๗. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ไม่มีอาบัติที่พึงเห็น ไม่มีอาบัติที่พึงทำคืน และไม่มีทิวฏฐิปาที่พึงสละ

นอกจากนี้พระองค์ยังตรัสการลงอุกเขปนียกรรมที่ไม่ชอบธรรมไว้อีก ๗ กรณี คือ

๑๕๐

๑. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ยอมรับว่าเห็นอาบัติ
๒. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ยอมรับว่าจะทำคืนอาบัติ
๓. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ยอมรับว่าจะสละทิฏฐิบาป
๔. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ยอมรับว่าเห็นอาบัติและจะทำคืนอาบัติ
๕. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ยอมรับว่าเห็นอาบัติ และจะสละทิฏฐิบาป
๖. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ยอมรับว่าจะทำคืนอาบัติ และจะสละทิฏฐิบาป
๗. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้ยอมรับว่าเห็นอาบัติ จะทำคืนอาบัติ และจะสละทิฏฐิบาป

กรรมที่สงฆ์ ภิกษุหลายรูป หรือภิกษุรูปเดียวก็ตาม ลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุในลักษณะดังที่กล่าวมานี้ ชื่อว่ากรรมที่ไม่ชอบธรรม

กรรมที่ป้อนธรรม พระองค์ตรัสการลงอุกเขปนียกรรมที่ชอบธรรมไว้ ๗ กรณี คือ :-

๑. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้มีอาบัติที่พึงเห็น แต่ปฏิเสธว่าไม่มีอาบัติที่พึงเห็น
๒. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้มีอาบัติที่พึงทำคืน แต่ปฏิเสธว่าไม่มีอาบัติที่พึงทำคืน
๓. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้มีทิฏฐิบาปที่พึงสละ แต่ปฏิเสธว่าไม่มีทิฏฐิบาปที่พึงสละ
๔. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้มีอาบัติที่พึงเห็น และมีอาบัติที่พึงทำคืน แต่ปฏิเสธว่าไม่มีอาบัติที่พึงเห็น และไม่มีอาบัติที่พึงทำคืน
๕. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้มีอาบัติที่พึงเห็น และมีทิฏฐิบาปที่พึงสละ แต่ปฏิเสธว่าไม่มีอาบัติที่พึงเห็น และไม่มีทิฏฐิบาปที่พึงสละ
๖. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้มีอาบัติที่พึงทำคืน และมีทิฏฐิบาปที่พึงสละ แต่ปฏิเสธว่าไม่มีอาบัติที่พึงทำคืน และไม่มีทิฏฐิบาปที่พึงสละ

๗. การลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้มีอาบัติที่พึงเห็น มีอาบัติที่พึงทำคืน และมีทิวฎิบาปที่พึงสละ แต่ปฏิเสธว่าไม่มีอาบัติที่พึงเห็น ไม่มีอาบัติที่พึงทำคืน และไม่มีทิวฎิบาปที่พึงสละ

กรรมที่สงฆ์ ภิกษุหลายรูป หรือภิกษุรูปเดียวก็ตาม ลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุในลักษณะดังที่กล่าวมานี้ ชื่อว่ากรรมที่ชอบธรรม

นอกจากนี้พระองค์ยังตรัสตอบปัญหาของท่านพระอุบาลี ที่กราบทูลถามว่า “กรรมที่ควรทำต่อหน้า แต่สงฆ์กลับพร้อมเพรียงกันทำลับหลัง กรรมนั้นจัดว่าเป็นกรรมที่ชอบด้วยธรรม และเป็นกรรมที่ชอบด้วยวินัยหรือ พระพุทธเจ้าข้า” โดยพระองค์ตรัสตอบว่า “กรรมนั้นจัดว่าเป็นกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรม และเป็นกรรมที่ไม่ชอบด้วยวินัย”^๑

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า กรรมที่สงฆ์ ภิกษุหลายรูป หรือภิกษุรูปเดียวก็ตาม จะลงโทษแก่ภิกษุรูปใดก็จะต้องพิจารณาให้ถ่องแท้ว่า ภิกษุรูปนั้นมีอาบัติ เห็นอาบัติ และมีทิวฎิบาป แต่ปฏิเสธว่า ไม่มีอาบัติ ไม่เห็นอาบัติ และไม่ยอมสละทิวฎิบาป ซึ่งถือว่ามีเรื่องและเหตุสมควร จึงจะถือว่าเป็นกรรมที่ชอบธรรมตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ หากมิเช่นนั้นก็จะกลายเป็นกรรมที่ไม่ชอบธรรมและจะต้องอาบัติทุกกฏอีกด้วย

๓. นิคคหกรรม

อาบัติ คือความผิดหรือโทษเฉพาะตนที่ภิกษุใดล่วงละเมิดสิกขาบท ภิกษุนั้นจะต้องได้รับด้วยตนของตน โดยไม่จำเป็นต้องรอให้ภิกษุอื่นหรือคนอื่นโทษเสียก่อน เช่น ภิกษุเสพเมถุนธรรมต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุมีจิตกำหนดสำเร็จความใคร่ให้ตนเอง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ภิกษุเก็บอดิเรกจีวรไว้เกิน ๑๐ วัน ต้องอาบัตินิสสัคคีย-ปาจิตติย ภิกษุพูดเท็จต้องอาบัติปาจิตติยหรือภิกษุนำอาหารในเวลาวิกาลต้องอาบัติปาจิตติย เป็นต้น

^๑ ดูรายละเอียดของเรื่องนี้ใน วิ.ม. (แปล) ๕/๔๐๐-๔๐๖/๒๔๘-๒๔๘

ส่วน**นิคคกรรม** คือมาตรการทางพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับข่ม กำราบ หรือลงโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติดีแล้วไม่ยอมรับผิดชอบ หรือไม่ยอมประพฤติกลับตนใหม่ หากปล่อยไว้ก็จะกลายเป็นความหมักหมมเรื้อรังที่จะนำความเดือดร้อนเสื่อมเสียมาสู่คณะสงฆ์ส่วนใหญ่ นิคคกรรมที่จะนำมากล่าวในที่นี้มี ๕ ประเภท กล่าวคือ :-

๑. **ทัชชณียกรรม** คือการลงโทษด้วยการชูป โดยสงฆ์จะลงโทษนี้แก่ภิกษุผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์
๒. **นิยสกรรม** คือการลงโทษด้วยการให้กลับไปถือนิสัยใหม่ โดยสงฆ์จะลงโทษนี้แก่ภิกษุผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ไม่มีมารยาท
๓. **ปัพพาทนียกรรม** คือการลงโทษด้วยการขับไล่ โดยสงฆ์จะลงโทษนี้แก่ภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล มีมารยาทเลวทราม
๔. **ปฏิสารณียกรรม** คือการลงโทษด้วยการให้กลับสำนึกได้ โดยสงฆ์จะลงโทษนี้แก่ภิกษุผู้ต่ำบริภาษคฤหัสถ์
๕. **อุกเขปนียกรรม** คือการลงโทษด้วยการยกออกจากหมู่ โดยสงฆ์จะลงโทษนี้แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้ว แต่ไม่ยอมรับว่าต้องอาบัติ ไม่ยอมทำคืนอาบัติ และไม่ยอมสละทิฏฐิบาป

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า นิคคกรรมทั้ง ๕ ประเภทดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ใช้เป็นมาตรการสำหรับลงโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติดีแล้วไม่ยอมรับผิดชอบ ไม่ยอมกลับตัวใหม่ หรือจะเรียกว่าภิกษุผู้ดื้อธรรมดื้อวินัยก็ได้ ซึ่งหากปล่อยไว้โดยไม่มีการทำอะไรที่สงฆ์จะลงโทษได้ ก็จะก่อความหมักหมมเสื่อมเสียให้เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

๔. สาเหตุการลงนิคคกรรม

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า นิคคกรรมคือมาตรการที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับลงโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติดีแล้วยังอวดดีถืออริ้นจนกลายเป็นการดื้อธรรมดื้อวินัย ส่วนสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์พร้อมเพรียงกันโดยชอบธรรมมีมติลงนิคคกรรมแก่ภิกษุผู้ประพฤติดินผิตพลาดเสียหายนั้น พระองค์ทรงอธิบายไว้ว่า :-

๑. **ตัชชนิยกรม** ใช้สำหรับลงโทษแก่ภิกษุผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์อยู่เป็นประจำโดยไม่ยอมรับฟังคำว่ากล่าวตักเตือนด้วยความปรารถนาดีจากเพื่อนภิกษุหรือจากสงฆ์แต่อย่างใด
๒. **นิยสกรม** ใช้สำหรับลงโทษแก่ภิกษุผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้ อยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์อันไม่สมควร โดยไม่ยอมรับฟังคำว่ากล่าวตักเตือนด้วยความปรารถนาดีจากเพื่อนภิกษุหรือจากสงฆ์แต่อย่างใด
๓. **ปัฟฟาชนิยกรม** ใช้สำหรับลงโทษแก่ภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล มีมารยาททราม โดยไม่ยอมรับฟังคำว่ากล่าวตักเตือนด้วยความปรารถนาดีจากเพื่อนภิกษุหรือจากสงฆ์แต่อย่างใด
๔. **ปฏิสารณิยกรม** ใช้สำหรับลงโทษแก่ภิกษุผู้ด่าบริภาษพวกคฤหัสถ์ โดยไม่ยอมรับฟังคำว่ากล่าวตักเตือนด้วยความปรารถนาดีจากเพื่อนภิกษุหรือจากสงฆ์แต่อย่างใด
๕. **อุกเขปนนิยกรม** ใช้สำหรับลงโทษแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ปรารถนาจะเห็นอาบัติหรือไม่ยอมรับว่าต้องอาบัติ ต้องอาบัติแล้วไม่ปรารถนาจะทำคืนอาบัติ และไม่ปรารถนาจะสละทิฏฐิบาป โดยไม่ยอมรับฟัง

คำว่ากล่าวตักเตือนด้วยความปรารถนาดีจากเพื่อนภิกษุหรือจาก
สงฆ์แต่อย่างใด

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า สาเหตุที่ต้องลงนิคคกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งแก่
ภิกษุที่ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าต้องอาบัติ หรือต้องอาบัติแล้วไม่ยอมทำคืนอาบัติ
ไม่ยอมสละทิฏฐิบาปเป็นสำคัญ

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในจัมเปยขันธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าภิกษุชาวกรุง
จำปาได้ว่า สาธารณสำคัญของขันธกะนี้เน้นเรื่องนิคคกรรม ๕ ประเภท คือ
ตัชฌนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาทนียกรรม ปฏิสารณียกรรม และอุกเขปนียกรรม
ที่ภิกษุหรือสงฆ์จะมีมติลงโทษแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าต้องอาบัติเป็นต้น
ในขณะที่อาบัตินั้นเป็นเรื่องเฉพาะตนหรือเป็นเรื่องที่เนื่องด้วยตน นั่นก็คือเมื่อละเมียด
สิกขาบทก็ต้องอาบัติโดยทันที ดังความโดยสังเขปตามที่กล่าวไว้แล้ว

โกสัมพิกขันธกะ

โกสัมพิกขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยเรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพี พระสังคีติกา-
จารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๓๖ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องภิกษุ
ชาวกรุงโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน เรื่องที่ฆาตุกุมาร เรื่องพระผู้มีพระภาคเสด็จหลีกไป
ประทับอยู่ที่ป่าปาริไลยกะ เรื่องเหตุแห่งความแตกแยก ๑๘ ประการ เป็นต้นไป
ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๕ ประเด็น คือ :-

๑. เรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพี
๒. เรื่องที่ฆาตุกุมาร
๓. การวางตัวต่อภิกษุผู้ทะเลาะกัน
๔. สังฆอุโบสถและสังฆสามัคคี
๕. การวินิจฉัยเรื่องพระวินัย

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ล้วนแต่มีความสำคัญที่สะท้อนให้เห็นมุมมองที่แตกต่างกันระหว่างพระวินัยธรกับพระสุตตันติกะในเรื่องเหลือน้ำไว้ในห้องสุขา จนนำไปสู่ความแตกแยกขยายวงกว้างออกไปตั้งแต่ภิกษุฝ่ายวินัยธรกับภิกษุฝ่ายสุตตันติกะ อุบาสกอุบาสิกาไปจนถึงหมู่เทพชั้นนอกนิษระบุ แต่ในที่สุดอุบาสกและอุบาสิกาไม่สามารถทนดูความแตกแยกที่ดำรงอยู่อย่างยาวนาน จึงพากันงดถวายอาหารบิณฑบาต ทำให้ภิกษุทั้งสองฝ่ายต้องยอมลดทิวฐิมานะแล้วพากันเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลขอขมาโทษ จึงทำให้เรื่องยุติลงได้

๑. เรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพี

กรุงโกสัมพี เป็นเมืองหลวงของแคว้นวังสะ ซึ่งเป็นแคว้นเอกราชอีกแคว้นหนึ่งในจำนวนแคว้นเอกราช ๑๖ แคว้น และนับเป็นแคว้นที่มีความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรมและประเพณีเช่นเดียวกับแคว้นเอกราชอื่น ๆ และเป็นอีกแคว้นหนึ่งที่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปประทับเพื่อแสดงธรรมโปรดชาวกรุงโกสัมพี

พระเจ้าอุเทน ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองแคว้นวังสะ พระราชประวัติของพระองค์มีความสลับซับซ้อน การประสูติและการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของพระองค์คล้ายกับเป็นเรื่องที่ไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ กล่าวคือ :-

เข้าวันหนึ่ง ขณะที่พระเจ้าปรันตปะ พระมหากษัตริย์แคว้นวังสะ และพระมเหสีซึ่งขณะนั้นทรงพระครรภ์แก่ใกล้จะถึงกำหนดประสูติกาล และทรงห่มผ้ากัมพลสีแดง มีราคา ๑๐๐,๐๐๐ ทั้งสองพระองค์กำลังประทับนั่งผิงแดดอ่อนอยู่ที่พระระเบียงพระตำหนัก นกหัสดีลิงค์ตัวหนึ่งซึ่งมีพละกำลังเท่ากับช้าง ๕ เชือก บินผ่านมาเห็นพระมเหสีทรงห่มผ้ากัมพลสีแดงดังกล่าว ก็เข้าใจว่าเป็นชิ้นเนื้อ จึงบินลงมาโฉบเอาพระมเหสีเข้าไปอยู่ในอุ้งเล็บแล้วบินขึ้นมุ่งหน้าสู่ป่าหิมพานต์

ในระหว่างที่นกหัสดีลิงค์กำลังบินนำพระมเหสีไปในอากาศนั้น พระนางทรงดำริว่าเมื่อนกหัสดีลิงค์บินไปถึงที่หมายแล้ว ก็จะส่งเสียงร้องขึ้นเพราะถ้าส่งเสียงร้องในขณะนี้ นกหัสดีลิงค์ก็จะตกใจแล้วทั้งพระนางตกลงมาถึงแก่ความตายได้

เมื่อนกหัสดีลิงค์บินนำพระมเหสีไปวางไว้บนยอดต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่ง ในป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นสถานที่ที่เคยนำสัตว์ต่าง ๆ มาจิกกินเป็นประจำ ต้นไทรใหญ่ต้นนี้มีลักษณะเป็นพุ่มหนาแน่นคล้ายกับมณฑป ในขณะที่นกหัสดีลิงค์กำลังมองกลับหลังดูหนทางที่บินมานั้น พระมเหสีทรงปรบพระหัตถ์และส่งเสียงร้องขึ้น ทำให้นกหัสดีลิงค์เกิดความกลัวบินหนีไป คือนั้นพระมเหสีทรงปวดพระครรภ์มาก เมมดั่งเค็ดำทะมินฟ้าร้องคำรามและฝนตกหนักตลอดทั้งคืนจนถึงรุ่งเช้า และในขณะที่อรุณกำลังขึ้นดวงอาทิตย์เริ่มส่องแสง พระนางก็ได้ประสูติพระราชโอรส และทรงขนานพระนามว่า “อุเทน” โดยทรงถือเอาเมฆ ภูเขา และอรุณ ทั้ง ๓ อย่างเป็นนิมิต

ในเช้าวันนั้นเอง **อัครกัปดาบส** ซึ่งทรงสละราชสมบัติกษัตริย์แคว้นอัครกัปปะ ออกผนวชเป็นดาบสมาม่าเพืู่ญณานอยู่ที่ป่าหิมพานต์แห่งนี้มาเป็นเวลายาวนาน ได้ไปที่ต้นไทรใหญ่ต้นนั้นเพื่อเลือกเก็บกระดูกสัตว์ที่นกหัสดีลิงค์นำมาจิกกินแล้วทิ้งลงมา เพื่อนำกระดูกสัตว์ดังกล่าวมาทุบ แล้วต้มต้มน้ำดังที่เคยปฏิบัติมา พลันก็ได้ยินเสียงเด็กทารกร้องดังลงมาจากยอดต้นไทรใหญ่นั้น จึงแหงนขึ้นไปดูก็เห็นพระมเหสีและทารกน้อยอยู่บนยอดต้นไทรใหญ่ดังกล่าว จากนั้นจึงตะโกนถามขึ้นไปว่า “เธอเป็นใคร” ก็ได้รับคำตอบตอบลงมาว่า “ดิฉันเป็นมนุษย์”

เมื่อตะโกนขึ้นไปถามทราบความโดยตลอดแล้ว อัครกัปดาบสจึงขึ้นไปบนต้นไทร เพื่อนำพระนางลงมา แต่พระนางก็ตรัสว่า “ดิฉันเป็นกษัตริย์ ท่านอย่าถูกต้องตัวดิฉันและลูกน้อย” อัครกัปดาบสจึงกล่าวว่า “ตัวเราเองก็เป็นกษัตริย์” พร้อมทั้งแสดงจริยาวัตรของกษัตริย์ให้ดูจนพระนางทรงยอมรับ จากนั้นจึงนำพระนางและพระราชกุมารลงมาจากต้นไทรใหญ่ด้วยความปลอดภัย แล้วนำไปเลี้ยงดูที่อาศรมด้วยความเมตตา โดยมีได้แสดงความเกี่ยวข้องในทางชู้สาวแต่อย่างใดทั้งสิ้น

พระนางทรงดำริว่า “เราไม่รู้จักหนทางที่มาที่นี่ ไม่รู้จักหนทางที่จะไปจากที่นี่ และไม่รู้จักคุ้นเคยกับดาบสผู้นี้มาก่อน ถ้าท่านดาบสผู้นี้หนีไป เราและลูกก็คงตายอยู่ที่นี่ สมควรที่เราจะทำให้ดาบสผู้นี้ไม่คิดหนีไปจากเรา” จากนั้นจึงทรงใช้มารยาหญิงยั่วยวนด้วยการนุ่งผ้าหลุดบ้าง ห่มผ้าหลุดบ้าง จนกระทั่งอัครกัปดาบสสืลวิบัติ ยอมอยู่กินร่วมกันฉันทามีภรรยา และช่วยกันทะนุถนอมกล่อมเลี้ยงพระราชกุมารจนเจริญวัยโดยลำดับ

ต่อมาอัลลากับปดาบสได้ตรวจดูดาวนักษัตรบนท้องฟ้า เห็นดาวนักษัตรประจำพระเจ้าปรันตปะเศร่าหมอง จึงทูลให้พระมเหสีทรงทราบฯว่า “พระเจ้าปรันตปะแห่งกรุงโกสัมพีสวรรคตแล้ว” พระนางทรงกันแสงด้วยความเสียพระทัยว่า “พระราชกุมารของพระนางทรงอัปโชควาสนาที่จะได้ครองราชสมบัติสืบแทนพระราชบิดา”

เมื่ออัลลากับปดาบสได้ทราบความจริงเช่นนี้ จึงทูลปลอบพระนางว่า “หม่อมฉันจะทำให้พระราชกุมารครองราชสมบัติให้ได้” จากนั้นก็ทูลให้พระราชกุมารทรงเรียนมนตร์ดีดพิณเรียกช้างและดีดพิณให้ช้างรัก จนชำนาญสามารถดีดพิณเรียกช้างป่าได้หลายพันเชือก นอกจากนี้ยังทรงดีดพิณให้ช้างหนีไปก็ได้ เมื่อรู้ว่าพระราชกุมารทรงมีความชำนาญในมนตร์ดีดพิณดังกล่าวเป็นอย่างดีแล้ว อัลลากับปดาบสจึงทูลพระมเหสีว่า “พระนางจงให้สาส์นแก่พระราชกุมาร เพราะพระราชกุมารไปจากที่นี่แล้วจักเป็นพระราชา”

พระมเหสีได้รับบอกเรื่องราวต่าง ๆ ให้พระราชกุมารทรงทราบพร้อมทั้งทรงมอบผ้ากำพลสีแดงสำหรับห่มและพระธำมรงค์ของพระราชบิดาให้แก่พระราชกุมาร จากนั้นพระราชกุมารทรงดีดพิณเรียกช้างป่ามารวมกันเป็นกองทัพช้างหลายพันเชือก แล้วกราบทูลลาพระมารดาและอัลลากับปดาบส ทรงนำกองทัพช้างดังกล่าวเสด็จไปกรุงโกสัมพี และในที่สุดก็ทรงได้รับอภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แห่งแคว้นวังสะสืบแทนพระราชบิดาต่อมา

พระเจ้าอุเทนทรงมีพระมเหสี ๓ พระองค์ คือพระนางสามาวดีธิดาของภักทีย เศรษฐี แห่งภักทียนคร แคว้นอังคะ (ต่อมาเป็นธิดาบุญธรรมของโมสกเศรษฐี กรุงโกสัมพี) พระนางवासลัตตดา พระราชธิดาของพระเจ้าปัชโชต แห่งกรุงอุชเชนี แคว้นอวันตี และพระนางมาคันทียาธิดาของมาคันทียพราหมณ์ แห่งแคว้นกุรุ^๑

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า กรุงโกสัมพีเมืองหลวงของแคว้นวังสะนั้น มีความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรมและประเพณีเช่นเดียวกับแคว้นเอกราชอื่น ๆ โดยเฉพาะภายในกรุงโกสัมพีนั่น มีเศรษฐีที่มีทรัพย์สมบัติเป็นจำนวนมหาศาลอยู่ถึง ๓ คน คือ โมสกเศรษฐี ฤกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี

^๑ ดูรายละเอียดเรื่องพระเจ้าอุเทน พระมหากษัตริย์แห่งแคว้นวังสะ ใน ขุ.ธ.อ. ๒/๑-๖๒

ซึ่งนอกจากจะมีทรัพย์สินสมบัติมากมายมหาศาลแล้ว เศรษฐีทั้ง ๓ คนนี้ ต่างมีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมากอีกด้วย

ต่อมาเศรษฐีทั้ง ๓ คน ซึ่งเปื้อน่ายพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ที่ก่อการทะเลาะวิวาทกันมายาวนาน ได้นำสิ่งของต่าง ๆ บรรทุกเกวียน ๑,๐๐๐ เล่มเกวียน เพื่อเตรียมนำไปถวายภิกษุสงฆ์ จากนั้นจึงออกเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล และเมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงโปรดจบลงแล้วก็ได้บรรลุโสดาปัตติผลพร้อมกันทั้ง ๓ คน พร้อมกันนี้ก็ได้กราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ให้เสด็จไปที่กรุงโกสัมพี แคว้นวัชระ ต่อไป

เมื่อเศรษฐีทั้ง ๓ คนพร้อมทั้งบริวาร กราบทูลลาพระพุทธเจ้าแล้วก็ออกเดินทางกลับสู่กรุงโกสัมพี แคว้นวัชระ จากนั้นจึงรับดำเนินการสร้างวัดขึ้นภายในกรุงโกสัมพี รวม ๓ วัด เพื่อให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและเป็นที่พักอาศัยของภิกษุสงฆ์ คือ :-

๑. โฆสกเศรษฐี ดำเนินการสร้างวัดโฆสิตาราม
๒. กุกกุฏเศรษฐี ดำเนินการสร้างวัดกุกกุฏาราม
๓. ปาวาริกเศรษฐี ดำเนินการสร้างวัดปาวาริการาม

ต่อมาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ได้เสด็จจากกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล มากรุงโกสัมพี แคว้นวัชระ โดยพระองค์ได้ประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม ส่วนภิกษุสงฆ์ได้พักอาศัยอยู่ที่โฆสิตารามบ้าง กุกกุฏารามบ้าง ปาวาริการามบ้าง การเสด็จมากรุงโกสัมพีของพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้ชาวกรุงโกสัมพีมีโอกาสดำรงธรรมเฉพาะพระพักตร์ ได้สมาทานรักษาศีล และบำเพ็ญกุศลมีการถวายอาหารบิณฑบาตเป็นต้นกันทุกถ้วนหน้า

กล่าวสำหรับเรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ซึ่งอยู่จำพรรษาด้วยกัน ณ วัดแห่งหนึ่งในกรุงโกสัมพี ภิกษุเหล่านี้แยกตัวกันศึกษาพระธรรมวินัยออกเป็น ๒ คณะ คือ คณะที่ศึกษาเน้นหนักในด้านพระวินัยก็จะเรียกชื่อคณะของตนว่าคณะวินัยธร ส่วนคณะที่ศึกษาเน้นหนักในด้านพระสูตรก็จะเรียกชื่อคณะของตนว่าคณะสูตรตันติกะ

ต่อมาภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะไปเข้าห้องสุขา เสร็จแล้วเหลือน้ำ หน้อยหนึ่งไว้ในภาชนะ ต่อจากนั้นภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธรไปเข้าห้องสุขา เห็นน้ำหน้อยหนึ่งเหลืออยู่ในภาชนะ จึงออกมาถามภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะ ว่า “ท่านเหลือน้ำไว้หรือ” ซึ่งภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะก็ตอบว่า “ใช่ ผม เหลือน้ำไว้หน้อยหนึ่ง”

เมื่อได้ทราบเช่นนี้ ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธรจึงกล่าวว่า “การทำอย่างนี้ ท่านไม่รู้ว่าเป็นอาบัติหรือ” ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะก็กล่าวว่า “ถ้าเห็นว่าเป็นอาบัติ ผมก็จะขอแสดงคินอาบัตินั้น” แต่ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธรรกลับ กล่าวว่า “ถ้าท่านไม่เจตนา ไม่มีสติ ก็ไม่เป็นอาบัติ” เมื่อได้ทราบเช่นนี้ ภิกษุผู้เป็น หัวหน้าคณะสุดตันติกะก็คิดว่า “ไม่เป็นอาบัติ” จึงมิได้แสดงคินอาบัตินั้น

แต่แทนที่เรื่องจะยุติอยู่เพียงแค่นี้ ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธรรกลับไปบอก แก่ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของตนว่า “ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะต้องอาบัติแล้วก็ยังไม่ รู้” ต่อจากนั้นพวกภิกษุผู้เป็นศิษย์คณะวินัยธร ก็ไปบอกแก่พวกภิกษุผู้เป็นศิษย์คณะ สุดตันติกะว่า “พระอุปัชฌาย์ของพวกท่าน แม้ต้องอาบัติแล้วก็ยังไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ”

เมื่อได้ทราบเช่นนี้ พวกภิกษุผู้เป็นศิษย์คณะสุดตันติกะจึงพากันนำเรื่องนี้ไป เรียนให้พระอุปัชฌาย์ของตนทราบ พระอุปัชฌาย์ผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะจึง กล่าวแก่ศิษย์ของตนว่า “เมื่อก่อนนี้ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธรรกล่าวว่า ‘ไม่เป็น อาบัติ’ แต่บัดนี้กลับกล่าวว่า ‘เป็นอาบัติ’ ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธรรพูดเท็จ” ต่อจากนั้น พวกภิกษุผู้เป็นศิษย์คณะสุดตันติกะก็ไปบอกแก่พวกภิกษุผู้เป็นศิษย์คณะ วินัยธรรว่า “พระอุปัชฌาย์ของพวกท่านพูดเท็จ”

นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ภิกษุคณะวินัยธรรกับภิกษุคณะสุดตันติกะ ต่างก็ยก พวกกล่าวหากันและกัน จนนำไปสู่การก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความ วิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว และเป็นสาเหตุให้ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธรรชิงลงอุกเขปนิย- กรรมแก่ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะในเพราะไม่เห็นอาบัติไปในที่สุด

พวกภิกษุในกรุงโกสัสมิ์แตกออกเป็น ๒ ฝ่าย บรรดาอุบาสกและอุบาสิกาชาวกรุงโกสัสมิ์ก็แตกออกเป็น ๒ ฝ่าย แม้เหล่าเทวดาเริ่มตั้งแต่เทวดาที่สถิตอยู่ตามภาคพื้นดินไปจนถึงอภินิหารพรหมก็แตกกันออกเป็น ๒ ฝ่าย กล่าวคือฝ่ายหนึ่งเข้าเป็นพวกของภิกษุคณะวินัยธร ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งเข้าเป็นพวกของภิกษุคณะสุดตันติกะ โดยไม่มีทางที่จะประสานสามัคคีให้เกิดขึ้นเหมือนดังเดิมได้

ต่อมาเศรษฐีชาวกรุงโกสัสมิ์ผู้มีทรัพย์จำนวนมหาศาล ๓ คน คือโมสกเศรษฐี กุกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี เกิดความอึดอัดระอาใจต่อความแตกแยกของภิกษุทั้ง ๒ คณะ และความแตกแยกของชาวกรุงโกสัสมิ์ จึงพากันเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล พร้อมทั้งกราบทูลอาราธนาพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้เสด็จไปกรุงโกสัสมิ์ ในขณะเดียวกันนี้เศรษฐีทั้ง ๓ คน ก็ดำเนิการสร้างวัดขึ้นมา ๓ วัด คือ โฆสิตาราม กุกกุฏาราม และปาวาริการาม เพื่อไว้ต้อนรับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ดังกล่าวแล้ว

ในขณะที่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เสด็จจากพระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล มาประทับอยู่ที่โฆสิตาราม กุกกุฏาราม และปาวาริการาม เขตกรุงโกสัสมิ์ แคว้นวังสะ ตามลำดับนั้น ภิกษุฝ่ายคณะวินัยธรรูปหนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพร้อมทั้งกราบทูลเรื่องการทะเลาะวิวาทระหว่างภิกษุคณะวินัยธรมากับภิกษุคณะสุดตันติกะ จนทำให้การทะเลาะวิวาทดังกล่าวขยายวงกว้างออกไปมากยิ่งขึ้น เพื่อให้พระองค์ทรงทราบทุกประการ

เมื่อพระองค์ทรงทราบว่า “ภิกษุสงฆ์จะแตกกัน” เช่นนี้ จึงเสด็จไปหาพวกภิกษุคณะวินัยธรซึ่งเป็นผู้ลงอุกเขปนียกรรม แล้วตรัสว่า “พวกเธออย่าคิดว่า ‘เรื่องนี้แจ่มแจ้งแก่พวกเรา’ แล้วจึงแต่จะลงอุกเขปนียกรรมภิกษุในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพราะการทำเช่นนี้จะเป็นเหตุให้ต้องแยกอุโบสถกัน ต้องปวารณาแยกกัน และจะร่วมอยู่ร่วมฉันด้วยกันไม่ได้ ภิกษุที่ตระหนักถึงความแตกกันจึงไม่ควรลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุรูปนั้นในเพราะไม่เห็นอาบัติ”

ต่อจากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปหาพวกภิกษุคณะสุดท้ายซึ่งเป็นผู้ถูกลงอุกเขปนียกรรม แล้วตรัสว่า “พวกเธอต้องอาบัติแล้วอย่าคิดว่า ‘พวกเราหาได้ต้องอาบัติไม่’ สำคัญว่าอาบัติไม่ต้องทำคืน ถ้าภิกษุเหล่านี้จะลงอุกเขปนียกรรมพวกเราเพราะไม่เห็นอาบัติ ก็จะต้องแยกอุโบสถกัน ต้องปวารณาแยกกัน และจะร่วมอยู่ร่วมฉันกันไม่ได้ ภิกษุที่ตระหนักถึงความแตกแยกกันสมควรที่จะแสดงอาบัติ แม้เพราะเชื่อผู้อื่น”

เมื่อพระองค์ทรงแนะแนวทางเช่นนี้แล้ว แต่ภิกษุทั้งสองฝ่ายก็มิได้ปฏิบัติตาม กลับทำสังฆกรรมแยกกัน กล่าวคือภิกษุคณะสุดท้ายซึ่งเป็นผู้ถูกลงอุกเขปนียกรรมรวมกันทำสังฆกรรมภายในสีมา ส่วนภิกษุคณะวินัยธรผู้ลงอุกเขปนียกรรมรวมกันทำสังฆกรรมภายนอกสีมา

ต่อมาภิกษุคณะวินัยธรรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลให้ทรงทราบถึงเรื่องที่ภิกษุทั้งสองฝ่ายแยกกันทำสังฆกรรมดังกล่าว แต่พระองค์ก็ตรัสว่า “สังฆกรรมที่ภิกษุคณะสุดท้ายซึ่งเป็นผู้ถูกลงอุกเขปนียกรรมรวมกันทำภายในสีมานั้นถูกต้อง ไม่เสียหาย ควรแก่ฐานะตามญัตติและอนุสาวนาที่เราบัญญัติไว้ และสังฆกรรมที่ภิกษุคณะวินัยธรผู้ลงอุกเขปนียกรรมรวมกันทำภายนอกสีมานั้นก็ถูกต้อง ไม่เสียหาย ควรแก่ฐานะตามญัตติและอนุสาวนาที่เราบัญญัติไว้ เพราะภิกษุทั้งสองฝ่ายนี้ต่างก็เป็นนानาสังวาสของกันและกัน” จากนั้นพระองค์ได้ตรัสนานาสังวาสกัมมิและสมานสังวาสกัมมิ กล่าวคือ :-

นานาสังวาสกัมมิ มี ๒ อย่าง ได้แก่ :-

๑. ภิกษุทำตนให้เป็นนานาสังวาสด้วยตนเอง
๒. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลงอุกเขปนียกรรมภิกษุรูปนั้นเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ไม่ทำคืนอาบัติ หรือไม่สละทิฏฐิบาป

สมานสังวาสกถุมิ มี ๒ อย่าง ได้แก่ :-

๑. ภิกษุทำตนให้เป็นสมานสังวาสด้วยตนเอง
๒. สงฆ์พร้อมเพรียงกันรับภิกษุผู้ถูกลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ไม่ทำคินอาบัติ หรือไม่สละทิฏฐิบาปเข้าหมู่

ต่อมาภิกษุหลายรูปได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลให้ทรงทราบ ว่า “ภิกษุทั้งสองฝ่ายก่อความบาดหมาง ทะเลาะวิวาท ต่ำทอกัน และฉุดกระชากลากดึงกัน ทั้งในโรงฉันและละแวกบ้าน จนเป็นเหตุให้อุบาสกอุบาสิกาพากันพูดตำหนิ ประณาม และโพนทะนาต่าง ๆ นานา” ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสถามและทราบความแล้ว จึงทรงตำหนิการกระทำของภิกษุทั้งสองฝ่ายโดยอเนกประการ จากนั้นจึงตรัสว่า “เมื่อสงฆ์แตกกันแล้ว พวกเธอก็ไม่ควรนั่งแถวเดียวกัน” แม้กระนั้นความบาดหมางทะเลาะวิวาทและต่ำทอฉุดกระชากลากดึงกันของภิกษุทั้งสองฝ่ายก็ขยายวงกว้างออกไปมากยิ่งขึ้น จนไม่สามารถระงับอธิกรณ์ดังกล่าวได้

ต่อมาภิกษุอีกรูปหนึ่งได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลถึงความบาดหมาง ทะเลาะวิวาทที่ขยายวงกว้างออกไปให้ทรงทราบ พร้อมทั้งกราบทูลขอให้พระองค์เสด็จไปหาภิกษุเหล่านั้น ซึ่งพระองค์ก็ได้เสด็จไปหาภิกษุเหล่านั้น แล้วทรงรับสั่งถึง ๒ ครั้งว่า “พวกเธอย่อบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย” แต่ภิกษุอุทธรณวาที่รูปหนึ่ง ซึ่งเป็นพวกของภิกษุคณะสุดท้ายตติยะ ก็ได้กราบทูลให้พระองค์ทรงทราบถึง ๒ ครั้งว่า “ขอพระองค์จงทรงชวนชวายน้อยอยู่เถิด พวกข้าพระองค์จะจัดการความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง และความวิวาทกันเอง”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความร้าวรานแห่งสงฆ์ และความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ที่เกิดขึ้นระหว่างภิกษุคณะวินัยธรกับภิกษุคณะสุดท้ายตติยะ ไม่มีใครสามารถระงับให้ยุติลงได้ ตรงกันข้ามกลับทวีความขัดแย้งขัดเจนมากยิ่งขึ้น แม้ภิกษุและอุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพี ตลอดจนเหล่าเทวดาตั้งแต่เทวดาที่สถิตอยู่ตามภาคพื้นดิน ไปจนถึงอภินิหารพรหมก็แตกกันออกเป็น ๒ ฝ่าย ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๒. เรื่องที่ฆาฏุมาร

ภายหลังจากที่ภิกษุอุธรรมาทิวาหนึ่ง ซึ่งเป็นพวกของภิกษุคณะสุดตันติกะ ได้กราบทูลยืนยันต่อเบื้องพระพักตร์ว่า “ขอพระองค์จงทรงชวนชวนน่วยอยู่เถิด พวกข้าพระองค์จะจัดการความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง และความวิวาทกันเอง” พระพุทธเจ้าจึงทรงนำเรื่องที่ฆาฏุมารมาตรัสเล่าแก่ภิกษุทั้งฝ่ายที่เป็นคณะวินัยธรและคณะสุดตันติกะ เพื่อทรงสะท้อนให้เห็นว่า “เวรย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวร แต่ระงับได้ด้วยการไม่จองเวร”

แคว้นกาสิกับแคว้นโกศล ต่างก็เป็นแคว้นเอกราชที่มีความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม และประเพณีเช่นเดียวกับแคว้นเอกราชอื่น ๆ และบางครั้งทั้งสองแคว้นนี้ก็มีส่วนร่วมมิตรอันดีต่อกัน ในขณะที่บางครั้งก็ต้องกรีธาทัพเข้าไปรุกรานกันและกัน ชนิตผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ และผลัดกันเป็นเมืองขึ้นของกันและกันก็มี

ในสมัยนั้นพระเจ้าพรหมทัตทรงเป็นกษัตริย์ปกครองแคว้นกาสิ และพระเจ้าทิตติโกศลทรงเป็นกษัตริย์ปกครองแคว้นโกศล ปราภพว่าพระเจ้าพรหมทัตทรงมีพระบรมเดชานุภาพแผ่ไพศาล ภายในแคว้นกาสิก็มีความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ทุกด้าน ในขณะที่พระเจ้าทิตติโกศลทรงมีพระบรมเดชานุภาพน้อย ภายในแคว้นโกศลก็มีความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์น้อยกว่า

เมื่อทรงทราบวาทะแคว้นกาสิได้เปรียบแคว้นโกศลทุกด้านเช่นนี้ พระเจ้าพรหมทัตจึงทรงเตรียมกรีธาทัพใหญ่เพื่อออกเดินทางไปโจมตีแคว้นโกศล ในขณะที่ทรงทราบข่าวว่า พระเจ้าพรหมทัตทรงเตรียมกรีธาทัพมานั้น พระเจ้าทิตติโกศลทรงดำริว่า “กำลังทหารของเรามีน้อย ประชาชนก็เป็นอยู่อย่างขาดแคลน คงไม่สามารถต้านทานกองทัพของพระเจ้าพรหมทัตได้ สมควรที่เราจะหลบหนีออกไปจากกรุงสรวดีถึงแคว้นโกศลดีกว่า” จากนั้นจึงทรงพาพระมเหสีหลบหนีออกไปจากแคว้นโกศลเมื่อเป็นเช่นนี้ พระเจ้าพรหมทัตจึงกรีธาทัพใหญ่มายึดแคว้นโกศลเป็นเมืองขึ้นได้อย่างง่ายดาย

ส่วนพระเจ้าที่มีดีโกศลทรงพาพระมเหสีปลอมพระองค์นุ่งห่มแบบนักบวชเพื่อมิให้คนจำได้ ทั้งสองพระองค์เสด็จหลบออกจากแคว้นโกศลรอนแรมรอนวันไปหลบอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านข้างหม้อแห่งหนึ่งชานกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ ต่อมาพระมเหสีทรงมีพระครรภ์และประสูติพระราชโอรส ทั้งสองพระองค์ทรงขนานพระนามให้พระราชโอรสว่า**ทิวากุมาร** และทรงทะนุถนอมกล่อมเลี้ยงพระราชกุมารให้เจริญวัยโดยลำดับ ทั้งสองพระองค์ทรงวิตกอยู่เสมอว่า “ถ้าพระเจ้าพรหมทัตทรงสืบทราบ bahwa พวกเราหลบอยู่ที่นี้ ก็คงจะทรงรับสั่งให้ประหารชีวิตหมดทั้ง ๓ คนพ่อแม่ลูก” จึงตัดสินใจพระทัยส่งทิวากุมารให้หลบออกไปอยู่อีกเมืองหนึ่ง และที่นั่นทิวากุมารทรงมีโอกาสศึกษาศิลปวิทยาจนเจนจบทุกแขนง

ต่อมาช่างกลบกลของพระเจ้าที่มีดีโกศล ซึ่งหลบออกมาสวามิภักดิ์อยู่ในพระราชสำนักของพระเจ้าพรหมทัต ได้พบเห็นพระเจ้าที่มีดีโกศลและพระมเหสีทรงปลอมพระองค์นุ่งห่มแบบนักบวชหลบอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านข้างหม้อดังกล่าว จากนั้นจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลแด่พระเจ้าพรหมทัตให้ทรงทราบ ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับสั่งให้ทหารไปนำพระเจ้าที่มีดีโกศลและพระมเหสีมาทำการประหารชีวิตต่อไป

ในขณะเดียวกันนี้ ทิวากุมารทรงดำริว่า “เราไม่ได้ไปเฝ้าพระชนกชนนีทั้งสองนานแล้ว บัดนี้สมควรจะไปเฝ้าท่านทั้งสอง” แต่ในระหว่างที่เสด็จเข้าไปที่หมู่บ้านข้างหม้อนั้นก็พบบอกกำลังทหารมัดพระพาหาของพระชนกชนนีนำเดินสวนทางออกมา พระเจ้าที่มีดีโกศลทรงจำได้ว่า ชายหนุ่มที่กำลังเดินมานั้นคือทิวากุมารผู้เป็นพระราชโอรส จึงตรัสบอกด้วยพระสุรเสียงอันดังถึง ๓ ครั้งว่า “พ่อทิวากู เจ้าอย่าเห็นแก่ยาว อย่าเห็นแก่สั้น เราย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวร แต่ระงับได้ด้วย**การไม่จองเวร**” โดยบอกกำลังทหารเหล่านั้นมิได้สนใจ เพราะต่างก็เข้าใจว่า “พระเจ้าที่มีดีโกศลทรงบ่นเพื่อเพราะวิกลจริต” และในตอนเย็นวันนั้นเอง ทหารได้ทำการประหารชีวิตพระเจ้าที่มีดีโกศลและพระมเหสี ณ พระลานหลวงด้านทิศใต้ แล้วจัดกองกำลังทหารเฝ้าไว้ตลอดทั้งคืน

ที่ฆาตกรรมเสด็จตามกองกำลังทหารไปห่าง ๆ และทรงเห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดจึงเสด็จหลบออกไปหาสุรามาเลี้ยงทหารที่อยู่เฝ้าเวรยามจนเมานอนหลับอยู่กับที่ จากนั้นทรงแสวงหาไม้ตามบริเวณนั้นมาวางซ้อนกันเป็นจิตกาธาน แล้วยกพระบรมศพพระชนกชนนีขึ้นวางบนจิตกาธานนั้น เมื่อถวายพระเพลิงพระบรมศพเสร็จแล้ว ทรงประนมพระหัตถ์ทำประทักษิณจิตกาธาน ๓ รอบ แล้วเสด็จหลีกไป ในขณะที่ พระเจ้าพรหมทัตประทับยืนอยู่ที่ปราสาทชั้นบน และทอดพระเนตรเห็นเหตุการณ์นั้นทั้งหมด พลังก็ทรงดำริว่า “พนักงานผู้นี้คงจะเป็นญาติหรือคนร่วมสายโลหิตของ พระเจ้าที่มิติโกศลเป็นแน่ น่ากลัวจะกลับมาก่อความพินาศให้แก่เราสักวัน ทำไมจึงไม่มีใครบอกเราบ้าง”

ภายหลังจากที่เสด็จเข้าไปอยู่ในป่าและความเศร้าโศกพระทัยเริ่มบรรเทาลงแล้ว ที่ฆาตกรรมได้เสด็จกลับเข้าไปภายในกรุงพาราณสีด้วยพระทัยที่มุ่งมั่นเพื่อกระทำการบางอย่าง เมื่อเสด็จเข้าไปถึงโรงช้างใกล้พระบรมมหาราชวังจึงตรัสแก่นายหัตถาจารย์ว่า “ท่านอาจารย์ กระผมอยากจะขอเรียนศิลปวิทยา(คหศาสตร์)กับท่าน” นายหัตถาจารย์เห็นบุคลิกของชายหนุ่ม(ที่ฆาตกรรม)คนนี้แล้ว จึงกล่าวด้วยความเต็มใจว่า “เชิญพ่อหนุ่มมาเรียนเถิด”

เช้าวันหนึ่ง พระเจ้าพรหมทัตทรงตื่นบรรทมแต่เช้าตรู่ได้สดับเสียงขับร้องดีดพิณของที่ฆาตกรรมดังแว่วมาจากโรงช้าง จึงตรัสถามเจ้าพนักงานว่า “ใครกันตื่นแต่เช้าตรู่ขับร้องดีดพิณดังแว่วมาจากโรงช้าง” เมื่อทรงทราบความแล้วจึงรับสั่งให้ นายหนุ่มคนนั้นมาเข้าเฝ้า และเมื่อทรงสอบถามชายหนุ่มแล้วทรงพอพระทัยเป็นอย่างมากจึงรับสั่งว่า “พ่อหนุ่ม เธอจงขับร้องดีดพิณและอยู่รับใช้เราเถิด”

ที่ฆาตกรรมทรงเห็นสถานที่จะได้อยู่ใกล้ชิดพระเจ้าพรหมทัตเพื่อจะได้กระทำการบางอย่างตามที่ทรงตั้งพระทัยไว้ จึงกราบทูลรับสนองพระราชดำรัสด้วยความเต็มพระทัย จากนั้นก็ทรงประพฤติพระองค์ให้ถูกพระราชอัธยาศัย เช่น ดื่มน้ำก่อนนอนที่หลังค้อยเฝ้าปรนนิบัติรับใช้ และกราบทูลด้วยวาจาอันไพเราะเป็นต้น จนพระเจ้าพรหมทัต

ทรงโปรดปรานถึงกับทรงแต่งตั้งให้เป็นนายทหารมหาดเล็กคนสนิทส่วนพระองค์ โดยมีได้ทรงนึกเกลียดพระทัยแม้แต่น้อยว่า “ชายหนุ่มผู้นี้คือที่ฆาตุกรรม พระราชาโอรสของพระเจ้าที่มีดีโกศลที่พระองค์ทรงสั่งให้ประหารพระชนมชีพนั่นเอง”

ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตทรงปรารถนาที่จะเสด็จไปล่าเนื้อในป่า จึงทรงรับสั่งที่ฆาตุกรรมให้เตรียมรถพระที่นั่งพร้อมกองกำลังทหารรักษาพระองค์เพื่อตามเสด็จเมื่อขบวนเสด็จเข้าไปถึงป่าใหญ่แล้ว ที่ฆาตุกรรมทรงขับรถพระที่นั่งแยกเล็กเข้าไปในป่าใหญ่ จนพระเจ้าพรหมทัตถึงกับทรงรับสั่งว่า “พ่อหนุ่ม เธอจงหยุดรถก่อน เราเหน็ดเหนื่อยมากอยากจะนอนพักสักครู่” เมื่อที่ฆาตุกรรมทรงหยุดรถพระที่นั่งเรียบร้อยแล้วก็ลงมาประทับนั่งอยู่ที่พื้นดิน ส่วนพระเจ้าพรหมทัตก็เสด็จลงมาบรรทมพาดพระเศียรบนพระเพลาของที่ฆาตุกรรม และบรรทมหลับสนิทเพราะความเหน็ดเหนื่อย

ในขณะที่พระเจ้าพรหมทัตทรงบรรทมพาดพระเศียรหลับสนิทอยู่บนพระเพลานั้น ที่ฆาตุกรรมทรงดำริว่า “พระเจ้าพรหมทัตผู้นี้แหละที่ทรงก่อกองอันไม่เป็นประโยชน์แก่พวกเรา ทรงช่วงชิงกองทหาร พาหนะ ชนบท คลังอาวุธยุทโธปกรณ์ และคลังพืชพันธุ์ธัญญาหารของพวกเราไป นอกจากนี้ยังรับสั่งให้ปลงพระชนมชีพพระชนกชนนีของเราอีก บัดนี้เป็นโอกาสเหมาะที่เราได้พบคนคู่เวรตามลำพังแล้ว” จากนั้นจึงทรงชักพระขรรค์ออกจากฝักเพื่อปลงพระชนมชีพพระเจ้าพรหมทัตแต่ในทันทีที่พระองค์ก็ทรงระลึกถึงพระบิดาที่ตรัสสั่งในขณะถูกทหารของพระเจ้าพรหมทัตจับกุมนำไปเพื่อประหารชีวิตว่า “พ่อที่ฆาตุ เจ้าอย่าเห็นแก่ยาว อย่าเห็นแก่สั้น เวรย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวร แต่ระงับได้ด้วย การไม่จองเวร” จากนั้นจึงทรงสอดพระขรรค์กลับเข้าฝักตามเดิมอีก

ที่ฆาตุกรรมทรงดำริถึงความแค้นแล้วทรงชักพระขรรค์ออกจากฝักเพื่อปลงพระชนมชีพพระเจ้าพรหมทัตอีก แต่ก็ทรงระลึกถึงพระดำรัสสั่งของพระบิดาจึงต้องสอดพระขรรค์กลับเข้าฝักตามเดิมอยู่เช่นนี้ถึง ๓ ครั้ง จนกระทั่งพระเจ้าพรหมทัต

ทรงสดุ้งพระทัย หวาดหวั่น รีบเสด็จลุกขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ทีฆาวุฑุมารจึงกราบทูลถามว่า “ขอเดชะ ทำไมพระองค์ทรงรีบตื่นบรรทมด้วยพระอาการสะดุ้งพระทัยและหวาดหวั่นเช่นนี้” ซึ่งพระเจ้าพรหมทัตก็ตรัสบอกว่า “พ่อหนุ่ม ฉันฝันว่าทีฆาวุฑุมารโอรสของพระเจ้าทีฆิติโกศลฟื้นฉันด้วยพระขรรค์ ณ ที่นี้ จึงตกใจสะดุ้ง หวาดหวั่น รีบลุกขึ้นมา”

ทันทีนั้นเองทีฆาวุฑุมารทรงจับพระเศียรของพระเจ้าพรหมทัตด้วยพระหัตถ์ซ้าย ทรงชักพระขรรค์ออกจากฝักด้วยพระหัตถ์ขวา แล้วตรัสตะคอกออกไปด้วยพระสุรเสียงอันดังว่า “เรานี้แหละคือทีฆาวุฑุมารโอรสของพระเจ้าทีฆิติโกศล ท่านก่อกองฉันไม่เป็นประโยชน์แก่พวกเราเลย ทั้งช่วงชิงกองทหาร พาหนะ ชนบท คลังอาวุธ ยุทธโศภรณ์ คลังพืชพันธุ์ธัญญาหารของเราไป และยังสั่งให้ปลงพระชนม์ชีพพระชนกชนนีของเราอีก บัดนี้เป็นโอกาสเหมาะที่เราได้พบคนคู่เวรตามลำพังแล้ว”

เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบความจริงเช่นนี้แล้ว จึงทรงชบพระเศียรลงแทบพระบาทของทีฆาวุฑุมาร พร้อมทั้งตรัสอ้อนวอนว่า “พ่อทีฆา พ่อกำลังให้ชีวิตแก่ฉันเถิด...” แต่ทีฆาวุฑุมารตรัสว่า “เราไม่อาจให้ชีวิตแก่ท่านได้ ท่านต่างหากที่จะต้องให้ชีวิตแก่เรา”

พระเจ้าพรหมทัตยังทรงพยายามโดยตรัสต่อไปว่า “พ่อทีฆา ถ้าอย่างนั้นเราต่างฝ่ายต่างมาให้ชีวิตแก่กันและกัน คือเธอจงให้ชีวิตแก่ฉัน และฉันก็จะให้ชีวิตแก่เธอ” ทันทีที่สดับพระราชดำรัสเช่นนี้ ทีฆาวุฑุมารก็ทรงระลึกถึงพระดำรัสสั่งของพระบิดา ในที่สุดจึงกราบทูลตกลงกับพระเจ้าพรหมทัต โดยทรงยินยอมในหลักการให้ชีวิตแก่กันและกัน พลังจับพระหัตถ์ของกันและกันแล้วให้สาปปฏิญาณแก่กันว่าจะไม่ทำร้ายกันและกัน จากนั้นพระเจ้าพรหมทัตและทีฆาวุฑุมารจึงเสด็จกลับกรุงพาราณสีด้วยความเข้าพระทัยและให้อภัยต่อกันและกัน

ต่อมาพระเจ้าพรหมทัตทรงรับสั่งให้ประชุมเหล่าทหาร อำมาตย์ และพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่แล้วมีรับสั่งว่า “ท่านทั้งหลาย ชายหนุ่มผู้นี้คือท้าวกุมารราชโอรสของพระเจ้าทีฆิติโกศลที่เราได้รับสั่งให้ปลงพระชนม์ชีพพร้อมด้วยพระมเหสี บัดนี้ ใครจะทำร้ายชายหนุ่มคนนี้ไม่ได้ เพราะเขาได้ให้ชีวิตแก่ฉัน และฉันก็ได้ให้ชีวิตแก่เขา” จากนั้นพระองค์ได้ตรัสถามท้าวกุมารว่า “พ่อท้าว คำสั่งที่พระชนกของเธอได้ตรัสไว้เมื่อใกล้สวรรคตว่า ‘พ่อท้าว เจ้าอย่าเห็นแก่ยาว อย่าเห็นแก่สั้น เราย่อมไม่ระงับด้วยการจงเวร แต่ระงับได้ด้วยการไม่จงเวร’ พระชนกของเธอตรัสไว้หมายความว่าอย่างไร”

ท้าวกุมารได้กราบทูลอธิบายความหมายให้พระเจ้าพรหมทัตทรงทราบเป็นข้อ ๆ ว่า :-

๑. **เจ้าอย่าเห็นแก่ยาว** หมายความว่า เจ้าอย่าได้จงเวรให้ยืดเยื้อ

๒. **เจ้าอย่าเห็นแก่สั้น** หมายความว่า เจ้าอย่าแตกร้างจากมิตรเรวนัก

๓. **เราย่อมไม่ระงับด้วยการจงเวร แต่ระงับได้ด้วยการไม่จงเวร** หมายความว่า พระชนกชนนีของข้าพระองค์ถูกพระองค์รับสั่งให้ปลงพระชนม์ชีพแล้ว ถ้าข้าพระองค์ปลงพระชนม์ชีพของพระองค์บ้าง คนที่มุ่งประโยชน์แก่พระองค์ก็จะพึงฆ่าข้าพระองค์ ในขณะที่คนที่มุ่งประโยชน์แก่ข้าพระองค์ก็จะพึงฆ่าคนพวกนั้นอีก เมื่อเป็นเช่นนี้เรานั้นไม่พึงระงับด้วยการจงเวร แต่มาบัดนี้พระองค์ได้พระราชทานชีวิตแก่ข้าพระองค์ และข้าพระองค์ก็ได้ทูลถวายพระชนม์ชีพแด่พระองค์ จึงเป็นอันว่าเรานั้นระงับแล้วด้วยการไม่จงเวร ดังนั้นพระชนกของข้าพระองค์จึงตรัสไว้เมื่อใกล้สวรรคตว่า “เราย่อมไม่ระงับด้วยการจงเวร แต่ระงับได้ด้วยการไม่จงเวร”

เมื่อท้าวกุมารกราบทูลอธิบายความหมายดังกล่าวจบลงแล้ว พระเจ้าพรหมทัตจึงตรัสด้วยความชื่นชมโสมนัสว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย น่าอัศจรรย์จริง ถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่เคยมีมาก่อน ท้าวกุมารผู้นี้เฉลียวฉลาดมาก จึงเข้าใจความหมาย

พระดำรัสที่พระชนกตรัสไว้โดยย่อได้อย่างพิสดาร” จากนั้นจึงโปรดพระราชทานคินกองทหาร พาหนะ ชนบท คลังอาวุธยุทโธปกรณ์ และคลังพืชพันธุ์ธัญญาหาร อันเป็นพระราชสมบัติของพระชนกให้แก่ที่ฆาฏกุมาร พร้อมทั้งได้พระราชทานพระราชธิดาให้อภิเษกสมรสด้วย จากนั้นจึงรับสั่งให้ทหารกองเกียรติยศส่งเสด็จที่ฆาฏกุมารและพระมเหสีไปเป็นกษัตริย์ปกครองแคว้นโกศลสืบไป

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงนำเรื่องที่ฆาฏกุมารมาตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลาย ฟังแล้ว พระองค์จึงตรัสว่า **“ภิกษุทั้งหลาย บันติและโสรัจจะเช่นนี้ได้เกิดขึ้นแล้ว แก่พระราชยาทั้งสองผู้ทรงอาญาทรงถือศีลตราวุธ การที่พวกเขาบวชในธรรมวินัย อันเรากล่าวไว้ดีแล้วอย่างนี้ จะพึงมีบันติคือความอดทนและโสรัจจะคือความสงบเสงี่ยมบ้าง ก็จะมีดังงามในธรรมวินัยนี้อย่างแท้จริง”** จากนั้นได้ทรงรับสั่งกับภิกษุเหล่านั้นเป็นครั้งที่ ๓ ว่า **“พวกเขาอย่าบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย”**

แต่ภิกษุอุทธรณวาทีรูปนั้น ซึ่งเป็นพวกของภิกษุคณะสุดตันติกะ ก็ได้กราบทูลยืนยันให้พระองค์ทรงทราบเป็นครั้งที่ ๓ ว่า **“ขอพระองค์จงทรงชวนชวายน้อยอยู่เถิด พวกข้าพระองค์จะจัดการความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง และความวิวาทกันเอง”**

เมื่อทรงรับสั่งถึง ๒ ครั้ง เพื่อให้ภิกษุทั้งสองฝ่ายหยุดการก่อความบาดหมางกันเป็นต้น แล้วหันมาสามัคคีกันตามหลักของพระธรรมวินัย แต่ภิกษุเหล่านั้นก็กราบทูลยืนยันว่าจะจัดการกันเอง และแม้จะทรงนำเรื่องที่ฆาฏกุมารมาตรัสเล่าให้ฟังเพื่อทรงสะท้อนให้เห็นว่า ขรราวาสเขายังมีขันติและโสรัจจะแล้วหยุดการจ้องแค้นกันได้แล้วทรงรับสั่งในทำนองเดียวกันอีกเป็นครั้งที่ ๓ แต่ภิกษุเหล่านั้นก็ยังกราบทูลยืนยันเหมือนเดิม เมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์จึงทรงดำริว่า **“พวกโมฆบุรุษเหล่านี้ดีจริงมาก การจะทำให้สามัคคีกันไม่ใช่เรื่องง่าย”** จึงเสด็จจากอาสนะหลีกไป

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ความขัดแย้งของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ระหว่างภิกษุคณะวินัยธรกับภิกษุคณะสุดตันติกะ ยังทวีความขัดแย้งขยายวงกว้างต่อไป แม้โฆสกะ เศรษฐี กุกกุฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี จะพากันเดินทางไปกราบทูลอาราธนา พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ที่พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล เพื่อให้เสด็จมาที่กรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ โดยมีวัตถุประสงค์เล็ก ๆ ว่า เพื่อให้พระองค์เสด็จมาแก้ปัญหาของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี จากนั้นจึงดำเนินการสร้างวัดขึ้น ๓ แห่ง เพื่อเตรียมไว้รับเสด็จ เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จมากรุงโกสัมพี และทรงขอให้ภิกษุเหล่านั้นหันหน้ากลับมาสามัคคีกันตามพระธรรมวินัย ตลอดจนทรงนำเรื่องที่ฆาตุกรรมมาตรัสเล่าให้ฟัง และทรงขอร้องอีกครั้งเป็นครั้งที่ ๓ แต่ภิกษุเหล่านั้นก็กราบทูลยืนยันที่จะจัดการกันเอง เมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์จึงต้องเสด็จหลีกไป

๓. การวางตัวต่อภิกษุผู้ทะเลาะกัน

เมื่อภิกษุชาวกรุงโกสัมพีที่ขัดแย้งกัน กราบทูลยืนยันว่าจะจัดการกันเอง ดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงโกสัมพี ภายหลังเสด็จกลับจากบิณฑบาตและเสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว พระองค์ทรงเก็บเสนาสนะถือบาตรและจีวร ประทับยืนอยู่ท่ามกลางภิกษุสงฆ์แล้วตรัสว่า “...พวกคนที่ยันกระตูก มาลักทรัพย์คือโคและม้า โดยที่สดถึงกับช่วงชิงแวนแคว้น แต่ก็ยังกลับมาคบหากันได้อีก โจนพวกเธอจึงคบหากันไม่ได้เล่า...”^๑

ต่อจากนั้นพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ได้เสด็จไปประทับอยู่ที่พาลกโลณกคาม บ้าง ที่ปาจิณวังสทายวันบ้าง จากนั้นจึงเสด็จโดยลำพังไปประทับอยู่ใต้ต้นรังที่ราวป่า รักษิตวัน เขตป่าปารีไลยกะ ความเจียบสงัดของป่าทำให้พระองค์ทรงเกิดความคิดคำนึงขึ้นในพระทัยว่า “เมื่อก่อนเราคลุกคลีกับภิกษุชาวกรุงโกสัมพีที่ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ อยู่ไม่ผาสุกเลย แต่บัดนี้เราเว้นจากภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเหล่านั้นแล้วจึงอยู่ผาสุกดี”

^๑ วิ.ม. (แปล) ๕/๔๖๔/๓๕๔-๓๕๕, ม.ญ. (แปล) ๑๔/๒๓๖-๒๓๗/๒๗๖-๒๗๗

ในขณะที่เดียวกันนี้ พญาช้างตัวหนึ่งก็เกิดความอึดอัดกับการอยู่คลุกคลีกับพวก ช้างพลาย ช้างพัง ลูกช้างใหญ่และลูกช้างเล็ก จึงหลีกออกจากโขลงเข้าไปในเขตป่า ปารีไลอยกะ เมื่อเห็นพระพุทธเจ้าประทับอยู่เพียงลำพังที่ได้ตั้งนั่ง จึงเดินตรงเข้าไป ถวายการปรนนิบัติรับใช้ โดยใช้ขวงตักน้ำดื่ม น้ำใช้เข้าไปตั้งไว้เพื่อพระองค์ ตลอดจน ใช้ขวงและเท้าปรับพื้นที่ให้ราบเรียบปราศจากหญ้าและสิ่งสกปรกอยู่เสมอ ๆ พระองค์ ประทับอยู่ที่ป่าแห่งนี้ชั่วระยะหนึ่ง จากนั้นจึงเสด็จจาริกกลับสู่กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล โดยเสด็จไปประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ภายในกรุง สาวัตถีนั่นเอง

ต่อมาพวกอุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพีเกิดความระอาต่อความขัดแย้งของ บรรดาภิกษุชาวกรุงโกสัมพีที่เป็นต้นเหตุให้พระพุทธเจ้าต้องเสด็จหลีกไป จึงพากัน ตกลงใจไม่ไหว ไม่ลุ่มรับ ไม่ทำอัญชลีกรรม ไม่ทำสามเณรกรรม ไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่คบหา ไม่นูชา และไม่ถวายอาหารบิณฑบาตแก่บรรดาภิกษุชาวกรุง โกสัมพีเหล่านั้น เมื่อท่านเหล่านั้นทนไม่ได้ก็คงจะพากันหลีกไป ลี้กไปหรือไม่อย่างนั้น ก็คงจะพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อขอระงับอธิกรณ์ในพุทธสำนักอย่างแน่นอน

เมื่อบรรดาภิกษุชาวกรุงโกสัมพีผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความ วิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ แม้พระพุทธเจ้าจะทรงรับสั่งแนะนำด้วย อุบายหลายอย่างก็ไม่ยอมเลิกรากัน แต่พอถูกชาวกรุงโกสัมพีพร้อมใจกันงด ความอุปถัมภ์บำรุงทุกอย่างเช่นนี้ จึงปรึกษาดกลงกันว่า “พวกเราควรเดินทางไป กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล เพื่อขอระงับอธิกรณ์ในพุทธสำนัก” จากนั้นจึงพากันเก็บ เสนาสนะและถือบาตรจีวรออกเดินทางจากกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ รอนแรมรอนวัน มุ่งหน้าสู่พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล

ท่านพระสารีบุตรได้ทราบข่าวว่า “พวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพีกำลังเดินทางมุ่ง หน้ามาสู่พระเชตวัน” จึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งกราบทูลถามว่า “ควรจะ

ปฏิบัติต่อภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเหล่านั้นอย่างไร” ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสบอกว่า “เธอจงวางตนอยู่อย่างชอบธรรมเถิด” จากนั้นจึงตรัสบอกลักษณะของภิกษุผู้เป็นธรรมวาที ๑๘ ประการ คือ :-

๑. แสดงธรรมว่า เป็นธรรม
๒. แสดงธรรมว่า เป็นอธรรม
๓. แสดงสิ่งมิใช่วินัยว่า เป็นวินัย
๔. แสดงวินัยว่า มิใช่วินัย
๕. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ไม่ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตได้ภาสิตไว้ได้กล่าวไว้
๖. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้ภาสิตไว้ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ไม่ได้กล่าวไว้
๗. แสดงจริยวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพจน์มาว่า ตถาคตได้ประพจน์มา
๘. แสดงจริยวัตรที่ตถาคตประพจน์มาว่า ตถาคตไม่ได้ประพจน์มา
๙. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้
๑๐. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้
๑๑. แสดงอนาบัติว่า เป็นอาบัติ
๑๒. แสดงอาบัติว่า เป็นอนาบัติ
๑๓. แสดงอาบัติเบาว่า เป็นอาบัติหนัก
๑๔. แสดงอาบัติหนักว่า เป็นอาบัติเบา
๑๕. แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่า เป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ
๑๖. แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่า เป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ
๑๗. แสดงอาบัติชั่วหยาบว่า เป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ
๑๘. แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่า เป็นอาบัติชั่วหยาบ

ต่อจากนั้นพระองค์ทรงแสดงลักษณะของภิกษุผู้เป็นธรรมวาที ๑๘ ประการ ให้ท่านพระสารีบุตรทราบ คือ :-

๑. แสดงธรรมว่า เป็นธรรม
๒. แสดงธรรมว่า เป็นธรรม
๓. แสดงสิ่งที่มีวินัยว่า มีวินัย
๔. แสดงวินัยว่า เป็นวินัย
๕. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้
๖. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้ภาสิตไว้ ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตได้ภาสิตไว้ ได้กล่าวไว้
๗. แสดงจริยวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพจน์มาว่า ตถาคตไม่ได้ประพจน์มา
๘. แสดงจริยวัตรที่ตถาคตได้ประพจน์มาว่า ตถาคตได้ประพจน์มา
๙. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้
๑๐. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้
๑๑. แสดงอนาบัติว่า เป็นอนาบัติ
๑๒. แสดงอาบัติว่า เป็นอาบัติ
๑๓. แสดงอาบัติเบาว่า เป็นอาบัติเบา
๑๔. แสดงอาบัติหนักว่า เป็นอาบัติหนัก
๑๕. แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่า เป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ
๑๖. แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่า เป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ
๑๗. แสดงอาบัติชั่วหยาบว่า เป็นอาบัติชั่วหยาบ
๑๘. แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่า เป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ

ต่อมาท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัสสปะ ท่านพระมหากัจจนะ ท่านพระมหาโกฏฐิตะ ท่านพระมหากัปปิณะ ท่านพระมหาจุณทะ ท่านพระมหาอนุรุธะ ท่านพระเรวตะ ท่านพระอุบาลี ท่านพระอานนท์ และท่านพระราหุล เมื่อได้ทราบข่าวว่า “พวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพีผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะเป็นต้น กำลังเดินทางมาสู่กรุงสาวัตถี” จึงพากันไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อกราบทูลถามว่า “ควรจะปฏิบัติต่อภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเหล่านั้นอย่างไร” ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสบอกดังเช่นที่ได้ตรัสบอกแก่ท่านพระสารีบุตรแล้ว

แม้พระนางมหาปชาบดีโคตมีก็ได้เข้าไปเฝ้ากราบทูลถามถึงวิธีปฏิบัติเช่นกัน พระองค์ก็ได้ตรัสบอกว่า “โคตมี บรรดาภิกษุทั้งฝ่ายธรรมวาทีและฝ่ายอธรรมวาที เธอจงพึงธรรมในภิกษุทั้งสองฝ่าย แล้วจงพอใจความเห็น ความถูกต้อง ความชอบใจ และความเชื่อถือของพวกภิกษุฝ่ายธรรมวาที และวัตรที่ภิกษุผู้มีสงฆ์พึงหวังจากภิกษุสงฆ์ทุกอย่างนั้นก็พึงหวังจากภิกษุฝ่ายธรรมวาทีเท่านั้น”

นอกจากนี้อานาถปิณฑิกเศรษฐีและนางวิสาขามิคารมารดา ก็เข้าไปเฝ้ากราบทูลถามถึงวิธีปฏิบัติอีก พระองค์ก็ได้ตรัสบอกว่า “ท่านทั้งสองจงถวายนานในภิกษุทั้งสองฝ่าย แล้วจงพึงธรรมในภิกษุทั้งสองฝ่าย จากนั้นจงพอใจความเห็น ความถูกต้อง ความชอบใจ และความเชื่อถือของพวกภิกษุฝ่ายธรรมวาทีเท่านั้น”

ส่วนเรื่องเสนาสนะและอาสนั้น พระองค์ทรงรับสั่งแก่ท่านพระสารีบุตรให้จัดแจงแก่พวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเหล่านั้นว่า “เธอพึงจัดเสนาสนะให้ว่างก่อนแล้วจึงให้ แต่เราไม่กล่าวว่า ‘พึงห้ามเสนาสนะแก่ภิกษุผู้มีพรหมามากโดยปริยายไร ๆ เพราะผู้ใดห้ามต้องอาบัติทุกกฏ’ ส่วนเรื่องอาสนั้นพึงแบ่งให้ภิกษุเท่า ๆ กันทุกรูป”

เมื่อพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเดินทางมาถึงพระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี ก็ได้รับการต้อนรับตามที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งไว้ทุกประการ ต่อจากนั้นภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะซึ่งถูกลงอุกเขปนียกรรม ก็เริ่มพิจารณาพระธรรมวินัยว่า “นั่นเป็นอาบัติ นั่นไม่เป็นอาบัติหามิได้ เราต้องอาบัติ เราไม่ต้องอาบัติหามิได้ เราถูกลงอุกเขปนียกรรมแล้ว เราไม่ถูกลงอุกเขปนียกรรมหามิได้ เราถูกลงอุกเขปนียกรรมด้วยกรรมที่ชอบธรรม ไม่เสียหาย ควรแก่ฐานะ” จากนั้นจึงเข้าไปหาพวกภิกษุผู้ประพฤติดาม แล้วแจ้งผลการพิจารณาพระธรรมวินัยดังกล่าวให้ทราบ พร้อมทั้งบอกขอให้ภิกษุเหล่านั้นรับเข้าหมู่ด้วย

ต่อมาพวกภิกษุผู้ประพฤติดามเหล่านั้นได้พาภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะซึ่งถูกลงอุกเขปนียกรรมไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ ที่ประทับ โดยกราบทูลให้ทรงทราบถึงผลการพิจารณาพระธรรมวินัยและการขอให้รับเข้าหมู่ของภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะซึ่งถูกลงอุกเขปนียกรรมดังกล่าวว่า “ข้าพระพุทธเจ้าจะพึงปฏิบัติอย่างไร”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเช่นนี้จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย นั้นเป็นอาบัติ นั้นไม่เป็นอาบัติหามิได้ ภิกษุรูปนั้นต้องอาบัติแล้ว ภิกษุรูปนั้นไม่ต้องอาบัติหามิได้ ภิกษุรูปนั้นถูกลงอุกเขปนียกรรมแล้ว ภิกษุรูปนั้นไม่ถูกลงอุกเขปนียกรรมหามิได้ เธอถูกลงอุกเขปนียกรรมด้วยกรรมที่ชอบธรรม ไม่เสียหาย ควรแก้ฐานะ เพราะเธอต้องอาบัติถูกลงอุกเขปนียกรรมแล้ว และเห็นอาบัติ ดังนั้น พวกเธอจงรับภิกษุรูปนั้นเข้าหมู่เถิด”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อเรื่องอื้อฉาว และก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ ระหว่างภิกษุคณะวินัยธรมากับภิกษุคณะสุดตันติกะ ซึ่งต่างก็เป็นภิกษุชาวกรุงโกสัมพีด้วยกันทั้งสองฝ่าย ที่ยึดเยื้อและขยายวงกว้างออกไปคล้ายกับจะยุติกันไม่ได้ แต่ในที่สุดก็ยุติลงได้เพราะบรรดาอุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพีพากันงดถวายอาหารบิณฑบาตเป็นเบื้องต้น จากนั้นภิกษุชาวกรุงโกสัมพีดังกล่าวก็เริ่มสำนึกได้ จึงพากันเดินทางไปขอระงับอธิกรณ์ในพุทธสำนัก และด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์เป็นสำคัญ ที่ทรงอนุญาตให้พวกภิกษุผู้ประพฤติดำรับภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะ ซึ่งถูกลงอุกเขปนียกรรมและสำนึกถึงความผิดได้ว่า “นั้นเป็นอาบัติ นั้นไม่เป็นอาบัติหามิได้...” กลับเข้าหมู่ได้ ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๔. สังฆสามัคคีและสังฆอุโบสถ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พวกภิกษุผู้ประพฤติดำรับภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะ ซึ่งถูกลงอุกเขปนียกรรมกลับเข้าหมู่ได้แล้ว พวกภิกษุผู้ประพฤติดำดังกล่าวจึงไปหาภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธร ซึ่งเป็นผู้ลงอุกเขปนียกรรม พร้อมทั้งกล่าวว่า :-

“ท่านทั้งหลาย ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความร้าวรานแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์

๑๗๖

ให้เป็นต่าง ๆ กัน ได้มีแล้วเพราะเรื่องใด ภิกษุรูปนั้นผู้ต้องอาบัติอุกเขปนียกรรมแล้ว เห็นอาบัติและสงฆ์รับเข้าหมู่แล้ว บัดนี้ พวกเราจะทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้น”

ต่อจากนั้นภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธร ซึ่งเป็นผู้ลงอุกเขปนียกรรม และภิกษุผู้เป็นศิษย์คณะวินัยธร ได้พากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งกราบทูลให้ทรงทราบถึงเรื่องที่พวกภิกษุผู้เป็นศิษย์คณะสุดตันติกะมาชวนทำสังฆสามัคคี เพื่อระงับอธิกรณ์ จากนั้นจึงกราบทูลถามว่า “พวกข้าพระพุทธเจ้าจะพึงปฏิบัติอย่างไร”

พระองค์ทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุรูปนั้นผู้ต้องอาบัติอุกเขปนียกรรมแล้ว เห็นอาบัติและสงฆ์รับเข้าหมู่แล้ว ถ้าเช่นนั้น สงฆ์จงทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้น” จากนั้นจึงทรงกำหนดวิธีทำสังฆสามัคคีและกรรมวาจา คือ ภิกษุทั้งที่เป็นไข้และไม่เป็นไข้พึงเข้าประชุมทุกรูป รูปไหนจะให้ฉันหยาบไม่ได้ จากนั้น ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความร้าวรานแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กัน ได้มีแล้วเพราะเรื่องใด ภิกษุรูปนั้นผู้ต้องอาบัติอุกเขปนียกรรม เห็นอาบัติและสงฆ์เรียกเข้าหมู่แล้ว ถ้าสงฆ์พร้อมแล้ว สงฆ์พึงทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้น นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ความบาดหมาง ความทะเลาะวิวาท ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความร้าวรานแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กัน ได้มีแล้วเพราะเรื่องใด ภิกษุรูปนั้นผู้ต้องอาบัติอุกเขปนียกรรม เห็นอาบัติและสงฆ์เรียกเข้าหมู่แล้ว สงฆ์ทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้น ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้น ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์ทำสังฆสามัคคีเพื่อระงับเรื่องนั้นแล้ว ความแตกแห่งสงฆ์ถูกกำจัดแล้ว ความร้าวรานแห่งสงฆ์ถูกกำจัดแล้ว ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ถูกกำจัดแล้ว การทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กันถูกกำจัดแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงมี ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้

เมื่อสงฆ์ประชุมกันทำสังฆสามัคคีด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาเสร็จแล้ว ให้สงฆ์เหล่านั้นทำสังฆอุโบสถ คือยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงต่อทันที โดยภิกษุทั้งที่เป็นไข้และไม่เป็นไข้ ฟังเข้าประชุมทำสังฆอุโบสถโดยพร้อมเพรียงกันทุกรูป รูปใดจะให้นันทะไม่ได้”

อนึ่ง ท่านพระอุบาลีได้เข้าไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้งเป็นต้น สงฆ์ยังไม่ได้วินิจจย ยังไม่ได้สืบสวนเรื่องนั้นแล้ว ทำสังฆสามัคคี สังฆสามัคคีนั้นชอบด้วยธรรมหรือไม่ และถ้าสงฆ์ได้วินิจจย สืบสวนเรื่องนั้นแล้วทำสังฆสามัคคี สังฆสามัคคีนั้นชอบด้วยธรรมหรือไม่” พระองค์ตรัสว่า “ถ้าสงฆ์ยังไม่ได้วินิจจย ยังไม่ได้สืบสวนเรื่องนั้นแล้วทำสังฆสามัคคี สังฆสามัคคีนั้นไม่ชอบด้วยธรรม แต่ถ้าสงฆ์ได้วินิจจย สืบสวนเรื่องนั้นแล้วทำสังฆสามัคคี สังฆสามัคคีนั้นชอบด้วยธรรม”

นอกจากนี้ท่านพระอุบาลียังได้กราบทูลถามว่า “สังฆสามัคคีมีเท่าไร” ซึ่งพระองค์ก็ตรัสว่า สังฆสามัคคีมี ๒ อย่าง คือ :-

๑. สังฆสามัคคีผิดไปจากอรรถแต่ได้พยัญชนะ หมายความว่า ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความร้าวรานแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กัน ย่อมมี เพราะเรื่องใด สงฆ์ยังไม่ได้วินิจจย ไม่ได้สืบสวนแล้วทำสังฆสามัคคี

๒. สังฆสามัคคีได้ทั้งอรรถและได้ทั้งพยัญชนะ หมายความว่า ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความ

ร้าวรานแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กัน ย่อมมีได้ เพราะเรื่องใด สงฆ์ได้วินิจจย สืบสวนเรื่องนั้นแล้วทำสังฆสามัคคี

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า สังฆสามัคคีและสังฆอุโบสถนั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ทำเพื่อประสานความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความร้าวรานแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กัน ให้กลับคืนสู่ความสามัคคีดังเดิมเป็นสำคัญ

๕. การวินิจจยเรื่องพระวินัย

ท่านพระอุบาลีได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “เมื่อมีกิจการที่จะต้องปรึกษาเกี่ยวกับการตีความ และการวินิจจยความเรื่องพระวินัยที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ในพระธรรมวินัยนี้ ภิกษุลักษณะเช่นใดจึงจะจัดว่าเป็นผู้มีความเหมาะสม และสมควรแก่การยกย่อง”

พระองค์ตรัสว่า ภิกษุที่จะทำหน้าที่วินิจจยความเรื่องพระวินัยนั้น ควรประกอบด้วยคุณสมบัติสำคัญ ๙ ประการ คือ :-

๑. มีศีลไม่ต่างพร้อย มีมารยาทสงบเสถียร และมีความประพฤติที่จำเลยหรือฝ่ายตรงข้ามจะดำเนินไม่ได้โดยธรรม
๒. มีศีลบริสุทธิ์ กล่าวหาญ และพูดจาฉะฉาน
๓. เข้าสู่ที่ประชุมด้วยความเชื่อมั่น ไม่ประหม่า และพูดจา มีเหตุผลได้ความ
๔. แม้ถูกถามในที่ประชุมก็ไม่นิ่งอึ้ง ไม่เก้อเขิน รู้จักพูด รู้จักเคารพภิกษุผู้มีพรรษาแก่กว่า และสามารถตอบข้อซักถามได้โดยวิญญูชนให้ความชื่นชม
๕. มีความเชื่อมั่นในอาจริยวาท สามารถพูดวิพากย์วิจารณ์ได้คล่องแคล่ว และจับประเด็นข้อผิดพลาดของจำเลยหรือฝ่ายตรงข้ามได้ โดยจำเลยหรือฝ่ายตรงข้ามให้การยอมรับและมหาชนก็ชื่นชม
๖. ไม่ลบหลู่ความเชื่อในอาจริยวาท สามารถแก้ปัญหา ทำงานพูดและทำกิจของสงฆ์ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

๗. เมื่อถูกส่งไปเจรจาก็ไม่ทงนงตนว่าทำได้ จะต้องรู้ว่าภิกษุต้องอาบัติเพราะวัตถุมีประมาณเท่าใด และจะออกจากอาบัติด้วยวิธีใด สามารถอธิบายลักษณะของภิกษุและภิกษุณีได้แจ่มแจ้งชัดเจน และฉลาดในวิธีที่จะให้ออกจากอาบัติ
๘. มีความเข้าใจว่า ภิกษุทำกรรมอย่างใดจึงจะถูกขับออก และเข้าใจวิธีการรับภิกษุเหล่านั้นผู้ประพฤติวัตรแล้วกลับเข้ามา
๙. มีความเป็นบัณฑิต และมุ่งทำประโยชน์แก่มหาชนในโลกอย่างแท้จริง

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุที่จะทำหน้าที่วินิจัยอธิกรณ์นั้นจะต้องมีคุณสมบัติทั้ง ๙ ประการ ดังที่กล่าวมานี้อยู่ในตน จึงจะสามารถวินิจัยอธิกรณ์ให้เป็นที่ยอมรับจากจำเลยหรือฝ่ายตรงข้ามและวิญญูชนอย่างแท้จริงสืบไป

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในโกสัมพิกขันธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยเรื่องภิกษุชาวกรุงโกสัมพีได้ว่า ความขัดแย้งเบื้องต้นที่เกิดขึ้นระหว่างภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะที่เหลือน้ำหนอยหนึ่งไว้ในห้องสุขา กับภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธรที่ทักท้วงว่า “การทำเช่นนี้ต้องอาบัติ(ทุกกฏ)” ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะก็บอกว่า “ถ้าเป็นอาบัติก็จะขอแสดงอาบัติคืน” แต่ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธรมกลับพูดว่า “ถ้าไม่มีเจตนา ก็ไม่มีอาบัติ” จากนั้นจึงไปพูดกับภิกษุผู้เป็นศิษย์ของตนว่า “ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะต้องอาบัติแล้วก็ยังไม่รู้” ต่อมาภิกษุผู้เป็นศิษย์ดังกล่าวก็ได้นำความนี้ไปบอกแก่ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของภิกษุผู้เป็น หัวหน้าคณะสุดตันติกะ

เมื่อภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะสุดตันติกะได้ทราบเช่นนี้ จึงบอกแก่ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของตนว่า “ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธรมพูดเท็จ(ต้องอาบัติปาจิตตีย์) เพราะเบื้องต้นบอกว่าไม่มีอาบัติ แต่บัดนี้กลับบอกว่ามีอาบัติ” จากนั้นต่างฝ่ายต่างก็กล่าวหา กันและกัน ภิกษุผู้เป็นหัวหน้าคณะวินัยธรมได้โอกาสจึงลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุผู้

เป็นหัวหน้าคณะสุดต้นตึกะ ทำให้การกล่าวหาหันกลายเป็นความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความร้าวรานแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ และการทำสงฆ์ให้เป็นต่าง ๆ กัน

ภิกษุทั้งสองฝ่ายนี้ต่างก็มีภิกษุ อุบาสกอุบาสิกา ตลอดจนเทวดาชั้นต่าง ๆ ให้การสนับสนุน จนทำให้เหตุการณ์ทวีความขัดแย้งขยายวงกว้างออกไปมากยิ่งขึ้น แม้พระพุทธเจ้าจะทรงแนะนำด้วยอุบายต่าง ๆ แต่ภิกษุเหล่านั้นก็ไม่เคยน้อมนำพระดำรัสมาปฏิบัติ ตรงกันข้ามกลับกราบทูลยืนยันว่า จะจัดการกับปัญหาเหล่านี้กันเอง

แต่อย่างไรก็ตาม ความบาดหมางเป็นต้นดังที่กล่าวมานี้ สามารถยุติลงได้เพราะบรรดาอุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพี ต่างพากันยึดติดต่อความขัดแย้งที่ดำรงอยู่อย่างยาวนานของภิกษุชาวกรุงโกสัมพีทั้งสองฝ่าย ในที่สุดจึงพร้อมใจกันไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่คบหา ไม่บูชา และไม่ถวายอาหารบิณฑบาต จนเป็นเหตุให้ภิกษุเหล่านั้นได้รับความลำบากนานัปการ จึงต้องพร้อมใจกันเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล และพร้อมใจกันระงับอธิกรณ์ในพุทธสำนัก ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ดังนั้น เนื้อหาสาระของบทที่ ๓ ซึ่งว่าด้วยคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๕ อันประกอบด้วยจัมมขันธกะ เกสัชชขันธกะ กฐินขันธกะ จีวรขันธกะ จัมเปยยขันธกะ และโกสัมพิกขันธกะ ซึ่งแต่ละขันธกะมีเนื้อหาสาระยาวมาก แต่ที่นำเสนอมาโดยลำดับนี้เป็นเพียงการนำเนื้อหาสาระที่สำคัญตามที่กำหนดไว้มาศึกษาเท่านั้น สมควรที่ผู้เฝ้าศึกษาจะได้ศึกษาเนื้อหาสาระโดยละเอียดจากคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๕ เพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อไป

บทที่ ๔

จุฬวรรค ภาค ๑

คัมภีร์จุฬวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ เป็นคัมภีร์ประมวลสิกขาบท หรือเรื่องที่มาออกพระปาติโมกข์ เช่นเดียวกับคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑ และมหาวรรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔-๕ ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒-๓

สำหรับคัมภีร์จุฬวรรคภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ นี้ แบ่งออกเป็น ๔ ชั้นธกะ คือ กัมมชั้นธกะ ปาวิราสิกชั้นธกะ สมุจยชั้นธกะ และสมถชั้นธกะ แต่ละชั้นธกะมีเนื้อหาว่าด้วยนิคคกรรมหรือบทลงโทษ ระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการอยู่ปวิวาส วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส และวิธีระงับอธิกรณ์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นหลักให้สงฆ์ดำเนินการแก่ภิกษุผู้ประพฤติดนที่ส่อไปในทางดื้อธรรม ดื้อวินัยเป็นสำคัญ

กัมมชั้นธกะ

กัมมชั้นธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยนิคคกรรมหรือบทลงโทษ พระสังคีติกอาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่างๆ ไว้ในชั้นธกะนี้จำนวน ๗ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องนิคคกรรม ขั้นตอนการลงนิคคกรรม และวิธีระงับนิคคกรรมแต่ละประเภท เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในชั้นธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๕ ประเด็น คือ :-

๑. นิคคกรรม
๒. นิสิตของพระปัมฑุกะและพระโลหิตกะ
๓. ภิกษุผู้ควรถูกลงนิคคกรรม
๔. ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้มีการลงนิคคกรรม
๕. วิธีระงับนิคคกรรม

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับภิกษุผู้ดื้อธรรมดื้อวินัย ขอบก่เรื่องอื้อฉาวให้ภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่พลอยได้รับผลกระทบไปด้วย จนเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัตินิคคกรรมแต่ละประเภทขึ้นไว้ เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นมาตรการลงโทษแก่ภิกษุดังกล่าวต่อไป

๑. นิคคหกรรม

นิคคหกรรม คือมาตรการทางพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับข่ม กำราบ หรือลงโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติดีแล้วไม่ยอมรับผิด หรือไม่ยอมประพฤติกลับตนใหม่ หากปล่อยไว้ก็จะกลายเป็นความหมักหมมเรื้อรังที่จะนำความเดือดร้อนเสื่อมเสียมาสู่คณะสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่มีที่สิ้นสุด

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัตินิคคหกรรมไว้ ๕ ประเภท กล่าวคือ :-

๑. **ตัชชณียกรรม** คือการลงโทษด้วยการขู่
๒. **นียสกรรม** คือการลงโทษด้วยการให้กลับไปถือนิสัยใหม่
๓. **ปัพพาทนียกรรม** คือการลงโทษด้วยการขับไล่
๔. **ปฏิสารณียกรรม** คือการลงโทษด้วยการให้กลับสำนึกได้
๕. **อุกเขปนียกรรม** คือการลงโทษด้วยการยกออกจากหมู่

นิคคหกรรมแต่ละประเภทเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับข่ม กำราบ หรือลงโทษแก่ภิกษุดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้น^๑

๒. นิสิตของพระปณฺฑิตะและพระโลหิตกะ

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่า พระฉัพพัคคีย์ประกอบด้วยภิกษุระดับแกนนำ ๖ รูป คือพระปณฺฑิตะกับพระโลหิตกะปกครองหมู่คณะของตนอยู่ในกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล พระเมตติยะกับพระกุมมชกะปกครองหมู่คณะของตนอยู่ในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ และพระอัสสชิกับพระปุณฺณพสุกะปกครองหมู่คณะของตนอยู่ที่กัฏฐาคีรีชนบท เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาฬี^๒

ในขณะที่พระปณฺฑิตะและพระโลหิตกะปกครองหมู่คณะของตนอยู่ที่กรุงสาวัตถี แคว้นโกศลนั้น ปรากฏว่ามีภิกษุเป็นจำนวนมิใช่น้อยมาขอเป็นนิสิต คือขอเล่าเรียนอยู่ในสำนักบ้าง ขอพักอยู่อาศัยบ้าง ขอถือนิสัยเป็นศิษย์บ้าง และภิกษุเหล่านี้มักจะพา

^๑ ดูรายละเอียดในหน้า ๑๕๐-๑๕๑

^๒ ม.ม.อ. ๒/๑๗๕/๑๓๘

กันก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว และก่ออริกรรมในสงฆ์อยู่เสมอ ๆ

ในขณะเดียวกันนี้ภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปันทุกะและพระโลหิตกะ ก็มักจะพากันเข้าไปหาภิกษุพวกอื่นที่ชอบก่อเรื่องเช่นเดียวกับพวกตนพร้อมทั้งพูดเป็นเชิงยุแหย่ว่า “ภิกษุรูปนั้นอย่าได้เอาชนะพวกท่าน ท่านทั้งหลายจงโต้ตอบให้แข็งขัน พวกท่านเป็นบัณฑิตกว่า เฉลียวฉลาดกว่า เป็นพหูสูตรกว่า และสามารถกว่าภิกษุรูปนั้น อย่ากลัวภิกษุรูปนั้น แม้พวกกระผมก็จะคอยเป็นฝ่ายพวกท่าน”

การพูดเป็นเชิงยุแหย่ไปมาของบรรดาภิกษุดังกล่าวนี้ ทำให้ความบาดหมางที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็ขยายลูกกลมออกไปมากยิ่งขึ้น จนเป็นเหตุให้บรรดาภิกษุผู้ประพฤติปฏิบัติชอบพากันกล่าวตำหนิ ประณาม และโทษะนาการกระทำของภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปันทุกะและพระโลหิตกะไปต่าง ๆ นานา

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปันทุกะและพระโลหิตกะต่างก็มีอุปนิสัยและความประพฤติคล้ายกับลอกเลียนแบบมาจากอาจารย์ของตน นั่นก็คือชอบประพฤติปฏิบัติตนไปในแนวทางที่ก่อให้เกิดปัญหาอยู่ตลอดเวลา นั่นเอง

๓. ภิกษุผู้ควรถูกลงนิคคกรรม

ภิกษุที่ประพฤติปฏิบัติตนไม่เหมาะสม สมควรถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง คือดุษณียกรรม นิยสกรรม หรืออุกเขปนียกรรม หรืออาจถูกลงนิคคกรรมทั้ง ๓ อย่างนี้ก็ได้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๖ หมวด ๑๘ ประการ คือ :-

หมวดที่ ๑ สงฆ์พึงลงนิคคกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ :-

๑. ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออริกรรมในสงฆ์
๒. ไร้เขตลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้
๓. อยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร

หมวดที่ ๒ สงฆ์พึงลงนิคคกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ อีกอย่างหนึ่ง คือ :-

๑. มีศีลวิบัติในอธิศีล
๒. มีอาจารย์วิบัติในอัชฌาจารย์
๓. มีภิกษุวิบัติในอดิภิกษุ

หมวดที่ ๓ สงฆ์พึงลงนิคคกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ อีกอย่างหนึ่ง
คือ :-

๑. กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
๒. กล่าวติเตียนพระธรรม
๓. กล่าวติเตียนพระสงฆ์

หมวดที่ ๔ สงฆ์พึงลงนิคคกรรมแก่ภิกษุ ๓ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งก่อความบาดหมาง ฯลฯ ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์
๒. รูปหนึ่งโง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้
๓. รูปหนึ่งอยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร

หมวดที่ ๕ สงฆ์พึงลงนิคคกรรมแก่ภิกษุอื่นอีก ๓ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งมีศีลวิบัติในอธิศีล
๒. รูปหนึ่งมีอาจารย์วิบัติในอัชฌาจารย์
๓. รูปหนึ่งมีภิกษุวิบัติในอดิภิกษุ

หมวดที่ ๖ สงฆ์พึงลงนิคคกรรมแก่ภิกษุอื่นอีก ๓ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
๒. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระธรรม
๓. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระสงฆ์

สำหรับภิกษุที่ประพฤติปฏิบัติตนไม่เหมาะสม สมควรถูกสงฆ์ลงทัณฑ์ปาชนียกรรม
คือการขับไล่ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๑๔ หมวด ๔๒ ประการ คือ :-

หมวดที่ ๑ สงฆ์พึงลงทัณฑ์ปาชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ :-

๑. ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความ
อื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์
๒. โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้
๓. อยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร

หมวดที่ ๒ สงฆ์พึงลงปัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ อีก
อย่างหนึ่ง คือ :-

๑. มีศีลวิบัติในอธิศีล
๒. มีอาจารย์วิบัติในอัชฌาจารย์
๓. มีทิฏฐิวิบัติในอดิทิฏฐิ

หมวดที่ ๓ สงฆ์พึงลงปัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ อีก
อย่างหนึ่ง คือ :-

๑. กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
๒. กล่าวติเตียนพระธรรม
๓. กล่าวติเตียนพระสงฆ์

หมวดที่ ๔ สงฆ์พึงลงปัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ อีก
อย่างหนึ่ง คือ :-

๑. เล่นคะนองกาย
๒. เล่นคะนองวาจา
๓. เล่นคะนองทั้งกายและวาจา

หมวดที่ ๕ สงฆ์พึงลงปัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ อีก
อย่างหนึ่ง คือ :-

๑. ประพฤติไม่สมควรทางกาย
๒. ประพฤติไม่สมควรทางวาจา
๓. ประพฤติไม่สมควรทั้งทางกายและวาจา

หมวดที่ ๖ สงฆ์พึงลงปัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ อีก
อย่างหนึ่ง คือ :-

๑. ทำลายพระบัญญัติทางกาย
๒. ทำลายพระบัญญัติทางวาจา
๓. ทำลายพระบัญญัติทั้งทางกายและวาจา

หมวดที่ ๗ สงฆ์พึงลงปัฟพาชนียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ อีกอย่างหนึ่ง คือ :-

๑. ประกอบมิจจาชีพทางกาย
๒. ประกอบมิจจาชีพทางวาจา
๓. ประกอบมิจจาชีพทั้งทางกายและวาจา

หมวดที่ ๘ สงฆ์พึงลงปัฟพาชนียกรรมแก่ภิกษุ ๓ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์
๒. รูปหนึ่งโง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้
๓. รูปหนึ่งอยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร

หมวดที่ ๙ สงฆ์พึงลงปัฟพาชนียกรรมแก่ภิกษุอื่นอีก ๓ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งมีศีลวิบัติในอธิศีล
๒. รูปหนึ่งมีอาจารย์วิบัติในอัชฌาจารย์
๓. รูปหนึ่งมีภิกษุวิบัติในอดิภิกษุ

หมวดที่ ๑๐ สงฆ์พึงลงปัฟพาชนียกรรมแก่ภิกษุอื่นอีก ๓ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
๒. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระธรรม
๓. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระสงฆ์

หมวดที่ ๑๑ สงฆ์พึงลงปัฟพาชนียกรรมแก่ภิกษุอื่นอีก ๓ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งเล่นคะนองกาย
๒. รูปหนึ่งเล่นคะนองวาจา
๓. รูปหนึ่งเล่นคะนองทั้งกายและวาจา

หมวดที่ ๑๒ สงฆ์พึงลงปัฟพาชนียกรรมแก่ภิกษุอื่นอีก ๓ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งประพฤติน่าสมควรทางกาย
๒. รูปหนึ่งประพฤติน่าสมควรทางวาจา
๓. รูปหนึ่งประพฤติน่าสมควรทั้งทางกายและวาจา

หมวดที่ ๑๓ สงฆ์พึงลงปัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุอื่นอีก ๓ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งทำลายพระบัญญัติทางกาย
๒. รูปหนึ่งทำลายพระบัญญัติทางวาจา
๓. รูปหนึ่งทำลายพระบัญญัติทั้งทางกายและวาจา

หมวดที่ ๑๔ สงฆ์พึงลงปัพพาชนียกรรมแก่ภิกษุอื่นอีก ๓ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งประกอบมิจจาชีพทางกาย
๒. รูปหนึ่งประกอบมิจจาชีพทางวาจา
๓. รูปหนึ่งประกอบมิจจาชีพทั้งทางกายและวาจา

ส่วนภิกษุที่ประพฤตินั้นไม่เหมาะสม สมควรถูกสงฆ์ลงปฏิสารณียกรรม คือ การให้กลับสำนึกได้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๔ หมวด ๒๐ ประการ คือ :-

หมวดที่ ๑ สงฆ์พึงลงปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ คือ :-

๑. ขวนขวายเพื่อไม่ใช่ลามของพวกคฤหัสถ์
๒. ขวนขวายเพื่อไม่ใช่ประโยชน์ของพวกคฤหัสถ์
๓. ขวนขวายเพื่ออยู่ไม่ได้ของพวกคฤหัสถ์
๔. ด่าบริภาษพวกคฤหัสถ์
๕. ยุยงพวกคฤหัสถ์ให้แตกกัน

หมวดที่ ๒ สงฆ์พึงลงปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ อีกอย่างหนึ่ง คือ :-

๑. กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้าแก่พวกคฤหัสถ์
๒. กล่าวติเตียนพระธรรมแก่พวกคฤหัสถ์
๓. กล่าวติเตียนพระสงฆ์แก่พวกคฤหัสถ์
๔. ด่าพวกคฤหัสถ์ด้วยคำด่าซ้ำ ชูด้วยคำด่าซ้ำ
๕. รับคำที่ชอภธรรมของคฤหัสถ์แต่ไม่ทำตาม

หมวดที่ ๓ สงฆ์พึงลงปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุ ๕ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งขวนขวายเพื่อไม่ใช่ลามแก่พวกคฤหัสถ์
๒. รูปหนึ่งขวนขวายเพื่อไม่ใช่ประโยชน์ของพวกคฤหัสถ์

๓. รูปหนึ่งชวนชวายเป็นอยู่ไม่ได้ของพวกคฤหัสถ์
๔. รูปหนึ่งตำปรีชาพวกคฤหัสถ์
๕. รูปหนึ่งยุยงพวกคฤหัสถ์ให้แตกกัน

หมวดที่ ๔ สงฆ์พึงลงปฏิสาธินิยกรรณแก่ภิกษุอื่นอีก ๕ รูป คือ :-

๑. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระพุทธเจ้าแก่พวกคฤหัสถ์
๒. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระธรรมแก่พวกคฤหัสถ์
๓. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระสงฆ์แก่พวกคฤหัสถ์
๔. รูปหนึ่งตำพวกคฤหัสถ์ด้วยคำด่าซ้ำ ชูด้วยคำด่าซ้ำ
๕. รูปหนึ่งรับคำที่ขอบธรรมของคฤหัสถ์แต่ไม่ทำตาม

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุที่ประพฤติปฏิบัติตนไม่เหมาะสมอย่างใดอย่างหนึ่งตามลักษณะดังที่กล่าวมานี้ ย่อมสมควรที่จะถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมทั้งส่วนที่เป็นตัชชนิยกรรณ นิยสกรรณ ปัพพาชนียกรรณ ปฏิสาธินิยกรรณ หรืออุกเขปนียกรรณ ส่วนวิธีลงนิคคกรรมนั้นจะได้กล่าวต่อไป

๔. ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้มีการลงนิคคกรรม

ภิกษุที่ประพฤติปฏิบัติตนไปในทางเสื่อมเสีย จนกลายเป็นต้นเหตุให้มีการลงนิคคกรรมทั้ง ๕ ประเภานั้น คือ :-

๑. **ตัชชนิยกรรณ** คือ การลงโทษด้วยการช่ม ขณะนั้นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้มีการลงตัชชนิยกรรณ คือภิกษุผู้เป็นนินิตของพระปณทุกะและพระโลหิตกะ

ภิกษุผู้เป็นนินิตดังกล่าวนี้ นอกจากจะทำการก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว และก่ออิทธิพลในสงฆ์ด้วยตนเองแล้ว ยังเข้าไปกล่าวเป็นเชิงยุแหย่พวกภิกษุที่ได้กระทำการเช่นเดียวกับพวกตนว่า “ภิกษุรูปนั้น (ฝ่ายตรงข้าม) อย่าได้เอาชนะพวกท่าน ท่านทั้งหลายจงโต้ตอบให้แข็งขัน พวกท่านเป็นบัณฑิตกว่า เฉลียวฉลาดกว่า เป็นพหูสูตรกว่า และสามารถกว่าภิกษุรูปนั้น อย่างแล้วภิกษุรูปนั้น แม้พวกกระผมก็จะคอยเป็นฝ่ายพวกท่าน” การพูดยุแหย่ของภิกษุผู้เป็นนินิตดังกล่าวนี้ ทำให้ความบาดหมางที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ขยายลุกลามออกไป

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ พร้อมทั้งรับสั่งเรียกภิกษุผู้เป็นนินิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะมาสอบถามในท่ามกลางสงฆ์ ซึ่งภิกษุผู้เป็นนินิตดังกล่าวก็ได้กราบทูลยอมรับตามความเป็นจริงทุกประการ จากนั้นพระองค์ทรงดำหนิภิกษุผู้เป็นนินิตเหล่านั้นโดยอเนกประการ แล้วรับสั่งให้สงฆ์ลงมติขณิการกรรมแก่ภิกษุผู้เป็นนินิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะต่อไป

วิธีลงมติขณิการกรรม พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นพึงโจทภิกษุผู้เป็นนินิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ และเมื่อดำเนินการให้ภิกษุผู้เป็นนินิตเหล่านั้นให้การแล้วจึงปรับอาบัติ ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า พวกภิกษุผู้เป็นนินิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ด้วยตนเอง และพากันเข้าไปหาภิกษุพวกอื่นที่ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ภิกษุรูปนั้นอย่าได้เอาชนะพวกท่าน ท่านทั้งหลายจงโต้ตอบให้แข็งขัน พวกท่านเป็นบัณฑิตกว่า เฉลียวฉลาดกว่า เป็นพหูสูตรกว่า และสามารถกว่าภิกษุรูปนั้น อย่ากลัวภิกษุรูปนั้น แม้พวกกระผมก็จะคอยเป็นฝ่ายพวกท่าน’ ทำให้ความบาดหมางที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ขยายลุกลามออกไป ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงลงมติขณิการกรรมแก่พวกภิกษุผู้เป็นนินิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า พวกภิกษุผู้เป็นนินิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์ด้วยตนเอง และพากันเข้าไปหาภิกษุพวกอื่นที่ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ภิกษุรูปนั้นอย่าได้เอาชนะพวกท่าน ท่านทั้งหลายจงโต้ตอบให้แข็งขัน พวกท่านเป็นบัณฑิตกว่า เฉลียวฉลาดกว่า เป็นพหูสูตรกว่า และสามารถกว่าภิกษุรูปนั้น อย่ากลัวภิกษุรูปนั้น แม้พวกกระผมก็จะคอยเป็นฝ่ายพวกท่าน’ ทำให้ความบาดหมางที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็ขยายลุกลามออกไป สงฆ์ลงมติขณิการกรรมแก่พวกภิกษุผู้เป็นนินิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการลงมติขณิการกรรมแก่พวกภิกษุผู้เป็นนินิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ลงดัชฌนิยกรรณแก่พวกภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปันทุกะและพระโลหิตกะแล้ว
สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงมี ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

๒. นิสกัรณ คือ การลงโทษด้วยการให้กลับไปถือนิสัยใหม่ ภิกษุผู้เป็น
ต้นเหตุให้มีการลงนิสกัรณ คือพระเสยยสกะ^๑ ซึ่งเป็นผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติ
มาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้ ชอบอยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์
ที่ไม่สมควร ทั้งที่พวกภิกษุก็ให้ปริวาส ชักเข้าหาอาบัติเดิม ให้มานัต และ
อัปทานอยู่

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ พร้อมทั้งรับสั่งเรียก
พระเสยยสกะมาสอบถามในท่ามกลางสงฆ์ ซึ่งพระเสยยสกะก็ได้กราบทูลยอมรับ
ตามความเป็นจริงทุกประการ จากนั้นพระองค์ทรงดำหนิพระเสยยสกะโดยเนกประการ
แล้วรับสั่งให้สงฆ์ลงนิสกัรณแก่พระเสยยสกะ โดยสั่งให้กลับไปถือนิสัยใหม่

วิธีลงนิสกัรณ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นพึงโจท
ภิกษุเสยยสกะ และเมื่อดำเนินการให้ภิกษุเสยยสกะให้การแล้วจึงปรับอาบัติ ต่อจากนั้น
ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุเสยยสกะนี้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติ
มาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้ ชอบอยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์
ที่ไม่สมควร ทั้งที่พวกภิกษุก็ให้ปริวาส ชักเข้าหาอาบัติเดิม ให้มานัตและ
อัปทานอยู่ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงลงนิสกัรณแก่ภิกษุเสยยสกะ โดยสั่งให้กลับไป
ถือนิสัยใหม่ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุเสยยสกะนี้โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติ
มาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้ ชอบอยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์

^๑ พระเสยยสกะรูปนี้เป็นต้นบัญญัติแห่งสังฆาติเสสสิกขาบทที่ ๑ ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (แปล)
๑/๒๓๔/๒๔๔-๒๔๕

ที่ไม่สมควร ทั้งที่พวกปกติตติภิกษุก็ให้ปริวาส ชักเข้าหาอาบัติเดิม ให้มานัดและ
อัphanอยู่ สงฆ์ลงนียสกรรมแก่ภิกษุเสยยสกะ โดยสั่งให้กลับไปถือนิสัยใหม่ ทำนรูป
ใดเห็นด้วยกับการลงนียสกรรมแก่ภิกษุเสยยสกะ โดยสั่งให้กลับไปถือนิสัยใหม่
ทำนรูปนั้นพึงนั่ง ทำนรูปใดไม่เห็นด้วย ทำนรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ลงนียสกรรมแก่ภิกษุเสยยสกะ โดยสั่งให้กลับไปถือนิสัยใหม่แล้ว สงฆ์
เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

๓. **ปัพพาทนียกรรม** คือ การลงโทษด้วยการขับไล่ ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้มี
การลงปัพพาทนียกรรม คือพระอัสสชิและพระปุนัพพสูกะ^๑ ซึ่งตั้งตนเป็นผู้ปกครอง
หมู่คณะอยู่ประจำที่กุฎาคารีชนบท เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาฬี และภิกษุทั้ง ๒ รูปนี้
เป็นภิกษุในกลุ่มฉัพพัคคีย์

พระอัสสชิและพระปุนัพพสูกะประพฤติตนไม่เหมาะสมน่านับการ เช่น ปลุกไม้
ดอกเองบ้าง ใช้ผู้อื่นปลุกบ้าง รดน้ำเองบ้าง ใช้ผู้อื่นรดบ้าง เก็บดอกไม้เองบ้าง
ใช้ผู้อื่นเก็บบ้าง ฯลฯ ฉันทอาหารในภาชนะเดียวกันบ้าง ดื่มน้ำในขันเดียวกันบ้าง
นั่งบนอาสนะเดียวกันบ้าง นอนบนเตียงเดียวกันบ้าง นอนร่วมเครื่องลาดเดียวกันบ้าง
นอนคลุมผ้าผืนเดียวกันบ้าง นอนร่วมเครื่องลาดและคลุมผ้าห่มร่วมกันบ้าง กับสตรี
กุลธิดา กุลกุมารี สะไ้ของตระกูล ทาสหญิงในตระกูล^๒

ต่อมามีภิกษุรูปหนึ่งอยู่จำพรรษาที่กรุงพาราณสีและเมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว
จึงออกเดินทางเพื่อไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี
เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ในขณะที่เดินทางผ่านไปถึงที่กุฎาคารีชนบทและพักค้างคืน
อยู่ที่นี่ พอรุ่งเช้าท่านก็ออกไปบิณฑบาตตามหมู่บ้านด้วยความสำรวม มีอิริยาบถ
น่าเลื่อมใส

^๑ ภิกษุทั้ง ๒ รูปนี้เป็นต้นบัญญัติแห่งสังฆาภิเสกสิกขาบทที่ ๑๓ ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.(แปล)
๑/๔๓๑-๔๓๖/๔๕๙-๔๖๗

^๒ วิ.จู.(แปล) ๖/๒๑-๒๔/๓๕-๔๘

พวกชาวบ้านบางส่วนเห็นภิกษุรูปนี้แล้วก็คิดว่า “ภิกษุรูปนี้เป็นใคร ดูคล้ายคนไม่ค่อยมีกำลัง เหมือนคนอ่อนแอ ฯลฯ สู้พระอัสสชิและพระปุนัพพลุสะของเราไม่ได้ เป็นคนอ่อนโยน พุดไพเราะ อ่อนหวาน ฯลฯ ใครก็อยากถวายอาหารบิณฑบาต”

ในขณะที่อุบาสกคนหนึ่งเห็นภิกษุรูปนี้แล้วเกิดความเลื่อมใสจึงนิมนต์ท่านไปรับภัตตาหารที่บ้าน และเมื่อทราบที่ท่านจะเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล จึงขอให้ท่านช่วยนำความประพฤติย่อหย่อนของพระอัสสชิและพระปุนัพพลุสะไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พร้อมทั้งฝากกราบทูลให้ส่งภิกษุผู้มีศีลดีงามไปศึกษาที่ชินบท เพื่อวัดจะได้ตั้งมั่นอยู่สืบไป

ภิกษุรูปนั้นรับคำขอร้องของอุบาสกดังกล่าวแล้ว จึงออกเดินทางจากที่ภูาคีรีชนบท เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ รอนแรมรอนวันไปจนถึงพระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล และเมื่อได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วจึงนำคำขอร้องของอุบาสกกราบทูลพระองค์ให้ทรงทราบทุกประการ เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ และเมื่อทรงสอบถามทราบความจริงทุกประการแล้ว จึงรับสั่งแก่ท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะว่า “สารีบุตรและโมคคัลลานะ เธอทั้งสองจงไปภูาคีรีชนบท จงลงป้พพาศนียกรรมแก่ภิกษุอัสสชิและภิกษุปุนัพพลุสะให้ไปจากภูาคีรีชนบท เพราะภิกษุทั้งสองรูปนี้เป็นสัทธิวิหาริกของพวกเธอ”

แต่ท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะก็ได้กราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า พระองค์ทั้งสองจะลงป้พพาศนียกรรมแก่ภิกษุอัสสชิและภิกษุปุนัพพลุสะให้ไปจากภูาคีรีชนบทได้อย่างไร เพราะภิกษุทั้งสองรูปนี้มีอุปนิสัยดูร้ายและหยาบคายมาก” เมื่อเป็นเช่นนั้นพระองค์จึงรับสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้น เธอทั้งสองจงพาภิกษุจำนวนมากไปด้วย” ซึ่งพระเถระทั้งสองรูปนั้นก็ได้ทูลรับสนองพระดำรัสทุกประการ

วิธีลงป้พพาศนียกรรม พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นพึงใจภิกษุอัสสชิและภิกษุปุนัพพลุสะ และเมื่อดำเนินการให้ภิกษุทั้งสองรูปนี้ให้การแล้วจึงปรับอาบัติ ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติ-จตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอัสสชิและภิกษุปัญพสกะ ๒ รูปนี้ ประทุษร้ายตระกูล ประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของภิกษุเหล่านั้น เขาก็ได้เห็นและได้ยินกันทั่ว และตระกูลทั้งหลายที่ถูกภิกษุเหล่านั้นประทุษร้าย เขาก็ได้เห็นและได้ยินกันทั่ว ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงลงบัญญัติกรรมแก่ภิกษุอัสสชิและภิกษุปัญพสกะให้ไปจากกัฏฐาคีรีชนบท โดยประกาศว่า ‘ภิกษุอัสสชิและภิกษุปัญพสกะไม่พึงอยู่ในกัฏฐาคีรีชนบท’ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอัสสชิและภิกษุปัญพสกะทั้ง ๒ รูปนี้ ประทุษร้ายตระกูล ประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทรามของภิกษุเหล่านั้น เขาก็ได้เห็นและได้ยินกันทั่ว และตระกูลทั้งหลายที่ถูกภิกษุเหล่านั้นประทุษร้าย เขาก็ได้เห็นและได้ยินกันทั่ว สงฆ์ลงบัญญัติกรรมแก่ภิกษุอัสสชิและภิกษุปัญพสกะให้ไปจากกัฏฐาคีรีชนบท โดยประกาศว่า ‘ภิกษุอัสสชิและภิกษุปัญพสกะไม่พึงอยู่ในกัฏฐาคีรีชนบท’ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการลงบัญญัติกรรมแก่ภิกษุอัสสชิและภิกษุปัญพสกะให้ไปจากกัฏฐาคีรีชนบท โดยประกาศว่า ‘ภิกษุอัสสชิและภิกษุปัญพสกะไม่พึงอยู่ในกัฏฐาคีรีชนบท’ ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ลงบัญญัติกรรมแก่ภิกษุอัสสชิและภิกษุปัญพสกะ โดยประกาศว่า ‘ภิกษุอัสสชิและภิกษุปัญพสกะไม่พึงอยู่ในกัฏฐาคีรีชนบท’ แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

๔. ปฎิสารณียกรรม คือการลงโทษด้วยการให้กลับสำนึกได้ ภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้มีการลงปฎิสารณียกรรม คือพระสุธรรมซึ่งเป็นพระนักก่อสร้าง ท่านอยู่ประจำที่อัมพภูทวัน เมืองมัจฉิกาสนธ์ แคว้นกาสิ และท่านเป็นพระที่จิตตคหบดี^๑

^๑ จิตตคหบดี ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า “เป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลาย ผู้เป็นธรรมกถึก” (อง.เอกก.(แปล) ๒๐/๒๕๐/๓๑)

ผู้สร้างอัมพูกาวัน ศรัทธาเลื่อมใสมาก นอกจากจะได้รับความอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ เป็นประจำแล้ว ในเวลาที่จิตตคหบดีจะทำบุญ ไม่ว่าจะนิมนต์ภิกษุที่รูปก็ตาม ถ้ายังไม่ได้เรียนให้พระสุธรรมทราบบก่อนแล้วก็จะยังไม่นิมนต์

ต่อมาพระเถระหลายรูป คือท่านพระสารีบุตร ท่านพระโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัจจายนะ ท่านพระมหาโกฏิภูเก ท่านพระมหากัปปิณะ ท่านพระมหาจุณฑะ ท่านพระอนุรุธะ ท่านพระเรวตะ ท่านพระอุบาลี ท่านพระอาณนท และท่านพระราหุล เป็นต้น ได้เดินทางไปพักอยู่ที่อัมพูกาวัน เมืองมัจฉिकासณห์ แคว้นกาสิ

เมื่อจิตตคหบดีได้ทราบว่ พระเถระเหล่านี้เดินทางมาพักอยู่ที่อัมพูกาวัน จึงเดินทางไปไหว้บรรดาพระเถระดังกล่าว และเมื่อได้ฟังธรรมมีกถาจากท่านพระสารีบุตรแล้วก็เกิดความศรัทธาเลื่อมใส จึงได้อาราธนาพระเถระทั้งหมดให้ไปรับอาคันตุกะ (ภัตตาหารที่ถวายแก่ภิกษุที่มาพักอาศัยเพียงชั่วคราว) ที่บ้านของตน เพื่อเจริญกุศลในวันรุ่งขึ้น ซึ่งบรรดาพระเถระทั้งหมดก็ได้รับนิมนต์ตามคำอาราธนาดังกล่าว

ต่อจากนั้นจิตตคหบดีจึงไปนิมนต์พระสุธรรมให้ไปฉันภัตตาหารที่บ้านของตน พร้อมกับบรรดาพระเถระทั้งหลาย แต่พระสุธรรมกลับคิดว่า “เมื่อก่อนนี้จิตตคหบดีจะทำบุญอะไรก็ตาม จะต้องแจ้งให้เราทราบก่อนแล้วจึงไปนิมนต์พระ แต่บัดนี้ไปนิมนต์พระเถระทั้งหลายก่อนแล้วจึงมาแจ้งให้เราทราบ จิตตคหบดีคงจะโกรธไม่สนใจใยดี และเบื่อหน่ายเราเป็นแน่” จากนั้นจึงบอกปฏิเสธไปว่า “จิตตคหบดีอาตมาไม่รับนิมนต์”

แม้จิตตคหบดีจะได้กราบเรียนนิมนต์ต่อไปอีกถึง ๒ ครั้ง แต่พระสุธรรมก็ได้บอกปฏิเสธทั้ง ๒ ครั้งว่า “จิตตคหบดี อาตมาไม่รับนิมนต์” เมื่อเป็นเช่นนี้จิตตคหบดีจึงคิดว่า “แม้พระสุธรรมจะรับนิมนต์หรือไม่รับนิมนต์ แต่เราก็จะต้องทำบุญในวันพรุ่งนี้” จากนั้นจึงไหว้พระสุธรรมแล้วลากลับไป

ส่วนพระสุธรรมก็ครุ่นคิดตลอดคืนว่า “จิตตคหบดีจะตระเตรียมภัตตาหารไว้อย่างไร” พอถึงรุ่งเช้าจึงนั่งอันตรวาสกและถือบาตรจีวรไปที่บ้านจิตตคหบดี และเมื่อนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวายเรียบร้อยแล้วจึงกล่าวกับจิตตคหบดีว่า “ท่านตระเตรียมภัตตาหารไว้มากมาย แต่ยังขาดขนมแดกงาอีกอย่างหนึ่ง”

เมื่อจิตตคหบดีได้ยินเช่นนี้จึงกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ พระพุทธพจน์ที่ดั่งงามมีอยู่มากมาย ท่านไม่น่ามากล่าว แต่ท่านกลับกล่าวว่า ‘ขนมแตกงา’ ท่านผู้เจริญ เคยมีเรื่องที่คนนำมาเล่าต่อ ๆ กันมาว่า ‘พวกพ่อค้าชาวทักขิณาชบพาทันเดินทางไปค้าขายทางทิศตะวันออก เมื่อค้าขายเสร็จแล้วก็นำแม่ไก่จากที่นั่นมาด้วย ต่อมาแม่ไก่ตัวนั้นได้ไปสมสู่กับพอกาแล้วออกลูกมาตัวหนึ่ง เมื่อลูกไก่เติบโตขึ้นอยากจะร้องอย่างกา แต่มันก็ร้องเสียงกาผสมเสียงไก่ เวลาจะขันอย่างไ้ก็ขันเสียงไก่ผสมเสียงกา ท่านเองก็เหมือนกัน พระพุทธพจน์ที่ดั่งงามมีอยู่มากมาย ท่านไม่น่ามากล่าว แต่ท่านกลับกล่าวว่า ขนมแตกงา”

ทันทีที่พระสุธรรมได้ยินเช่นนี้ก็กล่าวออกไปด้วยความโกรธว่า “ท่านดาบบริภาษอาตมา นั้นวัดของท่าน อาตมาไม่อยู่แล้ว จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่กรุงสาวัตถี” แม้จิตตคหบดีจะกล่าวขอร้องอีกถึง ๒ ครั้งว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมมิได้ด่าบริภาษท่าน ขออาราธนาท่านอยู่ที่อัมพุกาวันอันรื่นรมย์ เมืองมัจฉिकासณฑ์เกิด กระผมจะอุปัฏฐากบำรุงท่านด้วยปัจจัย ๔ ต่อไป” แต่พระสุธรรมก็กล่าวยืนยันยืนยงอยู่เช่นเดิมว่า “ท่านดาบบริภาษอาตมา นั้นวัดของท่าน อาตมาไม่อยู่แล้ว จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่กรุงสาวัตถี”

เมื่อพูดชี้แจงและอาราธนาแล้วแต่พระสุธรรมก็ไม่ยอมรับฟัง ในที่สุดจิตตคหบดีจึงกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงนำคำที่ท่านและกระผมพูดทั้งหมดไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบด้วย และหลังจากนั้นท่านจะได้กลับมาที่เมืองมัจฉिकासณฑ์อีกแน่นอน” ซึ่งพระสุธรรมก็ยอมรับแล้วออกเดินทางจากเมืองมัจฉिकासณฑ์ แคว้นกาสิ รอนแรมรอนวันไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล พร้อมทั้งนำเรื่องที่เกิดขึ้นทั้งหมดกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบทุกประการ

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องทั้งหมดแล้ว พระองค์ทรงดำนิพระสุธรรมว่า “โมฆบุรุษ การกระทำอย่างนั้นไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ จิตตคหบดีเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส เป็นทายกเป็นผู้ทำงาน เป็นผู้อุปถัมภ์สงฆ์ ทำไมเธอจึงด่าด้วยคำด่าซ้ำ ชูด้วยคำด่าซ้ำเล่า” จากนั้นจึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น สงฆ์จงลงปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุสุธรรม โดยสั่งให้ภิกษุสุธรรมไปขอขมาจิตตคหบดีต่อไป”

วิธีลงปฏิสารณียกรรม พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นพึงใจทักขิณธรรม และเมื่อดำเนินการให้ทักขิณธรรมให้การแล้วจึงปรับอาบัติต่อจากนั้นทักขิณธรรมสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจุดตุลกรมวาทว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า จิตตคหบดีเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส เป็นทนาย เป็นผู้ทำงาน เป็นผู้อุปถัมภ์สงฆ์ ทักขิณธรรมนี้ดำด้วยคำดำซ้ำ ชูด้วยคำดำซ้ำ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงลงปฏิสารณียกรรมแก่ทักขิณธรรม โดยสั่งให้เธอไปขอขมาจิตตคหบดี นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า จิตตคหบดีเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส เป็นทนาย เป็นผู้ทำงาน เป็นผู้อุปถัมภ์สงฆ์ ทักขิณธรรมนี้ดำด้วยคำดำซ้ำ ชูด้วยคำดำซ้ำ สงฆ์ลงปฏิสารณียกรรมแก่ทักขิณธรรม โดยสั่งให้เธอไปขอขมาจิตตคหบดี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการลงปฏิสารณียกรรมแก่ทักขิณธรรม โดยสั่งให้เธอไปขอขมาจิตตคหบดี ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ลงปฏิสารณียกรรมแก่ทักขิณธรรม โดยสั่งให้เธอไปขอขมาจิตตคหบดีแล้วสงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

๕. อุกเขปนียกรรม คือ การลงโทษด้วยการยกออกจากหมู่ โดยการลงอุกเขปนียกรรมนั้นมี ๓ ลักษณะ พระฉันทะเป็นภิกษุต้นเหตุให้มีการลงอุกเขปนียกรรม ๒ ลักษณะ และพระอริยฐานะผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อเป็นต้นเหตุให้มีการลงอุกเขปนียกรรมอีก ๑ ลักษณะ กล่าวคือ :-

๕.๑ อุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ในขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี แคว้นวัชระนั้น พระฉันทะต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว แต่กลับมีความเห็นว่าเป็นไม่อาบัติและได้กล่าวโต้แย้งนานัปการ^๑ เมื่อ

^๑ วิ.มท. (แปล) ๑/๔๒๔/๕๕๔

พระองค์ทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ และเมื่อทรงสอบถามทราบเรื่องทั้งหมดตามความเป็นจริงแล้ว จึงดำหนิการกระทำของพระฉันนะโดยอเนกประการ จากนั้นจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นสงฆ์จงลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุฉันนะ เพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ห้ามสมโภคกับสงฆ์”

วิธีลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นพึงโจทภิกษุฉันนะ และเมื่อดำเนินการให้ภิกษุฉันนะให้การแล้วจึงปรับอาบัติ ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุฉันนะนี้ต้องอาบัติแล้วไม่ปรารธนาจะเห็นว่าเป็นอาบัติ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุฉันนะเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ห้ามสมโภคกับสงฆ์ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุฉันนะนี้ต้องอาบัติแล้วไม่ปรารธนาจะเห็นว่าเป็นอาบัติ สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุฉันนะเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ห้ามสมโภคกับสงฆ์ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุฉันนะเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ห้ามสมโภคกับสงฆ์ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมแก่ภิกษุฉันนะเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ห้ามสมโภคกับสงฆ์แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งต่อไปว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงบอกภิกษุผู้อยู่ในอาวาสต่อ ๆ กันไปว่า ‘ภิกษุฉันนะถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ห้ามสมโภคกับสงฆ์แล้ว’”

๕.๒ อุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติ ในขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โขสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี แคว้นวัชระนั้น พระฉันนะต้องอาบัติแล้วไม่ปรารถนาจะทำคินอาบัติ เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ และเมื่อทรงสอบถามทราบเรื่องทั้งหมดตามความเป็นจริงแล้ว จึงดำหนิการกระทำของพระฉันนะ โดยอนนทปริวาร จากนั้นจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นสงฆ์จงลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติแก่ภิกษุฉันนะ ห้ามสมโมคกับสงฆ์”

วิธีลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นพึงใจภิกษุฉันนะ และเมื่อดำเนินการให้ภิกษุฉันนะให้การแล้วจึงปรับอาบัติ ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า:-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุฉันนะนี้ต้องอาบัติแล้วไม่ปรารถนาจะทำคินอาบัติ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติแก่ภิกษุฉันนะ ห้ามสมโมคกับสงฆ์ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุฉันนะนี้ต้องอาบัติแล้วไม่ปรารถนาจะทำคินอาบัติ สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติแก่ภิกษุฉันนะ ห้ามสมโมคกับสงฆ์ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติแก่ภิกษุฉันนะ ห้ามสมโมคกับสงฆ์ ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติแก่ภิกษุฉันนะห้ามสมโมคกับสงฆ์แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งต่อไปว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงบอกภิกษุผู้อยู่ในอาวาสต่อ ๆ กันไปว่า ‘ภิกษุฉันนะถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติ ห้ามสมโมคกับสงฆ์แล้ว’”

๕.๓ อุกเขปนียกรรมเพราะไม่ละทิฏฐิบาป ในขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล พระอริยฐานะ^๑ ผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อ มีทิฏฐิบาปเกิดขึ้นในใจแล้วบอกแก่เพื่อนภิกษุด้วยกันว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว จนกระทั่งว่า ธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมก่ออันตราย ก็หาสามารถก่ออันตรายแก่ผู้ชองเสพอัจฉริยะ”

เมื่อเพื่อนภิกษุรูปอื่น ๆ ได้ยินคำบอกเล่าต่อ ๆ กันมา ก็พากันไปถามพระอริยฐานะว่า “ท่านคิดและพูดอย่างนั้นจริงหรือ” พระอริยฐานะก็กล่าวว่า “เหมือนจะเป็นอย่างนั้น เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว” เพื่อนภิกษุเหล่านั้นจึงช่วยกันกล่าวเตือนเป็นเชิงขอร้องห้ามปรามว่า “ท่านอริยฐานะ ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้ อย่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาค การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย เพราะพระผู้มีพระภาคไม่ได้ตรัสอย่างนั้น” แต่พระอริยฐานะก็ยังกล่าวยืนยันตามความคิดของตนว่า “ดูเหมือนจะเป็นอย่างนั้น”

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ พร้อมทั้งรับสั่งเรียกพระอริยฐานะมาสอบถามในท่ามกลางสงฆ์ เมื่อทราบความทั้งหมดตามความเป็นจริงแล้ว ทรงดำหนิพระอริยฐานะโดยอเนกประการ ต่อจากนั้นจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลายสงฆ์จงลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ละทิฏฐิบาปแก่ภิกษุอริยฐานะผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อ ห้ามสมโภชกับสงฆ์”

วิธีลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ละทิฏฐิบาป พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นพึงโจทภิกษุอริยฐานะ และเมื่อดำเนินการให้ภิกษุอริยฐานะให้การแล้วจึงปรับอาบัติ ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

^๑ วิ.มหา.(แปล) ๒/๔๑๗/๕๒๕, ม.ม. (แปล) ๑๒/๒๓๔/๑๙๖-๑๙๙

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอริยฐานะผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่า นกแร้งมีทิฏฐิบาปเกิดขึ้นว่า ‘เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว จนกระทั่งว่าธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมก่อนอันตราย ก็หาสามารถ ก่อนอันตรายแก่ผู้ช่องเสฟได้จริงไม่’ ภิกษุอริยฐานั้นไม่ยอมสละทิฏฐินั้น ถ้าสงฆ์พร้อม กันแล้ว ฟังลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแก่ภิกษุอริยฐานะผู้มีบรรพบุรุษเป็น พรานฆ่า นกแร้ง ห้ามสมโภคกับสงฆ์ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอริยฐานะผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่า นกแร้งมีทิฏฐิบาปเกิดขึ้นว่า ‘เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้ว จนกระทั่งว่าธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมก่อนอันตราย ก็หาสามารถ ก่อนอันตรายแก่ผู้ช่องเสฟได้จริงไม่’ ภิกษุอริยฐานั้นไม่ยอมสละทิฏฐินั้น สงฆ์ลง อุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแก่ภิกษุอริยฐานะผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่า นกแร้ง ห้ามสมโภคกับสงฆ์ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ สละทิฏฐิบาปแก่ภิกษุอริยฐานะผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่า นกแร้ง ห้ามสมโภคกับสงฆ์ ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแก่ภิกษุอริยฐานะผู้มีบรรพบุรุษเป็น พรานฆ่า นกแร้ง ห้ามสมโภคกับสงฆ์แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้า ขอถือเอาความนี้ว่านั่นเป็นมติอย่างนี้”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปัญจุกะและพระโฆสิตกะ เป็นต้นเหตุให้สงฆ์ลงตักขณียกรรม พระเสยยสะ เป็นต้นเหตุให้สงฆ์ลงนียสกรรม พระอัสสชิและพระปัญพหุสะ เป็นต้นเหตุให้สงฆ์ลงปาปพหุขณียกรรม พระสุธรรม เป็นต้นเหตุให้สงฆ์ลงปฏิสารณียกรรม และพระฉันทะ เป็นต้นเหตุให้สงฆ์ลงอุกเขปนีย- กรรมทั้งในส่วนที่ไม่เห็นว่าเป็นอาบัติและไม่ปรารถนาจะทำคืนอาบัติ ส่วนพระอริยฐานะ เป็นต้นเหตุให้สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป การลงนิกคกรรมทั้ง ๕ ประเภทนี้เป็นอำนาจและหน้าที่ของสงฆ์โดยเฉพาะ และจะต้องประกาศในท่ามกลาง สงฆ์ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๕. วิธีระงับนิคคกรรม

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ระงับนิคคกรรมแก่ภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงนิคคกรรมแต่ละประเภทแล้วกลับประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้ โดยพระองค์ทรงกำหนดวิธีระงับนิคคกรรมโดยให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจุดตุตถกรรมวาจา ดังต่อไปนี้ :-

๑. วิธีระงับตัชฌนียกรรม เมื่อภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะถูกสงฆ์ลงตัชฌนียกรรมแล้ว ต่อมาภิกษุผู้เป็นนิสิตดังกล่าวกลับประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้ จึงพากันไปขอให้สงฆ์ระงับตัชฌนียกรรมต่อไป

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้ว จึงรับสั่งให้สงฆ์ระงับตัชฌนียกรรม โดยทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉียงป่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหรง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“ท่านผู้เจริญ พวกกระผมถูกสงฆ์ลงตัชฌนียกรรมแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้ พวกพระผมจึงขอระงับตัชฌนียกรรม”

พึงขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

เมื่อภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะกล่าวคำขอให้สงฆ์ระงับตัชฌนียกรรม ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจุดตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า พวกภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะเหล่านี้ถูกสงฆ์ลงตัชฌนียกรรมแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้ ขอระงับตัชฌนียกรรม ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงระงับตัชฌนียกรรมแก่พวกภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า พวกภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะเหล่านี้ถูกสงฆ์ลงตัชฌนียกรรมแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง

๒๐๒

กลับตัวได้ ขอรະจับตชฌนียกรรม สงฆ์ระจับตชฌนียกรรมแก่พวกภิกษุผู้เป็นนิสิตของ พระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการระจับตชฌนียกรรมแก่พวก ภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ระจับตชฌนียกรรมแก่พวกภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนั่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

๒. วิธีระจับนียสกรรม เมื่อพระเสยยสกะถูกสงฆ์ลงนียสกรรมโดยสั่งให้กลับไปถือณิสัยใหม่แล้ว ต่อมาพระเสยยสกะได้เข้าไปคบหานั่งใกล้ภิกษุณณมิตระ ขอให้นะนำ ชักถาม จึงเป็นพหูสูต เชี่ยวชาญปริยัติ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา เป็นบัณฑิต เฉลียวฉลาด มีปัญญา มีความละเอียด มีความระมัดระวัง ใฝ่ศึกษา กลับประพตฺติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้ จึงไปขอให้สงฆ์ระจับนียสกรรมต่อไป

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งให้สงฆ์ระจับนียสกรรม โดยทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นพระเสยยสกะพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“ท่านผู้เจริญ กระผมถูกสงฆ์ลงนียสกรรมแล้ว กลับประพตฺติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้ กระผมจึงขอรະจับนียสกรรม”

พึงขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

เมื่อพระเสยยสกะกล่าวคำขอให้สงฆ์ระจับนียสกรรม ๓ ครั้ง อย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุเสยยสกะนี้ถูกสงฆ์ลงนียสกรรมแล้ว กลับประพตฺติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้ ขอรະจับนียสกรรม ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงระจับนียสกรรมแก่ภิกษุเสยยสกะ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุเสวยสกะนี้ถูกสงฆ์ลงนียสกรรมแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้ ขอระงับนียสกรรม สงฆ์ระงับนียสกรรม แก่ภิกษุเสวยสกะ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการระงับนียสกรรมแก่ภิกษุเสวยสกะ ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ระงับนียสกรรมแก่ภิกษุเสวยสกะแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนั่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

๓. **วิธีระงับปัพพาทนียกรรม** เมื่อภิกษุสงฆ์มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะเป็นประธาน เดินทางไปกัฏฐาคีรีชนบท เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาสิ และลงปัพพาทนียกรรมแก่พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะให้ไปจากกัฏฐาคีรีชนบทแล้ว

แต่พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะยังไม่ยอมประพฤติชอบ ไม่หายเยอหยิ่ง ไม่ยอมกลับตัว ไม่ยอมขอมาพวกภิกษุ ตรงกันข้ามกลับด่าบริภาษการกสงฆ์ และพูดใส่ความว่าลงปัพพาทนียกรรมพวกตนเพราะมีอคติ ในขณะที่พวกภิกษุผู้เป็นนิสิตของพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ บางรูปหลีกหนีไปบ้าง สึกไปบ้าง

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงดำหนิพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะโดยอเนกประการ จากนั้นจึงรับสั่งให้สงฆ์ระงับปัพพาทนียกรรมแล้วให้ประชุมสงฆ์บัญญัติสังฆาภิเสกสิกขาบทที่ ๑๓ ซึ่งว่าด้วยภิกษุผู้ประทุษร้ายตระกูล โดยทรงปรารภพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะเป็นต้นเหตุ

ส่วนภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงปัพพาทนียกรรมแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้ มีความประสงค์จะขอให้สงฆ์ระงับปัพพาทนียกรรม พระองค์จึงรับสั่งให้สงฆ์ระงับปัพพาทนียกรรม โดยทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงปัพพาทนียกรรมพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

ธรรมกถก” (ยจ.เขมก. (แปล) ๒๐/๒๕๐/๑๑)

๒๐๔

“ท่านผู้เจริญ กระผมถูกสงฆ์ลงปัฟพาทนียกรรมแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเยื่อหยิ่ง กลับตัวได้ กระผมจึงขอระงับปัฟพาทนียกรรม”

ฟังขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

ฟังขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวคำขอให้สงฆ์ระงับปัฟพาทนียกรรม ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถฟังประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้ถูกสงฆ์ลงปัฟพาทนียกรรมแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเยื่อหยิ่ง กลับตัวได้ ขอระงับปัฟพาทนียกรรม ถ้าสงฆ์พร้อม กันแล้ว ฟังระงับปัฟพาทนียกรรมแก่ภิกษุชื่อนี้ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้ถูกสงฆ์ลงปัฟพาทนียกรรมแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเยื่อหยิ่ง กลับตัวได้ ขอระงับปัฟพาทนียกรรม สงฆ์ระงับ ปัฟพาทนียกรรมแก่ภิกษุชื่อนี้ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการระงับปัฟพาทนียกรรมแก่ภิกษุ ชื่อนี้ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ระงับปัฟพาทนียกรรมแก่ภิกษุชื่อนี้แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนั้นจึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

๔. วิธีระงับปฏิสารณียกรรม เมื่อพระสุธรรมถูกสงฆ์ลงปฏิสารณียกรรม โดยสั่งให้ไปขอขมาจิตตคหบดี แต่เมื่อท่านเดินทางกลับไปเมืองมัจฉิกาสน์ แคว้น กาสีแล้ว เกิดความรู้สึกเก้อเขินจนไม่กล้าไปขอขมาจิตตคหบดีได้ จึงเดินทางกลับมา กรุงสวดีดี แคว้นโกศลอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้นสงฆ์จงให้(แต่งตั้ง)ภิกษุอนุทูตแก่ภิกษุสุธรรมเพื่อไปขอ ขมาจิตตคหบดี”

วิธีให้อนุทูตและกรรมวาจา พระองค์ทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้น พึงให้ภิกษุ (ผู้จะเป็นอนุทูต) ยอมรับ ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงให้ภิกษุชื่อนี้เป็นอนุทูตแก่ภิกษุสงฆ์เพื่อไปขอขมาจิตตคหบดี นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์ให้ภิกษุอนุทูตแก่ภิกษุสงฆ์เพื่อไปขอขมาจิตตคหบดี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้ภิกษุชื่อนี้เป็นอนุทูตแก่ภิกษุสงฆ์ เพื่อไปขอขมาจิตตคหบดี ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์ให้ภิกษุชื่อนี้เป็นอนุทูตแก่ภิกษุสงฆ์เพื่อไปขอขมาจิตตคหบดีแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

วิธีขอขมาของพระสงฆ์ พระองค์ทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ภิกษุสงฆ์พึงไปเมืองมัจฉิกาสนทนากับพระอนุทูต แล้วกล่าวขอขมาจิตตคหบดีว่า “จิตตคหบดี ท่านโปรดยกโทษ อาตมาจะทำให้ท่านเสื่อมใส”

เมื่อกล่าวอย่างนี้แล้วเขายอมยกโทษให้ นั้นเป็นการดี ถ้ายังไม่ยอมยกโทษให้ พระอนุทูตพึงกล่าวว่า “จิตตคหบดี ขอท่านจงยกโทษให้แก่ภิกษุนี้ ภิกษุนี้จะทำให้ท่านเสื่อมใส”

ถ้าเมื่อกล่าวอย่างนี้แล้วเขายอมยกโทษให้ นั้นเป็นการดี แต่ถ้ายังไม่ยอมยกโทษให้ พระอนุทูตพึงกล่าวว่า “จิตตคหบดี ท่านจงยกโทษให้แก่ภิกษุนี้ อาตมาจะทำให้ท่านเสื่อมใส”

ถ้าเมื่อกล่าวอย่างนี้แล้วเขายอมยกโทษให้ นั้นเป็นการดี แต่ถ้ายังไม่ยอมยกโทษให้ พระอนุทูตพึงกล่าวว่า “จิตตคหบดี ท่านจงยกโทษให้ตามคำของสงฆ์”

๒๐๖

ถ้าเมื่อกล่าวอย่างนี้แล้วเขายอมยกโทษให้นั้นเป็นการดีแต่ถ้ายังไม่ยอมยกโทษให้ พระอนุทูตพึงให้ภิกษุห่มอุตตราสงค์เฉวียงป่าข้างหนึ่ง ให้นั่งกระโหียง ประนมมือแล้ว ให้แสดงอาบัตินั้นในที่ไม้อายุเขตที่จิตตคหบดีจะมองเห็นและได้ยิน

ต่อมาพระสุธรรมออกเดินทางไปเมืองมัจฉिकासณฑ์พร้อมด้วยพระอนุทูต แล้ว ขอมาจิตตคหบดี ซึ่งจิตตคหบดีก็ยกโทษให้ และพระสุธรรมเองก็กลับประพฤติชอบ หายเยื่อหึง กลับตัวได้ จึงไปขอให้สงฆ์ระงับปฏิสารณียกรรมต่อไป

เมื่อพระพุทเจ้าทรงทราบแล้ว จึงรับสั่งให้สงฆ์ระงับปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุสุธรรม โดยพระองค์ทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นพระสุธรรมพึงเข้าไปหาสงฆ์ห่มอุตตราสงค์เฉวียงป่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหียง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“ท่านผู้เจริญ กระผมถูกสงฆ์ลงปฏิสารณียกรรมแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเยื่อหึง กลับตัวได้ กระผมจึงขอระงับปฏิสารณียกรรม”

พึงขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

เมื่อพระสุธรรมกล่าวคำขอให้สงฆ์ระงับปฏิสารณียกรรม ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า:-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุสุธรรมนี้ถูกสงฆ์ลงปฏิสารณียกรรมแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเยื่อหึง กลับตัวได้ ขอระงับปฏิสารณียกรรม ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงระงับปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุสุธรรม นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุสุธรรมนี้ถูกสงฆ์ลงปฏิสารณียกรรมแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเยื่อหึง กลับตัวได้ ขอระงับปฏิสารณียกรรม สงฆ์ระงับ

ปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุสุธรรม ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการระงับปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุสุธรรม ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ระงับปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุสุธรรมแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

๕. วิธีระงับอุกเขปนียกรรม ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้สงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม ๓ กรณี คือลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติแก่พระฉันนะ ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคืนอาบัติแก่พระฉันนะ และลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแก่พระอริยฐานะผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าคนร้าย ดังนั้นการระงับอุกเขปนียกรรมก็ต้องทำเป็น ๓ กรณีเช่นเดียวกัน คือ :-

๕.๑ วิธีระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ เมื่อสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติแก่พระฉันนะแล้ว ปรากฏว่าพระฉันนะได้ออกจากโฆสิตารามไปสู่อาวาสอื่น แต่ภิกษุในอาวาสนั้นก็มิได้กราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือ หรือทำสามัคคีกรรม เป็นต้น

เมื่อเป็นเช่นนี้พระฉันนะจึงออกเดินทางไปสู่อาวาสอื่นต่อไปอีกหลายแห่ง แต่ภิกษุในอาวาสนั้น ๆ ก็มิได้กราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือ หรือทำสามัคคีกรรม เป็นต้นอีกเช่นเดียวกัน ในที่สุดพระฉันนะจึงตัดสินใจเดินทางกลับสู่โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี และกลับประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้ แล้วบอกแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อขอให้สงฆ์ระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติต่อไป

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งให้สงฆ์ระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติแก่พระฉันนะ โดยทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นพระฉันนะ

๒๐๘

ฟังเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉวียงป่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก้พรรษาทั้งหลาย
นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมถูกสงฆ์ลงอุกเขปนีย-
กรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้
กระผมจึงขอระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ”

ฟังขอแม่ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

ฟังขอแม่ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

เมื่อพระฉันนะกล่าวคำขอให้สงฆ์ระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ
๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถฟังประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถ-
กรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุฉันนะนี้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม
เพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้ ขอระงับ
อุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ฟังระงับอุกเขปนีย-
กรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติแก่ภิกษุฉันนะ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุฉันนะนี้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม
เพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติแล้ว กลับประพฤติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้ ขอระงับ
อุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ สงฆ์ระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็น
เป็นอาบัติแก่ภิกษุฉันนะ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็น
ว่าเป็นอาบัติแก่ภิกษุฉันนะ ท่านรูปนั้นฟังนี้ ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้น ฟัง
ทัณฑฆาต

แม่ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม่ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติแก่ภิกษุฉันนะแล้ว สงฆ์เห็นด้วย
เพราะเหตุนี้จึงมี ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

๕.๒ วิธีระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติ เมื่อสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่ทำคินอาบัติแก่ภิกษุฉันนะแล้ว พระฉันนะได้ออกจากโมลิตารามไปสู่อาวาสอื่น แต่ภิกษุในอาวาสนั้นก็มิได้กราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือ หรือทำสามีจิกรรม เป็นต้น^๑

๕.๓ วิธีระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป เมื่อสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแก่พระอริยฐานะผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อร้าย ห้ามสมโภชกับสงฆ์แล้ว ต่อมาพระอริยฐานะได้ลาสิกขาพ้นจากความเป็นภิกษุ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบความจริงแล้วจึงดำริว่า “การกระทำเช่นนี้ไม่สมควรเลย ทำไมโมฆบุรุษถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแล้วจึงสึกเล่า การกระทำเช่นนี้มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส...” ต่อจากนั้นพระองค์ได้รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น สงฆ์จงระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป เพราะโมฆบุรุษที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมดังกล่าวพ้นจากความเป็นภิกษุแล้ว”

ส่วนภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแล้วกลับประพฤติชอบหายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้ และมีความต้องการจะขอให้สงฆ์ระงับอุกเขปนียกรรมดังกล่าวนั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉียงป่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแล้ว กลับประพฤติชอบหายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้ กระผมจึงขอร้องอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป”

พึงขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวคำขอให้สงฆ์ระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจุดตุตถกรรมวาทาว่า :-

^๑ พึงดูเปรียบเทียบกับวิธีระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่เห็นว่าเป็นอาบัติ ดังที่กล่าวไว้แล้วในตอนต้น

๒๑๐

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุผู้นี้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรม เพราะไม่สละทิฏฐิบาปแล้ว กลับประพตฺติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้ ขอระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงระงับอุกเขปนียกรรม เพราะไม่สละทิฏฐิบาปแก่ภิกษุผู้นี้ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุผู้นี้ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแล้ว กลับประพตฺติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้ ขอระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป สงฆ์ระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแก่ภิกษุผู้นี้ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแก่ภิกษุผู้นี้ ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ระงับอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาปแก่ภิกษุผู้นี้แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า เมื่อภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงนิคคหกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว กลับประพตฺติชอบ หายเยอหยิ่ง กลับตัวได้ แล้วมาขอให้สงฆ์ระงับนิคคหกรรม สงฆ์ก็จะระงับนิคคหกรรมให้ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา นอกจากนี้ภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงนิคคหกรรมแล้วต่อมาสาลิกษาพ้นจากความเป็นภิกษุ นิคคหกรรมของภิกษุรูปนั้นก็เป็อันระงับ ดังเช่นกรณีของพระอริยฐานะผู้มีบรรพบุรุษเป็นพรานฆ่าเนื้อแรง ถูกสงฆ์ลงอุกเขปนียกรรมเพราะไม่สละทิฏฐิบาป แล้วต่อมาสาลิกษาพ้นจากความเป็นภิกษุ พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งให้สงฆ์ระงับอุกเขปนียกรรม ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในกัมมขันธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยนิคคหกรรม หรือการลงโทษได้ว่า การลงนิคคหกรรมทั้ง ๕ ประเภท คือตฺตชฌนียกรรม นียสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม และอุกเขปนียกรรม ภิกษุผู้ฉลาดสามารถจะ

ต้องประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา และการรับนิคคกรรมก็จะต้องประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาอีกเช่นเดียวกัน

อนึ่ง การลงนิคคกรรมทุกประเภทเป็นอำนาจหน้าที่โดยตรงของสงฆ์ มรวาสไม่มีสิทธิ์ที่จะเข้าร่วมลงนิคคกรรมแต่อย่างใดทั้งสิ้น เพราะการลงนิคคกรรมเป็นการลงโทษตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ทำเป็นสังฆกรรม กล่าวคือสงฆ์ที่มีอำนาจเหนือขึ้นไปจะต้องมีมติมอบหมายออกมาเป็นกิจลักษณะว่าให้ลงนิคคกรรมประเภทใดแก่ภิกษุรูปใด จากนั้นสงฆ์จึงจะประชุมลงนิคคกรรมประเภทนั้น ๆ แก่ภิกษุรูปนั้น ๆ โดยทำเป็นสังฆกรรมสวดประกาศด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

การประชุมลงนิคคกรรมดังกล่าว สงฆ์จะต้องประชุมทำกัน ณ สถานที่เกิดเหตุ และต้องทำในที่พร้อมหน้าภิกษุที่จะถูกลงนิคคกรรมอีกด้วย หากมิเช่นนั้น การลงนิคคกรรมก็จะเป็นเรื่องเลือนลอยและไร้ความหมายไปโดยปริยายและภิกษุภิกษุผู้ลงนิคคกรรมก็ต้องอาบัติทุกกฏอีกด้วย

ประเด็นสำคัญที่ภิกษุทุกรูปจะต้องสำเนียงให้ประจักษ์ชัดก็คือว่า เมื่อการลงนิคคกรรมเป็นสังฆกรรมที่สงฆ์จะต้องสวดประกาศด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา สงฆ์ก็ต้องทำกัน ณ โรงอุโบสถ หรือสถานที่ที่สงฆ์สมมติปักปันเขตแดนเป็นสีมาเท่านั้น จะประชุมทำกันตามลานวัด หรือสถานที่อื่นใดโดยที่สงฆ์มิได้สวดประกาศไม่ได้ และสงฆ์จะประชุมกันลงนิคคกรรมแก่ภิกษุรูปใดก็ต้องได้รับมอบหมายเป็นกิจลักษณะจากสงฆ์ที่มีอำนาจเหนือขึ้นไปก่อน มิฉะนั้นจะทำได้โดยพลการตามอำเภอใจของตนโดยไม่ได้สมมติสถานที่โดยมิได้รับมอบหมายก็ได้ เพราะถ้าหากเป็นเช่นนั้น การกล่าวหาว่าคนอื่นทำผิดพระวินัย แต่ตนเองก็ได้ทำให้ถูกต้องตามพระวินัย แล้วผลจะแตกต่างกันอย่างไร มีแต่จะสร้างความร้าวฉานให้เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ และกลายเป็นการทำผิดพระวินัยด้วยกันทั้งสองฝ่ายเหมือนกันเท่านั้นเอง

ปาริวาสกัณฑ์

ปาริวาสกัณฑ์ คือหมวดที่ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการอยู่ปรีวาส พระสังคีตการจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในกัณฑ์นี้จำนวน ๕ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องวัตรของภิกษุผู้อยู่ปรีวาส วัตรของภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม วัตรของภิกษุผู้ควรแก่มานัต วัตรของภิกษุผู้ประพฤติมานัต และวัตรของภิกษุผู้ควรแก่อัพทาน ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในกัณฑ์นี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๕ ประเด็น คือ :-

๑. ปรีวาสและวัตรของภิกษุผู้อยู่ปรีวาส
๒. รัตติเจตและมุลาปฏิกัสสนา
๓. มานัตและวัตรของภิกษุผู้ประพฤติมานัต
๔. รัตติเจตและมุลาปฏิกัสสนา
๕. อัพทานและวัตรของภิกษุผู้ควรแก่อัพทาน

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับขั้นตอนของการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส ซึ่งเป็นอาบัติที่มีโทษหนักรองลงมาจากอาบัติปาราชิก กล่าวคือภิกษุที่ละเมิดอาบัติปาราชิกสิกขาบทใดก็ตาม จะต้องขาดหรือพ้นจากความเป็นภิกษุทันที ไม่ต่างอะไรกับการต้องโทษชั้นประหารชีวิตแต่อย่างใด ในขณะที่ภิกษุล่วงละเมิดอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทใดก็ตาม จะต้องอยู่กรรมตามกำหนดเวลาที่ปิดไว้ ไม่ต่างอะไรกับการต้องโทษชั้นกักขังหรือจองจำ ดังนั้นการจะออกจากอาบัติสังฆาทิเสสจะต้องอาศัยสงฆ์ทุกชั้นตอน

๑. ปรีวาสและวัตรของภิกษุผู้อยู่ปรีวาส

ปรีวาส คือการอยู่กรรมตามวุฏฐานวิธีที่ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติสำหรับออกจากครุกาบัติ ซึ่งภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสไม่ว่าจะเป็นสิกขาบทข้อใดก็ตามแล้วปิดไว้เมื่อมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัตินี้จะต้องขอปรีวาสจากสงฆ์ จตุรรรคแล้วอยู่ปรีวาส เพื่อเป็นการลงโทษตนเองตามจำนวนวันที่ปิดไว้ จากนั้นจึงจะขอมานัตกับสงฆ์จตุรรรค ซึ่งสงฆ์ก็จะกำหนดให้ประพฤติมานัต ๖ ราตรี แล้ว

จึงจะขออำนาจกับสงฆ์วิสัตว์รรคเพื่อให้สวดอำนาจรับอาบัติและรับกลับเข้าหมู่ต่อไป
ซึ่งเมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้วปริวาสมี ๔ ประเภท^๑

๑. อัปปฏิจันนปริวาส คือปริวาสที่มีได้ปิดไว้ หมายถึงปริวาสที่สงฆ์พึง
ให้แก่ภิกษุของศาสนาอื่นหรือบุคคลที่นับถือศาสนาอื่นแล้วมีความประสงค์จะขอ
บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา เมื่ออยู่ปริวาสครบ ๔ เดือนโดยไม่บกพร่อง
แล้วสงฆ์จึงจะให้บรรพชาอุปสมบทต่อไป

๒. ปฏิจจันนปริวาส คือปริวาสที่ปิดไว้ หมายถึงปริวาสที่สงฆ์จตุรรคพึงให้
แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วปิดไว้ เมื่อมีความประสงค์จะออกจากอาบัตินี้
กล่าวก็จะต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์แล้วอยู่ปริวาสหรืออยู่กรรมตามจำนวนวันที่ปิดไว้

๓. สโมธานปริวาส คือปริวาสที่ประมวลอาบัติและวันเข้าด้วยกัน หมายถึง
ปริวาสที่สงฆ์จตุรรคพึงให้แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทเดียวหลายครั้ง
และปิดจำนวนวันไว้ต่างกันบ้าง เท่ากันบ้าง เมื่อมีความประสงค์จะออกหรือเบี่ยงตน
ออกจากอาบัตินี้กล่าวก็จะต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์ โดยสงฆ์จะพิจารณาให้สโมธาน
ปริวาสคือปริวาสแบบประมวลอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้เข้าด้วยกัน สำหรับสโมธาน
ปริวาสนั้นแบ่งย่อยออกเป็น ๓ ประเภท คือ :-

๓.๑ โอธานสโมธานปริวาส คือปริวาสที่ประมวลอาบัติและวันเข้าด้วยกันอีก
แบบหนึ่ง หมายถึงภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทเดียวกันหลายครั้ง แต่ปิดไว้
ครั้งละ ๕ วัน เมื่อภิกษุนั้นประสงค์จะออกหรือเบี่ยงตนออกจากอาบัติสังฆาทิเสส
ดังกล่าวก็จะต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์ โดยสงฆ์จะพิจารณาให้โอธานสโมธานปริวาส
เพื่อให้อยู่ปริวาสแบบประมวลอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้เข้าด้วยกัน แล้วกำหนดให้
อยู่ปริวาสรวมทั้งหมด ๕ วัน

^๑ วิ.อ. ๓/๗๕/๒๕๖

๓.๒ อัครสมโณธานปริวาส คือปริวาสที่ประมวลอาบัติและวันที่ปิดไว้อีกแบบหนึ่ง หมายถึงภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทเดียวกันหลายครั้ง แต่แต่ละครั้งปิดไว้ไม่เท่ากัน เช่นปิดไว้ครั้งละ ๓ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๗ วันบ้าง เมื่อภิกษุนั้นประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัติสังฆาทิเสสดังกล่าว ก็จะต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์ โดยสงฆ์จะพิจารณาให้อัครสมโณธานปริวาส เพื่อให้ภิกษุนั้นอยู่ปริวาสแบบประมวลอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้เข้าด้วยกันรวมทั้งหมด ๗ วัน โดยกำหนดเอาจำนวนวันที่ปิดไว้มากที่สุดมาเป็นเกณฑ์

๓.๓ มิสสกลโณธานปริวาส คือปริวาสที่ประมวลอาบัติและวันที่ปิดไว้อีกแบบหนึ่ง หมายถึงภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายสิกขาบท เช่นสิกขาบทที่ว่าด้วยการจงใจทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนบ้าง การถูกต้องกายกับมาตุคามบ้าง การพูดชักสือบ้าง ฯลฯ จนจำไม่ได้ว่าตนเองต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทใดกี่ครั้ง และนอกจากนี้ก็ยังจำจำนวนวันที่ปิดไว้ไม่อีกด้วย เมื่อภิกษุนั้นมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัติสังฆาทิเสสดังกล่าว ก็จะต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์ โดยสงฆ์จะพิจารณาให้มิสสกลโณธานปริวาส เพื่อให้ภิกษุนั้นอยู่ปริวาสแบบประมวลอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้เข้าด้วยกัน โดยสงฆ์จะพิจารณาว่าภิกษุนั้นควรอยู่ปริวาสกี่วัน

๔. สุธัตถันตปริวาส คือปริวาสที่อยู่ไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์ หมายถึงภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายคราวแล้วปิดไว้ จนจำจำนวนการต้องอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้ไม่ได้ หรือจำได้บางจำนวน เมื่อภิกษุนั้นมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัติสังฆาทิเสสดังกล่าว ก็จะต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์ โดยสงฆ์จะพิจารณาให้สุทธัตถันตปริวาส เพื่อให้ภิกษุนั้นอยู่ปริวาสไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์ สุทธัตถันตปริวาสมี ๒ ประเภท คือ :-

๔.๑ จุฬสุทธัตถันตปริวาส คือปริวาสที่อยู่ไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์ในกรณีที่พักจำวันที่ปิดไว้ได้บ้าง หมายถึงภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายคราว แต่ยังพอจำวันที่ปิดไว้ได้บ้าง เมื่อภิกษุนั้นมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัติสังฆาทิเสสดังกล่าว ก็จะต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์ โดยสงฆ์จะพิจารณาให้จุฬสุทธัตถันตปริวาส เพื่อให้ภิกษุนั้นอยู่ปริวาสไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์

๔.๒ มหาสุทธันตปริวาส คือปริวาสที่อยู่ไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์ในกรณีที่ จำจำนวนอาบัติและวันที่ปิดไว้ไม่ได้ หมายถึงภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายครั้ง หลายหนจนจำจำนวนไม่ได้ นอกจากนี้ก็ยังจำจำนวนวันที่ปิดไว้ไม่ได้เลย เมื่อภิกษุ นั้นมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัติสังฆาทิเสสดังกล่าว ก็จะต้อง ไปขอปริวาสจากสงฆ์ โดยสงฆ์จะพิจารณาให้มหาสุทธันตปริวาส เพื่อให้ภิกษุอยู่ ปริวาสไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์ โดยกำหนดนับเอาช่วงเวลาตั้งแต่แรกอุปสมบทที่ยัง ไม่เคยต้องอาบัติสังฆาทิเสสไปจนถึงช่วงเวลาที่ต้องอาบัติ ถือเป็นช่วงแรกที่ยังบริสุทธิ์อยู่ และกำหนดนับถอยหลังจากปัจจุบันย้อนไปจนถึงช่วงที่ต้องอาบัติครั้งสุดท้ายครั้งสุดท้าย ช่วงเวลา ตรงกลางนั้นเองถือว่าเป็นช่วงเวลาต้องอาบัติและปิดไว้ ดังนั้น สงฆ์จะกำหนดเอาช่วงเวลาตรงกลางนี้แหละให้ภิกษุนั้นอยู่มหาสุทธันตปริวาสไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์

วัตรของภิกษุผู้อยู่ปริวาส ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส แล้วปิดไว้ เมื่อมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัตินี้แล้วจะต้อง ไปขอปริวาสจากสงฆ์จตุรวรรค จากนั้นสงฆ์จตุรวรรคจะกำหนดให้อยู่ปริวาสตาม จำนวนวันที่ปิดไว้

ในระหว่างที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสกำลังอยู่ปริวาสนั้น จะยินดีการที่ ปกตัตตภิกษุทั้งหลายกราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือ ทำสามมีจิกรรม นำอาสนะมาให้ น้ำที่นอนมาให้ ดั่งน้ำล้างเท้า เป็นต้นไม่ได้ ถ้าภิกษุผู้อยู่ปริวาสรูปใดยินดีต้อง อาบัติทุกกฏ

แต่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้อยู่ปริวาสด้วยกัน กราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือ ทำสามมีจิกรรม นำอาสนะมาให้ น้ำที่นอนมาให้ ดั่งน้ำล้างเท้า เป็นต้น ได้ตามลำดับพรรษา นอกจากนี้ยังทรงอนุญาตกิจ ๕ อย่าง คืออุโบสถ ปวารณา ผ่าอาบน้ำฝน การสละกัต และกัตเพื่อภิกษุผู้อยู่ปริวาสด้วยกันตามลำดับพรรษา

ในขณะเดียวกันนี้ พระองค์ได้ทรงบัญญัติวัตรแก่ภิกษุผู้อยู่ปริวาส เพื่อให้ ประพฤติอย่างเคร่งครัดตลอดเวลาที่อยู่ปริวาส รวมทั้งหมด ๙๔ ข้อ^๑ คือ : -

^๑ วิ. จ. (แปล) ๖/๗๖-๘๒/๑๕๘-๑๖๔

๑. ไม่พึง(เป็นอุปัชฌาย์)ให้อุปสมบท
๒. ไม่พึงให้นิสัย
๓. ไม่พึงใช้สามเณรอุปัฏฐาก
๔. ไม่พึงรับแต่งตั้งเป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี
๕. แม้ได้รับแต่งตั้งแล้วก็ไม่พึงสั่งสอนภิกษุณี
๖. ไม่พึงต้องอาบัติที่เป็นเหตุให้สงฆ์ให้ปริวาสนั้นอีก
๗. ไม่พึงต้องอาบัติอื่นในทำนองเดียวกัน
๘. ไม่พึงต้องอาบัติที่เลวทรามกว่านั้น
๙. ไม่พึงด่าหนิกรรม
๑๐. ไม่พึงด่าหนิภิกษุผู้ทำกรรม

ฯลฯ

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ปริวาสทั้ง ๔ ประเภทนี้ ปริวาสประเภทแรกคือ อปฺปฏิจฉนฺนปริวาส พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่สงฆ์เพื่อให้ปริวาสนี้แก่นักบวชของ ศาสนาอื่นหรือคนที่นับถือศาสนาอื่น แต่มีความประสงค์จะขอบรรพชาอุปสมบทใน พระพุทธศาสนา โดยกำหนดให้อยู่ปริวาสก่อน ๔ เดือน เมื่อสงฆ์พิจารณาแล้ว เห็นว่าผู้นั้นตั้งใจอยู่ปริวาสจนครบกำหนดโดยไม่บกพร่อง จึงจะให้บรรพชาอุปสมบทต่อไป

ส่วนปริวาสอีก ๓ ประเภท คือ ปฏิจฉนฺนปริวาส สโมธานปริวาส และสุทนต์-ปริวาส สงฆ์จตุรวรรคจะให้แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสครั้งเดียวบ้าง หลายครั้งบ้าง แล้วปิดไว้วันเดียวบ้าง ปิดไว้หลายวันบ้าง หรือต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายครั้ง จำจำนวนอาบัติได้บ้าง ไม่ได้บ้าง และจำจำนวนวันที่ปิดไว้ได้บ้าง ไม่ได้บ้าง สงฆ์ ก็จะกำหนดให้ภิกษุนั้นอยู่ปริวาสตามลักษณะที่ต้องอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้ดัง รายละเอียดที่กล่าวไว้แล้ว

อนึ่ง ในระหว่างที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสกำลังอยู่ปริวาสก็จะต้องประพฤติ วัตรต่าง ๆ รวมทั้งหมด ๙๔ ข้อ อย่างเคร่งครัดตลอดเวลาที่อยู่ปริวาส ถ้าจะ พิจารณาให้ถ่องแท็ก็นับถือการดัดสติธิบางประการมิให้ได้รับเหมือนปกติตตภิกษุ เช่น จะเป็นอุปัชฌาย์ให้อุปสมบทไม่ได้ จะให้นิสัยไม่ได้ จะใช้สามเณรอุปัฏฐากไม่ได้ เป็นต้น

๒. รัตติเจทและมุลาเยปฏิกัสสนา

รัตติเจท คือ เหตุให้ชาดราตรี ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบคำถามทูลถามของท่านพระอุบาลีว่า รัตติเจทของภิกษุผู้อยู่ปรีวาสมี ๓ อย่าง คือ :-

๑. สหवास คือการอยู่ร่วม หมายถึงการนอนร่วมในชายคาเดียวกันกับภิกษุอื่น จะเป็นปกติตตภิกษุหรือภิกษุผู้อยู่ปรีวาสด้วยกันก็ตาม แม้เพียงครูเดียวก็เป็นเหตุให้ชาดราตรีได้

๒. วิปปาวส คือการอยู่ปราศ หมายถึงการอยู่ในอาวาสที่ไม่มีปกติตตภิกษุอยู่ด้วย คือภิกษุผู้อยู่ปรีวาสจะต้องอยู่ในอาวาสที่มีปกติตตภิกษุอยู่ด้วยอย่างน้อย ๑ รูป หากมิเช่นนั้นก็จะถือเป็นการอยู่ปราศไม่สามารถนับราตรีได้

๓. อนาโรจนา คือการไม่บอก หมายถึงภิกษุผู้อยู่ปรีวาสจะต้องบอกความที่ตนอยู่ปรีวาสแก่ภิกษุทั้งหมดในอาวาส แม้ภิกษุทั้งหมดในอาวาสนั้น ซึ่งภิกษุผู้อยู่ปรีวาสเคยบอกแล้ว แต่ถ้าภิกษุเหล่านั้นไปค้างคืนที่อื่นแล้วกลับมา ภิกษุผู้อยู่ปรีวาสก็ต้องบอกความที่ตนอยู่ปรีวาสแก่ภิกษุเหล่านั้นทุกรูป หรือหากตนเก็บปรีวาสในตอนอรุณขึ้น พอถึงตอนเย็นจึงสมათานปรีวาสใหม่ ก็จะต้องบอกความที่ตนสมათานปรีวาสใหม่แก่ภิกษุเหล่านั้นอีก แต่ถ้าภิกษุที่ตนเคยบอกในวันก่อนแล้วออกไปข้างนอกโดยมิได้ค้างคืนที่อื่น เมื่อภิกษุรูปนั้นกลับมาแล้ว ภิกษุผู้อยู่ปรีวาสจะไม่บอกก็ได้ แต่ถ้าไม่บอกอะไรเลยดังที่กล่าวมาแล้วก็จะเป็นรัตติเจทคือราตรีขาดโดยการไม่บอก ไม่สามารถนับราตรีได้

ดังนั้น ในระหว่างอยู่ปรีวาสอันเป็นขั้นตอนแรกของภิกษุผู้มีความประสงค์จะออกจากกาตต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วปิดไว้ ถ้าวราตรีขาดด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าวแล้ว จะต้องกลับไปเริ่มต้นอยู่ปรีวาสตั้งแต่วันที่ราตรีขาดใหม่ หากมิเช่นนั้นก็ไม่สามารถนับวันการอยู่ปรีวาสต่อไปได้

มุลาเยปฏิกัสสนา คือกฎฐานวิธีหรือระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้ต้องครุกาบัติอีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือในระหว่างที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วปิดไว้กำลังอยู่ปรีวาสตามจำนวนวันที่สงฆ์จตุรรรคกำหนดให้ แต่กลับไปต้องอาบัติสังฆาทิเสสซ้อนนั้นซ้ำขึ้นมาอีก ในกรณีเช่นนี้สงฆ์จตุรรรคจะทำพิธีชักเข้าหาอาบัติเดิมซึ่งเรียกว่ามุลาเยปฏิกัสสนา คือกำหนดให้ภิกษุนั้นกลับไปตั้งต้นอยู่ปรีวาสใหม่อีก

๓. มานัตและวัตรของภิกษุผู้ประพฤติมานัต

มานัต คือกฎฐานวิธีหรือระเบียบปฏิบัติสำหรับออกจากครุภาพัตติกชั้นตอนหนึ่ง โดยเบื้องต้นภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัตินี้แล้ว หากต้องอาบัตินี้แล้วปิดไว้ก็ต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์จตุรวรรค โดยสงฆ์จะกำหนดให้ภิกษุนั้นอยู่ปริวาสตามจำนวนวันที่ปิดไว้ ต่อจากนั้นจึงไปขอมานัตจากสงฆ์จตุรวรรคเป็นขั้นตอนที่ ๒ เพื่ออยู่ประพฤติมานัต ๖ ราตรี

ในทางตรงกันข้าม ถ้าภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วไม่ได้ปิดไว้ ก็สามารถไปขอมานัตจากสงฆ์จตุรวรรค โดยห่มผ้าเจวียงป่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลายนั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวคำขอมานัตอาบัติสังฆาทิเสสที่ต้อง ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถก็จะสวดประกาศให้มานัตในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อให้ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสที่มีได้ปิดไว้ประพฤติมานัต ๖ ราตรีต่อไป

วัตรของภิกษุผู้ประพฤติมานัต ในระหว่างที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสกำลังประพฤติมานัตอยู่นั้น จะยินดีการที่ปกตัตตภิกษุทั้งหลายกราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือ ทำสามีจิกรรม นำอาสนะมาให้ น้ำที่นอนมาให้ ตั้งน้ำล้างเท้า เป็นต้น ไม่ได้ ถ้าภิกษุผู้ประพฤติมานัตรูปใดยินดีต้องอาบัติทุกกฏ

แต่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้ประพฤติมานัตด้วยกันกราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือ ทำสามีจิกรรม นำอาสนะมาให้ น้ำที่นอนมาให้ ตั้งน้ำล้างเท้า เป็นต้น ได้ตามลำดับพรรษา นอกจากนี้ยังทรงอนุญาตกิจ ๕ อย่าง คืออุโบสถ ปวารณา ฌาณาน้ำฝน การสละภัต ภัตเพื่อภิกษุผู้ประพฤติมานัตด้วยกันตามลำดับพรรษา

ในขณะเดียวกันนี้ พระองค์ได้ทรงบัญญัติวัตรแก่ภิกษุผู้ประพฤติมานัต เพื่อให้ประพฤติดอย่างเคร่งครัดตลอดเวลาที่ประพฤติมานัต รวมทั้งหมด ๙๔ ข้อ^๑ คือ :-

๑. ไม่พึง(เป็นอุปัชฌาย์)ให้อุปสมบท
๒. ไม่พึงให้ศีล

^๑ วิ.จ. (แปล) ๖/๙๑/๑๘๐-๑๘๔

๓. ไม่พึงใช้สามเนรอุปัฏฐาก
๔. ไม่พึงรับแต่งตั้งเป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี
๕. แม้ได้รับการแต่งตั้งแล้วก็ไม่พึงสั่งสอนภิกษุณี
๖. ไม่พึงต้องอาบัติที่เป็นเหตุให้สงฆ์ให้มานัตนั้นอีก
๗. ไม่พึงต้องอาบัติอื่นในทำนองเดียวกัน
๘. ไม่พึงต้องอาบัติที่เลวทรามกว่านั้น
๙. ไม่พึงดำเนินกรรม
๑๐. ไม่พึงดำเนินภิกษุผู้ทำกรรม

ฯลฯ

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า มานัตอาจเป็นขั้นตอนแรกสำหรับภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วไม่ได้ปิดไว้ เมื่อมีความประสงค์จะออกหรือเปลื้องตนออกจากอาบัตินี้ดังกล่าว สงฆ์จตุรวรรคก็จะให้ประพฤติมานัตนับราตรี ๖ ราตรี แต่ถ้าภิกษุผู้ต้องอาบัตินี้สังฆาทิเสสแล้วปิดไว้ สงฆ์จตุรวรรคก็จะกำหนดให้อยู่ปริวาสตามจำนวนวันที่ปิดไว้ก่อน จากนั้นจึงจะให้ประพฤติมานัตนับราตรี ๖ ราตรีต่อไป

อนึ่ง ในระหว่างที่ประพฤติมานัตก็ต้องประพฤติวัตรต่าง ๆ รวมทั้งหมด ๙๔ ข้อ อย่างเคร่งครัดตลอดเวลาที่อยู่ประพฤติมานัต การประพฤติวัตรดังกล่าวนี้มีลักษณะคล้ายกับเป็นการดัดลัทธิบางอย่างเช่นเดียวกับการดัดลัทธิบางประการของภิกษุผู้อยู่ปริวาสนั่นเอง

๔. รัตติเจตและมูลายปฏิกัสนา

รัตติเจตของภิกษุผู้ประพฤติมานัต ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบคำถามของท่านพระอุบาลี มี ๔ อย่าง คือ :-

๑. สหवास คือการอยู่ร่วม พึงเทียบเคียงความหมายตามที่กล่าวไว้แล้วในสหवासของภิกษุผู้อยู่ปริวาส

๒. วิปปาวส คือการอยู่ปราศ หมายถึงภิกษุผู้ประพฤติมานัตอยู่นอกอาวาสที่ไม่มีปกัตตภิกษุอยู่ด้วยในระยะ ๑๒ ศอก หรือหมายถึงอยู่ในอาวาสที่มีปกัตตภิกษุอยู่ห่าง ๒ เลหขุบาท (๑ เลหขุบาทเท่ากับระยะทางที่บุรุษผู้มีรูปร่างกลางคนขว้างก้อนดินพอเหมาะเมื่อไปตก) จนถึงอรุณขึ้น

๒๒๐

๓. อนาโรจน คือการไม่บอก หมายถึงภิกษุผู้ประพาศติมานัตจะต้องบอกความที่ตนประพาศติมานัตแก่ภิกษุทั้งหมดในอาวาสนั้นทุกวัน แม้ตนจะเคยบอกแก่ภิกษุเหล่านั้นในวันก่อนแล้วก็ตาม ส่วนในเวลาเก็บมานัตจะบอกแก่ภิกษุรูปใดในอาวาสนั้นก็ได้อีก

๔. อุเน คณ จระ คือการประพาศติมานัตในคณะอันพร่อง หมายถึงภิกษุผู้ประพาศติมานัตจะต้องประพาศติอยู่ในอาวาสหรือนอกอาวาสที่มีภิกษุอยู่ไม่น้อยกว่า ๔ รูป ถ้ามีภิกษุอยู่ไม่ถึง ๔ รูป ถือว่าไม่ครบองค์สงฆ์เท่ากับเป็นการประพาศติมานัตในคณะอันพร่อง การประพาศติมานัตของภิกษุนั้นก็เป็นอันใช้ไม่ได้

ดังนั้น รัตติเจตของภิกษุผู้ประพาศติมานัตขาดในวันใด จะนับวันนั้นเข้าในจำนวนวันที่จะต้องประพาศติมานัตต่อไปอีกไม่ได้

มูลายปฏิกัสนา คืออุฏฐานวิธีหรือระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้ต้องครุภาบัติอีกอย่างหนึ่งกล่าวคือในระหว่างที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสกำลังประพาศติมานัตอยู่นั้น แต่กลับไปต้องอาบัติสังฆาทิเสสซ้ำนั้นซ้ำขึ้นมามาก ในกรณีเช่นนี้สงฆ์จตุรกรจะทำการพิธิชักเข้าหาอาบัติเดิม ซึ่งเรียกว่ามูลายปฏิกัสนา คือกำหนดให้ภิกษุนั้นกลับไปตั้งต้นประพาศติมานัตนับราตรีใหม่อีก

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า รัตติเจตและมูลายปฏิกัสนาของภิกษุผู้ประพาศติมานัตและของภิกษุผู้อยู่ปริวาส มีลักษณะที่สามารถเทียบเคียงกันและกันได้ กล่าวคือเมื่อราตรีขาดก็จะนับวันหรือราตรีต่อไปไม่ได้ และเมื่อต้องอาบัติสังฆาทิเสสซ้ำขึ้นมามากอีกในระหว่างที่กำลังอยู่ปริวาสหรือประพาศติมานัตก็ตาม สงฆ์จตุรกรก็จะทำการพิธิชักเข้าหาอาบัติเดิม ซึ่งเรียกว่ามูลายปฏิกัสนา คือกำหนดให้ภิกษุนั้นกลับไปตั้งต้นอยู่ปริวาสใหม่ หรือประพาศติมานัตนับราตรีใหม่แล้วแต่กรณี

๕. อัฟกานและวัตรของภิกษุผู้ควรแก้อัฟกาน

อัฟกาน คือการรับกลับเข้าหมู่ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายแห่งอุฏฐานวิธีหรือระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้ต้องครุภาบัติ กล่าวคือเมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสได้อยู่ปริวาสและประพาศติมานัตตามขั้นตอนที่สงฆ์จตุรกรกำหนดแล้วจึงจะไปขออัฟกานจากสงฆ์สัตตวัตร เมื่อสงฆ์สัตตวัตรสวดอัฟกานเรียกกลับเข้าหมู่แล้ว

อาบัติสังฆาทิเสสดังกล่าวก็เป็นอันระงับและภิกษุนั้นก็กลับคืนสู่ความเป็นปกติตตภิกษุ คือเป็นผู้บริสุทธิ์ดังเดิมต่อไป

วัตรของภิกษุผู้ควรแก้อัพภาน ภายหลังจากที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสไม่ว่าจะปิดไว้หรือไม่ได้ปิดไว้ก็ตาม ผ่านขั้นตอนการอยู่ปริวาสและประพฤติมานัตตามกึ่งสงฆ์จตุรรรคกำหนดแล้ว ในช่วงนี้ย่อมควรแก้อัพภานและจะยินดีการที่ปกติตตภิกษุทั้งหลายกราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือ ทำสามมีจิกรรม นำอาสนะมาให้ นำที่นอนมาให้ ตั้งน้ำล้างเท้า เป็นต้นไม่ได้ ถ้าภิกษุผู้ควรแก้อัพภานรูปใดยินดีต้องอาบัติทุกกฏ

แต่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้ควรแก้อัพภานด้วยกัน กราบไหว้ ลูกรับ ประนมมือ ทำสามมีจิกรรม นำอาสนะมาให้ นำที่นอนมาให้ ตั้งน้ำล้างเท้า เป็นต้นได้ตามลำดับพรรษา นอกจากนี้ยังทรงอนุญาตกิจ ๕ อย่าง คืออุโบสถ ปวารณา ผ่าอาบน้ำฝน การสละภัต และภัตเพื่อภิกษุผู้ควรแก้อัพภานตามลำดับพรรษา

ในขณะเดียวกันนี้ พระองค์ได้ทรงบัญญัติวัตรแก่ภิกษุผู้ควรแก้อัพภาน เพื่อให้ประพฤติอย่างเคร่งครัดตลอดเวลา ก่อนที่สงฆ์สี่ตวัรรคจะให้อัพภาน รวมทั้งหมด ๗๙ ข้อ^๑ คือ :-

๑. ไม่พึง(เป็นอุปัชฌาย์)ให้อุปสมบท
๒. ไม่พึงให้นิสัย
๓. ไม่พึงใช้สามเณรอุปัฏฐาก
๔. ไม่พึงรับแต่งตั้งเป็นผู้สั่งสอนภิกษุณี
๕. แม้ได้รับแต่งตั้งแล้วก็ไม่พึงสั่งสอนภิกษุณี
๖. ไม่พึงต้องอาบัติที่เป็นเหตุให้สงฆ์ให้อัพภานอีก
๗. ไม่พึงต้องอาบัติอื่นในทำนองเดียวกัน
๘. ไม่พึงต้องอาบัติที่เลวทรามกว่านั้น

^๑ วิ.จุ. (แปล) ๖/๙๖/๑๘๗-๑๙๐

๒๒๒

๙. ไม่พึงดำเนินกรรม

๑๐. ไม่พึงดำเนินภิกษุผู้ทำกรรม

ฯลฯ

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า เมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้ว ไม่ว่าจะปิดไว้หรือไม่ได้ปิดไว้ก็ตาม ภายหลังจากที่อยู่ปริวาสและประพฤติมานัตครบถ้วนแล้ว ย่อมเป็นผู้ควรแก้อาพทาน โดยในช่วงนี้จะต้องประพฤติวัตรทั้งหมด ๗๙ ข้อ โดยไม่บกพร่อง ต่อจากนั้นสงฆ์วิสติวรรคจึงจะสวดอาพทานเป็นการรับกลับเข้าหมู่ และอาบัติสังฆาทิเสสก็เป็นอันระงับ โดยภิกษุนั้นก็จะกลับคืนสู่ความเป็นปกติตตภิกษุคือเป็นผู้บริสุทธิ์ดังเดิมต่อไป

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในปาวาลิกขันธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติที่เกี่ยวกับการอยู่ปริวาสได้ว่า ภิกษุผู้อยู่ปริวาสหรือประพฤติมานัต ควรอยู่ในอาวาสที่มีภิกษุอยู่ไม่มากเกินไป และไม่ควรรอยู่ในอาวาสที่มีภิกษุเข้าออกอยู่ตลอดเวลา เพราะยากต่อการที่จะบอกปริวาสหรือมานัตได้อย่างทั่วถึง

ภิกษุผู้อยู่ปริวาส ควรอยู่ในอาวาสที่มีปกติตตภิกษุอยู่ด้วยไม่น้อยกว่า ๑ รูป ส่วนภิกษุผู้ประพฤติมานัตควรรอยู่ในอาวาสที่มีปกติตตภิกษุอยู่ครบองค์สงฆ์คือ ๔ รูป

บุคคลหรือคณะให้ปริวาสหรือมานัตไม่ได้ สงฆ์จตุรรค สงฆ์ปัญจวรรค สงฆ์ทศวรรค หรือสงฆ์วิสติวรรคเท่านั้นจึงจะให้ปริวาสหรือมานัตได้ ในขณะที่สงฆ์วิสติวรรคเท่านั้นจึงจะให้อาพทานได้

สงฆ์มีภิกษุผู้อยู่ปริวาสเป็นรูปที่ ๔ ให้ปริวาสหรือชักเข้าหาอาบัติเดิมไม่ได้ สงฆ์มีภิกษุผู้ประพฤติมานัตเป็นรูปที่ ๔ ให้มานัตไม่ได้ ในขณะที่สงฆ์มีภิกษุผู้ประพฤติมานัตเป็นรูปที่ ๒๐ ก็ให้อาพทานไม่ได้

ส่วนวิธีการอยู่ปริวาส การประพฤติมานัต และการให้อาพทาน ซึ่งเป็นขั้นตอนแห่งกฎฐานวิธี หรือระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้ต้องครุกาบัติแล้วมีความประสงค์จะออกจากอาบัตินี้แล้ว จะขอต่อไปกล่าวในขันธกะต่อไป

สมุจยขันธกะ

สมุจยขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยการประมวลวิธีออกจากอาบัติสังฆาทิเสส พระสังคีตการจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๑๑ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสที่ต้องเพราะการทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนที่ไม่ได้ปิดไว้ การอยู่ชดใช้กรรม กรณีตัวอย่าง ๔๐ กรณี กรณีตัวอย่าง ๓๖ กรณี และกรณีการให้มานัต ๑๐๐ กรณี เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๒ ประเด็น คือ :-

๑. วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส
๒. วิธีการชักเข้าหาอาบัติเดิม

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนของการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส เช่นเดียวกับประเด็นที่ควรศึกษาในปาริวาสกขันธกะ เพียงแต่ในสมุจยขันธกะนี้จะขอนำวิธีการของแต่ละขั้นตอนมากล่าวไว้เพื่อให้เป็นแนวทางแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วมีความประสงค์จะออกจากอาบัตินี้ต่อไป

๑. วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส

อาบัติสังฆาทิเสสเป็นอาบัติที่มีโทษหนักรองลงมาจากอาบัติปาราชิก ภิกษุที่ประพฤติล่วงละเมิดอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทใดก็ตาม เมื่อมีความประสงค์จะออกจากอาบัตินี้จะต้องอาศัยสงฆ์ทุกขั้นตอน ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ววิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสมี ๒ ลักษณะ คือ

๑. วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสที่ไม่ได้ปิดไว้
๒. วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสที่ปิดไว้

วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสที่ไม่ได้ปิดไว้

ในกรณีนี้ขอยกตัวอย่างพระอุทายีที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ๑ ตัว ชื่อสญเจต-
นิกาสุกกวิสัฏฐิ (จงให้น้ำสัจให้เคลื่อน) แต่ไม่ได้ปิดไว้ ซึ่งทันทีที่ท่านรู้ว่าต้องอาบัติ
ดังกล่าวจึงได้บอกแก่เพื่อนภิกษุว่า “กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสญเจตนิกาสุกก-
วิสัฏฐิ ไม่ได้ปิดไว้ กระผมควรจะปฏิบัติอย่างไร” จากนั้นเพื่อนภิกษุดังกล่าวจึงนำ
เรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น
สงฆ์ (จตุรวรรค) จงให้มานัต ๖ ชาติ เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิไม่ได้
ปิดไว้ แก่ภิกษุอุทายี”

วิธีขอมานัต

พระองค์ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นภิกษุอุทายีพึงเข้าไปหาสงฆ์ (จตุรวรรค)
ห่มอุตตราสงฆ์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง
ประนมมือแล้วกล่าวว่อย่างนี้ว่า :-

“อหํ ภนฺเต เอกํ อาปตฺตํ อาปชฺชํ สญเจตนิกํ สุกกวิสัฏฺฐิ อปฺปปฏิจณฺณํ,
โสหํ ภนฺเต สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสัฏฺฐิยา อปฺปปฏิจณฺณาย
ฉารตฺตํ มานตฺตํ ยาจามิ.

อหํ ภนฺเต เอกํ อาปตฺตํ อาปชฺชํ สญเจตนิกํ สุกกวิสัฏฺฐิ อปฺปปฏิจณฺณํ,
ทุติยมฺปิ โสหํ ภนฺเต สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสัฏฺฐิยา
อปฺปปฏิจณฺณาย ฉารตฺตํ มานตฺตํ ยาจามิ.

อหํ ภนฺเต เอกํ อาปตฺตํ อาปชฺชํ สญเจตนิกํ สุกกวิสัฏฺฐิ อปฺปปฏิจณฺณํ,
ตฺติยมฺปิ โสหํ ภนฺเต สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสัฏฺฐิยา
อปฺปปฏิจณฺณาย ฉารตฺตํ มานตฺตํ ยาจามิ.”

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสญเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิไม่ได้ปิดไว้
ท่านผู้เจริญ กระผมนั้นขอมานัต ๖ ชาติ เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญเจตนิกาสุก-
กวิสัฏฐิไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์

ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสัจฐิไม่ได้ปิดไว้
ท่านผู้เจริญ แม้ครั้งที่ ๒ กระผมนั้นขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อ
สัจเจตนิกาสุกกวิสัจฐิไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์

ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสัจฐิไม่ได้ปิดไว้
ท่านผู้เจริญ แม้ครั้งที่ ๓ กระผมนั้นขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อ
สัจเจตนิกาสุกกวิสัจฐิไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์”

กรรมวาจาให้มานัต

เมื่อพระอุทายีกกล่าวคำขอมานัตกับสงฆ์ ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาด
สามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“สุณาดู เม ภนเต สโฆ, อโย อุทายี ภิกขุ เอกัง อาปตติ อปาขุชิต สัจเจตนิกั
สุกกวิสัจฐิ อปฺปปฏิจนฺณํ, โส สัมมํ เอกิสฺสา อาปตติยา สัจเจตนิกาย สุกกวิสัจฐิยา
อปฺปปฏิจนฺณาย จารตตํ มานตตํ ยาจติ, ยถิ สัมมสฺส ปตฺตกลลํ, สโฆ อุทายิสฺส
ภิกขุโน เอกิสฺสา อาปตติยา สัจเจตนิกาย สุกกวิสัจฐิยา อปฺปปฏิจนฺณาย จารตตํ
ทเทยฺย, เอสา ญตฺติ.

สุณาดู เม ภนเต สโฆ, อโย อุทายี ภิกขุ เอกัง อาปตตติ อปาขุชิต สัจเจตนิกั
สุกกวิสัจฐิ อปฺปปฏิจนฺณํ, โส สัมมํ เอกิสฺสา อาปตติยา สัจเจตนิกาย สุกกวิสัจฐิยา
อปฺปปฏิจนฺณาย จารตตํ มานตตํ ยาจติ, สโฆ อุทายิสฺส ภิกขุโน เอกิสฺสา
อาปตติยา สัจเจตนิกาย สุกกวิสัจฐิยา อปฺปปฏิจนฺณาย จารตตํ มานตตํ เทติ,
ยสฺสายสมฺโตะ ขมตี อุทายิสฺส ภิกขุโน เอกิสฺสา อาปตติยา สัจเจตนิกาย
สุกกวิสัจฐิยา อปฺปปฏิจนฺณาย จารตตํ มานตตสฺส ทานํ, โส ตุนฺหสฺส,
ยสฺส นกฺขมตี, โส ภาเสยฺย.

ทุติยมปิ เอตมตถํ วทามิ. สุณาดู เม ภนเต สโฆ, อโย อุทายี ภิกขุ เอกัง
อาปตติ อปาขุชิต สัจเจตนิกั สุกกวิสัจฐิ อปฺปปฏิจนฺณํ, โส สัมมํ เอกิสฺสา
อาปตติยา สัจเจตนิกาย สุกกวิสัจฐิยา อปฺปปฏิจนฺณาย จารตตํ มานตตํ ยาจติ,
สโฆ อุทายิสฺส ภิกขุโน เอกิสฺสา อาปตติยา สัจเจตนิกาย สุกกวิสัจฐิยา
อปฺปปฏิจนฺณาย จารตตํ มานตตํ เทติ, ยสฺสายสมฺโตะ ขมตี อุทายิสฺส ภิกขุโน

เอภิสสา อาปตติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจียา อปฺปปฏิจจนนาย จารตฺตํ
มานตตสฺส ทานํ, โส ตฺถุหสฺส, ยสฺส นกฺขมฺติ, โส ภาเสยฺย.

ตติยมฺปิ เอตมตฺถํ วทามิ. สฺวณฺตฺ เม ภนฺเต สโม, อโย อุกฺกาทิ ภิภฺชฺส เอภํ
อาปตฺติ อาปชฺชิตฺติ สญเจตนิกํ สุกกวิสสุจียํ อปฺปปฏิจจนนํ, โส สํมํ เอภิสสา
อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจียา อปฺปปฏิจจนนาย จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจติ,
สโม อุกฺกาทิสฺส ภิภฺชฺสโน เอภิสสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจียา
อปฺปปฏิจจนนาย จารตฺตํ มานตฺตํ เทติ, ยสฺสายสฺมโต ขมฺติ อุกฺกาทิสฺส ภิภฺชฺสโน
เอภิสสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจียา อปฺปปฏิจจนนาย จารตฺตํ
มานตตสฺส ทานํ, โส ตฺถุหสฺส, ยสฺส นกฺขมฺติ, โส ภาเสยฺย.

ทินฺนํ สํเมณ อุกฺกาทิสฺส ภิภฺชฺสโน เอภิสสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย
สุกกวิสสุจียา อปฺปปฏิจจนนาย จารตฺตํ มานตฺตํ, ขมฺติ สํมสฺส, ตสฺมา ตฺถุหิ,
เอวเมตํ ธารยามิ.

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้อาจอาบัติ ๑ ตัวชื่อ
สัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิริไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนี้นั้นขอมานัต ๖ ราตรี้ เพื่ออาบัติ
๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิริไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้มานัต
๖ ราตรี้ เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิริไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี นี่เป็น
ญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้อาจอาบัติ ๑ ตัวชื่อ
สัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิริไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนี้นั้นขอมานัต ๖ ราตรี้ เพื่ออาบัติ ๑ ตัว
ชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิริไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ให้มานัต ๖ ราตรี้ เพื่ออาบัติ ๑ ตัว
ชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิริไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้มานัต
๖ ราตรี้ เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิริไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี ท่าน
รูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า
ภิกษุอุทายีนี้อาจอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิริไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนี้นั้นขอ
มานัต ๖ ราตรี้ เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิริไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์
ให้มานัต ๖ ราตรี้ เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิริไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี

ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุก-
กวิสัญญิไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้น
พึงกัณฑ์

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า
ภิกษุอุทายีนี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัญญิไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนั้นขอ
มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัญญิไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ให้
มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัญญิไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี
ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุก-
กวิสัญญิไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึง
กัณฑ์

สงฆ์ให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัญญิไม่ได้ปิดไว้
แก่ภิกษุอุทายีแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้
เป็นมติอย่างนี้”

วิธีขออภัย

เมื่อพระอุทายีประพฤติมานัต ๖ ราตรี ตามที่สงฆ์กำหนดให้โดยไม่บกพร่อง
แล้ว ท่านได้บอกแก่เพื่อนภิกษุว่า “กระผมได้ประพฤติมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ
๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัญญิไม่ได้ปิดไว้ ครบถ้วนตามที่สงฆ์กำหนดแล้ว กระผม
ควรจะปฏิบัติอย่างไรต่อไปอีก” จากนั้นเพื่อนภิกษุดังกล่าวจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล
พระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น
สงฆ์(วิสติวรรค)จงอภัย(เรียกเข้าหมู่หรือรับกลับเข้าหมู่) ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้าย
แห่งการออกจากอาบัติสังฆาทิเสส)ภิกษุอุทายี โดยพระองค์ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติ
ไว้ว่า :-

ในเบื้องต้น ภิกษุอุทายีพึงเข้าไปหาสงฆ์(วิสติวรรค) ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่า
ข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าว
อย่างนี้ว่า :-

“อหํ ภนฺเต เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชี่ สญฺเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจฺจํ อปฺปปฏิจจนฺนํ, โสหํ สํฆํ เอกิสฺสสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจยา จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจี, ตสฺส เม สํโฆ เอกิสฺสสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจยา อปฺปปฏิจจนฺนาย จารตฺตํ มานตฺตํ อทาสี, โสหํ ภนฺเต จิณฺณมานตฺโต สํฆํ อพฺพากานํ ยาจามิ.

อหํ ภนฺเต เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชี่ สญฺเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจฺจํ อปฺปปฏิจจนฺนํ, โสหํ สํฆํ เอกิสฺสสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจยา อปฺปปฏิจจนฺนาย จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจี, ตสฺส เม สํโฆ เอกิสฺสสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจยา อปฺปปฏิจจนฺนาย จารตฺตํ มานตฺตํ อทาสี, โสหํ จิณฺณมานตฺโต ทุติยมุปี ภนฺเต สํฆํ อพฺพากานํ ยาจามิ.

อหํ ภนฺเต เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชี่ สญฺเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจฺจํ อปฺปปฏิจจนฺนํ, โสหํ สํฆํ เอกิสฺสสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจยา อปฺปปฏิจจนฺนาย จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจี, ตสฺส เม สํโฆ เอกิสฺสสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจยา อปฺปปฏิจจนฺนาย จารตฺตํ มานตฺตํ อทาสี, โสหํ จิณฺณมานตฺโต ตติยมุปี ภนฺเต สํฆํ อพฺพากานํ ยาจามิ”.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกกวิสสุจฺจํไม่ได้ปิดไว้ กระผมนั้นขอมานัต ๖ รัตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกกวิสสุจฺจํไม่ได้ปิดไว้ กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานัต ๖ รัตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกกวิสสุจฺจํไม่ได้ ปิดไว้แก่กระผม กระผมนั้นประพฤติมานัตแล้ว จึงขออภัยกับสงฆ์

ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกกวิสสุจฺจํไม่ได้ปิดไว้ กระผมนั้นขอมานัต ๖ รัตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกกวิสสุจฺจํไม่ได้ปิดไว้ กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานัต ๖ รัตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกกวิสสุจฺจํไม่ ได้ปิดไว้แก่กระผม กระผมนั้นประพฤติมานัตแล้ว จึงขออภัยกับสงฆ์ แม้ครั้งที่ ๒

ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกกวิสสุจฺจํไม่ได้ปิดไว้ กระผมนั้นขอมานัต ๖ รัตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัว ชื่อสญฺเจตนิกาสุกกวิสสุจฺจํไม่ได้ปิด ไว้กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานัต ๖ รัตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกกวิสสุจฺจํ ไม่ได้ปิดไว้แก่กระผม กระผมนั้นประพฤติมานัตแล้ว จึงขออภัยกับสงฆ์ แม้ ครั้งที่ ๓”

กรรมวาจาอัพภาน

เมื่อภิกษุอุทายีกกล่าวคำขออัพภานกับสงฆ์ ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์(วิสตีวรรค)ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“สุณาดู เม ภนฺเต สโม, อโย อุทายี ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจฺจํ อปฺปปฏิจฺจนนํ, โส สํฆํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺยา อปฺปปฏิจฺจนนาย จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจิ, สโม อุทายิสฺส ภิกฺขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺยา อปฺปปฏิจฺจนนาย จารตฺตํ มานตฺตํ อทาสิ, โส จิณฺณมานตฺโต สํฆํ อพฺภานํ ยาจติ, ยถิ สํสฺส ปตฺตกฺลลํ, สโม อุทายี ภิกฺขุํ อพฺเภยฺย, เอสา ญตฺติ.

สุณาดู เม ภนฺเต สโม, อโย อุทายี ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจฺจํ อปฺปปฏิจฺจนนํ, โส สํฆํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺยา อปฺปปฏิจฺจนนาย จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจิ, สโม อุทายิสฺส ภิกฺขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺยา อปฺปปฏิจฺจนนาย จารตฺตํ มานตฺตํ อทาสิ, โส จิณฺณมานตฺโต สํฆํ อพฺภานํ ยาจติ, สโม อุทายี ภิกฺขุํ อพฺเภติ, ยสฺสายสฺมโต ขมติ อุทายิสฺส ภิกฺขุโน อพฺภานํ, โส ตฺถนฺทสฺส, ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺย.

ทุติยมฺปิ เอตมตฺถํ วทามิ. สุณาดู เม ภนฺเต สโม, อโย อุทายี ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจฺจํ อปฺปปฏิจฺจนนํ, โส สํฆํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺยา อปฺปปฏิจฺจนนาย จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจิ, สโม อุทายิสฺส ภิกฺขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺยา อปฺปปฏิจฺจนนาย จารตฺตํ มานตฺตํ อทาสิ, โส จิณฺณมานตฺโต สํฆํ อพฺภานํ ยาจติ. สโม อุทายี ภิกฺขุํ อพฺเภติ, ยสฺสายสฺมโต ขมติ อุทายิสฺส ภิกฺขุโน อพฺภานํ, โส ตฺถนฺทสฺส, ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺย.

ตติยมฺปิ เอตมตฺถํ วทามิ. สุณาดู เม ภนฺเต สโม, อโย อุทายี ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจฺจํ อปฺปปฏิจฺจนนํ, โส สํฆํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺยา อปฺปปฏิจฺจนนาย จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจิ, สโม อุทายิสฺส ภิกฺขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย

๒๓๐

สุกวิสสุตยา อปปฏิจนนาย จารตต์ มานตต์ อทาสี, โส จินณมานตโต สัม
อพฺภานํ ยาจติ. สโฆ อุกายี ภิกขุ อพฺภตติ, ยสฺสายสมฺโตะ ชมตติ อุกายิสฺส
ภิกขุโน อพฺภานํ, โส ตฺถนุทสฺส, ยสฺส นกฺขมตติ, โส ภาเสยฺย.

อพฺภโต สัมเนน อุกายี ภิกขุ, ชมตติ สัมมสฺส, ตสฺมา ตฺถนุที, เอวเมตํ ธารยามี”.

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้นี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อ
สัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนั้นขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ
๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานัต ๖ ราตรี เพื่อ
อาบัติ ๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี ภิกษุอุทายีนั้นได้
ประพฤติมานัตแล้วขออภัยกับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงอภัยภิกษุอุทายี
นี้เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้นี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อ
สัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนั้นขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัว
ชื่อสัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ
๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี ภิกษุอุทายีนั้นประพฤติ
มานัตแล้วขออภัยกับสงฆ์ สงฆ์อภัยภิกษุอุทายี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการ
อภัยภิกษุอุทายี ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า
ภิกษุอุทายีนี้นี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนั้น
ขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์
สงฆ์ได้ให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้แก่
ภิกษุอุทายี ภิกษุอุทายีนั้นประพฤติมานัตแล้วขออภัยกับสงฆ์ สงฆ์อภัย
ภิกษุอุทายี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการอภัยภิกษุอุทายี ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใด
ไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า
ภิกษุอุทายีนี้นี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีนั้น
ขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ได้
ให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกวิสสุตวิสัยไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุ

อุทายี ภิกษุอุทายีนั้้นประพุดิมนัดแล้วขออัพภานกับสงฆ์ สงฆ์อัพภานภิกษุอุทายี
ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการอัพภานภิกษุอุทายี ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย
ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์อัพภานภิกษุอุทายีแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือ
เอาความนั่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทใดก็ตามแต่
มิได้ปิดไว้ เมื่อมีความประสงค์จะออกจากอาบัตินี้แล้ว ก็จะต้องไปขอมานัตจาก
สงฆ์(จตุรวรรค)แล้วอยู่ประพุดิมนัด ๖ ราตรี จากนั้นจึงไปขออัพภานกับสงฆ์
(วิสติตวรรค) เพื่อให้สงฆ์เรียกเข้าห่มหรือรับกลับเข้าห่ม ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายแห่งการ
ออกจากอาบัตินี้แล้ว เมื่อสงฆ์สวดประกาศรับกลับเข้าห่มด้วยญัตติจตุตถ-
กรรมวาจาแล้ว อาบัตินี้ก็เป็นอันระงับ และภิกษุรูปนั้นก็กลับคืนสู่ความ
บริสุทธิ์ดังเดิมต่อไป

วิธีการออกจากอาบัตินี้แล้ว

ในกรณีนี้ขอยกตัวอย่างพระอุทายีที่ต้องอาบัตินี้แล้ว ๑ ตัว ชื่อสัจเจตนิกา-
สุกกวิสัฏฐิแล้วปิดไว้วันเดียว จากนั้นจึงบอกแก่เพื่อนภิกษุว่า “กระผมต้องอาบัติ
๑ ตัว ชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิปิดไว้วันเดียว กระผมควรจะปฏิบัติอย่างไร” ซึ่งเพื่อน
ภิกษุดังกล่าวก็ได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น
สงฆ์(จตุรวรรค) จงให้ปริวาสวันเดียวเพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิปิดไว้
วันเดียวแก่ภิกษุอุทายี”

วิธีขอปริวาส

พระองค์ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นภิกษุอุทายีพึงเข้าไปหาสงฆ์(จตุรวรรค)
ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง
ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“อหํ ภนฺเต เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชึ สญฺเจตนิํ สุกฺกวิสสุจึ เอกาหฺปปฏิจฺจนํ,
โสหํ ภนฺเต สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา เอกาหฺป-
ปฏิจฺจนนํ เอกาหฺปวิราสํ ยาจามิ”.

ทุติยมฺปิ ยาจิตฺตพฺโ.

ตติยมฺปิ ยาจิตฺตพฺโ.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสุตฺติปิฏกไว้วันเดียว
ท่านผู้เจริญ กระผมนั้นขอปริวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุก-
กวิสุตฺติปิฏกไว้วันเดียวกับสงฆ์”

ฟังขอแม่ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

ฟังขอแม่ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

กรรมวาจาให้ปริวาส

เมื่อพระอุทายีกกล่าวคำขอปริวาสกับสงฆ์ ๓ ครั้ง อย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาด
สามารถฟังประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“สุณฺหาตฺ เม ภนฺเต สโม, อหํ อุทายี ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชึ สญฺเจตนิํ
สุกฺกวิสสุจึ เอกาหฺปปฏิจฺจนํ, โส สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย
สุกฺกวิสสุจียา เอกาหฺปปฏิจฺจนนํ เอกาหฺปวิราสํ ยาจติ, ยถิ สํมสฺส ปตฺตกฺกุลํ,
สโม อุทายิสฺส ภิกฺขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา
เอกาหฺปปฏิจฺจนนํ เอกาหฺปวิราสํ ทเทยฺย, เอสา ญตฺติ.

สุณฺหาตฺ เม ภนฺเต สโม, อหํ อุทายี ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชึ สญฺเจตนิํ
สุกฺกวิสสุจึ เอกาหฺปปฏิจฺจนํ, โส สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย
สุกฺกวิสสุจียา เอกาหฺปปฏิจฺจนนํ เอกาหฺปวิราสํ ยาจติ, สโม อุทายิสฺส
ภิกฺขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา เอกาหฺปปฏิจฺจนนํ
เอกาหฺปวิราสํ เทติ, ยสฺสยสฺมโต ขมติ อุทายิสฺส ภิกฺขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา
สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา เอกาหฺปปฏิจฺจนนํ เอกาหฺปวิราสสฺส ทานํ,
โส ตฺถนฺทสฺส, ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺย.

ทุติยมปิ เอตมตถ วทามิ ฯเปฯ

ตติยมปิ เอตมตถ วทามิ ฯเปฯ

ทินโน สเมน อุกายิสส ภิกขุโน เอกิสสา อาปตติยา สญเจตนิกาย
สกุทวิสญจยา เอกาหปปฏิจนนาย เอกาหปวิวาส, ขมติ สัมสส, ตสฺมา ตฺนฺหิ,
เอวเมตํ ธารยามิ”.

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อ
สญเจตนิกาสุกวิสญฺปิโตไว้วันเดียว ภิกษุอุทายีนั้นขอปวิวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ ๑
ตัวชื่อสญเจตนิกาสุกวิสญฺปิโตไว้วันเดียวกับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้ปวิวาส
ปิโตไว้วันเดียว เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญเจตนิกาสุกวิสญฺปิโตไว้วันเดียวแก่ภิกษุอุทายี
นี้เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้ต้องอาบัติ ๑ ตัว ชื่อ
สญเจตนิกาสุกวิสญฺปิโตไว้วันเดียว ภิกษุอุทายีนั้นขอปวิวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ
๑ ตัว ชื่อสญเจตนิกาสุกวิสญฺปิโตไว้วันเดียวกับสงฆ์ สงฆ์ให้ปวิวาสวันเดียวเพื่อ
อาบัติ ๑ ตัว ชื่อสญเจตนิกาสุกวิสญฺปิโตไว้วันเดียวแก่ภิกษุอุทายี ท่านรูปใดเห็น
ด้วยกับการให้ปวิวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญเจตนิกาสุกวิสญฺปิโตไว้วัน
เดียวแก่ภิกษุอุทายี ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ให้ปวิวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญเจตนิกาสุกวิสญฺปิโตไว้วันเดียว
แก่ภิกษุอุทายีแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้
นั้นเป็นมติอย่างนี้”

วิธีขอมานัต

เมื่อพระอุทายีอยู่ปวิวาส ๑ วัน ตามที่สงฆ์กำหนดให้โดยไม่บกพร่องแล้ว
ท่านได้บอกแก่เพื่อนภิกษุว่า “กระผมได้อยู่ปวิวาส ๑ วัน เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อ
สญเจตนิกาสุกวิสญฺปิโตไว้วันเดียว ครบถ้วนตามที่สงฆ์กำหนดแล้ว กระผมควรจะ
ปฏิบัติอย่างไรต่อไปอีก” จากนั้นเพื่อนภิกษุดังกล่าวจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทฺธเจ้า
ให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น สงฆ์จงให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสฐูปิตไวัวันเดียวแก่ ภิกษุอุทายี” โดยพระองค์ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติไว้ว่า :-

ในเบื้องต้นภิกษุอุทายีพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้า ภิกษุผู้แก้พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“อหํ ภนเด เอกํ อาปตฺติ อาปชฺชึ สญเจตนิกํ สุกกวิสฐูจี เอกาหปฺปกิจจนฺนํ, โสหํ สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสฐูจียา เอกาหปฺปกิจจนฺนาย เอกาหปฺริวาสํ ยาจี, ตสฺส เม สโฆ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสฐูจียา เอกาหปฺปกิจจนฺนาย เอกาหปฺริวาสํ อทาสิ, โสหํ ภนเด ปริวฺตถปฺริวาโส สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสฐูจียา เอกาหปฺปกิจจนฺนาย จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจามิ”.

ทุติยมปิ ยาจิตพฺพ.

ตติยมปิ ยาจิตพฺพ.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสฐูปิตไวัวันเดียว กระผมนั้นขอปรีวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสฐูปิตไวัวันเดียว กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้ปรีวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสฐูปิตไวัวันเดียวแก่กระผม กระผมนั้นอยู่ปรีวาสแล้วขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสฐูปิตไวัวันเดียวกับสงฆ์”

พึงขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

กรรมวาจาให้มานัต

เมื่อพระอุทายีกล่าวคำขอมานัตกับสงฆ์ ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาด สามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“สุณฺหาตฺตํ เม ภนเด สโฆ, อหํ อุทายี ภิกขุ เอกํ อาปตฺติ อาปชฺชึ สญเจตนิกํ สุกกวิสฐูจี เอกาหปฺปกิจจนฺนํ, โส สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสฐูจียา เอกาหปฺปกิจจนฺนาย เอกาหปฺริวาสํ ยาจี, สโฆ อุทายิสฺส

ภิกขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจฺยา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนํ
 เอกาหฺปฺริวาสํ อทาสี, โส ปรีวฺตฺถปฺริวาโส สํหํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย
 สุกฺกวิสสุจฺจฺยา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจติ, ยถิ สํหสฺส ปตฺตกฺกลํ,
 สโฆ อุทายิสฺส ภิกขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจฺยา
 เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ททฺเขย, เอสา ฌตฺติ.

สฺมาตุ เม ภนฺเต สโฆ, อโย อุทายี ภิกขุ เอกํ อาปตฺติํ อาปชฺชิ สญฺเจตนิกํ
 สุกฺกวิสสุจฺจํ เอกาหฺปฺปฏิจฺจนํ, โสหํ สํหํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย
 สุกฺกวิสสุจฺจฺยา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนํ เอกาหฺปฺริวาสํ ยาจิ. สโฆ อุทายิสฺส ภิกขุโน
 เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจฺยา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนํ เอกาห-
 ปฺริวาสํ อทาสี, โส ปรีวฺตฺถปฺริวาโส สํหํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย
 สุกฺกวิสสุจฺจฺยา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจติ, สโฆ อุทายิสฺส
 ภิกขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจฺยา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนํ
 จารตฺตํ มานตฺตํ เทติ, ยสฺสยสฺสโมโต ชมตฺติ อุทายิสฺส- ภิกขุโน เอกิสฺสา
 อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจฺยา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตสฺส
 ทานํ, โส ตฺถนฺทสฺส, ยสฺส นกฺขมตฺติ, โส ภาเสยฺย.

ทฺติยมฺปิ เอตมฺตถํ วทามิ ฯ

ตฺติยมฺปิ เอตมฺตถํ วทามิ ฯ

ทินนํ สํเฆน อุทายิสฺส ภิกขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย
 สุกฺกวิสสุจฺจฺยา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ, ชมตฺติ สํหสฺส, ตสฺมา ตฺถนฺทํ,
 เอวเมตํ ฐาเรยฺย”.

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้นี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อ
 สัญเจตนิกาสุกกวิสสุกฺกิปิตไวัวันเดียว ภิกษุอุทายีนั้นขอปริวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ
 ๑ ตัว ชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสสุกฺกิปิตไวัวันเดียวกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้ปริวาสวันเดียว
 เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสสุกฺกิปิตไวัวันเดียวแก่ภิกษุอุทายี ภิกษุอุทายีนั้น
 อยู่ปริวาสแล้วขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสสุกฺกิปิต
 ไวัวันเดียวกับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อ
 สัญเจตนิกาสุกกวิสสุกฺกิปิตไวัวันเดียวแก่ภิกษุอุทายี นี่เป็นอุตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อ
 สัญเจตนิกาสุกวิสัฏฐิปิดไว้วันเดียว ภิกษุอุทายีนั้นขอปริวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ ๑
 ตัวชื่อสัญเจตนิกาสุกวิสัฏฐิปิดไว้วันเดียวกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้ปริวาสวันเดียว เพื่อ
 อาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญเจตนิกาสุกวิสัฏฐิปิดไว้วันเดียวแก่ภิกษุอุทายี ภิกษุอุทายีนั้น
 อยู่ปริวาสแล้วขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญเจตนิกาสุกวิสัฏฐิปิด
 ไว้วันเดียวกับสงฆ์ สงฆ์ให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญเจตนิกาสุกวิสัฏฐิ
 ปิดไว้วันเดียวแก่ภิกษุอุทายี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ
 ๑ ตัวชื่อสัญเจตนิกาสุกวิสัฏฐิ ปิดไว้วันเดียวแก่ภิกษุอุทายี ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่าน
 รูปใด ไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญเจตนิกาสุกวิสัฏฐิปิดไว้วันเดียว
 แก่ภิกษุอุทายีแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้
 เป็นมติอย่างนี้”

วิธีขออภัย

เมื่อพระอุทายีประพฤติมานัต ๖ ราตรี ตามที่สงฆ์กำหนดให้โดยไม่บกพร่องแล้ว
 ท่านได้บอกแก่เพื่อนภิกษุว่า “กระผมได้ประพฤติมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อ
 สัญเจตนิกาสุกวิสัฏฐิปิดไว้วันเดียว ครบถ้วนตามที่สงฆ์กำหนดแล้ว กระผมควรจะ
 ปฏิบัติอย่างไรต่อไปอีก” ซึ่งเพื่อนภิกษุดังกล่าวก็ได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า
 ให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น
 สงฆ์จงอภัยภิกษุอุทายี” โดยพระองค์ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติไว้ว่า :-

ในเบื้องต้นภิกษุอุทายีพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงฆ์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง
 กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโห่ง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“อหํ ภนฺเต เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชี่ สญฺเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจฺจี่ เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนํ, โสหํ สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจียา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนาย เอกาหฺปฺริวาสํ ยาจี, ตสฺส เม สํโฆ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจียา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนาย เอกาหฺปฺริวาสํ อทาสี, โสหํ ภนฺเต ปรีวฺตุถปฺริวาโส สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจียา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนาย จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจี, ตสฺส เม สํโฆ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจียา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนาย จารตฺตํ มานตฺตํ อทาสี, โสหํ ภนฺเต จิณฺณมานตฺโต สํมํ อพฺภานํ ยาจามิ”.

ทุติยมฺปิ ยาจิตพฺพํ.

ตติยมฺปิ ยาจิตพฺพํ.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิปิตไวัวันเดียว กระผมนั้นขอปริวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิปิตไวัวันเดียว กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้ปริวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิปิตไวัวันเดียวแก่กระผม กระผมนั้นอยู่ปริวาสแล้วขอมนัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิปิตไวัวันเดียวกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มนัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุจิปิตไวัวันเดียวแก่กระผม กระผมนั้นประพฤติมนัตแล้วขออภัยภานกับสงฆ์”

พึงขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

กรรมวาจาอภัยภาน

เมื่อพระอุทายีกล่าวคำขออภัยภานกับสงฆ์ ๓ ครั้ง อย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาด สามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“สุณฺหาตุ เม ภนฺเต สํโฆ, อมฺมํ อุทายี ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชี่ สญฺเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจฺจี่ เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนํ, โส สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจียา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนาย เอกาหฺปฺริวาสํ ยาจี, สํโฆ อุทายีสฺส ภิกฺขุโน เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจียา เอกาหฺปฺปฏิจฺจนฺนาย เอกาหฺปฺริวาสํ

๒๓๘

อทาสี, โส ปริวุตถปริวาโส สัมม เอภิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจยา
 เอกาหฺปปญฺจนฺนํ ยารตฺตํ มานตฺตํ ยาจิ, สโม อุทายิสฺส ภิกฺขุโน เอภิสฺสา
 อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจยา เอกาหฺปปญฺจนฺนํ ยารตฺตํ มานตฺตํ อทาสี,
 โส จินฺณมานตฺโต สัมม อพฺภานํ ยาจติ, ยถิ สัมมสฺส ปตฺตกฺกลํ, สโม อุทายี ภิกฺขุ
 อพฺเภยฺย, เอสา ฅตฺติ .

สุมาตุ เม ภนฺเต สโม, อโย อุทายี ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺติ อาปชฺชิ สญฺเจตนิกํ
 สุกฺกวิสสุจฺจํ เอกาหฺปปญฺจนํ, โส สัมม เอภิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย
 สุกฺกวิสสุจฺจยา เอกาหฺปปญฺจนฺนํ เอกาหฺปริวาสํ ยาจิ, สโม อุทายิสฺส ภิกฺขุโน
 เอภิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจยา เอกาหฺปปญฺจนฺนํ
 เอกาหฺปริวาสํ อทาสี, โส ปริวุตถปริวาโส สัมม เอภิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย
 สุกฺกวิสสุจฺจยา เอกาหฺปปญฺจนฺนํ ยารตฺตํ มานตฺตํ ยาจิ, สโม อุทายิสฺส
 ภิกฺขุโน เอภิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจฺจยา เอกาหฺปปญฺจนฺนํ
 ยารตฺตํ มานตฺตํ อทาสี, โส จินฺณมานตฺโต สัมม อพฺภานํ ยาจติ, สโม อุทายี
 ภิกฺขุ อพฺเภติ, ยสฺสายสฺมโต ชมติ อุทายิสฺส ภิกฺขุโน อพฺภานํ, โส ตฺถนฺทสฺส,
 ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺย.

ทุติยมุปี เอตมตฺถํ วทามิ ฯเปฯ

ตติยมุปี เอตมตฺถํ วทามิ ฯเปฯ

อพฺภิตฺโต สเมน อุทายี ภิกฺขุ, ชมติ สัมมสฺส, ตสฺมา ตฺถนฺทํ, เอวเมตํ ฅารยามี”.

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อ
 สญฺเจตนิกาสุกฺกวิสสุจฺจิปิตไวัวันเดียว ภิกษุอุทายีนั้นขอปริวาสวันเดียว เพื่ออาบัติ
 ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกฺกวิสสุจฺจิปิตไวัวันเดียวกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้ปริวาสวันเดียว
 เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกฺกวิสสุจฺจิปิตไวัวันเดียวแก่ภิกษุอุทายี ภิกษุอุทายีนั้น
 อยู่ปริวาสแล้วขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกฺกวิสสุจฺจิปิตไวั
 วันเดียวกับสงฆ์ สงฆ์ให้มานัต ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกฺกวิสสุจฺจิปิตไวั
 วันเดียวกับสงฆ์ สงฆ์ให้มานัต ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญฺเจตนิกาสุกฺกวิสสุจฺจิปิตไวั
 วันเดียวกับสงฆ์แก่ภิกษุอุทายี ภิกษุอุทายีนั้นประพจน์มานัตแล้วขออัพภานกับสงฆ์ ถ้าสงฆ์
 พร้อมกันแล้วพึงอัพภานภิกษุอุทายี นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุทุกรูปนี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกา-
 สุกกวิสัฏฐิปปิตไวัวันเตยว ภิกษุทุกรูปนั้นขอปริวาสวันเตยว เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อ
 สัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิปปิตไวัวันเตยวกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้ปริวาสวันเตยว เพื่ออาบัติ ๑ ตัว
 ชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิปปิตไวัวันเตยวแก่ภิกษุทุกรูป ภิกษุทุกรูปนั้นอยู่ปริวาสแล้ว
 ขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิปปิตไวัวันเตยวกับสงฆ์
 สงฆ์ได้ให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิปปิตไวัวันเตยว
 แก่ภิกษุทุกรูป ภิกษุทุกรูปนั้นประพฤติมานัตแล้วขออัพภานกับสงฆ์ สงฆ์อัพภาน
 ภิกษุทุกรูป ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการอัพภานภิกษุทุกรูป ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใด
 ไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์อัพภานภิกษุทุกรูปแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือ
 เอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทใดก็ตามแล้ว
 ปิตไวัวันเตยว เมื่อมีความประสงค์จะออกจากอาบัตินี้แล้ว จะต้องไปขอปริวาสจาก
 สงฆ์จตุรกรแล้วอยู่ปริวาสหนึ่งวัน จากนั้นจึงไปขอมานัต ๖ ราตรีจากสงฆ์จตุรกร
 เมื่อประพฤติมานัตครบ ๖ ราตรีแล้วจึงไปขออัพภานจากสงฆ์วิสติตวกร และภายหลัง
 จากที่สงฆ์วิสติตวกรอัพภานแล้ว อาบัตินี้สังฆาทิเสสก็เป็นอันระงับ และภิกษุรูปนั้นก็
 จะกลับคืนสู่ความบริสุทธิ์ดังเดิมต่อไป”

๑ ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทใดก็ตามแล้วปิตไวัหลายวันเมื่อมีความประสงค์จะออกจาก
 อาบัตินี้แล้ว ก็จะต้องดำเนินการเช่นเดียวกับภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วปิตไวัวันเตยว
 กล่าวคือไปขอปริวาสจากสงฆ์จตุรกร แล้วอยู่ปริวาสตามจำนวนวันที่ปิตไวั จากนั้นจึงไปขอ
 มานัต ๖ ราตรีจากสงฆ์จตุรกร เมื่อประพฤติมานัต ๖ ราตรีแล้วจึงไปขออัพภานจากสงฆ์
 วิสติตวกร และเมื่อสงฆ์อัพภานแล้ว อาบัตินี้สังฆาทิเสสก็เป็นอันระงับ ภิกษุรูปนั้นก็
 จะกลับคืนสู่ความบริสุทธิ์ดังเดิมต่อไป

๒๔๐

วิธีการออกจากอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวปิดไว้หลายวัน

ในกรณีที่ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวและปิดไว้หลายวัน จนไม่สามารถจำจำนวนอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้ได้ ต่อมาภิกษุรูปนั้นมีความประสงค์จะออกจากอาบัตินี้ดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้สงฆ์ให้สุทนต์ปรีวาสแก่ภิกษุรูปนั้น คือให้อยู่ปรีวาสแบบประมวลจำนวนอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้เข้าด้วยกัน แล้วอยู่ปรีวาสไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ์

วิธีขอสุทนต์ปรีวาส

เมื่อภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสในลักษณะดังกล่าวแล้ว ต่อมามีความประสงค์จะออกจากอาบัติเหล่านั้น ในเบื้องต้นให้เข้าไปหาสงฆ์(จตุรวรรค) ห่มอุตตราสงค์ เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า :-

“อหิ ภนฺเต สมฺพหฺลฺลา สํฆาทิเสฺสา อาปตฺติโย อาปชฺชึ, อาปตฺติปริยन्दํ น ชานามิ, รตฺติปริยन्दํ น ชานามิ, อาปตฺติปริยन्दํ น สรามิ, รตฺติปริยन्दํ น สรามิ, อาปตฺติปริยन्दเต เวมตฺติโก, รตฺติปริยन्दเต เวมตฺติโก, โสหํ ภนฺเต สํฆํ ตาสํ อาปตฺติํ สุทฺธํปรีวาสนํ ยาจามิ”.

ทุติยมปิ ยาจิตฺตพฺโ.

ตติยมปิ ยาจิตฺตพฺโ.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว กระผมไม่รู้ที่สูตอาบัติ ไม่รู้ที่สูตราตรี ระลึกที่สูตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สูตราตรีไม่ได้ ไม่แนใจในที่สูตอาบัติ ไม่แนใจในที่สูตราตรี ท่านผู้เจริญ กระผมขอนขอสุทนต์ปรีวาสเพื่ออาบัตินี้เหล่านั้นกับสงฆ์”

พึงขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

กรรมวาจาให้สุทธันตปริวาส

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวคำขอสุทธันตปริวาสกับสงฆ์ ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“สุณาดู เม ภนฺเต สโฆ, อयํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ สมฺพหุลา สํฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชิ, อาปตฺติปริยन्दํ น ชานาติ, รตฺติปริยन्दํ น ชานาติ, อาปตฺติปริยन्दํ น สรติ, รตฺติ ปริยन्दํ น สรติ, อาปตฺติปริยन्दเต เวมตฺติโก, รตฺติปริยन्दเต เวมตฺติโก, โส สํฆํ ตาสํ อาปตฺติํ สุทฺธนฺตปริวาสํ ยาจติ, ยถิ สํฆสฺส ปตฺตกฺกลํ, สโฆ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ตาสํ อาปตฺติํ สุทฺธนฺตปริวาสํ ททฺเขยฺ. เอสา ญตฺติ.

สุณาดู เม ภนฺเต สโฆ, อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ สมฺพหุลา สํฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชิ, อาปตฺติปริยन्दํ น ชานาติ, รตฺติปริยन्दํ น ชานาติ, อาปตฺติปริยन्दํ น สรติ, รตฺติปริยन्दํ น สรติ, อาปตฺติปริยन्दเต เวมตฺติโก, รตฺติปริยन्दเต เวมตฺติโก, โส สํฆํ ตาสํ อาปตฺติํ สุทฺธนฺตปริวาสํ ยาจติ, สโฆ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ตาสํ อาปตฺติํ เทติ, ยสฺสายสมฺโม ขมติ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ตาสํ อาปตฺติํ สุทฺธนฺตปริวาสสฺส ทานํ, โส ตฺวณฺหสฺส, ยสฺส นกฺขมติ, โส ภาเสยฺ.

ทุติยมุปี เอตมตฺถํ วทามิ ฯ

ตติยมุปี เอตมตฺถํ วทามิ ฯ

ทินโน สํเฆน อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ตาสํ อาปตฺติํ สุทฺธนฺตปริวาโส, ขมติ สํฆสฺส, ตสฺมา ตฺวณฺหี, เอวเมตํ ธารยามิ.”

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุผู้นี้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว ภิกษุนั้นไม่รู้ที่สุตอาบัติ ไม่รู้ที่สุตราตรี ระลึกที่สุตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สุตราตรีไม่ได้ ไม่แนใจในที่สุตอาบัติ ไม่แนใจในที่สุตราตรี ภิกษุนั้นขอสุทธันตปริวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นกับสงฆ์ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้สุทธันตปริวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่ภิกษุผู้นี้นี้เป็นญัตติ

๒๔๒

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว ภิกษุนั้นไม่รู้ที่สุตอาบัติ ไม่รู้ที่สูตราตรี ระลึกที่สุตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สูตราตรีไม่ได้ ไม่แนใจในที่สุตอาบัติ ไม่แนใจในที่สูตราตรี ภิกษุนั้นขอสุทธนต์ปริวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นกับสงฆ์ สงฆ์ให้สุทธนต์ปริวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่ภิกษุชื่อนี้ ท่านรูปใด เห็นด้วยกับการให้สุทธนต์ปริวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่ภิกษุชื่อนี้ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ให้สุทธนต์ปริวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่ภิกษุชื่อนี้แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

วิธีขอมานัต

เมื่ออยู่สุทธนต์ปริวาสจนสงฆ์เห็นว่าบริสุทธิ์แล้ว ให้ภิกษุนั้นเข้าไปหาสงฆ์ ห่ม อุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก้พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“อหัง ภนฺเต สมฺพหฺลฺลา สํฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชึ, อาปตฺติปริยนฺตํ น ชานามิ, รตฺติปริยนฺตํ น ชานามิ, อาปตฺติปริยนฺตํ น สรามิ, รตฺติปริยนฺตํ น สรามิ, อาปตฺติปริยนฺเต เวมตฺติโก, รตฺติปริยนฺเต เวมตฺติโก, โสหัง ภนฺเต สํฆิ ตาสํ อาปตฺติํ สุทฺธนต์ปริวาสํ ยาจี, ตสฺส เม สํโฆ ตาสํ อาปตฺติํ สุทฺธนต์-ปริวาสํ อทาลิ, โสหัง ภนฺเต ปริวฺตฺตปริวาโส, อหัง ภนฺเต สมฺพหฺลฺลา สํฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชึ อปฺปฏิจฺจนฺนาโย, โสหัง ภนฺเต สํฆิ ตาสํ สมฺพหฺลฺลํ อาปตฺติํ ปฏิจฺจนฺนํ อปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจามิ.”

ทุติยम्ปิ ยาจิตพฺพ.

ตติยम्ปิ ยาจิตพฺพ.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว กระผมไม่รู้ที่สุตอาบัติ ไม่รู้ที่สูตราตรี ระลึกที่สุตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สูตราตรีไม่ได้ ไม่แนใจในที่สุตอาบัติ

ไม่แน่ใจในที่สุดราตรี ท่านผู้เจริญ กระผมนั้นขอสุทนต์ปรีวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้น กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้สุทนต์ปรีวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่กระผม กระผมนั้นอยู่ปรีวาส แล้ว กระผมต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวไม่ได้ปิดไว้ ท่านผู้เจริญ กระผมนั้นขอ มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้”

ฟังขอแม่ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

ฟังขอแม่ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

กรรมวาจาให้มานัต

เมื่อภิกษุนั้นกล่าวคำขอมานัตกับสงฆ์ ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถ ฟังประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“สุณาดู เม ภนฺเต สโม, อโย อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ สมฺพหฺลฺลา สํฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชิ, อาปตฺติปริยนฺตํ น ชานาติ, รตฺติปริยนฺตํ น ชานาติ, อาปตฺติปริยนฺตํ น สรติ, รตฺติปริยนฺตํ น สรติ, อาปตฺติปริยนฺเต เวมฺติโก, รตฺติปริยนฺเต เวมฺติโก, โส สํฆํ ดาสํ อาปตฺติํ สุทฺธนฺตปรีวาโส ยาจิ, สโม อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ดาสํ อาปตฺติํ สุทฺธนฺตปรีวาโส อทาลิ, โส ปรีวตฺถปรีวาโส, อโย อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ สมฺพหฺลฺลา สํฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชิ อปฺปฏิจฺจนฺนาโย, โส สํฆํ ดาสํ สมฺพหฺลฺลํ อาปตฺติํ ปฏิจฺจนฺนํ อปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจติ, ยถิ สํฆสฺส ปตฺตกฺกลํ, สโม อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ดาสํ สมฺพหฺลฺลํ อาปตฺติํ ปฏิจฺจนฺนํ อปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ททฺเขย, เเอสา ญตฺติ.

สุณาดู เม ภนฺเต สโม, อโย อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ สมฺพหฺลฺลา สํฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชิ, อาปตฺติปริยนฺตํ น ชานาติ, รตฺติปริยนฺตํ น ชานาติ, อาปตฺติปริยนฺตํ น สรติ, รตฺติปริยนฺตํ น สรติ, อาปตฺติปริยนฺเต เวมฺติโก, รตฺติปริยนฺเต เวมฺติโก, โส สํฆํ ดาสํ อาปตฺติํ สุทฺธนฺตปรีวาโส ยาจิ, สโม อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ดาสํ อาปตฺติํ อทาลิ, โส ปรีวตฺถปรีวาโส, อโย อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ สมฺพหฺลฺลา สํฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชิ อปฺปฏิจฺจนฺนาโย, โส สํฆํ ดาสํ สมฺพหฺลฺลํ อาปตฺติํ ปฏิจฺจนฺนํ อปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจติ,

๒๔๔

สโธม อิตถุนามสส ภิกขุโน ตาสํ สมพหุลานํ อาปตติํ ปฏิจจนนานญจ
 อปปฏิจจนนานญจ จารตตํ มานตตํ เทติ, ยสฺสายสฺมโต ขมติ อิตถุนามสส
 ภิกขุโน ตาสํ สมพหุลานํ อาปตติํ ปฏิจจนนานญจ อปปฏิจจนนานญจ
 จารตตสฺส มานตตสฺส ทานํ, โส ตฺถุหสฺส, ยสฺส นกขมติ, โส ภาเสยฺย.

ทุติยมปิ เอตมตฺถํ วทามิ ฯเปฯ

ตติยมปิ เอตมตฺถํ วทามิ ฯเปฯ

ทินนํ สเมน อิตถุนามสส ภิกขุโน ตาสํ อาปตติํ ปฏิจจนนานญจ
 อปปฏิจจนนานญจ จารตตํ มานตตํ, ขมติ สํสฺส, ตสฺมา ตฺถุหิ, เอวเมตํ ธารยามิ”.

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้จะต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว
 ภิกษุชื่อนี้ไม่รู้ที่สุตอาบัติ ไม่รู้ที่สุตราตรี ระลึกที่สุตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สุตราตรีไม่ได้
 ไม่แน่ใจในที่สุตอาบัติ ไม่แน่ใจในที่สุตราตรี ภิกษุชื่อนี้ขอสุทธันตปริวาสเพื่ออาบัติ
 เหล่านั้นกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้สุทธันตปริวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่ภิกษุชื่อนี้ ภิกษุชื่อนี้
 ปริวาสแล้ว ภิกษุชื่อนี้จะต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุชื่อนี้ขอ
 มานัต ๖ ราตรีเพื่ออาบัติเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว
 ฟังให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติหลายตัวเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุ
 ชื่อนี้ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้จะต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว
 ภิกษุชื่อนี้ไม่รู้ที่สุตอาบัติ ไม่รู้ที่สุตราตรี ระลึกที่สุตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สุตราตรีไม่ได้
 ไม่แน่ใจในที่สุตอาบัติ ไม่แน่ใจในที่สุตราตรี ภิกษุชื่อนี้ขอสุทธันตปริวาสเพื่ออาบัติ
 เหล่านั้นกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้สุทธันตปริวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่ภิกษุชื่อนี้ ภิกษุชื่อนี้
 อยู่ปริวาสแล้ว ภิกษุชื่อนี้จะต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุชื่อนี้ขอ
 มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติหลายตัวเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ให้
 มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติหลายตัวเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุชื่อนี้
 ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติหลายตัวเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้
 และไม่ได้ปิดไว้ แก่ภิกษุชื่อนี้ ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึง
 ทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติหลายตัวเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้ แก่ภิกษุชื่อนี้แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนั้นจึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนั่งนั้น เป็นมติอย่างนี้”

วิธีขออภัย

เมื่อประพฤติมานัตครบ ๖ ราตรี ตามที่สงฆ์กำหนดให้โดยไม่บกพร่องแล้ว ให้ภิกษุนั้นเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉียงป่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก้พรรษา ทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“อหิ ภนฺเต สมฺพหฺลฺลา สํมาทิสฺสา อาปตฺติโย อาปชฺซี, อาปตฺติปริยฺนตํ น ชานามิ, รตฺติปริยฺนตํ น ชานามิ, อาปตฺติปริยฺนตํ น สรามิ, รตฺติปริยฺนตํ น สรามิ, อาปตฺติปริยฺนเต เวมตฺติโก, รตฺติปริยฺนเต เวมตฺติโก, โสหิ ภนฺเต สํมํ ตาสํ อาปตฺติํ สุตฺถนฺตปริวาสํ ยาจิ, ตสฺส เม สํโห ตาสํ อาปตฺติํ สุตฺถนฺตปริวาสํ อทาลิ, โสหิ ภนฺเต ปริวฺตถปริวาโส, อหิ ภนฺเต สมฺพหฺลฺลา สํมาทิสฺสา อาปตฺติโย อาปชฺซี อปฺปฏิจฺจนฺนาโย, โสหิ ภนฺเต สํมํ ตาสํ สมฺพหฺลฺลํ อาปตฺติํ ปฏิจฺจนฺนํ อปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจิ, ตสฺส เม สํโห ตาสํ สมฺพหฺลฺลํ อาปตฺติํ ปฏิจฺจนฺนํ อปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ อทาลิ, โสหิ ภนฺเต จิณฺณมานตฺโต สํมํ อพฺภานํ ยาจามิ.”

ทุติยมุปิ ยาจิตพฺพ.

ตติยมุปิ ยาจิตพฺพ.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว กระผมไม่รู้ที่สูตอาบัติ ไม่รู้ที่สูตราตรี ระลึกที่สูตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สูตราตรีไม่ได้ ไม่นั่นใจในที่สูตอาบัติ

๒๔๖

ไม่แน่ใจในที่สุดราตรี ท่านผู้เจริญ กระผมนั้นขอสุทนต์ปรีวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้น กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้สุทนต์ปรีวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่กระผม กระผมนั้นอยู่ปรีวาส แล้ว ท่านผู้เจริญกระผมต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวไม่ได้ปิดไว้ กระผมนั้นขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติหลายตัวเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้ สงฆ์ได้ให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติหลายตัวเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้ แก่กระผมแล้ว ท่านผู้เจริญ กระผมนั้นประพฤติมานัตแล้วจึงขออัพภานกับสงฆ์”

ฟังขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

ฟังขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

กรรมวาจาอัพภาน

เมื่อภิกษุหนึ่งกล่าวคำขออัพภานกับสงฆ์ ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาด สามารถฟังประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“สุณาดู เม ภนฺเต สโม, อัย อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ สมฺพหุลา สํฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชิ, อาปตฺติปริยนฺตํ น ชานาติ, รตฺติปริยนฺตํ น ชานาติ, อาปตฺติปริยนฺตํ น สรติ, รตฺติปริยนฺตํ น สรติ, อาปตฺติปริยนฺเต เวมตฺติโก, รตฺติปริยนฺเต เวมตฺติโก, โส สํฆํ ตาสํ อาปตฺตินํ สุทฺถนฺตปรีวาสํ ยาจิ, สโม อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ตาสํ อาปตฺตินํ สุทฺถนฺตปรีวาสํ อทาสิ, โส ปรีวตฺตปรีวาโส, อัย อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ สมฺพหุลา สํฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชิ อปฺปฏิจฺจนฺนาโย, โส สํฆํ ตาสํ สมฺพหุลานํ อาปตฺตินํ ปฏิจฺจนฺนํ อปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจิ, สโม อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน ตาสํ สมฺพหุลานํ อาปตฺตินํ ปฏิจฺจนฺนํ อปฺปฏิจฺจนฺนํ จารตฺตํ มานตฺตํ อทาสิ, โส จิณฺณมานตฺโต สํฆํ อพฺพภานํ ยาจติ, ยถิ สํฆสฺส ปตฺตกถลฺลํ, สโม อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน อพฺพภายฺย, เอสา ณฺตติ.

สุณาดู เม ภนฺเต สโม, อัย อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ สมฺพหุลา สํฆาทิเสสา อาปตฺติโย อาปชฺชิ, อาปตฺติปริยนฺตํ น ชานาติ, รตฺติปริยนฺตํ น ชานาติ, อาปตฺติปริยนฺตํ น สรติ, รตฺติปริยนฺตํ น สรติ, อาปตฺติปริยนฺเต เวมตฺติโก,

รตติปริยนต์ เวมตโก, โส สัมม คาส อปาตตัม สุตถนตปริวาส ยาจิ, สโฆ
 อิตถนนามสส ภิกขุโน คาส อปาตตัม สุตถนตปริวาส อทาลิ, โส ปริวุตถปริวาโส,
 ออย อิตถนนาโม ภิกขุ สมพหุลลา สัมมาทิสเสสา อปาตติโย อปาชชิ อปปปฏิจจนนาโย,
 โส สัมม คาส สมพหุลาน อปาตตัม ปฏิจจนนานนญจ อปปปฏิจจนนานนญจ จารตตัม
 มานตตัม ยาจิ, สโฆ อิตถนนามสส ภิกขุโน คาส สมพหุลาน อปาตตัม ปฏิจจนนานนญจ
 อปปปฏิจจนนานนญจ จารตตัม มานตตัม อทาลิ, โส จิณณมานตโต สัมม อพภาน ยาจติ,
 สโฆ อิตถนนาม ภิกขุ อพภติ, ยสสยายสมโต ขมติ อิตถนนามสส ภิกขุโน
 อพภาน, โส ตถุหสส, ยสส นกขมติ, โส ภาเสยฺย.

ทุติยัมปิ เอตมตถ วทามิ ฯ เปฯ

ตติยัมปิ เอตมตถ วทามิ ฯ เปฯ

อภิกโต สัมเม อิตถนนามสส ภิกขุโน, ขมติ สัมมสส, ตสฺมา ตถุหิ, เอวเมตํ
 ธารยามิ.”

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว
 ภิกษุชื่อนี้ไม่รู้ที่สุตอาบัติ ไม่รู้ที่สูตราตริ ระลึกที่สุตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สูตราตริไม่ได้
 ไม่แนใจในที่สุดอาบัติ ไม่แนใจในที่สุดราตริ ภิกษุชื่อนี้ขอสุตถนตปริวาสเพื่ออาบัติ
 เหล่านั้นกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้สุตถนตปริวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่ภิกษุชื่อนี้ ภิกษุชื่อนี้
 อยู่ปริวาสแล้ว ภิกษุชื่อนี้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุชื่อนี้ขอ
 มาณั ๖ ราตริเพื่ออาบัติหลายตัวเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้ กับสงฆ์ สงฆ์ได้
 ให้มาณั ๖ ราตริ เพื่ออาบัติหลายตัวเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้ แก่ภิกษุ
 ชื่อนี้ ภิกษุชื่อนี้ประพฤติมาณัแล้วขออัพภานกับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึง
 อัพภานภิกษุชื่อนี้ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัว
 ภิกษุชื่อนี้ไม่รู้ที่สุตอาบัติ ไม่รู้ที่สูตราตริ ระลึกที่สุตอาบัติไม่ได้ ระลึกที่สูตราตริไม่ได้
 ไม่แนใจในที่สุดอาบัติ ไม่แนใจในที่สุดราตริ ภิกษุชื่อนี้ขอสุตถนตปริวาสเพื่ออาบัติ
 เหล่านั้นกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้สุตถนตปริวาสเพื่ออาบัติเหล่านั้นแก่ภิกษุชื่อนี้ ภิกษุชื่อนี้

อยู่ปริวาสแล้ว ภิกษุชื่อนี้ก็ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุชื่อนี้ขอ
มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติหลายตัวเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์
สงฆ์ได้ให้มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติหลายตัวเหล่านั้น ทั้งที่ปิดไว้และไม่ได้ปิดไว้
แก่ภิกษุชื่อนี้ ภิกษุชื่อนี้ประพุดิมานัตแล้วขออภัยกับสงฆ์ สงฆ์อภัยภิกษุชื่อนี้
ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการอภัยภิกษุชื่อนี้ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย
ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์อภัยภิกษุชื่อนี้แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอา
ความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

จึงเป็นอันเป็นสรุปความได้ว่า ภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสสหลายตัวและปิดไว้
หลายวัน จนไม่สามารถจำจำนวนอาบัติและจำนวนวันที่ปิดไว้ได้ เมื่อมีความประสงค์
จะออกจากอาบัติดังกล่าวก็ต้องไปขอปริวาสจากสงฆ์สงฆ์ตรวจ โดยสงฆ์จะพิจารณา
ให้สุกัณฺโตนปริวาส คือให้ภิกษุนั้นอยู่ปริวาสแบบประมวลจำนวนอาบัติและจำนวนวัน
ที่ปิดไว้เข้าด้วยกันไปจนกว่าจะเห็นว่าบริสุทธิ จากนั้นจึงจะให้ประพุดิมานัตและ
อภัยตามต่อไปดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๒. วิธีการชักเข้าหาอาบัติเดิม

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในปาริวาสิกขันธกะว่า วิธีการชักเข้าหาอาบัติเดิมหรือมูลา-
ปฏิกัสสนา คืออุฎฐานวิธีหรือระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้ต้องครุกาบัติอีกอย่างหนึ่ง
กล่าวคือในระหว่างที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสกำลังอยู่ปริวาสหรือประพุดิ
มานัต เป็นต้น ถ้าไปต้องอาบัติสังฆาทิเสสตัวเดิมซ้ำอีกก็ต้องไปขอให้สงฆ์ชักเข้าหา
อาบัติเดิม ซึ่งก็เท่ากับต้องกลับไปเริ่มต้นอยู่ปริวาสหรือประพุดิมานัตใหม่นั้นเอง

ในที่นี้จะขอนำกรณีพระอุทายีมาเป็นตัวอย่าง กล่าวคือพระอุทายีได้บอกแก่
เพื่อนภิกษุคล้ายกับขอคำปรึกษาว่า “ขณะที่กระผมกำลังประพุดิมานัตอยู่นั้น

กลับต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสฺสัจจิ แต่ก็ไม่ได้ปิดไว้ กระผมควรปฏิบัติอย่างไร” จากนั้นเพื่อนภิกษุดังกล่าวจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นสงฆ์จงชักภิกษุอุทายีเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสฺสัจจิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ แล้วให้มานัด ๖ ราตรี”

วิธีขอให้สงฆ์ชักเข้าหาอาบัติเดิม

พระองค์ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติไว้ว่า ในเบื้องต้นพระอุทายีพึงเข้าไปหาสงฆ์(จตุรวรรค) ห่มอุตตราสงฆ์เฉยียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“อหิ ภนฺเต เอกํ อาปตฺตํ อาปชฺชํ สัญเจตนิกํ สุกกวิสฺสัจจํ ปญฺจาหฺป-
ปฺปิจฺจนฺนํ, โสหิ สํมํ เอกิสฺสา อาปตฺติยา สัญเจตนิกาย สุกกวิสฺสัจฺจยา ปญฺจาหฺป-
ปฺปิจฺจนฺนาย ปญฺจาหฺปวิราสํ ยาจี, ตสฺส เม สํโม เอกิสฺสา อาปตฺติยา สัญเจตนิกาย
सुकगविसुगजया पण्णहपपिज्जननय पण्णहपविरासं อทาสि.

โสหิ ปวิรสฺนโต อนฺตรา เอกํ อาปตฺตํ อาปชฺชํ สัญเจตนิกํ สุกกวิสฺสัจจํ
อปฺปิจฺจนฺนํ, โสหิ สํมํ อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา สัญเจตนิกาย สุกกวิสฺสัจฺจยา
อปฺปิจฺจนฺนาย มฺลายนฺ ปฏิกสฺสนํ ยาจี, ตํ มํ สํโม อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา
सुगजनेकय सुगविसुगजया अपपिज्जननय म्लाय पठिकसु.

โสหิ ปวิรสฺสทฺทปวิราโส มานตฺตารโห อนฺตรา เอกํ อาปตฺตํ อาปชฺชํ
สัญญาเจตนิกํ สุกกวิสฺสัจจํ อปฺปิจฺจนฺนํ, โสหิ สํมํ อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา
สัญญาเจตนิกาย สุกกวิสฺสัจฺจยา อปฺปิจฺจนฺนาย มฺลายนฺ ปฏิกสฺสนํ ยาจี, ตํ มํ สํโม
อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา สัญเจตนิกาย สุกกวิสฺสัจฺจยา อปฺปิจฺจนฺนาย
มฺลายนฺ ปฏิกสฺส.

โสหิ ปวิรสฺสทฺทปวิราโส สํมํ ติสฺสนนํ อาปตฺตินํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจี,
ตสฺส เม สํโม ติสฺสนนํ อาปตฺตินํ จารตฺตํ มานตฺตํ อทาสิ, โสหิ มานตฺตํ จรฺนโต
อนฺตรา เอกํ อาปตฺตํ อาปชฺชํ สัญเจตนิกํ สุกกวิสฺสัจจํ อปฺปิจฺจนฺนํ, โสหิ ภนฺเต

๒๕๐

สัณฺฑี อนุตฺรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญฺเจตนิกาย สุกฺกวิสสุตฺติยา อปฺปฏิจฺจนฺนายน
มฺลายนฺนปฏิสฺสณฺ ยาจามิ.”

ทุติยมฺปิ ยาจิตฺพุพา.

ตติยมฺปิ ยาจิตฺพุพา.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุตฺติปิดไว้ ๕ วัน
กระผมนั้นขอปริวาส ๕ วัน เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุตฺติปิดไว้ ๕ วัน
กับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้ปริวาส ๕ วัน เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุตฺติปิดไว้
๕ วัน แก่กระผมแล้ว

กระผมกำลังอยู่ปริวาส กลับต้องอาบัติอีก ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุตฺติ
ในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ กระผมจึงขอการชักเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อ
สัจเจตนิกาสุกกวิสสุตฺติในระหว่างไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ชักกระผมเข้าหาอาบัติเดิม
เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุตฺติในระหว่างไม่ได้ปิดไว้แล้ว

กระผมอยู่ปริวาสแล้ว เป็นผู้ควรแก้มานัต กลับต้องอาบัติอีก ๑ ตัวชื่อ
สัจเจตนิกาสุกกวิสสุตฺติในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ กระผมจึงขอให้สงฆ์ชักเข้าหาอาบัติเดิม
เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุตฺติในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ สงฆ์ชักกระผมเข้าหา
อาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุตฺติในระหว่างไม่ได้ปิดไว้แล้ว

กระผมอยู่ปริวาสแล้วขอมานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๓ ตัวกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้
มานัต ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๓ ตัวแก่กระผมแล้ว กระผมกำลังประพฤติมานัตกลับ
ต้องอาบัติอีก ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุตฺติในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ ท่านผู้เจริญ กระ
ผมจึงขอให้สงฆ์ชักเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัจเจตนิกาสุกกวิสสุตฺติใน
ระหว่างไม่ได้ปิดไว้”

พึงขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

กรรมวาจาชักเข้าหาอาบัติเดิม

เมื่อพระอุทายีกล่าวคำชักเข้าหาอาบัติเดิมกับสงฆ์ ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“สุณาตุ เม ภนฺเต สโม, อโย อุทายี ภิกฺขุ เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจํ ปญฺจาหฺปปฏิจฺจนํ, โส สํฆํ เอภิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา ปญฺจาหฺปปฏิจฺจนนํ ปญฺจาหฺปวิราสํ ยาจิ, สโม อุทายิสฺส ภิกฺขุโน เอภิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา ปญฺจาหฺปปฏิจฺจนนํ ปญฺจาหฺปวิราสํ อทาลิ.

โส ปวิรสฺสโต อนฺตรา เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจํ อปฺปฏิจฺจนํ, โส สํฆํ อนฺตรา เอภิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา อปฺปฏิจฺจนนํ มฺลายนฺปฏิสฺสนํ ยาจิ, สโม อุทายี ภิกฺขุ อนฺตรา เอภิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา อปฺปฏิจฺจนนํ มฺลายนฺ ปฏิสฺสสิ.

โส ปวิรสฺสโต ปวิราโส มานตฺตารโห อนฺตรา เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจํ อปฺปฏิจฺจนํ, โส สํฆํ อนฺตรา เอภิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา อปฺปฏิจฺจนนํ มฺลายนฺปฏิสฺสนํ ยาจิ, สโม อุทายี ภิกฺขุ อนฺตรา เอภิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา อปฺปฏิจฺจนนํ มฺลายนฺ ปฏิสฺสสิ, โส ปวิรสฺสโต ปวิราโส สํฆํ ติสฺสนํ อาปตฺตินํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจิ, สโม อุทายิสฺส ภิกฺขุโน ติสฺสนํ อาปตฺตินํ จารตฺตํ มานตฺตํ อทาลิ.

โส มานตฺตํ จรฺนโต อนฺตรา เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกฺกวิสสุจํ อปฺปฏิจฺจนํ, โส สํฆํ อนฺตรา เอภิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา อปฺปฏิจฺจนนํ มฺลายนฺปฏิสฺสนํ ยาจติ, ยทิ สํฆสฺส ปตฺตกฺกลํ, สโม อุทายี ภิกฺขุ อนฺตรา เอภิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกฺกวิสสุจียา อปฺปฏิจฺจนนํ มฺลายนฺ ปฏิสฺสเสยฺย, เอสา ฅตฺติ.

สุณาตุ เม ภนเต สโม, อญ อุทายี ภิกขุ เอกัง อาปตตี อาปชฺชิ สญเจตนิกั
 สุกกวิสสุจฺจํ ปญฺหาหปฺปจฺจนนํ, โส สํฆํ เอกิสฺสา อาปตติยา สญเจตนิกาย
 สุกกวิสสุจฺจยา ปญฺหาหปฺปจฺจนนาย ปญฺหาหปริวาสํ ยาจิ, สโม อุทายิสฺส
 ภิกขุโน เอกิสฺสา อาปตติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา ปญฺหาหปริวาสํ อทาสิ.

โส ปริวสนโต อนฺตรา เอกัง อาปตตี อาปชฺชิ สญเจตนิกั สุกกวิสสุจฺจํ
 อปฺปจฺจนนํ, โส สํฆํ อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา
 อปฺปจฺจนนาย มุลาเยปฺภิกฺกสฺสนํ ยาจิ, สโม อุทายี ภิกขุ อนฺตรา เอกิสฺสา
 อาปตติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปจฺจนนาย มุลาเย ปภิกฺกสฺสิ.

โส ปริวฺตฺถปฺริวาโส มานตฺตารโห อนฺตรา เอกัง อาปตตี อาปชฺชิ
 สญเจตนิกั สุกกวิสสุจฺจํ อปฺปจฺจนนํ, โส สํฆํ อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตติยา
 สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปจฺจนนาย มุลาเยปฺภิกฺกสฺสนํ ยาจิ, สโม อุทายี
 ภิกขุ เอกิสฺสา อาปตติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปจฺจนนาย
 มุลาเย ปภิกฺกสฺสิ, โส ปริวฺตฺถปฺริวาโส สํฆํ ติสฺสนนํ อาปตฺตีนํ จารตฺตํ
 มานตฺตํ ยาจิ, สโม อุทายิสฺส ภิกขุโน ติสฺสนนํ อาปตฺตีนํ จารตฺตํ มานตฺตํ
 อทาสิ.

โส มานตฺตํ จรฺนโต อนฺตรา เอกัง อาปตตี อาปชฺชิ สญเจตนิกั สุกกวิสสุจฺจํ
 อปฺปจฺจนนํ, โส สํฆํ อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา
 อปฺปจฺจนนาย มุลาเยปฺภิกฺกสฺสนํ ยาจติ, สโม อุทายี ภิกขุ อนฺตรา เอกิสฺสา
 อาปตติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปจฺจนนาย มุลาเย ปภิกฺกสฺสติ,
 ยสฺสายสฺมโต ขมฺติ อุทายิสฺส ภิกขุโน อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตติยา
 สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปจฺจนนาย มุลาเยปฺภิกฺกสฺสนา, โส ตฺวณฺหสฺส,
 ยสฺส นกขมฺติ, โส ภาเสยฺย.

ทฺติยมฺปิ เอตมตฺถํ วทามิ ฯเปฯ

ตฺติยมฺปิ เอตมตฺถํ วทามิ ฯเปฯ

ปภิกฺกสฺสิโต สํเฆน อุทายี ภิกขุ อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตติยา สญเจตนิกาย
 สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปจฺจนนาย มุลาเยปฺภิกฺกสฺสนา, ขมฺติ สํฆสฺส, ตสฺมา ตฺวณฺหี,
 เอวเมตํ ธารยามิ.”

ชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ชักภิกษุอุทายีเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้แล้ว

ภิกษุอุทายีอยู่ปริวาสแล้ว เป็นผู้ควรแก้มานัต กลับต้องอาบัติอีก ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีขอการชักเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์จึงชักภิกษุอุทายีเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีอยู่ปริวาสแล้วขอมานัต ๖ ชาติเพื่ออาบัติ ๓ ตัวกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานัต ๖ ชาติ เพื่ออาบัติ ๓ ตัว แก่ภิกษุอุทายีแล้ว

ภิกษุอุทายีกำลังประพฤติมานัต กลับต้องอาบัติอีก ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีขอการชักเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ชักภิกษุอุทายีเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการชักภิกษุอุทายีเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ชักภิกษุอุทายีเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัญญาเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมตอย่างนี้”

วิธีขอมานัต

พระพุทธเจ้าทรงแนะนำวิธีปฏิบัติไว้ว่า เมื่อสงฆ์ชักภิกษุอุทายีเข้าอาบัติเดิมดังกล่าวแล้ว พึงให้มานัต ๖ ชาติต่อไป คือในเบื้องต้นพระอุทายีพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก้พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“อหํ ภนเต เอกํ อาปตตี อาปชชี สญเจตนิกํ สุกกวิสฎฺฐี ปญจาหป-
ปฏิจจนนํ ฯเปฯ โสหํ ปริวตฺถปริวาโส สํหํ ติสฺสนนํ อาปตฺตีนํ จารตฺตํ มานตฺตํ
ยาจี, ตสฺส เม สโฆ ติสฺสนนํ อาปตฺตีนํ จารตฺตํ มานตฺตํ อทาลิ.

โสหํ มานตฺตํ จรฺนโต อนฺตรา เอกํ อาปตตี อาปชชี สญเจตนิกํ
สูกกวิสฎฺฐี อปฺปฏิจจนนํ, โสหํ สํหํ อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย
สูกกวิสฎฺฐิยา อปฺปฏิจจนฺนาย มุลาเยปฏิกสฺสนํ ยาจี, ตํ มํ สโฆ อนฺตรา
เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สูกกวิสฎฺฐิยา อปฺปฏิจจนฺนาย มุลาเย ปฏิกสฺสิ,
โสหํ ภนเต สํหํ อนฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา สญเจตนิกาย สูกกวิสฎฺฐิยา
อปฺปฏิจจนฺนาย จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจามิ”.

ทุติยมปิ ยาจิตพฺพํ.

ตติยมปิ ยาจิตพฺพํ.

“ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อสญเจตนิกาสุกกวิสฎฐิปิดไว้
๕ วัน ฯลฯ กระผมมันอยู่ปริวาสแล้ว ขอมนัด ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๓ ตัวกับสงฆ์
สงฆ์ได้ให้มนัด ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๓ ตัวแก่กระผมแล้ว

กระผมกำลังประพฤติมานัด กลับต้องอาบัติอีก ๑ ตัวชื่อสญเจตนิกาสุก-
กวิสฎฐีในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ กระผมจึงขอการชักเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัว
ชื่อสญเจตนิกาสุกกวิสฎฐีในระหว่างไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ชักกระผมเข้าหาอาบัติเดิม
เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญเจตนิกาสุกกวิสฎฐีในระหว่างไม่ได้ปิดไว้แล้ว ท่านผู้เจริญ
กระผมขอมนัด ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสญเจตนิกาสุกกวิสฎฐีในระหว่างไม่ได้
ปิดไว้กับสงฆ์”

พึงขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

กรรมวาจาให้มนต์

เมื่อพระอุทายีกกล่าวคำขอมานต์กับสงฆ์ ๓ ครั้งอย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“สุณาดู เม ภนฺเต สโฆ, อโย อุทายี ภิกขุ เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกกวิสสุจฺจํ ปญฺจาหฺนฺปฏิจฺจนนํ ฯเปฯ โส ปวิรุตฺถปรีวาโส สํฆํ ติสฺสนนํ อาปตฺตีนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจิ, สโฆ อุทายิสฺส ภิกขุโน ติสฺสนนํ อาปตฺตีนํ จารตฺตํ มานตฺตํ อทาสิ.

โส มานตฺตํ จรฺนโต อนุตฺตรา เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกกวิสสุจฺจํ อปฺปฏิจฺจนนํ, โส สํฆํ อนุตฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปฏิจฺจนนํ มุลา ยปฺปฏิสฺสนํ ยาจิ, สโฆ อุทายี ภิกขุ อนุตฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปฏิจฺจนนํ มุลา ย ปฏิกสฺสิ.

โส สํฆํ อนุตฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปฏิจฺจนนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจติ, ยทิ สํฆสฺส ปตฺตกฺกลํ, สโฆ อุทายิสฺส ภิกขุโน อนุตฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปฏิจฺจนนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ททฺเขย, เอสา ญตฺติ.

สุณาดู เม ภนฺเต สโฆ, อโย อุทายี ภิกขุ เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกกวิสสุจฺจํ ปญฺจาหฺนฺปฏิจฺจนนํ ฯเปฯ โส ปวิรุตฺถปรีวาโส สํฆํ ติสฺสนนํ อาปตฺตีนํ จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจิ, สโฆ อุทายิสฺส ภิกขุโน ติสฺสนนํ อาปตฺตีนํ จารตฺตํ มานตฺตํ อทาสิ.

โส มานตฺตํ จรฺนโต อนุตฺตรา เอกํ อาปตฺตี อาปชฺชิสฺสเจตนิกํ สุกกวิสสุจฺจํ อปฺปฏิจฺจนนํ, โส สํฆํ อนุตฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปฏิจฺจนนํ มุลา ยปฺปฏิสฺสนํ ยาจิ, สโฆ อุทายี ภิกขุ อนุตฺตรา เอกิสฺสา อาปตฺติยา สฺสเจตนิกาย สุกกวิสสุจฺจยา อปฺปฏิจฺจนนํ มุลา ย ปฏิกสฺสิ.

โส สัม อนุตรา เอภิสสา อาปตติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจียา
 อปฺปฏิจฺจนฺนายน จารตฺตํ มานตฺตํ ยาจติ, สโฆ อุทายิสฺส ภิกฺขุโน อนุตรา
 เอภิสสา อาปตติยา สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจียา อปฺปฏิจฺจนฺนายน จารตฺตํ มานตฺตํ
 เทติ, ยสฺสายสฺมโต ขมติ อุทายิสฺส ภิกฺขุโน อนุตรา เอภิสสา อาปตติยา
 สญเจตนิกาย สุกกวิสสุจียา อปฺปฏิจฺจนฺนายน จารตฺตํ มานตฺตสฺส ทานํ,
 โส ตฺถุหสฺส, ยสฺส นกขมติ, โส ภาเสยฺย.

ทุติยมุปี เอตมตฺถํ วทามิ ฯ

ตติยมุปี เอตมตฺถํ วทามิ ฯ

ทินนํ สเมน อุทายิสฺส ภิกฺขุโน อนุตรา เอภิสสา อาปตติยา สญเจตนิกาย
 สุกกวิสสุจียา อปฺปฏิจฺจนฺนายน จารตฺตํ มานตฺตํ, ขมติ สัมสฺส, ตสฺมา ตฺถุหี,
 เอวเมตํ ธารยามิ”.

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้ต้องอาบัติ ๑ ตัวชื่อ
 สัตถเจตนิกาสุกกวิสสุจิปิตไว้ ๕ วัน ฯลฯ ภิกษุอุทายีนั้นอยู่ปริวาสแล้ว ขอมานัด
 ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๓ ตัวกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานัด ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๓ ตัว
 แก่ภิกษุอุทายีแล้ว

ภิกษุอุทายีกำลังประพาศมานัด กลับต้องอาบัติอีก ๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุก-
 กวิสสุจิวระหว่างไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีขอการชักเข้าอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อ
 สัตถเจตนิกาสุกกวิสสุจิวระหว่างไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ชักภิกษุอุทายีเข้าหาอาบัติเดิม
 เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกกวิสสุจิวระหว่างไม่ได้ปิดไว้แล้ว

ภิกษุอุทายีขอมานัด ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกกวิสสุจิว
 ในระหว่างไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้มานัด ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ
 ๑ ตัวชื่อสัตถเจตนิกาสุกกวิสสุจิวระหว่างไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุทายีนี้นี้ต้องอาบัติ ๑ ตัว ชื่อ สัตถเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิปปิดไว้ ๕ วัน ฯลฯ ภิกษุอุทายีนี้นั้นอยู่ปริวาสแล้ว ขอมานัด ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๓ ตัวกับสงฆ์ สงฆ์ได้ให้มานัด ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๓ ตัว แก่ภิกษุอุทายีแล้ว

ภิกษุอุทายีกำลังประพศิตมานัด กลับต้องอาบัติอีก ๑ ตัว ชื่อ สัตถเจตนิกา-
สุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้ ภิกษุอุทายีขอการชักเข้าหาอาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑
ตัว ชื่อ สัตถเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ชักภิกษุอุทายีเข้าหา
อาบัติเดิม เพื่ออาบัติ ๑ ตัว ชื่อ สัตถเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้แล้ว

ภิกษุอุทายีขอมานัด ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัว ชื่อ สัตถเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิใน
ระหว่างไม่ได้ปิดไว้กับสงฆ์ สงฆ์ให้มานัด ๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัว ชื่อ สัตถเจตนิกา-
สุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้มานัด
๖ ราตรี เพื่ออาบัติ ๑ ตัว ชื่อ สัตถเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่ได้ปิดไว้แก่ภิกษุ
อุทายี ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ให้มานัด ๖ ราตรีเพื่ออาบัติ ๑ ตัว ชื่อ สัตถเจตนิกาสุกกวิสัฏฐิในระหว่างไม่
ได้ปิดไว้แก่ภิกษุอุทายีแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงมี ข้าพเจ้าขอถือเอา
ความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า วิธีการชักเข้าหาอาบัติเดิมหรือมุลายปฏิสัสนา
ซึ่งเป็นวุฏฐานวิธีหรือระเบียบปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้ต้องครุกาบัติอีกอย่างหนึ่งนั้น
ในระหว่างที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทใดก็ตามกำลังอยู่ปริวาสตามจำนวน
วันที่ปิดไว้ ในระหว่างนั้นหากไปต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทเดียวกันซ้ำอีกก็ต้อง
ไปขอให้สงฆ์ชักเข้าหาอาบัติเดิม จากนั้นจึงจะขอปริวาสจากสงฆ์ใหม่ หรือหากต้อง

อาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทเดียวกันซ้ำอีกในขณะกำลังประพาศมานัต โดยไม่ได้ปิดไว้ ก็จะต้องไปขอให้สงฆ์ชักเข้าหาอาบัติเดิม จากนั้นจึงจะขอมานัตใหม่ เช่นกรณีของ พระอุทายีดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในสมุจจยชั้นธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยการ ประมวลวิธีออกจากอาบัติสังฆาทิเสสได้ว่า ภิกษุที่ต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบทใด ก็ตามแล้วปิดไว้ เมื่อมีความประสงค์จะออกจากอาบัตินี้แล้วก็ต้องไปขอปริวาสจาก สงฆ์(จตุรวรรค) โดยสงฆ์จะกำหนดให้อยู่ปริวาสตามจำนวนวันที่ปิดไว้ จากนั้นจึงจะไป ขอมานัตจากสงฆ์(จตุรวรรค) และขออัปทานจากสงฆ์(วิสติวรรค) หรือหากไม่ได้ปิดไว้ ก็ให้ขอมานัต และขออัปทานตามลำดับ

สำหรับในกรณีที่ภิกษูกำลังอยู่ปริวาสแล้วต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบท เดียวกันซ้ำอีก หรือกำลังประพาศมานัตอยู่กลับไปต้องอาบัติสังฆาทิเสสสิกขาบท เดียวกันซ้ำอีก ก็จะต้องไปขอให้สงฆ์ชักเข้าหาอาบัติเดิมแล้วอยู่ปริวาสหรือประพาศมานัต แล้วแต่กรณี และเมื่อสงฆ์(วิสติวรรค)อัปทานคือเรียกกลับเข้าหมู่แล้ว อาบัติสังฆาทิเสส ก็เป็นอันระงับ และภิกษุรูปนั้นก็กลับคืนสู่ความบริสุทธิ์ดังเดิมต่อไป

สมถขันธกะ

สมถขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยวิธีระงับอธิกรณ์ พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๔ เรื่อง เริ่มตั้งแต่วิธีระงับอธิกรณ์ ๗ ประเภท และอธิกรณ์ ๔ ประเภทเป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๓ ประเด็น คือ :-

๑. อธิกรณ์ ๔ ประเภท
๒. วิธีระงับอธิกรณ์ ๗ ประเภท
๓. การระงับอธิกรณ์

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งอันเป็นปัญหาข้อขัดแย้งซึ่งเกิดจากการคิด การพูด และการกระทำที่แตกต่างกันทั้งในเรื่องเดียวกันและต่างเรื่อง ถ้าไม่มีมาตรการอันถูกต้องและชอบธรรมสำหรับแก้ปัญหาข้อขัดแย้งดังกล่าวให้อ่อนตัวลงไป ก็อาจกลายเป็นชนวนนำไปสู่ความขัดแย้งอย่างรุนแรงจนถึงกับแตกแยกกันออกเป็นพรรคเป็นพวก แล้วตามทำลายล้างชีวิตและทรัพย์สินของกันและกันก็ได้

ปัญหาข้อขัดแย้งเหล่านี้มิใช่จะเกิดขึ้นเพียงเฉพาะในสังคมของฆราวาสเท่านั้น แม้ในสังคมของพระสงฆ์โดยเฉพาะที่ยังเป็นปุณชนก็เคยเกิดขึ้น กำลังเกิดและจักเกิดขึ้นต่อไปโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ และแม้พระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติวิธีระงับหรือแก้ปัญหาข้อขัดแย้งคืออธิกรณ์ไว้แล้ว แต่เมื่อพระภิกษุกาลของพระพุทธศาสนายาวไกลออกไป กอปรด้วยภิกษุสงฆ์ในยุคต่อ ๆ มาหยาบหย่อนต่อการบำเพ็ญวิปัสสนาธุระเพื่อขัดเกลาจิตใจให้เบาบาง ปัญหาข้อขัดแย้งอันเกิดจากการคิด การพูด และการกระทำที่หยาบหย่อนแตกต่างกันจึงปรากฏขึ้นอยู่เสมอ ๆ

ในบางยุคบางสมัย ภิกษุสงฆ์สามารถนำวิธีระงับอธิกรณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้มาใช้แก้ปัญหาข้อขัดแย้งให้ยุติลงได้ แต่บางครั้งก็มิได้ใส่ใจที่จะนำวิธีระงับอธิกรณ์ดังกล่าวมาใช้เพราะต่างฝ่ายต่างยึดมั่นอยู่ในการคิด การพูด และการกระทำของตน ๆ ชนิดไม่มีใครยอมใคร จนนำไปสู่ความแปลกแยกแตกกันออกเป็นพรรคเป็นพวกเป็นลัทธิหรือเป็นนิกาย ดังเป็นที่ประจักษ์กันอยู่ทั่วไปในสังคมของพระสงฆ์ทุกประเทศ

๑. อธิกรณ์ ๔ ประเภท

อธิกรณ์ หมายถึงเรื่องที่ต้องดำเนินการ ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นปัญหาข้อขัดแย้ง และส่วนที่เป็นกิจธุระต่าง ๆ ที่สงฆ์จะต้องทำให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้

ส่วนสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอธิกรณ์ เพราะทรงปรารถนาเรื่องที่ภิกษุวิวาทกับพวกภิกษุณีบ้าง พวกภิกษุณีวิวาทกับพวกภิกษุบ้าง ฝ่ายพระฉันนะเข้าข้างพวกภิกษุณีแล้ววิวาทกับพวกภิกษุ และชักชวนพวกภิกษุให้ไปเข้าข้างพวกภิกษุณี เมื่อบรรดาภิกษุผู้มักน้อยสันโดษทั้งหลายทราบเรื่องจึงพากันดำหนิ ประณาม และโทษนาการกระทำของพระฉันนะนานัปการ แล้วนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว ทรงสอบถามทราบความจริงว่า “พระฉันนะได้กระทำอย่างนั้นจริง” จึงทรงดำหนิการกระทำของพระฉันนะโดยเอนกประการ จากนั้นจึงรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย อธิกรณ์มี ๔ ประเภท คือ :-

๑. วิวาทาธิกรณ์ คือเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายวิวาทกันว่า :-

๑. นีัธรรม นื้อธรรม
๒. นีวัณฺณย นื้อวัณฺณย
๓. นีตถาคคภาณิตโว ติรัสสโว นีตถาคคไม่ได้ภาณิตโว ไม่ได้ติรัสสโว
๔. นีจิริยวัตรที่ตถาคคได้ประพฤติมา นีจิริยวัตรที่ตถาคคไม่ได้ประพฤติมา
๕. นีตถาคคทรงบัญญัติโว นีตถาคคไม่ได้ทรงบัญญัติโว
๖. นีอาบัตติ นื้อนาบัตติ
๗. นีอาบัตติเบา นื้ออาบัตติหนัก
๘. นีอาบัตติมีส่วนเหลือ นื้ออาบัตติไม่มีส่วนเหลือ
๙. นีอาบัตติชั่วหยาบ นื้ออาบัตติไม่ชั่วหยาบ

ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแค้นแค้น ความวิวาท ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูดเพื่อความกลัดกลุ้มใจ และการดำทอ กันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เหล่านี้แหละเรียกว่าวิวาทาธิกรณ์

๒. อนุวาทาธิกรณ์ คือเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายโจทหรือกล่าวหากันและกัน ด้วยศีลวิบัติ อาจารวิบัติ ทิฏฐิวิบัติ หรือ อาชีวิวิบัติ การกล่าวหา การฟ้องร้อง การประท้วง ความเป็นผู้คล้อยตาม การทำความอุตสาหะโจท และการตามเพิ่ม กำลังให้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งมีศีลวิบัติเป็นต้น เหล่านี้แหละเรียกว่าอนุวาทาธิกรณ์

๓. อาปัตตาธิกรณ์ คือเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายโจทหรือกล่าวหากันและกันในเรื่อง การต้องอาบัติ ๕ กอง ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และการต้องอาบัติ ๗ กอง ได้แก่ ปาราชิก สังฆาทิเสส ฤทธัจจย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพภาสิต เหล่านี้แหละเรียกว่าอาปัตตาธิกรณ์

๔. กิจจาธิกรณ์ คือเรื่องที่เป็นหน้าที่หรือกิจธุระที่สงฆ์ต้องดำเนินการหรือจัดทำในสังฆกรรม ๔ ประเภท คือ :-

(๑) อปโลกนกรรม กรรมคือการบอกเล่ากันในที่ประชุมสงฆ์เพื่อขอความเห็นชอบร่วมกัน เช่น การอปโลกนแจกอาหารในโรงฉัน เป็นต้น โดยไม่ต้องตั้งญัตติและไม่ต้องสวดอนุสาวนา

(๒) ญัตติกรรม คือกรรมที่ต้องทำด้วยการตั้งญัตติ เพื่อประกาศให้สงฆ์ทราบว่าจะต้องทำกิจร่วมกัน เช่น อุโบสถกรรมและปวารณากรรม เป็นต้น โดยไม่ต้องสวดอนุสาวนา

(๓) ญัตติหุติยกรรม คือกรรมที่มีญัตติเป็นที่สอง หรือกรรมที่ต้องทำด้วยการตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาเพียงครั้งเดียว เช่น การสมมติสีมา การสังคายนา และการมอบผ้ากฐิน เป็นต้น

(๔) ญัตติจตุตถกรรม คือกรรมที่มีญัตติเป็นที่ ๔ ซึ่งถือว่าเป็นกรรมที่มีความสำคัญมาก เช่นอุปสมบทกรรมและนิคคหกรรม เป็นต้น เมื่อตั้งญัตติแล้วจะต้องสวดอนุสาวนาประกาศขอมติ ๓ ครั้ง เพื่อให้สงฆ์ที่เข้าร่วมสังฆกรรมนั้น ๆ มีเวลาเพียงพอที่จะพิจารณาว่าจะให้ความเห็นชอบหรือไม่

มูลแห่งอธิกรณ์

อธิกรณ์แต่ละประเภท มีมูลที่เป็นเหตุให้เกิดขึ้นเหมือนกันบ้าง ต่างกันบ้าง กล่าวคือ :-

มูลแห่งวิวาหาธิกรณ์ วิวาหาธิกรณ์มีมูลที่เป็นเหตุให้โจทก์กัน ๓ อย่าง คือ :-

๑. วิวาหมูล ๖^๑ หมายถึงวิวาหาธิกรณ์ มีวิวาห ๖ เป็นมูลเหตุให้โจทก์กันได้แก่ :-

(๑) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ และไม่ทำสิกขาให้สมบูรณ์ ย่อมก่อวิวาทให้เกิดขึ้นในสงฆ์ ซึ่งเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ถ้าภิกษุทั้งหลายพิจารณาเห็นมูลแห่งวิวาทเช่นนี้ ทั้งภายในหรือภายนอกแล้ว พึงพยายามเพื่อละมูลแห่งวิวาทที่เป็นบาปทั้งภายในหรือภายนอกนั้น ก็ย่อมละมูลเหตุแห่งวิวาทที่เป็นบาปนั้นได้ ตรงกันข้ามหากปฏิบัติเพื่อความยึดเยื้อแห่งมูลเหตุของวิวาทที่เป็นบาปนั้น ความยึดเยื่อดังกล่าวนี้นี้ย่อมดำรงอยู่ต่อไป

(๒) เป็นผู้ลบหลู่ตีตนเสมอท่าน ฯลฯ

(๓) เป็นผู้มักปดริษยา ตระหนี่ ฯลฯ

(๔) เป็นผู้อวดดี เจ้ามายา ฯลฯ

(๕) เป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว เป็นมิจฉาทิฎฐิ ฯลฯ

(๖) เป็นผู้ยึดมั่นในทิฎฐิของตน มีความถือมั่น สละสิ่งที่ตนยึดมั่นได้ยาก ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ฯลฯ

^๑ วิ.ป. (แปล) ๘/๒๓๒/๒๐๓, อง.ฉก.ก. (แปล) ๒๒/๓๖/๔๘๔-๔๘๕

๒. อกุศลมูล ๓ หมายถึงวิวาทาธิกรณ์ที่มีอกุศลมูล ๓ เป็นมูลเหตุ ได้แก่ ภิกษุทั้งหลายมีจิตโลภ โกรธ หลงแล้วโจทกันว่า นี่ธรรม นี่อธรรม นี่วินัย นี่มิใช่วินัย ฯลฯ นี่อาบัติชั่วหยาบ นี่อาบัติไม่ชั่วหยาบ

๓. กุศลมูล ๓ หมายถึงวิวาทาธิกรณ์ที่มีกุศลมูล ๓ เป็นมูลเหตุ ได้แก่ ภิกษุทั้งหลายมีจิตไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง แล้วโจทกันว่า นี่ธรรม นี่อธรรม นี่วินัย นี่มิใช่วินัย ฯลฯ นี่อาบัติชั่วหยาบ นี่อาบัติไม่ชั่วหยาบ

มูลแห่งอนุวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์มีมูลที่เป็นเหตุให้โจทกัน ๓ อย่าง คือ :-

๑. อนุวาทมูล ๖ หมายถึงอนุวาทาธิกรณ์มีอนุวาท ๖ เป็นมูลเหตุให้โจทกัน ได้แก่ :-

(๑) ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มักโกรธ ผูกโกรธไว้ ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ฯลฯ

(๒) เป็นผู้ลบหลู่ตีตนเสมอท่าน ฯลฯ

(๓) เป็นผู้มักปกติริชยา ตระหนี่ ฯลฯ

(๔) เป็นผู้อวดดี เจ้ามายา ฯลฯ

(๕) เป็นผู้มีความปรารถนาชั่ว เป็นมิจฉาทิฎฐิ ฯลฯ

(๖) เป็นผู้ยึดมั่นในทิฎฐิของตน ฯลฯ

๒. อกุศลมูล ๓ หมายถึงอนุวาทาธิกรณ์มีอกุศลมูล ๓ เป็นมูลเหตุให้โจทกัน ได้แก่ภิกษุทั้งหลายมีจิตโลภ โกรธ หลง แล้วโจทภิกษุด้วยสี่ลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิฎฐิวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ

๓. กุศลมูล ๓ หมายถึงอนุวาทาธิกรณ์มีกุศลมูล ๓ เป็นมูลเหตุให้โจทกัน ได้แก่ภิกษุทั้งหลายมีจิตไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง แล้วโจทภิกษุด้วยสี่ลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิฎฐิวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ

นอกจากนี้กายและวาจายังเป็นมูลเหตุให้โจทกัน เช่นภิกษุบางรูปมีผิวพรรณ น่ารังเกียจ ไม่น่าดู มีรูปร่างเล็ก มีอาพาธมาก เป็นคนบอด ง่อย กระจอก หรือ อัมพาต ภิกษุทั้งหลายก็นำความไม่สมประกอบของร่างกายดังกล่าวนี้มาโจทกัน หรือ

ภิกษุบางรูปพูดไม่ดี พูดไม่ชัด พูดระราน เป็นต้น ภิกษุทั้งหลายก็นำความไม่ดีทาง วาจาตั้งกล่าวนี้มาโจทกัน เหล่านี้เรียกว่ากายเป็นมูลแห่งอนุวาทาธิกรณ์ และวาจาเป็น มูลแห่งอนุวาทาธิกรณ์

มูลแห่งอาปัตตาธิกรณ์ หมายถึงสมุฏฐานแห่งอาบัติ ๖ อย่าง เป็นมูลแห่ง อาปัตตาธิกรณ์ คือ :-

๑. อาบัติเกิดทางกาย ไม่ใช้ทางวาจา ไม่ใช้ทางจิตก็มี
๒. อาบัติเกิดทางวาจา ไม่ใช้ทางกาย ไม่ใช้ทางจิตก็มี
๓. อาบัติเกิดทางกายกับวาจา ไม่ใช้ทางจิตก็มี
๔. อาบัติเกิดทางกายกับจิต ไม่ใช้ทางวาจาก็มี
๕. อาบัติเกิดทางวาจากับจิต ไม่ใช้ทางกายก็มี
๖. อาบัติเกิดทางกายวาจากับจิตก็มี

มูลแห่งกิจจาธิกรณ์ กิจจาธิกรณ์มีสงฆ์เป็นมูลอย่างเดียว หมายถึงสงฆ์ เท่านั้นจึงจะทำการ คืออปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม หรือญัตติ- จตุตถกรรมได้

อย่างไรก็ตาม อธิกรณ์ทั้ง ๔ ประเภทนี้ ยังจัดเป็นอธิกรณ์ที่เป็นกุศล อกุศล และอัปยาคฤตได้อีก กล่าวคือ :-

วิวาทาธิกรณ์เป็นกุศล อกุศลหรืออัปยาคฤต หมายถึงภิกษุทั้งหลายมีจิต เป็นกุศลแล้ววิวาทกันว่า นี่ธรรม นี่อธรรม ฯลฯ ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแค้นแค้น เป็นต้น ย่อมมีในเพราะเรื่องนั้น ๆ นี้จัดเป็นวิวาทาธิกรณ์ที่เป็นกุศล ถ้าภิกษุทั้งหลายมีจิตเป็นอกุศลแล้ววิวาทกันว่า นี่ธรรม นี่อธรรม เป็นต้น ก็จัด เป็นวิวาทาธิกรณ์ที่เป็นอกุศล หรือถ้าภิกษุทั้งหลายมีจิตเป็นอัปยาคฤตแล้ววิวาท กันว่า นี่ธรรม นี่อธรรม เป็นต้น ก็จัดเป็นวิวาทาธิกรณ์ที่เป็นอัปยาคฤต

อนุวาทาธิกรณ์ที่เป็นกุศล อกุศล หรืออัปยาคฤต หมายถึงภิกษุทั้งหลาย มีจิตเป็นกุศล ย่อมโจทภิกษุด้วยสัลลวิบัติ อาจารวิบัติ ทิฏฐิวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ การโจท การกล่าวหา การฟ้องร้อง การประท้วง ความเป็นผู้คล้อยตาม การทำ

๒๖๖

ความอุตสาหะใจ การตามเพิ่มกำลังไว้ในเรื่องดังกล่าว นี้จัดเป็นอนุวาทาธิกรณ์ที่เป็นกุศล ถ้าภิกษุทั้งหลายมีจิตเป็นอกุศล ย่อมโจทภิกษุด้วยศีลวิบัติ เป็นต้น นี้จัดเป็นอนุวาทาธิกรณ์ที่เป็นอกุศล หรือถ้าภิกษุมีจิตเป็นอัปยาคฤต ย่อมโจทภิกษุด้วยศีลวิบัติ เป็นต้น นี้เป็นอนุวาทาธิกรณ์ที่เป็นอัปยาคฤต

อาบัติตาธิกรณ์ที่เป็นอกุศลหรืออัปยาคฤต หมายถึงภิกษุรู้อยู่ เข้าใจอยู่ จงใจฝ่าฝืน ล่วงละเมิดอาบัติ นี้จัดเป็นอาบัติตาธิกรณ์ที่เป็นอกุศล ถ้าภิกษุไม่รู้ ไม่เข้าใจ ไม่จงใจ ไม่ฝ่าฝืน แล้วล่วงละเมิดอาบัติ นี้จัดเป็นอาบัติตาธิกรณ์ที่เป็นอัปยาคฤต ส่วนอาบัติตาธิกรณ์ที่เป็นกุศลไม่มี

กิจจาธิกรณ์ที่เป็นกุศล อกุศลหรืออัปยาคฤต หมายถึงสงฆ์มีจิตเป็นกุศลแล้ว ทำอปโลคนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม และญัตติจตุตถกรรม นี้จัดเป็นกิจจาธิกรณ์ที่เป็นกุศล ถ้าสงฆ์มีจิตเป็นอกุศลแล้วทำอปโลคนกรรม เป็นต้น นี้จัดเป็นกิจจาธิกรณ์ที่เป็นอกุศล หรือถ้าสงฆ์มีจิตเป็นอัปยาคฤต แล้วทำอปโลคนกรรม เป็นต้น นี้จัดเป็นกิจจาธิกรณ์ที่เป็นอัปยาคฤต

ลักษณะของอธิกรณ์

อธิกรณ์แต่ละประเภท มีลักษณะแตกต่างกัน กล่าวคือ :-

วิวาทาธิกรณ์ วิวาทบางอย่างเป็นวิวาทาธิกรณ์ก็มี เป็นเพียงวิวาทอย่างเดียวก็มี เป็นอธิกรณ์ก็มี ไม่เป็นอธิกรณ์ก็มี เช่น :-

วิวาทเป็นวิวาทาธิกรณ์ หมายถึงภิกษุทั้งหลายย่อมวิวาทกันว่า นี้อธรรม นี้อธรรม ฯลฯ นี้อาบัติชั่วหยาบ นี้อาบัติไม่ชั่วหยาบ ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแค้นแค้น ความวิวาท เป็นต้น ย่อมมีเพราะเรื่องเหล่านี้ นี้อธิวัทเป็นวิวาทาธิกรณ์

วิวาทไม่เป็นอธิกรณ์ หมายถึงมารดาวิวาทกับบุตร บุตรวิวาทกับมารดาบิดา วิวาทกับบุตร บุตรวิวาทกับบิดา พี่ชายวิวาทกับน้องชาย น้องชายวิวาทกับพี่ชาย พี่ชายวิวาทกับน้องหญิง น้องหญิงวิวาทกับพี่ชาย สหายวิวาทกับสหาย นี้อธิวัทไม่เป็นอธิกรณ์

อธิกรณ์ไม่เป็นวิวาท หมายถึงอนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์
นี่คืออธิกรณ์ไม่เป็นวิวาท

อธิกรณ์ที่เป็นทั้งอธิกรณ์และวิวาท หมายถึงวิวาทาธิกรณ์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

อนุวาทาธิกรณ์ การโจทบางอย่างเป็นอนุวาทาธิกรณ์ก็มี ไม่เป็นอธิกรณ์ก็มี
อธิกรณ์ไม่เป็นการโจทก็มี เช่น :-

การโจทเป็นอนุวาทาธิกรณ์ หมายถึงภิกษุทั้งหลายย่อมโจทภิกษุด้วยสี่ลวิบัติ
อาจารวิบัติ ทิฏฐิวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ การโจท การกล่าวหา การฟ้องร้อง การ
ประท้วง ความเป็นผู้คล้อยตาม การทำความอดุสาหะโจท การตามเพิ่มกำลังให้ใน
เรื่องดังกล่าวนี้ นี่คือการโจทเป็นอธิกรณ์

การโจทไม่ใช่อธิกรณ์ หมายถึงมารดา กล่าวหาบุตรบ้าง บุตรกล่าวหา มารดาบ้าง
บิดา กล่าวหาบุตรบ้าง บุตรกล่าวหาบิดาบ้าง พี่ชายกล่าวหา น้องชายบ้าง เป็นต้น
นี่คือการโจทไม่ใช่อธิกรณ์

อธิกรณ์ไม่เป็นการโจท หมายถึงวิวาทาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์ และ
กิจจาธิกรณ์ นี่คืออธิกรณ์ไม่เป็นการโจท

อธิกรณ์ที่เป็นทั้งอธิกรณ์และการโจท หมายถึงอนุวาทาธิกรณ์เพียงอย่างเดียว
เท่านั้น

อาปัตตาธิกรณ์ อาบัติบางอย่างเป็นอาปัตตาธิกรณ์ก็มี ไม่เป็นอธิกรณ์ก็มี
เป็นทั้งอธิกรณ์และอาบัติก็มี เช่น :-

อาบัติเป็นอาปัตตาธิกรณ์ หมายถึงกองอาบัติ ๕ (ปาราชิก สังฆาทิเสส
ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ) และกองอาบัติ ๗ (ปาราชิก สังฆาทิเสส ถุลลัจจัย
ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ ทุพภาสิต) นี่คือการอาบัติเป็นอาปัตตาธิกรณ์

อาบัติไม่ใช่อธิกรณ์ หมายถึงโสตาปัตติและสมาบัติ นี่คือการอาบัติไม่ใช่อธิกรณ์

อธิกรณ์ไม่ใช่อาบัติ หมายถึงวิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ และกิจจาธิกรณ์
นี่คืออธิกรณ์ไม่ใช่อาบัติ

อธิกรณ์ที่เป็นทั้งอธิกรณ์และอาบัติ หมายถึงอาปัตตาธิกรณ์เพียงอย่างเดียว
เท่านั้น

กิจจาธิกรณ กิจบางอย่างไม่เป็นอธิกรณก็มี อธิกรณบางอย่างไม่เป็นกิจก็มี กิจบางอย่างเป็นกิจจาธิกรณก็มี เช่น :-

กิจเป็นกิจจาธิกรณ หมายถึงความเป็นหน้าที่และความเป็นกิจของสงฆ์ ได้แก่ อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม ญัตติจตุตถกรรม นี่คือกิจเป็นกิจจาธิกรณ

กิจไม่เป็นอธิกรณ หมายถึงกิจที่จะต้องทำแก่พระอาจารย์ กิจที่จะต้องทำแก่พระอุปัชฌาย์ กิจที่จะต้องทำแก่ภิกษุผู้เสมอพระอาจารย์ กิจที่จะต้องทำแก่ภิกษุผู้เสมอพระอุปัชฌาย์ นี่คือกิจไม่เป็นอธิกรณ

อธิกรณไม่เป็นกิจ หมายถึงวิวาหาธิกรณ อนุวาหาธิกรณ และอาบัติตาธิกรณ นี่ค้ออธิกรณไม่เป็นกิจ

อธิกรณที่เป็นทั้งอธิกรณและกิจ หมายถึงกิจจาธิกรณเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

๒. วิธีระงับอธิกรณ ๗ ประเภท

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า **นิคคกรรม** คือมาตรการทางพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ เพื่อให้สงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือสำหรับข่ม กำราบ หรือลงโทษแก่ภิกษุผู้ประพฤติผิดแล้วไม่ยอมรับผิด หรือไม่ยอมประพฤติกลับตนใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นมาตรการที่รุนแรงมาก ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงวางขั้นตอนการลงนิกคกรรมไว้อย่างรัดกุม กล่าวคือ :-

๑. ต้องได้รับคำสั่งหรือเป็นมติของสงฆ์ที่มีอำนาจและหน้าที่^๑
๒. ต้องสวดประกาศด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา^๒
๓. ต้องลงนิกคกรรมต่อหน้า หากมิเช่นนั้นต้องอาบัติทุกกฏ^๓

สาเหตุที่พระองค์ทรงกำหนดขั้นตอนการลงนิกคกรรมไว้อย่างรัดกุมเช่นนี้ ก็เพื่อป้องกันมิให้สงฆ์ลงนิกคกรรมกันพร่ำเพรื่อ หรือลงนิกคกรรมกันตามลานวัดบ้าง

^๑ วิ.จ. (แปล) ๖/๒๔/๔๗

^๒ วิ.จ. (แปล) ๖/๒๕-๗/๔/๔๖-๑๕๒

^๓ วิ.จ. (แปล) ๖/๑๘๕/๒๙๕-๒๙๖

ตามถนนหนทางบ้าง หรือลงนิคคกรรมเพียงเพื่อประจบสอพลอผู้มีอำนาจ หรือลงนิคคกรรมเพียงเพื่อแสดงให้ปรากฏต่อสาธารณชนว่าตนเองมีความกล้าหาญ หรือลงนิคคกรรมกันโดยไม่มีเหตุอันควรคล้ายกับเด็กเล่นขายของอะไรทำนองนั้น

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีอธิกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น พระองค์ทรงอนุญาตวิธีสำหรับนำไประงับอธิกรณ์รวมทั้งหมด ๗ ประเภท คือ :-

๑. **สัมมุขาวินัย** คือการระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้า
๒. **สติวินัย** คือการระงับอธิกรณ์โดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์
๓. **อมูพหวินัย** คือการระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า
๔. **ปฏิญญาตมระ** คือการระงับอธิกรณ์ตามคำรับสารภาพของจำเลย
๕. **เบญยยลิกา** คือการระงับอธิกรณ์ตามเสียงข้างมาก
๖. **ตัสสปาปิยลิกา** คือการระงับอธิกรณ์โดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด
๗. **ติณวัตถารกะ** คือการระงับอธิกรณ์โดยการประนีประนอม

๑. สัมมุขาวินัย

สัมมุขาวินัย คือการระงับอธิกรณ์ในที่พร้อมหน้าสงฆ์หมายถึงพร้อมหน้าสงฆ์ที่เข้าประชุม พร้อมหน้าธรรมและพร้อมหน้าวินัยหมายถึงการระงับอธิกรณ์โดยธรรมโดยวินัยและโดยสัตตสุตต และพร้อมหน้าบุคคลหมายถึงพร้อมหน้าใจและจำเลย ซึ่งเป็นคู่ต่อสู้ในอธิกรณ์อยู่พร้อมหน้ากันทั้งสองฝ่าย

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการระงับอธิกรณ์ด้วยสัมมุขาวินัย ก็เพราะทรงปรารถนาพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ที่พากันลงนิคคกรรม คือ ลงดัชนีกรรมบ้าง นิยสกรรมบ้าง ปัพพาทนียกรรมบ้าง ปฏิสารณียกรรมบ้าง อุกเขปนียกรรมบ้าง แก่ภิกษุทั้งหลายที่มีได้อยู่ต่อหน้า

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องและสอบถามทราบความจริงทั้งหมดแล้ว จึงทรงดำหนิการกระทำของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์โดยเอนกประการ แล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลาย

ว่า “ภิกษุไม่พึงลงดัชฌนียกรรม นียสกรรม ปัพพาชนียกรรม ปฏิสารณียกรรม
อุกเขปนียกรรม แก่ภิกษุทั้งหลายที่มีได้อยู่ต่อหน้า รูปใดลงต้องอาบัติทุกกฏ”

การระงับอธิกรณ์ด้วยสัมมุขาวินัย มีอยู่ ๒ อย่าง คือ :-

๑. สัมมุขาวินัยปฏิรูป คือธรรมฝ่ายดำหรืออธิกรณ์ระงับโดยไม่ชอบธรรม
แบ่งย่อยออกไป ๙ อย่าง ได้แก่ :-

- (๑) อธรรมวาทีบุคคลยังธรรมวาทีบุคคลให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้
ใคร่ครวญ ให้แสดงตามว่า “นี้ธรรม นีวินัย นีสัตตสุคตสน์ ท่านจง
ถือเอาข้อนี้ จงพอใจข้อนี้” ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับ
โดยไม่ชอบธรรม เป็นสัมมุขาวินัยปฏิรูป
- (๒) อธรรมวาทีบุคคลยังธรรมวาทีภิกษุมากรูปให้ยินยอม ให้พินิจ ให้
เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดย
ไม่ชอบธรรม เป็นสัมมุขาวินัยปฏิรูป
- (๓) อธรรมวาทีบุคคลยังธรรมวาทีสงฆ์ให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้
ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยไม่ชอบ
ธรรม เป็นสัมมุขาวินัยปฏิรูป
- (๔) อธรรมวาทีภิกษุมากรูปยังธรรมวาทีบุคคลให้ยินยอม ให้พินิจ ให้
เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดย
ไม่ชอบธรรม เป็นสัมมุขาวินัยปฏิรูป
- (๕) อธรรมวาทีภิกษุมากรูปยังธรรมวาทีภิกษุมากรูปให้ยินยอม ให้พินิจ
ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับ
โดยไม่ชอบธรรม เป็นสัมมุขาวินัยปฏิรูป
- (๖) อธรรมวาทีภิกษุมากรูปยังธรรมวาทีสงฆ์ให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง
ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยไม่ชอบ
ธรรม เป็นสัมมุขาวินัยปฏิรูป
- (๗) อธรรมวาทีสงฆ์ยังธรรมวาทีบุคคลให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้
ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยไม่ชอบ
ธรรม เป็นสัมมุขาวินัยปฏิรูป

- (๘) ธรรมวาที่สงฆ์ยังธรรมวาที่ภิกษุมากรูปให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยไม่ชอบธรรม เป็นสัมมุขาวินัยปฏิรูป
- (๙) ธรรมวาที่สงฆ์ยังธรรมวาที่สงฆ์ให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยไม่ชอบธรรม เป็นสัมมุขาวินัยปฏิรูป

๒. สัมมุขาวินัยโดยธรรม คือธรรมฝ่ายขาวหรืออธิกรณ์ระงับโดยชอบธรรม แบ่งย่อยออกไป ๙ อย่าง ได้แก่ :-

- (๑) ธรรมวาที่บุคคลยังธรรมวาที่บุคคลให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ให้แสดงตามว่า “นี้ธรรม นีวินัย นีสัตตสุคาสน์ ท่านจงถือเอาข้อนี้ จงพอใจข้อนี้” ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยธรรม เป็นสัมมุขาวินัย
- (๒) ธรรมวาที่บุคคลยังธรรมวาที่ภิกษุมากรูปให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยธรรม เป็นสัมมุขาวินัย
- (๓) ธรรมวาที่บุคคลยังธรรมวาที่สงฆ์ให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยธรรม เป็นสัมมุขาวินัย
- (๔) ธรรมวาที่ภิกษุมากรูปยังธรรมวาที่บุคคลให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยธรรม เป็นสัมมุขาวินัย
- (๕) ธรรมวาที่ภิกษุมากรูปยังธรรมวาที่ภิกษุมากรูปให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยธรรม เป็นสัมมุขาวินัย
- (๖) ธรรมวาที่ภิกษุมากรูปยังธรรมวาที่สงฆ์ให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยธรรม เป็นสัมมุขาวินัย

- (๗) ธรรมวาที่สงฆ์ยังอธรรมวาที่บุคคลให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยธรรม เป็นสัมมุขาวินัย
- (๘) ธรรมวาที่สงฆ์ยังอธรรมวาที่ภิกษุมารูปให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยธรรม เป็นสัมมุขาวินัย
- (๙) ธรรมวาที่สงฆ์ยังอธรรมวาที่สงฆ์ให้ยินยอม ให้พินิจ ให้เพ่ง ให้ใคร่ครวญ ฯลฯ ถ้าอธิกรณ์นั้นระงับอย่างนี้ชื่อว่าระงับโดยธรรม เป็นสัมมุขาวินัย

ดังนั้น การระงับอธิกรณ์ด้วยสัมมุขาวินัยจะต้องทำในที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรมและวินัย พร้อมหน้าบุคคลคือโจทและจำเลย จึงจะชื่อว่าอธิกรณ์ระงับโดยธรรมเป็นสัมมุขาวินัยอย่างแท้จริง

๒. สติวินัย

สติวินัย คือการระงับอธิกรณ์โดยประกาศสมมติให้ว่าเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ หมายถึงการประกาศยืนยันความเป็นผู้มีสติสมบูรณ์ของภิกษุที่ถูกใส่ความโดยไม่มีมูล และภิกษุนั้นก็ได้ทำความผิดตามที่ถูกใส่ความแต่อย่างใดทั้งสิ้น

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการระงับอธิกรณ์ด้วยสติวินัย ก็เพราะทรงปรารถนาเรื่องของท่านพระทัฬหฬลบุตรที่ถูกพระเมตติยะกับพระภุมมชกะหาเลศใส่ความด้วยอาบัติปาราชิกโดยปราศจากมูลความจริง

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ พร้อมทั้งตรัสเรียกท่านพระทัฬหฬลบุตรและพระเมตติยะกับพระภุมมชกะมาสอบถามในที่ประชุมสงฆ์ และเมื่อทรงทราบความจริงทั้งหมดแล้ว ทรงดำหนิการกระทำของพระเมตติยะกับพระภุมมชกะโดยอนเณกประการ^๑ จากนั้นจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นสงฆ์จงให้สติวินัยแก่ทัฬหฬลบุตรผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว”

^๑ วิ.มหา. (แปล) ๑/๓๘๐-๓๘๓/๔๑๒-๔๑๔

วิธีขอสดวินัย

พระองค์ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติในการขอสดวินัยไว้ว่า เบื้องต้นให้ท่านพระทัฬหฬัลลบุตรเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉียงป่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ภิกษุเมตตियะและภิกษุภุมมชกะเหล่านี้ ใส่ความกระผมด้วยสัลลวิตที่ไม่มีมูล กระผมจนถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ขอสดวินัยกับสงฆ์”

ฟังขอแม่ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

ฟังขอแม่ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

กรรมวาจาให้สดวินัย

เมื่อท่านพระทัฬหฬัลลบุตรกล่าวขอสดวินัยกับสงฆ์ ๓ ครั้ง อย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจุดตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุเมตตियะและภิกษุภุมมชกะเหล่านี้ ใส่ความท่านพระทัฬหฬัลลบุตรด้วยสัลลวิตที่ไม่มีมูล ท่านพระทัฬหฬัลลบุตรเป็นผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ขอสดวินัยกับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้สดวินัยแก่ท่านพระทัฬหฬัลลบุตรผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุเมตตियะและภิกษุภุมมชกะเหล่านี้ ใส่ความท่านพระทัฬหฬัลลบุตรด้วยสัลลวิตที่ไม่มีมูล ท่านพระทัฬหฬัลลบุตรเป็นผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ขอสดวินัยกับสงฆ์ สงฆ์ให้สดวินัยแก่ท่านพระทัฬหฬัลลบุตรผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้สดวินัยแก่ท่านพระทัฬหฬัลลบุตรผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ให้สดวินัยแก่ท่านพระทัฬหฬัลลบุตรผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนี้เป็นมติอย่างนี้”

ประเด็นที่ควรสังเกตก็คือว่า การให้สติวินัยเป็นสังฆกรรมที่สงฆ์จะต้องสวดประกาศด้วยญัตติจุดตุตถกรรมวาจา และการให้สติวินัยที่ขอบธรรมจะต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ :-

๑. ภิกษุเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ต้องอาบัติ
๒. ผู้สนใจภิกษุนั้น
๓. ภิกษุนั้นขอ
๔. สงฆ์ให้สติวินัยแก่ภิกษุนั้น
๕. สงฆ์พร้อมเพรียงกันโดยธรรมให้

๓. อมูพหวินัย

อมูพหวินัย คือการระงับอธิกรณ์โดยยกประโยชน์ให้ว่าต้องอาบัติในขณะที่เป็นบ้า หมายถึงในขณะที่ภิกษุรูปนั้นวิกลจริตแล้วไปประพฤตล่วงละเมิดอาบัติหรือสิกขาบทใดก็ตาม เมื่อภิกษุรูปนั้นหายวิกลจริตแล้วก็ให้ถือว่าไม่ต้องอาบัติ กล่าวคืออาบัติไม่มีผลแก่ภิกษุผู้ประพฤตล่วงละเมิดในขณะที่วิกลจริตนั่นเอง

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการระงับอธิกรณ์ด้วยอมูพหวินัย ก็เพราะทรงปรารถนาพระคัคคะผู้วิกลจริต มีจิตแปรปรวน ประพฤติละเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย

ภิกษุทั้งหลายพากันโจทท่านพระคัคคะด้วยอาบัติที่ท่านผู้วิกลจริต มีจิตแปรปรวน ประพฤติละเมิดเป็นอาจินว่า “ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้”

แต่ท่านพระคัคคะก็ได้ชี้แจงว่า “ท่านทั้งหลาย ผมวิกลจริต มีจิตแปรปรวน เสียแล้ว ผมนั้นวิกลจริต มีจิตแปรปรวน ได้ประพฤตล่วงละเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย ผมระลึกอาบัตินั้นไม่ได้ ผมหลงได้ทำสิ่งนี้แล้ว”

แม้กระนั้นภิกษุทั้งหลายก็ยังโจทท่านพระคัคคะอยู่นั่นเองว่า “ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้” ในขณะเดียวกันนี้บรรดาภิกษุผู้มักน้อย สันโดษ ฯลฯ

ได้ทราบเรื่องนี้แล้วจึงพากันดำหนิ ประณาม โพนทะนาการกระทำของภิกษุทั้งหลาย เหล่านั้นนานปีการ จากนั้นจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้นมาสอบถาม และเมื่อทรงทราบความจริงทั้งหมดแล้วจึงทรงดำหนิการกระทำของภิกษุเหล่านั้นโดยอเนกประการ แล้วรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นสงฆ์จงให้อุมพหวินัยแก่ภิกษุ คัคคะผู้หายหลงแล้ว”

วิธีให้อุมพหวินัย

พระองค์ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติในการให้อุมพหวินัยไว้ว่า เบื้องต้นให้ท่านพระคัคคะเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉียงป่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“ท่านผู้เจริญ กระผมวิกัลจริต มีจิตแปรปรวนเสียแล้ว กระผมนั้นวิกัลจริต มีจิตแปรปรวน ได้ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย

ภิกษุทั้งหลายโจทกระผมด้วยอาบัติที่กระผมผู้วิกัลจริต มีจิตแปรปรวน ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมายนว่า ‘ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้’

กระผมกล่าวกับภิกษุเหล่านั้นว่า ‘ท่านทั้งหลาย กระผมวิกัลจริต มีจิตแปรปรวนเสียแล้ว กระผมนั้นวิกัลจริต มีจิตแปรปรวน ได้ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมายน ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย กระผมระลึกอาบิตนั้นไม่ได้ กระผมหลงได้ทำสิ่งนี้แล้ว’

แม้กระผมกล่าวอยู่อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายก็ยังโจทกระผมอยู่นั่นเองว่า “ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้”

ท่านผู้เจริญ กระผมนั้นหายหลงแล้ว ขออุมพหวินัยกับสงฆ์”

พึงขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

กรรมวาจาให้อมูพหวินัย

เมื่อท่านพระคัคคะกล่าวขอมูพหวินัยกับสงฆ์ ๓ ครั้ง อย่างนี้แล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจุดตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุคัคคะนี้วิกลจริต มีจิตแปรปรวน ท่านวิกลจริต มีจิตแปรปรวน ได้ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย

ภิกษุทั้งหลายจงทักขณิกคัคคะด้วยอาบัติที่ท่านผู้วิกลจริต มีจิตแปรปรวน ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมายว่า ‘ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้’

ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้เจริญ กระผมวิกลจริต มีจิตแปรปรวนเสียแล้ว กระผมนั้นวิกลจริต มีจิตแปรปรวน ได้ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย กระผมระลึกอาปัตตินั้นไม่ได้ กระผมหลงได้ทำสิ่งนี้แล้ว’

แม้ท่านกล่าวอยู่อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายก็ยังโจทท่านอยู่ตามเดิมว่า ‘ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้’

ท่านหายหลงแล้วขอมูพหวินัยกับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้อมูพหวินัยแก่ภิกษุคัคคะผู้หายหลงแล้ว นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุคัคคะนี้วิกลจริต มีจิตแปรปรวน ท่านวิกลจริต มีจิตแปรปรวน ได้ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย

ภิกษุทั้งหลายจงทักขณิกคัคคะด้วยอาบัติที่ท่านผู้วิกลจริต มีจิตแปรปรวน ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมายว่า ‘ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้’

ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้เจริญ กระผมวิกลจริต มีจิตแปรปรวนเสียแล้ว กระผมนั้นวิกลจริต มีจิตแปรปรวน ได้ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย กระผมระลึกอาปัตตินั้นไม่ได้ กระผมหลงได้ทำสิ่งนี้แล้ว’

แม้ท่านกล่าวอยู่อย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายก็ยังโจทท่านอยู่ตามเดิมว่า ‘ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้’

ท่านหายหลงแล้วขอมุพหวินัยกับสงฆ์ สงฆ์ให้มุพหวินัยแก่ภิกษุคัคคะผู้หายหลงแล้ว ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้มุพหวินัยแก่ภิกษุคัคคะผู้หายหลงแล้ว ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ให้มุพหวินัยแก่ภิกษุคัคคะผู้หายหลงแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

ประเด็นที่ควรสังเกตก็คือว่า การให้มุพหวินัยเป็นสังฆกรรมที่สงฆ์จะต้องสวดประกาศด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา นอกจากนี้การให้มุพหวินัยยังมีทั้งส่วนที่ไม่ชอบธรรมและส่วนที่ชอบธรรม กล่าวคือ :-

อมุพหวินัยไม่ชอบธรรม ๓ หมวด ได้แก่ :-

หมวดที่ ๑ ภิกษุต้องอาบัติ สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียวโจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้” ภิกษุนั้นกำลังระลึก กล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมต้องอาบัติแล้ว แต่ระลึกอาบัติเห็นปานนี้ไม่ได้” สงฆ์ให้มุพหวินัยแก่ภิกษุนั้น นี่เป็นการให้มุพหวินัยไม่ชอบธรรม

หมวดที่ ๒ ภิกษุต้องอาบัติ สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียวโจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้” ภิกษุนั้นระลึกได้ จึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมระลึกอาบัติได้เหมือนความฝัน” สงฆ์ให้มุพหวินัยแก่ภิกษุนั้น นี่เป็นการให้มุพหวินัยไม่ชอบธรรม

หมวดที่ ๓ ภิกษุต้องอาบัติ สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียวโจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้” ภิกษุนั้นหายวิกลจริตแล้ว แต่ยังทำเป็นวิกลจริตว่า “ผมก็ทำอย่างนี้ แม้ท่านทั้งหลายก็ทำอย่างนี้ สิ่งนี้ควรแก่ผม สิ่งนี้ก็ควรแก่ท่านทั้งหลาย” สงฆ์ให้มุพหวินัยแก่ภิกษุนั้น นี่เป็นการให้มุพหวินัยไม่ชอบธรรม

อุมพหวินัยขบธรรม ๓ หมวด ได้แก่ :-

หมวดที่ ๑ ภิกษุวิกลจริต มีจิตแปรปรวน ภิกษุนั้นผู้วิกลจริต มีจิตแปรปรวน ได้ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งที่กล่าวด้วยวาจา และพยายามทำด้วยกาย สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียวโจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้” ภิกษุนั้นระลึกไม่ได้จึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมต้องอาบัติแล้ว แต่ระลึกอาบัติเห็นปานนี้ไม่ได้” สงฆ์ให้อุมพหวินัยแก่ภิกษุนั้น นี่เป็นการให้อุมพหวินัยขบธรรม

หมวดที่ ๒ ภิกษุวิกลจริต มีจิตแปรปรวน ภิกษุนั้นผู้วิกลจริต มีจิตแปรปรวน ได้ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งที่กล่าวด้วยวาจา และพยายามทำด้วยกาย สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียวโจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้” ภิกษุนั้นระลึกไม่ได้จึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมระลึกได้เหมือนความฝัน” สงฆ์ให้อุมพหวินัยแก่ภิกษุนั้น นี่เป็นการให้อุมพหวินัยขบธรรม

หมวดที่ ๓ ภิกษุวิกลจริต มีจิตแปรปรวน ภิกษุนั้นผู้วิกลจริต มีจิตแปรปรวน ได้ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งที่กล่าวด้วยวาจา และพยายามทำด้วยการ สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียวโจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติแล้ว จงระลึกอาบัติเห็นปานนี้” ภิกษุนั้นยังวิกลจริตอยู่ ทำเป็นวิกลจริตว่า “ผมก็ทำอย่างนี้ แม้ท่านทั้งหลายก็ทำอย่างนี้ สิ่งนี้ควรแก่ผม สิ่งนี้ควรแก่ท่านทั้งหลาย” สงฆ์ให้อุมพหวินัยแก่ภิกษุนั้น นี่เป็นการให้อุมพหวินัยขบธรรม

๔. ปฏินญาตกรรมะ

ปฏินญาตกรรมะ คือการระงับอธิกรณ์ตามคำรับสารภาพของจำเลย หมายถึง ภิกษุต้องอาบัติใดก็ตามแล้วถูกสงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียวโจทว่าท่านต้องอาบัตินั้น เช่น ต้องอาบัติปาราชิกหรือต้องอาบัติสังฆาทิเสส เป็นต้น เมื่อมีผู้โจทขึ้นมาก็ยอมรับสารภาพว่าตนเองต้องอาบัติปาราชิกหรืออาบัติสังฆาทิเสส ในกรณีเช่นนี้ให้ปรับอาบัติตามคำรับสารภาพตามความเป็นจริงของจำเลย คือเมื่อยอมรับว่าต้องอาบัติปาราชิกก็ให้ปรับอาบัติปาราชิก หรือยอมรับว่าต้องอาบัติสังฆาทิเสส ก็ให้ปรับอาบัติสังฆาทิเสส เป็นต้น

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการระบอบอิทธิพลด้วยปฏิญญาตถาภิธานะ ก็เพราะทรงปรารถนาพวกริษณัณฑิยะที่พากันลงนาคคหกรรม คือ ตัชฌนียกรรม นิยสกรรม ปัพพาชฌนียกรรม ปฏิสารณียกรรม อุกเขปนียกรรม โดยที่ภิกษุผู้ถูกกล่าวหายังมีได้ปฏิญญาหรือรับสารภาพ ซึ่งเมื่อบรรดาภิกษุผู้มักน้อย สันโดษ ฯลฯ ทราบเรื่องแล้วจึงพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาการกระทำของพวกริษณัณฑิยานันการจากนั้นจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องและสอบถามทราบความจริงทั้งหมดแล้ว จึงทรงตำหนิการลงนาคคหกรรมของพวกริษณัณฑิยะโดยอเนกประการ จากนั้นได้รับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงลงนาคคหกรรมแก่ภิกษุทั้งหลายโดยท่านเหล่านั้นยังมิได้ปฏิญญา(สารภาพ) คือ ลงตัชฌนียกรรมบ้าง นิยสกรรมบ้าง ปัพพาชฌนียกรรมบ้าง ปฏิสารณียกรรมบ้าง อุกเขปนียกรรมบ้าง รูปใดลงต้องอาบัติทุกกฏ”

ต่อมาพระองค์ทรงรับสั่งว่า ปฏิญญาตถาภิธานะมี ๒ อย่าง คือ ปฏิญญาตถาภิธานะที่ไม่ชอบธรรม และปฏิญญาตถาภิธานะที่ชอบธรรม กล่าวคือ :-

๑. ปฏิญญาตถาภิธานะที่ไม่ชอบธรรม แบ่งออกเป็น ๔ ลักษณะ ได้แก่ :-

- (๑) ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียว โจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติปาราชิก” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมมิได้ต้องอาบัติปาราชิก ผมต้องอาบัติสังฆาทิเสส” สงฆ์ปรับอาบัติสังฆาทิเสสแก่ภิกษุนั้น การปรับอย่างนี้ชื่อว่าปฏิญญาตถาภิธานะที่ไม่ชอบธรรม
- (๒) ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียว โจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติปาราชิก” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมมิได้ต้องอาบัติปาราชิก ผมต้องอาบัติถุลลัจจัย” สงฆ์ปรับอาบัติถุลลัจจัยแก่ภิกษุนั้น การปรับอย่างนี้ชื่อว่าปฏิญญาตถาภิธานะที่ไม่ชอบธรรม
- (๓) ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียว โจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติปาราชิก” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมมิได้ต้องอาบัติปาราชิก ผมต้องอาบัติปาจิตตีย์” สงฆ์ปรับ

อาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุนั้น การปรับอย่างนี้ชื่อว่าปฏินญาตกระณะที่ไม่ชอบธรรม

- (๔) ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียว โจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติปาราชิก” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมมิได้ต้องอาบัติปาราชิก ผมต้องอาบัติปาฏิเทสนีเย” สงฆ์ปรับอาบัติปาฏิเทสนีเยแก่ภิกษุนั้น การปรับอย่างนี้ชื่อว่าปฏินญาตกระณะที่ไม่ชอบธรรม
- (๕) ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียว โจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติปาราชิก” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมมิได้ต้องอาบัติปาราชิก ผมต้องอาบัติทุกกฏ” สงฆ์ปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุนั้น การปรับอย่างนี้ชื่อว่าปฏินญาตกระณะที่ไม่ชอบธรรม
- (๖) ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียว โจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติปาราชิก” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมมิได้ต้องอาบัติปาราชิก ผมต้องอาบัติทุพภาสิต” สงฆ์ปรับอาบัติทุพภาสิตแก่ภิกษุนั้น การปรับอย่างนี้ชื่อว่าปฏินญาตกระณะที่ไม่ชอบธรรม
- (๗) ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสส ฯลฯ สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียวโจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติสังฆาทิเสส ฯลฯ” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมมิได้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ผมต้องอาบัติอุลลัจฉัย ฯลฯ” สงฆ์ปรับอาบัติทุพภาสิตแก่ภิกษุนั้น การปรับอย่างนี้ชื่อว่าปฏินญาตกระณะที่ไม่ชอบธรรม
- (๘) ภิกษุต้องอาบัติทุพภาสิต สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียว โจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติทุพภาสิต” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมมิได้ต้องอาบัติทุพภาสิต ผมต้องอาบัติปาราชิก” สงฆ์ปรับอาบัติปาราชิกแก่ภิกษุนั้น การปรับอย่างนี้ชื่อว่าปฏินญาตกระณะที่ไม่ชอบธรรม

- (๙) ภิกษุต้องอาบัติทุพภาสิต สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียว โจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติทุพภาสิต” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่าน ผมมิได้ต้องอาบัติทุพภาสิต ผมต้องอาบัติสังฆาทิเสส ฯลฯ อาบัติทุกกฏ” สงฆ์ปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุนั้น การปรับอย่างนี้ ชื่อว่าปฏิญญาตกระณะที่ไม่ชอบธรรม

๒. ปฏิญญาตกระณะที่ชอบธรรม แบ่งออกเป็น ๗ ลักษณะ ได้แก่ :-

- (๑) ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียว โจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติปาราชิก” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ถูกละท่าน ผมต้องอาบัติปาราชิก” สงฆ์ปรับอาบัติปาราชิกแก่ภิกษุนั้น การปรับอย่างนี้ชื่อว่าปฏิญญาตกระณะที่ชอบธรรม
- (๒) ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสส ฯลฯ
- (๓) ภิกษุต้องอาบัติถุลลัจจัย ฯลฯ
- (๔) ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ ฯลฯ
- (๕) ภิกษุต้องอาบัติปาฏิเทสนียะ ฯลฯ
- (๖) ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏ ฯลฯ
- (๗) ภิกษุต้องอาบัติทุพภาสิต สงฆ์หรือภิกษุมารูป หรือภิกษุรูปเดียว โจทภิกษุนั้นว่า “ท่านต้องอาบัติทุพภาสิต” ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ถูกละท่าน ผมต้องอาบัติทุพภาสิต” สงฆ์ปรับอาบัติทุพภาสิตแก่ภิกษุนั้น การปรับอย่างนี้ชื่อว่าปฏิญญาตกระณะที่ชอบธรรม

๕. เภยยสีกา

เภยยสีกา คือการระงับอธิกรณ์ตามเสียงข้างมาก หมายถึงถือเอาเสียงของภิกษุส่วนมากเป็นประมาณ ตามปกติจะนิยมใช้วิธีจับสลาก เพื่อตัดสินชี้ผิดซึ่งถูก กล่าวคือข้างไหนมีภิกษุร่วมพิจารณาลงความเห็นมากกว่าก็ให้ระงับหรือตัดสินอธิกรณ์ไปตามเสียงส่วนมากนั้น ซึ่งวิธีจับสลากมีลักษณะคล้ายกับการออกเสียงลงคะแนนเพื่อตัดสินแพ้ชนะของชาวโลกฉะนั้น

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการระงับอธิกรณ์ด้วยเยภยยลิกา ก็เพราะทรงปรารถนาเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้ขาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันในท่ามกลางสงฆ์ กล่าวทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปากอยู่ตลอดเวลา จนไม่สามารถระงับอธิกรณ์ได้

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องแล้วจึงรับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ระงับอธิกรณ์เช่นนี้ด้วยเยภยยลิกา โดยสงฆ์พึงแต่งตั้งภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการ ให้เป็นผู้จับสลาก คือ :-

๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ
๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง
๓. ไม่ลำเอียงเพราะหลง
๔. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว
๕. รู้จักสลากที่จับแล้วและยังมิได้จับ

วิธีแต่งตั้งและกรรมวาจา

พระองค์ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติให้สงฆ์แต่งตั้งภิกษุให้เป็นผู้จับสลากอย่างนี้ คือ เบื้องต้นพึงขอให้ภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการดังกล่าวแล้วรับเป็นผู้จับสลาก ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นผู้จับสลาก นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นผู้จับสลากแล้ว ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นผู้จับสลาก ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นผู้จับสลากแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุฉะนั้นจึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

ประเด็นที่ควรสังเกตก็คือว่า การระงับอธิกรณ์ด้วยเยภยยลิกา ซึ่งยึดถือเอาเสียงส่วนมากมาเป็นเครื่องตัดสินนั้น จัดเป็นสังฆกรรมที่สงฆ์จะต้องสวดประกาศด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา นอกจากนี้ก็มีประเด็นที่ควรสังเกตต่อไปอีกว่า อธิกรณ์ที่จะ

ระจับด้วยเยภยยลิกานัน สงฆ์จะต้องพิจารณาให้รอบคอบว่าเป็นอธิกรณ์ที่มีความสำคัญและจำเป็นขนาดไหนที่จะต้องระจับด้วยวิธีนี้ เพราะอาจพลิกกลับจากถูกเป็นผิด และผิดเป็นถูกได้ง่าย ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดกรอบไว้ให้สงฆ์พิจารณาเพื่อยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติไว้ ๒ ประเภท คือ :-

๑. การจับสลากที่ไม่ชอบธรรม หมายถึงสงฆ์ไม่พิจารณาให้รอบคอบก่อนแล้วดำเนินการระจับหรือตัดสินอธิกรณ์นั้น ๆ ด้วยเยภยยลิกาแล้วจะนำไปสู่กระบวนการที่ไม่ชอบธรรมไปในที่สุด ซึ่งการจับสลากที่ไม่ชอบธรรมนั้นมีแนวทางตามที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ให้พิจารณา ๑๐ ประการ ได้แก่ :-

- (๑) อธิกรณ์เป็นเรื่องเล็กน้อย
- (๒) ไม่ลุกลามไปไกล
- (๓) ภิกษุพวกนั้นระลึกไม่ได้เอง และภิกษุพวกอื่นก็ระลึกไม่ได้
- (๔) รู้ว่าธรรมวาทีมียากกว่า
- (๕) รู้ว่าโฉนธรรมวาทิจึงมียากกว่า
- (๖) รู้ว่าสงฆ์จักแตกกัน
- (๗) รู้ว่าโฉนสงฆ์จึงแตกกัน
- (๘) ธรรมวาทิภิกษุจับโดยไม่ชอบธรรม
- (๙) ธรรมวาทิภิกษุแบ่งพวกกันจับ
- (๑๐) ไม่จับตามความเห็น

๒. การจับสลากที่ชอบธรรม หมายถึงสงฆ์ได้พิจารณาอย่างรอบคอบแล้วจึงดำเนินการระจับหรือตัดสินอธิกรณ์นั้น ๆ ด้วยเยภยยลิกาแล้วจะนำไปสู่กระบวนการที่ชอบธรรมได้ในที่สุด ซึ่งการจับสลากที่ชอบธรรมนั้นมีแนวทางตามที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ให้พิจารณา ๑๐ ประการ ได้แก่ :-

- (๑) อธิกรณ์ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย
- (๒) ลุกลามไปไกล
- (๓) ภิกษุพวกนั้นระลึกได้เอง และภิกษุพวกอื่นก็ระลึกได้
- (๔) รู้ว่าธรรมวาทีมียากกว่า
- (๕) รู้ว่าโฉนธรรมวาทิจึงมียากกว่า

- (๖) รู้ว่าสงฆ์จักไม่แตกกัน
- (๗) รู้ว่าโจนสงฆ์ไม่พึงแตกกัน
- (๘) ธรรมวาทีภิกษุจับโดยชอบธรรม
- (๙) ธรรมวาทีภิกษุพร้อมเพรียงกันจับ
- (๑๐) จับตามความเห็น

๖. ตัสสปาปิยสิกา

ตัสสปาปิยสิกา คือการระงับอธิกรณ์โดยการลงโทษแก่ผู้ทำผิด ตามปกติสงฆ์จะใช้ตัสสปาปิยสิการะงับอธิกรณ์แก่ภิกษุผู้ทำผิด แล้วให้การกลับไปกลับมา คือให้การปฏิเสธแล้วรับสารภาพ หรือรับสารภาพแล้วปฏิเสธ ขอบยกเรื่องหนึ่งมาพูด กลับเกลื่อนอีกเรื่องหนึ่ง ถือว่าเป็นการกล่าวเท็จทั้งที่รู้

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการระงับอธิกรณ์ด้วยตัสสปาปิยสิกา ก็เพราะทรงปรารถนาพระอุปัชฌายะที่ถูกชักถามอาบัติในท่ามกลางสงฆ์ แต่กลับปฏิเสธแล้วก็รับรับแล้วก็ปฏิเสธ โดยนำเรื่องหนึ่งมากล่าวกลับเกลื่อนอีกเรื่องหนึ่ง ถือว่าเป็นการกล่าวเท็จทั้งที่รู้

บรรดาภิกษุผู้มักน้อย สันโดษ ฯลฯ ทราบเรื่องนี้แล้วจึงพากันดำหนิ ประณาม และโทษะนาการพูดกลับไปกลับมาของพระอุปัชฌายะนานัปการ จากนั้นจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้และสอบถามทราบความจริงทั้งหมดแล้ว ทรงดำหนิการพูดกลับไปกลับมาของพระอุปัชฌายะโดยอนุเคราะห์จากนั้นจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นสงฆ์จงลงตัสสปาปิยสิกากรรมแก่ภิกษุอุปัชฌายะ”

กรรมวาจาของตัสสปาปิยสิกากรรม

พระองค์ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติไว้ว่า เบื้องต้นพึงโจทภิกษุอุปัชฌายะก่อน เมื่อภิกษุอุปัชฌายะให้การยอมรับแล้วจึงปรับอาบัติ ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจุดตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุปัชฌายะนี้ถูกซักถามอาบัติในท่ามกลางสงฆ์ ปฏิเสธแล้วรับ รับแล้วปฏิเสธ นำเรื่องหนึ่งมากล่าวกลบเกลื่อนอีกเรื่องหนึ่ง กล่าวเท็จทั้งที่รู้ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงลงตัสสปายสิการกรรมแก่ภิกษุอุปัชฌายะ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุอุปัชฌายะนี้ถูกซักถามในท่ามกลางสงฆ์ ปฏิเสธแล้วรับ รับแล้วปฏิเสธ นำเรื่องหนึ่งมากล่าวกลบเกลื่อนอีกเรื่องหนึ่ง กล่าวเท็จทั้งที่รู้ สงฆ์ลงตัสสปายสิการกรรมแก่ภิกษุอุปัชฌายะแล้ว ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการลงตัสสปายสิการกรรมแก่ภิกษุอุปัชฌายะ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ลงตัสสปายสิการกรรมแก่ภิกษุอุปัชฌายะแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนี้เป็นมติอย่างนี้”

เมื่อทรงแนะนำวิธีปฏิบัติในการลงตัสสปายสิการกรรมแล้ว พระองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การลงตัสสปายสิการกรรมที่ชอบธรรมมี ๕ อย่าง คือ :-

๑. ภิกษุเป็นผู้ไม่สะอาด
๒. เป็นอลัชชี
๓. เป็นผู้ถูกโจท
๔. สงฆ์ลงตัสสปายสิการกรรมแก่ภิกษุนั้น
๕. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลงโดยธรรม

ต่อมาพระองค์ได้ตรัส**อัมมกัมมทวาทสกะ** คือตัสสปายสิการกรรมที่ไม่ชอบด้วยธรรม ๑๒ หมวด^๑ คือ :-

หมวดที่ ๑ ตัสสปายสิการกรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ เป็นกรรมไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

^๑ ดูเทียบใน วิ.จ. (แปล) ๖/๖๗/๑๓๖-๑๓๙

๑. ลงลับหลัง
๒. ลงโดยไม่สอบถามก่อน
๓. ลงโดยมิได้ปฎิญา

หมวดที่ ๒ ตัสสปายสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

๑. ลงเพราะไม่ต้องอาบัติ
๒. ลงเพราะอาบัติที่เป็นอุทเทสนาคามินี (อาบัติที่แสดงไม่ตก)
๓. ลงเพราะอาบัติที่แสดงแล้ว

หมวดที่ ๓ ตัสสปายสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

๑. ไม่โจทก์ก่อนแล้วจึงลง
๒. ไม่ให้จำเลยให้การก่อนแล้วจึงลง
๓. ไม่ปรับอาบัติก่อนแล้วจึงลง

หมวดที่ ๔ ตัสสปายสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

๑. ลงลับหลัง
๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๕ ตัสสปายสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

๑. ลงโดยไม่สอบถาม
๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๖ ตัสสปายสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

๑. ไม่ลงตามปฏิกุญญา
๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๗ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

๑. ลงเพราะไม่ต้องอาบัติ
๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๘ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

๑. ลงเพราะอาบัติที่เป็นอเทสนาคามินี
๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๙ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

๑. ลงเพราะอาบัติที่แสดงแล้ว
๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๑๐ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

๑. ไม่ใจท่ก่อนแล้วจึงลง
๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๑๑ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

๑. ไม่ให้จำเลยให้การก่อนแล้วจึงลง
๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

หมวดที่ ๑๒ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ไม่ชอบด้วยธรรม ไม่ชอบด้วยวินัย และระงับไม่ดี ได้แก่ :-

๑. ไม่ปรับอาบัติก่อนแล้วจึงลง
๒. ลงโดยไม่ชอบธรรม
๓. สงฆ์แบ่งพวกกันลง

นอกจากนี้พระองค์ยังได้ตรัส**ธัมมกัมมทวารสกะ** คือ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ ชอบด้วยธรรมอีก ๑๒ หมวด ได้แก่ :-

หมวดที่ ๑ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ เป็นกรรมชอบด้วย ธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว คือ :-

๑. ลงต่อหน้า
๒. ลงโดยสอบถามก่อน
๓. ลงตามปัญญา

หมวดที่ ๒ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ชอบด้วยธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว ได้แก่ :-

๑. ลงเพราะต้องอาบัติ
๒. ลงเพราะอาบัติที่เป็นเทศนาคามินี (อาบัติที่แสดงตก)
๓. ลงเพราะอาบัติที่ยังไม่ได้แสดง

หมวดที่ ๓ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ชอบด้วยธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว ได้แก่ :-

๑. โจทก่อนแล้วจึงลง
๒. ให้จำเลยให้การก่อนแล้วจึงลง
๓. ปรับอาบัติก่อนแล้วจึงลง

หมวดที่ ๔ ตัสสปาปิยสิกการมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม
ชอบด้วยธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว ได้แก่ :-

๑. ลงต่อหน้า
๒. ลงโดยชอบธรรม
๓. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลง

หมวดที่ ๕ ตัสสปาปิยสิกการมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม
ชอบด้วยธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว ได้แก่ :-

๑. ลงโดยสอบถามก่อน
๒. ลงโดยชอบธรรม
๓. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลง

หมวดที่ ๖ ตัสสปาปิยสิกการมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม
ชอบด้วยธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว ได้แก่ :-

๑. ลงตามปฏิญญา
๒. ลงโดยชอบธรรม
๓. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลง

หมวดที่ ๗ ตัสสปาปิยสิกการมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม
ชอบด้วยธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว ได้แก่ :-

๑. ลงเพราะต้องอาบัติ
๒. ลงโดยชอบธรรม
๓. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลง

หมวดที่ ๘ ตัสสปาปิยสิกการมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม
ชอบด้วยธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว ได้แก่ :-

๑. ลงเพราะอาบัติที่เป็นเทศนาคามินี
๒. ลงโดยชอบธรรม
๓. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลง

หมวดที่ ๙ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ชอบด้วยธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว ได้แก่ :-

๑. ลงเพราะอาบัติที่ยังไม่ได้แสดง
๒. ลงโดยชอบธรรม
๓. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลง

หมวดที่ ๑๐ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ชอบด้วยธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว ได้แก่ :-

๑. โจทก์ก่อนแล้วจึงลง
๒. ลงโดยชอบธรรม
๓. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลง

หมวดที่ ๑๑ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ชอบด้วยธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว ได้แก่ :-

๑. ให้จำเลยให้การก่อนแล้วจึงลง
๒. ลงโดยชอบธรรม
๓. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลง

หมวดที่ ๑๒ ตัสสปาปิยสิกากรรมที่ประกอบด้วยองค์ ๓ แม้อื่นอีก เป็นกรรม ชอบด้วยธรรม ชอบด้วยวินัย และระงับดีแล้ว ได้แก่ :-

๑. ปรับอาบัติก่อนแล้วจึงลง
๒. ลงโดยชอบธรรม
๓. สงฆ์พร้อมเพรียงกันลง

ในขณะเดียวกันนี้พระองค์ก็ได้ตรัสอภังขมานลักกะ ซึ่งเป็นเรื่องที่ว่าด้วยภิกษุ ที่ควรถูกสงฆ์ลงตัสสปาปิยสิกากรรมไว้ ๖ หมวด คือ :-

หมวดที่ ๑ เมื่อสงฆ์มุ่งหวังก็พึงลงตัสสปาปิยสิกากรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วย องค์ ๓ ได้แก่ :-

๑. เป็นผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท ทำความ
อื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์
๒. โง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้
๓. อยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร

หมวดที่ ๒ เมื่อสงฆ์มุ่งหวังก็พึงลงตัสสปาปิยสิกการมแกภิกษุผู้ประกอบด้วย
องค์ ๓ แม้อื่นอีก ได้แก่ :-

๑. เป็นผู้มีสลวิบัติในอธิศีล
๒. เป็นผู้มียาจารวิบัติในอัชฌาจาร
๓. เป็นผู้มียกฐิวิบัติในอดิทยุติ

หมวดที่ ๓ เมื่อสงฆ์มุ่งหวังก็พึงลงตัสสปาปิยสิกการมแกภิกษุผู้ประกอบด้วย
องค์ ๓ แม้อื่นอีก ได้แก่ :-

๑. กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
๒. กล่าวติเตียนพระธรรม
๓. กล่าวติเตียนพระสงฆ์

หมวดที่ ๔ เมื่อสงฆ์มุ่งหวังก็พึงลงตัสสปาปิยสิกการมแกภิกษุ ๓ รูป
ได้แก่ :-

๑. รูปหนึ่งเป็นผู้ก่อความบาดหมาง ก่อความทะเลาะ ก่อความวิวาท
ก่อความอื้อฉาว ก่ออธิกรณ์ในสงฆ์
๒. รูปหนึ่งโง่เขลา ไม่ฉลาด มีอาบัติมาก ต้องอาบัติกำหนดไม่ได้
๓. รูปหนึ่งอยู่คลุกคลีกับคฤหัสถ์ด้วยการคลุกคลีกับคฤหัสถ์ที่ไม่สมควร

หมวดที่ ๕ เมื่อสงฆ์มุ่งหวังก็พึงลงตัสสปาปิยสิกการมแกภิกษุอื่นอีก ๓ รูป
ได้แก่ :-

๑. รูปหนึ่งเป็นผู้มีสลวิบัติในอธิศีล
๒. รูปหนึ่งเป็นผู้มียาจารวิบัติในอัชฌาจาร
๓. รูปหนึ่งเป็นผู้มียกฐิวิบัติในอดิทยุติ

หมวดที่ ๖ เมื่อสงฆ์มุ่งหวังก็พึงลงตัสปาปิยสิกากรรมแก่ภิกษุอื่นอีก ๓ รูป
ได้แก่ :-

๑. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
๒. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระธรรม
๓. รูปหนึ่งกล่าวติเตียนพระสงฆ์

นอกจากนี้พระองค์ยังทรงบัญญัติวัตร ๑๘ ข้อ สำหรับภิกษุที่ถูกสงฆ์ลงตัสปาปิยสิกากรรมแล้วควรประพฤติโดยชอบ และวัตร ๗๙ ข้อที่ภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิมควรประพฤติโดยชอบอีกด้วย^๑

ประเด็นที่ควรสังเกตก็คือว่า การระงับอธิกรณ์ด้วยตัสปาปิยสิกากรรมนั้น จัดเป็นสังกรรมที่สงฆ์จะต้องสวดประกาศด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา นอกจากนี้ยังทรงแนะนำว่า การลงตัสปาปิยสิกากรรมมีทั้งส่วนที่ชอบธรรมและไม่ชอบธรรม ตลอดจนลักษณะของภิกษุที่สงฆ์ควรลงตัสปาปิยสิกากรรม และวัตรปฏิบัติที่ควรประพฤติดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๗. ตินวัตถารกะ

ตินวัตถารกะ คือการระงับอธิกรณ์โดยการประนีประนอม ถือเป็นวิธีระงับอธิกรณ์เล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นภิกษุเป็นจำนวนมากต่างก็ต้องลหุกาบัติและกักกล่าวหาขัดทอดกันและกันจนอาจนำไปสู่การทะเลาะวิวาทขยายวงกว้างออกไปได้ เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงการสืบสวนสอบสวนโดยสาวลิกไปถึงเบื้องหลังหรือความหลังของกันและกัน และเพื่อเป็นการตัดตอนมิให้อธิกรณ์ลุกลามขยายวงกว้างออกไป จึงจำเป็นต้องใช้ตินวัตถารกะมาเป็นแนวทางในการระงับอธิกรณ์ดังกล่าว

สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการระงับอธิกรณ์ด้วยตินวัตถารกะ ก็เพราะทรงปรารถนาเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน ได้ประพฤติดละเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมายน ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย

^๑ วิ.จ. (แปล) ๖/๘๖-๘๗/๓๒๕-๓๒๖

ภิกษุเหล่านี้ได้ปรึกษากันว่า “ถ้าพวกเราจักปรับอาบัติเหล่านี้แก่กันและกัน บางทีอธิกรณ์ดังกล่าวก็จะลุกลามไปเพื่อความรุนแรง ร้ายกาจ และแตกแยกกันได้ พวกเราควรจะปฏิบัติอย่างไรดี” จึงพร้อมใจกันนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วได้รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “... ถ้าพวกภิกษุในหมู่นั้นปรึกษากันอย่างนี้ว่า ‘พวกเราบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันอยู่ ได้ประพฤติดละเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจิณมากมายน ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย ถ้าพวกเราจักปรับอาบัติเหล่านี้แก่กันและกัน บางทีอธิกรณ์ดังกล่าวก็จะลุกลามไปเพื่อความรุนแรง ร้ายกาจ และแตกแยกกันได้’ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ระงับอธิกรณ์เหล่านี้ด้วยติณวัตถการะ”

วิธีระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตถการะและกรรมวาจา

พระองค์ทรงแนะนำวิธีปฏิบัติไว้ว่า ภิกษุทุกรูปพึงประชุมในที่แห่งเดียวกัน ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า พวกเราบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันอยู่ ได้ประพฤติดละเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจิณมากมายน ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย ถ้าพวกเราจักปรับอาบัติเหล่านี้แก่กันและกัน บางทีอธิกรณ์นั้นจะพึงลุกลามไปเพื่อความรุนแรง ร้ายกาจ และแตกแยกกันได้ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงระงับอธิกรณ์นี้ด้วยติณวัตถการะ เว้นอาบัติที่มีโทษหยาบ^๑ และอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์^๒”

ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้บรรดาภิกษุอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นฝ่ายของตนทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า :-

^๑ อาบัติที่มีโทษหยาบ หมายถึงอาบัติปาราชิกและอาบัติสังฆาภิเสก (วิ.อ. ๓/๒๑๓/๒๕๕)

^๒ อาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์ หมายถึงอาบัติที่ต้องเพราะด่า ชู้คฤหัสถ์ และเพราะรับคำของคฤหัสถ์แล้วไม่ทำตาม (วิ.อ. ๓/๒๐๓/๒๕๕)

“ขอท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า พวกเราบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันอยู่ ได้ประพடுத்தละเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมายนั่น ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย ถ้าพวกเราจักปรับอาบัติเหล่านี้แก่กันและกัน บางทีอภิภคณ์นั้นจะพึงลุกลามไปเพื่อความรุนแรง ร้ายกาจ และแตกแยกกันได้ ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าพึงแสดงอาบัติของท่านทั้งหลาย และอาบัติของตนในท่ามกลางสงฆ์ด้วยติณวัตถารกะ เว้นอาบัติที่มีโทษหยาบ และอาบัติที่เนื่องด้วยคุณุหัตถ์เพื่อประโยชน์แก่ท่านทั้งหลาย และเพื่อประโยชน์แก่ตน”

ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้บรรดาภิกษุอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นฝ่ายของตนทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า :-

“ขอท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า พวกเราบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันอยู่ ได้ประพடுத்தละเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมายนั่น ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย ถ้าพวกเราจักปรับอาบัติเหล่านี้แก่กันและกัน บางทีอภิภคณ์นั้นจะพึงลุกลามไปเพื่อความรุนแรง ร้ายกาจ และแตกแยกกันได้ ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าพึงแสดงอาบัติของท่านทั้งหลาย และอาบัติของตนในท่ามกลางสงฆ์ด้วยติณวัตถารกะ เว้นอาบัติที่มีโทษหยาบ และอาบัติที่เนื่องด้วยคุณุหัตถ์เพื่อประโยชน์แก่ท่านทั้งหลาย และเพื่อประโยชน์แก่ตน”

เมื่อภิกษุผู้ฉลาดสามารถของแต่ละฝ่ายประกาศให้บรรดาภิกษุทั้งหลายซึ่งเป็นฝ่ายของตน ๆ ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า พวกเราบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันอยู่ ได้ประพடுத்தละเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมายนั่น ทั้งที่กล่าวด้วยวาจาและพยายามทำด้วยกาย ถ้าพวกเราจักปรับอาบัติเหล่านี้แก่กันและกัน บางทีอภิภคณ์นั้นจะพึงลุกลามไปเพื่อความรุนแรง ร้ายกาจ และแตกแยกกันได้ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าพึงแสดงอาบัติของท่านทั้งหลายเหล่านี้ และอาบัติของตนในท่ามกลางสงฆ์ด้วยติณวัตถารกะ เว้นอาบัติที่มีโทษหยาบ และอาบัติที่เนื่องด้วยคุณุหัตถ์ เพื่อประโยชน์แก่ท่านเหล่านี้ และเพื่อประโยชน์แก่ตน นี่เป็นบัญญัติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า พวกเราบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันอยู่ ได้ประพฤติดะเมิดสิ่งที่ไม่สมควรแก่สมณะเป็นอาจินมากมาย ทั้งที่กล่าวด้วยวาจา และพยายามทำด้วยกาย ถ้าพวกเราจักปรับอาบัติเหล่านี้แก่กันและกัน บางทีอภิภคณ์ นั้นจะพึงลุกลามไปเพื่อความรุนแรง ร้ายกาจ และแตกแยกกันได้ ข้าพเจ้าแสดงอาบัติ ของท่านเหล่านี้ และอาบัติของตนในท่ามกลางสงฆ์ด้วยติณวัตถการกะเว้นอาบัติที่มี โทษหยาบ และอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์ เพื่อประโยชน์แก่ท่านเหล่านี้ และเพื่อ ประโยชน์แก่ตน ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแสดงอาบัติเหล่านี้ของพวกเราในท่ามกลาง สงฆ์ด้วยติณวัตถการกะ เว้นอาบัติที่มีโทษหยาบ และอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์ ท่านรูป นั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

ข้าพเจ้าแสดงอาบัติเหล่านี้ของพวกเรา เว้นอาบัติที่มีโทษหยาบ และอาบัติที่ เนื่องด้วยคฤหัสถ์ ในท่ามกลางสงฆ์ด้วยติณวัตถการกะแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้ จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

ต่อจากนั้น ภิกษุผู้ฉลาดสามารถของแต่ละฝ่ายพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วย ญัตติทุติยกรรมวาจาโดยเทียบเคียงเช่นกับที่กล่าวมา และเมื่อภิกษุผู้ฉลาดสามารถของแต่ละฝ่ายได้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมดังกล่าวแล้ว อาบัติก็เป็นอัน ระงับและภิกษุเหล่านี้ก็เชื่อว่าเป็นผู้ออกจากอาบัติเหล่านั้น

ดังนั้น การระงับอธิกรณ์ด้วยติณวัตถการกะ ซึ่งเป็นวิธีของการประนีประนอม เฉพาะในส่วนที่เป็นลหุกาบัติ จัดเป็นสังฆกรรมที่สงฆ์จะต้องสวดประกาศด้วยญัตติ- ทุติยกรรม ส่วนอาบัติที่มีโทษหยาบ คืออาบัติปาราชิกและอาบัติสังฆาภิเสก รวมทั้งอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์ คืออาบัติที่ต้องเพราะด่าหรือชู้คฤหัสถ์ และอาบัติที่ต้อง เพราะรับคำของคฤหัสถ์แล้วไม่ทำตาม ไม่สามารถระงับด้วยติณวัตถการกะได้

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า วิธีระงับอธิกรณ์ทั้ง ๗ ประเภทนี้ มีทั้งส่วนที่เป็น สังฆกรรมและไม่เป็นสังฆกรรม โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นสังฆกรรมนั้นจะต้องดำเนินการให้ถูกต้องตามวินัยกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ กล่าวคือ :-

๑. สติวินัย จัดเป็นญัตติจตุตถกรรมโดยสงฆ์จะต้องสวดประกาศตั้งญัตติแล้ว สวดประกาศขอความเห็นชอบจากสงฆ์ ๓ ครั้ง แล้วสรุปมติ

๒. อมูพหวินัย จัดเป็นญัตติจตุตถกรรมโดยสงฆ์จะต้องดำเนินการเช่นเดียวกับสตีวินัย

๓. เภกฺกยสิกขา จัดเป็นญัตติทุติยกรรมโดยสงฆ์จะต้องสวดประกาศตั้งญัตติแล้วสวดประกาศขอความเห็นชอบจากสงฆ์ ๑ ครั้ง แล้วสรุปมติ

๔. ตัสสปาปิยสิกขา จัดเป็นญัตติจตุตถกรรม โดยสงฆ์จะต้องดำเนินการเช่นเดียวกับสตีวินัยและอมูพหวินัย

๕. คินวัตถารกะ จัดเป็นญัตติทุติยกรรมโดยสงฆ์จะต้องดำเนินการเช่นเดียวกับเภกฺกยสิกขา

ส่วนสัมมุขาวินัยและปฎิญญาตกรณะ แม้พระพุทธเจ้าจะมีได้รับสั่งไว้แจ่มชัดว่าเป็นสังฆกรรมหรือไม่ แต่พระองค์ทรงกำหนดรูปแบบไว้ชัดเจนว่า ถ้าสงฆ์ดำเนินการตามแนวทางที่ทรงกำหนดไว้ก็จะก่อให้เกิดความถูกต้องชอบธรรม หรือหากดำเนินการนอกเหนือไปจากนี้ก็จะไม่ถูกต้องชอบธรรม เช่น สัมมุขาวินัยโดยธรรมและสัมมุขาวินัยปฎิรูป หรือปฎิญญาตกรณะที่ชอบธรรมและไม่ชอบธรรม ดังที่กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น

๓. การระงับอธิกรณ์

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า อธิกรณ์มี ๔ ประเภท คือ วิวาทาธิกรณ์ อนุวาทาธิกรณ์ อาปัตตาธิกรณ์ กิจจาธิกรณ์ และวิธีระงับอธิกรณ์มี ๗ ประเภท คือ สัมมุขาวินัย สตีวินัย อมูพหวินัย ปฎิญญาตกรณะ เภกฺกยสิกขา ตัสสปาปิยสิกขา และคินวัตถารกะ โดยอธิกรณ์แต่ละประเภทที่เกิดขึ้นนั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตวิธีการระงับอธิกรณ์ไว้แตกต่างกัน กล่าวคือ :-

๑. การระงับวิวาทาธิกรณ์

วิวาทาธิกรณ์ คือการวิวาทกันในเรื่องของพระธรรมวินัยว่า นี่ธรรม นี่อธรรม นี่วินัย นี่มิใช่วินัย นีตถาคตตรัสไว้ภาษิตไว้ นีตถาคตไม่ได้ตรัสไว้ ไม่ได้ภาษิตไว้ นี่จิริยาวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมา นี่จิริยาวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติมา เป็นต้น

เมื่อวิวาหาธิกรณ์เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ระงับด้วยสัมมุขาวินัยและเยภุยยสิกา แต่บางครั้งวิวาหาธิกรณ์สามารถระงับด้วยสัมมุขาวินัยเพียงอย่างเดียวก็ได้ โดยลักษณะของสัมมุขาวินัยที่จะนำมาระงับวิวาหาธิกรณ์นั้น จะต้องดำเนินการอย่างเปิดเผยภายใต้ข้อบังคับประกอบ ๓ อย่าง คือ :-

๑. **พร้อมหน้าสงฆ์** หมายถึงกำหนดจำนวนภิกษุที่จะเข้าร่วมพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ โดยภิกษุเหล่านี้จะต้องมาประชุมพร้อมกัน ถ้ารูปใดไม่สามารถเข้าร่วมประชุมได้ก็ให้มอบฉันทะมา และภิกษุผู้เข้าร่วมประชุมทุกรูปไม่คัดค้านกัน

๒. **พร้อมหน้าธรรมและพร้อมหน้าวินัย** หมายถึงดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยเพื่อระงับอธิกรณ์ให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยและสัตตสุสานทุกประการ

๓. **พร้อมหน้าบุคคล** หมายถึงภิกษุผู้เป็นโจทก์และจำเลยซึ่งเป็นคู่ต่อสู้ในอธิกรณ์หรือคดีนี้อยู่พร้อมหน้ากัน

ถ้าอธิกรณ์นั้นสามารถระงับได้อย่างนี้ อธิกรณ์นี้ถือว่าระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัย หากภิกษุผู้เข้าร่วมวินิจฉัยขอหรือพินออธิกรณ์นั้นขึ้นมาอีก ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้น หรือหากภิกษุผู้มอบฉันทะติเตียนการวินิจฉัยอธิกรณ์นั้นก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่ติเตียน

แต่ถ้าไม่สามารถระงับอธิกรณ์ในอวาสนันได้ สงฆ์ที่มีหน้าที่ในการวินิจฉัยภิกษุผู้เป็นโจทก์และภิกษุผู้เป็นจำเลย พึงพร้อมใจกันไปสู่อาวาสที่มีภิกษุมากกว่า ถ้าสามารถระงับอธิกรณ์ในระหว่างที่กำลังเดินทางไปสู่อาวาสนั้นได้ อธิกรณ์นี้ก็ถือว่าระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัย และพร้อมหน้าบุคคล

ถ้าไม่สามารถระงับอธิกรณ์ในระหว่างที่กำลังเดินทางได้ เมื่อเดินทางไปสู่อาวาสนั้นแล้วพึงกล่าวกับภิกษุที่อยู่ประจำในอาวาสนั้นว่า “ท่านทั้งหลาย อธิกรณ์นี้เกิดแล้วอย่างนี้ อุบัติแล้วอย่างนี้ ขอโอกาสท่านทั้งหลายจงระงับอธิกรณ์นี้โดยธรรม โดยวินัย และโดยสัตตสุสานตามวิถีทางที่อธิกรณ์นี้จะระงับด้วยดีเถิด”

ส่วนพวกภิกษุที่อยู่ประจำอาวาสก็ควรกล่าวแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า “ท่านทั้งหลาย ขอนิมนต์พวกท่านจงรวมอยู่ ณ ที่นี้สักครู่หนึ่ง เพื่อให้พวกผมปรึกษากันก่อน” เมื่อปรึกษากันแล้วเห็นว่า ไม่สามารถระงับอธิกรณ์นี้โดยธรรม โดยวินัยและโดยสัตต-

ศาสนได้ ก็ไม่พึงรับอธิกรณ์นั้นไว้ ถ้าเห็นว่าสามารถจะรับอธิกรณ์นี้โดยธรรม โดยวินัย และโดยสัตตสุศาสนได้ ก็พึงบอกแก่พวกภิกษุเหล่านั้นว่า “ท่านทั้งหลาย ถ้าพวกท่าน จักแจ้งอธิกรณ์นี้ตามที่เกิดแล้ว และตามที่อุบัติแล้วแก่พวกเรา พวกเราก็จักรับ วินิจฉัยอธิกรณ์นี้ หากไม่แจ้งอะไรเลย พวกเราก็จะไม่รับวินิจฉัยอธิกรณ์นี้” ทั้งนี้ก็เพื่อ ความรอบคอบของพวกภิกษุที่อยู่ประจำในอาวาสในอันที่จะมีข้อมูลชัดเจนมาประกอบ การวินิจฉัยอธิกรณ์ให้ถูกต้องโดยธรรม โดยวินัยและโดยสัตตสุศาสนต่อไปเป็นสำคัญ

แม้พวกภิกษุอาคันตุกะที่เดินทางมาเพื่อขอให้พวกภิกษุที่อยู่ประจำในอาวาส ช่วยระงับอธิกรณ์ ก็ควรกล่าวออกไปด้วยความรอบคอบเช่นเดียวกันว่า “พวกกระผม จักแจ้งอธิกรณ์นี้ตามที่เกิดแล้วและตามที่อุบัติแล้วแก่ท่านทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลาย สามารถจะรับอธิกรณ์นี้โดยธรรม โดยวินัยและโดยสัตตสุศาสนในระหว่างเวลาเท่านี้ อธิกรณ์จักรงับด้วยดีตามที่ว่านั้นได้ พวกกระผมก็จักมอบอธิกรณ์แก่ท่านทั้งหลาย หากมิเช่นนั้นพวกกระผมก็จักไม่มอบอธิกรณ์นี้ แต่จักขอเป็นเจ้าของอธิกรณ์นี้เอง” ทั้งนี้ก็เพื่อความรอบคอบของพวกภิกษุอาคันตุกะในอันที่จะป้องกันมิให้พวกภิกษุที่ อยู่ประจำในอาวาสทำการวินิจฉัยอธิกรณ์โดยไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัยและสัตตสุศาสน และจะทำให้อธิกรณ์นั้นขยายวงกว้างลุกลามออกไปมากยิ่งขึ้นอีกด้วย

ถ้าพวกภิกษุที่อยู่ประจำในอาวาสสามารถจะรับอธิกรณ์นี้ได้ อธิกรณ์นี้ก็ชื่อว่า ระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยที่พร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัย และ พร้อมหน้าบุคคล หากภิกษุผู้เข้าร่วมวินิจฉัยข้อหรือพื้นอธิกรณ์นั้นขึ้นมาอีก ก็ต้อง อาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้น หรือหากภิกษุผู้มอบฉันทะติเตียนการวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่ติเตียน

อนึ่ง ในระหว่างที่ภิกษุทั้งหลายกำลังประชุมพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์อยู่นั้น ถ้าเกิดมีเสียงแทรกซ้อนขึ้นมารบกวนโดยไม่อาจวินิจฉัยได้ว่าเสียงแทรกซ้อนดังกล่าว นี้มีความหมายอย่างไรหรือต้องการอะไร พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้นำอุพพาหิภวีส ซึ่งเป็วิธีระงับวิวาทาธิกรณ์ในกรณีที่ประชุมสงฆ์ไม่ได้รับความสะดวกด้วยเหตุบาง ประการมาใช้เสริมการระงับอธิกรณ์ดังกล่าวได้ โดยที่ประชุมสงฆ์จะพิจารณาคัดเลือก ภิกษุบางรูปในที่ประชุมนั้นตั้งเป็นคณะทำงานแล้วมอบเรื่องให้นำไปพิจารณาวินิจฉัย ซึ่งภิกษุที่จะได้รับการพิจารณาคัดเลือกจะต้องมีคุณสมบัติ ๑๐ ประการ คือ:-

๑. เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมีประมาณเล็กน้อย และสมทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย

๒. เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ ธรรมเหล่านั้นใดที่งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด ย่อมสรรเสริญพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ธรรมทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นอันเธอสดับมาก ทรงไว้สั่งสมด้วยวาจา เข้าไปเพ่งด้วยใจ และประจักษ์ชัดดีแล้วด้วยทิวฐิ

๓. ทรงจำพระปาติโมกข์ทั้ง ๒ (ภิกขุปาติโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์) ได้ดีโดยพิสดาร จำแนกดี สวดดี วินิจจยถูกต้อง โดยสูตรและโดยอนุพยัญชนะ

๔. เป็นผู้ตั้งมั่นในพระวินัย ไม่คลอนแคลน

๕. เป็นผู้อาจชี้แจงให้คู่ต่อสู้ในอธิกรณ์ยินยอม เข้าใจ เพ่ง เห็น และเลื่อมใส

๖. เป็นผู้ฉลาดเพื่อระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นได้

๗. รู้อธิกรณ์

๘. รู้เหตุเกิดอธิกรณ์

๙. รู้ความระงับแห่งอธิกรณ์

๑๐. รู้ทางระงับอธิกรณ์

วิธีแต่งตั้งและกรรมวาจา เมื่อที่ประชุมสงฆ์พิจารณาคัดเลือกภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวเรียบร้อยแล้ว จะต้องขอร้องให้ภิกษุเหล่านั้นยอมรับ ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เมื่อพวกเราวินิจจยอธิกรณ์นี้อยู่ มีเสียงแข็งแ่งเกิดขึ้นไม่มีที่สิ้นสุด และไม่มีใครทราบความแห่งถ้อยคำที่กล่าวแล้วนั้น ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้และชื่อนี้ เพื่อระงับอธิกรณ์นี้ด้วยอุพพาหิกวิธี นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เมื่อพวกเราวินิจจยอธิกรณ์นี้อยู่ มีเสียงแข็งแ่งเกิดขึ้นไม่มีที่สิ้นสุด และไม่มีใครทราบความแห่งถ้อยคำที่กล่าวแล้วนั้น สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชื่อนี้และชื่อนี้ เพื่อระงับอธิกรณ์นี้ด้วยอุพพาหิกวิธี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้และชื่อนี้ เพื่อระงับอธิกรณ์นี้ด้วยอุพพาหิกวิธี ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์แต่งตั้งภิกษุขึ้นและขึ้นเพื่อระงับอธิกรณ์ด้วยอุพพาหิภิกวีแล้วสงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงมี ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

ถ้าอธิกรณ์นั้นสามารถระงับได้ด้วยอุพพาหิภิกวีดังกล่าวนี้ อธิกรณ์นี้ก็ชื่อว่า ระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยที่พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัย และพร้อมหน้าบุคคล หากภิกษุผู้เข้าร่วมวินิจฉัยหรือพ้นอธิกรณ์ขึ้นมาอีก ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้น

แต่ถ้าในระหว่างกำลังพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ด้วยอุพพาหิภิกวีนี้อยู่ ปรากฏมี ภิกษุธรรมกถิกร่วมอยู่ด้วย แต่ท่านจำสูตรไม่ได้ จำวิภังค์แห่งสูตรก็ไม่ได้ ภิกษุธรรม-กถิกดังกล่าวนี้ไม่สามารถสังเกตใจความได้ มุ่งแต่คำนึงความตามคำของพญฺญชนะ เพียงอย่างเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้ภิกษุเหล่านั้นทราบ ด้วยญัตติกรรมวาจาว่า :-

“ขอท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้รูปนี้เป็นธรรมกถิก ท่านจำสูตรไม่ได้เลย จำวิภังค์แห่งสูตรก็ไม่ได้ ท่านไม่ได้สังเกตใจความ ย่อมคำนึงความตาม คำของพญฺญชนะ ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว พวกเราพึงขับภิกษุชื่อนี้ให้ออกไป แล้ว ที่เหลือพึงระงับอธิกรณ์นี้”

ถ้าอธิกรณ์สามารถระงับได้ในลักษณะดังกล่าวนี้ อธิกรณ์นี้ก็ชื่อว่าระงับได้ด้วย สัมมุขาวินัยที่พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัย และพร้อมหน้าบุคคล หากภิกษุผู้เข้าร่วมวินิจฉัยหรือพ้นอธิกรณ์ขึ้นมาอีก ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้น

อนึ่ง ถ้าในระหว่างกำลังพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์นั้นอยู่ ปรากฏมีภิกษุธรรม-กถิกอีกรูปหนึ่งร่วมอยู่ด้วย แม้ท่านจำสูตรได้ แต่ก็จำวิภังค์แห่งสูตรไม่ได้เลย ท่านไม่สามารถสังเกตใจความได้ มุ่งแต่คำนึงความตามคำของพญฺญชนะอย่างเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้ภิกษุเหล่านั้นทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า :-

“ขอท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้รูปนี้เป็นธรรมกถิก ท่านจำสูตรได้ แต่จำวิภังค์แห่งสูตรไม่ได้เลย ท่านไม่ได้สังเกตใจความ ย่อมคำนึงความตามคำของ

พยานนะ ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว พวกเราพึงขับภิกษุชื่อนี้ให้ออกไป แล้วที่ เหลือพึงระงับอธิกรณ์นี้”

ถ้าอธิกรณ์สามารถระงับได้ในลักษณะดังกล่าวนี้ อธิกรณ์นี้ก็ชื่อว่าระงับได้ด้วย สัมมุขาวินัยที่พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัย และพร้อมหน้าบุคคล หากภิกษุผู้เข้าร่วมวินิจฉัยขอหรือฟื้นอธิกรณ์ขึ้นมาอีก ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้น

อย่างไรก็ตาม ถ้าภิกษุผู้เป็นคณะวินิจฉัยยังไม่สามารถระงับอธิกรณ์นั้นได้ด้วย อุพพาทิกวิธี ภิกษุทั้งหลายพึงมอบอธิกรณ์นั้นแก่สงฆ์ว่า “ท่านผู้เจริญ พวกข้าพเจ้า ไม่สามารถระงับอธิกรณ์นี้ด้วยอุพพาทิกวิธี ขอสงฆ์นั้นแหละจงระงับอธิกรณ์นี้” เมื่อเป็นเช่นนี้สงฆ์จึงต้องนำวิธีระงับอธิกรณ์ที่ชื่อว่า **เยภุยยสิกา** มาช่วยเสริมในการระงับอธิกรณ์นี้ โดยสงฆ์จะแต่งตั้งภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการให้เป็นผู้จับสลาก คือ :-

๑. ไม่ลำเอียงเพราะชอบ
๒. ไม่ลำเอียงเพราะชัง
๓. ไม่ลำเอียงเพราะหลง
๔. ไม่ลำเอียงเพราะกลัว
๕. พึงรู้จักสลากที่จับแล้วและยังมิได้จับ

ต่อจากนั้นสงฆ์พึงขอให้ภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวยอมรับที่จะเป็นผู้จับสลาก แล้วภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นผู้จับสลาก นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นผู้จับสลาก ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นผู้จับสลาก ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชื่อนี้ให้เป็นผู้จับสลากแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

ต่อจากนั้นภิกษุที่ได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์แล้วพึงทำการจับสลาก และเมื่อพวกภิกษุธรรมวาทีมากกว่ากล่าวอย่างใดก็พึงระงับอธิกรณ์ตามนั้น อธิกรณ์นี้ชื่อว่าระงับด้วยสัมมุขาวินัยและเยภยยลิกา โดยการระงับอธิกรณ์ด้วยสัมมุขาวินัยนั้นมีความพร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัย และพร้อมหน้าบุคคล ส่วนเยภยยลิกานั้นก็มีความพร้อมด้วยกิริยา ความกระทำ ความเข้าไป ความเข้าไปเฉพาะ ความรับรอง และความไม่คัดค้านในเยภยยลิกานั้น

ถ้าอธิกรณ์ระงับด้วยสัมมุขาวินัยและเยภยยลิกาดังกล่าวนี้แล้ว หากภิกษุผู้เข้าร่วมวินิจฉัยหรือจับสลากขอหรือฟื้นฟูอธิกรณ์ขึ้นมาอีกก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้นหรือหากภิกษุผู้มอบฉันทะติเตียนการวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่ติเตียน

อนึ่งการระงับอธิกรณ์ด้วยเยภยยลิกาซึ่งสงฆ์แต่งตั้งภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๕ ประการให้เป็นผู้จับสลากนั้น พระพุทธเจ้าทรงกำหนดการจับสลากไว้ ๓ วิธี คือ :-

๑. การจับสลากโดยปกปิด ภิกษุที่ดำเนินการจับสลากพึงทำสลากให้มีสีและไม่มีสี ต่อจากนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้ที่จะจับสลากทีละรูป ๆ แล้วแนะนำอย่างนี้ว่า “นี้สลากของผู้กล่าวอย่างนี้ นี้สลากของผู้กล่าวอย่างนี้ ท่านจงจับสลากที่ชอบใจ”

เมื่อภิกษุนั้นจับสลากแล้ว พึงแนะนำว่า “ท่านอย่าเปิดเผยสลากนี้แก่ใคร ๆ” ถ้ารู้ว่าธรรมวาทีมากกว่า พึงบอกว่า “สลากจับไม่ดี” แล้วให้จับใหม่ แต่ถ้ารู้ว่าธรรมวาทีมากกว่า พึงประกาศว่า “สลากจับดีแล้ว” นี่คือนิธีจับสลากโดยปกปิด

๒. การจับสลากโดยกระซิบบอก ภิกษุที่ดำเนินการจับสลากพึงกระซิบบอกที่ใกล้หูของภิกษุที่จะจับสลากทีละรูป ๆ ว่า “นี้สลากของผู้กล่าวอย่างนี้ นี้สลากของผู้กล่าวอย่างนี้ ท่านจงจับสลากที่ชอบใจ”

เมื่อภิกษุนั้นจับสลากแล้ว พึงแนะนำว่า “ท่านอย่าบอกแก่ใคร ๆ” ถ้ารู้ว่าธรรมวาทีมากกว่า พึงบอกว่า “สลากจับไม่ดี” แล้วให้จับใหม่ แต่ถ้ารู้ว่าธรรมวาทีมากกว่า พึงประกาศว่า “สลากจับดีแล้ว” นี่คือนิธีจับสลากโดยกระซิบบอก

๓. การจับสลากโดยเปิดเผย ถ้ารู้ว่าธรรมวาทีมากกว่าพึงให้จับสลากโดยเปิดเผยและแจ่มแจ้ง นี่คือนิธีจับสลากโดยเปิดเผย

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า วิวาทาธิกรณซึ่งเป็นเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายวิวาทกันในเรื่องของพระธรรมวินัยนั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ระงับด้วยสัมมุขาวินัยและเยภยยลิกา โดยเบื้องต้นสามารถระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยเพียงอย่างเดียว หรืออาจนำอุพพาหิการวิธียและเยภยยลิกามาช่วยระงับเสริมสัมมุขาวินัยตามควรแก่กรณีก็ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อให้การระงับวิวาทาธิกรณยุติลงได้โดยชอบด้วยพระธรรมวินัย ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๒. การระงับอนุวาทาธิกรณ

อนุวาทาธิกรณ คือการโจทหรือกล่าวหาฟ้องร้องกันด้วยสี่ลวิบัติ อาจารย์วิบัติ ทิฏฐวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ ซึ่งถือเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องเกิดขึ้นแก่ภิกษุบุคคลที่อยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลสืบต่อกันมา อาจแตกต่างกันบ้างก็คือ บางครั้งอาจโจทหรือกล่าวหาฟ้องร้องกันด้วยสี่ลวิบัติ หรืออาจารย์วิบัติ หรือทิฏฐวิบัติ หรืออาชีวิวิบัติ เท่านั้น

เมื่ออนุวาทาธิกรณเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ระงับด้วยสัมมุขาวินัย สติวินัย อมูพหวินัย และตัสสปาปิยลิกา แต่บางครั้งอนุวาทาธิกรณสามารถระงับด้วยสัมมุขาวินัยและสติวินัยเพียง ๒ อย่างนี้ก็ได้อีก

การระงับอนุวาทาธิกรณด้วยสัมมุขาวินัย จะต้องดำเนินการพร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัย และพร้อมหน้าบุคคล เมื่อภิกษุผู้โจทหรือกล่าวหาฟ้องร้องยอมรับว่า ได้ใส่ความภิกษุอื่นด้วยสี่ลวิบัติเป็นต้นโดยไม่มีมูลความจริง ก็จะต้องนำสติวินัยซึ่งมีองค์ประกอบด้วยกิริยาที่กระทำ ความกระทำ ความเข้าไป ความเข้าไปเฉพาะ ความรับรอง และความไม่คัดค้านการนำสติวินัยเข้ามาเสริมการระงับอธิกรณดังกล่าวนี้ เพื่อเป็นการยืนยันว่าภิกษุนั้นมีสติสมบูรณ์ต่อไป

วิธีขอสติวินัย

พระพุทธเจ้าทรงแนะนำวิธีปฏิบัติในการนำสติวินัยมาระงับอนุวาทาธิกรณควบคู่กับสัมมุขาวินัยไว้ว่า เบื้องต้นพึงให้ภิกษุผู้ถูกโจทหรือถูกกล่าวหาฟ้องร้องโดยปราศจากมูลความจริงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก้พระราชาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายใส่ความข้าพเจ้าด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้านั้นถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้วขอสติวินัยกับสงฆ์”

พึงขอแม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

กรรมวาจาให้สติวินัย

เมื่อภิกษุผู้ถูกโจทหรือถูกกล่าวหาฟ้องร้องด้วยสีลวิบัติโดยปราศจากมูลความจริง กล่าวคำขอสติวินัยกับสงฆ์ ๓ ครั้ง ดังกล่าวแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจุดตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุทั้งหลายใส่ความภิกษุชื่อนี้ด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล เธอถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้วขอสติวินัยกับสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้วพึงให้สติวินัยแก่ภิกษุชื่อนี้ ผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุทั้งหลายใส่ความภิกษุชื่อนี้ด้วยสีลวิบัติที่ไม่มีมูล เธอถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้วขอสติวินัยกับสงฆ์ สงฆ์ให้สติวินัยแก่ภิกษุชื่อนี้ผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้สติวินัยแก่ภิกษุชื่อนี้ ผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

สงฆ์ให้สติวินัยแก่ภิกษุชื่อนี้ผู้ถึงความไพบูลย์แห่งสติแล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

ถ้าอนุวาทาธิกรณ์สามารถระงับได้ในลักษณะดังกล่าวนี้ อธิกรณ์นี้ก็ชื่อว่าระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยและสติวินัย หากภิกษุผู้เข้าร่วมวินิจฉัยขอหรือพินอธิกรณ์นั้นขึ้นมาอีก ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้น หรือหากภิกษุผู้มอบฉันทะติเตียนการวินิจฉัย อธิกรณ์นั้นก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่ติเตียน

แต่บางครั้งอนุวาทาธิกรณ์สามารถระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยและอมุพหวินัย การนำอมุพหวินัยมาเสริมการระงับอนุวาทาธิกรณ์ในลักษณะเช่นนี้ เน้นเฉพาะในกรณีที่ภิกษุผู้ถูกโจทหรือถูกกล่าวหาฟ้องร้องได้ประพฤติดะเมิดสิกขาบทต่าง ๆ ในขณะที่เป็นบ้ำหรือวิกลจริตเท่านั้น ส่วนวิธีปฏิบัติในการระงับอธิกรณ์นี้ด้วยอมุพหวินัยนั้นพึงเทียบเคียงกับนัยที่ได้กล่าวไว้แล้ว

ถ้าอนุวาทาธิกรณ์สามารถระงับได้ในลักษณะดังกล่าวนี้ อธิกรณ์นี้ก็ถือว่าระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยและอมุพหวินัยหากภิกษุผู้เข้าร่วมวินิจจยหรือพ้นอธิกรณ์นั้นขึ้นมาอีกก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้น หรือหากภิกษุผู้มอบฉันทะติเตียนการวินิจจยอธิกรณ์นั้นก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่ติเตียน

นอกจากนี้อนุวาทาธิกรณ์ยังสามารถระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยและตัสสปาปิยสิกขา การนำตัสสปาปิยสิกขามาเสริมการระงับอนุวาทาธิกรณ์ในลักษณะเช่นนี้ เน้นเฉพาะในกรณีที่ภิกษุผู้ถูกโจทหรือถูกกล่าวหาฟ้องร้อง พุดให้การกลับไปกลับมา ให้การปฏิเสธแล้วรับสารภาพ หรือรับสารภาพแล้วปฏิเสธ ชอบยกเรื่องหนึ่งมาพุดกลบเคลื่อนอีกเรื่องหนึ่ง ถือว่าเป็นการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ ส่วนวิธีปฏิบัติในการระงับอธิกรณ์นี้ด้วยตัสสปาปิยสิกขานั้นพึงเทียบเคียงกับนัยที่ได้กล่าวไว้แล้ว

ถ้าอนุวาทาธิกรณ์สามารถระงับได้ในลักษณะดังกล่าวนี้ อธิกรณ์นี้ก็ถือว่าระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยและตัสสปาปิยสิกขา หากภิกษุผู้เข้าร่วมวินิจจยหรือพ้นอธิกรณ์นั้นขึ้นมาอีก ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้น หรือหากภิกษุผู้มอบฉันทะติเตียนการวินิจจยอธิกรณ์นั้น ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่ติเตียน

๓. การระงับอาปิตตาธิกรณ์

อาปิตตาธิกรณ์ คือการโจทหรือกล่าวหาฟ้องร้องกันในเรื่องอาบัติ ๕ กองบ้าง อาบัติ ๗ กองบ้าง โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับลหุกาบัติซึ่งเป็นอาบัติที่สามารถแสดงคืนได้ เมื่ออาปิตตาธิกรณ์เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ระงับด้วยสัมมุขาวินัย ปฏิญญาตกรณะ และติณวัตถการกะ แต่บางครั้งอาปิตตาธิกรณ์สามารถระงับด้วยสัมมุขาวินัยและปฏิญญาตกรณะเพียง ๒ อย่างนี้ก็ไ้

การระงับอาบัติตาทิกรณด้วยสัมมุขาวินัย จะต้องดำเนินการพร้อมหน้าสงฆ์ พร้อมหน้าธรรม พร้อมหน้าวินัย และพร้อมหน้าบุคคล(ผู้แสดงกับผู้รับแสดงทั้งสอง อยู่พร้อมหน้ากัน) ดังที่กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น ส่วนการนำปฏิกุญญาตกรณะมาเสริม การระงับอิกรณนั้นพึงดำเนินการดังนี้

ในเบื้องต้นพึงดำเนินการให้ภิกษุผู้ต้องลหุกาบัติเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ห่ม อดตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า “ท่าน ผมต้องอาบัติชื่อนี้ ผมขอแสดงคืนอาบัตินั้น”

ภิกษุผู้รับฟังถามว่า “ท่านเห็นหรือ”

ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า “ขอรับ ผมเห็น”

ภิกษุผู้รับฟังกล่าวว่า “ท่านพึงสำรวจต่อไป”

ถ้าอาบัติตาทิกรณสามารถระงับได้ในลักษณะดังกล่าวนี้ อิกรณนี้ก็ชื่อว่าระงับ ได้ด้วยสัมมุขาวินัยและปฏิกุญญาตกรณะ หากภิกษุผู้รับแสดงอาบัติหรือพินอิกรณ นั้นขึ้นมาอีก ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อพิน

แต่ถ้าอาบัติตาทิกรณไม่สามารถระงับได้ในขั้นนี้ ภิกษุผู้ถูกใจหรือถูกกล่าวหา พ้องร้องก็พึงเข้าไปหาภิกษุมารูปด้วยกัน ห่มอดตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้า ภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ ผมต้องอาบัติชื่อนี้ ผมขอแสดงคืนอาบัตินั้น”

ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้ภิกษุพวกนั้นทราบด้วยญัตติกรรมว่า “ขอท่านทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้รูปนี้ ระลึก เปิดเผย ทำให้ตื่น แสดงอาบัติ ถ้าท่านทั้งหลายพร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าขอรับอาบัติของภิกษุชื่อนี้” แล้วพึงถามว่า “ท่านเห็นหรือ”

ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า “ขอรับ ผมเห็น”

ภิกษุผู้รับฟังกล่าวว่า “ท่านพึงสำรวจต่อไป”

ถ้าอาบัติตาธิกรณ์สามารถระงับได้ในลักษณะดังกล่าวนี้ อธิกรณ์นี้ก็ชื่อว่าระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยและปฏินญาตกรณ์ หากภิกษุผู้รับแสดงอาบัติหรือพินอธิกรณ์นั้นขึ้นมาอีก ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้น

แต่ถ้าหากอาบัติตาธิกรณ์ยังไม่สามารถระงับได้ในขั้นนี้ ภิกษุผู้ถูกโจทหรือถูกกล่าวหาฟ้องร้องพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุผู้แก่พรรษาทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมต้องอาบัติชื่อนี้ กระผมขอแสดงคืนอาบัตินั้น”

ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้รูปนี้ ระลึก เปิดเผย ทำให้ตื่น แสดงอาบัติ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าขอรับอาบัติของภิกษุชื่อนี้” แล้วพึงถามว่า “ท่านเห็นหรือ”

ภิกษุผู้แสดงพึงกล่าวว่า “ขอรับ กระผมเห็น”

ภิกษุผู้รับพึงกล่าวว่า “ท่านพึงสำรวมต่อไป”

เมื่ออาบัติตาธิกรณ์สามารถระงับได้ในลักษณะดังกล่าวนี้ อธิกรณ์นี้ก็ชื่อว่าระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยและปฏินญาตกรณ์ หากภิกษุผู้รับแสดงอาบัติหรือพินอธิกรณ์นั้นขึ้นมาอีก ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้น หรือหากภิกษุผู้มอบฉันทะติเตียนการวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่ติเตียน

แต่บางครั้งอาบัติตาธิกรณ์สามารถระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยและติณวัตถการกะเพียง ๒ อย่างนี้ก็มี การระงับอาบัติตาธิกรณ์ด้วยติณวัตถการกะนั้นจะระงับได้เฉพาะลหุกาบัติเท่านั้น แต่ไม่สามารถระงับอาบัติที่มีโทษหยาบคืออาบัติปาราชิกและอาบัติสังฆาทิเสส และอาบัติที่เนื่องด้วยคฤหัสถ์คืออาบัติที่ต้องเพราะด่าหรือชู้คฤหัสถ์ และอาบัติเพราะรับคำของคฤหัสถ์แล้วไม่ทำตาม ส่วนวิธีปฏิบัติในการระงับอาบัติตาธิกรณ์ด้วยติณวัตถการกะนั้นพึงเทียบเคียงกับนัยที่ได้กล่าวไว้แล้ว

ถ้าอาบัติตาธิกรณ์สามารถระงับได้ในลักษณะดังกล่าวนี้ อธิกรณ์นี้ก็ชื่อว่าระงับได้ด้วยสัมมุขาวินัยและติณวัตถการกะ หากภิกษุผู้รับแสดงอาบัติหรือพินอธิกรณ์นั้นขึ้นมาอีก ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่รื้อฟื้น หรือหากภิกษุผู้มอบฉันทะติเตียนการวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ในฐานะที่ติเตียน

๔. การระงับกิจจาธิกรณ์

กิจจาธิกรณ์ คือเรื่องที่เป็นหน้าที่หรือกิจธุระที่สงฆ์ต้องดำเนินการหรือจัดทำในสังฆกรรม ๔ ประเภท กล่าวคือ อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม และญัตติจตุตถกรรม

เมื่อกิจจาธิกรณ์เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ระงับหรือจัดทำด้วยสัมมุขาวินัยเพียงอย่างเดียว โดยต้องจัดทำอย่างเปิดเผยด้วยความพร้อมเพรียงของสงฆ์ และถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยดังที่สังฆกรรมแต่ละประเภทกำหนดไว้ หากมีเช่นนั้น สังฆกรรมที่จัดทำแล้วก็จะไม่เป็นอันทำกล่าวคือเป็นโมฆะนั่นเอง

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การระงับอธิกรณ์ทั้ง ๔ ประเภทนั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้วิธีระงับอธิกรณ์แตกต่างกันไป กล่าวคือ :-

๑. วิวาทาธิกรณ์ ระงับด้วยสัมมุขาวินัยและเยภยยลิกา
๒. อนุวาทาธิกรณ์ ระงับด้วยสัมมุขาวินัย สติวินัย อมูหหวินัย และตัสสปาปิยลิกา
๓. อาปัตตาทิกรณ์ ระงับด้วยสัมมุขาวินัย ปฏิญญาตถกรรมและติณวัตถการกะ
๔. กิจจาธิกรณ์ ระงับด้วยสัมมุขาวินัยเพียงอย่างเดียว

ประเด็นที่ควรสังเกตก็คือว่า การระงับอธิกรณ์ทั้ง ๔ ประเภทดังกล่าวนี้ จะต้องใช้สัมมุขาวินัยเป็นหลักอยู่ทุกเรื่อง ทั้งนี้เพราะพระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์ที่จะให้การระงับอธิกรณ์ทุกประเภทดำเนินไปอย่างเปิดเผยและโปร่งใสต่อหน้าสงฆ์ ต่อหน้าพระธรรมวินัย และต่อหน้าบุคคล ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ดังนั้น เนื้อหาสาระของบทที่ ๔ ซึ่งว่าด้วยคัมภีร์จุฬวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ อันประกอบด้วยกัมมขันธกะ ปาริวาสิกขันธกะ สมุจจยขันธกะ และสมถขันธกะ ซึ่งแต่ละขันธกะมีเนื้อหาสาระยาวมาก แต่ที่นำเสนอมาโดยลำดับนี้เป็นเพียงการนำเนื้อหาสาระที่สำคัญตามที่กำหนดไว้มาศึกษาเท่านั้น สมควรที่ผู้เฝ้าศึกษาจะได้ศึกษาเนื้อหาสาระโดยละเอียดจากคัมภีร์จุฬวรรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๖ เพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อไป

บทที่ ๕

จุฬารรค ภาค ๒

คัมภีร์จุฬารรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๗ เป็นคัมภีร์ประมวลสิกขาบท หรือเรื่องที่มาออกพระปาติโมกข์เช่นเดียวกับคัมภีร์มหาวรรค ภาค ๑ มหาวรรค ภาค ๒ และจุฬารรค ภาค ๑ หรือพระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔-๖ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒-๔

สำหรับคัมภีร์จุฬารรค ภาค ๒ แบ่งออกเป็น ๘ ชั้นธกะ คือ ขุททกวัตถุ-ชั้นธกะ เสนาสนชั้นธกะ สังฆเภทชั้นธกะ วัตตชั้นธกะ ปาติโมกข์ฐปนชั้นธกะ ภิกขุณีชั้นธกะ ปัญจสตติกชั้นธกะ และสัตตสตติกชั้นธกะ แต่ละชั้นธกะมีเนื้อหาว่าด้วยระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่ภิกษุและภิกษุณีควรศึกษาปฏิบัติตลอดจนการทำสังคายนาครั้งที่ ๑-๒ เพื่อตรวจสอบและรวบรวมพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้ให้ดำรงอยู่สืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบัน

ขุททกวัตถุชั้นธกะ

ขุททกวัตถุชั้นธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยระเบียบปฏิบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในชั้นธกะนี้จำนวน ๗๘ เรื่อง โดยส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติของภิกษุณัพพัคคีย์ เช่น ภิกษุณัพพัคคีย์สร้างน้ำโดยไม่สมควร ใช้เครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ไข่มยมยาว ใช้แปรงหวีผม ดุมหรรสพ แต่งหมวด สะสมเครื่องโลหะและสัมฤทธิ์เป็นต้น นอกจากนี้ยังประมวลเรื่องควาบาตรและหงายบาตร ทรงห้ามสอนวิชาโลกายัต และดิรัจฉานวิชาเป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในชั้นธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๗ ประเด็น คือ :-

๑. การสร้างน้ำ
๒. การสวดลากเสียงและสวดสรภัญญะ
๓. การสวดขันธปริตรแผ่เมตตา
๔. ไม้สะดึง
๕. ควาบาตรและหงายบาตร

๖. วิชาโลกายัตและดิรัจฉานวิชา

๗. ทรงห้ามฉันทกระเทียม

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่สะประเด็นดังกล่าวนี้ แม้จะเป็นระเบียบปฏิบัติเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งมีทั้งส่วนที่ทรงห้ามและทรงอนุญาต แต่ก็เป็นเรื่องที่ควรสำเหนียกศึกษาปฏิบัติเพื่อความดีงามแห่งตน โดยเฉพาะเรื่องการคว่ำบาตรและหยายบาตร ซึ่งถือว่าเป็นมาตรการลงโทษที่รุนแรงมาก ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้เป็นเครื่องมือสำหรับลงโทษแก่คฤหัสถ์ผู้ชวนชวยเพื่อเบียดเบียนหรือทำลายภิกษุสงฆ์ด้วยเรื่องอันไม่เป็นจริง

๑. การสงฆ์น้ำ

การสงฆ์น้ำ มีทั้งส่วนที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามเพราะเป็นการสงฆ์น้ำหรืออาบน้ำเหมือนพวกนักมวยปล้ำบ้าง เหมือนลูกหลานของชาวบ้านบ้าง เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคมกามบ้าง และส่วนที่ทรงอนุญาตนั้นพระองค์จะทรงคำนึงถึงความจำเป็นเท่านั้น จึงจะทรงอนุญาตผ่อนผันให้ กล่าวคือ :-

๑. ข้อห้ามเกี่ยวกับการสงฆ์น้ำ ภิกษุที่เป็นต้นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงห้ามการสงฆ์น้ำที่ไม่เหมาะสม คือพระเมตติยะและพระภุมมชกะ ซึ่งเป็นพวกภิกษุฉัพพัคคีย์^๑ กล่าวคือในขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธนั้น พระองค์ทรงทราบเรื่องที่พวกชาวบ้านพากันพูดตำหนิ ประณาม โพนทะนาการสงฆ์น้ำที่ไม่เหมาะสมของภิกษุทั้งสองรูปนี้ เช่น :-

ในขณะที่กำลังสงฆ์น้ำก็ทำการขัดสีกาย คือเอาขา แขน ออกและหลังถูกับต้นไม้บ้าง ขัดสีกายกับเสาบ้าง ขัดสีกายกับฝาบ้าง ขัดสีกายกับแผ่นกระดานเรียบที่เขาสะกิดเป็นรอยคล้ายกับกระดานหมากรุกบ้าง เป็นต้น พวกชาวบ้านที่มาพบเห็นแล้วต่างพากันพูดตำหนิ ประณาม และโพนทะนาว่า “สมณะเชื้อสายศากยบุตรสงฆ์น้ำขัดสีกายเหมือนพวกนักมวยปล้ำบ้าง เหมือนพวกลูกหลานของชาวบ้านบ้าง เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคมกามบ้าง”

^๑ดูเชิงอรรถในหน้า ๘๘

เมื่อพระองค์ทรงทราบเช่นนี้ จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ พร้อมทั้งทรงเรียกพระเมตติยกับพระภุมมชกะมาสอบถามในท่ามกลางสงฆ์ ซึ่งภิกษุทั้งสองรูปนี้ก็กราบทูลยอมรับว่าได้กระทำเช่นนั้นจริง จากนั้นพระองค์ทรงดำหนิการกระทำของภิกษุทั้งสองรูปนี้โดยอเนกประการ แล้วตรัสขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อจะสร่งน้ำ ไม่พึงขัดสีกายกับต้นไม้ ขัดสีกายกับเสา ขัดสีกายกับฝาเป็นต้น รูปใดขัดสีต้องอาบัติทุกกฏ”

๒. ข้ออนุญาตเกี่ยวกับการสร่งน้ำ ภายหลังจากที่ทรงห้ามการสร่งน้ำที่ไม่เหมาะสมดังกล่าวแล้ว ต่อมาภิกษุบางรูปเป็นโรคหิดบ้าง ษราทุพพลภาพบ้าง มีความจำเป็นด้านอื่นบ้าง ประสบปัญหาหลายอย่างในเวลาสร่งน้ำ กล่าวคือ :-

ภิกษุรูปหนึ่ง เป็นโรคหิด จำเป็นต้องใช้ไม้บังเวียนจักเป็นพื้นมังกรฤดูในเวลาสร่งน้ำ เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตไม้บังเวียนจักเป็นพื้นมังกรแก่ภิกษุผู้เป็นไข้”

ภิกษุรูปหนึ่งษราทุพพลภาพ ไม่สามารถอุกกายตนเองในเวลาสร่งน้ำได้ เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเกลียวผ้า(ฤดูในเวลาสร่งน้ำได้)”

ในขณะที่ภิกษุอีกรูปหนึ่ง แม้จะไม่อาพาธหรือษราทุพพลภาพ แต่เกรงว่าจะขัดกับข้อห้ามเกี่ยวกับการสร่งน้ำ ท่านจึงใช้ฝ่ามืออุกหลังในเวลาสร่งน้ำ เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้มืออุกหลัง(ในเวลาสร่งน้ำ)”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า แม้เรื่องเพียงเล็กน้อยที่ภิกษุประพฤดิหรือทำลงไป แล้วดูไม่เหมาะสมแก่สมณภาวะ และชาวบ้านก็ดำหนิได้เถยน พระพุทเจ้าก็จะทรงรับสั่งห้ามมิให้ภิกษุประพฤดิ ตรงกันข้ามหากทรงเห็นว่า มีความจำเป็นอย่างแท้จริง พระองค์ก็จะทรงอนุญาตให้ภิกษุประพฤดิได้ ดังข้ออนุญาตในเรื่องการสร่งน้ำเป็นต้น

๒. การสวดลากเสียงและสวดสรภัญญะ

การสวดมนต์ของภิกษุตามปกตินิยมสวดกัน ๒ อย่าง คือ สวดแบบสังโยค กับสวดแบบสรภัญญะ ซึ่งทั้งสองอย่างนี้จะมีลักษณะสวดแตกต่างกัน คือ :-

๑. สวดแบบสังโยค คือการสวดติดต่อกันไปโดยเน้นเสียงหนักที่พยัญชนะ ที่มีตัวสะกด

๒. สวดแบบสรภัญญะ คือการสวดทำนองเล่นเสียง ส่วนมากจะสวดเป็น ทำนองกับคำที่เป็นฉันทหรือคาถา

พวกภิกษุฉัพพัคคีย์พากันสวดธรรม(มนต์)ลากเสียงยาวคล้ายกับการขับร้อง เพลงของฆราวาส ชาวบ้านที่ได้ยินเสียงสวดธรรมเช่นนี้ของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ จึงพากันพูดตำหนิ ประณาม และโพนทะนาต่าง ๆ นานา

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบความจริงจากคำกราบทูลยืนยันของภิกษุทั้งหลายแล้ว จึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สวดธรรมด้วยเสียงขบยาวมีโทษ ๕ ประการ คือ :-

๑. แม้นตนเองก็กำหนดในเสียงนั้น
๒. แม้ผู้อื่นก็กำหนดในเสียงนั้น
๓. แม้คบหาดีทั้งหลายก็ตำหนิ
๔. เมื่อภิกษุพอใจการทำเสียง ความเสื่อมแห่งสมาธิย่อมมี
๕. ภิกษุรุ่นหลังจะพากันตามอย่าง

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงสวดธรรมด้วยเสียงขบยาว รูปใดสวดต้องอาบัติทุกกฏ”

ต่อมาภิกษุทั้งหลายไม่กล้าสวดธรรมแบบสรภัญญะ เพราะเกรงจะเป็นการสวด ธรรมคล้ายเสียงเพลงขบยาว ซึ่งจะเป็นเหตุให้ต้องอาบัติทุกกฏได้ เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการ สวดเป็นทำนองสรภัญญะ”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การสวดธรรม(มนต์)ของภิกษุจะต้องสวดให้พอดี อย่าสวดลากเสียงยาวเกินไปเพราะจะทำให้เสียงสวดไปเหมือนกับการขับร้องเพลง ของฆราวาส ซึ่งการสวดแบบนี้นอกจากจะมีโทษ ๕ ประการแล้วยังต้องอาบัติ ทุกกฏอีกด้วย หรือแม้การสวดทำนองแบบสรภัญญะก็ต้องสวดให้เป็นทำนองพอดี พองามเหมือนกัน

๓. การสวดชั้นปริตรแผ่นเมตตา

ชั้นปริตร คือบทสวดมนต์ที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมอยู่ตามป่าสวดมนต์แผ่นเมตตาให้แก่สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้เข้าใจว่า การมาพักอาศัยปฏิบัติธรรม ณ ที่นี้ มิได้มุ่งมาเพื่อเบียดเบียนที่พักอาศัยของกันและกัน มิได้มุ่งมาทำร้ายกัน ขอให้เราทั้งหลายจงมีความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน

ส่วนสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้ภิกษุสวดชั้นปริตรแผ่นเมตตานี้ก็เพราะว่า ในสมัยนั้นภิกษุยังพักอาศัยอยู่ตามป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกภูเขา เป็นต้น ต่อมาภิกษุรูปหนึ่งถูกงูกัดถึงแก่ภรรณภาพ เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงรับสั่งว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนั้นคงจะไม่ได้แผ่นเมตตาจิตให้ตระกูลพญางู ๔ ตระกูล เพราะถ้าภิกษุรูปนั้นแผ่นเมตตาจิตให้ตระกูลพญางู ๔ ตระกูลนี้แล้ว ภิกษุรูปนั้นก็จะไม่ถูกงูกัดถึงแก่ภรรณภาพ ตระกูลพญางู ๔ ตระกูล คือ :-

๑. ตระกูลพญางูชื่อวิรูปักษ์
๒. ตระกูลพญางูชื่อเอราปละ
๓. ตระกูลพญางูชื่อฉัพพยาบุตร
๔. ตระกูลพญางูชื่อกัณหาโคตมกะ

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนั้นคงจะไม่ได้แผ่นเมตตาจิตให้ตระกูลพญางู ๔ ตระกูลนี้ เพราะถ้าภิกษุรูปนั้นแผ่นเมตตาจิตให้ตระกูลพญางู ๔ ตระกูลนี้แล้ว ภิกษุรูปนั้นก็จะไม่ถูกงูกัดถึงแก่ภรรณภาพ

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุแผ่นเมตตาจิตให้ตระกูลพญางู ๔ ตระกูลนี้ เพื่อคุ้มครองตน เพื่อรักษาตน เพื่อป้องกันตน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพึงแผ่นเมตตาจิตอย่างนี้ :-

เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญางูวิรูปักษ์
เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญางูเอราปละ
เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญางูฉัพพยาบุตร
เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญางูกัณหาโคตมกะ

เราขอมีเมตตาต่อเหล่าสัตว์ที่ไม่มีเท้า
 เราขอมีเมตตาต่อเหล่าสัตว์สองเท้า
 เราขอมีเมตตาต่อเหล่าสัตว์สี่เท้า
 เราขอมีเมตตาต่อเหล่าสัตว์หลายเท้า

สัตว์ไม่มีเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
 สัตว์สองเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
 สัตว์สี่เท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
 สัตว์หลายเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา

ขอสรรพสัตว์ที่มีลมหายใจ
 ขอสรรพสัตว์ที่ยังมีชีวิตทั้งมวล
 จงประสบกับความเจริญ
 ความเลวร้ายอย่าได้มาแผ้วพานสัตว์ใด ๆ เลย

พระพุทธเจ้ามีพระคุณหาประมาณมิได้ พระธรรมมีพระคุณหาประมาณมิได้
 พระสงฆ์มีพระคุณหาประมาณมิได้ สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย คือ งู แมงป่อง ตะขาบ
 แมงมุม ตั๊กแตน หนู มีคุณพอประมาณ

เราทำการรักษาแล้ว ทำการป้องกันแล้ว ขอหมู่มนุษย์ผู้มีชีวิตจงหลีกเลี่ยงไป เรานั้น
 ขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๗ พระองค์^๑

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุที่เดินทางไปพักอาศัยปฏิบัติธรรมอยู่ในป่า ไม่
 ว่าจะเป็นระยะเวลาอันสั้นหรือยาวก็ตาม สรรพสัตว์มีชีวิตทุกหมู่เหล่าย่อมได้รับความ
 ลำบากเดือดร้อนมากบ้างน้อยบ้าง เพราะเราไปพักอาศัยอยู่ ณ สถานที่ที่พวกเขาเคย
 อาศัยหลับนอนหรือหาอยู่หากินเป็นต้น ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งให้ภิกษุที่
 เข้าไปพักอาศัยปฏิบัติธรรมอยู่ตามป่าสวด**ขันธปริตร** เพื่อแผ่เมตตาจิตให้แก่สรรพ
 สัตว์ทุกหมู่เหล่าเข้าใจ และมีความเมตตาปรารถนาดีต่อกัน แล้วจะได้ไม่มา
 เบียดเบียนภิกษุนั้น ๆ ให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน จนอาจทำให้ความตั้งใจ
 เพื่อปฏิบัติธรรมเสียไปได้

^๑ วิ.จุ. (แปล) ๗/๒๕๑/๑๔-๑๖, อง.จตุกก. (แปล) ๒๑/๖๗/๑๑๐-๑๑๒, ขุ.ชา. (แปล) ๒๗/๑๐๕-
 ๑๐๖/๔๒

๔. ไม้สะดึง

ไม้สะดึง คือไม้ที่ทำเป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าสำหรับชิงผ้าที่จะเย็บเป็นจีวร ซึ่งในสมัยตอนต้นพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับคหบดีจีวร ภิกษุแต่ละรูปจะต้องแสวงหาผ้าจากที่ต่าง ๆ เช่นเศษผ้าตามกองขยะบ้าง เศษผ้าที่ชาวบ้านทิ้งแล้วบ้าง หรือผ้าจากซากศพบ้าง จากนั้นก็นำมาซักแล้วย้อมและเย็บเป็นผ้าไตรจีวรสำหรับนุ่งห่ม

การนำเศษผ้ามาเย็บเป็นไตรจีวร ไม่ว่าจะเป็นผ้าสบง จีวรหรือสังฆาฏิกก็ตาม จำเป็นจะต้องนำไม้มาทำเป็นกรอบสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้างและยาวเท่ากับความกว้างและยาวของผ้าสบง จีวรหรือสังฆาฏิกที่จะเย็บ กรอบไม้ดังกล่าวนี้เองเรียกว่าไม้สะดึง สำหรับส่วนที่เกี่ยวกับไม้สะดึงนั้น มีทั้งข้อที่ทรงอนุญาตและทรงห้าม คือ :-

๑. ข้ออนุญาตเกี่ยวกับไม้สะดึง พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเกี่ยวกับไม้สะดึงไว้หลายประการ เช่น :-

- ๑.๑ ทรงอนุญาตไม้สะดึง เชือกผูกไม้สะดึงให้ผู้กลงในที่นั้น ๆ เย็บจีวร เพื่อป้องกันมิให้มู่มจีวรเสียหาย
- ๑.๒ ทรงอนุญาตให้ใช้หญากรองไม้สะดึงเพื่อกันเปื้อน
- ๑.๓ ทรงอนุญาตไม้สะดึงเล็ก ไม่ประกบซี่สำหรับสอดเข้าระหว่างจีวร ๒ ชั้น เชือกรัดสะดึงในกับสะดึงนอก ด้ายผูกจีวรกับสะดึงใน ครั้นซึ่งแล้วจึงเย็บจีวร สำหรับใช้ในกรณีที่ไม้สะดึงไม่พอ
- ๑.๔ ทรงอนุญาตโรงสะดึง ปะรำสะดึง เพื่อป้องกันความหนาว ความร้อนและฝน
- ๑.๕ ทรงอนุญาตให้ตามขอบผ้าอนุวาดในเมื่อขอบไม้สะดึงชำรุด
- ๑.๖ ทรงอนุญาตให้ถมพื้นโรงสะดึง หรือปะรำสะดึงให้สูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม
- ๑.๗ ทรงอนุญาตให้ก่อคั่นกันดินที่ถม ๓ ชนิด คือ คั่นที่ทำด้วยอิฐ คั่นที่ทำด้วยศิลา หรือคั่นที่ทำด้วยไม้ เพื่อกันดินที่ถมพื้นโรงสะดึงหรือปะรำสะดึงมิให้พังทะลายลงมา

- ๑.๘ ทรงอนุญาตบันได ๓ ชนิด คือบันไดอิฐ บันไดศิลา หรือบันไดไม้ เพื่อใช้(พาด)ขึ้นโรงสวดหรือปราสาทที่ถ่มพื้นสูง
- ๑.๙ ทรงอนุญาตราวสำหรับยึดในเวลาขึ้นโรงสวด หรือปราสาทที่ถ่มพื้นสูง เพื่อป้องกันการพลัดตกลงมา เป็นต้น

๒. ข้อห้ามเกี่ยวกับไม้สวด พระพุทธเจ้าทรงห้ามส่วนที่เกี่ยวกับไม้สวดไว้หลายประการ เช่น :-

- ๒.๑ ทรงห้ามมิให้ขึงไม้สวดในที่ไม้เรียบ รูปใดขึงต้องอาบัติทุกกฏ เพื่อป้องกันมิให้ไม้สวดหัก
- ๒.๒ ทรงห้ามมิให้ภิกษุทำเปื้อนเหยียบไม้สวด รูปใดเหยียบต้องอาบัติทุกกฏ เพื่อป้องกันมิให้ไม้สวดเปื้อนเสียหาย
- ๒.๓ ทรงห้ามมิให้ภิกษุทำเปือกเหยียบไม้สวด รูปใดเหยียบต้องอาบัติทุกกฏ เพื่อป้องกันมิให้ไม้สวดเปือกและเสียหาย
- ๒.๔ ทรงห้ามมิให้ภิกษุสวมรองเท้าเหยียบไม้สวด รูปใดเหยียบต้องอาบัติทุกกฏ เพื่อป้องกันมิให้ไม้สวดเสียหาย
- ๒.๕ ทรงห้ามมิให้ใช้พลอกสวมนิ้วมือต่าง ๆ รูปใดใช้ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ใช้พลอกสวมนิ้วมือชนิดต่าง ๆ คือพลอกที่ทำด้วยทอง ทำด้วยเงิน เป็นต้น เป็นเหตุให้ชาวบ้านที่มาพบเห็นแล้วพากันพูดตำหนิ ประณาม และโพทนาต่าง ๆ นานา ฯลฯ^๑

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ไม้สวดมีความสำคัญต่อภิกษุในสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมาก เพราะภิกษุส่วนใหญ่จะช่วยกันเย็บผ้าสบง จีวรหรือสังฆาฏิใช้เอง ซึ่งการเย็บผ้างดังกล่าวนี้จำเป็นต้องใช้ไม้สวดเป็นกรอบซึ่งผ้าจึงจะสามารถเย็บได้ ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

^๑ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับข้ออนุญาตและข้อห้ามเกี่ยวกับไม้สวดใน วิ.จ. (แปล) ๗/๒๕๖-๒๕๗/๒๖-๓๐

๕. คำบาตรและหางบาตร

มาตรการที่จะใช้เป็นบทลงโทษ ถือเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องกำหนดให้มีขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับกำจัดหรือสกัดกั้นมิให้บุคคลที่ชอบทำความเสื่อมเสียแก่คนอื่น ไม่ว่าจะเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม ให้หมดโอกาสหรือเลิกละการทำ ความเสื่อมเสียอีกต่อไป

บาตร คือบริหารสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในจำนวนบริหาร ๘ อย่าง อันได้แก่บาตร สบง จีวร สังฆาฏิ มีดโกน เข็มเย็บผ้า ประคตเอว และเครื่องกรองน้ำ ที่กุลบุตรผู้มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ แล้วประสงค์จะขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา จะต้องเตรียมจัดหาไว้ให้พร้อม หากมิเช่นนั้นก็จะไม่ได้รับอนุญาตให้อุปสมบท ทั้งนี้เพราะเมื่ออุปสมบทแล้วจะต้องใช้บาตรเป็นภาชนะสำหรับรับอาหารในเวลาออกไปบิณฑบาต เสมอเหมือนกันโดยไม่มีข้อยกเว้นเป็นอย่างอื่น

คำบาตร

บาตรนอกจากจะมีความสำคัญดังกล่าวแล้ว ยังมีความหมายสำคัญที่สุดอีก อย่างหนึ่งตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ คือ ให้ภิกษุใช้เป็นมาตรการสำหรับสั่งสอนหรือสยบคฤหัสถ์บางคน ที่ชอบกล่าวหรือทำการบางอย่างให้ภิกษุได้รับความเสื่อมเสียโดยปราศจากความเป็นจริง มาตรการดังกล่าวนี้เรียกว่า**คำบาตร** โดยสงฆ์ทั้งหมดจะไม่คบค้าสมาคม ไม่รับกิจนิมนต์ ไม่รับไทยธรรมหรืออาหารบิณฑบาตจากคฤหัสถ์คนนั้นอีกต่อไป

ส่วนสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำการคว่ำบาตรนั้น เพราะทรงปรารภการกระทำของเจ้าวัชฌลิจฉวีแห่งแคว้นวัชชี ซึ่งรับอาสาจากพระเมตติยะและพระภุมมชกะให้กล่าวหาท่านพระทัฬหฬัลลบุตรว่า **เสพเมถุนธรรมกับภรรยาของตน** ทั้งนี้เพราะภิกษุทั้งสองรูปนี้คิดว่า ท่านพระทัฬหฬัลลบุตรพูดใส่ความตนให้คบดีชาวกรุงราชคฤห์คนหนึ่งฟังจนเป็นเหตุให้คบดีไม่ยอมถวายอาหารบิณฑบาต อันประณีตดังเช่นที่เคยถวายแก่ภิกษุรูปอื่น ๆ^๑ เมื่อเจ้าวัชฌลิจฉวีทราบเรื่องจึงรับ

^๑ วิ.มหา. (แปล) ๑/๓๘๓-๓๘๑/๔๑๕-๔๓๑

อาสาภิกษุทั้งสองรูปนั้นด้วยการเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งกราบทูลว่า “ท่านพระทัฬหฬัลลบุตรได้เสพเมถุนธรรมกับภรรยาของหม่อมฉัน”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์พร้อมทั้งเรียกท่านพระทัฬหฬัลลบุตรมาสอบถามในท่ามกลางสงฆ์ ซึ่งท่านพระทัฬหฬัลลบุตรก็ได้กราบทูลให้ทรงทราบตามความเป็นจริงว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตั้งแต่เกิดมา ข้าพระพุทธเจ้าไม่รู้จักการเสพเมถุนธรรมแม้ในความฝัน ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเมื่อตอนตื่นอยู่”

ภายหลังจากที่ทรงทราบความจริงเช่นนี้แล้ว พระองค์ทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้คว่ำบาตรแก่อุบาสกผู้กระทำความผิดด้วยอาการ ๘ อย่าง คือ :-

๑. ขวนขวายเพื่อไม่ใช่ลาภของภิกษุทั้งหลาย
๒. ขวนขวายเพื่อไม่ใช่ประโยชน์ของภิกษุทั้งหลาย
๓. ขวนขวายเพื่อความอยู่ไม่ได้แห่งภิกษุทั้งหลาย
๔. ด่าบริภาษภิกษุทั้งหลาย
๕. ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกกัน
๖. กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
๗. กล่าวติเตียนพระธรรม
๘. กล่าวติเตียนพระสงฆ์

ต่อจากนั้นจึงทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลายถ้าเช่นนั้นสงฆ์จงคว่ำบาตรเจ้าวัชฌลิจฉวี คือห้ามสมโภชกับสงฆ์” พร้อมทั้งทรงกำหนดขั้นตอนการคว่ำบาตรแก่เจ้าวัชฌลิจฉวี โดยให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เจ้าวัชฌลิจฉวี ใส่ความท่านพระทัฬหฬัลลบุตรด้วยสืลวิบัติที่ไม่มีมูล ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงคว่ำบาตรเจ้าวัชฌลิจฉวี ห้ามสมโภชกับสงฆ์ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เจ้าวัชฌลิจฉวีใส่ความท่านพระทัฬหฬัลลบุตรด้วยสืลวิบัติที่ไม่มีมูล สงฆ์คว่ำบาตรเจ้าวัชฌลิจฉวี ห้ามสมโภชกับสงฆ์ ท่านรูป

ใดเห็นด้วยกับการคว่ำบาตรเจ้าวัฑฒลิจฉวี ห้ามสมโภชกับสงฆ์ ท่านรูปนั้นฟังจึง
ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นฟังทักท้วง

สงฆ์คว่ำบาตรเจ้าวัฑฒลิจฉวี ห้ามสมโภชกับสงฆ์แล้ว สงฆ์เห็นด้วย
เพราะเหตุนี้จึงมี ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

ต่อมาท่านพระอานนที่ได้ไปแจ้งให้เจ้าวัฑฒลิจฉวีทราบ ว่า “เจ้าวัฑฒะ สงฆ์
คว่ำบาตรท่าน ห้ามสมโภชกับสงฆ์” และทันทีที่ทราบข่าวว่า “สงฆ์คว่ำบาตร
ห้ามสมโภชกับสงฆ์” เจ้าวัฑฒลิจฉวีเกิดความรู้สึกสะเทือนใจอย่างรุนแรงจนเป็นลม
สลบล้มลงตรงหน้าท่านพระอานนที่นั่นเอง

หงายบาตร

ภายหลังจากที่ชายาและโอรส ตลอดจนอำมาตย์และญาติสายโลหิตช่วยกัน
ปฐมพยาบาลจนเจ้าวัฑฒลิจฉวีรู้สึกตัวฟื้นขึ้นมาแล้ว ทุกคนต่างกล่าวปลอบใจเจ้า
วัฑฒลิจฉวีว่า “ท่านอย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญเลย พวกเราจะช่วยกันกราบทูล
ขอให้พระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ยกโทษให้ท่านเอง”

ต่อมาชายาและโอรสพร้อมด้วยอำมาตย์และญาติสายโลหิต ได้เดินทางไปเข้า
เฝ้าพระพุทธเจ้าภายในกรุงเวสาลี โดยเจ้าวัฑฒลิจฉวีได้ขบศิระลงแทบพระยุคล
บาทพร้อมทั้งกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้กระทำความผิด เพราะ
ความโง่เขลาเบาปัญญา ที่ได้ใส่ความท่านพระทัพพมัลลบุตรด้วยสลวิบัติที่ไม่มีมูล
ขอพระผู้มีพระภาคจงให้อภัยโทษแก่หม่อมฉันเพื่อความสำรวมต่อไปเถิด”

เมื่อทรงเห็นว่าเจ้าวัฑฒลิจฉวีรู้สึกตัวสำนึกผิดมากราบทูลขอภัยโทษเช่นนี้
พระองค์จึงตรัสว่า “การที่ท่านได้ทำความผิดเพราะความโง่เขลาเบาปัญญาที่ได้ใส่
ความท่านพระทัพพมัลลบุตรด้วยสลวิบัติที่ไม่มีมูล เพราะเหตุที่เห็นความผิดเป็น
ความผิดแล้วแก้ไขให้ถูกต้อง ซ่อนเร้นเร้น เพราะการที่บุคคลเห็นความผิดเป็นความ
ผิดแล้วแก้ไขให้ถูกต้องและสำรวมต่อไป นี่เป็นความเจริญในวินัยของพระอริยะ” จาก
นั้นจึงทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย สงฆ์พึงหงายบาตรแก่อุบาสกผู้
ประกอบด้วยอาการ ๘ อย่าง คือ :-

๓๒๐

๑. ไม่ชวนชวายเป็นเพื่อมิใช่ลาภของภิกษุทั้งหลาย
๒. ไม่ชวนชวายเป็นเพื่อมิใช่ประโยชน์ของภิกษุทั้งหลาย
๓. ไม่ชวนชวายเป็นเพื่ออยู่ไม่ได้แห่งภิกษุทั้งหลาย
๔. ไม่ด่าบริภาษภิกษุทั้งหลาย
๕. ไม่ยุยงภิกษุทั้งหลายให้แตกกัน
๖. ไม่กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า
๗. ไม่กล่าวติเตียนพระธรรม
๘. ไม่กล่าวติเตียนพระสงฆ์

ต่อจากนั้นพระองค์ทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น สงฆ์จงหาบาตรแก้ววัฑลิจฉวี ให้สมโภคกับสงฆ์ได้” พร้อมกันนี้ก็ได้ทรงกำหนด ขั้นตอนในการหาบาตรแก่เจ้าวัฑลิจฉวีว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย สงฆ์พึงหาบาตรอย่างนี้ เจ้าวัฑลิจฉวีนั่นพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย แล้วนั่งกระโหย่ง ประนมมือ กล่าวอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้เจริญ สงฆ์คว่ำบาตรข้าพเจ้า ห้ามสมโภคกับสงฆ์ ข้าพเจ้านั้นกลับ ประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้แล้ว ขอการหาบาตรกับสงฆ์’

พึงขอแม้ ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

พึงขอแม้ครั้งที่ ๓ ฯลฯ

ต่อจากนั้นพระองค์ทรงกำหนดขั้นตอนให้สงฆ์ดำเนินการหาบาตรแก่เจ้าวัฑลิจฉวี โดยให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรม วาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์คว่ำบาตรเจ้าวัฑลิจฉวี ห้ามสมโภคกับสงฆ์ เจ้าวัฑลิจฉวีนั่นกลับประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้ ขอการหาบาตรต่อสงฆ์ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงหาบาตรเจ้าวัฑลิจฉวี ให้สมโภคกับสงฆ์ได้ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์คว่ำบาตรเจ้าวัฑลิจฉวี ห้ามสมโภคกับสงฆ์ เจ้าวัฑลิจฉวีนั่นกลับประพฤติชอบ หายเย่อหยิ่ง กลับตัวได้ ขอการหา

บาตร สงฆ์หยาบบาตรเจ้าวัฑฒลิจฉวี ให้สมโภคกับสงฆ์ได้ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการ
หยาบบาตรเจ้าวัฑฒลิจฉวี ให้สมโภคกับสงฆ์ได้ ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย
ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์หยาบบาตรเจ้าวัฑฒลิจฉวี ให้สมโภคกับสงฆ์ได้แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะ
เหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การคว่ำบาตรถือเป็นมาตรการที่รุนแรงมากที่พระ
พุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ดำเนินการลงโทษแก่ภิกษุที่ชวนชวายเป็นไมใช่ลาภของ
ภิกษุทั้งหลายเป็นต้น และในขณะเดียวกันการหยาบบาตรก็ถือเป็นการให้อภัยแก่
ภิกษุที่รู้สำนึกถึงความผิดที่ได้กระทำลงไป แล้วกลับตัวใหม่โดยเข้าไปขอการหยาบ
บาตรจากสงฆ์ ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ ซึ่งถือเป็นจุดเด่นอีกแง่มุมหนึ่งของพระ
พุทธศาสนาที่สอนให้รู้จักให้อภัยหรือยกโทษให้แก่ผู้กระทำผิดที่รู้สึกตัวแล้วกลับสำนึกได้
เพื่อให้ผู้กระทำผิดมีโอกาสประพฤติกลับตัวเป็นคนดีต่อไป

๖. วิชาโลกายัตและติรัจฉานวิชา

โลกายัต คือวิชาหรือศาสตร์ของเจ้าลัทธิอื่นที่นิยมศึกษาเกี่ยวกับสรรพสิ่ง
ต่าง ๆ ว่าไม่บริสุทธิ์บ้าง เป็นเดนบ้าง หรือศึกษาเกี่ยวกับสรรพสิ่งต่าง ๆ ว่าบริสุทธิ์
บ้าง ไม่เป็นเดนบ้าง ตลอดจนศึกษาเกี่ยวกับเรื่องกาดำ กากขาว เป็นต้น ซึ่งในทัศนะ
ของพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นวิชาหรือศาสตร์ที่ไม่ควรศึกษา เพราะมีใช้ทางที่จะนำไป
สู่การพินทุทุกซ์ แต่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์กลับพากันศึกษาวิชาโลกายัตอย่างจริงจังและ
นำไปสอนแก่คนอื่นอีกด้วย จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านพากันพูดคำหยาบ ประณาม และโพทะนา
ต่าง ๆ นานา

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “สาระของ
โลกายัตมิใช่ทางนำไปสู่ความเจริญของงามและไพเราะในธรรมวินัย ภิกษุที่เห็นสาระ
ในธรรมวินัยนี้ไม่ควรเรียนโลกายัต รูปใดเรียนต้องอาบัติทุกกฏ และภิกษุไม่ควรสอน
วิชาโลกายัต รูปใดสอนต้องอาบัติทุกกฏ”

ดิรัจฉานวิชา คือวิชาที่ชาวบ้านบางพวกนิยมศึกษากัน เช่นการทำเสน่ห์ การทำนาย หรือคาถาอาคม เป็นต้น ซึ่งในทัศนะของพระพุทธศาสนาดูว่าเป็นวิชาที่ไม่ควรศึกษาเช่นเดียวกับวิชาโลกายัต แต่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์กลับพากันศึกษาดิรัจฉานวิชาอย่างจริงจัง และนำไปสอนแก่คนอื่นอีกด้วย จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านพากันพูดตำหนิ ประณาม และโพทะนาคต่าง ๆ นานา

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุไม่ควรเรียนดิรัจฉานวิชา รูปใดเรียนต้องอาบัติทุกกฏ และภิกษุไม่ควรสอนดิรัจฉานวิชา รูปใดสอนต้องอาบัติทุกกฏ”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า วิชาโลกายัตและดิรัจฉานวิชา ถือเป็นวิชาที่ไม่ทำให้ผู้ศึกษาพ้นทุกข์ได้ คฤหัสถ์ผู้บริโศคคามเท่านั้นที่นิยมศึกษากัน ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสห้ามมิให้ภิกษุเรียนและสอนวิชาเหล่านี้ หากรูปใดเรียนและสอน ก็ให้ปรับอาบัติทุกกฏด้วยเหตุและผลดังกล่าวแล้ว

๗. ทรงห้ามฉันกระเทียม

กระเทียม เป็นพืชล้มลุกชนิดหนึ่ง เมื่อแห้งแล้วจะมีสีขาว หัวกระเทียมมีกลิ่นฉุน รสเผ็ดร้อนใช้ปรุงอาหารก็ได้ หรือใช้เป็นยาแก้ลมก็ได้ ส่วนสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้ภิกษุฉันกระเทียมก็เพราะในขณะที่พระองค์กำลังทรงแสดงธรรมโปรดภิกษุสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาเป็นจำนวนมากอยู่นั้น ภิกษุรูปหนึ่งนั่งฟังธรรมอยู่ห่างออกไปพอสมควร เพราะท่านฉันกระเทียมกล้วเพื่อนภิกษุด้วยกันและอุบาสกอุบาสิกาจะได้กลิ่นกระเทียม

พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นภิกษุนั้น จึงได้ตรัสถามและทราบความทั้งหมดแล้วทรงรับสั่งว่า “ภิกษุไม่ควรฉันกระเทียม เพราะจะทำให้เหินห่างจากการฟังธรรมกถา รูปใดฉันต้องอาบัติทุกกฏ”

๑. เรื่องทรงอนุญาตวิหาร
๒. เรื่องทรงห้ามภาพจิตรกรรมฝาผนัง
๓. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี
๔. เรื่องของที่ไม่พึงสละและไม่พึงแบ่ง
๕. เรื่องห้ามใช้เสนาสนะผิดที่
๖. เรื่องพระภิกษุเทศก์

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ล้วนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเสนาสนะ ไม่ว่าจะเป็นการอนุญาตให้สร้างวิหาร ภาพจิตรกรรมฝาผนัง การอนุญาตหอนั่น การกีดกันอาสนะ สิ่งของที่ไม่พึงสละและไม่พึงแบ่ง หรือการใช้เสนาสนะผิดที่เป็นต้นก็ตาม สมควรที่จะได้ศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้เพื่อมิให้เกิดข้อผิดพลาดในทางปฏิบัติต่อไป

๑. เรื่องทรงอนุญาตวิหาร

ในสมัยต้นพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้ายังมิได้ทรงอนุญาตเสนาสนะให้เป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุ บรรดาภิกษุทั้งที่ยังเป็นปุถุชนและเป็นอริยะต้องอยู่อาศัยตามป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกภูเขา ถ้ำ ป่าช้า ตลอดจนถึงแฉ่งและลอมฟางเป็นต้น ทุกเช้าภิกษุเหล่านั้นก็จะเดินออกจากสถานที่ดังกล่าว เดินสำรวจทอดสายตาลงต่ำ การก้าวไป การถอยกลับ การมองดูหรือเหลียวดู การคู้แขนเข้าหรือเหยียดแขนออกน่าเลื่อมใสมาก

ต่อมาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์คนหนึ่งได้เดินทางไปเที่ยวที่สวนแต่เช้าตรู่ ได้เห็นภิกษุเหล่านั้นเดินออกจากสถานที่ดังกล่าวด้วยอิริยาบถอันงามก็เกิดความเลื่อมใส จึงเดินเข้าไปหาพาลงกล่าวว่า “ถ้ากระผมจะให้สร้างวิหารถวาย พระคุณเจ้าจะอยู่ในวิหารของกระผมไหม” ซึ่งภิกษุเหล่านั้นก็ได้แจ้งให้เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ทราบ ว่า “พระพุทธเจ้ายังมิได้ทรงอนุญาตวิหาร”

เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์กล่าวว่า “ถ้าเช่นนั้น พระคุณเจ้าจงไปเฝ้าทูลถามพระพุทธเจ้า แล้วช่วยแจ้งให้กระผมทราบด้วย” ซึ่งภิกษุดังกล่าวก็พากันไปเฝ้า

พระพุทธเจ้า ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ โดยได้กราบทูลให้ทรงทราบว่
 “เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ต้องการจะให้สร้างวิหารถวาย ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะ
 พึงปฏิบัติอย่างไร”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตเสนาสนะ
 ๕ ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น และถ้ำ” จากนั้นบรรดา
 ภิกษุดังกล่าวจึงนำพุทธานุญาตเรื่องวิหารไปแจ้งให้เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ทราบ
 เศรษฐีจึงดำเนินการให้สร้างวิหาร ๖๐ หลัง แล้วเสร็จภายในวันเดียว แล้วจึงไปเข้า
 เฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งกราบทูลอาราธนาพระองค์และภิกษุสงฆ์ไปเสวยภัตตาหาร
 เพื่อเจริญกุศลศรัทธาที่บ้านของตนในวันรุ่งขึ้น ซึ่งพระองค์และภิกษุสงฆ์ก็ได้เสด็จไป
 เสวยภัตตาหารตามที่เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ได้กราบทูลอาราธนา

ในขณะที่พระพุทธเจ้าเสวยภัตตาหารเสร็จเรียบร้อยแล้ว เศรษฐีชาวกรุง
 ราชคฤห์ก็ได้กราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าต้องการบุญ ต้องการสวรรค์ จึงได้สร้าง
 วิหาร ๖๐ หลังนี้ไว้ ข้าพระพุทธเจ้าจะพึงปฏิบัติในวิหารเหล่านั้นอย่างไร”

พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า “คหบดี ท่านจงถวายวิหารเหล่านั้นแก่สงฆ์ในทิศ
 ทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มีมา” จากนั้นเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ได้น้อมรับพระพุทธดำรัส
 มาปฏิบัติ โดยจัดถวายวิหารทั้ง ๖๐ หลังแด่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ผู้มาแล้วและยังไม่มีมา
 ต่อจากนั้นพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทรงอนุโมทนาวิหารทานแก่เศรษฐีชาวกรุง
 ราชคฤห์ด้วยพระคาถาว่า :-

วิหารย่อมป้องกันความหนาวและความร้อน

ป้องกันงู ยุง และฝนในคราวหนาวเย็น

ป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น

การถวายวิหารแก่สงฆ์ เพื่อหลีกเร้นอยู่
เพื่อความสุข เพื่อเพ่งพินิจ และเพื่อเห็นแจ้ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ

เพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน
ควรสร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวายภิกษุผู้พหูสูตให้อยู่ในที่นี้เถิด

อนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตมีจิตเลื่อมใส
ในภิกษุพหูสูต ผู้ปฏิบัติตรง
พึงถวายข้าว ถวายน้ำ ถวายผ้า
และเสนาสนะอันควรแก่ท่านเหล่านั้นเถิด

ท่านเหล่านั้น ย่อมแสดงธรรม
อันเป็นเหตุบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขา
เมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้ว
จะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปริณิพพานได้ในชาตินี้

ต่อมาเมื่อชาวบ้านได้ทราบว่า “พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตวิหารแล้ว” จึงเริ่ม
สร้างวิหารถวายภิกษุสงฆ์บ้าง บางคนมีความประสงค์จะร่วมบริจาคทรัพย์สร้าง
บานประตู บานหน้าต่าง ลูกดาล เติงและตั้งเป็นต้น ซึ่งพระองค์ก็ทรงอนุญาต
ตามความประสงค์ของชาวบ้านเหล่านั้นทุกประการ

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สร้างวิหารถวายแก่ภิกษุสงฆ์
เพราะทรงปรารถนาเศรษฐกิจชาวกรุงราชคฤห์ และนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาชาวบ้านที่มี
ศรัทธาและทุนทรัพย์ก็เริ่มสร้างวิหารถวายภิกษุสงฆ์สืบ ๆ กันมา ทำให้ภิกษุสงฆ์ที่มีที่
อยู่จำพรรษาเป็นกิจลักษณะ แม้กระนั้นภิกษุผู้ต้องการความสงบวิเวกก็มักจะปลีกตน
เองออกไปอยู่จำพรรษตามป่า ภูเขา เป็นต้นที่มีสืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบัน

๒. เรื่องทรงห้ามภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ชาวบ้านสร้างวิหารถวายให้เป็นที่อยู่จำพรรษาของภิกษุสงฆ์แล้ว ชาวบ้านบางคนที่มีทุนทรัพย์ก็จะจ้างช่างที่มีความสามารถในเชิงจิตรกรรมหรือประติมากรรม เพื่อให้วาดภาพหรือแกะสลักลวดลายต่าง ๆ ประดับวิหารที่ตนสร้างขึ้นให้แลดูสวยงามยิ่งขึ้น

ในขณะเดียวกันนี้ก็ยังมีภิกษุบางรูปให้ช่างวาดภาพจิตรกรรมต่าง ๆ ประดับวิหารของตนเพื่อให้แลดูสวยงาม ดังเช่น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ให้ช่างวาดภาพจิตรกรรมเป็นภาพสตรีบ้าง ภาพบุรุษบ้างไว้ในวิหารของตน ชาวบ้านเป็นจำนวนมากที่ทราบข่าวก็พากันเดินทางไปเที่ยวชมภาพจิตรกรรมที่วิหารของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์วันหนึ่ง ๆ เป็นจำนวนมาก

แต่ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งที่เดินทางไปเที่ยวชมแล้วกลับพากันพูดตำหนิ ประณาม และโพยพนาต่าง ๆ นานาว่า “การกระทำของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์เหมือนคฤหัสถ์ผู้บริโภคมาม” จนเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายที่ทราบเรื่องนี้แล้วพากันนำความนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุไม่พึงให้ช่างเขียนภาพจิตรกรรม คือภาพสตรี ภาพบุรุษ รูปใดให้เขียนต้องอาบัติทุกกฏ แต่เราอนุญาตภาพลวดลายดอกไม้ ภาพลวดลายเถาวัลย์ ภาพลวดลายพุ่มมังกร ภาพลวดลายดอกจอก”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังต่าง ๆ นอกจากมีส่วนสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมให้ศาสนวัตถุแลดูสวยงาม และทรงคุณค่ามากยิ่งขึ้นอีกส่วนหนึ่งแล้วยังสามารถสื่อความหมายของหลักธรรมที่มีลักษณะเป็นนามธรรมให้เข้าใจเป็นรูปธรรมได้เป็นอย่างดีอีกด้วย แม้กระนั้นก็ต้องพิจารณาให้รอบคอบว่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้น ๆ มีความเหมาะสมกับศาสนวัตถุตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้หรือไม่ หากมิเช่นนั้นก็จะไม่แตกต่างอะไรกับคฤหัสถ์ หรือบ้านของคฤหัสถ์ผู้บริโภคมามแต่อย่างใด

๓. อนาถบิณฑิกเศรษฐี

อนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นบุตรของท่านสมณมหาเศรษฐี แห่งกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ภรรยาของท่านชื่อบุญญลักขณเทวี ซึ่งเป็นน้องสาวของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ผู้ให้สร้างวิหาร ๖๐ หลังเสร็จภายในหนึ่งวัน แล้วถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ในทิศทั้ง ๔ ขณะเดียวกันนี้น้องสาวของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็ได้แต่งงานกับเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ผู้สร้างวิหาร ๖๐ หลังดังกล่าว^๑

ต่อมาอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้เดินทางไปเยี่ยมเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ซึ่งเป็นพี่ภรรยาของท่าน โดยในวันที่เดินทางไปถึงนั้น เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์กำลังสาละวนอยู่กับการสังฆาตและกรรมกร เพื่อให้จัดแจงภัตตาหารอันประณีตหลากหลายชนิด เตรียมไว้สำหรับอังกาสพระพุทธรูปเจ้าและภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ที่นิเวศน์ของตนในวันรุ่งขึ้น

ทันทีที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้ยินคำว่า **“พระพุทธรูปเจ้า”** จากเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ผู้เป็นพี่ภรรยาดังกล่าว ท่านเกิดความคิดว่า **“เป็นการยากเหลือเกินที่จะได้ยินคำว่า ‘พระพุทธรูปเจ้า’ ในโลก”** จึงแสดงความประสงค์จะเดินทางไปเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า แต่เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ก็บอกกว่า **“เวลานี้ยังไม่ควรไปเข้าเฝ้า พรุ่งนี้ท่านจะได้เข้าเฝ้าแน่นอน”**

คืนนั้นอนาถบิณฑิกเศรษฐีนอนนึกถึงพระพุทธรูปเจ้าเป็นอารมณ์ว่า **“พรุ่งนี้เราจะได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแต่เข้าตรู”** และนอนสะดุ้งตื่นเป็นระยะ ๆ ถึง ๓ ครั้ง เพราะคิดว่าสว่างแล้ว เมื่อถึงเวลาเข้าตรูของวันรุ่งขึ้น อนาถบิณฑิกเศรษฐีจึงรีบเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า ณ ป่าสัตถวัน

ขณะนั้นพระองค์เสด็จลุกขึ้นจงกรมอยู่ ณ ที่กลางแจ้ง เมื่อทอดพระเนตรเห็นอนาถบิณฑิกเศรษฐีกำลังเดินมา จึงเสด็จลงจากที่จงกรม มาประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้พร้อมทั้งตรัสว่า **“มาเถิดสุทตตะ”**^๒ ซึ่งอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็เกิดความ

^๑ วิ.จู. (แปล) ๗/๓๐๔/๑๑๑

^๒ คำว่า **สุทตตะ** เป็นชื่อเก่าของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

รื่นเริงบันเทิงใจเป็นอย่างมากว่า “พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกชื่อเรา” จากนั้นจึงเดินตรงเข้าไปเฝ้าพร้อมทั้งชบศีระลงแทบพระยุคลบาทแล้วกราบทูลว่า “พระผู้มีพระภาคประทับอยู่เป็นสุขดีหรือ พระพุทธเจ้าข้า” พระองค์ได้ตรัสว่า :-

“พราหมณ์ผู้ดับกิเลสแล้วย่อมอยู่เป็นสุขทุกเมื่อ
ผู้ไม่ติดอยู่ในกาม เป็นคนเยือกเย็น
ไม่มีอุปธิกิเลส ตัดกิเลสเครื่องข้องทุกอย่างแล้ว
กำจัดความกระวนกระวายในใจ
เข้าถึงความสงบ ย่อมอยู่เป็นสุข”^๑

ต่อจากนั้นพระองค์ทรงแสดงอนุปฺพุทฺธิกา ซึ่งว่าด้วยเรื่องทานกถา(เรื่องทาน) สิลกถา(เรื่องศีล) สัคคกถา(เรื่องสวรรค์) กามาทินวกถา(เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม) และเนกขัมมานิสังกถา (เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม) จากนั้นทรงแสดงสามกกังสิกธรรมเทศนาซึ่งว่าด้วยอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โปรดอนาถบิณฑิกเศรษฐี จนได้บรรลุโสดาปัตติผล

เมื่อได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว อนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ได้ประกาศตนเป็นอุบาสก ขอลี้พระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต แล้วกราบทูลอาราธนา พระพุทฺธเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ไปเสวยภัตตาหารที่นิเวศน์ของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ในวันรุ่งขึ้น ซึ่งพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ก็ได้เสด็จไปเสวยภัตตาหารที่นิเวศน์ของเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ในวันดังกล่าว และเมื่อพระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสวยภัตตาหารและอนโมทนาเสร็จแล้ว อนาถบิณฑิกเศรษฐีได้กราบทูลอาราธนา พระพุทฺธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้เสด็จไปประทับอยู่จำพรรษาที่กรุงสวดีถี แคว้นโกศล ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับสั่งว่า “คหบดี ตถาคตทั้งหลายย่อมยินดีในสุญญาคร”

ต่อจากนั้นอนาถบิณฑิกเศรษฐีจึงกราบทูลลาพระพุทฺธเจ้าออกเดินทางกลับสู่กรุงสวดีถี แคว้นโกศล โดยได้ชักชวนผู้คนไปตลอดทางว่า “ท่านทั้งหลายจงช่วยกันสร้างอาราม สร้างวิหาร เตรียมทาน เวลานี้พระพุทฺธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว

^๑ อง.ติก. (แปล) ๒๐/๓๕/๑๙๑

และข้าพเจ้าได้กราบทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแล้ว พระองค์จะเสด็จมาทางนี้” ทำให้ผู้คนเหล่านั้นพากันตระเตรียมสร้างอาราม สร้างวิหาร และเตรียมทานด้วยความปลื้มปิติ

เมื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐีเดินทางถึงกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ก็เริ่มพิจารณาหาสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อสร้างอารามไว้ต้อนรับเสด็จพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ ในที่สุดก็ได้กราบทูลติดต่อขอซื้อพระอุทยานของเจ้าเชตกุมาร จากนั้นจึงดำเนินการสร้างวัดพระเชตวันจนแล้วเสร็จครบบริบูรณ์ เหมาะสมแก่การต้อนรับเสด็จพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ทุกประการ โดยอนาถบิณฑิกเศรษฐีได้บริจาคทรัพย์เป็นค่าก่อสร้างพระเชตวันรวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๕๔ โกฏิ^๑ และพระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่จำพรรษาที่พระเชตวันแห่งนี้เป็นเวลา ๑๙ พรรษา^๒

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นอุบาสกผู้ยิ่งใหญ่ โดยพระพุทธเจ้าทรงยกย่องท่านว่าเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกสาวกทั้งหลายของเรา ผู้ยินดี^๓ยิ่งในการถวายทาน^๔ นอกจากนี้ชื่อและอารามของท่านยังถูกนำมากล่าวไว้ในพระไตรปิฎกเป็นเรื่องสั้นบ้างยาวบ้างไม่น้อยกว่า ๒๗ เล่ม และเมื่อท่านถึงแก่กรรมแล้วก็ได้ไปเกิดเป็นอนาถบิณฑิกเทพบุตร^๕ อยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิต

๔. เรื่องของที่ไม่พึงสละและไม่พึงแบ่ง

สิ่งของต่าง ๆ ไม่ว่าจะเคลื่อนที่ได้หรือไม่ได้ก็ตาม ที่มีผู้ถวายให้เป็นของสงฆ์ในวัดนั้นหรือถวายอุทิศแก่ภิกษุสงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ที่มาแล้วหรือยังไม่มาก็ตาม จะสละหรือแบ่งให้ใครไม่ได้ เพราะเป็นสมบัติสาธารณะของสงฆ์วัดนั้นหรือภิกษุสงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ดังเช่น :-

^๑ ส.ส.อ. ๑/๑/๑๒

^๒ พุ.ธ.อ. ๑/๒

^๓ อญ.เอกก. (แปล) ๒๐/๒๔๙/๓๑

^๔ ม.อ. (แปล) ๑๔/๓๘๘/๔๔๑

๑. ของที่ไม่พึงสละ ภิกษุหลายรูปอาศัยร่วมกันอยู่ประจำที่วัดแห่งหนึ่ง ขานกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ภิกษุเหล่านี้มีหน้าที่ได้รับมอบหมายให้จัดแจงเสนาสนะ อำนาจความสะดวกแก่ภิกษุอาคันตุกะที่เดินทางมาจากที่อื่นมาขอพักอาศัยอยู่ชั่วคราว บ้าง จัดแจงเสนาสนะอำนาจความสะดวกแก่ภิกษุผู้เตรียมจะเดินทางบ้าง

ภิกษุเหล่านี้ได้รับความลำบากเหน็ดเหนื่อยในการจัดแจงเสนาสนะอำนาจความสะดวกติดต่อกันมาเป็นเวลานาน จึงปรึกษาดกลงกันมอบเสนาสนะอันเป็นของสงฆ์ทั้งหมดนั้นให้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง แล้วพวกตนก็ขออาศัยเสนาสนะบางส่วนจากภิกษุรูปนั้นอยู่โดยไม่ต้องรับผิดชอบอะไรทั้งสิ้น

ต่อมาภิกษุอาคันตุกะหลายรูปเดินทางมาถึงวัดแห่งนั้น แล้วเข้าไปติดต่อคณะภิกษุดังกล่าวเพื่อให้ช่วยจัดเสนาสนะให้เป็นที่พักอาศัยชั่วคราว แต่ได้รับคำตอบว่า “เสนาสนะของสงฆ์ไม่มีพรอก พวกเรามอบเสนาสนะของสงฆ์ทั้งหมดให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งไปแล้ว” เมื่อได้ฟังชัดเจนเช่นนี้ พวกภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้นจึงพูดดำหนิ ประณาม และโทษะนาการกระทำของภิกษุเหล่านั้น แล้วนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธานุญาตให้ทรงทราบ ซึ่งขณะนั้นพระองค์ประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถีนั่นเอง

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงดำหนิว่า “ทำไมโมฆบุรุษเหล่านั้นจึงสละของสงฆ์ การกระทำอย่างนี้ไม่ได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส ...” จากนั้นจึงทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ของที่สละไม่ได้ ๕ หมวด สงฆ์ คณะหรือบุคคลไม่พึงสละ แม้สละแล้วก็ไม่เป็นอันสละ รูปใดสละต้องอาบัติอุลลัจจัย คือ :-

๑. อาราม พื้นที่อาราม
๒. วิหาร พื้นที่วิหาร
๓. เติง ตั้ง พูก และหมอน
๔. หม้อโลหะ อ่างโลหะ กระถางโลหะ กระทะโลหะ มีด ขวาน ฝัก จอบ และส่วาน
๕. เภาวัลย์ ไม้ไผ่ หล้าปล้อง หล้ามุงกระต่าย หล้าสามัญ ดิน เครื่องไม้ และเครื่องดิน

ภิกษุทั้งหลาย ของที่สละไม่ได้ ๕ หมวดนี้ สงฆ์ คณะหรือบุคคลไม่พึงสละ แม้สละแล้วก็ไม่เป็นเป็นอันสละ รูปใดสละต้องอาบัติอุลลัจจัย”

๒. ของที่ไม่พึงแบ่ง ขณะนั้นพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ประมาณ ๕๐๐ รูป มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะเป็นต้น เสด็จจาริกออกจากพระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล มุ่งสู่กัฏฐิรีชนบท เขตกรุงพาราณสี แคว้นกาฬิ อันเป็นที่อยู่ของพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะพร้อมด้วยคณะ เมื่อทั้งสองท่านได้ทราบข่าวนี้จึงปรึกษากันว่า “พวกเราจะแบ่งเสนาสนะของสงฆ์ทั้งหมด ให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า และภิกษุสงฆ์ที่ตามเสด็จ ยกเว้นพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะผู้มีความปรารถนาชั่ว และตกอยู่ในอำนาจความปรารถนาชั่วเพียง ๒ รูป นี้เท่านั้นที่พวกเราจะไม่จัดเสนาสนะให้” จากนั้นจึงดำเนินการแบ่งเสนาสนะให้แก่สงฆ์ทั้งหมด

เมื่อพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนดังกล่าว เสด็จมาถึงอาวาสแห่งเมืองกัฏฐิรีชนบทแล้ว พระองค์ทรงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายไปหาพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ เพื่อแจ้งให้ทราบและจัดแจงเสนาสนะให้เป็นที่ประทับและพักอาศัย

แต่เมื่อภิกษุเหล่านั้นเข้าไปหาพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ พร้อมทั้งแจ้งให้ทราบเรื่องที่พระพุทธเจ้าเสด็จมา และให้ช่วยจัดแจงเสนาสนะให้เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและที่พักอาศัยของภิกษุสงฆ์อีก ๕๐๐ รูปด้วย

พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะจึงแจ้งให้ทราบว่า “ท่านทั้งหลาย เสนาสนะของสงฆ์ไม่มี พวกเราแบ่งกันหมดแล้ว พระผู้มีพระภาคเสด็จมาดีแล้ว โปรดประทับในวิหารที่ทรงพระประสงค์เถิด ภิกษุสงฆ์ที่เหลือนอกนี้ก็ได้แบ่งเสนาสนะให้หมดแล้ว ยกเว้นพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะผู้มีความปรารถนาชั่ว และตกอยู่ในอำนาจความปรารถนาชั่ว เพียง ๒ รูปนี้เท่านั้น พวกเราไม่ได้จัดเสนาสนะไว้ให้” เมื่อได้ฟังชัดเจนเช่นนี้ ภิกษุเหล่านั้นจึงพูดดำหนิ ประณาม และโทษะนาการกระทำของพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ จากนั้นจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงดำหนิว่า “ทำไมโมฆบุรุษเหล่านั้นจึงแบ่งเสนาสนะของสงฆ์ การกระทำอย่างนี้ไม่ได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส ...” จากนั้นจึงทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ของที่ไม่ควรแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่งต้องอาบัติถุลลัจจัย คือ :-

๑. อาราม พื้นที่อาราม
๒. วิหาร พื้นที่วิหาร
๓. เติง ตั้ง พูก และหมอน
๔. หม้อโลหะ อ่างโลหะ กระถางโลหะ กระทะโลหะ มีด ขวาน ฝืน จอบ และสว่าน
๕. เถาว์ลย ไม้ไผ่ หน้้าปล้อง หน้้ามุงกระด่าย หน้้าสามัญ ดิน เครื่องไม้ และเครื่องดิน

ภิกษุทั้งหลาย ของที่ไม่ควรแบ่ง ๕ หมวดเหล่านี้ สงฆ์ คณะหรือบุคคลไม่พึงแบ่ง แม้แบ่งแล้วก็ไม่เป็นอันแบ่ง รูปใดแบ่งต้องอาบัติถุลลัจจัย”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า สิ่งของต่าง ๆ ที่มีผู้ถวายเป็นของสงฆ์ในวัดนั้น หรือถวายอุทิศแก่สงฆ์จากทิศทั้ง ๔ ทั้งที่มาแล้วและยังไม่วา จะสละหรือแบ่งให้ใครไม่ได้ ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๕. เรื่องห้ามใช้เสนาสนะผิดที่

เสนาสนะเครื่องใช้สอยหรือทรัพย์สินของ ที่มีผู้ถวายอุทิศเจาะจงให้ใช้สอยประจำอารามแห่งหนึ่ง ไม่สามารถเคลื่อนย้ายหรือนำไปใช้สอยประจำที่อื่นหรืออารามอื่นได้ เพราะผิดวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์ของผู้ถวาย ดังเช่น :-

สมัยหนึ่ง ภิกษุหลายรูปนำเสนาสนะที่อุบาสกคนหนึ่งถวายอุทิศเจาะจงไว้เป็นเครื่องใช้สอยประจำอารามหนึ่ง เอาไปใช้สอยที่อื่น เมื่ออุบาสกคนนั้นทราบเรื่องนี้แล้วจึงกล่าวดำหนิ ประณาม และโทษะนาว่า “ทำไมพระคุณเจ้าทั้งหลายจึงนำเครื่องใช้สอยในที่แห่งหนึ่งไปใช้สอยในที่อีกแห่งหนึ่งเล่า” ภิกษุทั้งหลายที่ทราบการกระทำของภิกษุเหล่านั้น และคำกล่าวดำหนิ ประณาม โทษะนาของอุบาสกคนนั้นแล้ว จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เครื่องใช้สอยในที่แห่งหนึ่ง ไม่พียงนำไปใช้สอยในที่อีกแห่งหนึ่ง รูปใดนำไปใช้ต้องอาบัติทุกกฏ”

ต่อมาภิกษุหลายรูปไม่กล้าที่จะนำเสนาสนะไปใช้สอยที่โรงอุโบสถบ้าง ในที่ประชุมบ้าง จึงพากันนั่งบนพื้นดินทำให้เนื้อตัวและจีวรเประเปื้อนไปด้วยฝุ่น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้นำไปใช้ชั่วคราวได้”^๑

นอกจากนี้ยังมีเรื่องในทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้นอีกหลายเรื่อง พระองค์ก็ทรงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติให้เหมาะสมแก่เรื่องนั้น ๆ ซึ่งก็มีทั้งเรื่องที่ทรงอนุญาตและเรื่องที่ทรงห้าม ดังเช่น :-

๑. ทรงอนุญาตให้แลกเปลี่ยน สมัยหนึ่ง ผ้ากัมพลราคาแพงซึ่งเป็นบริวารประจำเสนาสนะเกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้แลกเปลี่ยนเพื่อประโยชน์แก่ผาติกรรม” หมายความว่า ภิกษุสามารถนำสิ่งของเหล่านี้ไปแลกเปลี่ยนกับเตียงหรือตั้งเป็นต้น ที่มีราคาเท่ากันหรือมีราคามากกว่า แต่อย่าให้ต่ำกว่าราคาของเดิม^๒

๒. ทรงอนุญาตผ้าเช็ดเท้า สมัยหนึ่ง มีผ้าท่อนน้อยเป็นจำนวนมากเกิดขึ้นแก่สงฆ์ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ทำผ้าเช็ดเท้า”

๓. ทรงอนุญาตผ้าพันเท้าเตียงเป็นต้น สมัยหนึ่ง เท้าเตียงและตั้งครูดพื้นที่ทำบริกรรม ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้ผ้าพัน”

^๑ วิ.มหา. (แปล) ๑/๑๕๗/๑๓๐

^๒ วิ.อ. ๓/๓๒๔/๓๕๕

ต่อมาภิกษุนั่งฟังผาที่ทำบริกรรม ทำให้ความมดงามเสียไป เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ฟังนั่งฟังผาที่ทำบริกรรม รูปใดพึงต้องอาบัติทุกกฏ อนึ่ง เราอนุญาตพนักฟัง”

นอกจากนี้ก็มีปัญหาเรื่องพนักฟังส่วนล่างครูดพื้น ส่วนบนครูดผา ทำให้พื้นและผาที่ทำบริกรรมเป็นรอยเสียหาย ไม่สวยงาม เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้ผ้าพันทั้งข้างล่างและข้างบน”

๔. ทรงห้ามเท้าเปื้อนเหยียบเสนาสนะ สมัยหนึ่ง ภิกษุไม่ล้างเท้าเดินเหยียบเสนาสนะ ทำให้เสนาสนะเปื้อนเปรอะเปื้อนเสียหาย เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ล้างเท้าไม่พึงเหยียบเสนาสนะ รูปใดเหยียบต้องอาบัติทุกกฏ”

ต่อมาภิกษุทำเปื้อนเดินเหยียบเสนาสนะ ทำให้เสนาสนะเปื้อนเปรอะเปื้อนเสียหาย เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทำเปื้อนไม่พึงเหยียบเสนาสนะ รูปใดเหยียบต้องอาบัติทุกกฏ”

นอกจากนี้ก็มีปัญหาเรื่องภิกษุสวมรองเท้าเหยียบเสนาสนะ ทำให้เสนาสนะเปื้อนเปรอะเปื้อนเสียหาย หรือภิกษุถ่มน้ำลายลงบนพื้นที่ทำบริกรรม ทำให้พื้นที่นั้นเปื้อนเปรอะเปื้อนเสียหาย เมื่อพระองค์ทรงทราบก็ได้รับสั่งห้ามเป็นเรื่อง ๆ ไป คือทรงห้ามมิให้ภิกษุสวมรองเท้าเหยียบเสนาสนะ รูปใดสวมรองเท้าเหยียบต้องอาบัติทุกกฏ และทรงห้ามมิให้ภิกษุถ่มน้ำลายลงบนพื้นที่บริกรรม รูปใดถ่มต้องอาบัติทุกกฏ พร้อมกันนั้นก็ทรงอนุญาตให้ใช้กระโดนได้

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า เสนาสนะเครื่องใช้สอยหรือทรัพย์สินของอื่น ๆ ที่มีผู้ถวายอุทิศเจาะจงให้ใช้สอยประจำอารามแห่งหนึ่ง ไม่สามารถเคลื่อนย้ายหรือนำไปใช้สอยประจำที่อารามอีกแห่งหนึ่งได้ เพราะผิดวัตถุประสงค์หรือเจตนารมณ์ของผู้ถวาย แต่ทรงอนุญาตให้ยืมไปใช้เป็นการชั่วคราวได้ หรือทำการผาติกรรมเพื่อเพิ่มพูน โดยราคาที่จะกำหนดทำผาติกรรมนั้นจะต้องไม่ต่ำกว่าราคาเดิม ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๖. เรื่องพระกัศฺเทศก์

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เมืองอาฬวี ตามพระอัยยาคัยแล้ว จึงเสด็จจาริกไปประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ปรากฏว่าภายในกรุงราชคฤห์กำลังประสบภาวะข้าวยากมากแพ่ง ประชาชนไม่สามารถถวายภัตตาหารแบบสังฆภัต คือ การถวายภัตตาหารแก่สงฆ์ทั้งอารามได้

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเช่นนี้ จึงอนุญาตภัต ๖ ประเภท ที่ประชาชนสามารถทำได้ คือ :-

๑. **อุทเทศภัต** คือสิ่งของที่ชาวบ้านนำมาถวายสงฆ์โดยให้ถวายไปตามลำดับ สิ่งของหมดตรงภิกษุรูปใดก็ให้กำหนดไว้ เมื่อมีสิ่งของมาก็ให้ถวายตั้งแต่ภิกษุรูปที่ค้างไว้เป็นต้นไปจนกว่าจะทั่วถึงแก่ภิกษุทั้งอาราม จากนั้นจึงเวียนเริ่มต้นใหม่ตามลำดับตั้งแต่พระสังฆเถระเป็นต้นไป

๒. **นิมนต์นภัต** คือภัตตาหารที่ได้จากที่นิมนต์ หมายถึงชาวบ้านนิมนต์ภิกษุ มีจำนวนเท่าที่ตนคิดว่าจะนิมนต์ได้ เพื่อให้ไปฉันภัตตาหารที่บ้านของตน ๆ

๓. **สลากภัต** คือภัตตาหารที่ถวายตามสลาก หมายถึงภัตตาหารที่ชาวบ้านต่างคนต่างนำมา อาจเป็นของเหมือนกันหรือต่างกันก็ได้ โดยให้ชาวบ้านจับสลากเมื่อจับสลากได้ตรงกับภิกษุรูปใดก็ให้ถวายแก่ภิกษุรูปนั้น ส่วนใหญ่จะนิยมถวายสลากภัตในฤดูผลไม้ออกผล

๔. **ปักขิกภัต** คือภัตตาหารที่ชาวบ้านนิยมถวายแก่ภิกษุสงฆ์ปักขัลละ ๑ ครั้ง หรือ ๑๕ วันต่อ ๑ ครั้ง

๕. **อุโปสถิกภัต** คือภัตตาหารที่ชาวบ้านนำมาถวายแก่ภิกษุสงฆ์เฉพาะในวันอุโปสถ ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ โดยปกติเดือนละ ๔ ครั้ง

๖. **ปาฏิพทิกภัต** คือภัตตาหารที่ชาวบ้านนำมาถวายภิกษุสงฆ์เฉพาะในวันปาฏิพท คือวันขึ้น ๑ ค่ำ หรือวันแรม ๑ ค่ำ เท่านั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ชาวบ้านถวายภัตตาหารได้ตามกำลังของตน ๆ ดังกล่าวแล้ว ปรากฏว่าพระเมตติยะและพระภุมมชกะ(กลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์) เลือกรับแต่ภัตตาหารที่ประณีต ส่วนภัตตาหารที่ไม่ประณีตก็จะมอบให้แก่ภิกษุเหล่าอื่น

พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติ ๕ อย่าง เป็นพระภิกษุเทศก์(ภิกษุผู้ทำหน้าที่แจกภัตหรือจัดกิจนิมนต์) คือ :-

๑. ไม่ล่าเอียงเพราะชอบ
๒. ไม่ล่าเอียงเพราะชัง
๓. ไม่ล่าเอียงเพราะหลง
๔. ไม่ล่าเอียงเพราะกลัว
๕. รู้จักอาหารที่แจกแล้วและอาหารที่ยังไม่ได้แจก

ต่อจากนั้นพระองค์ทรงกำหนดขั้นตอนการแต่งตั้งพระภิกษุเทศก์ คือเบื้องต้น ให้สงฆ์ขอร้องภิกษุผู้มีคุณสมบัติดังกล่าว จากนั้นให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถฟังประกาศ ให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ฟังแต่งตั้งภิกษุผู้นี้ เป็นภิกษุเทศก์ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์แต่งตั้งภิกษุผู้นี้เป็นภิกษุเทศก์ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุผู้นี้เป็นภิกษุเทศก์ ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์แต่งตั้งภิกษุรูปนี้ให้เป็นภิกษุเทศก์แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์แต่งตั้งภิกษุให้มีหน้าที่รับผิดชอบกิจการต่าง ๆ อีก โดยทรงกำหนดให้สงฆ์แต่งตั้งด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา คือ :-

๑. **เสนาสนปัญญาปกะ** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่จัดแจงดูแลความเรียบร้อยเสนาสนะสำหรับภิกษุทั้งหลายจะได้เข้าพักอาศัย

๒. **ภัณฑาคาริก** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่ดูแลรักษาเรือนคลังเก็บพัสดุของสงฆ์

๓. **จีวรปฏิคคาหก** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นเจ้าหน้าที่รับจีวร

๔. **จิวรภายกะ** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นเจ้าหน้าที่แจกจีวร
๕. **ยาคุภายกะ** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นเจ้าหน้าที่แจกข้าวต้ม
๖. **ผลภายกะ** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นเจ้าหน้าที่แจกผลไม้
๗. **บัชชกภายกะ** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นเจ้าหน้าที่แจกของควรเคี้ยวควรฉัน

๘. **อัปมัตตกวิสัยชกะ** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นเจ้าหน้าที่แจกของเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เข็มเย็บผ้า มีดตัดเล็บ ประคต เกสซ์ทั้ง ๕ เป็นต้น

๙. **สาฎิยัคคาหาลปะกะ** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่แจกผ้า

๑๐. **ปัตตคาหาลปะกะ** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่แจกบาตร

๑๑. **อารามิกเปสกะ** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นผู้ใช้คนทำงานวัด

๑๒. **สามเณรเปสกะ** คือภิกษุผู้ได้รับสมมติแต่งตั้งจากสงฆ์ให้เป็นผู้ใช้สามเณร

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุที่จะได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้ จะต้องได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์โดยสวดประกาศให้ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจา เมื่อไม่มีผู้ใดคัดค้านเป็นอย่างอื่นก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้รับแต่งตั้งอย่างถูกต้องโดยสงฆ์ทั้งหมดให้ความเห็นชอบ

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในเสนาสนชั้นธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยเสนาสนะได้ว่า ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงอนุญาตให้เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์สร้างวิหารนั้น ภิกษุทั้งที่ยังเป็นปุถุชนและเป็นพระอริยะ ต่างก็พักอาศัยอยู่จำพรรษาตามป่า โคนไม้ ภูเขา เป็นต้น และเมื่อทรงอนุญาตให้สร้างวิหารแล้วก็เกิดปัญหาตามมาอีกหลายด้าน จนเป็นเหตุให้พระองค์ทรงอนุญาตให้สงฆ์แต่งตั้งภิกษุให้เป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดแจงเรื่อง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

สังฆเภทขันธกะ

สังฆเภทขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน พระสังคิตถิกจารย์ มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๑๑ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องการอุปสมบทของเจ้าศากยะ ๖ องค์ เรื่องพระเทวทัต เรื่องพระศาสดา ๕ จำพวก เรื่องสงฆ์ทำปกาสนียกรรม เรื่องวิธีทำปกาสนียกรรมเป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๓ ประเด็น คือ :-

๑. เรื่องการบรรพชาของเจ้าศากยะ ๖ องค์
๒. เรื่องพระเทวทัต
๓. สังฆราชา สังฆเภท และสังฆสามัคคี

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในตอนต้นพุทธกาลนั้นส่วนใหญ่จะมาจากตระกูลที่มีฐานะสูงทางสังคม ทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจ หน้าที่การงานและเกียรติคุณอื่น ๆ เมื่อบรรพชาอุปสมบทแล้วก็มุ่งมั่นศึกษาปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุมรรคผลแตกต่างกันไป ในขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่า ปัญหาหลากหลายที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์มาโดยลำดับ ล้วนแต่มีสาเหตุมาจากภิกษุที่ยังมิได้บรรลุมรรคผลทั้งสิ้น

๑. เรื่องการอุปสมบทของเจ้าศากยะ ๖ องค์

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระโอวาทปาติโมกข์เมื่อกลางเดือน ๓ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ แล้วไม่นาน พระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะ เป็นต้น ได้เสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ โดยการนำเสด็จของท่านพระกาฬทายี ซึ่งในวันที่ ๓ ที่เสด็จไปถึงกรุงกบิลพัสดุ์ได้ทรงให้การอุปสมบทแก่เจ้านันทศากยะ(พระอนุชาต่างพระมารดา) และในวันที่ ๗ ก็ทรงรับสั่งท่านพระสารีบุตรให้บรรพชาแก่ราหุลกุมาร^๑

^๑ ขุ.ธ.ป. ๑/๑๐๓

ต่อมาเจ้าศากยราชวงศ์ชั้นสูง ๖ องค์ และช่างกลบอีก ๑ คน คือเจ้าภักทีย-
ศากยะ (โอรสของพระนางโคธ) เจ้านุรุธศากยะ (โอรสของพระเจ้าสุกโกทนะ) เจ้า
อานนทศากยะ (โอรสของพระเจ้ามิตฺทนะ) เจ้าเทวทัตศากยะ (โอรสของพระเจ้า
สุปปพุทธะและพระนางอมิตา) เจ้าภคศากยะ เจ้ากิมพิลศากยะและอุบาลีช่างกลบ
ได้เดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ ณ อนุปิยนครของพวกมัลลक्षัตริย์
แคว้นมัลละ เพื่อกราบทูลขออุปสมบท

ราชวงศ์ชั้นสูงทั้ง ๖ องค์ ได้ร่วมกันกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า พวก
หม่อมฉันเป็นเจ้าศากยะยังมีความถือตัว อุบาลีผู้นี้เป็นช่างกลบก็นำพวกข้าพระพุทธเจ้า
มานาน ขอพระองค์โปรดให้เข้าบวชก่อน พวกข้าพระพุทธเจ้าจะได้ไหว้ ลูกต้อนรับ
ทำอัฐศีลกรรมและสามิจิกรรมแก่เขา เมื่อเป็นเช่นนี้ความถือตัวว่าเป็นศากยะของ
พวกหม่อมฉันก็จักบรรเทาไป” ด้วยเหตุและผลดังกล่าวนี้เองพระพุทธเจ้าจึงทรงให้
อุปสมบทแก่อุบาลีช่างกลบก่อน จากนั้นจึงทรงให้อุปสมบทแก่ราชวงศ์ชั้นสูงทั้ง ๖ องค์
เป็นอันดับต่อมา

ภายหลังจากที่ได้รับการอุปสมบทในพุทธสำนักแล้ว ภิกษุทั้ง ๗ รูปนี้ได้ตั้งใจ
ศึกษาปฏิบัติธรรมและได้บรรลุคุณธรรมแตกต่างกันไปภายในพรรษานั้นเอง คือ :-

๑. ท่านพระภักทียะ ได้วิชา ๓ พร้อมกับการบรรลุพระอรหัตตผล
๒. ท่านพระอนุรุธะ ได้ทิพพจักขุพร้อมกับการบรรลุพระอรหัตตผล เพราะ
ได้ฟังอนุรุธมหาวิตักกสูตร^๑
๓. ท่านพระภค ท่านพระกิมพิละ และท่านพระอุบาลี ได้เจริญวิปัสสนากัมมัฏ-
ฐานแล้วบรรลุพระอรหัตตผล
๔. ท่านพระอานนท์ ได้บรรลุโสดาปัตติผล
๕. ท่านพระเทวทัต ได้ฤทธิปัญชน

ต่อมาท่านเหล่านี้ได้เป็นกำลังสำคัญในการช่วยประกาศพระพุทธศาสนาให้
แพร่หลายออกไป นอกจากนี้ยังได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้เลิศกว่า
ภิกษุสาวกทั้งหลายแตกต่างกันไป กล่าวคือ :-

^๑ อัง.อญฺจก. (แปล) ๒๓/๓๐/๒๗๘-๒๘๖

๑. ท่านพระอนุรุธะได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้เลิศกว่าสาวกทั้งหลายผู้มีดาทิพย์^๑
๒. ท่านพระภักทียะได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้เลิศกว่าสาวกทั้งหลายผู้เกิดในตระกูลสูง^๒
๓. ท่านพระอานนท์ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าสาวกทั้งหลายผู้เป็นพหูสูต ผู้มีสติ ผู้มีคตติ ผู้มีธิตติ และผู้เป็นอุปัฏฐาก^๓ นอกจากนี้ยังเป็นกำลังสำคัญ วิสัยนาพระธรรมในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ อีกด้วย
๔. ท่านพระอุบาลีได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าสาวกทั้งหลายผู้ทรงวินัย^๔ นอกจากนี้ยังเป็นกำลังสำคัญวิสัยนาพระวินัยในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ อีกด้วย
๕. ท่านพระภาคและท่านพระกิมพิละได้รับการยกย่องให้เป็นหนึ่งในอสีติมหาสาวก

ส่วนพระเทวทัตนั้นนอกจากจะไม่ได้บรรลุคุณธรรมชั้นสูงขึ้นไปแล้ว กลับถูกลาภสักการะครอบงำย่ำยีจิตจนคิดมักใหญ่ใฝ่สูง ทูลยุยงขอขาดสัตตกุमारให้แย่งชิงราชสมบัติจากพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมครธม และคบคิดกันประทุษร้ายพระพุทธรเจ้าก่อความวุ่นวายในวงการคณะสงฆ์ด้วยการทำลายสงฆ์ให้แตกกัน

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การที่เจ้าศากยราชวงศ์ชั้นสูงเข้ามาอุปสมบทสะท้อนให้เห็นภาพรวมของผู้ที่เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในสมัยพุทธกาลได้เป็นอย่างดีว่า ส่วนใหญ่จะมาจากตระกูลที่มีชื่อเสียงมีฐานะดีทางสังคมโดยยอมสละละทิ้งความมั่งมี นานัปการมาแสวงหาความไม่มี โดยเฉพาะอย่างยิ่งความไม่มีกิเลสอันเกิดจากความมุงมั่นบำเพ็ญสมณธรรมอย่างหนักหน่วงและจริงจัง ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของการเข้ามาบรรพชาอุปสมบท ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

^๑ อญ.เอกก. (แปล) ๒๐/๑๙๒/๒๕

^๒ อญ.เอกก. (แปล) ๒๐/๑๙๓/๒๖

^๓ อญ.เอกก. (แปล) ๒๐/๒๑๙-๒๒๓/๒๙

^๔ อญ.เอกก. (แปล) ๒๐/๒๒๘/๒๙

๒. เรื่องพระเทวทัต

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ อนุปิยนิกมของมัลลกะษัตริย์ แคว้นมัลละ ตามพระอัยยาคัยแล้ว พระองค์พร้อมภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ รวมทั้งภิกษุศากยะ ทั้ง ๖ รูปและท่านพระอุบาลี ได้เสด็จจาริกไปประทับอยู่ ณ โมลิตาราม ซึ่งเป็นอารามของโฆสกเศรษฐี เขตกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ

ในขณะนั้นพระเทวทัตคิดว่า “เราควรจะทำให้ใครเสื่อมใส ซึ่งเมื่อเขาเสื่อมใสแล้วก็จะได้นำลาภสักการะมาถวายเราให้มาก ๆ” และในทันที่นั้นเอง ท่านก็คิดได้ว่า “อชาตศัตรูกุมาร (พระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ) ยังทรงมีพระชนมายุน้อย และจะทรงมีความเจริญรุ่งเรืองต่อไปในอนาคต ถ้าสามารถทำให้ อชาตศัตรูกุมารทรงเสื่อมใสเราได้ ลาภสักการะเป็นอันมากก็จะเกิดขึ้นแก่เราเป็นแน่”

เมื่อคิดได้เช่นนี้แล้ว พระเทวทัตจึงเก็บเสนาสนะ แล้วถือบาตรและจีวรปลีกตัวออกจากโมลิตาราม เขตกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ เดินทางไปกรุงราชคฤห์ โดยแปลงเพศเนรมิตตนเป็นกุมารน้อย เอาถุงแพนหางเหาะไปนั่งบนพระเพลาของอชาตศัตรูกุมาร เมื่อเห็นว่าอชาตศัตรูกุมารทรงตกพระทัยหวาดกลัวมาก จึงเปลี่ยนเพศกลับเป็นภิกษุ ทรงสังฆาฏิ บาตร และจีวรยืนอยู่ตรงพระพักตร์ของอชาตศัตรูกุมาร พลาถถวายพระพรว่า “อาตมภาพคือพระเทวทัต”

จากนั้นเป็นต้นมา อชาตศัตรูกุมารทรงเกิดความเสื่อมใสในพระเทวทัต พร้อมทั้งทรงรับสั่งให้นำภัตตาหาร ๕๐๐ ส้ารับไปถวายพระเทวทัตเป็นประจำทุกวัน และลาภสักการะเป็นจำนวนมากนี้เอง ทำให้พระเทวทัตคิดการใหญ่ถึงกับจะปกครองภิกษุสงฆ์เอง ซึ่งทันทีที่เกิดความคิดนี้ทำให้ท่านเสื่อมจากฤทธิ์ปุลุชนโดยไม่สามารถปลอมแปลงเพศหรือเหาะเหินเดินอากาศได้อีกต่อไป

ขณะนั้นภูกุณะผู้เป็นบุตรของเจ้าโกฬิยะซึ่งเป็นผู้อุปฐากของท่านพระโมคคัลลานะ ได้สิ้นชีพิตักษัยไปเกิดเป็นเทพบุตร แล้วได้เข้าไปหาท่านพระโมคคัลลานะพร้อมทั้งเรียนว่า “ท่านผู้เจริญ พระเทวทัตถูกลาภสักการะและความสรรเสริญครอบงำเกิดความปรารถนาอย่างนี้ว่า ‘เราจะปกครองภิกษุสงฆ์’ ท่านผู้เจริญ พร้อมกับจิตตูปาท พระเทวทัตจึงเสื่อมจากฤทธิ์” จากนั้นจึงให้ท่านพระโมคคัลลานะ และทำประทักษิณแล้วหายตัวไป ซึ่งท่านพระโมคคัลลานะก็ได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

ต่อมาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จจาริกจากโมลิตาราม เขตกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ จนถึงกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน พร้อมกันนี้ภิกษุเป็นจำนวนมากก็ได้พากันนำเรื่องของพระเทวทัตไปกราบทูลพระพุทธเจ้า ให้ทรงทราบเป็นระยะ ๆ ซึ่งพระองค์ก็ทรงรับสั่งแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย อชาตศัตรูกุมารจะไปบำรุงพระเทวทัตได้สักกี่วัน ลากสักการะ และสรรเสริญเกิดขึ้นแก่เทวทัตก็เพื่อฆ่าตนเอง เพื่อความเสื่อม เหมือนคนเอาดีหมิ่นทา ที่จุมูกูลสุนัขดุ ลูกสุนัขก็จะเพิ่มความดุยิ่งขึ้น ... เหมือนต้นกล้วยออกปลีเพื่อฆ่าตนเอง ชุ่ยไผ่ฆ่าต้นไผ่...” จากนั้นพระองค์ได้ตรัสคาถาประพันธ์ว่า :-

“สักการะย่อมฆ่าบุรุษชั่ว
เหมือนผลกล้วยฆ่าต้นกล้วย
ชุ่ยไผ่ฆ่าต้นไผ่ ดอกอ้อฆ่าต้นอ้อ
ลูกม้าอัสตรฆ่าแม่ม้า ฉะนั้น”^๑

สงฆ์ทำปกาสนียกรรมแก่พระเทวทัต

ปกาสนียกรรม คือมาตรการที่ใช้ลงโทษอีกรูปแบบหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้ได้รับแต่งตั้งจากสงฆ์ด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาแล้ว ทำหน้าที่ประกาศ (ประจาน) ถึงความประพฤติของภิกษุที่เบี่ยงเบนไปจากเดิม ซึ่งส่อไปในทางที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะโดยรวมได้

ส่วนสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้สงฆ์ทำปกาสนียกรรมแก่พระเทวทัตก็ เพราะในเวลาที่พระองค์ประทับนั่งแสดงธรรมแก่บริษัทต่อเบื้องพระพักตร์พระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ ณ พระเวฬุวันนั้น พระเทวทัตได้ลุกขึ้นห่มอุตตราสงค์ เฉวียงป่าข้างหนึ่ง ประนมมือไปทางพระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลถึง ๓ ครั้งว่า :-

“พระพุทธเจ้าข้า เวลานี้พระผู้มีพระภาคทรงพระชราภาพ เป็นผู้เฒ่าสูงอายุ ล่วงกาลผ่านวัยไปโดยลำดับแล้ว พระพุทธเจ้าข้าบัดนี้ขอพระผู้มีพระภาคโปรดปล่อยวาง

^๑ วิ.จุ. (แปล) ๗/๓๓๕/๑๘๐, ส.ส. (แปล) ๑๕/๑๘๗/๒๕๔, ส.นิ. (แปล) ๑๖/๑๘๔/๒๓๐, อัง.จตุกก. (แปล) ๒๑/๖๘/๑๑๓

ประกอบตนอยู่ในธรรมสำหรับอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน โปรดมอบภิกษุสงฆ์ให้เข้า
พระพุทธเจ้าเกิด ข้าพระพุทธเจ้าจะปกครองภิกษุสงฆ์”

พระพุทธเจ้าได้ตรัสห้ามพระเทวทัตถึง ๓ ครั้งว่า “อย่าเลยเทวทัต เธอ
อย่าชอบใจที่จะปกครองภิกษุสงฆ์เลย แม้แต่สารีบุตรและโมคคัลลานะเรายังไม่มอบ
ภิกษุสงฆ์ให้ เราจะมอบภิกษุสงฆ์ให้เธอซึ่งเป็นคนด่าซ้ำ บริโภคปัจจัยดุกกลินน้ำลาย
ได้อย่างไรเล่า”

เมื่อพระเทวทัตได้ฟังพระดำรัสห้ามเช่นนี้ก็คิดว่า “พระผู้มีพระภาคทรงรุกราน
เราท่ามกลางบริษัทที่มีพระราชาประทับอยู่ด้วย ด้วยพระดำรัสว่าเป็นผู้บริโภคน้ำลาย
ดุกกลินน้ำลาย ทรงยกย่องแต่พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ” จึงโกรธไม่พอใจ
และเกิดความรู้สึกผูกอาฆาตขึ้นเป็นครั้งแรก

ต่อมาพระองค์ทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น สงฆ์จง
ทำ**ปกาสนิยกรรม**ในกรุงราชคฤห์แก่เทวทัต โดยประกาศว่า ‘เมื่อก่อนพฤติกรรมของ
พระเทวทัตเป็นอย่างหนึ่ง เวลานี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง พระเทวทัตประพฤตสิ่งใดด้วยกาย
วาจา ไม่พึงเห็นว่าพระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์เป็นอย่างนั้น พึงเห็นว่าสิ่งนั้น
เป็นเรื่องส่วนตัวของพระเทวทัต’”

วิธีทำปกาสนิยกรรมและกรรมวาจา

พระองค์ทรงกำหนดวิธีทำปกาสนิยกรรมไว้ว่า สงฆ์จะต้องทำเป็นญัตติทุติยกรรม
คือเบื้องต้นภิกษุผู้ฉลาดพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงทำปกาสนิยกรรม
ในกรุงราชคฤห์แก่พระเทวทัต โดยประกาศว่า เมื่อก่อนพฤติกรรมของพระเทวทัต
เป็นอย่างหนึ่ง เวลานี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง พระเทวทัตประพฤตสิ่งใดด้วยกายวาจา
ไม่พึงเห็นว่าพระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์เป็นอย่างนั้น พึงเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นเรื่อง
ส่วนตัวของพระเทวทัต นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์ทำปกาสนิยกรรมในกรุงราชคฤห์แก่
พระเทวทัต โดยประกาศว่า เมื่อก่อนพฤติกรรมของพระเทวทัตเป็นอย่างหนึ่ง เวลานี้
เป็นอีกอย่างหนึ่ง พระเทวทัตประพฤตสิ่งใดด้วยกายวาจา ไม่พึงเห็นว่าพระพุทธ

พระธรรม หรือพระสงฆ์เป็นอย่างนั้น ฟังเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นเรื่องส่วนตัวของพระเทวทัต ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการทำปาสาณียกรรมแก่พระเทวทัต โดยประกาศว่า ‘เมื่อก่อนพฤติกรรมของพระเทวทัตเป็นอย่างหนึ่ง เวลานี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง พระเทวทัตประพฤติสิ่งใดด้วยกายวาจา ไม่ฟังเห็นว่าพระพุทฺธ พระธรรม หรือพระสงฆ์เป็นอย่างนั้น ฟังเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นเรื่องส่วนตัวของพระเทวทัต ท่านรูปนั้นฟังนี้ ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นฟังทักท้วง

สงฆ์ทำปาสาณียกรรมในกรุงราชคฤห์แก่พระเทวทัตแล้ว โดยประกาศว่า ‘เมื่อก่อนพฤติกรรมของพระเทวทัตเป็นอย่างหนึ่ง เวลานี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง พระเทวทัตประพฤติสิ่งใดด้วยกายวาจา ไม่ฟังเห็นว่าพระพุทฺธ พระธรรม หรือพระสงฆ์เป็นอย่างนั้น ฟังเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นเรื่องส่วนตัวของพระเทวทัต สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนี้’ ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่าเป็นมติอย่างนี้”

วิธีแต่งตั้งและกรรมวาจา

ต่อมาพระองค์ทรงรับสั่งกับท่านพระสารีบุตรว่า “สารีบุตร เธอจงทำปาสาณียกรรมในกรุงราชคฤห์แก่เทวทัตเถิด” จากนั้นทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น สงฆ์จงแต่งตั้งสารีบุตรเพื่อทำปาสาณียกรรมในกรุงราชคฤห์แก่เทวทัต...” พร้อมกันนี้ก็ทรงกำหนดวิธีแต่งตั้งภิกษุผู้ทำปาสาณียกรรม โดยเบื้องต้นให้สงฆ์ขอร้องท่านพระสารีบุตร แล้วแต่งตั้งท่านให้เป็นผู้ทำปาสาณียกรรม ต่อจากนั้นภิกษุผู้ฉลาดสามารถฟังประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ฟังแต่งตั้งท่านพระสารีบุตร เพื่อทำปาสาณียกรรมในกรุงราชคฤห์แก่พระเทวทัต โดยประกาศว่า ‘เมื่อก่อนพฤติกรรมของพระเทวทัตเป็นอย่างหนึ่ง เวลานี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง พระเทวทัตประพฤติสิ่งใดด้วยกายวาจา ไม่ฟังเห็นว่าพระพุทฺธ พระธรรม หรือพระสงฆ์เป็นอย่างนั้น ฟังเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นเรื่องส่วนตัวของพระเทวทัต’ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์แต่งตั้งท่านพระสารีบุตรเพื่อทำปาสาณียกรรมในกรุงราชคฤห์แก่พระเทวทัต โดยประกาศว่า ‘เมื่อก่อนพฤติกรรมของพระเทวทัตเป็นอย่างหนึ่ง เวลานี้เป็นอีกอย่างหนึ่ง พระเทวทัตประพฤติสิ่งใดด้วยกาย

วาทา ไม่เพียงเห็นว่าพระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์เป็นอย่างนั้น เพียงเห็นว่าสิ่งนั้น เป็นเรื่องส่วนตัวของพระเทวทัต' ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งท่านพระสารีบุตร เพื่อทำปกาสนียกรรมในกรุงราชคฤห์แก่พระเทวทัต โดยประกาศว่า 'เมื่อก่อน พุทธกรรมของพระเทวทัตเป็นอย่างหนึ่ง เวลานี้เป็นอย่างหนึ่ง พระเทวทัต ประพฤติสิ่งใดด้วยกายวาทา ไม่เพียงเห็นว่าพระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์เป็น อย่างนั้น เพียงเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นเรื่องส่วนตัวของพระเทวทัต' ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่าน รูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์แต่งตั้งท่านพระสารีบุตรแล้ว เพื่อทำปกาสนียกรรมในกรุงราชคฤห์แก่พระ เทวทัต โดยประกาศว่า 'เมื่อก่อนพุทธกรรมของพระเทวทัตเป็นอย่างหนึ่ง เวลานี้ เป็นอีกอย่างหนึ่ง พระเทวทัตประพฤตสิ่งใดด้วยกายวาทา ไม่เพียงเห็นว่าพระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์เป็นอย่างนั้น เพียงเห็นว่าสิ่งนั้นเป็นเรื่องส่วนตัวของพระเทวทัต' สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้"

ต่อมาท่านพระสารีบุตรพร้อมด้วยภิกษุหลายรูปได้เดินทางเข้าไปในกรุงราชคฤห์ แล้วทำปกาสนียกรรมแก่พระเทวทัต โดยประกาศว่า "เมื่อก่อนพุทธกรรมของพระ เทวทัตเป็นอย่างหนึ่ง เวลานี้เป็นอย่างหนึ่ง พระเทวทัตประพฤตสิ่งใดด้วยกาย วาทา ไม่เพียงเห็นว่าพระพุทธ พระธรรม หรือพระสงฆ์เป็นอย่างนั้น เพียงเห็นว่าสิ่งนั้น เป็นเรื่องส่วนตัวของพระเทวทัต"

เมื่อท่านพระสารีบุตรและภิกษุดังกล่าวทำปกาสนียกรรมในกรุงราชคฤห์แก่ พระเทวทัตแล้ว ประชาชนที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส มีความรู้ไม่ดี ต่างพากันกล่าวว่า "พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหล่านี้เป็นคนริษยา ริษยาลากลักการะของพระเทวทัต ในขณะที่ประชาชนที่มีศรัทธา มีความเลื่อมใส มีความรู้ดี ก็กล่าวว่า "เรื่องนี่คงไม่ใช่ เรื่องเล็กน้อย เพราะพระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งให้ทำปกาสนียกรรมในกรุงราชคฤห์แก่ พระเทวทัตแล้ว"

ต่อมาพระเทวทัตได้คิดทำการใหญ่ทั้งในฝ่ายอาณัติและพุทธจักร กล่าวคือ :-

๑. ถวายพระพรให้อาตมัตถุมารทรวงทำการปลงพระชนม์พระราชบิดาคือ พระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพมคธรัฐ

๒. วางแผนปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าด้วยอุบายหลายอย่าง เช่น ถวาย พระพรให้อาตมัตถุมารส่งราชบุรุษไปปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าบ้าง ส่งคนไปทำการ

ปลงพระชนม์เองบ้าง กลิ้งศิลาก้อนใหญ่ลงจากภูเขาฉิมภูฏาใส่บ้าง ให้ภิกษุสาธยายมนต์เสียงดังรบกวนบ้าง ให้นายควาญช้างปล่อยช้างนาฬาคีรีเพื่อให้ปลงพระชนม์บ้าง

แต่ความพยายามของพระเทวทัตก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ตรงกันข้ามกลับได้รับเสียงตำหนิ ประณาม และโทษทัณฑ์จากประชาชนชาวกรุงราชคฤห์ที่ทราบเรื่องราว “พระเทวทัตเป็นคนใจบาป เป็นคนไม่มีบุญ เพราะได้พยายามปลงพระชนม์พระสมณโคดมผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอานุภาพมากอย่างนี้” จากนั้นเป็นต้นมาลาลงก์การะของพระเทวทัตมีแต่เสื่อมลงไป ส่วนลาลงก์การะของพระพุทธเจ้ามีแต่เจริญมากยิ่งขึ้น

วัตถุ ๕ ประการ

เมื่อวางแผนปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าไม่สำเร็จ พระเทวทัตได้ชักชวนภิกษุอีก ๔ รูป คือพระโกกาลิกะ พระกฏโมรกติสสะกะ พระขันธเทวิบุตร และพระสมุททัตตะ เพื่อให้มารวมมือกันทำลายสงฆ์ ทำลายจักรของพระพุทธเจ้าต่อไป

พระเทวทัตได้อธิบายแผนการให้ภิกษุทั้ง ๔ รูปฟังว่า “พวกเราจะเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลขอวัตถุ ๕ ประการว่า พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคตรัสสรรเสริญความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความก้ำจัด อาการนำเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียรโดยประการต่าง ๆ

วัตถุ ๕ ประการเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความมกน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความก้ำจัด อาการนำเลื่อมใส การไม่สะสม การปรารภความเพียรโดยประการต่าง ๆ ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานวโรกาสดังนี้ :-

๑. ภิกษุทั้งหลายควรอยู่ป่าตลอดชีวิต
๒. ภิกษุทั้งหลายควรเที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต
๓. ภิกษุทั้งหลายควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต
๔. ภิกษุทั้งหลายควรอยู่โคนไม้ตลอดชีวิต
๕. ภิกษุทั้งหลายไม่ควรฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต”

พระเทวทัตได้อธิบายแผนการนี้ต่อไปอีกว่า “พระสมณโคดมจะไม่ทรงอนุญาตวัตถุ ๕ ประการนี้แน่ แต่พวกเราจะใช้วัตถุ ๕ ประการนี้ชักชวนให้ประชาชนเชื่อถือได้”

ทำให้ภิกษุทั้ง ๔ รูปมีความเห็นคล้อยตามแล้วได้ปรึกษากันว่า “พวกเราสามารถที่จะใช้วัตถุ ๕ ประการเหล่านั้นทำลายสงฆ์ ทำลายจักรของพระสมณโคตมได้ เพราะยังมีพวกมนุษย์ที่เลื่อมใสในการปฏิบัติปณ ๑ อยู่”

ต่อมาพระเทวทัตพร้อมด้วยภิกษุจำนวนดังกล่าว และประชาชนที่เห็นด้วยกับแนวคิดของตน ได้พากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะกำลังทรงแสดงธรรมโปรดภิกษุสงฆ์ และประชาชนเป็นจำนวนมากอยู่ที่พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ พร้อมทั้งได้กราบทูลเสนอวัตถุ ๕ ประการดังกล่าว เพื่อให้พระองค์ทรงรับสั่งให้ภิกษุสงฆ์นำไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัดตลอดชีวิตต่อไป

แต่พระพุทธเจ้าตรัสห้ามว่า “อย่าเลยเทวทัต ภิกษุรูปใดปรารถนาที่จะอยู่ป่าเกิด ภิกษุรูปใดปรารถนาที่จะอยู่ในละแวกบ้านเกิด ภิกษุรูปใดปรารถนาที่จะเที่ยวบิณฑบาตเกิด ภิกษุรูปใดปรารถนาที่จะยินดีกนิมนต์เกิด ภิกษุรูปใดปรารถนาที่จะถือผ้าบังสุกุลเกิด ภิกษุรูปใดปรารถนาที่จะยินดีคหบดีจีวรเกิด เทวทัต เรานุญาตถือเสนาสนะตามโคนไม้ ๘ เดือนเท่านั้น เรานุญาตปลาและเนื้อที่บริสุทธิ์ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้นึกสงสัย”

พระเทวทัตรู้สึกดีใจมากที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธวัตถุ ๕ ประการ จึงพาเพื่อนภิกษุและประชาชนอีกจำนวนหนึ่งลุกออกจากที่ประชุมไป โดยพากันเดินมุ่งหน้าเข้าไปภายในกรุงราชคฤห์ ทำการโฆษณาวัตถุ ๕ ประการ พร้อมทั้งชักชวนภิกษุและประชาชนให้มาเข้าร่วมสมทานปฏิบัติตนตามแนวทางของวัตถุ ๕ ประการ บรรดาผู้ที่ได้ยินได้ฟังคำโฆษณาชักชวนดังกล่าว โดยเฉพาะประชาชนทั่วไปได้เกิดความเห็นแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ :-

๑. พวกที่ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส มีความรู้ไม่ดี มีความเห็น “พระสมณ-ศากยบุตรเหล่านี้(พระเทวทัตและคณะ) ประพฤติกำจัดกิเลส ประพฤติเคร่งครัด ส่วนพระสมณโคตมมักมาก ดาริเพื่อความมักมาก”

๒. พวกที่มีศรัทธา มีความเลื่อมใส มีความรู้ดี มีความเห็น ได้กล่าวดำนิประณาม และโพนทะนาว่า “ทำไมพระเทวทัตจึงเพียรพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ เพื่อทำลายจักรของพระผู้มีพระภาคเล่า”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้จากคำกราบทูลของภิกษุทั้งหลายแล้ว พระองค์ได้ทรงสอบถามพระเทวทัตว่า “เทวทัต ทราบว่า เธอเพียรพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ เพื่อทำลายจักรจรัหรือ” พระเทวทัตก็ได้กราบทูลตามความเป็นจริงว่า “จริง พระพุทธเจ้าข้า” เมื่อทรงทราบความจริงเช่นนี้ พระองค์จึงทรงดำหนิว่า :-

“อย่าเลยเทวทัต เธออย่าพอใจการทำลายสงฆ์ เพราะการทำลายสงฆ์มีโทษหนัก ภิกษุรูปใดทำลายสงฆ์ที่พร้อมเพรียงกัน ภิกษุรูปนั้นจะประสบโทษนานหนึ่งกับ ถูกไฟไหม้ในรณานหนึ่งกับ ส่วนภิกษุรูปใดทำสงฆ์ที่แตกกันแล้วให้พร้อมเพรียงกัน ภิกษุรูปนั้นย่อมประสบบุญอันประเสริฐ ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกาล อย่าเลยเทวทัต เธออย่าชอบใจการทำลายสงฆ์ เพราะการทำลายสงฆ์มีโทษหนัก”

แม้พระพุทธเจ้าจะทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ รับสั่งเตือนสติแก่พระเทวทัตเช่นนี้ แต่พระเทวทัตก็มีได้ใส่ใจน้อมรับพระดำรัสนั้นแต่อย่างใด ตรงกันข้ามในวันรุ่งขึ้น ท่านกลับบอกแก่ท่านพระอานนทที่ขณะกำลังเดินบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ว่า “ท่านอานนท ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เราจะทำอุโบสถ จะทำสังฆกรรม แยกจากพระพุทธเจ้า แยกจากภิกษุสงฆ์”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้จากคำกราบทูลของท่านพระอานนทว่า “วันนี้พระเทวทัตจะทำลายสงฆ์” พระองค์ทรงเปล่งอุทานในเวลานั้นว่า :-

“ความดี	คนดีทำได้ง่าย
ความดี	คนชั่วทำได้ยาก
ความชั่ว	คนชั่วทำได้ง่าย
ความชั่ว	พระอริยะทั้งหลายทำได้ยาก” ^๑

พระเทวทัตทำสังฆเภท

ภายหลังจากที่พระเทวทัตทำอุโบสถ ทำสังฆกรรมแยกจากพระพุทธเจ้า แยกจากภิกษุสงฆ์ในวันอุโบสถนั้น พร้อมทั้งพาพวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีประมาณ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นภิกษุบวชใหม่และยังไม่รอบรู้พระธรรมวินัย ออกเดินทางจากกรุง

^๑ ช.อุ. (แปล) ๒๕/๔๘/๒๗๖

ราชคฤห์มุ่งหน้าสู่เมืองคยาสีสะ ก็เป็นอันว่าพระเทวทัตได้ทำ**สังฆเภท** คือทำลายสงฆ์ให้แตกกันแล้ว ในขณะที่ภิกษุสงฆ์ส่วนใหญ่ยังยืนย่นปฏิบัติธรรมอยู่กับพระพุทธเจ้า แต่ภิกษุอีกประมาณ ๕๐๐ รูป ถูกชักนำให้มีความเห็นคล้อยตามวัดฤๅ ๕ ประการ พร้อมทั้งออกเดินทางไปกับพระเทวทัตดังกล่าวแล้ว

ในขณะเดียวกันนี้ พระพุทธเจ้าทรงมีความห่วงใยต่อภิกษุวัชชีบุตรจำนวน ๕๐๐ รูปว่า จะประสบกับความเสื่อมเสียมากยิ่งขึ้น จึงทรงรับสั่งให้ท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะไปตามภิกษุเหล่านั้นกลับมา ซึ่งทั้งสองท่านได้สนองพระดำรัสด้วยการออกเดินทางมุ่งหน้าสู่เมืองคยาสีสะต่อไป

ขณะที่พระเทวทัตคิดว่าได้พาหมู่คณะเดินทางมาไกลพอสมควรแล้ว จึงหยุดพักข้างทางและแสดงธรรมแก่ภิกษุที่ร่วมเดินทางมาดังกล่าว พลันก็มองเห็นท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะกำลังเดินทางมุ่งหน้ามา พระเทวทัตจึงกล่าวขึ้นในท่ามกลางภิกษุผู้เป็นหมู่คณะของตนว่า **“ภิกษุทั้งหลาย พวกท่านเห็นไหม ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ถึงขนาดที่พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะอัครสาวกของพระสมณโคดมยังพากันมาหาเรา ขอบใจธรรมของเรา”**

แต่พระโกกาลิกะผู้เป็นแกนนำอีกรูปหนึ่งได้กล่าวแย้งว่า “ท่านเทวทัต ท่านอย่างเพ็งวางใจพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเลย เพราะทั้งสองท่านนี้มีความปรารถนาชั่ว ตกอยู่ในอำนาจความปรารถนาชั่ว”

แม้กระนั้นพระเทวทัตก็ยังกล่าวด้วยความเชื่อมั่นว่า “อาวุโส อย่าคิดเช่นนั้น พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเหล่านั้นมาดี เพราะขอบใจธรรมของเรา” และยังคงกล่าวนิมนต์ท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะที่เดินทางมาถึงแล้วให้นั่ง พร้อมทั้งกล่าวนิมนต์ท่านพระสารีบุตรว่า “ท่านสารีบุตร ภิกษุสงฆ์ยังไม่วง ท่านสารีบุตร ธรรมีกถาของท่าน ภิกษุทั้งหลายเข้าใจง่าย แต่เราเมื่อภายหลัง เราจักเอนพัก”

ท่านพระสารีบุตรรับคำนิมนต์ของพระเทวทัต แล้วเริ่มกล่าวพร้าสอนเป็นเชิง **อาเทศนาปาฏิหาริย์**^๑ (การท่ายใจหรือการรอบรู้กระบวนจิต) แก่ภิกษุวัชชีบุตร จำนวน ๕๐๐ รูปดังกล่าว ส่วนท่านพระโมคคัลลานะก็ได้กล่าวพร้าสอนเป็นเชิง **อิทธิปาฏิหาริย์** ในขณะที่พระเทวทัตปลุกสมาธิ ๔ ชั้น จำวัดหลับไปอย่างรวดเร็วโดยไม่รู้สึกตัวเพราะความเหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางเกือบตลอดทั้งวัน

ท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะ ได้กล่าวพร้าสอนภิกษุวัชชีบุตร จำนวน ๕๐๐ รูป เป็นเชิงอาเทศนาปาฏิหาริย์ และอิทธิปาฏิหาริย์ตลอดทั้งคืน จนกระทั่งรู้ว่าภิกษุเหล่านั้นทั้งหมดได้บรรลุโสดาปัตติผล เพราะรู้ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงย่อมดับไปเป็นธรรมดา” จากนั้นจึงพาภิกษุวัชชีบุตรจำนวน ๕๐๐ รูป ออกเดินทางแต่เช้าตรู่เพื่อกลับสู่พระเวฬุวันต่อไป

ทันทีที่เกิดการณ์กลับพลิกผันเช่นนี้ พระโกกาลิกะจึงรีบปลุกพระเทวทัตซึ่งกำลังจำวัดหลับสนิท ด้วยเสียงอันดังว่า “ท่านเทวทัต รีบลุกขึ้น พระสารีบุตรกับพระโมคคัลลานะพาภิกษุไปหมดแล้ว ท่านเทวทัต ผมบอกท่านแล้วมิใช่หรือว่า “อย่าไว้วางใจพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เพราะทั้งสองท่านนี้ มีความปรารถนาชั่ว ตกอยู่ในอำนาจความปรารถนาชั่ว” เมื่อพระเทวทัตได้ฟังเช่นนี้โลภหิตอุณ ๑ ก็พุ่งออกจากปาก และล้มสลบลงตรงนั้นเอง

เมื่อท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะนำภิกษุวัชชีบุตรจำนวน ๕๐๐ รูป เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์เรียบร้อยแล้ว ท่านพระสารีบุตรได้กราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ขอประทานพระวโรกาส พวกภิกษุ (วัชชีบุตรจำนวน ๕๐๐ รูป) ที่ประพฤติดามผู้ทำลายสงฆ์ ควรอุปสมบทใหม่”

แต่พระองค์ตรัสว่า “อย่าเลยสารีบุตร เธออย่าพอใจให้ภิกษุที่ประพฤติดามผู้ทำลายสงฆ์อุปสมบทใหม่เลย เธอจงให้ภิกษุที่ประพฤติดามผู้ทำลายสงฆ์แสดงอาบัติ ถูลัจฉัยก็พอ” จากนั้นทรงสอบถามว่า “เทวทัตปฏิบัติต่อเธออย่างไร” ซึ่งท่านพระสารีบุตรก็ได้กราบทูลให้ทรงทราบตามความจริงทุกประการ

^๑ ที.ปา. (แปล) ๑๑/๑๔๘/๑๐๘

คุณสมบัติของทูต

ภายหลังจากที่ท่านพระสารีบุตรได้กราบทูลเรื่องที่ได้น้อมรับพระดำรัสไปดำเนินการเกลี้ยกล่อมภิกษุวัชชีบุตรจำนวน ๕๐๐ รูปที่ประพฤติดามพระเทวทัตผู้ทำลายสงฆ์จนได้บรรลุโสดาปัตติผลทั้งหมดแล้วพาเดินทางกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเวฬุวันได้เป็นผลสำเร็จแล้ว

พระพุทธเจ้าทรงชื่นชมการทำหน้าที่ไปเจรจาของท่านพระสารีบุตรเป็นอย่างมาก พร้อมทั้งได้ตรัสคุณสมบัติของทูตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ ๘ อย่าง ควรทำหน้าที่ทูตได้ คุณสมบัติ ๘ อย่าง^๑ คือ :-

๑. รู้จักฟัง	๒. สามารถพูดให้ผู้อื่นฟังได้
๓. ใฝ่ศึกษา	๔. ทรงจำได้ดี
๕. เป็นผู้รู้ได้เข้าใจชัด	๖. สามารถพูดให้ผู้อื่นเข้าใจได้
๗. ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์	๘. ไม่ก่อความทะเลาะวิวาทและไม่เป็นประโยชน์

ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรประกอบด้วยคุณสมบัติ ๘ อย่างนี้ ควรทำหน้าที่ทูตได้” จากนั้นพระองค์ได้ตรัสสรุปคุณสมบัติดังกล่าวนี้ในรูปแบบของคาถาประพันธ์ว่า :-

“ภิกษุผู้เข้าสู่ชุมชนที่ได้เถียงกันอย่างรุนแรง
 ก็ไม่สะทกสะท้าน ไม่ทำคำพูดให้เสียหาย
 ไม่ปกปิดข่าวสาส์น ชี้แจงอย่างไม่มีข้อสงสัย
 ถูยก้อนถามก็ไม่โกรธ
 ภิกษุผู้มีลักษณะเช่นนี้แล ควรทำหน้าที่ทูตได้”

^๑ วิ.จ. (แปล) ๗/๓๔๗/๒๐๘, อัง.อญจก. (แปล) ๒๓/๑๖/๒๔๒

อสังกรรม ๘ อย่าง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายต่อไปว่า “ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตถูกอสังกรรม ๘ อย่าง ครอบงำย่ำยีจิตต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกับ แก้วไขไม่ได้ อสังกรรม ๘ อย่าง” คือ :-

๑. เทวทัตถูกลามครอบงำย่ำยีจิต
๒. เทวทัตถูกความเลื่อมลามครอบงำย่ำยีจิต
๓. เทวทัตถูกยศครอบงำย่ำยีจิต
๔. เทวทัตถูกความเลื่อมยศครอบงำย่ำยีจิต
๕. เทวทัตถูกสักการะครอบงำย่ำยีจิต
๖. เทวทัตถูกความเลื่อมสักการะครอบงำย่ำยีจิต
๗. เทวทัตถูกความปรารถนาชั่วครอบงำย่ำยีจิต
๘. เทวทัตถูกความที่มีมิตรชั่วครอบงำย่ำยีจิต

ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตถูกอสังกรรม ๘ อย่างนี้แหละ ครอบงำย่ำยีจิต ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกับ แก้วไขไม่ได้”

นอกจากนี้พระองค์ยังได้ตรัสอสังกรรมอีก ๓ อย่าง คือความปรารถนาชั่ว ความมีมิตรชั่ว และการได้บรรลุคุณวิเศษขั้นต่ำแล้วเลิกเสียกลางคัน ที่ครอบงำย่ำยีจิตของพระเทวทัตจนต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกับ แก้วไขไม่ได้

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า พระเทวทัตซึ่งเป็นราชวงศ์ชั้นสูง และมีฐานะเป็นพระเชษฐาของพระนางยโสธราผู้เป็นพระชายาของเจ้าชายสิทธัตถะ อุปสมบทพร้อมด้วย ศากยวงศ์ชั้นสูงอีก ๕ ท่าน และอุปาสีช่างกลบก แทนที่จะมุ่งมั่นปฏิบัติธรรมให้ ต่อเนื่องจนได้บรรลุคุณวิเศษชั้นสูงสุด และเป็นกำลังสำคัญในการช่วยเผยแผ่พระ

^๑ อง.อภจก. (แปล) ๒๓/๗/๒๐๗

พุทธศาสนา สร้างเกียรติคุณให้แพร่จรไกล เช่นเดียวกับผู้ที่เข้ามาอุปสมบทรุ่นเดียวกัน แต่กลับปฏิบัติธรรมได้บรรลุคุณวิเศษขั้นต่ำแล้วเลิกเสียกลางคัน เมื่อถูกลามลักการะครอบงำย่ำยีจิต จึงคิดและทำการทุกอย่างที่ตนต้องการ กอปรด้วยได้มิตรเข้ามาเสริมความคิด วิธีชีวิตจึงต้องพลิกผันมาเป็นผู้ทำลายสงฆ์ไปในที่สุด ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๓. สังฆราชี สังฆเภท และสังฆสามัคคี

สังฆราชี

สังฆราชี คือความว้าวรานที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ แต่ยังไม่ถึงกับแตกแยกกันอย่างเด็ดขาด ยังทำอุโบสถร่วมกัน ทำปวารณาร่วมกัน และทำสังฆกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอยู่ เช่นเดียวกับภาชนะที่มีลักษณะแตกร้าวยังสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้บ้าง เพราะยังไม่แตกแยกออกจากกันเป็นเสี่ยง ๆ หรือเป็นชิ้น ๆ จนใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้เลย

ท่านพระอุบาลีได้เข้าไปเฝ้ากราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า ‘สังฆราชี สังฆราชี’ ด้วยอาการเพียงไรจึงเป็นสังฆราชี แต่ไม่เป็นสังฆเภท และด้วยอาการเพียงไรจึงเป็นทั้งสังฆราชีและสังฆเภท”

พระองค์ตรัสบอกแก่ท่านพระอุบาลีว่า ลักษณะที่เป็นสังฆราชีอย่างเดียวแต่ไม่เป็นสังฆเภท และลักษณะที่เป็นทั้งสังฆราชีและสังฆเภทมีทั้งหมด ๗ ประการ คือ :-

๑. ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๑ รูป อีกฝ่ายหนึ่งมี ๒ รูป รูปที่ ๔ ประกาศให้จับสลากว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตฺตาสฺน พวกท่านจงจับสลากนี้ จงชอบใจสลากนี้” อย่างนี้จัดเป็นสังฆราชี แต่ไม่เป็นสังฆเภท

๒. ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๒ รูป อีกฝ่ายหนึ่งก็มี ๒ รูป รูปที่ ๕ ประกาศให้จับสลากว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตฺตาสฺน พวกท่านจงจับสลากนี้ จงชอบใจสลากนี้” อย่างนี้จัดเป็นสังฆราชี แต่ไม่เป็นสังฆเภท

๓. ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๒ รูป อีกฝ่ายหนึ่งมี ๓ รูป รูปที่ ๖ ประกาศให้จับสลากว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตฺตาสฺน พวกท่านจงจับสลากนี้ จงชอบใจสลากนี้” อย่างนี้จัดเป็นสังฆราชี แต่ไม่เป็นสังฆเภท

๔. ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๓ รูป อีกฝ่ายหนึ่งก็มี ๓ รูป รูปที่ ๗ ประกาศให้จับสลากว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตฺตํ พวกท่านจงจับสลากนี้ จงขอบใจสลากนี้” อย่างนี้ก็จัดเป็นสังฆราชา แต่ไม่เป็นสังฆเภท

๕. ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๓ รูป อีกฝ่ายหนึ่งมี ๔ รูป รูปที่ ๘ ประกาศให้จับสลากว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตฺตํ พวกท่านจงจับสลากนี้ จงขอบใจสลากนี้” อย่างนี้ก็จัดเป็นสังฆราชา แต่ไม่เป็นสังฆเภท

๖. ฝ่ายหนึ่งมีภิกษุ ๔ รูป อีกฝ่ายหนึ่งก็มี ๔ รูป รูปที่ ๙ ประกาศให้จับสลากว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตฺตํ พวกท่านจงจับสลากนี้ จงขอบใจสลากนี้” อย่างนี้จัดเป็นทั้งสังฆราชาและสังฆเภท

๗. ภิกษุ ๙ รูป หรือมากกว่า ๙ รูป จัดเป็นทั้งสังฆราชาและสังฆเภท ภิกษุณี ทำลายสงฆ์ไม่ได้ ได้แต่พยายามทำลาย ลิกขมานาทำลายสงฆ์ไม่ได้ ... สามเณร ทำลายสงฆ์ไม่ได้ ... สามเณรีทำลายสงฆ์ไม่ได้ ... อุบาสกทำลายสงฆ์ไม่ได้ อุบาสิกา ทำลายสงฆ์ไม่ได้ ได้แต่พยายามทำลาย

อุบาลี ปกัตตตภิกษุผู้มีสังวาสเสมอกัน อยู่ในสมานสีมา ย่อมทำลายสงฆ์ได้

สังฆเภท

สังฆเภท คือความแตกแห่งสงฆ์ หรือการทำลายสงฆ์ให้แตกกัน โดยไม่สามารถทำอุโบสถร่วมกัน ไม่ทำปวารณาร่วมกัน และไม่ทำสังฆกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน การทำลายสงฆ์ให้แตกกันจัดเป็นหนึ่งใน **อนันตริยกรรม ๕ อย่าง**^๑ คือ :-

๑. มาตุฆาต ฆ่ามารดา
๒. ปิตุฆาต ฆ่าบิดา
๓. อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์
๔. โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระโลหิตให้ห้อ
๕. สังฆเภท ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน

^๑ อย.ปญจก. (แปล) ๒๒/๑๒๙/๒๐๙

ท่านพระอุบาลีได้เข้าไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า ‘สังฆเภท สังฆเภท’ สงฆ์จะเป็นผู้แตกกันด้วยเหตุเท่าไรหนอ”

พระองค์ตรัสบอกแก่ท่านพระอุบาลีว่า สงฆ์จะเป็นผู้แตกกันด้วยเหตุ ๑๘ ประการ^๑

คือ :-

ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้

๑. แสดงอธรรมว่า เป็นธรรม
๒. แสดงธรรมว่า เป็นอธรรม
๓. แสดงสิ่งที่มีไฉนัยว่า เป็นวินัย
๔. แสดงวินัยว่า มีไฉนัย
๕. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตได้ภาสิตไว้ ได้กล่าวไว้
๖. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้ภาสิตไว้ ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้
๗. แสดงจริยาวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติมาว่า ตถาคตได้ประพฤติมา
๘. แสดงจริยาวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมาว่า ตถาคตไม่ได้ประพฤติมา
๙. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้
๑๐. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้^๒
๑๑. แสดงอนาบัติว่า เป็นอาบัติ
๑๒. แสดงอาบัติว่า เป็นอนาบัติ
๑๓. แสดงอาบัติเบาว่า เป็นอาบัติหนัก
๑๔. แสดงอาบัติหนักว่า เป็นอาบัติเบา

^๑ วิ.ม. (แปล) ๕/๔๖๘/๓๖๒-๓๖๓, วิ.จู. (แปล) ๗/๓๕๒/๒๑๔-๒๑๕ วิ.ป. (แปล) ๘/๒๗๕/๓๖๙-๓๗๐

^๒ อัง.ทสก. (แปล) ๒๔/๓๗/๘๘

๑๕. แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่า เป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ
๑๖. แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่าเป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ
๑๗. แสดงอาบัติชั่วหยาบว่า เป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ
๑๘. แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่า เป็นอาบัติชั่วหยาบ

ภิกษุเหล่านั้นย่อมแยกพวกออกมาประกาศตัวด้วยเหตุ ๑๘ อย่างนี้ แยกกันทำอุโบสถ แยกกันทำปวารณา แยกกันทำสังฆกรรม อุบาสี สงฆ์จะเป็นผู้แตกกันด้วยเหตุเพียงเท่านี้

สังฆสามัคคี

สังฆสามัคคี คือความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์ โดยภิกษุสงฆ์ทุกหมู่เหล่าจะมีความสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีความขัดแย้งทะเลาะวิวาทกัน ภิกษุผู้สังฆเถระก็มีความเมตตาปรารถนาดีต่อภิกษุผู้นวกะ ในขณะที่ภิกษุผู้นวกะก็มีความเคารพเลื่อมใสในภิกษุผู้สังฆเถระ ภิกษุสงฆ์ทุกหมู่เหล่าจะพร้อมเพรียงกันทำอุโบสถ พร้อมเพรียงกันทำปวารณา และพร้อมเพรียงกันทำสังฆกรรมต่าง ๆ

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสลักษณะแห่งสังฆราชา คือความร่าเริงแห่งสงฆ์ และสังฆบาทคือความแตกแห่งสงฆ์แก่ท่านพระอุบาลีแล้ว ท่านพระอุบาลีก็ได้เข้าไปกราบทูลถามต่อไปอีกว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่พระองค์ตรัสว่า ‘สังฆสามัคคี สังฆสามัคคี’ สงฆ์จะเป็นผู้สามัคคีกันด้วยเหตุเท่าไรหนอ”

พระองค์ตรัสบอกแก่ท่านพระอุบาลีว่า สงฆ์จะเป็นผู้สามัคคีกันด้วยเหตุ ๑๘ ประการ คือ :-

ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้

๑. แสดงอธรรมว่า เป็นอธรรม
๒. แสดงธรรมว่า เป็นธรรม
๓. แสดงสิ่งที่ไม่ใช่วินัยว่า มิใช่วินัย

^๑ วิ.จ. (แปล) ๗/๓๕๓/๒๑๕-๒๑๖, อภิ.ก. (แปล) ๓๗/๖๕๗/๓๕๕-๓๕๖, ๘๖๒/๔๙๒

๔. แสดงวินัยว่า เป็นวินัย ____
๕. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้ว่า ตถาคตไม่ได้ภาสิตไว้ ไม่ได้กล่าวไว้
๖. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้ภาสิตไว้ได้กล่าวไว้ว่าตถาคตได้ภาสิตไว้ได้กล่าวไว้
๗. แสดงจริยวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพจน์มาว่าตถาคตไม่ได้ประพจน์มา
๘. แสดงจริยวัตรที่ตถาคตได้ประพจน์มาว่า ตถาคตได้ประพจน์มา
๙. แสดงสิ่งที่ตถาคตไม่ได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้
๑๐. แสดงสิ่งที่ตถาคตได้บัญญัติไว้ว่า ตถาคตได้บัญญัติไว้
๑๑. แสดงอนาปัตติว่า เป็นอนาปัตติ
๑๒. แสดงอาบัติว่า เป็นอาบัติ
๑๓. แสดงอาบัติเบาว่า เป็นอาบัติเบา
๑๔. แสดงอาบัติหนักว่า เป็นอาบัติหนัก
๑๕. แสดงอาบัติที่มีส่วนเหลือว่า เป็นอาบัติที่มีส่วนเหลือ
๑๖. แสดงอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือว่า เป็นอาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ
๑๗. แสดงอาบัติชั่วหยาบว่า เป็นอาบัติชั่วหยาบ
๑๘. แสดงอาบัติไม่ชั่วหยาบว่า เป็นอาบัติไม่ชั่วหยาบ

ภิกษุเหล่านั้นย่อมไม่แยกพวกออกมาประกาศตัวด้วยเหตุ ๑๘ อย่างนี้ ไม่แยกกันทำอุโบสถ ไม่แยกกันทำปวารณา ไม่แยกกันทำสังฆกรรม อุบาสี สงฆ์จะเป็นผู้สามัคคีกันด้วยเหตุเพียงเท่านั้น

นอกจากนี้พระองค์ยังตรัสตอบคำถามของท่านพระอุบาลีว่า “ภิกษุทำลายสงฆ์ ผู้พร้อมเพรียงกัน ย่อมประสบผลชั่วร้ายชั่วกับ ถูกไฟไหม้ในนรกตลอดกับ ส่วนภิกษุทำสงฆ์ที่แตกกันให้พร้อมเพรียงกัน ย่อมประสบบุญอันประเสริฐ บันเทิงในสวรรค์ตลอดกับ”

อนึ่ง พระองค์ยังได้ตรัสตอบคำถามของท่านพระอุบาลีในเรื่องภิกษุผู้ทำลายสงฆ์ต้องไปเกิดในอบายภูมิ ไม่ต้องไปเกิดในอบายภูมิ กล่าวคือ :-

^๑ อ.ทสก. (แปล) ๒๔/๓๘/๘๔

๑. ภาวะผู้ทำลายสงฆ์ต้องไปเกิดในอบาย คือภิกษุในธรรมวินัยนี้แสดงธรรมว่าเป็นธรรม มีความเห็นในธรรมนั้นว่าเป็นธรรม มีความเห็นในความแตกต่างกันว่าเป็นธรรม เป็นต้น แล้วอำพรางความเห็น อำพรางความเห็นชอบ อำพรางความพอใจ อำพรางความประสงค์ ประกาศให้จับสลากว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุสาน” พวกท่านจงจับสลากนี้ จงชอบใจสลากนี้” ภิกษุผู้ทำลายสงฆ์นี้ต้องไปเกิดในอบาย ต้องไปเกิดในนรก ดำรงอยู่ชั่วกับ แก้ไขไม่ได้

๒. ภาวะผู้ทำลายสงฆ์ไม่ต้องไปเกิดในอบาย คือภิกษุในธรรมวินัยนี้แสดงธรรมว่าเป็นธรรม มีความเห็นในธรรมนั้นว่าเป็นธรรม มีความเห็นในความแตกต่างกันว่าเป็นธรรม เป็นต้น แล้วไม่อำพรางความเห็น ไม่อำพรางความเห็นชอบ ไม่อำพรางความพอใจ ไม่อำพรางความประสงค์ ประกาศให้จับสลากว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุสาน” พวกท่านจงจับสลากนี้ จงชอบใจสลากนี้” ภิกษุผู้ทำลายสงฆ์นี้ไม่ต้องไปเกิดในอบาย ไม่ต้องไปเกิดในนรก ไม่ต้องดำรงอยู่ชั่วกับ ไม่ใช่แก้ไขไม่ได้

จึงเป็นสรุปความได้ว่า สังฆราชคือความรวบรวนแห่งสงฆ์ ซึ่งสงฆ์ยังทำอุโบสถร่วมกัน ทำปวารณาร่วมกัน และทำสังฆกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ในขณะที่สังฆเภทคือความแตกแห่งสงฆ์ หรือการทำลายสงฆ์ให้แตกกันโดยแยกกันทำอุโบสถ แยกกันทำปวารณา และแยกกันทำสังฆกรรมต่าง ๆ ส่วนสังฆสามัคคีคือความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์ โดยสงฆ์ทุกหมู่เหล่ามีความสมานสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่มีความขัดแย้งทะเลาะวิวาทกัน ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในสังฆเภทชั้นชณะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยการทำลายสงฆ์ให้แตกกันได้ว่า ภิกษุผู้มีศีลและอาจารย์เสมอกับภิกษุทั้งหลาย (ปกติตติภิกษุ) ภิกษุสงฆ์ผู้ทำสามัคคีร่วมอุโบสถสังฆกรรมกัน (สมานสังวาส) ที่อยู่ในเขตที่กำหนด ความพร้อมเพรียง และสิทธิในการเข้าร่วมอุโบสถ ปวารณาและสังฆกรรมด้วยกัน (สมานสังวาสสัมา) เท่านั้น จึงจะทำลายสงฆ์ให้แตกกันได้ ส่วนภิกษุผู้มีศีลและอาจารย์ต่างกัน แยกสังฆกรรมและแยกสัมากันแล้ว จะทำลายสงฆ์ให้แตกกันไม่ได้ ทั้งนี้ก็เพราะภิกษุดังกล่าวมีความแปลกแยกแตกกันออกไปแล้ว แม้จะมีได้ทำลายสงฆ์ให้แตกกันแต่ก็แปลกแยกแตกกันอยู่แล้วนั่นเอง

วัดตขันธกะ

วัดตขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยวัตรที่ภิกษุควรประพฤติ พระสังคีติกาจารย์ มีมติให้ประมวลวัตรต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๑๔ วัตร เริ่มตั้งแต่อาคันตุกวัตร อาวาสกวัตร คมิกวัตร อนุโมทนาวัตร ภัตตคควัตร ปิณฑาจาริกวัตร อารัญญิกวัตร เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละวัตรที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญ ที่ควรศึกษา ๒ ประเด็น คือ :-

๑. เนื้อหาโดยสรุปของวัตรต่าง ๆ
๒. สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรแต่ละอย่าง

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นวัตรที่ภิกษุกับภิกษุจะพึงปฏิบัติต่อกัน เช่น ภิกษุผู้จรมากับภิกษุเจ้าถิ่น พระอุปัชฌาย์กับสัทธ-วิหาริก พระอาจารย์กับศิษย์ หรือเป็นวัตรที่ภิกษุควรสังเกตให้รอบคอบในเวลาเข้าไปบิณฑบาตในละแวกบ้าน ตลอดจนการจัดเก็บเสนาสนะ การปฏิบัติตนให้ถูกต้องในการใช้เรือนไฟ หรือการใช้วัจกุฎี เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้ภิกษุได้สำเหนียกศึกษาและปฏิบัติตนเพื่อความเป็นภิกษุที่มีกิริยามารยาทดีงามต่อไปเป็นสำคัญ

๑. เนื้อหาโดยสรุปของวัตรต่าง ๆ

ในวัดตขันธกะนี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวัตรไว้ให้ภิกษุประพฤติปฏิบัติทั้งหมด ๑๔ วัตร แต่ละวัตรมีเนื้อหาโดยสรุป กล่าวคือ :-

๑. อาคันตุกวัตร คือวัตรของภิกษุผู้จรมาจะต้องปฏิบัติ พระองค์ทรงบัญญัติวัตรนี้ไว้ให้ภิกษุประพฤติปฏิบัติในขณะที่ประทับอยู่ ณ พระเชตวัน เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล โดยทรงปรารภภิกษุอาคันตุกะหลายรูปเดินสวมรองเท้าเข้าสู่อารามบ้าง กางร่มเข้าสู่อารามบ้าง คลุมศีรษะเข้าสู่อารามบ้าง โปกจีวรบนศีรษะเข้าสู่อารามบ้าง ใช้น้ำดื่มล้างเท้าบ้าง ไม่ยอมไหว้ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสซึ่งแก่พรรษากว่าบ้าง ไม่ถามถึงเสนาสนะบ้าง

โดยเฉพาะภิกษุอาคันตุกะรูปหนึ่ง เมื่อมาถึงอารามแล้วก็เดินตรงไปที่กุฏิที่ไม่มีภิกษุอยู่หลังหนึ่ง รีบผลักบานประตูเข้าไปอย่างรวดเร็ว ภูตหัวหนึ่งอยู่ข้างบนตกลงมา พาดที่คอของภิกษุอาคันตุกะรูปนั้น ท่านตกใจกลัวร้องขึ้นมาสุดเสียง ทำให้ภิกษุเจ้าถิ่นที่อยู่กุฏิข้างเคียงตกใจรีบเดินไปสอบถาม เมื่อทราบเรื่องแล้วจึงกล่าวดำหนิ ประณาม และโทษนานาต่าง ๆ นานา แล้วนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธรูปเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงดำหนิการกระทำของภิกษุอาคันตุกะรูปนั้นโดยอเนกประการ จากนั้นจึงทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรแก่ภิกษุอาคันตุกะทั้งหลาย ที่ภิกษุอาคันตุกะทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ คือ :-

ภิกษุอาคันตุกะพึงถอดรองเท้า สดรม เปิดศีรษะ ถอดจีวรที่ปกศีรษะลง ไม่ควรรีบร้อนเดินเข้าไปในอาราม อย่าใช้น้ำดื่มล้างเท้า ควรให้ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสซึ่งแก่พรรษากว่า ควรสอบถามเสนาสนะให้เรียบร้อยก่อนจึงเข้าพักอาศัย ...”

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือวัตรของภิกษุอาคันตุกะทั้งหลาย ที่ภิกษุอาคันตุกะทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ”

๒. อาวาสกัณฑ์ คือวัตรของภิกษุผู้อยู่ในอาวาสหรือภิกษุเจ้าถิ่นจะต้องปฏิบัติ โดยพระองค์ทรงปรารภเรื่องที่ภิกษุทั้งหลายนำมากราบทูลให้ทรงทราบว่า “ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสเห็นภิกษุอาคันตุกะทั้งหลายมาแล้ว ไม่ปูอาสนะ ไม่ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า เป็นต้น”

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงดำหนิการกระทำของภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสเหล่านั้นโดยอเนกประการ จากนั้นจึงทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรแก่ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสทั้งหลาย ที่ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ คือ :-

^๑ ดูรายละเอียดของอาคันตุกัวัตร ใน วิ.จ. (แปล) ๗/๓๕๗/๒๒๓-๒๒๕

ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสเห็นภิกษุอาคันตุกะ ที่แก่พรรษากว่าแล้วพึงไหว
ปฐาสนะต้อนรับ ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ลูกรับบาตรและจีวร
น่าน้ำดื่มมาต้อนรับ น่าน้ำใช้มาต้อนรับ ถ้าสามารถก็พึงเช็ดรองเท้า เป็นต้น^๑

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือวัตรของภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสทั้งหลาย ที่ภิกษุผู้
ประจำในอาวาสทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ”

๓. คมิกวัตร คือวัตรของภิกษุผู้เตรียมจะออกเดินทางจะต้องปฏิบัติ โดย
พระองค์ทรงปรารภเรื่องภิกษุทั้งหลายนำมาราบทูลให้ทรงทราบฯ “ภิกษุผู้เตรียม
จะออกเดินทางทั้งหลายไม่เก็บเครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดิน ปิดประตูหน้าต่างทิ้งไว้
ไม่บอกมอหมายเสนาสนะแล้วพากันจากไป เครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดินเสียหาย ไม่มี
ใครดูแลเสนาสนะ”

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงดำหนิการกระทำของภิกษุผู้เตรียมจะ
ออกเดินทางทั้งหลายโดยอนเณกประการ จากนั้นจึงทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า
“ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรแก่ภิกษุผู้เตรียมจะออกเดินทางทั้งหลาย
ที่ภิกษุผู้เตรียมจะออกเดินทางทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ คือ :-

ภิกษุผู้เตรียมจะเดินทาง พึงเก็บเครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดิน ปิดประตูหน้าต่าง
บอกมอหมายเสนาสนะแล้วจึงพากันจากไป ถ้าไม่มีภิกษุ พึงบอกแก่สามเณร
ถ้าไม่มีสามเณร พึงบอกมอหมายแก่คนวัด ถ้าไม่มีคนวัด พึงบอกมอหมายแก่
อุบาสก ถ้าไม่มีภิกษุสามเณร คนวัดหรืออุบาสก พึงยกเตียงขึ้นวางไว้บนคิลา
๔ แผ่น ยกเตียงซ้อนเตียง ยกตั้งซ้อนตั้ง กองเครื่องเสนาสนะไว้ข้างบนแล้วเก็บ
เครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดิน ปิดประตูหน้าต่าง แล้วจึงพากันจากไป ...”^๒

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือวัตรของภิกษุผู้เตรียมจะออกเดินทางทั้งหลาย ที่ภิกษุผู้
เตรียมจะออกเดินทางทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ”

^๑ ดูรายละเอียดของอาวาสสิกวัตร ใน วิ.จุ. (แปล) ๗/๓๕๔/๒๒๖

^๒ ดูรายละเอียดของคมิกวัตร ใน วิ.จุ. (แปล) ๗/๓๖๑/๒๒๗-๒๒๘

๔. อนุโมทนาวัตร คือวัตรในการอนุโมทนา โดยพระองค์ทรงปรารภคากล่าวดำหณี ประณาม และโพนทะนาของประชาชนที่ภิกษุทั้งหลายนำมากราบทูลให้ทรงทราบว่า “ทำไมพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรทั้งหลายจึงไม่กล่าวอนุโมทนาเล่า”

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุกล่าวอนุโมทนาในโรงอาหาร” ต่อมาก็มีปัญหว่า “ใครควรกล่าวอนุโมทนาในโรงอาหาร” พระองค์ก็ทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้เฒ่ากล่าวอนุโมทนาในโรงอาหาร”

ภายหลังจากที่พระองค์ทรงรับสั่งไว้เช่นนี้ ภิกษุทั้งหลายที่ไปฉันภัตตาหารที่สมาคมแห่งหนึ่งโดยมีท่านพระสารีบุตรเป็นสังฆเถระ เมื่อฉันภัตตาหารเสร็จแล้วจึงพากันกลับโดยปล่อยให้ท่านพระสารีบุตรกล่าวอนุโมทนาอยู่เพียงรูปเดียว เสร็จแล้วท่านจึงเดินทางกลับโดยลำพัง

พระพุทธเจ้าทรงทอดพระเนตรเห็นท่านพระสารีบุตรเดินกลับมาเพียงรูปเดียว ในขณะที่ภิกษุทั้งหลายพากันเดินทางกลับมาถึงนานแล้ว พระองค์ทรงรับสั่งถามท่านพระสารีบุตรว่า “สารีบุตร อาหารคงมีมากกระมัง” ซึ่งท่านพระสารีบุตรก็ได้กราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า อาหารมีมากจริง แต่ภิกษุทั้งหลายพากันกลับก่อนโดยปล่อยให้ข้าพระพุทธเจ้ากล่าวอนุโมทนาอยู่เพียงรูปเดียว”

เมื่อทรงทราบเช่นนี้ พระองค์จึงทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้พระเถรานุเถระ ๔-๕ รูป รออยู่ในโรงฉันก่อน” แม้กระนั้นก็ยังมีความตามาอีก กล่าวคือในขณะที่พระสังฆเถระกำลังกล่าวอนุโมทนาอยู่ในโรงฉันนั้น ภิกษุรูปหนึ่งที่นั่งรออยู่ในโรงฉันเกิดปวดท้องจะถ่ายอุจจาระ แต่ก็ไม่กล้าลุกกลับก่อน ท่านกลับอุจจาระอยู่เป็นเวลานานจนเป็นลมสลบล้มลง ภายหลังจากที่ทรงทราบเรื่องนี้จากภิกษุทั้งหลายแล้ว พระองค์จึงทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีธุระ เราอนุญาตให้บอกลาภิกษุผู้อยู่ถัดไปแล้วไปได้”

๕. ภัตตคควัตร คือวัตรในโรงฉัน โดยพระองค์ทรงปรารภพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ที่ภิกษุทั้งหลายนำมากราบทูลให้ทรงทราบว่า “พวกภิกษุฉัพพัคคีย์นุ่งห่มไม่เรียบร้อย

ไม่มีมารยาท เวลาเดินไปโรงฉันก็เดินแซงหน้าภิกษุผู้เถระทั้งหลายบ้าง นั่งเบียดภิกษุผู้เถระทั้งหลายบ้าง กีดกันอาสนะภิกษุผู้ผนวกระหว่างทั้งหลายบ้าง นั่งทับสังฆาฏิในสระเวกบ้านบ้าง”

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรในโรงฉันแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ภิกษุทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในโรงฉัน คือ :-

ถ้าภักตฺเตสฺสํบอกเวลาในอาราม ภิกษุพึงนุ่งปิดมณฑล ๓ ให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้ กลัดลูกดุม ล้างบาตรแล้วถือไปไม่ต้องรีบร้อนเข้าหมู่บ้าน

ไม่พึงเดินแซงไปข้างหน้าภิกษุผู้เถระทั้งหลาย พึงปกปิดกายให้ดี พึงสำรวมดี พึงทอดจักษุลง ไม่พึงเวกผ้า ไม่พึงหัวเราะเสียงดัง พึงพูดเสียงเบา ไม่พึงเดินโคลงกาย ไม่พึงเดินแกว่งแขน ไม่พึงเดินโคลงศีรษะ ไม่พึงเดินเท้าสะเอว ไม่พึงเดินคลุมศีรษะ ไม่พึงเดินกระโหรงไปในสระเวกบ้าน ...^๑

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือวัตรในโรงฉัน ที่ภิกษุทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในโรงฉัน”

๖. ปิณฑาจาริกวัตร คือวัตรของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต โดยพระองค์ทรงปรารภภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตทั้งหลายที่นุ่งห่มไม่เรียบร้อย เที่ยวบิณฑบาตโดยไม่สังเกตเข้าบ้านบ้าง ไม่สังเกตออกจากบ้านบ้าง รีบร้อนเข้าไปบ้าง รีบร้อนออกไปบ้าง ยืนใกล้เกินไปบ้าง ยืนไกลเกินไปบ้าง ยืนนานเกินไปบ้าง กลับเร็วเกินไปบ้าง

โดยเฉพาะภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง ขณะที่กำลังเดินบิณฑบาตไปถึงบ้านแห่งหนึ่ง ไม่ทันสังเกตว่าเป็นประตูบ้านหรือประตูห้องนอน จึงรีบร้อนเปิดประตูเข้าไปโดยคิดว่าเป็นประตูบ้าน แต่กลายเป็นเปิดประตูเข้าไปยังห้องนอนของหญิงคนหนึ่งซึ่งกำลังเปลือยกายนอนหงายอยู่

^๑ ดูรายละเอียดของภักตฺเตสฺสํวัตร ใน วิ.จ. (แปล) ๗/๓๖๔/๒๓๐-๒๓๒

เมื่อภิกษุรูปนั้นรู้ว่าเปิดประตูจึงรีบร้อนเดินออกมา ซึ่งก็เป็นขณะเดียวกับที่สามีของหญิงคนนั้นมาพบเห็นเข้า และเมื่อมองเข้าไปในห้องนอนก็พบภรรยาของตนเปลือยกายนอนหงายอยู่ จึงคิดว่า “ภิกษุรูปนี้คงเข้ามาทำมิดีมิร้ายภรรยาของเราเป็นแน่” จึงทำร้ายทุบตีภิกษุรูปนั้น

หญิงคนนั้นตกใจสะดุ้งตื่นขึ้นมา เพราะได้ยินเสียงคนร้องคล้ายกันได้รับความเจ็บปวด เมื่อเห็นสามีของตนกำลังทำร้ายทุบตีภิกษุรูปหนึ่ง จึงถามว่า “พี่ไปทำร้ายทุบตีภิกษุรูปนั้นทำไม” ซึ่งสามีของนางก็ตอบว่า “ภิกษุรูปนี้เข้าไปทำมิดีมิร้ายเธอ” แต่หญิงคนนั้นได้กล่าวยืนยันว่า “ภิกษุรูปนี้มีได้ทำมิดีมิร้ายฉัน ท่านไม่ได้ทำอะไรดิฉันเลย” เมื่อได้ทราบคำยืนยันเช่นนี้ สามีของนางจึงปล่อยภิกษุรูปนั้นไป

ภายหลังเมื่อภิกษุรูปนั้นเดินทางกลับไปถึงอารามแล้ว จึงเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นกับตนให้ภิกษุทั้งหลายทราบ ภิกษุเหล่านั้นจึงพูดดำนิ ประณาม และโทษความไม่สำรวมของภิกษุรูปนั้นต่าง ๆ นานา จากนั้นจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงสอบถามภิกษุรูปนั้น และทรงทราบความจริงที่เกิดขึ้นทั้งหมด จึงดำนิภิกษุรูปนั้นโดยอเนกประการ จากนั้นจึงทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรแก่ภิกษุผู้เกี่ยวพันบาตทั้งหลาย ที่ภิกษุผู้เกี่ยวพันบาตทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ คือ :-

ภิกษุผู้เกี่ยวพันบาตเป็นวัตรคิดว่า ‘เวลานี้เราจักเข้าบ้าน’ พึงนุ่งห่มปกปิดมณฑล ๓ ให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้ กลัดลูกดุมล่างบาตรแล้วถือ(อุ้ม)อย่างสำรวมเข้าบ้านโดยไม่รีบร้อน ...”

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือวัตรของภิกษุผู้เกี่ยวพันบาตทั้งหลาย ที่ภิกษุผู้เกี่ยวพันบาตทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ”

๗. อารัญญกวัตร คือวัตรของภิกษุผู้อยู่ป่า โดยพระองค์ทรงปรารภภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในป่า ไม่ตั้งน้ำดื่ม น้ำใช้ ไม่ก่อไฟและเตรียมไม้สไฟ ไม่รู้จักเรื่อง

^๑ ดูรายละเอียดของ**ปณทวารกวัตร** ใน วิ.จ. (แปล) ๗/๓๖๕/๒๓๓-๒๓๕

นักษัตรและไม่รู้จักทิศ เมื่อพวกโจรพากันเดินทางมาถึงป่าที่ภิกษุเหล่านั้นพักอยู่อาศัย จึงขอน้ำดื่มบ้าง ขอไฟบ้าง สอบถามเรื่องนักษัตรบ้าง เรื่องทิศบ้าง

ภิกษุผู้อยู่ป่าเหล่านั้นบอกว่า “ไม่มีน้ำดื่ม ยังไม่ได้ก่อไฟ ไม่รู้จักเรื่องนักษัตรและเรื่องทิศ จึงบอกอะไรไม่ได้” พวกโจรเหล่านั้นคิดว่า “คนพวกนี้ไม่มีอะไรสักอย่างถามเรื่องนักษัตร เรื่องทิศ ก็ไม่รู้เรื่องอะไรเลย สงสัยคงจะเป็นโจรเหมือนพวกเรา คงไม่ใช่ภิกษุแน่นอน” จากนั้นจึงพากันทำร้ายทุบตีภิกษุเหล่านั้นให้ได้รับบาดเจ็บไปตาม ๆ กัน ต่อมาภิกษุเหล่านั้นเดินทางออกจากป่ามาบอกเพื่อนภิกษุที่อาราม ภิกษุผู้เป็นเพื่อนจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธรเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระองค์ทรงทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรแก่ภิกษุผู้อยู่ป่าทั้งหลาย ที่ภิกษุผู้อยู่ป่าทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ คือ :-

ภิกษุผู้อยู่ป่า ควรลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ... ฟังดั่งน้ำดื่ม ดั่งน้ำใช้ ก่อไฟ เตรียมไม้สไฟ เตรียมไม้เท้า เรียนรู้เรื่องนักษัตรทุกประเภทหรือเรียนบางส่วน และฟังรู้เรื่องทิศ”

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนิวัตรของภิกษุผู้อยู่ป่าทั้งหลาย ที่ภิกษุผู้อยู่ป่าทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ”

๔. เสนาสนวัตร คือวัตรในเสนาสนะ โดยพระองค์ทรงปรารภคำกราบทูลของพวกภิกษุที่กำลังทำจีวรอยู่ในที่กลางแจ้ง แต่ถูกพวกภิกษุฉัพพัคคีย์เคาะเสนาสนะอยู่บนที่สูงเหนือลม ทำให้ลมพัดฝุ่นละอองฟุ้งไปทั่วบริเวณนั้น

เมื่อพระองค์ทรงสอบถามทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติเสนาสนวัตร ที่ภิกษุทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ คือ :-

ภิกษุอยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรกก็ควรชำระให้สะอาดโดยนํ้าบาตรและจีวร ผ้าปูนอน ผ้าปูนั่ง พูกและหมอนออกมาวางไว้ในที่เหมาะสมก่อน ควรยกเตียงและ

^๑ ดูรายละเอียดของ**อรรถกถา**ใน วิ.จ. (แปล) ๗/๓๖๗/๒๓๕-๒๓๗

ตั้งออกมาวางไว้ข้างนอกด้วยความระมัดระวัง อย่าให้ครูดพื้นหรือกระแทกบานประตูหน้าต่าง ... อย่าเคาะเสนาสนะใกล้ภิกษุ ใกล้วิหาร ใกล้น้ำดื่ม น้ำใช้ อย่าเคาะเสนาสนะบนที่สูงเหนือลม แต่ควรเคาะเสนาสนะในที่ต่ำได้ลม ...^๑

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนิวัตรในเสนาสนะของภิกษุทั้งหลาย ที่ภิกษุทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบ”

๙. ขันตามรวัตร คือวัตรในเรือนไฟ โดยพระองค์ทรงปรารภคำกราบทูลของภิกษุผู้เถระทั้งหลายที่ห้ามมิให้พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เข้าไปในเรือนไฟ แต่กลับถูกพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ปิดประตูเรือนไฟขังไว้ข้างในแล้วใส่พินก่อไฟรม เมื่อถูกความร้อนแผดเผาและควันไฟรมอยู่ในเรือนไฟเป็นเวลานาน จะออกมาข้างนอกก็ไม่ได้เพราะพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ปิดประตูและนั่งขวางประตูไว้ ในที่สุดจึงเป็นลมสลบล้มลงอยู่ภายในเรือนไฟนั่นเอง

เมื่อพระองค์ทรงสอบถามทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุถูกภิกษุผู้เถระห้ามเรือนไฟ จะใส่พินมากแล้วก่อไฟโดยไม่เกรงใจไม่ได้ รูปใดใส่ต้องอาบัติทุกกฏ อนึ่ง ภิกษุไม่พึงปิดประตูแล้วนั่งขวางประตู รูปใดปิดและนั่งขวางต้องอาบัติทุกกฏ

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรในเรือนไฟแก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ภิกษุทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในเรือนไฟ คือ :-

ภิกษุผู้อยู่ในเรือนไฟก่อน ถ้ามีขี้เถ้ามกพึงนำไปทิ้ง ถ้าเรือนไฟรกก็พึงกวาด ถ้าชานภายนอกก็พึงกวาด ถ้าบริเวณราก็พึงกวาด ถ้าซุ้มประตูราก็พึงกวาด ถ้าศาลาเรือนไฟราก็พึงกวาด ...^๒

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนิวัตรในเรือนไฟสำหรับภิกษุทั้งหลาย ที่ภิกษุทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในเรือนไฟ”

^๑ ดูรายละเอียดของ**เสนาสนวัตร** ใน วิ.จู. (แปล) ๗/๓๖๙-๓๗๐/๒๓๗-๒๓๙

^๒ ดูรายละเอียดของ**ขันตามรวัตร** ใน วิ.จู. (แปล) ๗/๓๗๑-๓๗๒/๒๓๙-๒๔๑

๑๐. วัฏฏวิวัตร คือวัตรในวัฏฏี โดยพระองค์ทรงปรารภคำกราบทูลของภิกษุทั้งหลายที่นำเรื่องของภิกษุรูปหนึ่งที่มีกำเนิดจากวรรณะพราหมณ์ ถ่ายอุจจาระแล้วไม่ล้างเพราะรังเกียจว่า “ใครจะจับต้องของสกปรกมีกลิ่นเหม็นอย่างนี้” ต่อมาทวารของภิกษุรูปนั้นจึงมีหนอง

เมื่อพระองค์ทรงสอบถามทราบเรื่องนี้แล้ว จึงดำหนิแล้วรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุถ่ายอุจจาระแล้ว เมื่อมีน้ำอยู่จะไม่ล้างไม่ได้ รูปใดไม่ล้างต้องอาบัติทุกกฏ”

ต่อมาภิกษุทั้งหลายเข้าถ่ายอุจจาระในวัฏฏีตามลำดับพรรษา ภิกษุผู้นวจะทั้งหลายปวดอุจจาระและมาถึงก่อนก็ต้องรอ และกลิ่นอุจจาระจนเป็นลมสลบล้มลงหน้าวัฏฏีนั่นเอง ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธรเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระองค์ทรงสอบถามทราบเรื่องนี้แล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงทำการถ่ายอุจจาระตามลำดับพรรษา รูปใดทำต้องอาบัติทุกกฏหนึ่ง เราอนุญาตให้ถ่ายอุจจาระตามลำดับผู้มาถึง”

ต่อมาพวกภิกษุฉัพพัคคีย์เข้าวัฏฏีเร็วเกินไปบ้าง เลิกผ้าเข้าไปบ้าง ถอนหายใจพลางถ่ายอุจจาระบ้าง เคี้ยวไม้ชำระฟันพลางถ่ายอุจจาระบ้าง ถ่ายอุจจาระนอกรางอุจจาระบ้าง ถ่ายปัสสาวะนอกรางปัสสาวะบ้าง บ้วนน้ำลายลงในรางปัสสาวะบ้าง ชำระด้วยไม้ชำระแข็งบ้าง ทิ้งไม้ชำระในช่องถ่ายอุจจาระบ้าง ออกมาเร็วเกินไปบ้าง เลิกผ้าออกมาบ้าง ชำระมีเสียงดังโจ๊ก ๆ บ้าง เหลือน้ำไว้ในกระบวยชำระบ้าง

เมื่อพระพุทธรเจ้าทรงทราบเรื่องนี้จากคำกราบทูลของภิกษุทั้งหลาย และทรงสอบถามทราบความจริงแล้วจึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรในวัฏฏีแก่ภิกษุทั้งหลายที่ภิกษุทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในวัฏฏี คือ :-

ภิกษุผู้ไปวัฏฏีพึงยืนกระแอมอยู่ข้างนอก แม้ภิกษุผู้นั่งอยู่ข้างในก็ควรกระแอมรับ ... ถ้าภิกษุถ่ายไว้เลอะวัฏฏีต้องล้างให้สะอาด ถ้าตระกร้าใส่ไม้ชำระเต็มพึงนำไปทิ้ง

ถ้าวัจกุฎีสกปรกพึงกวาด ถ้าชานภายนอกรกก็พึงกวาด บริเวณรกก็พึงกวาด ชุ่มประตुरกก็พึงกวาด ถ้าไม่มีน้ำในหม้อชำระก็พึงตักน้ำมาไว้^๑

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนิวัตรในวัจกุฎีสำหรับภิกษุทั้งหลาย ที่ภิกษุทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในวัจกุฎี”

๑๑. อุปัชฌายวัตร คือวัตรที่ภิกษุอันเตวาลิกควรประพฤติในพระอุปัชฌาย์ โดยพระองค์ทรงปรารภคำกราบทูลของภิกษุทั้งหลายในเรื่องที่สัทธิวิหาริกทั้งหลาย ไม่ประพฤติชอบในพระอุปัชฌาย์

เมื่อพระองค์ทรงสอบถามทราบความจริงแล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรในอุปัชฌาย์ทั้งหลายแก่สัทธิวิหาริกทั้งหลายที่สัทธิวิหาริกทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในอุปัชฌาย์ทั้งหลาย คือ :-

ภิกษุสัทธิวิหาริกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้าห่มอุตตราสงค์เจี๊ยมบ่าข้างหนึ่งเข้าไปถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถ้าข้าวต้มมีก็พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่ออุปัชฌาย์ฉันข้าวต้มเสร็จแล้ว พึงถวายน้ำ รับภาชนะมาถืออย่างระมัดระวังอย่าให้ครูด ล้างแล้วเก็บไว้ให้ดี เมื่ออุปัชฌาย์ลุกขึ้นแล้วพึงยกอาสนะเก็บ ถ้าที่นั้นรกก็พึงกวาด ... สัทธิวิหาริกไม่บอกลาอุปัชฌาย์ ไม่พึงเข้าหมู่บ้าน ไม่พึงไปป่าช้า ไม่พึงออกไปต่างถิ่น ถ้าอุปัชฌาย์เป็นไข้ พึงพยาบาลท่านจนตลอดชีวิต พึงรองนกว่าอุปัชฌาย์นั้นจะหาย^๒

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนิวัตรในอุปัชฌาย์ทั้งหลายสำหรับพวกสัทธิวิหาริกทั้งหลายที่สัทธิวิหาริกทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในอุปัชฌาย์ทั้งหลาย”

๑๒. สัทธิวิหาริกวัตร คือวัตรที่ภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์ควรประพฤติในสัทธิวิหาริก โดยพระองค์ทรงปรารภคำกราบทูลของภิกษุทั้งหลายในเรื่องที่ภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์ไม่ประพฤติชอบในสัทธิวิหาริกทั้งหลาย

^๑ ดูรายละเอียดของวัจกุฎีวัตร ใน วิ.จ. (แปล) ๗/๓๗๓-๓๗๔/๒๕๑-๒๕๓

^๒ ดูรายละเอียดของอุปัชฌายวัตร ใน วิ.จ. (แปล) ๗/๓๗๖/๒๕๔-๒๕๐ และดูประกอบใน วิ.ม. (แปล) ๔/๖๔-๖๖/๗๙-๘๗

เมื่อพระองค์ทรงสอบถามทราบความจริงแล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรในสังฆิทธิหาริกทั้งหลายแก่อุปัชฌาย์ทั้งหลาย ที่อุปัชฌาย์ทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในสังฆิทธิหาริกทั้งหลาย คือ :-

อุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์สังฆิทธิหาริกด้วยอุทเทส ปริปัจจา โอวาท และอนุศาสน์ ถ้าอุปัชฌาย์มีบาตร แต่สังฆิทธิหาริกไม่มีบาตร อุปัชฌาย์พึงถวายบาตรแก่สังฆิทธิหาริก หรือพึงชวนชวายเป็น ‘ทำอย่างไรหนอ บาตรจะพึงเกิดขึ้นแก่สังฆิทธิหาริก’ ... ถ้าสังฆิทธิหาริกเป็นไข้ อุปัชฌาย์พึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ... ถ้าสังฆิทธิหาริกเป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรอนจนกว่าสังฆิทธิหาริกนั้นจะหาย^๑

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนิวัตรในสังฆิทธิหาริกทั้งหลายสำหรับอุปัชฌาย์ทั้งหลาย ที่อุปัชฌาย์ทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในสังฆิทธิหาริกทั้งหลาย”

๑๓. **อาจารย์วัตร** คือวัตรที่ภิกษุอันเดวาลิกควรประพฤติในอาจารย์ โดยพระองค์ทรงปรารภคำกราบทูลของภิกษุทั้งหลายในเรื่องที่ภิกษุผู้เป็นอันเดวาลิกไม่ประพฤติชอบในอาจารย์ทั้งหลาย

เมื่อพระองค์ทรงสอบถามทราบความจริงแล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรในอาจารย์ทั้งหลายแก่อันเดวาลิกทั้งหลาย ที่อันเดวาลิกทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในอาจารย์ทั้งหลาย คือ :-

อันเดวาลิกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มอุตตราสงค์เฉียงป่าข้างหนึ่ง ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มไปถวาย เมื่ออาจารย์ฉันเสร็จแล้วพึงถวายน้ำ รับภาชนะมาถืออย่างระมัดระวัง ... อันเดวาลิกไม่บอกลาอาจารย์ ไม่พึงเข้าหมู่บ้าน ไม่พึงไปป่าช้า ไม่พึงออกไปต่างถิ่น ถ้าอาจารย์เป็นไข้ พึงพยาบาลท่านจนตลอดชีวิต พึงรอนจนกว่าอาจารย์นั้นจะหาย^๒

^๑ ดูรายละเอียดของสังฆิทธิหาริกวัตร ใน วิ.จ. (แปล) ๗/๓๗/๘/๒๕๑-๒๕๔ และดูประกอบใน วิ.ม. (แปล) ๔/๖๗/๘๘-๙๒

^๒ ดูรายละเอียดของอาจารย์วัตร ใน วิ.จ. (แปล) ๗/๓๘๐/๒๕๖-๒๖๑ และดูประกอบใน วิ.ม. (แปล) ๔/๗๔-๗๘/๑๐๒-๑๑๒

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือวัตรในอาจารย์ทั้งหลายสำหรับอันเตวาลิกทั้งหลาย ที่อันเตวาลิกทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในอาจารย์ทั้งหลาย”

๑๔. อันเตวาลิกวัตร คือวัตรที่ภิกษุผู้เป็นอาจารย์ควรประพฤติในอันเตวาลิก โดยพระองค์ทรงปรารภคำกราบทูลของภิกษุทั้งหลายในเรื่องที่ภิกษุผู้เป็นอาจารย์ไม่ประพฤติชอบในอันเตวาลิกทั้งหลาย

เมื่อพระองค์ทรงสอบถามทราบความจริงแล้ว จึงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเราจะบัญญัติวัตรในอันเตวาลิกทั้งหลายแก่อาจารย์ทั้งหลาย ที่อาจารย์ทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในอันเตวาลิกทั้งหลาย คือ :-

อาจารย์พึงอนุเคราะห์อันเตวาลิกด้วยอุทเทส บริบูรณ์ โอวาท และอนุศาสน์ ... ถ้าอันเตวาลิกเกิดความไม่ยินดี อาจารย์พึงช่วยระงับหรือบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่นันเตวาลิก

ถ้าอันเตวาลิกเกิดความรำคาญ อาจารย์พึงช่วยบรรเทาหรือบอกภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทา หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่นันเตวาลิก ถ้าอันเตวาลิกเกิดความเห็นผิด อาจารย์พึงให้สละ หรือบอกภิกษุอื่นให้ช่วยสละเสีย หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่นันเตวาลิก ...

ถ้าจิวรของอันเตวาลิกจะต้องซัก อาจารย์พึงบอกว่า ‘พึงซักอย่างนี้’ หรือทำความชวนชวายเป็น ‘ทำอะไรหนอ ใคร ๆ พึงซักจิวรของอันเตวาลิก’ ถ้าจิวรของอันเตวาลิกจะต้องตัดเย็บ อาจารย์พึงบอกว่า ‘พึงตัดเย็บอย่างนี้’ หรือทำการชวนชวายเป็น ‘ทำอะไรหนอ ใคร ๆ พึงตัดเย็บจิวรของอันเตวาลิก’ ... ถ้าอันเตวาลิกเป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรอนกว่าอันเตวาลิกนั้นจะหาย”

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือวัตรในอันเตวาลิกทั้งหลายสำหรับอาจารย์ทั้งหลาย ที่อาจารย์ทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบในอันเตวาลิกทั้งหลาย”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า วัตรต่าง ๆ ทั้ง ๑๔ วัตร ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ นี้ก็โดยมีพระประสงค์ที่จะทำให้ภิกษุทั้งหลายมีกิริยามารยาทอันดีงามต่อกัน ทั้งในด้านของการปฏิสังขาร ความปลอดภัย การใช้เสนาสนะต่าง ๆ ร่วมกัน และความเอื้ออาทรห่วงใยกันด้วยความเมตตาปรารถนาดีเป็นต้น ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

^๑ ดูรายละเอียดของอันเตวาลิกวัตร ใน วิ.จู. (แปล) ๗/๓๘๒/๒๖๒-๒๖๗, และดูประกอบใน วิ.ม. (แปล) ๔/๗๙/๑๑๒-๑๑๖

๒. สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรแต่ละอย่าง

ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวัตรต่าง ๆ ไว้ในวัดชั้นธกะ เพื่อให้ภิกษุปฏิบัติจำนวนทั้งหมด ๑๕ วัตร ส่วนสาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรแต่ละอย่างนั้น มีประเด็นที่น่าศึกษาดังต่อไปนี้

๑. **อาคันตุกวัตร** สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นถึงกิริยามารยาทของผู้เป็นแขกที่ควรให้ความสำคัญต่อสถานที่ที่ตนจะขอเข้าไปพักอาศัย รู้จักแสดงความเคารพต่อสถานที่และผู้เป็นเจ้าของสถานที่หรือผู้อยู่ในสถานที่นั้น ๆ เป็นสำคัญ

๒. **อาวาสกวัตร** สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นถึงการแสดงปฏิสันถารของภิกษุเจ้าถิ่นผู้อยู่ประจำ ณ ที่นั้น ๆ ว่าควรแสดงการต้อนรับด้วยอัธยาศัยอันดีงาม ตลอดจนรู้จักแสดงความเคารพและอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้มาขอพักอาศัยเป็นสำคัญ

๓. **คณิกวัตร** สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นให้ภิกษุรู้จักเก็บเครื่องใช้ไม่สอย ตลอดจนรักษาเสนาสนะของสงฆ์หรือส่วนรวม มิให้ได้รับความเสียหาย เพราะการจากไปอยู่อาศัยที่อื่นนั้น หากไม่รู้จักเก็บเครื่องใช้ไม่สอยไว้ให้ปลอดภัย หรือเปิดประตูหน้าต่างกุฏิวิหารทิ้งไว้โดยไม่มีใครคอยดูแลรักษาให้ก็อาจเสียหายได้

๔. **อนุโมทนาวัตร** สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นให้ภิกษุที่ฉันภัตตาหารเช้าหรือเพลที่บ้านของชาวบ้านอยู่ร่วมอนุโมทนาโดยพร้อมเพรียงกัน เพื่อรักษาศรัทธาและเพื่อช่วยป้องกันอันตราย ที่อาจเกิดขึ้นแก่พระสงฆ์เถระที่อยู่อนุโมทนาเพียงลำพัง

๕. **ภตตคควัตร** สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นการนุ่งห่มให้เรียบร้อยในเวลาเดินเข้าสู่โรงฉัน หรือการไปฉันตามบ้าน และในเวลาเดินก็ควรรักษา กิริยามารยาทให้ดีงามโดยไม่เดินแซงหน้าหรือเดินเคียงข้างพระสงฆ์เถระ ทั้งนี้ก็เพื่อแสดงถึงความเอื้อเฟื้อวิญญ์และรักษาศรัทธาของชาวบ้านที่ได้พบเห็นเป็นสำคัญ

๖. ปิณฑาจาริกวัตร สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นการมุ่งหมั่นให้เรียบร้อย และความสำรวมระวังในการเที่ยวบิณฑบาต จะต้องพิจารณาให้รอบคอบว่าสถานที่ใดควรเข้าไปและไม่ควรเข้าไปอีกด้วย

๗. อารัญญิกวัตร สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นให้ภิกษุรู้จักเตรียมสิ่งจำเป็นสำหรับการเข้าไปอยู่ในป่า และศึกษาสิ่งแวดล้อมให้เข้าใจ เช่น เรื่องดาวนักษัตรและเรื่องทิศเป็นต้น

๘. เสนาสนวัตร สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นให้ภิกษุรู้จักรักษาเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง เป็นต้น และรู้จักดูแลรักษาเสนาสนะ คือ กุฏิ วิหาร ที่อยู่อาศัย เป็นต้น มิให้เสียหาย

๙. ขันตามรวัตร สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นให้ภิกษุรู้จักสำรวมระวังในสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำในการใช้เรือนไฟเพื่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน นอกจากนี้ก็ยังเน้นการรักษาความสะอาดของสถานที่หรือเรือนไฟอีกด้วย

๑๐. วัฏฏวัตร สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นในด้านสุขอนามัยเป็นสำคัญ ตลอดจนมารยาทที่ควรปฏิบัติในการใช้วัฏฏเป็นต้น

๑๑. อุปัชฌายวัตร สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นให้ภิกษุผู้เป็นสัทธิวาริกได้อยู่ศึกษาให้มีความรู้ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้พอเพียงแก่การดูแลรักษาตนเอง นอกจากนี้ก็ทรงมุ่งเน้นให้ภิกษุผู้เป็นสัทธิวาริกซึ่งเป็นเสมือนบุตรรู้จักปรนนิบัติและเคารพนับถือต่อภิกษุผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ ซึ่งเป็นเสมือนบิดาผู้ให้กำเนิดอีกด้วย

๑๒. สัทธิวาริกวัตร สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงเน้นให้ภิกษุผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ซึ่งเป็นเสมือนบิดาผู้ให้กำเนิดรู้จักรับผิดชอบต่อภิกษุผู้เป็นสัทธิวาริกซึ่งเป็นเสมือนบุตรด้วยการให้การอบรมพรัสอนเพื่อให้เป็นภิกษุที่ดั่งาม และให้การสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ตามสมควร

๑๓. อาจารย์วัตร สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นให้ภิกษุผู้เป็นอันเตวาลิกตั้งใจศึกษาเล่าเรียนและเชื่อฟัง ตลอดจนรู้จักปรนนิบัติต่อภิกษุผู้เป็นอาจารย์ของตนเป็นสำคัญ

๑๔. อันเตวาลิกวัตร สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรนี้ น่าจะทรงมุ่งเน้นให้ภิกษุผู้เป็นอาจารย์รู้จักรับผิดชอบต่อภิกษุผู้เป็นอันเตวาลิกหรือศิษย์ของตน ด้วยการให้การศึกษาอบรมทั้งด้านหลักคำสอนและกิริยามารยาท ตลอดจนให้การอนุเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ ตามสมควร

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า สาเหตุที่ทรงบัญญัติวัตรทั้ง ๑๔ วัตรนั้น เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้วจะเห็นว่า พระองค์ทรงมุ่งเน้นทั้งด้านกิริยามารยาท สภาพแวดล้อม สุขอนามัย การศึกษา และความรับผิดชอบต่อกันและกัน ที่ภิกษุทุกหมู่เหล่าจะต้องสำเหนียกและศึกษาเรียนรู้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เพื่อจะได้นำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในวัดตขันธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยวัตรที่ภิกษุควรประพฤติได้ว่า ล้วนแต่เป็นวัตรหรือข้อปฏิบัติที่ภิกษุจะต้องศึกษาและปฏิบัติทั้งในส่วนตนและส่วนรวม ซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคคลและสถานที่หลากหลายรูปแบบ ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ปาติโมกข์ฐปนขันธกะ

ปาติโมกข์ฐปนขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยการงดพระปาติโมกข์ พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๓๐ เรื่อง เริ่มตั้งแต่การขอให้ยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง เรื่องความอัครจริยของมหาสมุทฺธและพระธรรมวินัย เรื่องผู้ควรฟังพระปาติโมกข์ และเรื่องการงดพระปาติโมกข์ชอบธรรมและไม่ชอบธรรม เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๓ ประเด็น คือ :-

๑. เรื่องบริษัทไม่บริสุทธิ์
๒. เรื่องผู้รับภาระทำอุโบสถกรรม
๓. เรื่องทรงอนุญาตให้งดพระปาติโมกข์

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ได้ระบุไว้ชัดเจนว่า ในเบื้องต้นพระพุทเจ้าทรงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุสงฆ์ด้วยพระองค์เอง และประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวจะเข้าร่วมอุโบสถสังฆกรรมหรือฟังพระปาติโมกข์ไม่ได้ ต้องแสดงอาบัตินั้น ๆ ก่อน หากมิเช่นนั้นก็ต้องอาบัติทุกกฏ

๑. เรื่องบริษัทไม่บริสุทธิ์

การทำสังฆกรรมทุกอย่าง พระพุทเจ้าจะทรงเน้นความบริสุทธิ์ขององค์ประชุมหรือองค์สงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมในสังฆกรรมนั้น ๆ ว่าจะต้องมีศีลบริสุทธิ์ กล่าวคือไม่มีอาบัติติดตัว โดยภิกษุที่จะเข้าร่วมประชุมจะต้องแสดงคืนอาบัติในส่วนที่แสดงคืนได้ หรือต้องอยู่กรรมให้เรียบร้อยก่อนในส่วนของอาบัติที่ทรงกำหนดให้อยู่กรรม หากมิเช่นนั้นสังฆกรรมที่ทำไปแล้วก็จะเป็นอันทำ หรือมิเช่นนั้นก็จะเริ่มทำสังฆกรรมนั้น ๆ ไม่ได้ ดังเช่น :-

ในขณะที่พระพุทเจ้าประทับอยู่ ณ ปราสาทในบุพพารามของนางวิสาขาเมคารมารดา เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล เมื่อถึงวันอุโบสถขึ้น ๑๕ ค่ำ พระองค์ประทับนั่งนิ่งอยู่ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ โดยมีได้ทรงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงเช่นกับทุกวันอุโบสถที่ผ่านมา ๆ มา

เมื่อราตรีแห่งปฐมยามผ่านไป ท่านพระอานนท์จึงเข้าไปกราบทูลว่า “พระพุทเจ้าข้า ราตรีผ่านไปแล้ว ปฐมยามผ่านไปแล้ว ภิกษุสงฆ์นั่งนานแล้ว พระผู้มีพระภาคโปรดยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเถิด” แต่พระองค์ก็มีได้ทรงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง จนกระทั่งราตรีแห่งมัชฌิมยามผ่านไป ท่านพระอานนท์

๓๗๖

จึงเข้าไปกราบทูลอีกเป็นครั้งที่ ๒ ว่า “พระพุทธเจ้าข้า ราชรีผ่านไปแล้ว มัชฌิมยามผ่านไปแล้ว...”

แม้กระนั้นพระองค์ก็ยังประทับนั่งโดยมิได้ทรงยกพระปาติโมกข์ขึ้นมาแสดงแต่อย่างใด จนกระทั่งราชรีแห่งปัจฉิมยามผ่านไป ย่างเข้าสู่ช่วงรุ่งอรุณของวันใหม่ ท่านพระอานนทจึงเข้าไปกราบทูลอีกเป็นครั้งที่ ๓ ว่า “พระพุทธเจ้าข้า ราชรีผ่านไปแล้ว บัณฑิตยามผ่านไปแล้ว ภิกษุสงฆ์นั่งนานแล้ว พระผู้มีพระภาคโปรดยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเถิด” เมื่อเป็นเช่นนี้พระองค์จึงรับสั่งเพียงสั้น ๆ ว่า “**อานนท บริษัทโฆโฆ**”

ท่านพระโมคคัลลานะซึ่งนั่งอยู่ ณ ที่นั้นด้วย คิดว่า “พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ‘บริษัทโฆโฆ’ ทรงหมายถึงใคร” จึงพิจารณากำหนดจิตของภิกษุสงฆ์ทั้งหมดนั้น ด้วยจิตของตนก็ได้ทราบว่ “มีภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้ทุศีล มีบาปธรรม ประพฤติไม่เรียบร้อย น่ารังเกียจ ปกปิดพฤติกรรม ไม่ใช้สมณะแต่บัญญัติว่าเป็นสมณะ ไม่ใช้พรหมจารีแต่บัญญัติว่าเป็นพรหมจารี เน่าภายใน เปียกชุ่ม เป็นดุจหยากเยื่อ นั่งอยู่ท่ามกลางสงฆ์” จากนั้นจึงเข้าไปกล่าวกับภิกษุรูปนั้นว่า “ท่านจงลุกขึ้น พระผู้มีพระภาคทรงเห็นท่านแล้ว ท่านไม่มีสังวาสกับภิกษุทั้งหลาย” แต่ภิกษุรูปนั้นก็ยังไม่ยินยอมโดยไมยอมลุกออกไป

ท่านพระโมคคัลลานะกล่าวกับภิกษุรูปนั้นอีก ๒ ครั้ง แต่ท่านก็ยังนั่งนิ่งเฉย โดยไม่ยอมลุกออกไป เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านพระโมคคัลลานะจึงจับแขนภิกษุรูปนั้นแล้ว จุดใจให้ออกไปข้างนอกชุ่มประดู และเมื่อปิดประตูใส่กลอนแล้วจึงเข้าไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบว่า “ข้าพระพุทธเจ้าให้ภิกษุรูปนั้นออกไปพ้นแล้ว บริษัทโฆโฆแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคโปรดยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

ความอัศจรรย์ของมหาสมุทร ๘ ประการ

พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งแก่ท่านพระโมคคัลลานะที่ดำเนินการให้ภิกษุศิษย์นั้น ออกไปอยู่ภายนอกชัมประดูแล้วว่า “โมคคัลลานะ น้าอัศจรรย์จริง โมคคัลลานะ เป็นเรื่องยังไม่เคยปรากฏที่ไมพบรุชรองจนกระทั่งถูกจุดแซนออกไป” จากนั้นทรงรับสั่ง แก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในมหาสมุทรมีสิ่งที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ๘ ประการ^๑ ที่พวกอสูรพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในมหาสมุทร คือ :-

๑. มหาสมุทรต่ำลงไปโดยลำดับ ลาดลงไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดยลำดับ ไม่ ลึกชันดังลงไปทันที
๒. น้ำในมหาสมุทรมีปกติคงที่ ไม่ล้นฝั่ง
๓. มหาสมุทรไม่อยู่ร่วมกับซากศพ ย่อมขัดซากศพขึ้นฝั่งจนถึงบนบกทันที
๔. มหานทีทุกสาย คือ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรรพ มหิ ไหลลงสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละเชื้อและโคตรเดิมของมหานทีเหล่านั้น รวมเรียกว่ามหาสมุทรทั้งสิ้น
๕. แม่น้ำสายใดสายหนึ่งในโลกที่ไหลรวมลงสู่มหาสมุทร และสายฝนที่ตกลง มาจากฟากฟ้า ก็ไม่ทำให้มหาสมุทรพร่องหรือเต็มได้
๖. มหาสมุทรมีรสเดียว คือรสเค็ม
๗. มหาสมุทรมีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้ว ไพฑูรย์ สังข์ ศิลา ประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม แก้วตาแมว
๘. มหาสมุทรเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ขนาดใหญ่ คือ ปลาตมิ ปลาติมิงคละ ปลาตมิตติมิงคละ ปลาตมหตติมิงคละ อสุร นาค คนธรรพ์ มีลำตัว ๑๐๐ โยชน์บ้าง ๒๐๐ โยชน์บ้าง ๓๐๐ โยชน์บ้าง ๔๐๐ โยชน์บ้าง ๕๐๐ โยชน์บ้าง”

^๑ วิ.จู. (แปล) ๗/๓๘๔/๒๘๐-๒๘๑, อัง.อญจก. (แปล) ๒๓/๑๔/๒๔๖-๒๔๘, ขุ.อุ. (แปล) ๒๕/๔๕/ ๒๖๒-๒๖๔

ความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ ประการ

เมื่อพระองค์ตรัสความอัศจรรย์ของมหาสมุทร ๘ ประการดังกล่าวแล้ว ก็ทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในธรรมวินัยนี้มีธรรมที่น่าอัศจรรย์ไม่เคยปรากฏ ๘ ประการ” ที่พวกภิกษุพบเห็นแล้วต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้เหมือนกัน คือ :-

๑. ในธรรมวินัยนี้ มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการบำเพ็ญไปตามลำดับ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ ไม่ใช่มีการบรรลุหรือหัตถผลโดยทันที เหมือนมหาสมุทรต่ำลงไปโดยลำดับ ลาดลงไปโดยลำดับ ลึกลงไปโดยลำดับ ไม่ลึกชันดังลงไปทันที
๒. สาวกทั้งหลายของเราย่อมไม่ละเมิดสิกขาบทที่เราบัญญัติไว้แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต เหมือนน้ำในมหาสมุทรมีปกติคงที่ไม่ล้นฝั่ง
๓. บุคคลใดทุกข์ มีบาปกรรม ประพฤติไม่สะอาด น่ารังเกียจ ปกปิดพฤติกรรม ไม่ใช่สมณะแต่ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ ไม่ใช่พรหมจารีแต่ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารี เน่าภายใน เปียกชุ่ม เป็นดุจหยากเยื่อ สงฆ์ก็ไม่อยู่ร่วมกับบุคคลนั้น สงฆ์ย่อมประชุมกันนำบุคคลนั้นออกไปทันที แม้บุคคลนั้นจะนั่งอยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ก็ยังห่างไกลจากสงฆ์ และสงฆ์ก็ห่างไกลจากบุคคลนั้น เหมือนมหาสมุทรไม่อยู่ร่วมกับซากศพ ย่อมขัดซากศพขึ้นฝั่งจนถึงบนบกทันที
๔. วรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกจากเรือนมาบวชในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของตน รวมเรียกว่าสมณะเชื้อสายศากยบุตรทั้งสิ้นเหมือนมหานทีทุกสาย คือ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรรพ มหิ ไหลลงสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิมของมหานทีเหล่านั้น รวมเรียกว่ามหาสมุทรทั้งสิ้น
๕. แม้ถ้าภิกษุจำนวนมากปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ก็ไม่ทำให้นิพพานพร่องหรือเต็มได้ เหมือนแม่น้ำสายใดสายหนึ่งในโลกที่ไหลรวมลง

^๑ ช.อุ. (แปล) ๒๕/๔๕/๒๖๔-๒๖๗

สู่มหาสมุทร และสายฝนที่ตกลงมาจากฟากฟ้า ก็ไม่ทำให้มหาสมุทร
พร่องหรือเต็มได้

๖. ธรรมวินัยนี้มีรสเดียวคือวิมุตติรส(ความหลุดพ้น)เหมือนมหาสมุทรมีรสเดียว
คือรสเค็ม
๗. ธรรมวินัยนี้มีรตนะมาก มีรตนะหลายชนิด คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมป-
ปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘
เหมือนมหาสมุทรมีรตนะมาก มีรตนะหลายชนิด คือ แก้วมุกดา แก้วมณี
แก้วไพฑูรย์ สังข์ ศิลา ประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม แก้วตาแมว
๘. ธรรมวินัยนี้เป็นที่อยู่ของผู้ใหญ่ คือ พระโสดาบัน บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้
แจ้งโสดาปัตติผล พระสกทาคามีบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามีผล
พระอนาคามี บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล พระอรหันต์ บุคคล
ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล เหมือนมหาสมุทรเป็นที่อยู่อาศัยของ
สัตว์ขนาดใหญ่ คือ ปลาตมิ ปลาตมิงคละ ปลาตมิตติมงคละ ปลาตมหาดิมงคละ
อสุร นาค คนธรรพ์ มีลำตัว ๑๐๐ โยชน์บ้าง ๒๐๐ โยชน์บ้าง ๓๐๐ โยชน์
บ้าง ๔๐๐ โยชน์บ้าง ๕๐๐ โยชน์บ้าง”

เมื่อตรัสเปรียบเทียบความอัศจรรย์ระหว่างมหาสมุทรกับพระธรรมวินัยแล้ว
พระองค์ทรงเปล่งอุทานเป็นคาถาประพันธ์ว่า :-

ยิ่งปิด ยิ่งร่ว เปิดแล้วไม่ร่ว
เพราะฉะนั้น ฟังเปิดสิ่งที่ปิด
เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งที่เปิดนั้นก็จะมีร่ว^๑

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ภิกษุที่จะเข้าร่วมอุโบสถสังฆกรรมหรือฟังพระ
ปาติโมกข์ จะต้องไม่มีอาบัติติดตัว หากภิกษุรูปใดมีอาบัติติดตัวแล้วยังปกปิดอาบัติ
เข้าร่วมอุโบสถสังฆกรรม ภิกษุนั้นก็จะต้องอาบัติทุกกฏ พร้อมกันนี้พระพุทธเจ้า
ก็ทรงเปรียบเทียบให้ภิกษุทั้งหลายฟังถึงความอัศจรรย์ระหว่างมหาสมุทรกับพระ
ธรรมวินัยมีลักษณะเหมือนกัน ๘ ประการ ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

^๑ ขุ.อ. (แปล) ๒๕/๔๕/๒๖๘, ขุ.เถร. (แปล) ๒๖/๔๔๗/๔๑๕

๒. เรื่องผู้รับภาระทำอุโบสถกรรม

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ท่านพระอนนทว่า “บริษัทไม่บริสุทธิ์” จึงไม่ทรงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง และเมื่อท่านพระโมคคัลลานะดำเนินการให้ภิกษุทั้งหลายออกไปจากที่ประชุมสงฆ์แล้ว พระองค์ได้ตรัสเปรียบเทียบความอัศจรรย์ระหว่างมหาสมุทรกับพระธรรมวินัยว่าเหมือนกัน ๘ ประการ จากนั้นพระองค์ทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เราจะไม่ทำอุโบสถ ไม่ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป พวกเธอพึงทำอุโบสถ พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง”

พระดำรัสรับสั่งดังกล่าวนี้เท่ากับว่าพระองค์ทรงมอบหมายให้ภิกษุสงฆ์เป็นใหญ่ คือ เป็นผู้รับภาระทำอุโบสถกรรม หรือยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวันอุโบสถ คือ วัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ และพระองค์ก็ทรงหยุดการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา โดยพระองค์ทรงรับสั่งคล้ายกับให้เหตุผลที่ทรงหยุดการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงให้ภิกษุทั้งหลายทราบต่อไปว่า :-

“ภิกษุทั้งหลาย มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่เราจะทำอุโบสถ จะยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงในบริษัทที่ไม่บริสุทธิ์ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวไม่พึงฟังปาติโมกข์รูปใดฟังต้องอาบัติทุกกฏ

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้งดปาติโมกข์แก่ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวนั้น โดยสงฆ์พึงงดปาติโมกข์อย่างนี้ คือในวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำนั้น เมื่อบุคคลนั้น (ภิกษุผู้มีอาบัติติดตัว) เข้าร่วมประชุมสงฆ์ พึงประกาศขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ว่า :-

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า บุคคลชื่อนี้มีอาบัติติดตัว ข้าพเจ้าจะงดปาติโมกข์แก่บุคคลนั้น เมื่อบุคคลนั้นอยู่พร้อมหน้า สงฆ์ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ปาติโมกข์เป็นอันงดแล้ว”

ต่อมาพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ปรึกษากันว่า “พวกเรามีอาบัติติดตัว แต่จะเข้าฟังพระปาติโมกข์ เพราะเมื่อเราไม่บอกก็คงไม่มีใครรู้เรื่องนี้” แต่ภิกษุผู้เถระทั้งหลายที่มีศีลดีงามซึ่งรู้วาระจิตของผู้อื่น ได้บอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “จะงดพระปาติโมกข์ เพราะพวกภิกษุฉัพพัคคีย์คบคิดกันที่จะปกปิดอาบัติติดตัว แล้วเข้าฟังพระปาติโมกข์”

เมื่อพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทราบข่าวว่า “ภิกษุผู้เถระทั้งหลายจะดพระปาติโมกข์ เพราะปรารภเรื่องของพวกเขา” จึงปรึกษากันแล้วรีบประกาศดพระปาติโมกข์ แก่ภิกษุทั้งหลายผู้บริสุทธฺ์ไม่มีอาบัติ ก่อนที่ภิกษุผู้เถระทั้งหลายจะประกาศดพระปาติโมกข์แก่พวกตน

ภิกษุทั้งหลายที่ทราบเรื่องนี้จึงพากันดำหนิ ประณาม และโทษะนาวาว่า “ทำไมพวกภิกษุฉัพพัคคีย์จึงดพระปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลายผู้บริสุทธฺ์ไม่มีอาบัติเพราะเรื่องไม่สมควร เพราะเหตุไม่สมควรเล่า” จากนั้นจึงพากันนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระองค์ทรงสอบถามและทราบความจริงจากภิกษุทั้งหลายแล้ว จึงทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงดปาติโมกข์แก่ภิกษุผู้บริสุทธฺ์ ไม่มีอาบัติเพราะเรื่องไม่สมควร เพราะเหตุไม่สมควร รูปใดด ต้องอาบัติทุกกฏ”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า เมื่อพระองค์ทรงปรารภเรื่องบริษัทไม่บริสุทธฺ์ คือมีภิกษุต้องอาบัติเข้าร่วมฟังพระปาติโมกข์ จนเป็นเหตุให้ไม่ทรงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแล้ว พระองค์ก็ทรงมอบภาระการยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงในวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ให้เป็นหน้าที่ของภิกษุสงฆ์ โดยให้ภิกษุสงฆ์ตรวจสอบกันเองว่าภิกษุที่เข้าฟังพระปาติโมกข์นั้นมีอาบัติติดตัวหรือไม่ หากพิจารณาแล้วเห็นว่ามีภิกษุผู้มีอาบัติติดตัวรวมอยู่ด้วย ก็ทรงอนุญาตให้ดพระปาติโมกข์แก่ภิกษุรูปนั้นได้ ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๓. เรื่องทรงอนุญาตให้ดพระปาติโมกข์

เมื่อทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ดพระปาติโมกข์ ในกรณีดังที่กล่าวมาแล้ว ก็มีปัญหาดำเนินมาอีกหลายด้าน โดยเฉพาะในกรณีที่การดพระปาติโมกข์ที่ไม่ชอบธรรม เพราะเรื่องที่ไม่สมควรและเหตุที่ไม่สมควร ดังนั้นพระองค์จึงทรงอนุญาตให้ดพระปาติโมกข์ที่ชอบธรรมไว้เป็นแนวทางให้ภิกษุสงฆ์ยึดถือปฏิบัติตั้งแต่ ๑ อย่างเป็นต้นไป จนถึง ๑๐ อย่าง คือ :-

๑. ิกษุผู้เป็นปาราชิกนั่งอยู่ในบริษัท ในกรณีนี้หมายถึงิกษุได้เห็น ได้ยิน หรือนึกสงสัยว่ามีิกษุต้องอาบัติปาราชิกรูปหนึ่งนั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์เพื่อฟังพระปาติโมกข์ หรือิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกรูปนั้นเองบอกว่า “ผมต้องอาบัติปาราชิก” เมื่อเป็นเช่นนั้นิกษุสงฆ์ไม่พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง และให้ประกาศงดพระปาติโมกข์แก่ภิกษุรูปนั้นได้

๒. ถ้อยคำปรารภิกษุผู้เป็นปาราชิกยังค้างคาอยู่ ในกรณีนี้หมายถึงถ้อยคำปรารภเรื่องภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกตามข้อ ๑ ยังค้างคาอยู่ โดยสงฆ์ยังมีได้วินิจฉัยเรื่องนี้ให้ชัดเจนแน่นอนลงไป ทั้งที่ภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกรูปนั้นก็ยังนั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ เมื่อเป็นเช่นนั้นิกษุสงฆ์ไม่พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง และให้ประกาศงดพระปาติโมกข์แก่ภิกษุรูปนั้นได้

๓. ิกษุผู้บอกคินสิกขานั่งอยู่ในบริษัท ในกรณีนี้หมายถึงิกษุได้เห็น ได้ยิน หรือนึกสงสัยว่ามีภิกษุผู้บอกคินสิกขา(สิก)แล้วรูปหนึ่งนั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์เพื่อฟังพระปาติโมกข์ หรือภิกษุรูปนั้นเองบอกว่า “ผมบอกคินสิกขาแล้ว” เมื่อเป็นเช่นนั้นิกษุสงฆ์ไม่พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงและให้ประกาศงดพระปาติโมกข์แก่ภิกษุรูปนั้นได้

๔. ถ้อยคำปรารภภิกษุผู้บอกคินสิกขายังค้างคาอยู่ ในกรณีนี้หมายถึงถ้อยคำปรารภเรื่องภิกษุผู้บอกคินสิกขาตามข้อ ๓ ยังค้างคาอยู่ โดยสงฆ์ยังมีได้วินิจฉัยเรื่องนี้ให้ชัดเจนแน่นอนลงไป และภิกษุรูปนั้นก็ยังนั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ เมื่อเป็นเช่นนั้นิกษุสงฆ์ไม่พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง และให้ประกาศงดพระปาติโมกข์แก่ภิกษุรูปนั้นได้

๕. ิกษุไม่เข้าร่วมสามัคคีที่ขอบธรรม ในกรณีนี้หมายถึงิกษุได้เห็น ได้ยิน หรือนึกสงสัยว่ามีภิกษุที่ไม่เคยเข้าร่วมสามัคคีที่ขอบธรรม (กิจของสงฆ์หรือสังฆกรรมต่าง ๆ)รูปหนึ่งนั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์เพื่อฟังพระปาติโมกข์ หรือภิกษุรูปนั้นเองบอกว่า “ผมไม่เข้าร่วมสามัคคีที่ขอบธรรม” เมื่อเป็นเช่นนั้นิกษุสงฆ์ไม่พึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง และให้ประกาศงดพระปาติโมกข์แก่ภิกษุรูปนั้นได้

๖. ภัณฑุค่านสามัคคีที่ขอบธรรม ในกรณีนี้หมายถึงภัณฑุได้เห็น ได้ยิน หรือ นึกสงสัยว่า มีภัณฑุที่เคยค่านสามัคคีที่ขอบธรรมรูปหนึ่งนั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์เพื่อ ฟังพระปาติโมกข์ หรือภัณฑุรูปนั้นเองบอกว่า “ผมนั้นค่านสามัคคีที่ขอบธรรม” เมื่อเป็น เช่นนี้ภัณฑุสงฆ์ไม่เพียงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง และให้ประกาศงดพระปาติโมกข์แก่ ภัณฑุรูปนั้นได้

๗. ถ้อยคำปรารภการค่านสามัคคีที่ขอบธรรมยังค้างคาอยู่ ในกรณีนี้ หมายถึงถ้อยคำปรารภเรื่องภัณฑุผู้ค่านสามัคคีที่ขอบธรรมตามข้อ ๖ ยังค้างคาอยู่ โดยสงฆ์ยังมีได้วินิจฉัยให้ชัดเจนแน่นอนลงไป และภัณฑุรูปนั้นก็ยังนั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ภัณฑุสงฆ์ไม่เพียงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดง และให้ประกาศงดพระปาติโมกข์ แก่ภัณฑุรูปนั้นได้

๘. ภัณฑุที่มีผู้เห็น มีผู้ได้ยิน และมีผู้นึกสงสัยเพราะสัลลวัตถิมืออยู่ ในกรณีนี้ หมายถึงภัณฑุเห็นภัณฑุที่มีผู้เห็น มีผู้ได้ยิน และมีผู้นึกสงสัยเพราะสัลลวัตถุรูปหนึ่งนั่ง อยู่ในท่ามกลางสงฆ์เพื่อฟังพระปาติโมกข์ หรือภัณฑุรูปนั้นเองบอกว่า “ผมมีผู้เห็น มีผู้ได้ยิน และมีผู้นึกสงสัยเพราะสัลลวัตถิ” เมื่อเป็นเช่นนี้ภัณฑุสงฆ์ไม่เพียงยกพระปาติโมกข์ ขึ้นแสดง และให้ประกาศงดพระปาติโมกข์แก่ภัณฑุรูปนั้นได้

๙. ภัณฑุที่มีผู้เห็น มีผู้ได้ยิน และมีผู้นึกสงสัยเพราะอาจารย์วัตถิมืออยู่ ใน กรณีนี้หมายถึงภัณฑุเห็นภัณฑุที่มีผู้เห็น มีผู้ได้ยิน และมีผู้นึกสงสัยเพราะอาจารย์วัตถิ รูปหนึ่งนั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์เพื่อฟังพระปาติโมกข์ หรือภัณฑุรูปนั้นเองบอกว่า “ผม มีผู้เห็น มีผู้ได้ยิน และมีผู้นึกสงสัยเพราะอาจารย์วัตถิ” เมื่อเป็นเช่นนี้ภัณฑุสงฆ์ไม่เพียงยก พระปาติโมกข์ขึ้นแสดง และให้ประกาศงดพระปาติโมกข์แก่ภัณฑุรูปนั้นได้

๑๐. ภัณฑุที่มีผู้เห็น มีผู้ได้ยิน และมีผู้นึกสงสัยเพราะทฎฐิวัตรมืออยู่ ในกรณีนี้ หมายถึงภัณฑุเห็นภัณฑุที่มีผู้เห็น มีผู้ได้ยิน และมีผู้นึกสงสัยเพราะทฎฐิวัตรรูปหนึ่ง นั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์เพื่อฟังพระปาติโมกข์ หรือภัณฑุรูปนั้นเองบอกว่า “ผมมี ผู้เห็น มีผู้ได้ยิน และมีผู้นึกสงสัยเพราะทฎฐิวัตร” เมื่อเป็นเช่นนี้ภัณฑุสงฆ์ไม่เพียงยก พระปาติโมกข์ขึ้นแสดง และให้ประกาศงดพระปาติโมกข์แก่ภัณฑุรูปนั้นได้

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การงดพระปาติโมกข์ตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้นั้น จะต้องดำเนินไปบนพื้นฐานอันชอบธรรม มิใช่ว่าตนเองไม่บริสุทธิ์ หรือมีอาบัติติดตัว แล้วไปชิงงดพระปาติโมกข์แก่ภิกษุผู้บริสุทธิ์ หรือไม่มีอาบัติติดตัว ดังเช่นที่พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ได้กระทำไป ซึ่งมีแต่จะได้รับคำตำหนิ ประณาม และ โพนทะนาต่าง ๆ นานา แต่ถ้าดำเนินไปบนพื้นฐานอันชอบธรรมก็จะทำให้อุโบสถกรรมหรือการฟังพระปาติโมกข์มีความบริสุทธิ์ถูกต้อง ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในปาติโมกข์ฎฐบสนันชณะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยการงดพระปาติโมกข์ได้ว่า ภิกษุที่เข้าฟังพระปาติโมกข์จะต้องไม่มีอาบัติติดตัว หากมีเช่นนั้นอุโบสถกรรมหรือการฟังพระปาติโมกข์ก็จะไม่บริสุทธิ์ ดังนั้นภิกษุผู้ต้องอาบัติที่ยังแก้ไขได้จะต้องแสดงอาบัติคืน หรืออยู่กรรมตามที่กำหนดไว้ให้เรียบร้อยก่อนที่จะเข้าร่วมอุโบสถกรรมหรือฟังพระปาติโมกข์ ส่วนภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกข้อใดข้อหนึ่งหรือบอกคืนสิกขา(สิก)แล้วย่อมหมดสิทธิ์ทันที หรือหากได้เห็น ไตยีนหรือนิกสงสัยว่ามีภิกษุดังกล่าวนั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้งดพระปาติโมกข์แก่ภิกษุนั้นได้ และให้ถือว่าเป็นการงดพระปาติโมกข์ที่ชอบธรรมอีกด้วย

ภิกขุณีขันชณะ

ภิกขุณีขันชณะ คือหมวดที่ว่าด้วยภิกษุณี พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันชณะนี้จำนวน ๑๐๑ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี เรื่องครุธรรม ๘ ข้อ เรื่องทรงอนุญาตให้อุปสมบทภิกษุณี นอกจากนี้ก็มีเรื่องย่อยอีกหลายเรื่อง เช่น เรื่องภิกษุแสดงอวัยวะอวดภิกษุณี เรื่องภิกษุณีแสดงอวัยวะอวดภิกษุ เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันชณะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๕ ประเด็น คือ :-

๑. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี
๒. ครุธรรม ๘ ประการ
๓. การอุปสมบทภิกษุณี

๔. ลักษณะดัดสันพระธรรมวินัย ๘ ประการ

๕. พระปาติโมกข์และสังฆกรรมของภิกษุณีสงฆ์กับภิกษุสงฆ์

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับภิกษุณีทั้งสิ้น โดยภิกษุณีแต่ละรูปต่างมุ่งมั่นปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุพระอรหัตตผล และช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ไม่แพ้ภิกษุ จนกลายเป็นบริษัทหนึ่งในสี่ที่เป็นเสาหลักค้ำจุนพระพุทธศาสนา คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา แม้ปัจจุบันนี้ จะไม่มีภิกษุณีแล้ว แต่ก็ควรศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงบทบาทของสตรีที่มีส่วนเสริมสร้างความเจริญมั่นคงให้แก่พระพุทธศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ สืบต่อมาโดยลำดับ ตราบเท่าปัจจุบัน

๑. เรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี

พระนางมหาปชาบดีโคตมี เป็นพระกนิษฐภคินีของพระนางสิริมหามายา (พระมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะแห่งแคว้นสักกะ) ภายหลังจากที่พระนางสิริมหามายา ทรงประสูติเจ้าชายสิทธัตถะได้เพียง ๗ วันก็สวรรคต พระนางมหาปชาบดีโคตมีก็ได้ อภิเษกสมรสเป็นพระมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ และทรงเป็นพระมาตุจฉาเลี้ยงดู เจ้าชายสิทธัตถะให้ทรงเจริญวัยต่อมา

พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงมีพระโอรสและพระธิดากับพระเจ้าสุทโธทนะ ๒ พระองค์ คือเจ้านายนันทศากยะ และพระนางรูปนันทศากยानी ภายหลังจากที่เจ้านายนันทศากยะทรงอุปสมบท และพระราหุลกุมารทรงบรรพชาแล้ว พระนางได้เสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พร้อมทั้งได้กราบทูลว่า “ขอประทานวโรกาส มาดูคามพึงได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้ พระพุทธเจ้าข้า”

แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสห้ามว่า “อย่าเลย โคตมี เธออย่าขอบใจการที่มาดูคาม ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้เลย” แม้พระนาง

มหาปชาบดีโคตมีจะได้กราบทูลขอบวชอีกถึง ๒ ครั้ง แต่พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสห้ามทั้ง ๒ ครั้งเช่นเดียวกัน และทันทีที่ทรงทราบพระดำรัสห้ามอีกเป็นครั้งที่ ๓ พระนางทรงรู้สึกเสียพระทัยเป็นอย่างมาก จนถึงกับกันแสงน้ำพระเนตรของพระพักตร์ จึงได้ถวายอภิวาทพระพุทธเจ้าและทรงทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับไป

ต่อมาพระนางมหาปชาบดีโคตมีได้ปลงพระเกศาและนุ่งห่มผ้ากาสาเยะ เสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พร้อมด้วยนางศากยานีอีกเป็นจำนวนมาก ทรงดำเนินด้วยพระบาทเปล่าเพื่อไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลापามหาวัน เขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี เมื่อเสด็จไปถึงแล้ว พระนางประทับยืนกันแสงน้ำพระเนตรของพระพักตร์ พระบาทก็ระบม พระวรกายก็เปโรละเปือนฝุ่นธุลี อยู่ที่ชุมประตูล้นนอกของกุฎาคารศาลา

ท่านพระอานนท์เห็นพระนางมหาปชาบดีโคตมีแล้วจึงเข้าไปสอบถาม และเมื่อทราบเรื่องทั้งหมดแล้วจึงกล่าวว่า “โคตมี ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์จงรออยู่ที่นี้สักครู่ จนกว่าอาตมาจะทูลขอพระผู้มีพระภาคให้ทรงอนุญาตมาตุคามได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้” จากนั้นจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยกราบทูลให้ทรงทราบถึงเรื่องที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีและนางศากยานีเป็นจำนวนมาก เสด็จจากกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ มาประทับยืนกันแสงน้ำพระเนตรของพระพักตร์อยู่ที่ชุมประตูล้นนอกของกุฎาคารศาลา พร้อมกันนี้ก็ได้ออกกราบทูลว่า “ขอประทานวโรกาส ขอมาตุคามพึงได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้ด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสห้ามว่า “อย่าเลย อานนท์ เธออย่าขบใจการที่มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้เลย” แม้กระนั้น ท่านพระอานนท์ก็ได้กราบทูลเพื่อขอให้มาตุคามได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้เป็นครั้งที่ ๒ และ ๓ แต่พระองค์ก็ได้ตรัสห้ามเป็นครั้งที่ ๒ และ ๓ อีกเช่นเดียวกัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านพระอานนท์จึงครุ่นคิดหาอุบาย ที่จะกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงอนุญาตการอุปสมบทแก่มาตุคามให้ได้ และในที่สุดท่านจึงกราบทูลว่า “ถ้า

มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้แล้วจะสามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตตผลได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าข้า” ซึ่งพระองค์ก็ตรัสตอบว่า “ได้ อานนท์”

ท่านพระอานนท์มองเห็นช่องทางที่พระองค์จะทรงอนุญาตแล้ว จึงได้กราบทูลต่อไปว่า “ถ้ามาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้แล้ว สามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตตผลได้แล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมีผู้เป็นพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาคทรงมีอุปการะมาก เคยประทับประคองดูแลถวายเกษียรธาร(น้ำนม) เมื่อพระชนนีสวรรคต ได้ให้พระผู้มีพระภาคดื่มเกษียรธาร ขอประทานวโรกาส ขอมาตุคามพึงได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้แล้ว ด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ท่านพระอานนท์สามารถหาอุบายมากราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงยอมรับว่า “มาตุคามที่ออกบวชก็สามารถทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหัตตผลได้เหมือนกัน” ซึ่งก็เท่ากับพระองค์ทรงให้โอกาสหรือทรงยินยอมอนุญาตให้มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตได้โดยปริยายนั่นเอง

๒. วรรกรรม ๘ ประการ

เมื่อท่านพระอานนท์กราบทูลขอประทานวโรกาสดังกล่าวจบแล้ว พระพุทธเจ้าจึงตรัสตอบแก่ท่านพระอานนท์ว่า “อานนท์ ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมีรับ วรรกรรม ๘ ข้อ^๑ การรับวรรกรรมนั้นแหละจะเป็นการอุปสมบทของพระนางมหาปชาบดีโคตมี คือ :-

^๑ วิ.จ. (แปล) ๗/๔๐๓/๓๑๖-๓๑๗, อ.อ.ฎ.จ. (แปล) ๒๓/๕๑/๓๓๔-๓๓๗

๑. ภิกษุณีถึงจะบวชได้ ๑๐๐ พรรษา ก็ต้องทำการกราบไหว้ ต้อนรับ ทำอัญชลีกรรม ทำสามัคคีธรรมแก่ภิกษุผู้บวชแม่วันนั้น ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
๒. ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
๓. ภิกษุณีพึงหวังธรรม ๒ อย่าง คือ ถามอุโบสถและไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
๔. ภิกษุณีจำพรรษาแล้วพึงพิจารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่าย โดยสถาน ๓ คือ ได้เห็น ได้ยิน หรือได้นึกสงสัย ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
๕. ภิกษุณีต้องครุธรรมแล้วพึงประพटीปักขมานัตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
๖. ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่ายให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม ๖ ข้อตลอด ๒ ปีแล้ว ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
๗. ภิกษุณีไม่พึงด่า ไม่พึงบริภาษภิกษุ ไม่ว่ากรณีใด ๆ ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต
๘. ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ห้ามภิกษุณีสั่งสอนภิกษุ แต่ไม่ห้ามภิกษุสั่งสอนภิกษุณี ธรรมข้อนี้ภิกษุณีพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงล่วงละเมิดจนตลอดชีวิต

อานนท์ ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมีรับครุธรรม ๘ ข้อนี้ การรับครุธรรมนั้นแหละจะเป็นการอุปสมบทของพระนางมหาปชาบดีโคตมีนั้น”

ท่านพระอานนท์ทรงจำครุธรรมทั้ง ๘ ข้อจากพระพุทธเจ้าได้แล้ว จึงไปแจ้งให้พระนางมหาปชาบดีโคตมีทราบ ว่า “โคตมี ถ้าพระนางรับครุธรรม ๘ ข้อนี้ การรับ

ครุธรรมนั้นแหละจะเป็นการอุปสมบทของพระนาง” ซึ่งพระนางก็ได้เรียนให้ท่านพระอานนท์ทราบ ว่า “ท่านอานนท์ ดิฉันยอมรับครุธรรม ๘ ข้อนี้ไปปฏิบัติไม่ละเมิดจนตลอดชีวิตทีเดียว เปรียบเหมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่มผู้ชอบแต่งกาย เมื่อสรองน้ำดำเกล้าแล้วได้พวงอุบล พวงมะลิหรือพวงลำดวน ก็ใช้มือทั้งสองประคองรับไว้เหนือศีรษะฉะนั้น”

ต่อมาท่านพระอานนท์ได้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทราบ ว่า “พระนางมหาปชาบดีโคตมีรับครุธรรม ๘ ข้อแล้ว พระมาตุจฉาของพระองค์อุปสมบทแล้ว พระพุทธเจ้าข้า” ซึ่งพระองค์ก็ได้ตรัสว่า “อานนท์ ในเวลาที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีรับครุธรรม ๘ ข้อก็ชื่อว่าได้อุปสมบทแล้ว”

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้อุปสมบทเป็นภิกษุณี ด้วยการรับครุธรรม ๘ ข้อดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ท่านพระอานนท์ว่า “อานนท์ ถ้ามาตุจฉาจะไม่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้นาน สัทธิธรรมจะดำรงอยู่ถึง ๑,๐๐๐ ปี แต่เพราะมาตุจฉาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้แล้ว บัดนี้พรหมจรรย์จะดำรงอยู่ได้ไม่นาน สัทธิธรรมจะดำรงอยู่ได้เพียง ๕๐๐ ปีเท่านั้น

อานนท์ ธรรมวินัยที่มีมาตุจฉาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตจะไม่ตั้งอยู่ได้นาน เปรียบเหมือนตระกูลหนึ่งมีสตรีมาก มีบุรุษน้อย จะถูกโจรปล้นทรัพย์ทำร้ายได้ง่าย เหมือนหนอนชยอกที่ลงในนาข้าวสาธิตีที่อุดมสมบูรณ์ ก็ทำให้นาข้าวนั้นไม่ตั้งอยู่ได้นาน เหมือนเปลี้ยที่ลงในไร่อ้อยที่อุดมสมบูรณ์ ก็ทำให้ไร่อ้อยนั้นไม่ตั้งอยู่ได้นาน

อานนท์ เราบัญญัติครุธรรม ๘ ข้อแก่ภิกษุณีทั้งหลาย ซึ่งภิกษุณีทั้งหลายไม่พึงละเมิดไปจนตลอดชีวิต ก็เหมือนคนกันน้ำที่สระใหญ่ เพื่อป้องกันไม่ให้ น้ำไหลเข้าและไหลออกไปฉะนั้น”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา ด้วยการรับครุธรรม ๘ ข้อไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

๓๕๐

จนตลอดชีวิต แม้กระนั้นพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสแก่ท่านพระอานนทด้วยความห่วงใยว่า “เพราะมาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตนี้เอง จะทำให้สังฆธรรมตั้งอยู่ได้เพียง ๕๐๐ ปีเท่านั้น”

การที่พระองค์ตรัสว่า “สังฆธรรมจะตั้งอยู่ได้เพียง ๕๐๐ ปี” นั้น หมายความว่า ถ้าให้สตรีบวชโดยไม่ได้อุปสมบทก่อน เมื่อเวลาผ่านไป ๕๐๐ ปี ก็จะไม่มีการหันทันต์ผู้บรรลุปฏิสัมภิกา แต่เมื่ออุปสมบทก่อนที่สตรีจะบวช ในระยะเวลา ๑,๐๐๐ ปี ก็ยังมีพระอรหันต์ผู้บรรลุปฏิสัมภิกายอยู่ ผ่านไปอีก ๑,๐๐๐ ปี ก็ยังมีพระอรหันต์สุกขวิปัสสกายอยู่ ผ่านไปอีก ๑,๐๐๐ ปี ก็ยังมีพระอนาคามีอยู่ ผ่านไปอีก ๑,๐๐๐ ปี ก็ยังมีพระสกทาคามีอยู่ ผ่านไปอีก ๑,๐๐๐ ปี ก็ยังมีพระโสดาบันอยู่ สรุปว่าปฏิเวธสังฆธรรมจะดำรงอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปี แม้ปริยัติสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปี เพราะปริยัติสังฆธรรมกับปฏิเวธสังฆธรรมต่างก็เกื้อกูลกันและกันนั่นเอง^๑

๓. การอุปสมบทภิกษุณี

ภายหลังจากที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีด้วยการปฎิญา รับครุธรรม ๘ ข้อจากท่านพระอานนทที่ไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจนตลอดชีวิตแล้ว พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลาย อุปสมบทภิกษุณีทั้งหลาย”

นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ภิกษุทั้งหลายก็ให้การอุปสมบทสตรีเป็นภิกษุณี โดยสตรีกลุ่มแรกที่เข้ารับการอุปสมบทเป็นภิกษุณี น่าจะเป็นนางศากยانیจำนวน มากที่ตามเสด็จพระนางมหาปชาบดีโคตมีนั่นเอง และรูปแบบการอุปสมบทของ ภิกษุณีในช่วงนี้น่าจะเป็นการปฎิญา รับครุธรรม ๘ ข้อจากภิกษุทั้งหลายไปปฏิบัติ อย่างเคร่งครัดจนตลอดชีวิตอีกเช่นเดียวกัน

^๑ วิ.อ. ๓/๔๐๓/๔๐๖-๔๐๗

ต่อมาเมื่อมีภิกษุณีครบองค์สงฆ์ และมีสตรีประสงค์จะอุปสมบทเป็นภิกษุณีเพิ่มมากขึ้น พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้อุปสมบทภิกษุณีด้วยสงฆ์ ๒ ฝ่าย คืออุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์แล้วต้องไปขออุปสมบทจากภิกษุสงฆ์อีกด้วย พร้อมกันนี้การอุปสมบทภิกษุณีด้วยการปฎิญญารับครุธรรม ๘ ข้อจากภิกษุไปปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจนตลอดชีวิตก็เป็นอันงดไปโดยปริยาย

ญัตติจตุตถกรรมสำหรับภิกษุณี

สตรีที่ประสงค์จะอุปสมบทเป็นภิกษุณี เบื้องต้นจะต้องบรรพชาเป็นสามเณรีหรือสิกขมานาเพื่อรับการอบรมอยู่เป็นเวลา ๒ ปี เมื่อมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์และมีวัตรปฏิบัติในระหว่างเป็นสามเณรีหรือสิกขมานาไม่บกพร่อง มีบาตรและจีวรครบ ภิกษุณีสงฆ์ก็จะทำการอุปสมบทให้ด้วยญัตติจตุตถกรรมต่อไป.....

ญัตติจตุตถกรรม คือรูปแบบการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ทำการอุปสมบทแก่สามเณรีหรือสิกขมานาดังกล่าว คือเบื้องต้นสามเณรีหรือสิกขมานาผู้เป็นอุปสัมปทาเปกขาต้องปลงผมและนุ่งห่มผ้ากาสาเยื่อปัดตินี (อุปัชฌาย์) แล้วปัดตินีก็จะบอกบาตร สังฆาฏิ อุดตราสงค์ อันตราสก ผ้ารัดถัน ผ้าอาบน้ำ แล้วบอกให้ออกไปยืนอยู่ ณ สถานที่ที่กำหนดไว้

ต่อจากนั้นภิกษุณีผู้ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมวาจา ก็จะสวดประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ภิกษุณีทั้งหลายชื่อนี้พึงสอนซ้อม(อันตรายิกธรรม)ผู้มีชื่อนี้” จากนั้นภิกษุณีผู้ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมวาจาก็จะเข้าไปหาอุปสัมปทา-เปกขาแล้วกล่าวสอนซ้อมอย่างนี้ว่า :-

“แ่ผู้มีชื่อนี้ เธอฟังนะ นี่เป็นกาลสัจย์ กาลจริงของเธอ เมื่อภิกษุณีผู้สอนซ้อมถามในท่ามกลางสงฆ์ถึงสิ่งที่เกิด สิ่งที่มี พึงบอกว่า ‘มี’ ไม่มีก็พึงบอกว่า ‘ไม่มี’ เธออย่าสะทกสะท้าน อย่าเก้อเขิน ภิกษุณีผู้สอนซ้อมซักถามเธออย่างนี้ :-

๓๕๒

- เธอไม่ใช่ผู้ไม่มีเครื่องหมายเพศหรือ
- เธอไม่ใช่สักแต่ว่ามีเครื่องหมายเพศหรือ
- เธอไม่ใช่ผู้ไม่มีประจำเดือนหรือ
- เธอไม่ใช่ผู้มีประจำเดือนไม่หยุดหรือ
- เธอไม่ใช่ผู้ใช้ขับเสมือหรือ
- เธอไม่ใช่คนไหลซึมหรือ
- เธอไม่ใช่ผู้มีเตื่อยหรือ
- เธอไม่ใช่เป็นบัณฑิตเกะกะหญิงหรือ
- เธอไม่ใช่ผู้มีลักษณะคล้ายชายหรือ
- เธอไม่ใช่ผู้มีทวารหนักทวารเบียดติดกันหรือ
- เธอไม่ใช่คนสองเพศหรือ
- อาพาธเหล่านี้ของเธอมืออยู่หรือ คือ
 - โรคเรื้อน
 - โรคฝี
 - โรคกลาก
 - โรคมอญคร่อ
 - โรคลมบ้าหมู
- เธอเป็นมนุษย์หรือ
- เธอเป็นหญิงหรือ
- เธอเป็นไทหรือ
- เธอไม่มีหนี้สินหรือ
- เธอไม่เป็นราชกัญหรือ
- มารดาบิดาหรือสามีอนุญาตเธอแล้วหรือ
- เธอมีอายุครบ ๒๐ ปีแล้วหรือ
- เธอมีบาตรและจีวรครบแล้วหรือ
- เธอชื่ออะไร
- ประวัตินี้ของเธอชื่ออะไร”

เมื่อภิกษุณีผู้กรรมวาจาสอนข้อมอันตรายกธรรมเสร็จแล้ว พึงเดินกลับเข้ามา
นั่งในท่ามกลางภิกษุณีสงฆ์ แล้วประกาศให้ภิกษุณีสงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า
“แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ ดิฉัน
สอนข้อมเธอแล้ว ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ผู้มีชื่อนี้พึงเข้ามาได้” จากนั้นพึงเรียก
อุปสัมปทาเปกขาว่า “เธอจงเข้ามาเถิด”

คำขออุปสมบทต่อภิกษุณีสงฆ์

เมื่ออุปสัมปทาเปกขาเข้ามาในท่ามกลางภิกษุณีสงฆ์แล้ว พึงให้อุปสัมปทาเปกขา
ห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุณีทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือ
กล่าวคำขออุปสมบทว่า :-

“แม่เจ้า ดิฉันขออุปสมบทต่อสงฆ์ ขอสงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์ยกดิฉันขึ้น
ด้วยเถิด

แม่เจ้า ดิฉันขออุปสมบทต่อสงฆ์เป็นครั้งที่ ๒ ขอสงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์
ยกดิฉันขึ้นด้วยเถิด

แม่เจ้า ดิฉันขออุปสมบทต่อสงฆ์เป็นครั้งที่ ๓ ขอสงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์
ยกดิฉันขึ้นด้วยเถิด”

กรรมวาจาถามอันตรายกธรรม

ต่อจากนั้นภิกษุณีผู้เป็นกรรมวาจาพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจา
ว่า :-

“แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้
ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าพึงถามอันตรายกธรรมกับผู้มีชื่อนี้

แนะผู้มีชื่อนี้ เธอฟังนะ นี่เป็นกาลสัตย์ กาลจริงของเธอ เราจะถามถึงสิ่งที่เกิด
สิ่งที่มี พึงบอกว่า ‘มี’ ไม่มีก็พึงบอกว่า ‘ไม่มี’

๓๕๔

- เธอไม่ใช่ผู้ไม่มีเครื่องหมายเพศหรือ
- เธอไม่ใช่สักแต่ว่ามีเครื่องหมายเพศหรือ

ฯลฯ

- เธอชื่ออะไร
- ประวัติของเธอชื่ออะไร”

ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา

เมื่อสอบถามอันตรายิกธรรมจบแล้ว ภิกษุณีผู้เป็นกรรมวาจาพึงประกาศให้
สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้
บริสุทธิจากอันตรายิกธรรมทั้งหลาย เธอมีบาตรและจีวรครบแล้ว ผู้มีชื่อนี้ขอ
อุปสมบทต่อสงฆ์ มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว สงฆ์พึงให้ผู้มีชื่อ
นี้อุปสมบท มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี นี่เป็นญัตติ

แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้
บริสุทธิจากอันตรายิกธรรมทั้งหลาย เธอมีบาตรและจีวรครบแล้ว ผู้มีชื่อนี้ขอ
อุปสมบทต่อสงฆ์ มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์ให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบท มีแม่เจ้า
ชื่อนี้เป็นปวัตตินี แม่เจ้ารูปใดเห็นด้วยกับการให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบท มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็น
ปวัตตินี แม่เจ้ารูปนั้นพึงนิ่ง แม่เจ้ารูปใดไม่เห็นด้วย แม่เจ้ารูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้
เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ บริสุทธิจากอันตรายิกธรรมทั้งหลาย เธอมี
บาตรและจีวรครบแล้ว ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์ มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์
ให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบท มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี แม่เจ้ารูปใดเห็นด้วยกับการให้ผู้มีชื่อ

นี้อุปสมบท มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี แม่เจ้ารูปนั้นฟังนี้ แม่เจ้ารูปใดไม่เห็นด้วย แม่เจ้ารูปนั้นฟังทั่วทั้ง

สงฆ์ให้อุปสมบทผู้มีชื่อนี้แล้ว มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนี้ ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้นี้เป็นมติดังนี้”

คำขออุปสมบทต่อภิกษุสงฆ์

เมื่อการอุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์เสร็จแล้ว ภิกษุณีพึงพาอุปสัมปทาเปกขานั้นไปหาภิกษุสงฆ์ โดยให้ห่มผ้าอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวคำขออุปสมบทต่อภิกษุสงฆ์ว่า :-

“พระคุณเจ้าทั้งหลาย ดิฉันชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธแล้วในภิกษุณีสงฆ์ พระคุณเจ้าทั้งหลาย ดิฉันขออุปสมบทต่อสงฆ์ ขอสงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์ยกดิฉันขึ้นด้วยเถิด

พระคุณเจ้าทั้งหลาย ดิฉันชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธแล้วในภิกษุณีสงฆ์ พระคุณเจ้าทั้งหลาย ดิฉันขออุปสมบทต่อสงฆ์เป็นครั้งที่ ๒ ขอสงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์ยกดิฉันขึ้นด้วยเถิด

พระคุณเจ้าทั้งหลาย ดิฉันชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธแล้วในภิกษุณีสงฆ์ พระคุณเจ้าทั้งหลาย ดิฉันขออุปสมบทต่อสงฆ์เป็นครั้งที่ ๓ ขอสงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์ยกดิฉันขึ้นด้วยเถิด”

ญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา

เมื่ออุปสัมปทาเปกขากล่าวคำขออุปสมบทต่อภิกษุสงฆ์จบแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธแล้วในภิกษุณีสงฆ์ ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี นี่เป็นญัตติ

๓๕๖

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้า
ชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิแล้วในภิกษุณีสงฆ์ ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบท
ต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์ให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี
ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ท่านรูปนั้น
พึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มี
ชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิ
แล้วในภิกษุณีสงฆ์ ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์ให้ผู้มี
ชื่อนี้อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบท
มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ท่านรูปนั้นพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึง
ทักท้วง

สงฆ์ให้อุปสมบทผู้มีชื่อนี้แล้ว มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์เห็นด้วย เพราะ
เหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ทั้งนี้เป็นมติอย่างนี้”

ทันทีที่ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา
จบลงแล้ว พึงวัดเงาแดด บอกประมาณแห่งฤดู บอกส่วนแห่งวัน บอกสังคีติหรือ
องค์ประชุมสงฆ์ แล้วสั่งภิกษุณีทั้งหลายว่า “พวกเธอพึงบอกนิสสัย ๓ คือเที่ยว
บิณฑบาต ถือผ้าบังสุกุล และฉนัยาดองด้วยน้ำมูตรเน่า พร้อมทั้งบอกกรณียก ๘
(ปาราชิก ๘ ลิกขาบท) แก่ภิกษุณีรูปนั้น”

การอุปสมบทภิกษุณีด้วยสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ นับว่า
เป็นอันสำเร็จถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตและกำหนดรูปแบบไว้ทุกประการ
ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ทูเตนุปลัมปทา

ทูเตนุปลัมปทา คือรูปแบบการอุปสมบทภิกษุณีที่ได้รับการอุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์แล้ว แต่ไม่สามารถเดินทางไปเข้ารับการอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ได้ เพราะมีอันตรายบางอย่างเกิดขึ้น โดยพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถเป็นทูตเข้ารับการอุปสมบทแทนอุปสัมปทาเปกขาผู้นั้นได้

ส่วนสาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ทูเตนุปลัมปทา เป็นรูปแบบการอุปสมบทอีกรูปแบบหนึ่งแก่ภิกษุณีนั้น พระองค์ทรงอนุญาตให้หญิงคณิกาชื่ออัมภากาสี ซึ่งอุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์แล้ว มีความประสงค์จะเดินทางไปเข้ารับการอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าที่กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล

พวกนักเลงได้ทราบข่าวว่า “หญิงคณิกาชื่ออัมภากาสีจะเดินทางไปเข้ารับการอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ในสำนักของพระพุทธเจ้าที่กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล” จึงพากันไปตักแถมอยู่กลางทางเพื่อรุมกันทำมิดีมิร้ายนาง และเมื่อนางได้ทราบข่าวนี้แล้ว จึงส่งข่าวไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ว่า “ดิฉันต้องการจะเข้ารับการอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ในสำนักของพระพุทธเจ้า ดิฉันจะพึงปฏิบัติอย่างไร”

เมื่อพระองค์ทรงทราบข่าวนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อุปสมบทได้แม้โดยทูต” พร้อมกันนี้พระองค์ก็ได้ทรงกำหนดขั้นตอนการอุปสมบทด้วยทูเตนุปลัมปทาไว้ว่า ภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถที่เป็นทูตพึงเข้าไปหาสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์ เหวี่ยงปาข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้วกล่าวคำขออุปสมบท ๓ ครั้งว่า :-

“พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธีแล้วในภิกษุณีสงฆ์ เธอมาไม่ได้เพราะมีอันตรายบางอย่าง พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์ ขอสงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์ยกเธอขึ้นด้วยเถิด

พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธีแล้วในภิกษุณีสงฆ์ เธอมาไม่ได้เพราะมีอันตรายบางอย่าง พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์เป็นครั้งที่ ๒ ขอสงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์ยกเธอขึ้นด้วยเถิด

๓๕๘

พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิแล้วในภิกษุณีสงฆ์ เธอมาไม่ได้เพราะมีอันตรายบางอย่าง พระคุณเจ้าทั้งหลาย ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์เป็นครั้งที่ ๓ ขอสงฆ์โปรดช่วยอนุเคราะห์ยกเธอขึ้นด้วยเถิด”

กรรมวาจาให้อุปสมบทด้วยทูต

เมื่อภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถที่เป็นทูตกล่าวคำขออุปสมบทต่อภิกษุสงฆ์จบแล้ว ภิกษุผู้ฉลาดสามารถพึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิแล้วในภิกษุณีสงฆ์ เธอมาไม่ได้เพราะมีอันตรายบางอย่าง ผู้มีชื่อนี้ขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิแล้วในภิกษุณีสงฆ์ เธอมาไม่ได้เพราะมีอันตรายบางอย่าง ผู้มีชื่อนี้จึงขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์ให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ผู้มีชื่อนี้เป็นอุปสัมปทาเปกขาของแม่เจ้าชื่อนี้ อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว บริสุทธิแล้วในภิกษุณีสงฆ์ เธอมาไม่ได้เพราะมีอันตรายบางอย่าง ผู้มีชื่อนี้จึงขออุปสมบทต่อสงฆ์มีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์ให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี ท่านรูปนั้นพึงนิ่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์ให้ผู้มีชื่อนี้อุปสมบทแล้วมีแม่เจ้าชื่อนี้เป็นปวัตตินี สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

ทันทีที่ภิกษุผู้ฉลาดสามารถประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติจุดดตุกรรมวาจาจบลงแล้ว พึงวัดเงาแดด บอกประมาณแห่งฤดู บอกส่วนแห่งวัน บอกสังคีติหรือองค์ประชุมสงฆ์แล้วสั่งภิกษุทั้งหลายว่า “พวกเธอพึงบอกนิสัย ๓ และอภินิหารกิจ ๘ แก่ภิกษุณีนั่น”

การอุปสมบทภิกษุณีจากภิกษุสงฆ์ด้วยทุเตนูปสัมปทา นับว่าเป็นอันสำเร็จถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตและกำหนดรูปแบบไว้ทุกประการ ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ต่อมาเมื่อภิกษุทั้งหลายทราบว่ “พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ให้การอุปสมบทภิกษุณีได้แม้โดยทูต” จึงพากันให้ภิกษุณีอุปสมบทโดยมีภิกษุเป็นทูตบ้าง ลิกขมานาเป็นทูตบ้าง สามเณรเป็นทูตบ้าง สามเณรีเป็นทูตบ้าง ภิกษุณีโง่เขลาไม่ฉลาดเป็นทูตบ้าง

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุไม่พึงให้ภิกษุณีอุปสมบทโดยมีภิกษุเป็นทูต ฯลฯ มีภิกษุณีโง่เขลาไม่ฉลาดเป็นทูต รูปใดให้อุปสมบทต้องอาบัติทุกกฏ อนึ่ง เราอนุญาตให้ภิกษุณีอุปสมบทโดยมีภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถเป็นทูตเท่านั้น”

ต่อมาเมื่อมีสตรีมาขออุปสมบทเป็นภิกษุณีมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และเมื่อได้รับการอุปสมบทแล้วก็มุ่งมั่นปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุมรรคผลแตกต่างกันไป ภิกษุณีเหล่านี้ต่างก็เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายออกไปจนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้เลิศ (เอตทัคคะ) ในแต่ละด้านแตกต่างกันไป ดังเช่น :-

มหาปชาบดีโคตมีภิกษุณี เลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาทั้งหลาย ผู้เป็นรัตตัญญู

เขมาภิกษุณี เลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาทั้งหลาย ผู้มีปัญญามาก

อุบลวรรณาภิกษุณี เลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาทั้งหลาย ผู้มีฤทธิ์มาก

ปฐาจาราภิกษุณี เลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาทั้งหลาย ผู้ทรงวินัย

ธรรมทินนาภิกษุณี เลิศกว่าภิกษุณีสาวิกาทั้งหลาย ผู้เป็นธรรมกถึก ฯลฯ^๒

^๑ นิสัย ๓ คือ บิณฑบาต ผ้าบังสุกุลจีวร และคิลาณเภสัช

อภินิหารกิจ ๘ คือ ปาราชิก ๘ ลิกขาบทของภิกษุณี

^๒ อจ.เอกก. (แปล) ๒๐/๒๓๕-๒๔๗/๓๐-๓๑

แต่ในขณะเดียวกันนี้ก็มีปัญหาเกิดขึ้นระหว่างภิกษุกับภิกษุณีบ้าง ภิกษุณีกับภิกษุณีบ้าง ภิกษุณีกับชายหนุ่มบ้าง นอกจากนี้ก็มีปัญหาเรื่องความประพฤติโดยเฉพาะภิกษุณีที่ยังมิได้บรรลุมรรคผลอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องแล้วก็ได้บัญญัติสิกขาบทไว้เป็นเรื่อง ๆ ทั้งในส่วนที่ทรงห้ามและอนุญาต ดังเช่น :-

๑. การทำความเคารพตามลำดับพรรษา พระนางมหาปชาบดีโคตมีขอให้ท่านพระอานนท์ไปกราบทูลขอพรพระพุทธเจ้าให้ทรงอนุญาตให้ภิกษุและภิกษุณีทำการกราบไหว้ ลูกรับและทำสามมีจิกรรมต่อกันตามลำดับพรรษา แต่พระองค์ทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุไม่พึงกราบไหว้ ลูกรับและทำสามมีจิกรรมแก่มาตุคาม รูปใดทำต้องอาบัติทุกกฏ”

๒. การปฏิบัติตามสิกขาบท พระนางมหาปชาบดีโคตมีทูลถามว่า “ภิกษุณีควรปฏิบัติตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุและภิกษุณีอย่างไร” พระองค์ตรัสตอบว่า “พวกเธอจงศึกษา(ปฏิบัติตาม) สิกขาบทของภิกษุณีทั้งหลายที่เป็นสาธารณบัญญัติ (สิกขาบทที่ทรงบัญญัติให้ภิกษุสงฆ์กับภิกษุณีสงฆ์ต้องรักษาร่วมกัน) กับภิกษุทั้งหลายจำนวน ๑๘๑ สิกขาบท และจงศึกษาสิกขาบทของภิกษุณีทั้งหลายที่เป็นอสาธารณบัญญัติ (สิกขาบทที่ทรงบัญญัติให้ภิกษุณีสงฆ์ต้องรักษาโดยเฉพาะ) จำนวน ๑๓๐ สิกขาบท”

๓. ภิกษุณีใช้น้ำโคลนรดภิกษุ ภิกษุณีฉัพพัคคีย์คิดที่จะทำให้ภิกษุทั้งหลายรักพวกตน จึงใช้น้ำโคลนรดภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุณีไม่พึงใช้น้ำโคลนรดภิกษุทั้งหลาย รูปใดรดต้องอาบัติทุกกฏ อนึ่ง เราอนุญาตให้ลงทัณฑกรรมแก่ภิกษุณีผู้ประพฤตินั้น”

๔. ภิกษุณีแสดงอวัยวะอวดภิกษุ ภิกษุณีฉัพพัคคีย์เปิดกาย เปิดถัน เปิดขาอ่อน เปิดองค์กำเนิดแสดงอวดแก่ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุณีไม่พึงเปิดกาย เปิดถัน เปิดขาอ่อน เปิดองค์กำเนิดแสดงอวดแก่ภิกษุทั้งหลาย รูปใดเปิดต้องอาบัติทุกกฏ อนึ่ง เราอนุญาตให้ลงทัณฑกรรมแก่ภิกษุณีผู้ประพฤตินั้น”

๕. ภิกษุณีนวดกาย ภิกษุณีใช้กระดูกแข้งโคขัดสีตะโพก ใช้ไม้มีสัณฐานเหมือนคางคกนวดตะโพก นวดมือ นวดหลังมือ นวดเท้า นวดหลังเท้า นวดขาอ่อน เป็นต้น

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุณีไม่พึงใช้กระดูกแข้งโคขัดสีตะโพก ไม่พึงใช้ไม่มีลักษณะเหมือนคางโคนวดตะโพก... รูปใดนวดต้องอาบัติทุกกฏ”

๖. ภิกษุณีทาหน้า เป็นต้น ภิกษุณีฉัพคิยทาหน้า ถูหน้า ผัดหน้า ทาแก้ม เล่นหูเล่นตา ตั้งสำนักหญิงแพศยา เป็นต้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุณีไม่พึงทาหน้า ไม่พึงถูหน้า เป็นต้น รูปใดทำต้องอาบัติทุกกฏ”

๗. ภิกษุณีใช้ไหหล่อระแทกภิกษุ ภิกษุณีรูปหนึ่งเห็นภิกษุทูลพลภาพกำลังเดินอยู่ที่ถนน จึงใช้ไหหล่อระแทกภิกษุรูปนั้นจนเซ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุณีไม่พึงใช้ไหหล่อระแทกภิกษุ รูปใดใช้ไหหล่อระแทกต้องอาบัติทุกกฏ อนึ่ง ภิกษุณีเห็นภิกษุแล้วต้องหลีกทางให้แต่ไกล”

๘. ภิกษุณียอยู่ป่า ภิกษุณีรูปหนึ่งไปปฏิบัติธรรมอยู่ในป่าถูกพวกนักเลงทำมิดีมีร้าย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุณีไม่พึงอยู่ป่า รูปใดอยู่ต้องอาบัติทุกกฏ”

๙. ภิกษุณีเข้าริตเดียรถีย์ ภิกษุณีรูปหนึ่งครองผ้ากาสาเยไปเข้าริตเดียรถีย์ ต่อมาได้กลับมาขออุปสมบทกับภิกษุณีทั้งหลายอีก เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุณีรูปใดครองผ้ากาสาเยไปเข้าริตเดียรถีย์ ภิกษุณีรูปนั้นมาแล้ว ไม่พึงให้อุปสมบท”

๑๐. ภิกษุณียินดีการสัมผัสสันเท้า ภิกษุณีทั้งหลายนั่งขัดสมาธิ ยินดีการสัมผัสสันเท้า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุณีไม่พึงนั่งขัดสมาธิ รูปใดนั่งต้องอาบัติทุกกฏ”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การอุปสมบทภิกษุณีในช่วงแรกๆ นั้น เมื่อสตรีที่ประสงค์จะอุปสมบทปญฺญายอมรับครุธรรม ๘ ข้อไปปฏิบัติไม่ล่วงละเมิดจนตลอดชีวิตแล้วก็ยังเป็นอันได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้ว

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงรับสั่งให้สตรีที่มีความประสงค์จะขออุปสมบทเป็นภิกษุณีต้องบรรพชาเป็นสามเณรีหรือสิกขามานาแล้วศึกษาอบรมติดต่อกันโดยไม่ล่วงละเมิดเป็นเวลา ๒ ปี จากนั้นจึงจะเข้ารับการอุปสมบทจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือเมื่ออุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาแล้ว จะต้องเข้ารับการอุปสมบทจากภิกษุ

๔๐๒

สงฆ์ด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาอีก จึงจะชื่อว่าได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีถูกต้องตามที่ทรงอนุญาตไว้

ภายหลังจากที่ได้รับการอุปสมบทแล้ว ภิกษุณีแต่ละท่านต่างมุ่งมั่นปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุมรรคผลแตกต่างกันไป หรือแม้จะยังมิได้บรรลุมรรคผลแต่ก็ได้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ภิกษุณีเหล่านี้ได้เป็นกำลังสำคัญอีกส่วนหนึ่งในการช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีภิกษุณีที่ยังมิได้บรรลุมรรคผลกลับก่อปัญหาครั้งแล้วครั้งเล่า จนเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบททั้งส่วนที่เป็นสาธารณบัญญัติและอสาธารณบัญญัติ เพื่อเป็นกรอบสำหรับศึกษาปฏิบัติของภิกษุณีทั้งหลายสืบไป

ส่วนการอุปสมบทภิกษุณีในปัจจุบันนี้ トラปิโตที่สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า “ภิกษุณีจะต้องแสวงหาการบวชจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย” ยังมิได้ถูกยกเลิกก็คงจะอุปสมบทไม่ได้ ทั้งนี้เพราะภิกษุณีสงฆ์สูญสิ้นไปหมดแล้วนั่นเอง

ดังนั้น แม้ภิกษุณีจะสูญสิ้นไปนานแล้ว แต่การศึกษาบทบาทของภิกษุณีในอดีตก็เป็นสิ่งจำเป็นที่จะทำให้เรารู้ว่า ความสามารถของสตรีโดยเฉพาะด้านภูมิปัญญาของสตรีนั้น ไม่ได้ยิ่งหย่อนไปจากภูมิปัญญาของบุรุษแต่อย่างใดเลย ทั้งนี้เพราะสตรีสามารถที่จะปฏิบัติธรรมแล้วทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผล ตลอดจนการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายได้เป็นอย่างดี ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

๔. ลักษณะตัดสินพระธรรมวินัย ๔ ประการ^๑

พระนางมหาปชาบดีโคตมีได้เข้าไปกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า “พระพุทธเจ้าข้า ขอประทานวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมโดยย่อ ที่หม่อมฉันฟังแล้วจะพึงหลีกเร้นอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด”

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีว่า :-

“โคตมี เธอรู้ธรรมเหล่านี้ว่า :-

^๑ อัง.อุฎฐก. (แปล) ๒๓/๕๓/๓๓๘-๓๓๙

๑. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อคลายความกำหนด
๒. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความประกอบไว้ ไม่เป็นไปเพื่อความพราກ
๓. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อการสะสม ไม่เป็นไปเพื่อการไม่สะสม
๔. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความมกมาก ไม่เป็นไปเพื่อความมกน้อย
๕. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ ไม่เป็นไปเพื่อความสันโดษ
๖. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความคลุกคลีหมู่คณะ ไม่เป็นไปเพื่อความสงัด
๗. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ไม่เป็นไปเพื่อปรารภความเพียร
๘. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลี้ยงยาก ไม่เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลี้ยงง่าย

โคตมี เธอพึงทรงจำไว้โดยส่วนเดียวว่า ‘นั่นไม่ใช่ธรรม นั่นไม่ใช่วินัย นั่นไม่ใช่สัตตสุคาสน์’

โคตมี เธอรู้ธรรมเหล่าใดว่า :-

๑. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อคลายความกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อความกำหนด
๒. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความพราກ ไม่เป็นไปเพื่อความประกอบไว้
๓. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อการไม่สะสม ไม่เป็นไปเพื่อการสะสม
๔. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความมกน้อย ไม่เป็นไปเพื่อความมกมาก
๕. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความสันโดษ ไม่เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ
๖. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความสงัด ไม่เป็นไปเพื่อความคลุกคลีหมู่คณะ
๗. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความปรารภความเพียร ไม่เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน
๘. ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลี้ยงง่าย ไม่เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลี้ยงยาก

โคตมี เธอพึงทรงจำไว้โดยส่วนเดียวว่า ‘นั่นเป็นธรรม นั่นเป็นวินัย นั่นเป็นสัตตสุคาสน์’

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ธรรมเหล่าใดก็ตามที่ปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อคลายความกำหนด เป็นต้น วิญญูชนย่อมพิจารณาตัดสิน

๔๐๔

ได้ว่า “ธรรมเหล่านั้นไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย และไม่ใช่สัตตสุตสน” ท่านจึงเลิกละการปฏิบัติตามธรรมเหล่านั้นโดยเด็ดขาด ส่วนธรรมเหล่าใดก็ตามที่ปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อคลายความกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อความกำหนัด เป็นต้น วิญญูชนย่อมพิจารณาตัดสินได้ว่า “ธรรมเหล่านั้นเป็นธรรม เป็นวินัย และเป็นสัตตสุตสน” ท่านจึงตั้งใจปฏิบัติตามธรรมเหล่านั้นให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะนั่นเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อบรรเทา ลดละกิเลสอย่างแท้จริง

๕. พระปาติโมกข์และสังฆกรรมของภิกษุณีสงฆ์กับภิกษุสงฆ์

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สตรีเข้ารับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีแล้วเมื่อถึงวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ภิกษุยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงเฉพาะแก่ภิกษุเท่านั้นไม่กล่าวยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุณี เพราะพระพุทธเจ้ายังมิได้ทรงรับสั่งอนุญาตไว้ จึงเป็นเหตุให้ภิกษุณีไม่ได้ฟังพระปาติโมกข์ในวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ เช่นเดียวกับภิกษุทั้งหลาย

พระปาติโมกข์

ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ทรงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลาย แต่ภิกษุทั้งหลายก็ได้ปรึกษากันด้วยความสงสัยว่า ‘ใครควรยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลาย’” จึงพากันนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลาย” แต่เมื่อภิกษุยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลายในวันอุโบสถ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ แล้ว ปรากฏว่าประชาชนพากันพูดตำหนิ ประณาม และโพนทะนาว่า “ภิกษุณีเหล่านี้เป็นภรรยาของภิกษุเหล่านี้ ภิกษุณีเหล่านี้เป็นขู้ของภิกษุเหล่านี้ บัดนี้ภิกษุเหล่านี้จะภิรมย์กับภิกษุณีเหล่านี้”

ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลาย รูปใดยกขึ้นแสดงต้องอาบัติทุกกฏ อนึ่ง เราอนุญาตให้ภิกษุณีทั้งหลายยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่ภิกษุณีทั้งหลายด้วยกัน” แต่ภิกษุณีทั้งหลายก็ไม่ทราบว่าจะยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงอย่างไร”

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนี้แล้วจึงรับสั่งว่า “เราอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลาย อธิบายให้ภิกษุทั้งหลายทราบว่า ‘พึงยกปาติโมกข์ขึ้นแสดงอย่างนี้’”

นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ภิกษุณีกียกพระปาติโมกข์คือสิกขาบท ๓๑๑ ข้อ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นแสดงแก่ภิกษุณีด้วยกัน โดยภิกษุณีจะต้องไปถามวันอุโบสถกับภิกษุทุกกึ่งเดือน จากนั้นจึงยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงแก่กันและกันต่อไป

สังฆกรรม

สังฆกรรมที่เกี่ยวข้องกันระหว่างภิกษุณีสงฆ์กับภิกษุสงฆ์ตามที่ระบุไว้ในครุธรรม ข้อที่ ๔-๖ คือ การปวารณา การประพตักขมานัต และการอุปสมบท โดยสังฆกรรม ทั้ง ๓ อย่างนี้จะต้องทำในสงฆ์ ๒ ฝ่าย ภิกษุณีสงฆ์จะประชุมทำกันโดยลำพังไม่ได้ แต่จะต้องทำสังฆกรรมในภิกษุสงฆ์ด้วย กล่าวคือ :-

๑. การปวารณา ในเบื้องต้นภิกษุณีสงฆ์ได้ทำการปวารณากันในวันปวารณา พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งว่า “ภิกษุณีจะไม่ปวารณาไม่ได้ รูปใดไม่ปวารณา พึงปรับอาบัติตามธรรม”

ต่อมาภิกษุณีสงฆ์ประชุมทำปวารณากันเฉพาะภิกษุณีสงฆ์เสร็จแล้วไม่พากันไปทำปวารณากับภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งว่า “ภิกษุณีสงฆ์จะประชุมทำปวารณากันเองเฉพาะภิกษุณีสงฆ์เสร็จแล้วไม่พากันไปทำปวารณากับภิกษุสงฆ์ไม่ได้ รูปใดไม่ปวารณา พึงปรับอาบัติตามธรรม”

เมื่อภิกษุณีสงฆ์ประชุมทำปวารณาพร้อมกับภิกษุสงฆ์ ปรากฏว่าเกิดความขุลงมกันขึ้น พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งว่า “ภิกษุณีสงฆ์ไม่พึงประชุมทำปวารณาพร้อมกับภิกษุสงฆ์ รูปใดปวารณาต้องอาบัติทุกกฏ” นอกจากนี้ก็มีปัญหาตามมามากหลายอย่างเกี่ยวกับเรื่องภิกษุณีสงฆ์ประชุมทำปวารณากับภิกษุสงฆ์ ในที่สุดพระพุทธเจ้าจึงรับสั่งว่า “เราอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุณีสงฆ์ผู้ฉลาดสามารถรูปหนึ่งเป็นผู้แทนภิกษุณีสงฆ์ให้ไปปวารณากับภิกษุสงฆ์”

^๑ ดูเปรียบเทียบกับกรณียกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงของภิกษุ ในอุโปสถขันธกะ น. ๕๔-๗๐

วิธีแต่งตั้งและญัตติกรรมวาจา ในเบื้องต้นภิกษุณีสงฆ์พึงขอร้องภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถแล้วให้ภิกษุณีรูปนั้นประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงแต่งตั้งภิกษุณีชื่อนี้เป็นผู้แทนภิกษุณีสงฆ์ให้ไปปวารณากับภิกษุสงฆ์ นี่เป็นญัตติ

แม่เจ้า ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์แต่งตั้งภิกษุณีชื่อนี้ให้เข้าไปปวารณากับภิกษุสงฆ์แทนภิกษุณีสงฆ์ แม่เจ้ารูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุณีชื่อนี้เป็นผู้แทนภิกษุณีสงฆ์ให้ไปปวารณากับภิกษุสงฆ์ แม่เจ้ารูปนั้นพึงนิ่ง แม่เจ้ารูปใดไม่เห็นด้วย แม่เจ้ารูปนั้นพึงทักท้วง

สงฆ์แต่งตั้งภิกษุณีชื่อนี้ เป็นผู้แทนภิกษุณีสงฆ์ให้ไปปวารณากับภิกษุสงฆ์ สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

คำปวารณา ต่อจากนั้นภิกษุณีที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนพึงพาภิกษุณีสงฆ์เข้าไปหาภิกษุสงฆ์ ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุทั้งหลาย นั่งกระโหย่ง ประนมมือ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า :-

“พระคุณเจ้าทั้งหลาย ภิกษุณีสงฆ์ปวารณาต่อภิกษุสงฆ์ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัยก็ดี ขอพระคุณเจ้าทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนภิกษุณีสงฆ์เถิด เมื่อภิกษุณีสงฆ์ทราบจักได้แก้ไขต่อไป

แม้ครั้งที่ ๒ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ข้าพเจ้าก็กล่าวความนี้ว่า ภิกษุณีสงฆ์ปวารณาต่อภิกษุสงฆ์ด้วยได้เห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยนึกสงสัยก็ดี ขอพระคุณเจ้าทั้งหลายได้ช่วยอนุเคราะห์ว่ากล่าวตักเตือนภิกษุณีสงฆ์เถิด เมื่อภิกษุณีสงฆ์ทราบจักได้แก้ไขต่อไป”

นี่คือการปวารณาในสงฆ์ ๒ ฝ่ายของภิกษุณี คือเมื่อทำปวารณาในภิกษุณีสงฆ์แล้ว จะต้องไปทำปวารณาในภิกษุสงฆ์อีกด้วย

๒. การประพุดติปกบมานัต คือการประพุดตินับราตรีจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย หมายถึงภิกษุณีที่ล่วงละเมิดอาบัติสังฆาติเสสแล้ว มีความประสงค์จะออกหรือเปลี่ยนตนออกจากอาบัตินี้ดังกล่าว เบื้องต้นจะต้องเข้าไปหาภิกษุณีสงฆ์(จตุวรรค) โดยห่ม

อุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบเท้าภิกษุณีผู้แก่กว่า นั่งกระโหย่ง ประนมมือแล้ว กล่าวคำขอมานัตตามอาบัติที่ล่วงละเมิด จากนั้นภิกษุณีอีกรูปหนึ่งจะสวดประกาศให้มานัต

ภายหลังจากที่สวดประกาศให้มานัตแล้วภิกษุณีรูปนั้นจะต้องประพटิมานัต ๖ ราตรี ซึ่งถือเป็นวิธีการเบื้องต้นของการออกหรือเปลื้องตนออกจากการล่วงละเมิด อาบัติสังฆาทิเสส จากนั้นภิกษุณีรูปดังกล่าวจะต้องไปขออัพภานจากภิกษุณีสงฆ์ (วิสติวรรค) และภิกษุณีสงฆ์(วิสติวรรค)ก็จะสวดอัพภานรับเข้าหมู่ดังเดิม

ต่อจากนั้น ภิกษุณีรูปดังกล่าวจะต้องไปขอมานัตจากภิกษุสงฆ์(จตุวรรค)แล้ว อยู่ประพटิมานัต ๖ ราตรี เสร็จแล้วไปขออัพภานจากภิกษุสงฆ์(วิสติวรรค) และเมื่อ ภิกษุสงฆ์(วิสติวรรค)สวดอัพภานรับเข้าหมู่ดังเดิมแล้ว ภิกษุณีรูปนั้นก็จะเป็นผู้ บริสุทธิ์พ้นจากการล่วงละเมิดอาบัติสังฆาทิเสส และมีศีลบริสุทธิ์ดังเดิมต่อไป

นี่คือการประพटิปักขมานัตในสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือประพटิมานัตในภิกษุณีสงฆ์ แล้วจะต้องไปขอประพटิมานัตในภิกษุสงฆ์ จากนั้นจึงจะถือว่าได้ออกหรือเปลื้องตน ออกจากการล่วงละเมิดอาบัติสังฆาทิเสสได้ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งไว้

๓. การอุปสมบท การอุปสมบทของภิกษุณีจะสำเร็จได้ต้องอาศัยสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือเบื้องต้นสตรีผู้เป็นอุปสัมปทาเปกขาจะต้องเข้ารับการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาจากภิกษุณีสงฆ์ก่อน จากนั้นจึงเข้ารับการอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจาจากภิกษุสงฆ์อีกครั้งหนึ่ง จึงจะถือว่าได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีอย่างถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งไว้

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การยกพระปาติโมกข์ขึ้นแสดงทุกวัน ๑๔ คำ หรือ ๑๕ คำ สำหรับภิกษุณีสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุณีดำเนินการกันเอง โดยไม่เกี่ยวข้องกับภิกษุสงฆ์ เพียงแต่ภิกษุณีจะต้องไปถามวันอุโบสถจากภิกษุสงฆ์ ทุกกึ่งเดือนเท่านั้น ส่วนสังฆกรรมอย่างอื่น เช่น การปวารณา การประพटิปักขมานัต และการอุปสมบทเป็นต้น จะสำเร็จได้ด้วยสงฆ์ ๒ ฝ่าย คือเมื่อทำปวารณาในภิกษุณีสงฆ์ ประพटิมานัตในภิกษุณีสงฆ์ และอุปสมบทในภิกษุณีสงฆ์แล้ว จะต้องไปทำ ปวารณาในภิกษุสงฆ์ ประพटิมานัตในภิกษุสงฆ์ และขออุปสมบทในภิกษุสงฆ์ จึงจะ ได้ชื่อว่าทำสังฆกรรมถูกต้องดังที่กล่าวแล้วโดยลำดับ

๔๐๘

ดังนั้น จึงเป็นอันสรุปความในภิกขุณีชั้นธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยเรื่องภิกษุณีได้ว่า แม้พระพุทธเจ้าจะทรงมองเห็นปัญหาหลายอย่าง ที่จะเกิดจากการอนุญาตให้สตรีอุปสมบทเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา แต่พระองค์ก็ทรงเป็นมหาบุรุษคนแรก ที่ทรงยอมรับความเสมอภาคทัดเทียมกันระหว่างบุรุษกับสตรี นั่นก็คือทรงยอมรับว่า เมื่อสตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงประกาศไว้แล้ว ก็สามารถศึกษาปฏิบัติธรรมเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผล เช่นเดียวกับบุรุษที่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงประกาศไว้แล้วได้เหมือนกัน

การที่พระองค์ทรงอนุญาตให้สตรีได้บวชดังกล่าวนี้ เท่ากับทรงเปิดโอกาสให้สังคมยอมรับบทบาทหรือความสามารถของสตรีเป็นครั้งแรกของโลก และสตรีเหล่านั้นก็ได้แสดงบทบาทหรือความสามารถออกมาให้สังคมต้องยอมรับอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุผลขั้นสูงขึ้นไปโดยลำดับ การได้รับยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะต่าง ๆ การช่วยประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายออกไปจนพระพุทธเจ้าทรงยกให้เป็นเสาหลักค้ำจุนความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนาในนามของบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ดังเป็นที่ประจักษ์กันเป็นอย่างดีตราบนานัปการ

ปิฎกสติกขันธกะ

ปิฎกสติกขันธกะ คือหมวดที่ว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ทำสังคายนาพระธรรมและวินัยครั้งที่ ๑ พระสังคีตอาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้จำนวน ๒๓ เรื่อง นอกจากนี้ก็มีเรื่องย่อยอีกหลายเรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องสาเหตุการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ เรื่องสิกขาบทเล็กน้อย และเรื่องการลงพรหมทัณฑ์ เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๕ ประเด็น คือ :-

๑. สาเหตุการทำสังคายนาครั้งที่ ๑
๒. ลิกขาบทเล็กน้อย
๓. การปรับอาบัติพระอานนท์
๔. พระปุราณะกับการสังคายนาครั้งที่ ๑
๕. พรหมทัณฑ์

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วไม่นาน ถ้าท่านพระมหากัสสปะและคณะไม่รีบดำเนินการแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น บางทีพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้อาจกระจัดกระจายหายสูญไปแล้วก็ได้

๑. สาเหตุการทำสังคายนาครั้งที่ ๑

การสังคายนา คือการร้อยกรอง รวบรวม ชักซ้อม ตรวจสอบและสวดพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่อย่างเป็นกิจลักษณะหรือเป็นระบบ กล่าวคือ :-

การร้อยกรองรวบรวมพระพุทธพจน์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแต่งตั้งขึ้นไว้ให้เป็นพุทธอาณาน คือกฎข้อบังคับสำหรับเป็นเครื่องรักษาพุทธบริษัทให้ประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่ทำตนและหมู่คณะให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย รวมเรียกส่วนนี้ว่า **พระวินัย**

การร้อยกรองรวบรวมพระพุทธพจน์ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้โดยโวหารเทศนาเป็นส่วนมาก อนุโลมตามสมมติบัญญัติของโลก รวมเรียกส่วนนี้ว่า **พระสูตร**

การร้อยกรองรวบรวมพระพุทธพจน์ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้โดยปรมัตต-เทศนาเป็นส่วนมาก เพื่อมุ่งชี้สภาพแห่งความจริงเป็นหลัก รวมเรียกส่วนนี้ว่า **พระอภิธรรม**^๑

^๑ **แสง อุดมศรี** : การปกครองคณะสงฆ์ไทย, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๓, น. ๔๗-๔๘

๔๑๐

พระมหากัสสปะปรารภเรื่องสังคายนา

ส่วนสาเหตุของการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ นั้น ท่านพระมหากัสสปะได้ปรารภแก่สงฆ์ภายหลังจากการถวายพระเพลิงพระสรีระศพของพุทธเจ้าผ่านพ้นไปแล้วว่า :-

“ในระหว่างที่ผมเดินทางจากกรุงปาวามากรุงกุสินาราร่วมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ก็ได้ทราบข่าวจากอาชีวกคนหนึ่งว่า ‘พระพุทธรูปเจ้าเสด็จปรินิพพานได้ ๗ วันเช้าวันนี้’

ทันทีที่บรรดาภิกษุทั้งหลายได้ทราบข่าวนี้ ท่านที่ยังไม่ปราศจากราคะบางรูปถึงกับประคองแขนคร่ำครวญ และล้มกลิ้งเกลือกไปมาเหมือนคนแก้ขาดเพื่อรำพันว่า ‘พระผู้มีพระภาคปรินิพพานเร็วนัก พระสุดปรินิพพานเร็วนัก ดวงตาของโลกอันตรธานไปแล้ว’ ส่วนท่านที่ปราศจากราคะ มีสติสัมปชัญญะก็อดกลั้นไว้ว่า ‘สังฆาทิสงฆ์ทั้งหลายไม่เที่ยง จะหาความเที่ยงแท้ในสังฆาทิสงฆ์ได้แต่ที่ไหนเล่า’

ผมได้กล่าวแก่ภิกษุเหล่านั้นไปว่า ‘ท่านทั้งหลายอย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญไปเลย พระผู้มีพระภาคตรัสบอกไว้ก่อนแล้วมิใช่หรือว่า ความเป็นต่าง ๆ กัน ความพลัดพราก ความผันแปรเป็นอื่นจากสิ่งที่มีใคร่ชอบใจทุกอย่างย่อมมีอยู่เสมอ สิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว ถูกปรุงแต่งแล้ว มีความแตกสลายเป็นธรรมดา อย่าได้เลื่อมสลายไปเลยนั้น จะหาได้แต่ที่ไหน เพราะนั่นไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้’

ทันทีที่ผมกล่าวจบลง พระสุภัททะผู้บวชตอนแก่และนั่งอยู่ในที่นั้นด้วย ก็ได้กล่าวว่า ‘พวกท่านอย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญไปเลย พวกเราอดพ้นดีแล้วจากพระมหาสมณะรูปนั้นที่คอยจ้ำจี้จ้ำไชพวกเราอยู่ว่า ‘สิ่งนี้ควรแก่พวกเธอ สิ่งนี้ไม่ควรแก่พวกเธอ’ บัดนี้พวกเราปรารภนาสิ่งใดก็จักทำสิ่งนั้น ไม่ปรารภนาสิ่งใดก็ไม่ทำสิ่งนั้น”

เมื่อท่านพระมหากัสสปะปรารภเรื่องนี้จบลงแล้ว ท่านได้ปรารภแก่สงฆ์ต่อไปว่า “ท่านทั้งหลาย พวกเราจะสังคายนาพระธรรมและวินัยกัน ก่อนที่อธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะถูกคัดค้าน อวินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะถูกคัดค้าน ก่อนที่พวกอธรรมวาทีจะมีกำลัง พวกอธรรมวาทีจะอ่อนกำลัง พวกอวินัยวาทีจะมีกำลัง พวกวินัยวาทีจะอ่อนกำลัง”

พระมหากัสสปะคัดเลือกภิกษุ

ภายหลังจากที่ท่านพระมหากัสสปะปรารภเรื่องนี้จบลง ปรากฏว่าสงฆ์ทั้งหมดต่างก็เห็นชอบด้วย และกล่าวออกมาด้วยความพร้อมเพรียงกันว่า “ท่านผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ขอพระเถระโปรดเลือกภิกษุทั้งหลายเถิด” ซึ่งท่านพระมหากัสสปะก็คัดเลือกพระอรหันต์ได้ ๔๙๙ รูป

ในขณะเดียวกันนี้ พระอรหันต์ทั้ง ๔๙๙ รูป ก็ได้เรียนให้ท่านพระมหากัสสปะทราบ ว่า “แม้ว่าท่านพระอานนท์จะยังเป็นเสขบุคคล(พระโสดาบัน)อยู่ก็จริง แต่พวกผมก็ไม่มี ความลำเอียงเพราะความชอบ ความชัง ความหลง และความกลัว ขอพระเถระได้โปรดเลือกท่านพระอานนท์ด้วยเถิด เพราะท่านพระอานนท์นั้นได้ศึกษาพระธรรม และวินัยเป็นอันมากในสำนักของพระผู้มีพระภาค” ดังนั้น ท่านพระมหากัสสปะจึงได้เลือกท่านพระอานนท์ไว้เป็นรูปที่ ๕๐๐ พอดี

สงฆ์แต่งตั้งภิกษุ ๕๐๐ รูป

เมื่อพิจารณาคัดเลือกภิกษุผู้เถระที่จะเข้าร่วมทำสังคายนาได้ ๕๐๐ รูปแล้ว ภิกษุผู้เถระเหล่านี้ก็ได้ปรึกษากันว่า “กรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ มีความเหมาะสมสำหรับเป็นสถานที่ทำสังคายนา มาก พวกเราควรอยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์เพื่อทำสังคายนา ส่วนภิกษุเหล่าอื่นไม่ควรอยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์” จากนั้นท่านพระมหากัสสปะจึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า

“ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงแต่งตั้งภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ให้อยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ เพื่อสังคายนาพระธรรมและวินัย ภิกษุเหล่าอื่นไม่พึงอยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์แต่งตั้งภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ให้อยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ เพื่อสังคายนาพระธรรมและวินัย ภิกษุเหล่าอื่นไม่พึงอยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ให้อยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ เพื่อสังคายนาพระธรรมและวินัย ภิกษุเหล่าอื่นไม่พึงอยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ ท่านรูปพึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงทักท้วง

๔๑๒

สงฆ์แต่งตั้งภิกษุ ๕๐๐ รูปนี้ให้อยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ เพื่อสังคายนาพระธรรมและวินัยแล้ว ภิกษุเหล่าอื่นไม่พึงอยู่จำพรรษาในกรุงราชคฤห์ สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนิ่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนิ่งนี้เป็นมติอย่างนี้”

พระอานนท์บรรลุพระอรหัตตผล

ภายหลังจากที่สงฆ์ได้ประกาศแต่งตั้งภิกษุ ๕๐๐ รูป และกำหนดสถานที่อยู่จำพรรษาแล้ว ภิกษุผู้เถระก็ได้ปรึกษากันว่า “พวกเราจะช่วยกันปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ทฤตโตรมในเดือนแรก และจะประชุมสังคายนาพระธรรมและวินัยตอนกลางเดือน”

ส่วนท่านพระอานนท์ซึ่งได้ทราบข่าวว่า “คณะสงฆ์มีมติคัดเลือกท่านเข้าร่วมประชุมทำสังคายนาในครั้งนี้ด้วย” ก็ได้มุ่งมั่นบำเพ็ญสมณธรรมอย่างหนัก แต่ก็ยังมีได้บรรลุพระอรหัตตผล ท่านคิดว่า “พรุ่งนี้เป็นวันประชุม ไม่สมควรเลยที่เรายังเป็นเสขบุคคล(พระโสดาบัน)อยู่แล้วจะไปเข้าร่วมประชุมด้วย” ตลอดคืนวันนั้นท่านจึงเริ่มกำหนดพิจารณาภายในใจให้เห็นว่า “ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ไม่สะอาด ไม่งาม น่ารังเกียจ” จนถึงเวลาใกล้สว่างท่านจึงคิดว่าจะนอนพัก แต่ในขณะที่กำลังเอนกายลงศีรษะยังไม่ทันถึงหมอนและเท้าก็ยังไม่ทันยกขึ้นจากพื้นนั่นเอง จิตของท่านก็ได้หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น จึงเป็นอันว่าท่านพระอานนท์ได้บรรลุพระอรหัตตผลในอิริยาบถกึ่งนั่งกึ่งนอนนั่นเอง

ประชุมทำสังคายนา

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ภิกษุผู้เถระทั้ง ๕๐๐ รูป ได้ปรึกษากันว่า “จะปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ทฤตโตรมในเดือนแรก และจะประชุมสังคายนาพระธรรมและวินัยตอนกลางเดือน”

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๙ พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป มีท่านพระมหากัสสปะเป็นประธาน จึงได้ประชุมทำสังคายนา ณ ถ้ำสัตตบิณฑิ ภูเขาเวภาระ ภายในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ โดยพระเจ้าอชาตศัตรู พระมหากษัตริย์แห่งแคว้นมคธ ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์

ท่านพระมหากัสสปะได้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าจะสอบถามพระวินัยกับท่านพระอุบาลี”

ท่านพระอุบาลีก็ได้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาเช่นเดียวกันว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าจะได้วิสัชนาพระวินัยตามที่ท่านพระมหากัสสปะถามต่อไป”

ต่อจากนั้นท่านพระมหากัสสปะได้ถามท่านพระอุบาลีว่า “ท่านอุบาลี พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ณ ที่ไหน ทรงปรารภใคร เพราะเรื่องอะไร”

ท่านพระอุบาลีได้วิสัชนาว่า “พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ณ กรุงเวสาลี ปรารภพระสุทินกัลลทบุตร เพราะเสพเมถุนธรรม”

ท่านพระมหากัสสปะได้ถามสิกขาบทอื่นๆ ต่อไปอีก ทั้งส่วนที่เป็นสิกขาบทของภิกษุสงฆ์ ๒๒๗ ข้อ และสิกขาบทของภิกษุณีสงฆ์ ๓๑๑ ข้อ ตลอดจนวัตรุณิทาน บุคคล พระบัญญัติ พระอนุบัญญัติ อาบัติ และอนาบัติของสิกขาบทเหล่านั้นทั้งหมด ซึ่งท่านพระอุบาลีก็ได้วิสัชนาให้ทราบทั้งหมดเช่นเดียวกัน

ต่อจากนั้น ท่านพระมหากัสสปะได้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าจะสอบถามพระธรรมกับท่านพระอนนท” ซึ่งท่านพระอนนทก็ได้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาเช่นเดียวกันว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าจะได้วิสัชนาพระธรรม ตามที่ท่านพระมหากัสสปะถามต่อไป”

ท่านพระมหากัสสปะได้ถามท่านพระอนนทว่า “ท่านอนนท พระผู้มีพระภาคตรัสพรหมชาลสูตร ณ ที่ไหน ทรงปรารภใคร”

ท่านพระอนนทได้วิสัชนาว่า “พระผู้มีพระภาคตรัสพรหมชาลสูตร ณ พระตำหนักในราชอุทยานอัมพลัญจิรา ระหว่างกรุงราชคฤห์กับเมืองนาลันทา ปรารภสุปปย-ปริพาชกและพรหมทัตตามณพ”

ต่อจากนั้น ท่านพระมหากัสสปะได้ถามสูตรอื่น ๆ ตลอดจนนิทานและบุคคล เช่นเดียวกับในพรหมชาลสูตร ครบทั้ง ๕ นิกาย ซึ่งท่านพระอานนท์ก็ได้วิสัชนาให้ทราบทั้งหมดเช่นเดียวกัน

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การสังคายนาครั้งที่ ๑ โดยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ซึ่งท่านพระมหากัสสปะเป็นผู้ถามทั้งส่วนที่เป็นพระวินัยและพระธรรม ท่านพระอุบาลีเป็นผู้วิสัชนาพระวินัยทั้งส่วนที่เป็นของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ และท่านพระอานนท์เป็นผู้วิสัชนาพระธรรม

เมื่อพระเถระทั้งสองรูปนี้วิสัชนาสวนของตนจบแล้ว พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ รูป ก็จะสวดสาธยายพร้อมกันแล้วมอบหมายให้สายท่านพระอุบาลีรับผิดชอบในการทรงจำพระวินัย สายท่านพระอานนท์รับผิดชอบในการทรงจำพระธรรม และจากคุณูปการอันยิ่งใหญ่ของพระอรหันต์ ๕๐๐ รูปที่ประชุมทำสังคายนาในครั้งนี้เอง พระธรรมวินัยอันเป็นพุทธพจน์จำนวน ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ จึงเหลือเป็นพุทธมรดกตกทอดให้ชาวโลกทุกหมู่เหล่าได้ดื่มอมตธรรมสืบต่อมาราบเท่าปัจจุบัน

๒. ลิกขาบทเล็กน้อย

ภายหลังจากการทำสังคายนาสิ้นสุดลงในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ (รวมเวลาทั้งหมด ๗ เดือน) ท่านพระอานนท์ได้แจ้งให้พระอรหันต์ทั้งหลายทราบว่า “ท่านผู้เจริญ ในเวลาใกล้เสด็จปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้อย่างนี้ว่า ‘อานนท์ เมื่อเราล่วงไปแล้ว ถ้าสงฆ์หวังอยู่จะพึงถอนลิกขาบทเล็กน้อยก็ได้’”

พระอรหันต์เหล่านั้นได้ถามท่านพระอานนท์ว่า “ท่านอานนท์ ท่านทูลถามพระผู้มีพระภาคหรือว่า ‘พระพุทธานุญาต ลิกขาบทข้อไหนที่จัดว่าเป็นลิกขาบทเล็กน้อย’” ซึ่งท่านพระอานนท์ก็ได้เรียนให้พระอรหันต์เหล่านั้นทราบว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมไม่ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ‘ลิกขาบทข้อไหนที่จัดว่าเป็นลิกขาบทเล็กน้อย’ เมื่อเป็นเช่นนั้นพระอรหันต์แต่ละรูปต่างมีความเห็นแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ :-

บางรูปมีความเห็นว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ ลิกขาบท ที่เหลือจัดเป็นลิกขาบทเล็กน้อย”

บางรูปมีความเห็นว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ ลิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ ลิกขาบท ที่เหลือจัดเป็นลิกขาบทเล็กน้อย”

บางรูปมีความเห็นว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ ลิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ ลิกขาบท อนียต ๒ ลิกขาบท นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ ลิกขาบท ปาจิตติย ๙๒ ลิกขาบท ที่เหลือจัดเป็นลิกขาบทเล็กน้อย”

ในขณะที่บางรูปมีความเห็นว่า “ยกเว้นปาราชิก ๔ ลิกขาบท สังฆาทิเสส ๑๓ ลิกขาบท อนียต ๒ ลิกขาบท นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ ลิกขาบท ปาจิตติย ๙๒ ลิกขาบท ปาฏิเทสนียะ ๔ ลิกขาบท ที่เหลือจัดเป็นลิกขาบทเล็กน้อย”

เมื่อพระอรหันต์แต่ละรูปมีความเห็นในลิกขาบทเล็กน้อยแตกต่างกันออกไปเช่นนี้ ท่านพระมหากัสสปะจึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ลิกขาบทของพวกเราที่รู้จักในหมู่คฤหัสถ์มีอยู่ แม้พวกคฤหัสถ์ก็รู้อยู่ว่า ‘สิ่งนี้ควรแก่พวกพระสมณะเชื้อสายศากยบุตร สิ่งนี้ไม่ควร’ ถ้าพวกเราจะถอนลิกขาบทเล็กน้อย ก็จะมีผู้กล่าวว่า ‘พระสมณโคดมบัญญัติ ลิกขาบทแก่พวกสาวกชั่วกาลแห่งวันไฟ สาวกพวกนี้ศึกษาลิกขาบทอยู่ตลอดเวลา ที่พระศาสดาของตนยังมีชีวิตอยู่ พอพระศาสดาของพวกเธอปรินิพพานแล้ว บัดนี้ พวกเธอก็ไม่ศึกษาลิกขาบท’ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ไม่พึงบัญญัติสิ่งที่ไม่ได้ทรงบัญญัติ และไม่พึงถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้ แต่พึงสมาทานประพฤติดตามลิกขาบทที่ ทรงบัญญัติไว้แล้ว นี่เป็นญัตติ

ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ลิกขาบทของพวกเราที่รู้จักในหมู่คฤหัสถ์มีอยู่ แม้พวกคฤหัสถ์ก็รู้อยู่ว่า ‘สิ่งนี้ควรแก่พวกพระสมณะเชื้อสายศากยบุตร สิ่งนี้ไม่ควร’ ถ้าพวกเราจะถอนลิกขาบทเล็กน้อย ก็จะมีผู้กล่าวว่า ‘พระสมณโคดมบัญญัติ ลิกขาบทแก่พวกสาวกชั่วกาลแห่งวันไฟ สาวกพวกนี้ศึกษาลิกขาบทอยู่ตลอดเวลา ที่พระศาสดาของตนยังมีชีวิตอยู่ พอพระศาสดาของพวกเธอปรินิพพานแล้ว บัดนี้ พวกเธอก็ไม่ศึกษาลิกขาบท’ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ไม่พึงบัญญัติสิ่งที่ไม่ได้ทรงบัญญัติ และไม่พึงถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้ แต่พึงสมาทานประพฤติดตาม

ลักษณะที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้ทรงบัญญัติ และไม่ฟังถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้ แต่ฟังสมาทานประพุดิตตามลักษณะที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ท่านรูปนั้นฟังนี้ ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นฟังทั้งท้าว

สงฆ์ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้ทรงบัญญัติ และไม่ถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้ แต่ฟังสมาทานประพุดิตตามลักษณะที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนั่งนั้นเป็นมติอย่างนี้”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ รูป มีมติไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้ทรงบัญญัติ และไม่ถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้ แต่จะสมาทานประพุดิตตามลักษณะที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ซึ่งความจริงพระอรหันต์เหล่านั้นต่างก็ได้เคลือบแคลงสงสัยในลักษณะเล็กน้อยดังกล่าวแต่ประการใด แต่ที่พระอรหันต์บางรูปมีความเห็นในลักษณะเล็กน้อยแตกต่างกันไปก็เป็นเพียงการตั้งสมมติฐานขึ้นมาเพื่อให้สงฆ์มีมติในเรื่องนี้ให้ชัดเจนแน่นอนลงไป หากมีเช่นนั้นก็อาจกลายเป็นเหตุหรือช่องว่างให้บรรดาภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนเกิดความสับสนแล้วตีความและประพุดิตปฏิบัติแตกต่างกันไป ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นก็จะก่อให้เกิดปัญหาตามมาอย่างไม่มีที่สิ้นสุดก็ได้

๓. การรับอาบัติพระอานนท์

ภายหลังจากที่สงฆ์มีมติไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้ทรงบัญญัติ และไม่ถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้ แต่จะสมาทานประพุดิตตามลักษณะที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว พระอรหันต์เหล่านั้นก็มีมติให้รับอาบัติทุกกฏ ๕ สถาน แก่ท่านพระอานนท์ คือ :-

๑. ไม่ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “ลักษณะที่ข้อไหนจัดเป็นลักษณะเล็กน้อย”
๒. เหยียบผ้าวัสสิกสาฎก(ผ้าอาบน้ำฝน) ของพระผู้มีพระภาคแล้วปะชุน
๓. ดำเนินการให้มาตุคามถวายอภิวาทพระสรีระศพของพระผู้มีพระภาคก่อนพระสรีระศพจึงเปียกเปื้อนน้ำตาของมาตุคามเหล่านั้น
๔. เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทำนิมิตโอกาสอย่างหยาบๆ ท่านกลับไม่กราบทูลอ้อนวอนพระองค์ว่า “ขอพระผู้มีพระภาคโปรดดำรงพระชนมชีพอยู่ตลอดกับ เพื่อเกื้อกูลแก่พหูชน เพื่อความสุขแก่พหูชน เพื่ออนุเคราะห์

ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

๕. ขวนขวายให้มาตุคามบวชในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศไว้แล้ว

มติทั้ง ๕ สถานที่พระอรหันต์เหล่านั้นยกขึ้นมาเป็นประเด็นปรับอาบัติทุกกฏนั้น ท่านพระอานนทได้เรียนชี้แจงตามความเป็นจริงเป็นข้อ ๆ ว่า :-

๑. เพราะระลึกไม่ได้

๒. เหยียบผ้าวัสสิกสาฎกด้วยความเคารพ

๓. มาตุคามไม่ควรอยู่จนถึงเวลาวิกาล

๔. ถูกมารดลใจ

๕. พระนางมหาปาชาบดีโคตมีเป็นพระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค และเมื่อพระชนนีสวรรคตแล้ว พระนางก็เป็นผู้ประทับประคองดูแลและถวายเกษียรธารสืบต่อมา

เมื่อพระอรหันต์ทั้งหลายได้ฟังคำชี้แจงครบทุกข้อแล้วก็หมดความสงสัยและมิได้ติดใจซักถามแต่อย่างใด แต่ท่านพระอานนทซึ่งเข้าใจประเด็นข้อสงสัยเหล่านั้นเป็นอย่างดี ก็ได้กล่าวว่า “กระผมมองไม่เห็นอาบัติทุกกฏใน ๕ สถานนั้น แต่เพราะเชื่อท่านทั้งหลาย กระผมจึงขอแสดงคตินอาบัติทุกกฏ ณ บัดนี้” จากนั้นท่านจึงได้แสดงคตินอาบัติทุกกฏทั้ง ๕ สถานต่อหน้าพระอรหันต์เหล่านั้น

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ข้อสงสัยทั้ง ๕ สถาน ที่พระอรหันต์ทั้งหลายยกขึ้นมาเป็นเหตุปรับอาบัติทุกกฏแก่ท่านพระอานนทนั้น คงมิใช่ประเด็นสำคัญอะไรนัก แต่น่าจะมีเป้าหมายที่ลึกซึ้งอย่างอื่นซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลัง เพราะพระเถระแต่ละรูปที่ได้รับการพิจารณาคัดเลือกให้เข้าร่วมประชุมทำสังคายนาในครั้งนี้ ล้วนแต่เป็นพระอรหันต์เหมือนกันทุกรูป ภิกษุที่ได้บรรลุลุคณธรรมในขั้นนี้ย่อมไม่เคลือบแคลงสงสัยในพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้ และย่อมเข้าใจสภาวะธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงทุกประการ

แต่เป้าหมายที่สำคัญที่สุดน่าจะอยู่ตรงที่ว่า เพื่อจะทำการอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นที่ประจักษ์แก่ภิกษุและพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปว่า “ท่านพระอานนท์เชื่อฟังและเคารพมติสงฆ์” ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้บรรดาภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนหรือพุทธศาสนิกบางกลุ่มยกท่านพระอานนท์มาเป็นฉากกำบัง เพื่อทำการบางอย่างที่จะเป็นไปในทำนองกระด้างกระเดื่องต่อการปกครองคณะสงฆ์นั่นเอง^๑

๔. พระปุราณะกับการสังคายนาครั้งที่ ๑

ในขณะที่พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป มีท่านพระมหากัสสปะเป็นประธาน ได้ประชุมกันทำสังคายนาอยู่ที่ถ้ำสัตตบัณเฑีย ภูเขาเวภาระ เขตกรุงราชคฤห์นั้น ท่านพระปุราณะและภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป กำลังเที่ยวจาริกและพักอยู่ที่ทักขิณาคิรีชนบท ซึ่งอยู่ตอนใต้กรุงราชคฤห์ลงไป

ต่อมาท่านพระปุราณะและภิกษุสงฆ์จำนวนดังกล่าว ได้ออกเดินทางจากทักขิณาคิรีชนบทไปหาพระอรหันต์ทั้งหลายที่พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ และภายหลังจากที่สนทนาปราศรัยกันตามสมควรแล้ว พระอรหันต์เหล่านั้นได้แจ้งให้ทราบ ว่า “ท่านปุราณะ ภิกษุผู้เถระทั้งหลายได้สังคายนาพระธรรมและวินัยเสร็จแล้ว ท่านจงรับทราบเรื่องที่สังคายนานั้นด้วย”

ท่านพระปุราณะได้สอบถามเรื่องสิกขาบท ๘ ข้อ ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ซึ่งท่านได้ยินและรับมาเฉพาะพระพักตร์ ว่าได้นำมารวมไว้ในสิกขาบทที่ยกขึ้นสู่การสังคายนาครั้งนี้หรือไม่ คือ :-

๑. การเก็บสิ่งของมีเกลือก น้ำมัน ข้าวสาร เป็นต้น ไว้ภายในที่อยู่
๒. การปรุงอาหารในที่อยู่
๓. การปรุงอาหารด้วยตนเอง

^๑ แสวง อุคมศรี : การปกครองคณะสงฆ์ไทย, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๓, น. ๕๑

๔. การหยิบสิ่งของที่ยังไม่ได้รับประเคน
๕. สิ่งของที่นำมาจากที่นิมนต์
๖. สิ่งของที่รับประเคนไว้ก่อนถึงเวลาฉัน
๗. สิ่งของที่เกิดในป่า
๘. สิ่งของที่เกิดในสระ

เมื่อพระอรหันต์ทั้งหลายแจ้งให้ทราบว่าได้ไม่นำมารวมไว้ในสิกขาบทที่ยกขึ้นสู่การสังคายนาครั้งนี้แต่อย่างใด เพราะสิกขาบททั้ง ๘ ข้อดังกล่าว พระพุทธเจ้าได้ตรัสห้ามไว้แล้ว^๑ แต่ท่านพระปุราณะก็กล่าวยืนยันว่า “คงเป็นไปได้ที่พระพุทธเจ้าจะตรัสห้ามสิ่งที่พระองค์เองทรงอนุญาตไว้ พระธรรมและวินัยที่ท่านทั้งหลายยกขึ้นสู่การสังคายนาครั้งนี้ ผมเองก็ไม่ปฏิเสธ แต่จะขอปฏิบัติตามสิกขาบททั้ง ๘ ข้อ ซึ่งผมได้ยินและรับมาเฉพาะพระพักตร์ต่อไป”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ท่านพระปุราณะและภิกษุสงฆ์ประมาณ ๕๐๐ รูป มิได้ปฏิเสธว่า การสังคายนาพระธรรมและวินัยที่พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ รูป ได้ประชุมทำกันเสร็จสิ้นแล้วนั้นไม่ดี เพียงแต่ท่านกล่าวยืนยันว่าจะขอทรงจำ(ปฏิบัติตามสิกขาบท) ตามที่ได้ยินและรับมาเฉพาะพระพักตร์เพิ่มเติมอีก ๘ สิกขาบทดังกล่าวแล้ว

๕. พรหมทัณฑ์

พรหมทัณฑ์ คือมาตรการอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้รับสั่งไว้ในเวลาใกล้เสด็จปรินิพพาน เพื่อให้สงฆ์ลงโทษแก่พระภิกษุ โดยสงฆ์จะไม่ว่ากล่าว ไม่ตักเตือน และไม่พราสอนใดๆ ทั้งสิ้น เรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือสงฆ์ตัดขาดด้วยการไม่คบค้าสมาคมด้วยนั่นเอง

^๑ วิ.ม.(แปล) ๕/๒๗๔-๒๗๘/๗๐-๗๘

พระฉันทะเคยเป็นมหาดเล็กคนสนิทของเจ้าชายสิทธัตถะ และเป็นสหพชาติ^๑ ที่เกิดวัน เดือน ปีเดียวกันกับเจ้าชายสิทธัตถะ ประกอบด้วย :-

๑. ต้นพระศรีมหาโพธิ์ (สถานที่ตรัสรู้)
๒. พระมารดาของราหุลกุมาร
๓. ชุมทรัพย์ทั้ง ๔ มุมเมือง
๔. ช้างตระกูลอาโรหนิยะ
๕. ม้ากัณฐกะ
๖. นายฉันทะ
๗. อำมาตย์กาฬทายี

วันที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช นายฉันทะเป็นผู้ขี่ม้ากัณฐะนำเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกจากกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ไปจนถึงริมฝั่งแม่น้ำอนโนมานันเป็นสถานที่ตัดพระเมาลีอธิษฐานเพศผนวชเป็นบรรพชิต

ต่อมานายฉันทะได้ออกบวชและตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปเกือบทุกแห่ง แต่ท่านก็มีได้ตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมเช่นเดียวกับภิกษุรูปอื่นๆ นอกจากนี้ท่านก็มักจะถือตัวไม่ยอมรับฟังคำปราศรัยสอนดัดเตือนจากใคร และชอบกล่าวโต้แย้งอยู่ตลอดเวลาว่า “พวกท่านสำคัญว่าผมเป็นผู้ที่พวกท่านควรว่ากล่าวดัดเตือนหรือ ผมต่างหากสมควรว่ากล่าวดัดเตือนพวกท่าน พระพุทธเจ้าเป็นของผม พระธรรมเป็นของผม พระธรรมอันพระลูกเจ้าของผมเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว พวกท่านต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติ ต่างตระกูล มาบวชรวมกัน ดุจลมพายัพัตหญา ไม้และใบไม้แห้งมารวมกัน หรือดุษณีน้ำไหลจากภูเขาพัดจอกแหนมารวมกันไว้ พวกท่านสำคัญว่าผมเป็นผู้ที่พวกท่านควรว่ากล่าวดัดเตือนหรือ ผมต่างหากสมควรว่ากล่าวดัดเตือนพวกท่าน พระพุทธเจ้าเป็นของผม พระธรรมเป็นของผม พระธรรมอันพระลูกเจ้าของผมเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว”^๒

^๑ ชุ.เถร.อ. ๒/๓๗๐/๑๘๓

^๒ วิ.มหา. (แปล) ๑/๔๒๕/๔๕๔

ดังนั้น ในเวลาใกล้จะปรินิพพาน พระพุทธเจ้าจึงได้รับสั่งแก่ท่านพระอานนท์ และภิกษุอีกหลายรูปว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเราล่วงไปแล้ว สงฆ์จงลงพรหมทัณฑ์ แก่ภิกษุฉันทนะ” และเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ท่านพระอานนท์จึงได้แจ้ง เรื่องนี้ให้ภิกษุผู้เถระทั้งหลายทราบ

ภายหลังจากที่ภิกษุผู้เถระทั้งหลายสอบถาม และทราบความหมายของการ ลงพรหมทัณฑ์แล้ว จึงกล่าวแก่ท่านพระอานนท์ว่า “ท่านอานนท์ ถ้าอย่างนั้น ท่านนั้นแหละจงลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันทนะ” แม้ท่านพระอานนท์จะกล่าวว่า “พระฉันทนะเป็นคนดุร้ายและหยาบคายนะ กระผมจะลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันทนะได้ อย่างไร” แต่ภิกษุผู้เถระทั้งหลายก็กล่าวว่า “ท่านอานนท์ ท่านจงไปพร้อมกับภิกษุ เป็นจำนวนมากก็แล้วกัน”

เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านพระอานนท์พร้อมกับภิกษุสงฆ์ประมาณ ๕๐๐ รูป จึงรับ บัญชาของภิกษุผู้เถระทั้งหลาย แล้วออกเดินทางโดยสารเรือไปจนถึงกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ แล้วพาภิกษุสงฆ์จำนวนดังกล่าวพักอยู่ที่ไต้ต้นไม้แห่งหนึ่งใกล้ราชอุทยาน ของพระเจ้าอุเทน

พระเจ้าอุเทนถวายผ้า ๕๐๐ ผืน

ขณะนั้น พระเจ้าอุเทนกับพระมเหสี (พระนางवासุภัตตา) ประทับอยู่ในราชอุทยาน พร้อมด้วยข้าราชการบริพาร และเมื่อพระมเหสีได้สดับข่าวที่ท่านพระอานนท์พร้อมกับ ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มานั่งพักอยู่ที่ไต้ต้นไม้ใกล้ราชอุทยาน จึงกราบทูลพระเจ้าอุเทนว่า “หม่อมฉันปรารถนาจะไปเยี่ยมพระคุณเจ้าพระอานนท์ผู้เป็นอาจารย์”

ภายหลังจากที่ได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว พระมเหสีจึงเสด็จไปเยี่ยมท่าน พระอานนท์ ณ สถานที่ดังกล่าว และเมื่อได้สดับธรรมมีกถาจบลงแล้ว พระองค์ทรง ชื่นชมธรรมมีกถาของท่านพระอานนท์เป็นอย่างมาก จึงได้ถวายผ้าห่ม ๕๐๐ ผืน แล้วเสด็จจุลกจากอาสนะ ถวายอภิวาทแล้วทำประทักษิณเสด็จกลับไปเฝ้าพระเจ้า อุเทนที่ราชอุทยาน

เมื่อทรงทราบว่าพระมหาลีทรงถวายผ้าห่ม ๕๐๐ ผืนแก่ท่านพระอานนท์ พระเจ้าอุเทนทรงดำริว่า “ทำไมท่านพระอานนท์จึงรับผ้ามากมายขนาดนี้ หรือว่าท่านจะตั้งร้านค้าขายผ้า” จากนั้นจึงเสด็จไปหาท่านพระอานนท์ ณ ที่ใดต้นไม้ดังกล่าว และเมื่อทรงสนทนาปราศรัยตามสมควรแล้ว จึงตรัสถามว่า “ท่านอานนท์ ท่านจะเอาผ้ามากมายที่พระมหาลีถวายมานั้นไปทำอะไร”

ท่านพระอานนท์ถวายพระพรว่า “มหาบพิตร อาตมาจะแจกภิกษุผู้มีจีวรเก่า” พระเจ้าอุเทนตรัสถามว่า “ท่านอานนท์ ท่านจะเอาจีวรเก่าที่มีอยู่เดิมไปทำอะไร”

“มหาบพิตร อาตมาจะทำจีวรเก่าที่มีอยู่เดิมนั้นให้เป็นผ้าเพดาน”

“ท่านอานนท์ ท่านจะเอาผ้าเพดานเก่าไปทำอะไร”

“มหาบพิตร อาตมาจะทำผ้าเพดานเก่านั้นให้เป็นผ้าปลอกฟูก”

“ท่านอานนท์ ท่านจะเอาผ้าปลอกฟูกเก่าไปทำอะไร”

“มหาบพิตร อาตมาจะทำผ้าปลอกฟูกเก่านั้นให้เป็นผ้าปูพื้น”

“ท่านอานนท์ ท่านจะเอาผ้าปูพื้นเก่าไปทำอะไร”

“มหาบพิตร อาตมาจะทำผ้าปูพื้นเก่านั้นให้เป็นผ้าเช็ดเท้า”

“ท่านอานนท์ ท่านจะเอาผ้าเช็ดเท้าเก่าไปทำอะไร”

“มหาบพิตร อาตมาจะเอาผ้าเช็ดเท้าเก่านั้นไปเช็ดธูลี”

“ท่านอานนท์ ท่านจะเอาผ้าเช็ดธูลีเก่าไปทำอะไร”

“มหาบพิตร อาตมาจะโขลกผ้าเหล่านั้นขยำกับโคลนแล้วฉาบทาฝา”

เมื่อทรงทราบการใช้ผ้าเป็นจำนวนมากเช่นนี้ พระเจ้าอุเทนทรงดำริว่า “พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรทั้งหมดนี้นำผ้าไปใช้คุ้มค่า ไม่ใช่เก็บเข้าคลัง” จึงทรงรับสั่งให้นำผ้ามาถวายแก่ท่านพระอานนท์อีก ๕๐๐ ผืน

จึงเป็นอันว่าบริขารคือจีวร ๑,๐๐๐ ผืน เกิดขึ้นแก่ท่านพระอานนท์เป็นครั้งแรก คือพระนางवासุตตดา พระมหาลีของพระเจ้าอุเทน ทรงถวาย ๕๐๐ ผืน และพระ

เจ้าอุเทนทรงถวายอีก ๕๐๐ ผืน ซึ่งท่านพระอานนท์ก็นำผ้าไปใช้ให้เป็นประโยชน์ อย่างคุ้มค่าดังที่ได้ถวายพระพรให้พระเจ้าอุเทนทรงทราบทุกประการ

ลงพรหมทัณฑ์พระฉันทะ

ต่อมาท่านพระอานนท์พร้อมกับภิกษุสงฆ์ประมาณ ๕๐๐ รูป ได้ไปที่โฆสิตาราม เขตกรุงโกสัมพีนคร และเมื่อพระฉันทะทราบข่าวก็ได้ไปหาท่านพระอานนท์ ภายหลังจากที่ได้อภิวัตแล้วจึงนั่งลง ณ ที่สมควร

ท่านพระอานนท์จึงกล่าวว่า “ท่านฉันทะ สงฆ์ได้ลงพรหมทัณฑ์แก่ท่านแล้ว”

พระฉันทะถามว่า “ท่านอานนท์ พรหมทัณฑ์ที่สงฆ์ลงแก่ผมนั้นเป็นอย่างไร”

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า “ท่านฉันทะ ท่านฟังพูดได้ตามที่ปรารถนา ภิกษุทั้งหลายจะไม่ว่ากล่าว ไม่ดักเตือน และไม่พร่ำสอนท่าน”

เมื่อได้ทราบความหมายของการลงพรหมทัณฑ์แล้ว พระฉันทะจึงกล่าวว่า “ท่านอานนท์ การที่ภิกษุทั้งหลายไม่ว่ากล่าว ไม่ดักเตือน และไม่พร่ำสอนผม เพียงแค่นี้ก็ถือว่าผมถูกกำจัดแล้ว” จากนั้นก็เกิดความรู้สึกเสียใจเป็นอย่างมากจนถึงกับเป็นลมสลบล้มลงต่อหน้าท่านพระอานนท์นั่นเอง

พระฉันทะบรรลุพระอรหัตตผล

ภายหลังจากรู้สึกตัวฟื้นขึ้นมาแล้ว พระฉันทะเกิดความรู้สึกอึดอัด เบื่อระอา และรังเกียจพรหมทัณฑ์เป็นอย่างมาก จึงปลีกเร้นอยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจ ไม่นานนักก็ได้ทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัตตผล นับว่าท่านพระฉันทะได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย

ต่อมาท่านพระฉันทะได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่พักแล้วกล่าวว่า “ท่านอานนท์ บัดนี้ท่านโปรดระงับพรหมทัณฑ์แก่กระผมเถิด” ซึ่งท่านพระอานนท์ก็ได้กล่าวว่า “ท่านฉันทะ เมื่อท่านบรรลุพระอรหัตตผลแล้ว พรหมทัณฑ์ของท่านก็เป็นอันระงับไป”

๔๒๔

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า การที่สงฆ์ลงพรหมทัณฑ์แก่ท่านพระฉันทะตามที่ พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งไว้ในเวลาใกล้จะเสด็จปรินิพพานนั้น นับว่าเป็นผลดีที่ทำให้ ท่านพระฉันทะกลับสำนึกตัวได้แล้วตั้งใจมุ่งมั่นบำเพ็ญสมณธรรมจนกระทั่งได้บรรลุพระ อรหัตตผล ในที่สุด หากมิเช่นนั้นท่านพระฉันทะอาจยังถือตัวและไม่สามารถบรรลุ มรรคผลอย่างใดเลยก็ได้

ดังนั้นจึงเป็นอันสรุปความในปัญจสตกชั้นธกะ ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป ทำสังคายนาพระธรรมและวินัยได้ว่า การสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งนี้ นับเป็นครั้งที่ ๑ โดย :-

ท่านพระมหากัสสปะ เป็นประธาน

ท่านพระอุบาลี เป็นผู้วิสันาพระวินัย

ท่านพระอานนท์ เป็นผู้วิสันาพระธรรม

พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์

พระอรหันต์ ๕๐๐ รูป เข้าร่วมประชุมทำสังคายนา

เริ่มประชุมทำสังคายนาเมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๙ ถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ รวมเวลาทั้งสิ้น ๗ เดือน

สถานที่ทำสังคายนาครั้งนี้ คือถ้ำสัตตบัณเฑีย กุเชาเวการะ ภายในกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ

ผลจากการทำสังคายนาครั้งนี้ นับเป็นคุณูปการอันยิ่งใหญ่ที่ทำให้พระพุทธ ศาสนาสามารถดำรงอยู่สืบต่อมาตราบเท่าปัจจุบัน หากพระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ รูป มี ท่านพระมหากัสสปะ เป็นต้น ซึ่งเป็นพระอรหันต์ที่ได้ยินและรับมาเฉพาะพระพักตร์ พระพุทธเจ้าจะพากันวางเฉยโดยไม่ยอมดำเนินการสังคายนา รวบรวมพระธรรมวินัย ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้แต่อย่างใด บางทีพรษายุคกาลแห่งพระพุทธ ศาสนาอาจสิ้นสุดไปนานแล้วก็ได้

สัตตสติกษันธ์

สัตตสติกษันธ์ คือหมวดที่ว่าด้วยพระอรหันต์ ๗๐๐ รูป ทำสังคายนาพระธรรมและวินัยครั้งที่ ๒ พระสังคีติกาจารย์มีมติให้ประมวลเรื่องต่าง ๆ ไว้ในขันธกะนี้แบ่งย่อยออกไป ๒๕ เรื่อง เริ่มตั้งแต่เรื่องภิกษุวัชชีบุตรแสดงวัตถุ ๑๐ ประการ เรื่องพระยสกากัณฺทบุตร เรื่องการลงปฏิสารณียกรรม และอุกเขปนียกรรมโดยไม่ชอบธรรม เรื่องความเศร้าหมองของสมณพราหมณ์ ๔ ประการ เป็นต้นไป ซึ่งแต่ละเรื่องที่ประมวลไว้ในขันธกะนี้ มีประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา ๔ ประเด็น คือ :-

๑. วัตถุ ๑๐ ประการ
๒. พระยสกากัณฺทบุตร
๓. การทำสังคายนาครั้งที่ ๒
๔. คำถาม - ตอบเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ

ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษาแต่ละประเด็นดังกล่าวนี้ นอกจากจะเกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นว่า ความเจริญหรือความเสื่อมของพระพุทธศาสนานั้น ล้วนแต่เกิดขึ้นจากพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ทั้งสิ้น ส่วนบุคคลอื่นนอกเหนือจากนี้เป็นเพียงปัจจัยหรือเงื่อนไขภายนอกที่โหมกระพือเข้ามาเป็นครั้งคราว หากพุทธบริษัททั้ง ๔ ยังมีความสามัคคีมุ่งมั่นศึกษาและปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดต่อเนื่องและจริงจัง ก็จะมีแต่ความเจริญฝ่ายเดียว หากตรงกันข้ามก็จะต้องประสบกับความเสื่อมและอันตรายกันไปโน่นที่สุด

๑. วัตถุ ๑๐ ประการ

ภายหลังจากการทำสังคายนาพระธรรมและวินัยผ่านไป ๑๐๐ ปี พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้เริ่มถูกดัดแปลงให้คลาดเคลื่อนและผิดเพี้ยนมาโดยลำดับ ความประพฤติปฏิบัติของภิกษุก็เริ่มผิดเพี้ยนเบี่ยงเบนไป พลอยทำให้

บรรดาอุบาสกและอุบาสิกาเป็นจำนวนไม่น้อยเกิดความสับสนและเข้าใจว่าเป็นพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้อย่างแท้จริง เพราะหากไม่เป็นเช่นนั้น ภิกษุทั้งหลายก็คงไม่กล้าประพฤติปฏิบัติและนำมากล่าวสอนหรือเชิญชวนอย่างแน่นนอน

วัตถุ ๑๐ ประการ คือข้อปฏิบัติอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความประพฤติย่อหย่อนของภิกษุวัชชีบุตรแห่งกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี ซึ่งนับวันแต่จะกลายเป็นสังฆธรรมปฏิรูปที่ห่างไกลจากพระธรรมวินัยอันเป็นหลักคำสอนดั้งเดิมมากยิ่งขึ้น แม้บรรดาอุบาสกและอุบาสิกาที่เกิดความสับสนเพียงเพราะต้องการบุญจนเป็นเหตุให้ไม่กล้าวินิจฉัยแยกแยะว่า สิ่งใดเป็นธรรมเป็นวินัยที่แท้จริง หรือสิ่งใดคือสังฆธรรมปฏิรูปที่บรรดาภิกษุพากันประพฤติแก้ไขดัดแปลงให้ผิดเพี้ยนห่างไกลออกไป

วัตถุ ๑๐ ประการ ที่ภิกษุวัชชีบุตรพากันประพฤติปฏิบัติจนทำให้ภิกษุด้วยกันเองเกิดความสับสน โดยไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงบรรดาอุบาสกและอุบาสิกาว่าจะเกิดความสับสนหรือไม่ คือ :-

๑. ลิงคิโลณกัปปะ : ควรเก็บเกลือไว้ในเชงแล้วฉันกับอาหารสไม่เค็มได้
๒. ทวังคุลกัปปะ : ควรฉันอาหารเมื่อเงาเลยเวลาเที่ยงไป ๒ องคุลได้
๓. คามันตรกัปปะ : ควรเข้าบ้านฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนได้
๔. อาวาสกัปปะ : ควรทำอุโบสถแยกกันในอาวาสที่มีสี่มาเดียวกันได้
๕. อนุมติกัปปะ : ควรทำสังฆกรรมก่อนได้ แม้ภิกษุทั้งหลายยังมาไม่พร้อมกันก็ให้ขออนุมัติภายหลัง
๖. อาจิณณกัปปะ : ควรประพฤติตามแบบที่พระอุปัชฌาย์อาจารย์เคยประพฤติมาได้
๗. อมถิตกัปปะ : ควรฉันนมสดที่แปรแล้ว แต่ยังไม่เป็นนมเปรี้ยวได้
๘. ชโลคิ : ควรดื่มสุราอ่อน ๆ ได้
๙. อทสกนิสีทนะ : ควรใช้ผ้ารองนั่งที่ไม่มีชายได้
๑๐. ชาตรุปรชตะ : ควรรับทองรับเงินได้

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า วัตถุ ๑๐ ประการดังกล่าวนี้ ภิกษุวัชชีบุตรนำไปเป็นข้ออ้างประพฤติดิปฏิบัติเรียกร้องความสนใจของบรรดาอุบาสก และอุบาสิกาให้เกิดศรัทธายอมบริจาคทรัพย์สิ่งของเป็นจำนวนมากเพียงเพราะต้องการบุญเท่านั้น โดยมิได้สนใจว่าการประพฤติดิปฏิบัติดังกล่าวนี้จะคลาดเคลื่อน และเบี่ยงเบนไปจากพระธรรมวินัยหรือไม่ และจะเป็นเหตุให้บรรดาภิกษุเหล่าอื่นที่ประพฤติดิปฏิบัติชอบเกิดความอึดอัดใจหรือไม่ ดังนั้น การกระทำของภิกษุวัชชีบุตรดังที่กล่าวมาโดยลำดับนี้ จึงเป็นเครื่องสะท้อนหรือยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า พระพุทธศาสนาจะเจริญหรือเสื่อมล้วนเกิดจากพุทธบริษัททั้ง ๔ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือภิกษุเป็นด้านหลักเกือบทั้งสิ้น

๒. พระยสภากัณทุบุตร

ท่านพระยสภากัณทุบุตร นับว่าเป็นพระเถระที่มีบทบาทสำคัญในการประสานงานพระอรหันตเถระทั้งหลายให้มาร่วมกันทำสังคายนาครั้งที่ ๒ กล่าวคือในขณะที่ท่านเดินทางไปพักอยู่ที่ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชีนั้น เมื่อถึงวันอุโบสถ บรรดาภิกษุวัชชีบุตรก็จะช่วยกันนำถาดทองสำริดใส่น้ำจันเต็มแล้วนำไปวางไว้ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ แล้วกล่าวเชิญชวนบรรดาอุบาสกและอุบาสิกาที่เดินผ่านไปมาว่า “ท่านทั้งหลาย พวกท่านจงถวายรูปิยะแก่สงฆ์ นึ่งกหาปณะบ้าง ครึ่งกหาปณะบ้าง นึ่งบาฬบาง นึ่งมาสกบ้าง สงฆ์มีธุระที่ต้องทำด้วยบริวาร”

เมื่อท่านพระยสภากัณทุบุตรได้ฟังเช่นนี้ จึงบอกแก่บรรดาอุบาสกและอุบาสิกาชาวกรุงเวสาลีว่า “ท่านทั้งหลาย พวกท่านอย่าถวายรูปิยะแก่สงฆ์ นึ่งกหาปณะบ้าง...หนึ่งมาสกบ้าง ทองและเงินไม่สมควรแก่พวกสมณะเชื้อสายศากยบุตร ท่านไม่ยินดีทองและเงิน ไม่รับทองและเงิน ท่านปล่อยวางแก้วมณีและทอง ปราศจากทองและเงินแล้ว” แต่บรรดาอุบาสกและอุบาสิกาผู้ต้องการบุญก็ยินดีในการถวายรูปิยะเป็นต้น แก่สงฆ์อยู่นั่นเอง

วันรุ่งขึ้นบรรดาภิกษุวัชชีบุตรได้พากันแบ่งเงินให้แก่ภิกษุที่พักอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน รูปละเท่า ๆ กันแล้ว จากนั้นจึงพากันไปหาท่านพระยสภากัณทุ

๔๒๘

บุตรพร้อมทั้งกล่าวว่า “ท่านยสะ เงินจำนวนนี้เป็นส่วนแบ่งของท่าน” แต่ท่านพระยสากัณฐบุตรได้กล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย ผมไม่มีส่วนแบ่งเงิน ผมไม่ยินดีเงิน”

การลงปฏิสารณียกรรมโดยไม่ชอบธรรม

ปฏิสารณียกรรม คือนิคคกรรมหรือการลงโทษอย่างหนึ่งในจำนวนนิคคกรรม ๕ อย่าง ได้แก่ ตัชฌณียกรรม คือการลงโทษด้วยการชู้ นิยสกรรม คือการลงโทษด้วยการให้กลับไปถือินัยใหม่ ปัพพาชณียกรรม คือการลงโทษด้วยการขับไล่ ปฏิสารณียกรรม คือการลงโทษด้วยการให้กลับสำนึกได้ และอุกเขปนียกรรม คือการลงโทษด้วยการยกออกจากหมู่

ภายหลังจากที่ท่านพระยสากัณฐบุตรกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย ผมไม่มีส่วนแบ่งเงิน ผมไม่ยินดีเงิน” แล้ว บรรดาภิกษุวัชชีบุตรต่างพากันกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย ท่านพระยสากัณฐบุตรรูปนี้ด่าบริภาษพวกอุบาสกและอุบาสิกาผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ทำให้เขาหมดศรัทธา ดังนั้น พวกเราจึงลงปฏิสารณียกรรมแก่ท่านพระยสากัณฐบุตร” จากนั้นจึงมีมติให้ลงปฏิสารณียกรรมแก่ท่านพระยสากัณฐบุตรเพื่อให้ไปขอขมาบรรดาอุบาสกและอุบาสิกาต่อไป

เมื่อท่านพระยสากัณฐบุตรทราบว่าถูกลงปฏิสารณียกรรม จึงกล่าวแก่บรรดาภิกษุวัชชีบุตรว่า “พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า ‘สงฆ์พึงให้อนุทูตแก่ภิกษุผู้ถูกลงปฏิสารณียกรรม’ พวกท่านจงให้อนุทูตแก่เราเถิด” ซึ่งบรรดาภิกษุวัชชีบุตรเหล่านั้นก็ได้แต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งให้เป็นอนุทูตตามที่ท่านพระยสากัณฐบุตรร้องขอ

ต่อมาท่านพระยสากัณฐบุตรพร้อมด้วยภิกษุผู้เป็นอนุทูต ได้พากันไปชี้แจงแก่บรรดาอุบาสกและอุบาสิกาในกรุงเวสาลีว่า “อาตมากล่าวธรรมว่าเป็นธรรม กล่าวธรรมว่าเป็นธรรม กล่าววินัยว่าเป็นวินัย กล่าววินัยว่าเป็นวินัย แต่กลับถูกกล่าวหาว่า ‘ด่าบริภาษพวกอุบาสกอุบาสิกา ผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ทำให้เขาหมดศรัทธา’”

ความเศร้าหมองของสมณพราหมณ์ ๔ ประการ^๑

ท่านพระยสกาณ्हบุตรได้กล่าวชี้แจงแก่บรรดาอุบาสกและอุบาสิกาในกรุงเวสาลีต่อไปว่า “ในขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล พระองค์ได้รับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่เป็นเหตุให้ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์มัวหมอง ไม่ส่องแสง ไม่สว่างรุ่งเรือง ๔ ประการ คือ :-

๑. เมฆเป็นเหตุให้ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์มัวหมองไม่ส่องแสง ไม่สว่างรุ่งเรือง
๒. หมอกเป็นเหตุให้ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์มัวหมอง ไม่ส่องแสง ไม่สว่างรุ่งเรือง
๓. ควันและฝุ่นละอองเป็นเหตุให้ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์มัวหมอง ไม่ส่องแสง ไม่สว่างรุ่งเรือง
๔. ราหูเป็นเหตุให้ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์มัวหมองไม่ส่องแสง ไม่สว่างรุ่งเรือง

ต่อจากนั้นพระองค์ทรงรับสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายต่อไปว่า “ภิกษุทั้งหลาย อุปกิเลสเป็นเหตุให้สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมัวหมอง ไม่สง่า ไม่ผ่องใสรุ่งเรือง ๔ ประการ คือ

๑. สมณพราหมณ์ที่ดื่มสุราและเมรัย ไม่เว้นขาดจากการดื่มสุราและเมรัย
๒. สมณพราหมณ์ที่เสพเมถุนธรรม ไม่เว้นขาดจากการเสพเมถุนธรรม
๓. สมณพราหมณ์ที่ยินดีทองและเงิน ไม่เว้นขาดจากการยินดีทองและเงิน
๔. สมณพราหมณ์ที่ดำเนินชีวิตด้วยมิจจาชีพ ไม่เว้นขาดจากมิจจาชีพ

อาตมามีวาตะอย่างนี้ กล่าวธรรมว่าเป็นธรรม กล่าวธรรมว่าเป็นธรรม กล่าววินัยว่าเป็นวินัย กล่าววินัยว่าเป็นวินัย แต่กลับถูกกล่าวหาว่า ด่าบริภาษ อุบาสกอุบาสิกา ผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ทำให้เขาหมดศรัทธา”

^๑ อก.จตุกก. (แปล) ๒๑/๕๐/๕๙-๖๐

การลงอุกเขปนียกรรมโดยไม่ชอบธรรม

เมื่อบรรดาภิกษุวัชชีบุตรทราบว่ “คำชี้แจงของท่านพระยสกากัณฺหบุตรทำให้พวกอุบาสกและอุบาสิกาในกรุงเวสาลีเกิดความรู้สึกว่ ท่านพระยสกากัณฺหบุตรเพียงรูปเดียวเท่านั้นเป็นพระสมณะเชื้อสายศากยบุตร ส่วนพวกตนเป็นคนเลวและไม่ใช่พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร” จึงประชุมปรึกษาคกลงกันว่ “พวกเราจงลงอุกเขปนียกรรมแก่ท่านพระยสกากัณฺหบุตร”

อุกเขปนียกรรม คือนิคคหกรรมหรือการลงโทษอย่างหนึ่ง ในจำนวนนิคคหกรรม ๕ อย่าง ดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว ตามปกติสงฆ์จะลงอุกเขปนียกรรมคือการยกออกจากหมู่แก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ปรารภนาจะเห็นอาบัติ หรือไม่ยอมรับว่าต้องอาบัติ ต้องอาบัติแล้วไม่ปรารภนาจะทำคืนอาบัติ และไม่ปรารภนาจะสละทิฏฐิบาป โดยไม่ยอมรับฟังคำว่กล่าวตักเตือนด้วยความปรารภนาดีจากเพื่อนภิกษุหรือจากสงฆ์แต่อย่างใด

แต่การที่บรรดาภิกษุวัชชีบุตรมีมติลงอุกเขปนียกรรมแก่ท่านพระยสกากัณฺหบุตรนั้นถือเป็นการลงอุกเขปนียกรรมโดยไม่ชอบธรรม เพราะท่านพระยสกากัณฺหบุตรมิได้ต้องอาบัติใด ๆ ตรงกันข้ามบรรดาภิกษุวัชชีบุตรนั้นเองที่ต้องอาบัติแต่ไม่ยอมรับว่พวกตนต้องอาบัติ

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า ท่านพระยสกากัณฺหบุตรไม่สามารถทนเห็นบรรดาภิกษุวัชชีบุตรประพฤติปฏิบัติตนเบี่ยงเบนไปจากพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงและบัญญัติไว้ แต่กลับถูกบรรดาภิกษุวัชชีบุตรลงปฏิสาธินียกรรม และในขณะที่กำลังจะถูกลงอุกเขปนียกรรมนั้นเอง ท่านจึงได้เหาะหนีไปที่กรุงโกสัณ्ฑี แคว้นวังสะ เพื่อประสานงานบรรดาพระอรหันตเถระให้มาร่วมกันวินิจฉัยอธิกรณ์ หรือทำสังคายนาพระธรรมและวินัยต่อไป

๓. การทำสังคายนาครั้งที่ ๒

เมื่อท่านพระยสกากัณฺหบุตรไปถึงกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะแล้ว ท่านได้ส่งภิกษุ เป็นผู้แทนให้เดินทางไปประสานงานกับภิกษุชาวเมืองปาฐา ที่แคว้นโกศล และให้เดินทางไปประสานงานกับภิกษุชาวอวันตีทักขิณาชนบท ที่แคว้นอวันตี เพื่อให้มาร่วมกันวินิจฉัยอธิกรณ์ หรือทำสังคายนาพระธรรมและวินัย

ส่วนท่านพระยสกากัณฺหบุตรได้ออกเดินทางต่อไปเพื่อโหคังคบรรพต แคว้นโกศล เพื่อเรียนให้ท่านพระสัมมุตตานวาสีทราบเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการของบรรดาภิกษุวัชชีบุตร พร้อมทั้งได้กล่าวชักชวนว่า “ท่านผู้เจริญ พวกเราจงช่วยกันวินิจฉัยอธิกรณ์นี้ ก่อนที่ธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะถูกคัดค้าน อวินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะถูกคัดค้าน ก่อนที่พวกอธรรมวาทีจะมีกำลัง พวกธรรมวาทีจะอ่อนกำลัง พวกอวินัยวาทีจะมีกำลัง พวกวินัยวาทีจะอ่อนกำลัง”

ท่านพระสัมมุตตานวาสีตกลงรับคำชักชวน พร้อมทั้งแนะนำท่านพระยสกากัณฺหบุตรให้เดินทางไปชักชวนท่านพระเววตะ ซึ่งเป็นพหูสูต เชี่ยวชาญปริยัติ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา เป็นบัณฑิต เฉลียวฉลาด มีปัญญา มีความละเอียด มีความระมัดระวัง และใฝ่ศึกษา เพื่อให้มาร่วมวินิจฉัยอธิกรณ์ด้วย

ท่านพระยสกากัณฺหบุตรเห็นชอบตามคำแนะนำของท่านพระสัมมุตตานวาสี จึงออกเดินทางไปชักชวนท่านพระเววตะที่สหชาตินคร ในขณะเดียวกันนี้บรรดาภิกษุชาวเมืองปาฐาประมาณ ๖๐ รูป ซึ่งล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ทั้งหมดถือปฏิบัติธุดงค์วัตร ๔ ข้อ คือ :-

๑. อยู่ป่าเป็นวัตร
๒. เทียวบิณฑบาตเป็นวัตร
๓. ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร
๔. ทรงไตรจีวร (ผ้า ๓ ผืน) เป็นวัตร

บรรดาภิกษุชาวเมืองปาฐาดังกล่าวต่างมีความเห็นเหมือนกันว่า “ควรจะเดินทางไปชักชวนท่านพระเววตะ ซึ่งเป็นพหูสูต เชี่ยวชาญปริยัติ ทรงธรรม ทรงวินัย เป็นต้น ให้มาร่วมวินิจฉัยอธิกรณ์นี้ ถ้าพวกเราได้ท่านพระเววตะมาเป็นพรรคพวก

ก็จะทำให้เข้มแข็งยิ่งกว่านี้แน่นอน” จากนั้นจึงพากันออกเดินทางไปชักชวนท่านพระเรวตะที่สหชาตินคร ในขณะที่เดียวกันนี้บรรดาภิกษุชาวอวันตีทักขิณาชนบทประมาณ ๘๐ รูป ซึ่งล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ ทั้งหมดถือปฏิบัติธุดงค์วัตร ๔ ข้อ คือ อยู่ป่า เป็นวัตร ฯลฯ ทรงไตรจีวรเป็นวัตร ก็มีความเห็นชอบเช่นเดียวกับบรรดาภิกษุชาวเมืองปาฐา จึงพากันออกเดินทางไปชักชวนท่านพระเรวตะที่สหชาตินครเหมือนกัน

เมื่อท่านพระเรวตะได้ซักถามเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการแล้ว จึงตกลงรับคำชักชวนของบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลายมีท่านพระยสกากัณฺฐบุตรเป็นต้น และในขณะเดียวกันนี้ท่านพระสาฬหะก็เกิดความคิดคำนึงขึ้นในใจว่า “ในระหว่างภิกษุชาวปราจีน (พวกภิกษุวัชชีบุตร) กับภิกษุชาวเมืองปาฐา ภิกษุพวกไหนเป็นฝ่ายธรรมวาทิ” และในที่สุดท่านก็ได้ทราบวาทะว่า “ภิกษุชาวปราจีนเป็นฝ่ายธรรมวาทิ ส่วนภิกษุชาวเมืองปาฐาเป็นฝ่ายธรรมวาทิ”

แม้เทวดาชั้นสุทธาวาสตนหนึ่งก็ได้เข้าไปหาท่านพระสาฬหะแล้วเรียนให้ทราบว่า “ถูกต้องแล้วท่านผู้เจริญ ภิกษุชาวปราจีนเป็นฝ่ายธรรมวาทิ ส่วนภิกษุชาวเมืองปาฐาเป็นฝ่ายธรรมวาทิ ท่านโปรดวางตนตามความถูกต้องเถิด”

ท่านพระสาฬหะได้กล่าวกับเทวดาตนนั้นว่า “เทวดา ทั้งในกาลก่อนและเวลานี้ อาตมาก็วางตนตามความถูกต้อง แต่อาตมาจะยังไม่เปิดเผยความเห็น อย่างไรก็ตาม สงฆ์น่าจะแต่งตั้งอาตมาให้เข้าร่วมวินิจัยอธิกรณ์บ้าง”

ส่วนบรรดาภิกษุวัชชีบุตรได้ทราบข่าวว่า “พระยสกากัณฺฐบุตรต้องการจะเป็นแกนนำในการประสานงานเพื่อวินิจัยอธิกรณ์นี้ กำลังแสวงหาพรรคพวก และได้พรรคพวกมากแล้ว” จึงปรึกษากันตกลงจะเดินทางไปชักชวนท่านพระเรวตะเข้ามาเป็นพวก ซึ่งถ้าได้ท่าน พระเรวตะเข้ามาเป็นพวกแล้วก็จะทำให้มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

ต่อจากนั้นบรรดาภิกษุวัชชีบุตรจึงช่วยกันขนสมณบริขารเป็นจำนวนมากลงเรือออกเดินทางมุ่งหน้าสู่สหชาตินคร และเมื่อไปถึงแล้วก็พากันขนสมณบริขารดังกล่าวเข้าไปหาท่านพระเรวตะ พร้อมทั้งเรียนให้ทราบว่า “ท่านผู้เจริญ ขอพระเถระโปรดรับสมณบริขาร คือ บาตร จีวร ผ้าปูนั่ง ก่องเข็ม ประคดเอว ผ้ากรองน้ำ กระบอกกรองน้ำเหล่านี้เถิด” แต่ท่านพระเรวตะก็ได้กล่าวปฏิเสธว่า “ไม่ละคุณ ผมมีไตรจีวรครบแล้ว”

เมื่อเป็นเช่นนี้บรรดาภิกษุวัชชีบุตรจึงพากันไปหาท่านพระอุตตระ ซึ่งเป็นภิกษุผู้
อุปัฏฐากของท่านพระเวระะ พร้อมทั้งนำสมณบริขารดังกล่าวเข้าไปถวาย แม้เบื้องต้น
ท่านพระอุตตระจะกล่าวปฏิเสธไม่ยอมรับ แต่บรรดาภิกษุวัชชีบุตรก็ช่วยกันพูดเกลี้ยกล่อม
จนท่านพระอุตตระตกลงรับจิวรไปผืนหนึ่ง พร้อมกันนี้ท่านพระอุตตระก็ได้ถามบรรดา
ภิกษุวัชชีบุตรว่า “พวกท่านต้องอะไร”

บรรดาภิกษุวัชชีบุตรจึงกล่าวว่า “ขอท่านพระอุตตระจงบอกแก่พระเถระ (พระ
เวระะ) ว่า ‘ท่านผู้เจริญ ขอพระเถระพูดเพียงเท่านี้ในท่ามกลางสงฆ์ว่า พระผู้มีพระภาค
พุทธเจ้าทั้งหลายเสด็จอุบัติในปรัตติมชนบท ภิกษุชาวปราจีนทั้งหลายเป็นฝ่ายธรรมวาที
ส่วนภิกษุชาวเมืองปาฐาทั้งหลายเป็นฝ่ายอธรรมวาที’”

แต่เมื่อท่านพระอุตตระนำความนี้ไปเรียนให้ท่านพระเวระะทราบแล้ว กลับถูก
ประณามว่า “ท่านชักชวนเราในสิ่งที่ไม่ชอบธรรมหรือ” เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านพระอุตตระ
จึงนำความนี้ไปแจ้งให้บรรดาภิกษุวัชชีบุตรทราบ ซึ่งบรรดาภิกษุเหล่านั้นก็ได้กล่าวว่า
“ท่านอุตตระ ท่านเป็นผู้ใหญ่มีพรรษา ๒๐ แล้ว มิใช่หรือ” แต่ท่านพระอุตตระก็
กล่าวว่า “ใช่แล้วภิกษุทั้งหลาย แต่กระผมถือนิสัยอยู่ในท่านพระเวระะผู้เป็นครู”

จึงเป็นอันว่าบรรดาภิกษุวัชชีบุตรไม่สามารถชักชวนท่านพระเวระะให้เข้ามาเป็น
พวกได้ แม้จะพยายามเข้าหาท่านพระอุตตระซึ่งเป็นภิกษุผู้อุปัฏฐากของท่านพระเวระะ
เพื่อให้อุปถัมภ์ชักชวนอีกต่อหนึ่ง แต่ก็ไม่สำเร็จ ตรงกันข้ามกลับถูกท่านพระเวระะ
กล่าวประณามว่า “ท่านชักชวนเราในสิ่งที่ไม่ชอบธรรมหรือ” ดังที่กล่าวมาแล้วโดย
ลำดับ

สงฆ์มีมติวินิจฉัยอธิกรณ์

ภายหลังจากที่ได้ปฏิเสธการชักชวนของบรรดาภิกษุวัชชีบุตรแล้ว ท่านพระ
เวระะก็ได้ประชุมสงฆ์และประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า :-

“ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าพวกเราจะรับอธิกรณ์นี้ บางทีจะมี
ภิกษุผู้ถือว่าอธิกรณ์มีมูลหรือฟื้นขึ้นมาใหม่ ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงรับอธิกรณ์นี้ใน
ที่ที่อธิกรณ์นี้เกิดขึ้นเถิด”

ต่อจากนั้นท่านพระเวรตะได้นัดหมายให้ภิกษุผู้เถระทั้งหลายเดินทางไปกรุงเวสาลี เพื่อเตรียมวินิจัยอธิกรณ์ ส่วนตัวท่านเองก็ได้เดินทางไปหาท่านพระสัพพกามี ซึ่งมีพรรษา ๑๒๐ พรรษา และเป็นสัทธวิหาริกของท่านพระอานนท์ ขณะนั้นท่านพำนักอยู่ภายในกรุงเวสาลีนั่นเอง

ในขณะที่ท่านพระเวรตะกำลังสนทนากับท่านพระสัพพกามีอยู่นั้น ท่านพระสัมมุตตสาณวาสีก็ได้เดินทางเข้าไปร่วมสนทนาโดยเรียนให้ท่านพระสัพพกามีทราบเรื่อง วัตถุประสงค์ ๑๐ ประการของบรรดาภิกษุวัชชีบุตร และเมื่อท่านพระสัพพกามีทราบเรื่องทั้งหมดแล้ว ท่านจึงกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ เมื่อผมพิจารณาพระธรรมและวินัยอยู่ก็เห็นอย่างนี้เหมือนกันว่า ‘ภิกษุชาวปราจีนทั้งหลายเป็นฝ่ายธรรมวาที ส่วนภิกษุชาวเมืองปาฐาทั้งหลายเป็นฝ่ายธรรมวาที’ แต่ยังชี้ขาดไม่ได้ สงฆ์น่าจะแต่งตั้งผมเข้าวินิจัยอธิกรณ์บ้าง”

พระเวรตะประกาศระงับอธิกรณ์

ภายหลังจากที่ท่านพระสัพพกามีให้ความเห็นชอบ ที่จะเข้าร่วมวินิจัยอธิกรณ์ตามคำชักชวนของท่านพระเวรตะแล้ว ภิกษุผู้เถระทั้งหลายจึงได้ประชุมกันเพื่อเตรียมวินิจัยอธิกรณ์ แต่กลับมีเสียงดั่งเข็งแซ่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา โดยไม่มีใครทราบเหตุผลแต่อย่างใด

เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านพระเวรตะจึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เมื่อพวกเรากำลังวินิจัยอธิกรณ์นี้เกิดอื้อฉาวไม่มีที่สิ้นสุด และไม่มีใครเข้าใจความหมายของเรื่องที่กำลังกล่าวได้แม้แต่เรื่องเดียว ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงระงับอธิกรณ์เรื่องนี้ด้วยอุพพาหิกวิธี^๑”

^๑ **อุพพาหิกวิธี** คือวิธีระงับอธิกรณ์ในกรณีที่ประชุมมีปัญหาบางอย่างแทรกซ้อนขึ้นมา โดยสงฆ์จะพิจารณาคัดเลือกภิกษุผู้เหมาะสมจากที่ประชุมขึ้นตั้งเป็นคณะทำงานพิเศษขึ้นมา แล้วมอบเรื่องนั้นให้นำไปพิจารณาวินิจัย (วิ.อ. ๓/๒๓๑/๒๔๙)

ต่อจากนั้นสงฆ์ได้คัดเลือกภิกษุผู้เถระจำนวน ๘ รูป เพื่อระงับอธิกรณ์ คือ ภิกษุผู้เถระชาวปราชิน ๔ รูป ได้แก่ท่านพระสัพพกามี ท่านพระสาฬหะ ท่านพระอุชชโสภิตะ ท่านพระวาสภคามิกะ และภิกษุผู้เถระชาวเมืองปาฐา ๔ รูป ได้แก่ ท่านพระเรวตะ ท่านพระสัมภุตสาณวาสี ท่านพระยสกาภินทบุตร และท่านพระสุมนะ

เมื่อสงฆ์ได้คัดเลือกภิกษุผู้เถระจำนวน ๘ รูป เพื่อให้เป็นคณะพิจารณาวินิจฉัย อธิกรณ์ด้วยอุพพาหิกวิธีเรียบร้อยแล้ว ท่านพระเรวตะจึงประกาศให้สงฆ์ทราบด้วย ญัตติทุติยกรรมวาจาว่า :-

“ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เมื่อพวกเรากำลังวินิจฉัยอธิกรณ์นี้ เกิดอื้อฉาวไม่มีที่สิ้นสุด และไม่มีใครเข้าใจความหมายของเรื่องที่กำลังกล่าวได้แม้แต่เรื่องเดียว ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว พึงแต่งตั้งภิกษุชาวปราชิน ๔ รูป ภิกษุชาวเมืองปาฐา อีก ๔ รูป เพื่อระงับอธิกรณ์นี้ด้วยอุพพาหิกวิธี นี่เป็นญัตติ

ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เมื่อพวกเรากำลังวินิจฉัยอธิกรณ์นี้ เกิดอื้อฉาวไม่มีที่สิ้นสุด และไม่มีใครเข้าใจความหมายของเรื่องที่กำลังกล่าวได้แม้แต่เรื่องเดียว สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชาวปราชิน ๔ รูป ภิกษุชาวเมืองปาฐาอีก ๔ รูป เพื่อระงับอธิกรณ์นี้ด้วยอุพพาหิกวิธี ท่านรูปใดเห็นด้วยกับการแต่งตั้งภิกษุชาวปราชิน ๔ รูป ภิกษุชาวเมืองปาฐาอีก ๔ รูป เพื่อระงับอธิกรณ์นี้ด้วยอุพพาหิกวิธี ท่านรูปนั้น พึงนั่ง ท่านรูปใดไม่เห็นด้วย ท่านรูปนั้นพึงลุกทั่ว

สงฆ์แต่งตั้งภิกษุชาวปราชิน ๔ รูป ภิกษุชาวเมืองปาฐาอีก ๔ รูป เพื่อระงับอธิกรณ์ด้วยอุพพาหิกวิธี สงฆ์เห็นด้วย เพราะเหตุนี้จึงนั่ง ข้าพเจ้าขอถือเอาความนี้ว่านั่นเป็นมติอย่างนี้”

นอกจากนี้สงฆ์ยังได้แต่งตั้งท่านพระอชิตะซึ่งมีพรรษาได้ ๑๐ และเป็นภิกษุผู้ทรงพระปาติโมกข์ให้เป็นผู้อาสนะ หรือจัดสถานที่ประชุมเพื่อภิกษุผู้เถระทั้งหลาย พร้อมกันนี้สงฆ์ก็มีมติเลือก**วาลิการาม** ซึ่งอยู่ภายในเขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี ให้เป็นสถานที่ประชุมพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์หรือทำสังคายนาพระธรรมและวินัย ครั้งที่ ๒ ต่อไป

๔. คำถาม - ตอบเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ

เมื่อสงฆ์มีมติแต่งตั้งภิกษุ ๘ รูป ให้เป็นคณะผู้ระงับอธิกรณ์ด้วยอุพพาหิกวิธี แต่งตั้งท่านพระอชิตะให้เป็นผู้รับผิดชอบสถานที่ประชุม และเลือกวาลิการามเป็นสถานที่ประชุมวินิจฉัยอธิกรณ์ โดยภิกษุผู้เถระซึ่งล้วนแต่เป็นพระอรหันต์ทั้งหมด จำนวนรวมทั้งสิ้น ๗๐๐ รูปที่ได้รับการคัดเลือกให้เข้าร่วมวินิจฉัยอธิกรณ์หรือประชุม ทำสังคายนาครั้งนี้ ต่างก็เดินทางไปพร้อมกันที่วาลิการามเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ท่านพระเวรตะได้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าพึงถามพระวินัยกับท่านพระสัพพกามี”

ในขณะเดียวกันนี้ท่านพระสัพพกามีก็ได้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ถ้าสงฆ์พร้อมกันแล้ว ข้าพเจ้าจะได้ตอบเรื่องพระวินัยตามที่ท่านพระเวรตะถามต่อไป”

ต่อจากนั้นภิกษุผู้เถระทั้ง ๒ รูปก็ได้เริ่มถาม - ตอบเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ ในท่ามกลางภิกษุผู้เถระทั้ง ๗๐๐ รูป เป็นลำดับต่อไป

๑. ท่านพระเวรตะถามว่า “ท่านผู้เจริญ สิ่งใดไกลกับปะ คือการเก็บเกลือไว้ในเขนง เพราะตั้งใจว่า ‘จะเก็บไว้ฉันกับอาหารรสไม่เค็ม’ ควรหรือ”

ท่านพระสัพพกามีตอบว่า “ไม่ควร”

ท่านพระเวรตะ “พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ที่ไหน และต้องอาบัติอะไร”

ท่านพระสัพพกามี “กรงสาวดี ปรากฏในสูตรวิภังค์ และต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะสะสมโกชนะ”^๑

ท่านพระเวรตะประกาศว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เรื่องที่ ๑ นี้ สงฆ์วินิจฉัยแล้วว่า ‘เรื่องนี้นอกธรรม นอกวินัย เสี่ยงสัตตสุสาน’ ผมจับสลากที่ ๑ นี้

^๑ วิ. มห. (แปล) ๒/๒๕๓/๔๐๘

๒. ท่านพระเวรตะถามว่า “ท่านผู้เจริญ ทวังคฺคกัปปะ คือการฉนโภชนะเมื่อเง (ของดวงอาทิตย์) เลย(เวลา)เที่ยงไป ๒ องคฺลี ควรหรือ”

ท่านพระสัพพกามีตอบว่า “ไม่ควร”

ท่านพระเวรตะ “พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ที่โหนด และต้องอาบัติอะไร”

ท่านพระสัพพกามี “กรฺรราชคฤห์ ปรากฺฏในสุดตวิภังค์ และต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉนโภชนะในเวลาวิกาล”^๑

ท่านพระเวรตะประกาศว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เรื่องที่ ๒ นี้ สงฆ์วินิจฉัยแล้วว่า ‘เรื่องนี้อกฺคธรรม นอกวินัย เลียงสัตฺตฺศาสน์’ ผมขอจับสลากที่ ๒ นี้”

๓. ท่านพระเวรตะถามว่า “ท่านผู้เจริญ คามันตรกัปปะ คือภิกษุฉนเสร็จแล้วห้ามภตฺตอาหารแล้ว คิดว่า ‘จะเข้าละแวกหมู่บ้านในบัดนี้’ แล้วฉนโภชนะที่ไม่เป็นเดน ควรหรือ”

ท่านพระสัพพกามีตอบว่า “ไม่ควร”

ท่านพระเวรตะ “พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ที่โหนด และต้องอาบัติอะไร”

ท่านพระสัพพกามี “กรฺรสาวตฺถิ ปรากฺฏในสุดตวิภังค์ และต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉนโภชนะที่ไม่เป็นเดน”^๒

ท่านพระเวรตะประกาศว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เรื่องที่ ๓ นี้ สงฆ์วินิจฉัยแล้วว่า ‘เรื่องนี้อกฺคธรรม นอกวินัย เลียงสัตฺตฺศาสน์’ ผมขอจับสลากที่ ๓ นี้”

๔. ท่านพระเวรตะถามว่า “ท่านผู้เจริญ อวาสกัปปะ คืออวาสหลายแห่งที่มีสีมาเดียวกัน จะแยกกันทำอุโบสถ ควรหรือ”

ท่านพระสัพพกามีตอบว่า “ไม่ควร”

^๑ วิ.มทา. (แปล) ๒/๒๔๘/๔๐๕

^๒ วิ.มทา. (แปล) ๒/๒๓๘/๓๔๕

ท่านพระเรวตะ “พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ที่ไหน และต้องอาบัติอะไร”

ท่านพระสัพพกามี “กรุงราชคฤห์ ปราภฏในอุโปสถสังยุต และต้องอาบัติทุกกฏเพราะล่วงพระวินัย”^๑

ท่านพระเรวตะประกาศว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เรื่องที่ ๔ นี้ สงฆ์วินิจฉัยแล้วว่า “เรื่องนี้นอกธรรม นอกวินัย เลี่ยงสัตตสุคาสน์” ผมขอจับสลากที่ ๔ นี้”

๕. ท่านพระเรวตะถามว่า “ท่านผู้เจริญ อนุมติกับปะ คือสงฆ์แบ่งเป็นพวกกัน ทำกรรมด้วยตั้งใจว่า ‘จะให้ผู้มาแล้วอนุมติ’ ควรหรือ”

ท่านพระสัพพกามีตอบว่า “ไม่ควร”

ท่านพระเรวตะ “พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ที่ไหน และต้องอาบัติอะไร”

ท่านพระสัพพกามี “ปราภฏในเรื่องพระวินัย ในจัมเปยยขันธกะ และต้องอาบัติทุกกฏ”^๒

ท่านพระเรวตะประกาศว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เรื่องที่ ๕ นี้ สงฆ์วินิจฉัยแล้วว่า “เรื่องนี้นอกธรรม นอกวินัย เลี่ยงสัตตสุคาสน์” ผมขอจับสลากที่ ๕ นี้”

๖. ท่านพระเรวตะถามว่า “ท่านผู้เจริญ อาจิณณกับปะ คือการประพฤติล่วงเกินด้วยเข้าใจว่า ‘สิ่งนี้พระอุปัชฌาย์ของเราประพฤติมา สิ่งนี้พระอาจารย์ของเราประพฤติมา’ ควรหรือ”

ท่านพระสัพพกามีตอบว่า “สิ่งที่พระอุปัชฌาย์อาจารย์ประพฤติมา บางอย่างควร บางอย่างไม่ควร”

^๑ วิ.ม. (แปล) ๔/๑๔๑/๒๑๘

^๒ วิ.ม. (แปล) ๔/๓๘๐-๔๔๐/๒๖๐-๓๒๗

ท่านพระเวรตะประกาศว่า “ท่านผู้เจริญ ของสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เรื่องที่ ๖ นี้ สงฆ์วินิจฉัยแล้วว่า ‘เรื่องนี้นอกกรรม นอกวินัย เลี่ยงสัตถุศาสน์’ ผมขอจับสลากที่ ๖ นี้”

๗. ท่านพระเวรตะถามว่า “ท่านผู้เจริญ อมฤตกับปะ คือนมสดที่ละความเป็นนมสดแล้ว แต่ยังไม่ถึงกับเป็นนมเปรี้ยว ภิกษุฉันเสร็จแล้ว ห้ามภัตตาหารแล้ว จะดื่มนมสดที่ไม่เป็นเดน ควรหรือ”

ท่านพระสัพพกามีตอบว่า “ไม่ควร”

ท่านพระเวรตะ “พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ที่ไหน และต้องอาบัติอะไร”

ท่านพระสัพพกามี “กรุงสาวัตถี ปรากฏในสูตรวิภังค์ และต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะฉันโภชนะที่ไม่เป็นเดน”^๑

ท่านพระเวรตะประกาศว่า “ท่านผู้เจริญ ของสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เรื่องที่ ๗ นี้ สงฆ์วินิจฉัยแล้วว่า ‘เรื่องนี้นอกกรรม นอกวินัย เลี่ยงสัตถุศาสน์’ ผมขอจับสลากที่ ๗ นี้”

๘. ท่านพระเวรตะถามว่า “ท่านผู้เจริญ ชโลคิ” คือการดื่มสุราชนิดอ่อนที่ยังไม่แปรเป็นน้ำเมา ควรหรือ”

ท่านพระสัพพกามีตอบว่า “ไม่ควร”

ท่านพระเวรตะ “พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ที่ไหน และต้องอาบัติอะไร”

ท่านพระสัพพกามี “กรุงโกสัมพี ปรากฏในสูตรวิภังค์ และต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะดื่มสุราและเมรัย”^๒

^๑ วิ.มหา. (แปล) ๒/๒๓๘/๓๔๕

^๒ วิ.มหา. (แปล) ๒/๓๒๗/๔๖๕

ท่านพระเวรตะประกาศว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เรื่องที่ ๘ นี้ สงฆ์วินิจฉัยแล้วว่า ‘เรื่องนี้นอกธรรม นอกวินัย เลี่ยงสัตตสุคาสน์’ ผมขอจับสลาก ที่ ๘ นี้”

๙. ท่านพระเวรตะถามว่า “ท่านผู้เจริญ อทสกนีสีทนะ คือการใช้ผ้ารองนั่ง ไม่มีชาย ควรหรือ”

ท่านพระสัพพกามีตอบว่า “ไม่ควร”

ท่านพระเวรตะ “พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ที่ไหน และต้องอาบัติอะไร”

ท่านพระสัพพกามี “กรุงสาวัดดี ปรากฏในสุดตวิมังค์ และต้องอาบัติปาจิตตีย์ ที่ชื่อว่าเจทนกะ”^๑

ท่านพระเวรตะประกาศว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เรื่องที่ ๙ นี้ สงฆ์วินิจฉัยแล้วว่า ‘เรื่องนี้นอกธรรม นอกวินัย เลี่ยงสัตตสุคาสน์’ ผมขอจับสลาก ที่ ๙ นี้”

๑๐. ท่านพระเวรตะถามว่า “ท่านผู้เจริญ ชาตรุปรชตะ คือการรับทองรับเงิน ควรหรือ”

ท่านพระสัพพกามีตอบว่า “ไม่ควร”

ท่านพระเวรตะ “พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ที่ไหน และต้องอาบัติอะไร”

ท่านพระสัพพกามี “กรุงราชคฤห์ ปรากฏในสุดตวิมังค์ และต้องอาบัติ นิสสัคคียปาจิตตีย์”^๒

ท่านพระเวรตะประกาศว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า เรื่องที่ ๑๐ นี้ สงฆ์วินิจฉัยแล้วว่า ‘เรื่องนี้นอกธรรม นอกวินัย เลี่ยงสัตตสุคาสน์’ ผมขอจับสลาก ที่ ๑๐ นี้”

^๑ วิ.มหา. (แปล) ๒/๕๓๑/๖๑๕

^๒ วิ.มหา. (แปล) ๒/๕๘๓/๑๐๘

เมื่อการถาม - ตอบเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ ระหว่างท่านพระเรวตะกับท่านพระสัพพกามี ท่านกลางพระอรหันต์จำนวน ๗๐๐ รูป ลั้นสุดลงแล้ว ท่านพระเรวตะได้ประกาศให้สงฆ์ทราบด้วยญัตติกรรมวาจาว่า “ท่านผู้เจริญ ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สงฆ์วินิจฉัยวัตถุ ๑๐ ประการนี้แล้วว่า เรื่องเหล่านั้นนอกธรรม นอกวินัย เลี่ยงสัตตฤคสาสน์ เพราะเหตุอย่างนี้”

จึงเป็นอันสรุปความได้ว่า วัตถุ ๑๐ ประการที่บรรดาภิกษุชชีนุตรพากันประพฤติปฏิบัติมาเป็นเวลานานนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๗๐๐ รูป ได้มีมติเห็นชอบตามที่ท่านพระสัพพกามีวิสันนาทุกประการว่า “เรื่องเหล่านั้นนอกธรรม นอกวินัย เลี่ยงสัตตฤคสาสน์” ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

การทำสังคายนาครั้งนี้นับเป็นครั้งที่ ๒ โดยปรารภวัตถุ ๑๐ ประการของภิกษุชชีนุตร มีสาระสำคัญสรุปได้ดังนี้ :-

พระอรหันต์ ๗๐๐ รูป มีมติแต่งตั้งพระอรหันต์เถระ ๘ รูป คือ ท่านพระสัพพกามี ท่านพระสาฬหะ ท่านพระอุชชโสภิตะ ท่านพระวาสภคามิกะ ท่านพระเรวตะ ท่านพระสัมภุตสาณวาสี ท่านพระยสกาภันฑบุตร และท่านพระสุมนะ ให้เป็นคณะทำงานวินิจฉัยเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ

ท่านพระสัพพกามี เป็นประธานและเป็นผู้วิสันนา

ท่านพระเรวตะ เป็นผู้ถาม

พระอรหันต์ ๗๐๐ รูป เข้าร่วมประชุมทำสังคายนา

พระเจ้ากาลาโศก ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์

สถานที่ทำสังคายนาครั้งนี้ คือวัดวาฬการาม เขตกรุงเวสาลี แคว้นวัชชี

รวมเวลาในการทำสังคายนาครั้งนี้ ๗ เดือน

การทำสังคายนาครั้งนี้อยู่ในช่วงปี พ.ศ. ๑๐๐

ผลจากการทำสังคายนาครั้งนี้ นับเป็นคุณูปการอันยิ่งใหญ่อีกครั้งนี้ ที่ช่วยให้ พระราชาคณะแห่งพระพุทธศาสนาดำรงอยู่สืบต่อมาตราบนานเท่าปัจจุบัน โดยท่านพระ ยสภากันทรบุตรเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดในการประสานงานให้มีการทำสังคายนาครั้งนี้ และด้วยเกียรติคุณแห่งความเป็นพหูสูตรที่ทรงธรรม ทรงวินัย กอปรด้วยบารมีอัน สูงส่งของท่านพระเววตะและท่านพระสัพพกามี จึงทำให้การสังคายนาครั้งนี้ดำเนินไป ด้วยความยอมรับของพระอรหันต์ทั้ง ๗๐๐ รูป ดังที่กล่าวมาแล้วโดยลำดับ

ดังนั้น เนื้อหาสาระของบทที่ ๕ ซึ่งว่าด้วยคัมภีร์จุฬวรรค ภาค ๒ หรือ พระวินัยปิฎกเล่มที่ ๗ อันประกอบด้วยชุดทกวัตถุชั้นธกะ เสนาสนชั้นธกะ สังฆเวท- ชั้นธกะ วัตถุชั้นธกะ ปาติโมกข์รูปนชั้นธกะ ภิกขุณีชั้นธกะ ปัญจสตักชั้นธกะ และ สัตตสตักชั้นธกะ ซึ่งแต่ละชั้นธกะมีเนื้อหาสาระยาวมาก แต่ก็นำเสนอมาโดยลำดับนี้ เป็นเพียงการนำเนื้อหาสาระที่สำคัญตามที่กำหนดไว้มาศึกษาเท่านั้น สมควรที่ผู้ใดศึกษา จะได้ศึกษาเนื้อหาสาระโดยละเอียดจากคัมภีร์จุฬวรรค ภาค ๒ หรือพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗ เพื่อให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ต่อไป

๐๐๐๐๐๐

บรรณานุกรม

ภาคภาษาบาลี

๑. วินยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ปจมภาค)
๒. วินยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ทุติยภาค)
๓. วินยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ปจมภาค)
๔. วินยปิฎก	มหาวคคปาติ	(ทุติยภาค)
๕. วินยปิฎก	จุฬวคคปาติ	(ปจมภาค)
๖. วินยปิฎก	จุฬวคคปาติ	(ทุติยภาค)
๗. วินยปิฎก	ปริวารปาติ	
๘. สุตตนต์ปิฎก	ทีฆนิกาย	สீลขุณฺณวคคปาติ
๙. สุตตนต์ปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ
๑๐. สุตตนต์ปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคคปาติ
๑๑. สุตตนต์ปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสกปาติ
๑๒. สุตตนต์ปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสกปาติ
๑๓. สุตตนต์ปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสกปาติ
๑๔. สุตตนต์ปิฎก	สํยุตตนิกาย	สคาถวคคปาติ
๑๕. สุตตนต์ปิฎก	สํยุตตนิกาย	นิทานวคคปาติ
๑๖. สุตตนต์ปิฎก	สํยุตตนิกาย	ชนธาวรรคคปาติ
๑๗. สุตตนต์ปิฎก	สํยุตตนิกาย	สพายตนวคคปาติ
๑๘. สุตตนต์ปิฎก	สํยุตตนิกาย	มหาวรรคคปาติ
๑๙. สุตตนต์ปิฎก	องฺคฺตฺตรนิกาย	เอกก ทุก ดิกนิปาตปาติ
๒๐. สุตตนต์ปิฎก	องฺคฺตฺตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ
๒๑. สุตตนต์ปิฎก	องฺคฺตฺตรนิกาย	ปญจก ฉกฺกนิปาตปาติ
๒๒. สุตตนต์ปิฎก	องฺคฺตฺตรนิกาย	สตฺตก อฏฺฐก นวกนิปาตปาติ
๒๓. สุตตนต์ปิฎก	องฺคฺตฺตรนิกาย	ทสก เอกาทสกนิปาตปาติ
๒๔. สุตตนต์ปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	ขุทฺทกปาจ ฌมฺมปท อุทาน อิติวุตฺตก สุตฺตนิปาตปาติ

๒๕. สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	วิมานวตถุ เปตวตถุ เถรคาถา เถรีคาถาปาติ
๒๖. สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	ชาตกปาติ (ปจฺมภาค)
๒๗. สุตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	ปฏิสัมภิตามคฺคปาติ
๒๘. อภิธมฺมปิฎก	ธาคูกถา	ปุคฺคลปณฺณตฺติปาติ
๒๙. อภิธมฺมปิฎก	กถาวตถุปาติ	
๓๐. สมฺมตปาสาทิกา	วินยปิฎกภูจฺกถา	(ปจฺมภาค, ตติยภาค)
๓๑. มชฺฌิมนิกาย	ปปฺพลจฺจุทนี	มชฺฌิมปณฺณาสกภูจฺกถา
๓๒. สํยุตฺตนิคาย	สารตฺถปฺปกาลินี	สคาถวคฺคภูจฺกถา
๓๓. ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทภูจฺกถา	(ปจฺมภาค, ทุตฺตยภาค)
๓๔. ขุทฺทกนิกาย	ปรมตฺถทีปนี	เถรคาถาภูจฺกถา (ทุตฺตยภาค)
๓๕. ขุทฺทกนิกาย	มธฺรตฺถวิลาสินี	พทุธวสฺสภูจฺกถา
๓๖. สารตฺถทีปนีฎีกา		
๓๗. วิสฺสุทฺธิมคฺคปกรณ	(ปจฺมภาค)	

ภาคภาษาไทย

๑. พระวินัยปิฎก	มหาวิภังค์ ภาค ๑	
๒. พระวินัยปิฎก	มหาวิภังค์ ภาค ๒	
๓. พระวินัยปิฎก	มหาวรรค ภาค ๑	
๔. พระวินัยปิฎก	มหาวรรค ภาค ๒	
๕. พระวินัยปิฎก	จุฬวรรค ภาค ๑	
๖. พระวินัยปิฎก	จุฬวรรค ภาค ๒	
๗. พระวินัยปิฎก	ปริวาร	
๘. พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สัลลขณวรรค
๙. พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
๑๐. พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค
๑๑. พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์
๑๒. พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์

๑๓. พระสุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุपरิปัณณาสก์
๑๔. พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค
๑๕. พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค
๑๖. พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค
๑๗. พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สฬายตนวรรค
๑๘. พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค
๑๙. พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกก ทุก ดิกนิบาต
๒๐. พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต
๒๑. พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจก จักกนิบาต
๒๒. พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตก อัญญก นวกนิบาต
๒๓. พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสก เอกาทสกนิบาต
๒๔. พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน
อิติวุตตกะ สุตตนิบาต
๒๕. พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา
เถรีคาถา
๒๖. พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก ภาค ๑
๒๗. พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค
๒๘. พระอภิธรรมปิฎก	ธาดูกถา	ปุคคลบัญญัติ
๒๙. พระอภิธรรมปิฎก	กถาวัตถุ	
๓๐. พจนานุกรมภาษาไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕		
๓๑. นายแสวง อุดมศรี : การปกครองคณะสงฆ์ไทย, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๓๓		